

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

C İ L T 1

MEHMET ÇAYIRDAĞ

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

CİLT I

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 184

Kayseri Tarihi Araştırmaları / Cilt I

Mehmet Çayırdağ

Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin bir kültür hizmetidir.
Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılamaz.

Birinci Baskı: Haziran 2022

ISBN: 978-605-9117-69-2

ISBN Takım No: 978-605-9117-68-5

Yayın Koordinatörü : Salih Özgöncü
Yayın Yürütme Kurulu : Erkan Kıp
: Mustafa Erdoğan
: Maide Olgun

Gözden Geçirenler : Gülsema Yurttaş
Rumeysa Ersözlü
Muhammed Karadurmuş
Tuğba Kaygısız
Sena Babur
Mustafa Ergül

Tasarım: www.bilgegrafik.com

Kapak: Ali Saraçoğlu

Baskı ve Cilt: Orka Matbaacılık, İncelik Mah. Çırağan Sk.

No: 4 Melikgazi / KAYSERİ / info@orkamatbaa.com

T.: +90 352 322 17 00

Adres: Kayseri Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı

T.: +90 352 220 70 90

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

CİLT I

MEHMET ÇAYIRDAĞ

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

TARİH DİZİSİ

TAKDİM

Sevgili Kitapseverler!

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihî bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sahifelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratan Rabb'inin adı ile kâinatı, kendini, Rabb'ini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

“Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanıyız.” sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su gibi ihtiyaçları şehircilik anlayışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gerek basılı kitaplar, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için sizleri kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri’de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızıdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif’in dediği gibi: “Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var...”

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle...

DR. MEMDUH BÜYÜKKILIÇ
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
Kayseri Şehri'nin Kuruluş Yeri ve Kalesinin Tarihi Değişimi.....	11
Melik Gâzi Türbesi ve Danişmendlilerin Kayseri'deki Eserleri.....	27
Türkiye Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Kılıç Arslan ve Oğulları.....	43
Kayseri'nin En Eski İslamî Kitabesi ve Şehirdeki Selçuklu Sarayı Devlethane'nin Yeri Meselesi .	55
Kayseri'de Selçuklu Sarayları ve Köşkleri.....	67
Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelememiş Olan Bazı Mühim Tarihi Binalar.....	85
Kayseri Tarihi Hakkında verilen Bilgilerdeki Bazı Yanlışlıklar.....	97
Ahmed Nazif Efendi'nin Mir'at-ı Kayseriye'si.....	103
Kayseri'de Hunat Hatun Külliyesi ve Mahperi Huand Hatun.....	121
Pervane Bey Medresesi.....	143
Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları.....	153
Kayseri'de Basılmış İslami Paralar.....	179
Vakıf Belgelerine Göre Kayseri'de Ahî Evran ve Ahilikle İlgili Bazı Kayıtlar.....	205
Kayseri'de Eserleri Olan Hanım Sultanlar.....	209
Kayseri'de XIV ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi.....	215
Bünyan Ulu Cami'ni Yaptıran Zahireddin Mahmud'un Kayseri'deki Ailesi.....	239
Müftü Mesud Efendi'nin Hilmi Paşa Mescidi Kitabesi.....	245
Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları.....	251
Dulkadıroğulları'nın Kayseri'deki Eserleri.....	295
Fatih Devri'nde Kayseri'de Osmanlı- Dulkadırlı Sınırı.....	307
XV. Asırda Kayseri.....	315
Yasemin Demircan (Özırmak)'ın “Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları” İsimli Eseri.....	321
Kayseri'de Vakfiyelere Göre XVI. Asırda Sosyal Hayat.....	337
Kayseri'nin Mahalleleri.....	347
Kayseri'nin Eski Mahalle Fırınları.....	357
Kayseri Kapalı Çarşısı.....	361

Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Eserleri.....	369
Kayseri'de Osmanlı Eserleri.....	393
Dizin	401

ÖNSÖZ

1970 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olup kaderin yönlendirmesi olarak öğretmenlikte değil de müzede göreve devam ettiğim yıllarda ne türlü bir çalışma yapabileceğimi düşünmeye başladım. Müzelerde genellikle arkeologlar ve nadiren de sanat tarihçiler çalışırlar, tarihçiler çok daha az görülürlerdi. Arkeologların meşguliyet alanları genellikle toprak altında ve üstündeki, Türkler öncesi dönemlerin eserlerini ihtiva ederdi ve çalışmalarının büyük bir bölümü bu alana yönelikti. Bu ortamda anladım ki bana, Türk-İslam dönemi eserleri üzerinde çalışmak, onların ve dışarıdaki abidelerin kayıtlarını yapmak, bu alandaki eşya ve belgeleri değerlendirmek kalıyordu bu sebeple kendime bir ömür boyu çalışacağıım alanı seçmiş oldum.

Önce kitabe ve sikkelerle işe başladım. Kayseri Müzesi'nde bulunan İslami sikkelerin bir kataloğunu hazırlayıp, sikkeleri kronolojik sıraya göre fişledim. Kıymetli kitabe ve mezar taşlarının bulunduğu depomuzdaki ata yadigarı bu emanetleri imkânlar nispetinde tasnif edip yayına hazırladım. Kayseri ve çevresinde bulunan öncelikle Türk-İslam eserleri hakkında şimdiye kadar yapılan yayınları topladım, yayımlanmamış ve yapılan yayınlarda eksik ve hatalı bulunanları tespit ettim. Müze arşivini tasnif ederek çalışacağıım konularla ilgili birçok belgeye ulaştım. Aynı çalışmaları daha sonra genişleterek vakıflara da yaptım. Artık elimde değerlendireceğim malzemeler ortaya çıkmış, bana dairede ve evimde, yaptığım bu tespitleri değerlendirmek ve bunları hemen yayımlayarak bu konuda ilgili ilim alemini bilgilendirmek kalıyordu.

Genellikle idareci olarak çalıştığıım otuz yılı aşkın memuriyet hayatımda bu çalışmalarımın gece-gündüz hiç ayrı kalmadım. Bulduğum belgeleri kitabeleri, sikkeleri, vakfiyeleri, ferman ve beratları, eski mahkeme kararlarını, yayımlanmamış, eksik ve yanlış bilgilerle yayımlanmış eski eser-abideleri Türkiye'nin ilmi yayın organları olan Türk Tarih Kurumu Belleteni, Vakıflar Dergisi, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, çeşitli kongrelerin bildirilerinin yayımlandığı kitaplarda ve Nihayet Erciyes Dergimizde makaleler hâlinde yayımladım. Son yıllarda bir kısım rehber kitapçıklar ve vakıflarla ilgili kitaplarda yayımladım. İşte bu 30 yıl zarfında muhtelif yerlerde yayımlanan makaleler, bu konuda çalışanların ve ilgilenen halkımızın kolaylıkla ulaşmalarının mümkün olmadığı, belli başlı eski bazı kütüphanelerde kalmıştı. Bu durumu bilen arkadaşlar bunların bir araya getirilmesi için teşvik ve ikazlarda bulunmaya başladılar. Nihayet Büyükşehir Belediye Başkanlığıımız da bunları basmaya karar verince bize artık bunları toplayıp yeniden yayıma hazır hâle getirmek düştü.

İlk defa 2000 yılında yayımlanan kitabımda, Kayseri Büyükşehir Belediyemiz faaliyet alanına da uygun olarak makalelerimiz arasından, doğrudan Kayseri ile ilgili olan 38 adetini seçmiş bulunuyordum. Bunlar içerisine yine Kayseri ile ilgili olan Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6. sayısında yayımlanan "Yasemin Demircan (Özırmak)'ın Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri vakfları isimli eseri, "Erciyes Dergisi'nin 124. sayısında yayımlanan "Ahmet Nazif Efendi'nin Mir'at-ı Kayseriye'si" ve yine Erciyes Dergisi'nin 196. sayısında yayımlanan "Mehmed

İnbaşı'nın XVI. yy. başlarında Kayseri" isimli geniş kapsamlı kitap tenkidi yazılarımı ve yine Kayseri ile ilgili bir kaç detaydaki makalemi, hacmi daha da genişletmemek için almamıştım. Yeni yayımlanan birinci ciltte kronolojik sıraya göre bu makalelerden bazıları ilave edilmiş, ikinci ciltte ise 2000 yılından sonra yapmış olduğum ve yine makaleler hâlinde yayımladığım diğer çalışmalar arasından seçmiş bulduğum ve yine kronolojik sıraya göre ilk yayındaki makalelerden bazıları bir araya getirilmiştir.

Yayın hayatım boyunca muhtelif zamanlarda münferit olarak yapmış olduğum bu çalışmalarda bulunan bazı tekrarlar için okuyucularımdan özür diliyorum. Bunları ayıklamak ayrıca zaman alacağı gibi konuların yeknesaklığını da bozacaktı. Yine hacmin çok artmaması için makalelerimde yayımladığım bir kısım, resim, belge ve planları tahdit ederek mümkün mertebe aza indirmiş bulunuyorum. Bunların tamamına ulaşmak isteyenler dipnotlarda gösterilen makalelerin ilk yayımlandığı yerlere bakabilirler.

Burada yayımlanmış olan bu makaleler içinde bildiri olarak sunulduğu hâlde ilk defa yayımlananlar olduğu gibi, iki makale de daha önce Mehmet Eskioğlu ve Erol Yurdakul ile birlikte müşterek olarak yayımlanmıştı. Onları da burada saygı ve sevgi ile anıyorum. Vefat etmiş olan Erol Yurdakul arkadaşına rahmetler diliyorum.

Bir ömür boyu yaptığım bu çalışmaların hayatımda iken kısmen de olsa bir araya getirilerek yayımlanmasını sağlayan Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Dr. Memduh Büyükkılıç'a ve beni bu yayına teşvik edenlere teşekkürlerimi sunuyorum.

MEHMET ÇAYIRDAĞ
2021-Kayseri

KAYSERİ ŞEHİRİNİN KURULUŞ YERİ VE KALESİNİN TARİHİ DEĞİŞİMİ

I. ŞEHİRİN KURULUŞ YERİ

Anadolu'nun tarihî şehirlerinden biri olan Kayseri'nin, ilk yerleşiminden bugüne kadar geçirdiği değişiklikler henüz aydınlanmış değildir. Şehir muhakkak ki hareketli siyasi tarihinde yer değişikliklerine uğramış, buna paralel olarak kalenin yapımı, ilave ve tadili vukua gelmiştir. Şehir Mazaka, Eusebia, Kaisareia, Kayseriyye ve Kayseri olarak değişen isimleri yanında, bu isim değişiklikleri ile birlikte yerleşim değişikliğine de uğramış mıdır, yoksa aynı yerde kurulan ve gelişen şehre muhtelif zamanlarda değişik isimler mi verilmiştir? Bu henüz açıklığa kavuşmamıştır. Şehrin bugün bilinen iki yerleşim yeri vardır. Birisi bugünkü yerleşim alanının güneyinde, Erciyes Dağı'nın kuzey eteklerindeki ovaya hakim alçak tepelikler üzerinde ve bu tepeler arasında bulunan, halkın bugün de "Eski Şehir" dediği yer, diğeri, ortasında surların bulunduğu ovadaki şehir. Eskişehir olarak bilinen Tontar (Toruntay)¹, Battal², Baruthane ve Beştepeler³ semtlerinde bulunan mezar, bina kalıntıları, kale, tümülüs ve iskân yerleri üzerinde ilmi ve detaylı bir çalışma ve arkeolojik bir hafriyat yapılmamış olmasına rağmen burada yapılan çeşitli maksatlı kazılarda görülen parçalardan ve toprak üstü buluntularından, bu bölgede yerleşim tarihinin klasik dönem (Kapadokya, Yunan, Roma) öncesine gitmeyeceği anlaşılmıştır. O zaman, eğer varsa Kayseri'de daha önceki devirlerin geçirilmiş olduğu yerleşim yeri neresidir? Yoksa Kayseri'de bu devirlerde herhangi bir iskân yokmu idi? Çevrede başta Kültepe olmak üzere bu döneme ait kesif yerleşim alanları, höyükler varken, her dönemde yolların kesiştiği mühim bir mevki olan bu ovada o devre ait yerleşimin olmaması pek düşünülemez. Kayseri'de klasik öncesi yerleşme yerinin, ovadaki tek höyük görünüşü ile, şehrin 3 km doğusunda bulunan Köşk Dağı, Kışla Tepesi ve Kiçi Tepesi olabileceği düşünülmekle birlikte askerî muntika olan buralarda henüz sıhhatli bir araştırma yapılmamış olması bu konuda bir şey söylemeyi güçleştirdiği gibi, tepelerin üst noktalarında tabii kayalıkların bulunuşu da höyük ihtimalini zayıflatmaktadır.

¹ Tontar ismi H. 1031 tarihli Sefer bin Yövmilhayır'ın Kayseri'deki vakıflarına ait vakfiyesinde "Toruntay" olarak geçmektedir. Bu ismin Anadolu Selçuklu emirlerinden Beğlerbeği Seyfeddin Toruntay'dan geldiğini zannetmekteyiz. 1278 yılında ölen ve mezarı Amasya'da bulunan bu emir sık sık Kayseri'de bulunmuş ve burada Moğollar'a karşı yapılan Hatiroğlu isyanına karışmıştır, Osman Turan, Selçuklular zamanında Türkiye, İst 1971, s. 542, N. 59. Aynı şekilde Kayseri'de meşhur Selçuklu veziri Pervane Muînüddin Süleyman adına da "Pervane" isimli bir semt bulunmaktadır. Bu isimlerle geçen yerler bahsedilen emirlerin vakıf arazileri olmalıdır.

² Battal ismi ile anılan semtte Bizans döneminden kalan bir binanın Selçuklular tarafından takviye ve tamir edilmesi ile sağlama alınmış yine "Battal" adı verilen bir cami ve önünde, eyvan tarzında, üst katı yıkılmış bir türbe bulunmaktadır. Halk arasında burasının meşhur Emevi komutanı Battal Gâzi'ye ait olduğu inanışı vardır. Ayrıca XII. asırda Kayseri'de ziyaretgâh olarak Battal Mescidi'nin bulunduğu hakkında kayıtlar bulunmaktadır, Turan, age.,s. 440, N. 64.

³ Beştepeler'e bu isim, burada bulunan beş Roma tümülüsünden dolayı verilmiştir.

Klasik çağlarda Mazaka ismi ile karşılaştığımız şehrin bir bölümü muhakkak ki Eski Şehir olarak bilinen bölgede idi. Herhâlde Mazaka ismi değiştirilerek Eusebia ve Kaisareia isimleri de buradaki ve aşağıda görüleceği üzere o zamanda ovaya yayılmış bulunan şehre verilmiştir.⁴ Şehrin bu tepe yerden tamamen, bugünkü yeri olan ovaya ne zaman indiği malum değildir. Milattan sonraki ilk yıllarda buraya gelmiş olan meşhur Romalı seyyah Strabon, Mazaka'nın metropolis olduğunu, şehre ayın zamanda "Eusebia" ve ilave olarak ta "Argaios'un yanında" dendiğini belirttikten sonra, şehrin Erciyes'in eteklerinde kurulmuş olduğunu kuruluş yerinin uygun olmadığını, çünkü burada ne su olduğunu ve ne de tabii şekilde tahkimatının bulunduğunu, valilerin ihmali yüzünden de surlarının bulunmadığını söylemektedir. Strabon ayrıca şehir hakkında şu mühim bilgileri aktarır: "Bir ok atımlık mesafede bulunan ve fayda sağlayan tepelerin önündeki ovada yaşayan halk, surlara çok güvenerek yağmacılık yapmasınlar diye belki de kasten tahkimat yapılmamıştır. Ayrıca bütün havalideki toprak düz olduğu hâlde çok kıraçtır ve çift sürmeye elverişli değildir, kumlu ve altı kayalıktır. Biraz daha ilerleyince içinde ateş çukurları bulunan ve birkaç stadion (1 stadion 177.40 m) uzunluğundaki volkanik araziye gelinir. Ayrıca elverişli gibi gözükken birşey aslında tehlikelidir. Zira bütün Kappadokia'da hiç kereste olmadığı hâlde Argaios'un (Erciyes) bütün etrafı ormanlarla kaplıdır ve böylece kolaylıkla kerestecilik yapılabilir. Fakat ormanlık bölgelerin hemen altında birçok yerlerde ateşler ve aynı zamanda yer altında soğuk su vardır. Fakat ne ateş, ne de su satha çıkar. Bu sebeple memleketin çok kısmı otla kaplıdır. Bazı yerde arazi bataklıkla kaplıdır ve geceleri buradan ateş çıkar. Memleketi tanıyanlar ağaçları işleyebilirler. Fakat arazi ekseri insanlar ve bilhassa sığırlar için tehlikelidir. Çünkü görünmeyen ateş çukurlarına düşebilirler. Ayrıca şehrin önünde, ovada bir nehir de vardır, adı Melas'dır (Sarımsaklı Suyu). Şehirden takriben 40 stadion mesafededir ve kaynakları şehir seviyesinden da aşağıda bir bölgede bulunur. Bu sebepten yerli halk bunu kullanamaz. Zira yukarı doğru muntazam şekilde akmaz. Fakat yayılarak bataklık ve göller meydana getirir ve yazın şehrin etrafındaki havayı bozar. Başka zamanlarda kolay olan taş çıkarma işini zorlaştırır. Çünkü burada Mazaka'luların binaları için bol miktarda çıkardıkları düz taşlar vardır. Melas dar bir geçitte Euphrates'e (Fırat değil Kara Su olacak) bağlandığından Kral Ariarathes (V. Ariarathes, MÖ 163-133) buraya bir baraj yaparak komşu ovayı denize benzer bir göl hâline sokmuş (ve sonra baraj yıkılmıştır). Her ne kadar Mazakalıların bölgesi birçok hususlardan yaşamaya elverişli değilse de kralların burayı tercih ettikleri görülüyor. Şehir onlar için bir kamp idi. Genellikle hem kendilerinin ve hem de esirlerinin emniyetini, bazıları krala, bazıları da dostlarına ait olan çok sayıda müstahkem mevkiilerin savunmaları ile sağlıyorlardı".⁵

Strabon'un verdiği bu bilgilerle Kayseri'nin o zamanki durumu ile bugünü arasında şöyle mukayese yapabiliriz: O devirde Kayseri (Mazaka) Kapadokya'nın (Kilikya da denmekte) merkezi

4 Şehrin kuruluşundan itibaren ismi olan "Mazaka" ismi, Kapadokya Kralı V. Ariarathes zamanında (MÖ 163-130), onun "Eusebes" unvanından dolayı bırakılarak "Eusebeia" olmuş; Roma İmparatoru Augustus 1. zamanında, MÖ 12-9 yılları arasında da imparatora izafeten "Kaisaria" olarak değiştirilmiştir, Nezahat Baydur, Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi üzerine araştırmalar, İst. 1970, s: 77-83. Kayseri'nin merkezi olduğu Kapadokia MS17 yılında Roma eyaleti haline gelene kadar Med, Pers, İskender ve Diadohlar, MÖ 280'den sonra da bağımsız Kapadokya krallığı devirlerini geçirmiştir.

5 Strabon, *Coğrafya*, çev. Adnan Pekman, İst. 1976, Kitap XII, Bölüm s. 10-13. Strabon verdiği bilgilerin bir kısmını kendisinden önceki müelliflerden almış olsa da durumda bir değişiklik olmaz.

olup Erciyes Dağı'nın eteklerinde bulunmaktadır. Burası şehir kurmak için elverişli olmayıp susuz bir yerdir (Kayseri'de klasik öncesi çağlarda yerleşim yoksa, bunu sebebinin Strabon'un anlattığı çevrenin o zamanki elverişsiz durumuna bağlayabiliriz). Etrafı surlarla tahkim edilmemiştir. Şehir koruyan tabii engel de yoktur. Şehir, bir ok atımlık tepelerin önündeki ovadadır. Erciyes'in etekleri ağaçlarla kaplıdır. Ormanlık bölgenin hemen altında ateşler, yeraltı suları ve sıcak çukurlar vardır. Strabon bu bilgilerle, şehrin batıya doğru devamı olan Ambar sazlığı-bataklığını (Kara Saz) anlatmaktadır. Gerçekten burası yakın zamana kadar bataklık ve burada oluşan gazların yer yer satha çıkıp duman çıkardığı ve yandığı bir bölge idi. Buraya gelen Sarımsaklı Suyu ve Kara Su (Strabon bunu yanlış olarak Fırat diye yazmış⁶) yayılarak bu bataklığı oluştururlardı. Yakın zamanlarda açılan kanallarla suların mecraları derinleştirilmiş ve bataklık kurutulmuştur. Yine Melas, şehre 40 station (yaklaşık 7 km) mesafededir. Şehir arazisi ile Erkilet nahiyesi arasında akan Sarımsaklı Suyu, şehrin merkezine 7 km kadar mesafededir. Bu su şimdi Boğaz Köprü denilen dar geçitte Kara Su ile birleşir. Bu dar yer kapatıldığında bu iki su ve Erkilet önünden çıkan Gezirler Suyu bütün ovayı doldurup bir göl hâline getirir ve arada Strabon'un belirttiği gibi adacıklar da ortaya çıkar. V. Ariarathes'in baraj kurduğu yer muhakkak ki burası olmalıdır. Bu baraj yıkıldığında Kızılırmak'a (Halis) kadar olan ekili alan sular altında kalır, Kızılırmak'ın da sularını yükselterek çevresindeki birçok alanı su altında bırakabilir. Yine şehrin kuruluş alanına göre aşağıda kalan Sarımsaklı Suyu'nun yayılarak havayı bozan bataklıklar yaptığı yerler Ambar Sazlığı olduğu gibi hâlen yapıldığı gibi eskiden de taş kesilen, Sivas yolu üzerindeki Engir Gölü ve civarı da olmalıdır. Bütün bu bilgilerden Strabon'un gördüğü şehrin ovada olduğu, ancak tepelere çok yakın bulunduğu (bir ok atımlık), yine Sarımsaklı Suyu'ndan 7 km kadar mesafede olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu susuz şehrin krallar için bir kamp yeri, halkın oturduğu kendilerinin de geçici olarak bulunduğu bir yer olduğu, esasında kendilerinin ve esirlerinin emniyetini sağladıkları, kendilerine ve asilzadelere (dostlarına) ait çok sayıda müstahkem mevkiilerin bulunduğu, işte bu mevkiilerin bugünkü Eskişehir mıntıkasında olabileceği yani krala ait yapıların ve resmî binaların buralarda bulunabileceği anlaşılmaktadır. Strabon'un Kayseri'ye geldiği yıllardan biraz sonra Eskişehir'in (Beştepeleler, Tontar) nekropol (mezarlık) olarak kullanıldığı, burada açılan tümülüs mezarlardan Kayseri Müzesi'ne getirilen mezar hediyelerinden anlaşılmaktadır. Yine şehir surlarının Kuzey ve doğusundaki bölgelerde anıt mezarlar ve tümülüs mezarlar bulunmaktadır. Herhâlde aşağıda görüleceği üzere MS III. asrın ilk yarısında şehir surlarının yapımı zamanında artık şehrin tepelerdeki bölümü önemini tamamen kaybetmiştir.

⁶ Kitabın çevirmeni de bu suyu Kızılırmak (Halis) olarak belirtmiştir.

II. SURLAR

A. TÜRKLERDEN ÖNCEKİ SURLAR

Yukarıda da görüldüğü üzere Milat yıllarında Kayseri herhangi bir sura sahip değildi. Öyleyse bu surlar ne zaman inşa edilmiştir ve bu güne kalan farklı sur yapılarının tarihi durumu nedir? Bugün Kayseri’de mevcut surlarda, Türkler öncesine ait herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Kayseri surları hakkında ilk bilgi Roma İmparatoru Gordianus zamanında (MS 238-244) ait olan sikkelerde bulunmaktadır; İmparatorun dördüncü tahta çıkış yılında yani 242 yılında, kendisi ve karısı Trankulliana adlarına bastırılmış beş çeşit bronz sikkede, sur yapımı ile ilgili “Entix” ve “Entixion” (sur) ibaresi geçmektedir.⁷ Bu bilgiden bu tarihte Kayseri’de surların inşa edilmiş olduğu ve paraların bunun hatırasına basılmış bulunduğunu anlamaktayız. Bu tarihten sonra surlar hakkında ikinci bilgi VI. asrın ilk yarısına aittir, Meşhur Bizanslı tarihçi Prokopius, De Aedificiis V, 4, 7 de, Kayseri’nin kuruluşunda yapılmış olan surunun, birbirinden uzak tepeleri, bahçeleri ve meraları çevirdiğini ve şehrin evlerinin burayı doldurmadığını, Bizans İmparatoru Justinian’ın (527-565), şehri müessir şekilde koruyabilmek için, eskiye nazaran daha dar olarak surları yaptırdığını yani esas suru daralttığını belirtmektedir.⁸ Görülüyor ki bu kaynak, Justinian zamanında mevcut olan Kayseri surunun ilk defa ne zaman yapıldığını açıkça belirtmemiştir. Bu iki mühim belge ve kayda göre Kayseri surları ilk defa III. asır ortasında inşa edilmiş, VI. asır ortasında da daraltılmış ve tamir edilmiştir diyebiliriz. Ancak Kayseri surlarının bugüne kalan ve Türkler öncesine ait olduğu belli olan, farklı yapıdaki bölümlerinin, hangisinin Roma, hangisinin Bizans devrine ait olduğu, incelenmesi gereken ayrı bir konudur. VI. yüzyıldan, şehrin Türklerin eline geçmiş olduğu XI. yüzyıla kadar da surlara mühim bir müdahalenin olduğuna dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Kayseri Kalesi hakkında araştırma yapmış bulunan Halil Edhem⁹, Albert Gabriel¹⁰, Mahmut Akok¹¹ ve Tanju Cantay, İslam öncesi surların tarihi hakkında fazla bir şey söyleyememektedirler ve genellikle bunların tamamının Bizans dönemine ait olabileceği kanaatindedirler. Tanju Cantay, ilk surların bugünkü görünen yerleşim planının dışına çıkarak, güneyde, Yoğunburç’u geçip güney istikametinde devam ettiğini tespit ederek, Kayseri surlarının yapılış tarihi konusundaki problemine, ilk yapılışındaki yerleşim planı problemini de eklemiştir.¹² Biz burada önce Kayseri surlarının ayrı yapı karakterine göre nerede başlayıp nerede bittiğini tespit ettikten sonra bunların tarihi hakkındaki tahminlerimizi belirteceğiz.

⁷ Baydur, s. 102, 103. Bu konuda Nümismat Oğuz Güller’in yardımları alınmıştır. Kendisine teşekkür ederim.

⁸ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, çev. A. Akif Tütenk, Ank. 1954, s. 12, N. 9, 10; Baydur s. 103.

⁹ Halil Edhem (Eldem), *Kayseri Şehri*, Yay: Kemal Göde, Ank. 1982, s. 68-73.

¹⁰ Gabriel, age., s. 25-37.

¹¹ Mahmut Akok, Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, Ank. 1976, s. XXIII-2, s. 5-38.

¹² Tanju Cantay, Kayseri’de Talas Yolu Üzerindeki Bazı Kalıntıların Değerlendirilmesi, *Tarih ve Toplum Dergisi*, 1985, s. 22, s. 19-23.

Birinci yapı tipi, önde 180 cm kalınlığındaki sur duvarı ile arkada 150 x160 cm ebadında ve araları 300-350 cm açıklığındaki ayaklara dayanan, arkadan bakıldığında Roma su kemerlerini andıran üst üste çift sıra kemerlerden meydana gelmiştir. Fonksiyon olarak bu kemerler en üstte, sur arkasında nöbetçi mahallini (yürüme hattı) teşkil edecek ve aynı zamanda öndeki duvara takviye olacak şekilde inşa edilmişlerdir. Gezinti mahalli için gerekli duvar kalınlığını almak üzere daha küçük olarak dekoratif bir görünümle inşa edilmiş olan kemerler gayet mükemmel bir taş işçiliğine sahiptirler. Bu surlara genellikle arada 12 kemer kalacak şekilde, yaklaşık 50 m mesafe ile, içte kemer yüzünden 370 cm derinliğinde dikdörtgen kesitli burçlar yapılmıştır. Normal bir kemer, belirtilen ölçüde derinleştirilerek meydana getirilmiş gibi görünen bu burçların yan duvarları içten, kemer ayaklarının yanında 5-10 cm kademe yapan bitişik iki kemer ayağı gibi inşa edilmiş¹³ ve üzerleri derinliği örtecek şekilde tonozla kapatılmıştır. Bu surlarda kemerler, sur duvarları ve burçlar ayrı inşa edilmiş olup aralarında dilatasyon bulunmaktadır. Sur üzerinde olması gereken dendanlar ve mazgallardan bugüne herhangi bir örnek gelememiştir.

Gayet muntazam yapı ve şekil karakteri gösteren bu surlar bugün şehrin Düvenönü¹⁴ bölgesinde, yukarıda anlatılan özellikteki burçlardan birinin yıkılarak kalan yan duvarı ile başlar. Burada aynı surun batı istikametindeki devamı yıkılarak kaybolmuş, aşağıda görüleceği üzere bu surlardan daha sonra yapılmış olan Yoğunburç, Kiçi Kapı, Boyacı Kapısı yani şimdiki eski sur istikametine uygun odalar meydana gelmiş İnönü Bulvarı istikametinde gelen değişik plandaki surların bu surlarla bitiştiği yerde kalıntılar başlamış, buradan sonra eski surlar muhafaza edilmiştir ki bunun da sebebi yine aşağıda görülecektir. Buradan, yukarıda belirtildiği şekilde kemerler ve burçlarla, bugün arada birçok bölümleri yıkılıp ortadan kalkmış olarak doğuya doğru devam eden bu surlar, Kapalı Çarşı'nın yakınına geldiğinde, bu surdan daha eski bir Roma Mezar Anıtı'nı burç gibi arada bırakıp üzerinden geçerek burada İç Kale'ye doğru istikamet değiştirip bir dirsek yaparak, Kapalı Çarşı'nın Demir Kapı ismi ile anılan kapısına, bugün kaybolmuş, kalenin eski Meydan Kapısı yerine gelir. Burada sur arasında, meydana getirilecek burcun birinci katı gibi istifade edilen Roma Mezarı, kare planlı, iki katlı, altı ve üstü köşelerden çıkan takviye kemerlerinin üzerine oturan tonoz örtülü, dışta üçgen alınlıklı çatılı, köşelerde akant (kengel) motifli başlıklı sütunçeleri bulunan, geniş yuvarlak profilli kemerli kapısı içe, güneye açılan, kapı yanlarında dışta iki niş bulunan ve kapı kemeri profilleri ortasında bozulmuş bir motifli olan iri blok kesme taşlardan inşa edilmiş, MS II veya III. asra tarihlenebilecek bir yapıdır. Bunun hemen 300 m kuzeyinde, sur dışında, bugünkü İstasyon Caddesi üzerinde inşa edilmiş diğer bir Roma Mezar Anıtı gibi surdan önceki şehre ait yapılar olması bakımından önemlidir. Kapalı Çarşı'dan sonra Bürüngüz Camii (eski iki kapılı) altından devam eden sur buradan İç Kale'ye kadar gelir. Bürüngüz Camii'nin 15 yıl kadar önceki inşaatı sırasında, temel hafriyatında surun buradan geçmekte olduğunu görmüştük.

¹³ Albert Gabriel'in eserinin 27. sayfasında gösterdiği burç planı şehrin Düvenönü mıntikasındaki sadece bir burca aittir. Herhâlde bu burcun görünen değişik planı daha sonraki müdahalelerle meydana gelmiştir.

¹⁴ Kayseri'de dükkân ismi halk arasında "düven", "düğen" şekline dönmüştür. Bu semtin eski adı "Dört Dükkân Önü"dür. Yine şehirde "önü" kelimesi ile biten birçok semt ismi bulunmaktadır. Kale (Hisar) Önü, Teke Önü, Söğütlü Önü, Tabaklar Önü, Seten Önü, Serçe Önü gibi.

İç Kale'ye kuzey doğu ucundan girerek, kuzeydeki sonradan yapılmış burçlar arkasından devam eden bu sur, Kalenin bütün kuzey ve doğu duvarının esasını teşkil etmektedir ki bu hususa daha önce hiç dikkat edilmemiştir. Gerçekten İç Kale dikkatlice incelendiğinde daha geç devirlerde çok değişikliklere uğramış duvarlar arasında eski sura ait izler kolaylıkla görülebilir. Nitekim Kale içindeki Fatih Camii arkasında bulunan eski sura ait kemer ve ayaklar, sonraki onarımlarda araları doldurulmuş olarak bulunmaktadır. İç Kale'nin kuzeyden doğuya doğru üçüncü, camiden sonraki ikinci kare planlı burcunun kesinlikle eski sura ait olduğu anlaşılmaktadır. Yine Kale içinde yeni çarşı inşaatı esnasında malzeme nakli için surun kuzey cephesinde açılan geniş geçitte eski sura ait kemer ayakları olduğu gibi meydana çıkmıştır. Buradan sonra İç Kale'nin kuzey doğu köşesinden güneye dönen bu surun, İç Kale'nin doğu iç kapısı yakınında iç duvar üzerinde kalan, içerisine sonradan küçük bir tezyini kemer ilave edilmiş olan yüksek kemeri de görülür. Bu duvar istikametinde en iç girişin üzerindeki, sonradan Dulkadıroğlu kitabesi konulmuş olan duvarı teşkil eden eski sur, İç Kale'yi güney doğu uçta terk ederken, burada bulunan büyük köşe burcunun dilatasyonlu bir bölümünü yine burç olarak teşkil ettikten sonra, şehrin Kağrı Pazarı semtinde, bugün yıkılmış olan Yeni Kapı'yı geçip Sultan Hamamı yakınındaki dirseğe varır. İç Kale'nin doğu iç girişinin güneyinde, bu sura ait burcun kuzey bitişiğinde, bu dönemden kalma, belki bir kapı olabilecek bir kısım kalıntıların bulunduğu görülmektedir. Bahsi geçen dirsekten tam güneye dönerek Sultan Hamamı arkasındaki klasik burcunu yapan sur, Sivas Kapısı'na varmadan, aşağıda görüleceği üzere daha geç devirde dıştan şekli değiştirilerek üçgen hâline getirilmiş burcunu yapar, buradan eski şekli kaybolmuş Sivas Kapısı'nı geçerek, Kapının diğer tarafında, Güpgüpoğlu Konağı'na varmadan diğer burcunu da geçip küçük bir yön değişikliği ile Konağın doğu duvarını teşkil ederek Yoğunburç'a ulaşır. Yoğunburç'un Selçuklu yapısı altında bu sura ait bölümler ve izler açıkça görülür. Sur, Yoğunburç'tan zannedildiği gibi batıya dönmez. Yukarıda zikredildiği gibi Han Camii istikametinde, güneye doğru devam eder. Han Camii'nin batı duvarını teşkil eden bu sura ait kalıntılar camiden önce eski evler arasında da bulunuyordu. Ancak son yıkımlarda bunların toprak üstündeki uçları ortadan kaldırılmıştır. Han Camii'nden ve Han Kümbeti (Emir Cemaleddin Tanrıvermiş Türbesi)¹⁵ yanından, klasik kemer ayakları da belli olacak şekilde geçen bu surun, Han Kümbeti'nden hemen sonra Düvenönü'ndeki durumu gibi devam yıkılarak kesilmiş ve nereye kadar uzandığı, bundan sonra hiç bir emare kalmayacak şekilde kaybolmuştur.¹⁶

Böylece Düvenönü'nden İç Kale'nin kuzey-doğu köşesi, buradan Han Camii'ne kadar gelen ve bu hâliyle bugün L şeklinde kalmış bulunan bu parça mimari bakımdan tam bir yeknesaklık hâlinindedir. Bu surun çevresinde yapılan hafriyatlarda, şehrin zamanla dolarak zemininin yükselmesi sebebi ile aynı muntazamlıkta 3- 4 m kadar daha aşağıya indiği görülmüş böylece surun tamam yüksekliğinin 15 m kadar olduğu anlaşılmıştır. Uçlarda hafriyat imkânı olsa idi bu derinlikte devam eden surun tamamının planı bulunabilirdi. Yoğunburç'taki Düvenönü'ne

¹⁵ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, 10. *Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, s. 34, s

¹⁶ Daha sonra kalıntıları ortaya çıkan, Döner Kümbet yakınındaki Ahi Evran Zaviyesi içinde kazılan toprak altında bu surun devamı tarafımızdan görülmüştür.

gelen sur bölümünde ve İç Kale'nin kuzey-batı köşesinden başlayıp güneyi dolaşarak güney-doğu köşesine gelen kısmında bu surun benzeri hiç bir iz bulunmamakta ve buraların ön surun devamı olmadığı, bu iki bölümün sonradan yapıldığı anlaşılmaktadır ki bu husus aşağıda incelenecektir.

Selçuklu eseri olduğu mimarisi ve kitabesi ile belli olan Yoğunburç'tan¹⁷ batıya doğru, bugün yıkılmış bulunan Kiçi Kapı ve Boyacı Kapısı'nı geçerek Düvenönü'ne varan surlar ayrı plan ve mimari karakter gösterirler. Bunlar bugün buradaki caddenin (İnönü Bulvarı) kavisine uyacak şekilde, yay hâlinde yerleşmiş olup 2,5 m kalınlığında, her 20 m'de bir, bir kenarı yaklaşık 4,5 m uzunluğundaki üçgen planlı burçların bulunduğu surlardır. Burçların içi yine üçgen şekilde boş bırakılmıştır. Bunlardan birinin iç yüzünde sur üzerine çıkan merdiven bulunmaktadır. Bu surların Yoğunburç'tan sonra kalan kısa bir bölümünden başka bir kısmı kalmamış, buradan Düvenönü'ne kadar olan bölüm maalesef 30 yıl kadar önce buraya yapılan yeni apartmanlarla birlikte yok edilmiştir. Bu arada bu bölüm üzerinde bulunan, Kayseri surlarının kalan tek orijinal kapısı, Boyacı Kapısı da 20 yıl kadar önce yıkılmıştır.¹⁸ Eski surların üzerinde Sivas Kapısı'nın kuzeyinde, bu surların yapımı esnasında tamirle üçgen hale getirilmiş bir burcun da olduğu yukarıda zikredilmişti.

Bu surlarla aynı karakterdeki diğer bir sur yapısına İç Kale'nin bir bölümünde de rastlamaktayız. İç Kale'nin kuzey-batı köşesindeki eski surdan itibaren güneye doğru, güney-doğu köşesine kadar olan kısmın bu surlar şeklinde olduğu mevcut kalıntılardan anlaşılmaktadır. Gerçekten Kale'nin batı cephesinin ortasında bulunan Türk devri burcun altında yüksek bir temel hâlinde, yine güney cephedeki burçların altında da zeminle beraber gözükken bu dönem yapısı karakterinde üçgen burçlar farkedilmektedir.

Buradan bu iki ayrı karakterdeki surların durumuna bakarak şu neticeye varabiliriz:

a) Bugüne kadar L şeklindeki bölümü kalmış olup Düvenönü-Han Camii arasında olan ve herhangi bir İç Kalesi bulunmayan kemerli surlar,

b) "a"daki surların Yoğunburç-Düvenönü ve İç Kale'nin güneyden güney doğu -kuzey batı köşeleri arasında, birbirine paralel iki eğri hat hâlinde kesilerek yani daraltılarak meydana getirilmiş bulunan ve böylece kuzey doğu köşede İç Kale'nin de ortaya çıktığı üçgen burçlu surlar.

Bu surların tarihlenmesine gelince; kemerli ilk surların bir köşesinde daraltılma işlemi Prokopius'un yukarıda belirtilen tarifine tam olarak uygun düşmektedir. Üçgen kesitli burçları ile de bu ikinci surlar devrinin yani miladi VI. asrın ortalarında yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. İç Kale'nin de bu daraltma esnasında, kuzey tarafı tek sıra sur olacak şekilde meydana gelmiş olduğunu belirtmiştik. Bu surlardan önce bulunan ve daraltma işleminin yapıldığı muntazam kemerli surların ise bundan üç asır kadar önce III. Gordianus zamanında İran-Pers tehlikesine karşı yaptırmış olduğu ortaya çıkmış olur. Bu surlardan daha eskiye gidebilecek başka bir sur kalıntısına da şehirde tesadüf edilmemiştir. İngiliz Michael Ballans'ın keşfetmiş olduğu Beştepeler

¹⁷ Edhem. s. 67, 68. Çeviride II. İzzeddin Keykavus yazılarak hata yapılmıştır.

¹⁸ Gabriel, Plans XXII, Resim 1.

ve eski çöplük arasındaki sırtlarda, güneye, şimdiki gecekondu önleme bölgesine doğru giden ve burada batıya dönerek kaybolan, daha eski gibi gözükün ve basit şekilde inşa edilmiş olan sur kalıntısının mahiyeti anlaşılamamıştır. Bugün yine Eskişehir mıntıkasında Beştepeler önünde, Taşlı Burun'da bulunan ve Eski Kale (Osmanlı Devri vakfiyelerinde Kale-i atik) olarak bilinen, bir burç ve devamı bir duvar parçasından ibaret, moloz taşlarla inşa edilmiş kale kalıntısının daha eski olması veya bahsi geçen III. asırda yaptırılıp, hatırasına sikke kesilmiş bulunan kale olması, yapı basitliği ve yerinin şehrin yerleşme yeri ile alakasının bulunmayışı sebebi ile mümkün değildir. Bu kale, bulunduğu yerin 3 km kadar güney batısında Yılanlı Dağı'nın güneyinde Saykalan Dağı'nda bulunan Saykalan (Seykalan, halk ağzında Sıkalan) Hisarı¹⁹ gibi, kale önünden geçip şehre gelen eski Kayseri-Adana, Kayseri-Konya ve hatta şimdiki Ankara hattının o zaman bataklık olacağı düşünülürse Kayseri-Ankara yolunu koruyan geç dönem kalelerden biri olmalıdır. IV. asır ortalarında Kayseri'de kendisine bağlı 50 kadar piskoposla dini bir idare kurmuş olan meşhur Hristiyan azizi Basileus'un, şehrin güney batısında (kuzeyinde değil) şehir kapıları önünde yapmış olduğu kilise, kütüphane, düşkünler yurdu gibi yapıların, bu yolun şehre giriş noktası olan Battal ve Emirağa Mahallelerindeki bugün mevcut kesif kalıntıların aslı olduğu söylenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi eski yerleşme alanı dışında Roma nekropol (mezarlık) içinde olan bu kalenin veya civarındaki yapıların en eski olup fil cüsseli taşlardan yapıldığını belirten Evliya Çelebi de tabii ki yanılığa düşmüştür. Nihayet III. asır ortasında Gordianus zamanında yapılmış olduğunu belirttiğimiz surun, çeşitli fonksiyonlardaki bu devir Roma yapılarının mimari özelliklerini de taşıdığını söyleyebiliriz.

B. TÜRK DEVİRLERİNDEKİ SURLAR

Justinian Devri'nden, yani VI. asırdan Türklerin Anadolu'yu ele geçirmelerine kadar geçen dönemde surla ilgili herhangi kayıt ve belgeye rastlanmamıştır. Zaten surların mimari durumları da, bu dönemde büyük bir ilave veya değişikliğin söz konusu olmadığını göstermektedir. XII. asır ortasında şehir, kendisine merkez yapan üçüncü Danişmendli hükümdarı Melik Mehmed Gâzi'nin (1134-1143, mezarı Ulu Cami önünde) şehri imarı sırasında harap olan surları da tamir ettirdiği muhakkaktır. Ancak yazılı belgelere göre Türk Devri'nde Kayseri'de belli başlı ilk sur yapımı Anadolu Selçuklu hükümdarı I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) zamanında olmuştur. Sultan, devrinde doğuda zuhur eden Cengiz tehlikesine karşı, kendisinden sonra kardeşi I. Alâeddin Keykubad'ın daha geniş olarak yapacağı gibi, veya kendisinin tahta çıkışı esnasında, Kayseri Kalesi'nde kardeşi ve onun müttelikleri ile yaptığı mücadele sebebi ile kalenin önemini ve eksikliğini görerek bu işe girişmiştir denilebilir. Keykavus, üzerinde kitabesi bulunan, zamanımıza kadar gelmiş Yoğun (büyük, muhkem) Burç ismi ile anılan burcu yaptırmıştır.²⁰ Ayrıca muhakkak ki bu faaliyet arasında surun ihtiyaç gösteren diğer kısımlarını da tamir ettirmiştir.

¹⁹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XII, s. 535, N. 19.

²⁰ Edhem, s. 67, 68.

Dış surların güney doğu köşesinde bulunan bu muhkem yapı, Roma ve Bizans surlarının birleştiği yerde, şehri güney ve doğudan gelecek akınlara karşı korumak üzere yapılmıştır. Kayseri'de surlar sürekli olarak doğudan gelecek akınlara karşı inşaa ve tahkim edilmişlerdir. Nitekim ilk yapılış gayesi de yine doğu, Persler içindir.²¹ Aşağıda yine doğudan gelen Moğollar'ın Kayseri Kalesi'ni muhasarasından bahis bulunmaktadır.

Yoğunburç, yarım elips planında ve iki katlı olup Gabriel'in aksine katlar kubbeli olmayıp tonozludur ve bu iki kat arası ile ikinci katla dam arasında muntazam taş basamaklarla irtibat bulunmaktadır. Gabriel'in çizdiği plan tamamen hatalıdır. Burcun alt katından L tonozla burcun önüne açılan kısmında, İç Kale çevresinde olduğu gibi bir ön sur duvarı, birinci müdafaa hattı olacak bir yapı ve bakiye ile, olabilecek bu duvarın Burca herhangi bir bağlantısı görülmemektedir. Burası sur önünde olabilecek su dolu bir hendeğe açılmış olabilir.

Yoğunburç kitabesinde tarih ve kitabenin surla ilgili olduğuna dair bir ibare yoktur. Ancak onun Burçta olması ve Sultanın isminin geçmesi, kitabenin yeri ve devri ile ilgili bir şüpheye mahal bırakmamaktadır.

Kayseri surları üzerinde Türkler döneminde en büyük müdahale, ilave ve tamirâtı Anadolu Selçuklularının büyük hükümdarı I. Alâeddin Keykubad (1220- 1237) yaptırmıştır diyebiliriz. Sultan Keykubad, yaklaşan Moğol (Cengizliler) tehlikesine karşı Konya ve Sivas Surlarını yaptırdığı gibi²² Kayseri surlarını da, bilhassa İç Kale'yi yeni baştan yaptırmış ve buralara ilaveler yapmıştır. Nitekim İç Kale'nin doğu cephesinin ortasında bulunan büyük burç üzerinde ismini taşıyan kitabe onun bu faaliyetinin nişanesi olarak gözükmektedir.²³ Bu hükümdara ait, bir sur parçası üzerinde- olduğu belirtilen diğer kitabe sura ait olmayıp, kitabenin bulunduğu yerden sur geçmediğinden bunun başka binalara ait olması gerekmektedir.²⁴

Alâeddin Keykubad'ın Kayseri surlarındaki bu imarının, bugün mevcut surların nerelerini içine almış olduğu kesin olarak belli değilse de, İç Kale'nin, yukarıda bahsi geçen ve Türkler Devri'nde yapılan inşaat arasında ve altında kalmış olduğu için bugün pek fark edilmeyen eski bakiyeler hariç bugünkü görünümünü bu sultan zamanında, bu dönemde, diğer illerdeki surların yapımı sırasında, H. 621/M. 1224 yılında almış olduğunu söyleyebiliriz. Keykubad'ın Kayseri kitabesinde tarih bulunmamaktadır.

Yine Alâeddin Keykubad zamanında yapılmış olması, kalan bölümünün mimarisi ve buradaki taşlar üzerinde bulunan usta işaretleri ile kuvvetle muhtemel olan, İç Kale'yi ön sur duvarı, ilk müdafaa hattından başka kuzeyden takviye eden surlar bulunmaktadır. Kayseri surlarına

²¹ Baydur, s. 102.

²² Edhem, s. 62, N. 99, 100.

²³ Edhem, s. 69.

²⁴ Edhem, s. 68. Kitabenin bulunduğu kalıntının yeri bugünkü askeri binaların olduğu mahaldir. Buradaki bakiye 1928 yılında yıkılarak bu binalar yapılmıştır. Kitabe Keykubad'ın sur dışında yaptırdığı başka resmî yapılara ait olmalıdır ve belki Osmanlı Dönemi'nde, Kanuni Devri'nde Osman Paşa tarafından bir cami ile birlikte Mimar Sinan'a yaptırılan ve tezkerelerde geçen Paşa Sarayı ve Camiinin yeri Selçuklular zamanındaki bu eski yapılar dolayısıyla seçilmiştir. Şehirdeki meşhur Selçuklu Sarayı (Devlethane) bu bölgede idi.

ilk defa Türkler tarafından ilave edilmiş bulunan bu bölüm surlardan bugün tek bir burç hariç emare kalmamıştır. İç Kale, dış surlar ile güney ve batıdan korunurken kuzey ve doğu kısmı açık kalmış idi. Bu sebeple bugünkü Bürüngüz Camii batısında (burada dış surların Meydan Kapısı bulunuyor idi), Kapalı Çarşı'nın Demir Kapı bölümünde, buradaki çarşının cami tarafındaki dükkânlarının ön yüzleri istikametinde kuzeye doğru başlatılan yeni bir takviye suru Cumhuriyet Meydanı ortasından geçip vilayet ve askerî binaları dışarıda bırakarak kütüphane bahçesinde bulunan Ok, diğer ismi ile Meydan Burcu'na geliyordu. Bu sur aynı zamanda burada bulunan Selçuklu Sarayı Devlethane'yi koruyor ve çeviriyordu. 1975'te Cumhuriyet Meydanı'nda, Belediye tarafından yapılan yeraltı çarşısı hafriyatı esnasında ortaya çıkan surun bu bölümüne ait temeller tarafımızdan incelenmiş ve ölçümler yapılmış idi. Buna ait bilgiler Kayseri Müzesi arşivinde bulunmaktadır. Bu tespitler ve Ok Burcu'nun Meydan tarafına doğru olan kolunun istikameti surun yukarıda belirtilen güzergahını açıkça ortaya çıkarmaktadır. Bu sura ait Ok Burcu'ndan başka Demir Kapı ağzından 10 m kadar uzunluğunda kalmış olan bakiye yakın zamanlarda, meydan tanzimi sırasında yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Ok Burcu kesin olarak Türk eseridir ve üzerinde bu devre ait taşçı ustalarının işaretleri bulunmaktadır.²⁵ Geniş, prizmatik üç kule şeklinde üç bölümlü olan bu burcun bugün tonozlu tek katı ayakta. İstanbul Üniversitesi kütüphanesine Yıldız Sarayı'ndan getirilen fotoğraf albümlerinden Ankara vilayetine ait albümün Kayseri bölümünde Zeynel Abidin Türbesi ve Camii yakınındaki bu burcun fotoğrafında (No: 23), bu asrın başında olan ikinci katı da görülmektedir. Kalıntılardan, Burcun ikinci katının, burçtan çok köşk şeklinde, üç bölümlü kısmın her bölümünün, ortası mermer sütunla ayrılmış çifte pencere olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Mermer ara sütunlardan biri yakın zamanlara kadar mevcutken cahil definciler tarafından düşürülerek çalınmıştır. Bugün kalan kısmın üzerinde pencere eşikleri arasında bu sütunların yuvarlak kaideleri bulunmaktadır. Bu burçtan tam batıya dönen sur İç Kale'nin doğu kapısı önündeki birinci müdafaa hattı ile birleşir. Böylece İç Kale uzak mahallerden çevrilerle ortada bırakılmış olur. Ancak sadece doğu kapı önü ve bunun güneyindeki küçük bir bölüm açıkta bırakılmıştır. Fakat burada da kapı önünde siper, ilk müdafaa hattı, büyük burç ile tahkimat tamamlanmıştır.

İç Kale'nin burçlarla tahkim edilmiş kapı önü siperleri ve bunları takip ederek bütün kaleyi dolaşan kısa boylu, üzeri dendanlı-mazgallı ön suru (birinci müdafaa hattı) nun da Türk Devri'nde yapılmış olduğu muhakkaktır. Sadece kapılar önündeki bazı parçaların daha önce yapıldığına dair görüşler vardır.²⁶ Bu surun Türk devirleri içerisinde Selçuklular'dan sonra, beylikler zamanında, dış kapılarla birlikte yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu hat üzerinde İç Kale'nin güney kapısının batısında Karamanoğullarının Kayseri valisi Şeyh Çelebi'nin kitabesi bulunduğu gibi, iki iç kapı üzerinde de Fatih Sultan Mehmed'in anıldığı, Karamanoğlu Beyi Pir Ahmed'in kitabeleri bulunmaktadır. Bilindiği üzere Timur Kayseri'yi, Kadı Burhaneddin'den sonra şehre sahip olmuş olan Osmanlılardan alarak Karamanoğullarına vermiş idi. Yine İç Kale'nin güney kapı kompleksinin üzerinde bulunan Selçuklu arslanları orijinal yerlerinde durmamakta, kapının

²⁵ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri; *Türk Etnografya Dergisi*, S. XVII, s. 79-109.

²⁶ Akok, agm., s. 11.

sonradan aldığı şekle uymaktadırlar. Gerçekten Mahmut Akok'un da belirttiği gibi güneyden derin tonozlu iç giriş kapısı ve üzerinde bulunan geniş ve çok pencereci dizdar odası gibi güney dış kapısı da derin kemerli girişi ve giriş üzerindeki küçük, pencereci ve kubbeli oda kale yapısına uymamaktadır ve bunlar belirtildiği gibi geç dönemlerin ilaveleridir. Kalenin bahis konusu ön sürü 50 yıl öncesine kadar tam olarak gelmiş, ancak yakın zamanlarda kaleye bitişik ama sonradan yıkılan dükkânları yapmak gayesi ile batı ve kuzey bölümü ortadan kaldırılmıştır.

I. Alâeddin Keykubad'dan sonra oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Sultan'ın tahmin ettiği gibi Moğollar Anadolu'yu istilaya başladılar. 1243 yılında Sivas yakınında Köseadağ'da Selçuklu ordusunu mağlup ederek Sivas üzerinden Kayseri'ye gelip kaleyi muhasara ettiler. Şehir halkı ve burada bulunan Selçuklu ümerası daha önce surları ve burçları tamir ederek müdafaaya hazırlanmışlardı. Moğollar sur dışındaki şehri yağmalayıp Tabaklar Mahallesi'nde (şimdiki Talas Caddesi, Yoğunburç önü) ordugah kurarak buradaki Sivas Kapısı'nı zorlamaya başladılar. Sivas Kapısı burcunda büyük gedikler açıldı. 15 gün süren mücadele sonunda Moğollar kaleyi almaktan ümit keserek dönmek üzere iken şehrin muhafız - kölelerinin amiri Ermeni asıllı Hacikoğlu'nun lağım yolundan geçip Moğollar'a gelerek şehrin zayıf durumunu anlatması üzerine Moğollar Sivas Kapısı'na bütün güçleri ile yüklenip, merdivenlerle tahrip olan burca tırmanarak buradaki müdafileri kılıçtan geçirip kapı arkasına indiler. Buradaki kilidi kırıp kapıyı açtılar ve şehre dalarak görülmemiş bir vahşetle katliama girişip her tarafı talan ettiler.²⁷

Devrinin Selçuklu tarihçisinin vermiş olduğu bu bilgilerden Keykubad'ın kaleyi düşmana karşı koyacak şekilde yaptırmış olduğunu ve kale içerisinden, yer altından dışarı çıkan lağım (çirk-ab) kanallarının bulunduğu da öğrenmekteyiz. Nitekim şehir içinde bu kanalların bulunduğu ve yeni bina hafriyatlarında rastlandığı söylenirdi.

Selçuklulardan sonra kale, buradaki kitabelere göre Dulkadiroğulları²⁸, Karamanoğulları²⁹, Fatih zamanında yine Karamanoğulları³⁰ ve Osmanlılar tarafından tamirler görmüştür. Osmanlılar zamanında artık şehrin müdafa ihtiyacı olmadığından İç Kale'ye de mahalleler kurulmuştur ki Evliya Çelebi bunu uzun uzun anlatmaktadır.³¹ Ancak XVI. asrın sonlarında Kale kapılarında, halkın rahat giriş çıkışı için genişletme ve onarım faaliyetlerinin yapılmış olduğunu görüyoruz. Kağnıpazarı semtinde, bugün Millet ve Kaleönü caddelerinin birleştiği yerde bulunan Yeni Kapı'nın II. Selim zamanında, H. 975/M. 1567 tarihinde genişletildiğine dair kitabe Kayseri Müzesindedir.³² Yine eski bir yazma kitapta bulunan kayıtlardan Kale'nin Kiçi (küçük) Kapısı'nın ve Boyacı Kapısı'nın H. 982/M. 1574 yılında tamir edildiği anlaşılmıştır.³³ Osmanlı Devleti'nin sonlarında ve Cumhuriyet'in başlarında İç Kale boşaltılmış ve hapisane olarak kullanılmıştır. Otuzlu yıllardan itibaren ise pazar yeri olarak kullanılmaktadır. Bugün içerisi tekrar boşaltılarak

²⁷ Edhem, s. 104, IOS; Turan, age., s. 440, 441.

²⁸ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 532, 533. 29) agm. s. 533.

²⁹ Edhem, s. 153, 154; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İst. 1974, C. IV, s. 780.

³¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Zuhuri-Danişman yayını, İst. 1970, s. 67;

³² Edhem., 21, N. 13.

³³ Mehmet Çayırdağ, 17. asır Ortalarına Ait Kayseri İle İlgili Bazı Kayıtlar, *Erciyes Dergisi*, Kayseri 1986, S. 91, s. 16, 17.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ortak çalışması ile Kayseri Arkeoloji Müzesi bu kısma taşınmıştır.³⁴

³⁴ Bugün İç Kale'nin surlarının- mülkiyeti Kayseri Belediyesine, ortada ki kalan alan Maliye Hazinesine aittir. Belediye hazineden burasının kullanma hakkını almış olup, Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararıyla da içerisine çarşı yaptırmıştır. Kalenin mülkiyeti son zamanlarda Belediye ve Vakıflar arasında dava konusu olmuştur. (Son olarak İç Kale'deki çarşı Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından kaldırılmış, buraya yaptırılan şehrin Arkeoloji Müzesi ve sosyal tesisler yerleştirilmiştir.)

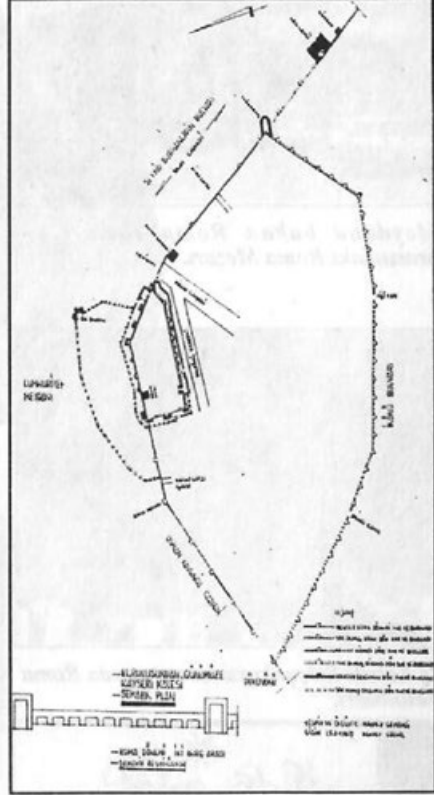
Osmanlı Devletinin sonunda Kayseri'nin planı, kale ve tarihi yapılarının durumu.

Yakın zamanlarda yıkılmış Kayseri surlarının Boyacı Kapısı (Gabriel'den)

Sultan Hamamı (yıkılmış) yanında Roma surlarının eski bir resmi.

Düvenönüne giden Roma surları.

Meydana bakan Roma surları ve arasındaki Roma Mezarı.

Surlar arasındaki Roma Mezarı.

İç Kalede Selçuklu surları arasında Roma kalıntıları.

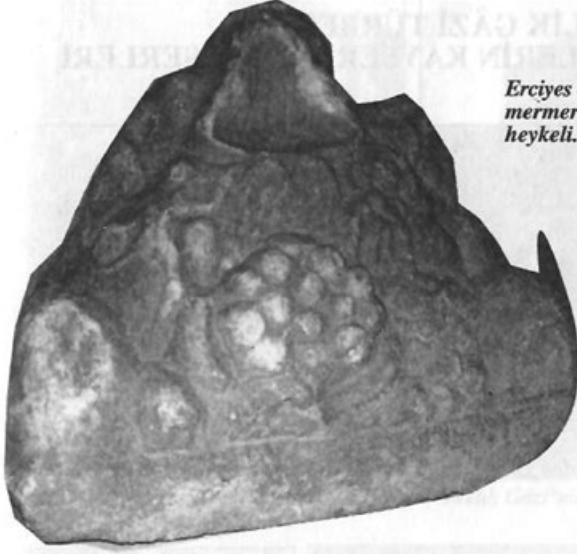
Kayseri surlarının Roma Döneminde ilk defa yapımı hatırasına çıkarılan İmparator Gordianus III ve karısı İmparatoriçe Trankuliana adına basılmış bakır sikkeler.

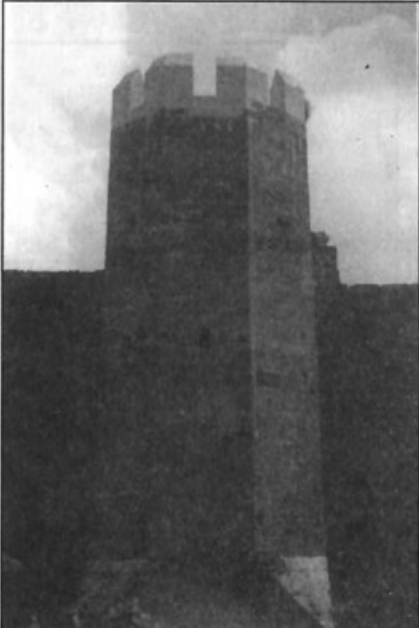
Kayseri'deki Roma Kapadokya döneminde bir yüzük kaşı üzerine işlenmiş tanrılar, kutsal Erciyes ve kartalın bulunduğu kompozisyon.

Çizimler Oğuz Güler'den.

*Erciyes Üniversitesinde bulunan
mermer Roma Dönemi Erciyes
heykeli.*

*İç Kale'de
Selçuklu burcu*

MELİK GÂZİ TÜRRESİ VE DANIŞMENDLİLERİN KAYSERİ'DEKİ ESERLERİ

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun Türklere vatan yapılmasında büyük hizmetler başaran Danişmendliler, Büyük Selçuklu Sultanlığına bağlı olarak kurulmuş bir Türk beylik ve hanedanıdır. Beyliğin yayılma sahası Sivas, Kayseri, Tokat, Amasya, Niksar, Çorum, Malatya ve civarıdır.

Devletin kurucusu Gümüştekin Danişmend Ahmed Gâzi, Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Melikşah'ın emirlerinden olup aynı zamanda Anadolu fatihi Süleyman Şah'ın da akrabası idi. Danişmend ve Danişman lakabı ile tanınan babası Ali Taylı'nın Türkler arasında güzel sözlü, yol gösterici ve fikirlerine baş vurulan bir muallim olduğu tarihlerde kayıtlıdır.

1070'li yıllarda fetih için ilk defa Anadolu'ya giren Gümüştekin Ahmed Gâzi, başta Malatya olmak üzere Sivas, Kayseri ve Yeşilırmak havalisini fethederek ilk defa bu bölgeleri Türklerin hâkimiyeti altına almış ve devletini kurmuştur. Onun gaza arkadaşları Turasan Bey, Artuk Bey, Kara Tekin, Çaka, Çavuldur ve Kara Tonga idi. Fetihlerine devam ederek Trabzon Rumları üzerine kuvvetlerini gönderirken Niksar'ı da muhasara ve fethedip burasını kendisine başkent yaptı. 1095'te I. Haçlı Seferi'ne karşı Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan ve Kapadokya Emiri Hasan (Turasan) Bey'in kuvvetleri ile birlikte hareket eden Ahmed Gâzi, Ereğli'de Haçlılar'ı karşılayarak onlarla müthiş bir muharebe gerçekleştirmiş, ancak Niğde'de Hasan Bey'in adını alan Hasan Dağı'na çekilmek zorunda kalmıştır. Haçlılar'ın yaptığı bu sarsıntıdan faydalanmak isteyen Trabzon Rumlarının beyi Gabras üzerine de ordu gönderen Ahmed Gâzi, Bayburt'u fethetmiş ve Gabras'ı öldürtmüştür. 1098 yılında, tekrar Ermeniler'in hâkimiyeti altına giren Malatya üzerine sefere çıkan Danişmend Gâzi, burasını üç yıl yaz aylarında muhasara etti. Nihayet şehrin hâkimi Gabriel, Antakya ve Urfâ'da bir prenslik kurmuş olan Haçlı kumandanı Bohemond'a haber göndererek şehri, Türklere karşı kendisine teslim edeceğini ve gelip teslim almasını, ayrıca güzel kızı Morfia'yı da kendisine vereceğini bildirdi. Bohemond büyük bir Haçlı ordusu ile Malatya üzerine yürürken Malatya'nın yerli Ermeni halkı da Danişmend Gâzi'yi durumdan haberdar ettiler. Bunun üzerine Ahmed Gâzi ordusuna Malatya yakınında pusu kurdurdu ve habersiz durumda ilerleyen Haçlılara ani bir baskın yapıp ok yağmuruna tutarak kılıçtan geçirtti. Muharebeden çok az Haçlı kurtulup, Urfâ'ya kaçtılar. Bir kısmı esir alındı ki bu esirler arasında meşhur Haçlı Prensi Bohemond da bulunuyordu. Esirler Niksar'a gönderilip hapsedildi. Bu zafer Müslümanlar arasında büyük bir sevinç yaratırken ve Danişmend Gâzi'nin şöhreti artarken, Haçlılar arasında ve Avrupa'da heyecana sebep oldu. Savaş sonunda Gabriel, kızı Morfia (Türkler arasında Afrumiye)'yi Gümüştekin Ahmed Gâzi'ye verdi.

Haçlılar'ın Malatya yakınında mağlubiyeti, reislerinin Niksar'da esir bulunması ve Selahaddin Eyyubi tarafından Kudüs'ün geri alınması üzerine Avrupa'da yeni bir Haçlı Ordusu tertip edilip 100 bin kişi ile Anadolu'ya girdiler. 1101 baharında, yanında çok az fakat tecrübeli kuvvetleri ile

İznik yakınında bunları karşılayan kahraman Sultan I. Kılıç Arslan, Haçlılar'ın hemen tamamını kılıçtan geçirdi. Fakat Haçlılar'ın 300 bin kişilik daha büyük bir ordusu arkadan geliyordu.

Kılıç Arslan, Danişmend Gâzi'yi yardıma çağırırdı. Haçlılar Niksar'daki esirlerini kurtarmak için Ankara, Çankırı ve Amasya yolundan hareket ettiler. Önlerinde papazları haç ve İncilleri taşıyordu. Geçtikleri yerlerde Türk halkını, hatta yerli Hristiyanları dahi öldürüyorlardı. Türkler de onların yolu üzerindeki yiyecek ve içecekleri ortadan kaldırarak bu büyük orduyu aç ve susuzluğa mahkum ediyorlar, pusular kurup ani baskınlar veriyorlardı. Merzifon'a gelen Haçlı öncüleri bu şekilde pusuya düşürülüp öldürüldüler. Danişmend Gâzi'nin oğlu İsmail'in bulunduğu Amasya'ya giren Haçlılar'ı burada Danişmend Ahmed Gâzi ve I. Kılıç Arslan 5 Ağustos 1101'de karşıladı. Yapılan muharebede yorgun ve aç durumda olan Haçlı Ordusu tamamen ortadan kaldırıldı. Bu savaşta, yardıma gelen Artuk oğlu Belek'in de önemli başarıları oldu. Bu zaferle I. Haçlı Seferi'nin intikamı alınmış, Türkler'in maneviyatı yükselmiş, Haçlılar'ın ümidini kırılarak Anadolu onlara mezar olmuştur.

Bundan sonra Danişmend Gâzi, Malatya üzerine tekrar yürüdü ve burasını kati olarak fethetti. Şehrin fakirleşmiş halkına tohum ve ziraat malzemesi dağıtarak iktisadi durumu düzeltti.

Malatya'nın fethi, burası üzerinde daha önce emelleri olan Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'la Danişmend Gâzi'nin arasını açtı. Ayrıca Danişmend Gâzi'nin, Niksar'da esir durumunda olan Haçlı Kralı Bohemond'u, Kılıç Arslan'la müşavere etmeden fide karşılığı serbest bırakması gerginliği daha da artırdı ve nihayet Haçlılara karşı beraber büyük mücadele veren iki Müslüman hükümdarın ordusu Maraş civarında karşılaştı. 1103 Ağustosunda yapılan muharebede Danişmend Gâzi büyük bir mağlubiyete uğradı. Topraklarının bir kısmı Selçuklular'a geçti. Bu durumu fırsat bilen Trabzon Rumları Danişmendli ülkesine akınlara başladılar.

Bu talihsiz hadiseler arasında Danişmend Gümüştekin Ahmed Gâzi 1105 yılında vefat etti ve Niksar'daki türbesine gömüldü. Türbe kitabesinde "Şemseddin Ebül Gâzi Ahmed bin Ali" yazılıdır. Ölümünde 12 oğlunun olduğu tarihlerde kayıtlıdır: Bunlardan Melik sıfatı ile anılan Emir Gâzi yerine geçmiştir. Hayatı gazalarla geçen ve "Gâzi" unvanıyla anılan Danişmend Gâzi'nin ismi Türkler arasında destanlaşmış, yaptıkları, "Danişmendname" ismiyle destan hâline gelmiş, türbesi zamanımıza kadar meşhur bir ziyaretgâh olarak ziyaret edilmiştir. I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Selçuklu oğulları arasında taht kavgası başladı. Bunlardan Şehinşah üstün gelerek Selçuklu sultanlığını elde etti. Fakat Danişmendli Emir Gâzi, damadı olan diğer Şehzade Mesud'u destekleyip Şehinşah'ın yerine sultan olmasını sağladı. Bu sırada Doğu Anadolu'da devlet kuran Artuklular'dan Belek Gâzi, Erzincan, Kemah ve Divriği'nin hâkimi Mengücek oğlu ile mücadele ediyordu. Belek önünden kaçan Mengücek oğlu Trabzon Rumlarına iltica edip onlardan yardım alarak Rum Kralı ile birlikte Belek üzerine harekete geçtiler. Bunun üzerine Belek Gâzi de Danişmendli Melik Emir Gâzi ile ittifak ederek onların üzerine yürüdü. 1120 yılında yapılan muharebede Rum Kralı ve Mengücek oğlu mağlup olarak esir düştüler. Melik Gâzi, Rum kralını 30 bin altın fide ile Mengücek oğlunu da damadı olduğu için serbest bıraktı. Rumlar muharebede 5 bin ölü verdiler.

Malatya Danişmendliler'den Selçuklular'a, onlardan da Artuklu Belek Gâzi'nin hâkimiyeti altına girmişti. Belek'in ölümü üzerine, damadı Sultan Mesud'u yanına alan Melik Gâzi 1124 yılında burasını zapt için harekete geçti. Etraf fethedildi ise de şehir uzun muhasara sonunda düşürülemedi. Bunun üzerine oğlu Mehmed'i muhasaraya devamlı görevlendiren Melik Gâzi 6 ay sonra halkı, kıtlıktan birbirine giren şehri teslim aldı. Daha sonra Artuklular'ın elindeki Harput'a doğru sefere çıktı.

Bu arada Ankara, Kastamonu taraflarına hakim olan, Selçuklu Sultanı Mesud'un diğer kardeşi Arap, 30 bin kişilik ordusu ile 1126'da kardeşinin üzerine yürüyerek onu mağlup etmişti. Mesut, kendisini kurtarması için tekrar kayınpederi Melik Gâzi'ye müracaatta bulundu. Melik Gâzi, Arap üzerine hareket edince, Arap mukavemet edemeyerek Adana'daki Ermeniler'e sığındı. Buradan yardım olarak tekrar Melik Gâzi üzerine yürüdü. 1127'de yapılan muharebelerde önce Emir Gâzi mağlup oldu ve oğlu Mehmed esir alındı ise de dağılan askerini sis içinde davul ve boru çaldırarak toplayan Melik Gâzi, yağmaya dalmış Arap'ın askerlerini kati olarak mağlup etti ve oğlunu kurtardı. Böylece de Konya Selçuklu tahtında damadını bırakırken, Anadolu'nun Malatya'dan Sakarya boylarına, buradan Karadeniz sahillerine kadar büyük bir bölümü kendisine kaldı ve Anadolu'nun en büyük hükümdarı hâline geldi. Karadeniz sahili Rumları korkudan topraklarını kendisine teslim ettiği gibi, Urfa ve Antakya'da yerleşmiş Haçlılar Adana yakınında Anazarba'da yaptığı muharebede onları ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu muharebede ölen, babasının esir ettiği meşhur Haçlı kontu Bohemond'un oğlunun başını Bağdat'taki halifeye hediyelerle göndererek zaferini bildirdi. Kayseri'nin Zamantı havalisine bir sefer düzenleyen Adana (Kilikya)'daki Ermeniler'in üzerine yürüyen Melik Gâzi, orada birçok kaleler fethederek Ermenilere aman diletti. Bu sırada üzerine gelen Haçlı Ordusu'nun başlarında bulunan kralları öldüğünden, başsız kalan orduya tecavüz etmedi ve bu asaletini Haçlılar'a bildirdi.

Melik Gâzi'nin doğudaki bu meşguliyetinden faydalanan Bizans İmparatoru Yuannis, batıda ilerleyerek Kastamonu'yu geri almıştı. Melik Gâzi derhâl Kastamonu üzerine yürüyüp burada bulunan Bizans askerlerini kılıçtan geçirdi. Bundan sonra damadı Mesud'la birlikte gazalara devam etti.

Melik Gâzi'nin Haçlılara, Ermeniler'e ve Bizanslılar'a karşı kazandığı zaferden sonra mevkisi ve şöhreti yükselmiş, kendisine Bağdat'taki Abbasi halifesi ve İran'daki Büyük Selçuklu Sultanı Sancar bir elçi ile hükümdarlık alametleri olan 4 bayrak, davul, altın gerdanlık ve bir asa göndererek onun "Melik"liğini tasdik etmişlerdir. Fakat elçiler 1134'te Melik Gâzi'nin bulunduğu Malatya'ya gelince onu ağır hasta buldular. Birkaç gün sonra da Melik Gâzi öldü ve hediyeler oğlu Mehmed'e verildi. Melik Emir Gâzi çok cesur, zeki, adaletli ve kudretli bir hükümdardı. Gazaları, babası gibi halk tarafından unutulmadı ve Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Melik Gâzi köyünde bulunan türbesini halk ziyaretgâh hâline getirdi. Elimizde bulunan Bizans tipindeki paralarında "Emir-i muazzam Emir Gâzi", ve oğlu Aynüddevl'e'nin paralarında ise "Büyük Melik Emir Gâzi" yazılıdır.

Melik Gâzi'nin dört oğlu vardı: Bunlar Mehmed, Yağıbasan, Aynüddevl'e ve Yağan idi. Yerine geçen Melik Mehmed çok dindar olup, İslam esaslarına göre devleti idare ederek şarabı yasaklamıştır. Kendisine başkent yaptığı Kayseri'yi imar edip buraya yeni binalar, saray, cami (Ulu Cami)

ve medrese yaptırmıştır. Emir Gâzi'nin ölümü üzerine Bizanslılar Kastamonu ve Çankırı'ya karşı akınlara girişmişlerdi. Bu durumu eniştesi Sultan Mesud'la ittifak eden Melik Mehmed Gâzi bertaraf etti. Mehmed Gâzi bundan sonra 1136 da Haçlılar ve Ermeniler arasındaki savaştan faydalanarak Maraş'a girdi ve düşman köylerini istila etti. Daha sonra Malatya'da bulunan kardeşi Aynüddeve üzerine yürüdü ve onun elinden Elbistan'ı aldı. Kilikya'ya (Adana) doğru hareket ederek Haçlı ve Ermeniler'den Feke ve Keban'ı zapt etti. 1140 yılında Bizanslılar'ın geri aldıkları Karadeniz sahillerini tekrar fethetti. Buradan güneye dönüp Elbistan'a taarruza geçen Haçlılar'ı püskürttü. Türklerin bu faaliyetleri üzerine büyük bir ordu ile 1141 yılı başında İstanbul'dan hareket eden Bizans İmparatoru Yuannis Danişmendlilerin eski başşehirleri olan Niksar'ı kuşattı. Fakat burayı müdafaa eden Melik Mehmed karşısında bozularak çekilmek zorunda kaldı.

Melik Mehmed bu mücadeleli kısa saltanat yılları sonunda 6 Ocak 1143 de Kayseri'de ölmüş ve burada kendi yaptırdığı külliyesindeki (Ulu Cami ve Melik Gâzi Medresesi) türbesine gömülmüştür. Baba ve dedesi gibi hayatı gazalarla geçmiş, İslamiyet'i Anadolu'da yerleştirmek için çalışmıştır. Babası gibi, bastırıldığı rumca yazılı paralarında "Bütün Rum ve Anadolu'nun Meliki Muhammed" yazılıdır. Melik Mehmed'in ölümü ile Danişmendli Devleti sarsılmış, kardeşi Yağıbasan Sivas'ta, Aynüddeve de Malatya'da hâkimiyetlerini kurmuşlar ve buralarda ayrı devletler hâline gelmişlerdir. Melik Mehmed Gâzi'nin Zünnun, Yunus ve İbrahim isimli üç oğlundan yerine bıraktığı Zünnun ancak Kayseri'ye hakim olabilmıştır. Böylece Danişmendli ülkesi üçe bölünmüş oldu. Yağıbasan, devleti birleştirmek için uğraştı ise de muvaffak olamadı. Birbirleri ile mücadele eden ve zayıflayan Danişmendli meliklerinin bu durumundan faydalanan Selçuklu Sultanı Mesud ve oğlu II. Kılıç Arslan yavaş yavaş Danişmendli ülkesini topraklarına katmaya başladılar. II. Kılıç Arslan'ın 1176'da Kayseri ve Sivas'ı, 1178'de de Malatya'yı alması üzerine Danişmendliler tarihe karışmış oldular.

Bununla beraber Selçukluların hizmetine giren Yağıbasan'ın oğulları Muzaffereddin Mahmud ve iki kardeşi, burada mühim mevkilerde bulunarak siyasi ve sosyal faaliyetlerine devam etmişler; Selçukluların saltanat mücadelelerine iştirak ederek Sultan I. Keyhüsrev'in ikinci defa tahta çıkmasını sağlamışlardır. Bunlardan Muzaffereddin Mahmud, Kayseri'de amcası Melik Mehmed Gâzi'nin yaptırdığı Ulu Cami (Cami-i Kebir) yeniden inşa ettirdiği gibi, kızı Atsız Elti Hatun da yine Kayseri'de ceddine ait Gülük Camii ve Medresesi'ni tamir ve inşa ettirmiştir.

MELİK GÂZİ TÜRBESİ VE KALESİ

Yeri: Melik Gâzi adıyla bilinen türbe ve kale Kayseri'de, Pınarbaşı ilçesine bağlı Melik Gâzi köyündedir. Kayseri-Malatya yolunun 84. kilometresinden kuzeye, sarp bölgeye doğru 7 kilometrelik bir dağ yolu sapar. Bu yönde Altıparmak köyü geçildikten sonra Melik Gâzi köyüne varılır. Şimdi ancak yedi, sekiz hanesinin bacası tüten köyde yaşayanlar kendilerinin Danişmendli soyundan olduklarını söylemektedirler.

Türbe, kaleye doğru birdenbire yükselen kayalığın yamacında, köye hakim bir noktada yapılmıştır. Türbenin deniz seviyesinden yüksekliği 1.830 m kalenin ise 2.150 m'dir. Arazi yer yer çam korulukları ile süslüdür.

TÜRBENİN MİMARİ BÜNYESİ VE DEKORASYONU

Türbe, kare kesitli bir plan üzerine kurulmuştur ve klasik Selçuklu türbeleri tarzında iki katlıdır. İçinde asıl mezar bulunan hücreyi havi alt kat (cesetlik) çapraz tonozlu ve haç şeklinde planlıdır. Dış yüzleri kesme taşlarla örülü bu bölümün duvarları ve tonozlar içten tuğla kaplamalıdır. Tabanı da altıgen tuğlalarla kaplanmıştır. Kapısı üst kat giriş kapısının altında olup, bu kapı sonradan gelişigüzel taşlarla örülerek tavadan üst odaya açılan bir delikten, taşınır merdivenle inilmeye başlanmıştır. 1963-64 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan onarımda her nasılsa esas kapı yine kapalı bırakılmış, tonozdaki delik muhafaza edilmiştir. Mezar odasının doğu ve batı duvarlarında küçük birer hava menfezi ışıklık bulunmaktadır.

İçinde sembolik sandukalar bulunan kare prizma gövdeli üst oda (ziyaret hücresi) tamamen ince ve yassı tuğlalarla örülmüştür. Dört cephede birer sağır kemer bulunmakta, içte bunların üzerinde daha küçük sağır kemerler ve köşelerdeki tromların hazırladığı sekizgen planla kubbeye geçilmektedir. Kubbesi, son onarımdan önce 19. yüzyıl tarzında, yandaki mescidin kubbesi gibi Kayseri'de çok görülen taş levhalarla kaplıydı. Sekiz köşeli bir kasnağa dayanan paramidal külah şeklindeki bugün görünen dış örtü sistemi, aslına uygun olarak yeniden yapılmış; önceki tamirler sırasında sıvalı olarak bırakılan üst kısmın tuğla kaplamaları da tamamlanmıştır.

Dört cephede görülen, zengin dekorasyonlu tuğla kaplamalar, değişik geometrik motifler meydana getirmek üzere süslü bir tarzda işlenerek yapılmıştır. Kubbesinin iç yüzü, balık sırtı şeklinde yerleştirilen tuğlalarla, tek merkezli daireler meydana getirmek suretiyle süslenmiştir. Cephelerde, köşeler yanında bulunan dar ve uzun satırlar, belli bir yükseklikten sonra tuğla mukarnaslarla süslenmiştir.

Dört cephede yüksek, dört küçük pencere bulunmaktadır. Kapının eşik kısmı ve sahanlığı orijinal yüksekliğine sadık kalınarak yenilenmiştir. Ziyaret odasının iç yüzü sonradan boyanmış ve bazı yazırlarla da süslenmiştir.

Türbenin etrafı 1799'da yüksek bir taş duvarla çevrilmiştir. Türbenin Melik Emir Gâzi'ye ait olduğuna dair bir kitabenin yokluğuna rağmen düşüp kaybolan küçük kitabesini boşluğu kapı üzerinde yüksekçe bir yerde görülmektedir. Meraga'da Kümbet-i Kırmızı, Niksar'da Kırk Kızlar Kümbeti ve Sivas'ta, I. Keykavus'un Darüşşifasındaki türbesi ile benzerliklerine bakarak 12. yüzyıldan kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Dulkadıroğullarından Alâüddevlle Bozkurt Bey'in Hicri 906/Miladi 1500/1501 tarihli vakfiyesinde, Melik Gâzi Türbesi yanında Melik Gâzi ve ceddinin ruhu için mescit ve tekke yaptırdığını yazdığına bakılırsa, o devirde türbenin Melik Gâzi'ye ait olduğu biliniyordu.

CESETLER

Ziyaret odasında yedi adet temsili tabuta karşılık cesetlikte, sandukalar içinde korunan aynı sayıda ceset bulunmaktadır. Bunlardan ortada bulunan ve diğerlerine nisbetle daha sağlam kalmış olanın Melik Gâzi'ye ait olduğu söylenir. Sandukalar sonradan yenilenmiş ve ahşap ranza üzerine yerleştirilmiştir. Halkın devamlı müdahalesi ile yıpranan ve yangın geçiren cesetlerin kalıntıları yakın zamanlarda aynı düzende türbe tabanına gömülerek toprağa verilmiş, ancak ilgisiz şahıslar Melik Gâzi'nin yanmış cesedini Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulu'ndan da karar alarak tekrar çıkarıp türbede vitrin içerisine teşhire koymuşlardır. Melik Gâzi'nin asıl sandukasından parçalar üst katta sandukalar arasında muhafaza edilmektedir. Malatya'da öldüğü bilinen Melik Gâzi'nin buraya nasıl ve neden nakledilmiş olduğu meselesi yanında, cesedin mumyalanmak suretiyle korunmuş olması düşündürücüdür. Daha sonraki devirlerde de bilindiği gibi (mesela Osmanlılar'da), gömüleceği yerden uzakta ölen mühim kimselerin cesedi, nakle imkân vermek üzere tahnit edilmekteydi. Melik Gâzi'nin mumyası incelendiğinde sol elinin bilekten kopup yok olduğu görülür. Bu durum orijinal olup herhalde elini bir savaşta kaybetmiştir.

Diğer sandukalardaki cesetlerin bazıları mumya, diğerleri yalnız kemik hâlinde bulunmaktadır. Türbe mumyalıklarına mumyalanmış ölülerin konması (Konya ve Amasya'da görüldüğü gibi) o tarihlerde yaygın bir adetti. Yalnız Melik Gâzi türbesindeki cesetler, ziyaret edilirken dokunulduğundan ve sık sık açılıp örtüldüğünden zarar görmüş ve bozulmuşlardır.

Melik Gâzi'nin sandukasının ayak ucunda, küçük bir sandık içinde yine mumya hâlinde yalnız bir kafa vardır. Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası'nda bu hususta bir makale yazan Halil Edhem'in Ali'nin "Merkad ül-cihad" isimli yazma kitabından ve onun da "Danışmendname" destanından aldığı malumata göre bu baş, Melik Danişmend Gâzi zamanında yaşamış, "Herakil Zahid" namıyla bilinen ve sonradan İslamiyeti kabul etmiş ve bir muharebede şehid olmuş bir papazın başıdır. Halk arasında "kesik baş" adıyla bilinen bu baş hakkındaki rivayete göre, Melik Gâzi Kalesi Bizanslılar'dan fethedilirken kalede bulunan bir papaz imana gelerek Melik Gâzi'ye yardım etmiş, bu yüzden Hristiyanlar tarafından başı kesilmiş ve vasiyeti üzerine kesik başı Melik Gâzi türbesine konulmuştur.

KÖYDEKİ DİĞER TÜRBELER

Melik Gâzi Türbesi'nin kuzey-doğusundaki iki türbeden yakında olanı, halk tarafından "Emir Halil" türbesi olarak bilinmektedir. Türbe, yukarıda sözü geçen Alâüddevle Vakfiyesinde bahsedilen bu beyin dedesi Dulkadıroğlu Bey'i Emir Halil ile ilgili olmalıdır fakat türbede bunu gösterecek bir kitabe bulunmamaktadır. Sonraki tarihlerde değişikliğe uğramış olan yapı 1964'te vakıflarca yeniden yapar gibi onarılmıştır. Hâlen tavanı ahşap, kırlangıç örtü olup, bunun üzeri küçük taş kubbe ile örtülüdür.

Türbenin güneydeki giriş kapısının üst tarafında görülen mermer kitabe, II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) zamanında bu civarda yapılmış bir binaya ait olmalıdır.

Şimdiye kadar tam olarak okunamayan kitabenin Arapça olan asıl metni şöyledir:

*Fi eyyam-ı Sultan ül-azam
Gıyased-dünyay-ı ve'd-din Ebu
El-Feth Keyhüsrev bin Keykubad
Kasım emir el-mü'minin Haz'el-ima
Ret-i Ömer bin Hasan Engüri fi
Sene tis'a, selâsin sitemie*

Tercümesi: “Büyük Sultan, müminlerin emirinin yardımcısı, fethin babası, Keykubad’ın oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev’in zamanında, bu bina Ankaralı Hasan’ın oğlu Ömer tarafından 639 senesinde yaptırıldı.” Aynı türbe içinde toplanmış kırık mezar taşları arasında Dulkadıroğlu Süleyman Bey’in (Pazarören’in Gülabi köyü yakınında güzel bir tekkesi vardır.) kızı olduğu tahmin edilen Mısır Hatun ile, Kayseri Ulu Cami’ni tamir ettiren Danişmendli Melik Mahmud olduğu sanılan şahsın oğluna ait taşlar bulunmaktadır. Diğerleri kırık ve silinmiş hâldedir. Yanlış bir inanışla bu yazılı taşlara ziyaretçiler başka taş parçaları sürerek daha fazla okunmaz hale getirmektedirler. Evvelce bilinen bazı kitabeler de kaybolmuştur.

Daha yukarıda, dağ yamacında inşa edilmiş olan diğer türbe sonraki tamirler ve bozulmalardan sonra da vakıflarca yeniden onarılmıştır. Dikdörtgen kesitli türbe odasının tonoz örtü sistemi içten üç takviye kemerli, dıştan üçgen çatılıdır. Halkın ifadesine göre bu türbe Melik Gâzi’nin amcası Seyyid Salahaddin’e aittir. Alâüddevlî’nin bahsedilen vakfiyesinde, “Seyyid Salahaddin” ve “Şeyh Salahaddin” adının birkaç yerde geçmesinden, kendisinin tanınmış bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Kapısı üzerinde bulunan ve sonradan konduğu anlaşılan mezar kitabesi parçasında isim bulunmayıp yalnız Hicri 850 senesinin rebiülevvel ayını gösteren tarih kaydı vardır.

MELİK GÂZİ (ZAMANTI) KALESİ

Bütün Zamantı Yaylası’nı, Karatay Kervansarayı’nı, Uzun Yayla’nın başlangıcı Pınarbaşı’nı gören kale, yüksek bir kaya kitlesi üzerine inşa edilmiştir. Eteklerinde bodur çamların serpili olduğu sarp ve sivri tepeyi taçlandıran kale çok uzaklardan seçilebilmektedir.

Yapı tekniği itibari ile kalın bir yığma bünyeye sahip olan kalenin en eski parçaları kesme taş ile yapılmıştır. İç kısımları, Selçuklu tekniğinde bol kireç-kum harçlı kalın dolgular hâlinindedir. Geniş duvar bedenleri arasında yuvarlak kesitli ağaçlarla yapılmış hatıl sıraları vardır. Kesme taşlar bazalt ve andezit olup iç kısımlarda mermerleşmiş kalker de kullanılmıştır. Kalenin içindeki bina temelleri yüzeyden de belli olmaktadır. Köşelerde ve düz bedenlerde, irili ufaklı 9 yuvarlak, 1 dört köşe ve üç tane de beş yüzlü kulesi vardır. Kale, bazı yerlerinde esaslı onarımlar görmüş ve Uzun Yayla’ya, kuzeye bakan cephesindeki büyük yuvarlak burç da sonradan eklenmiştir. Sarp

olan kuzeydoğu, doğu ve güneydoğu yönlerine sık ve bol kule inşasına ihtiyaç duyulmamıştır. Bu yönden sıklaşan köşeler, girinti ve çıkıntılar ana kayaya maharetle uydurulmuştur.

Selçuklu kalesine ayaklık eden daha eski bir kalenin mevcudiyeti, az da olsa, bazı kısımlarda belli olmaktadır. Bu eski parçaların Bizans menşeli olduğu şüphesizdir. Sonradan ve gelişmiş güzel taşlarla ilave edilen küçük, yuvarlak kuleler Osmanlılara ait olmalıdır.

Mevcut görülen iki kapısı çok tahrip olmuştur ve kale kitabesi de yoktur. Kalenin az bir kuvvetle savunulması mümkündür. Sultanhan'a kuş uçuşu 40, Karatay Hanı'na 26 km uzakta bulunan Melik Gâzi Kalesi, Zamantı Vadisi'ni, özellikle Kayseri-Elbistan-Malatya yolunu asırlar boyu kontrolünde bulundurmıştır.

Anadolunun en eski Türk kalelerinden olan bu muhteşem abide acilen onarılmazsa kısa sürede yok olmaya mahkumdur.

Kaleden, eski yıllarda yakın köylerin halkı, inşaat için taş götürmeleri yapının büyük ölçüde tahrip olmasına sebep olmuştur.

MESCİT

Yapısı itibarıyla 19. yüzyılın sonlarında, Kayseri Hunat Camii orta kubbesi, Zeynel Abidin Türbesi ile birlikte yapıldığı anlaşılan mescidin duvarlarına bindirilmiş tek kubbesi bulunmaktadır. Dulkadıroğlu Alâüddeve Bozkurt Bey'in vakfiyesinde geçen kendi yaptırdığı mescit ve zaviyenin bugün izleri dahi belli değildir. Belki bu yapılar (vakfiyede Melik Gâzi Türbesi yanına yaptırıldığı belirtildiğine göre) şimdiki mescidin yerinde idi ve harap hale geldiğinden yıkılarak yerine Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid tarafından yeni mescit yapılmıştır.

DANIŞMENDLİLERİN KAYSERİ'DEKİ DİĞER ESERLERİ ULU CAMİ (CAMİ-İ KEBİR)

Anadolu'nun en eski camilerinden olan Kayseri Ulu Cami, Danişmendliler'den üçüncü hükümdar Melik Mehmed Gâzi tarafından (1134-1143) ve tarihlerdeki kayıtlara göre yıkılmış eski kilise ve mabetlerden getirttiği taşlarla yaptırılmıştır. Kayseri'yi kendisine başkent yapan bu Melik, harap olmuş şehirde ayrıca birçok imar faaliyetlerinde de bulunmuştur.

1964 yılında yıkılmış ve ortadan kalkmış durumda olan medrese ile birlikte külliye hâlinde yaptırılan, 33x50 m ebadındaki cami, dikdörtgen plan üzerine kurulmuş olup ilk İslam cami tipine dâhildir. Kible duvarına dik olarak sıralanan yanlarda Roma ve Bizans devri mermer sütunlara, ortada taş ayaklara dayanan sivri kemerlerin arasını, mihrap duvarına paralel sekiz bölüm hâlinde ahşap kirişler örtmektedir. Biri mihrabın önünde, diğeri ortada olan kubbelerinden orta kubbe sonradan Osmanlı Devleti'nin sonlarında, on dokuzuncu yüzyılda yapılmış olup aslında burasının açık olması lazımdır. Caminin zemini bugün şehir zemininden üç metre kadar aşağıda kalmıştır. Daha önce caminin içine dolmuş olduğu hâlde 1955 yılında yapılan onarımda, hafriyatla şimdiki

orijinal zemin bulunmuş ve camiye taş merdivenle inilmeye başlanmıştır. Mihrabı daha önce Osmanlı Devri çinileri ile bezenmiş hâlde iken burası da son restorasyonda değiştirilmiş, çiniler kaldırılarak Gülük Camii mihrabı örnek alınıp mermerden yeniden yaptırılmıştır. Kırılarak sökülen eski çini parçaları tarafımızdan Kayseri Müzesi'ne alınmıştır.

Kıymetli sanat değerini haiz ahşap minberi cami içinde parçalanmış hâlde ve levhalar hâlinde duvarlara asılmış iken yine son restorasyonda birleştirilmiş ve tamir edilmiştir. Klasik tipte çakma ahşap işçiliği ile yapılan minberin çift kanatlı kapısı, 10 adet basamağı, olup yüksekliği 220 cm, boyu 342 cm'dir. Üzerinde çiçekli kufi hatla, Ayet el-kürsi, başka ayetler ve dua cümleleri yazılıdır. Yaptıranın adı, ustası ve tarihi kayıtlı değildir. Tezyinat olarak çok sanatlı geometrik ve nebati motifler işlenmiştir.

Caminin içinde, yan kapılardan kuzey duvarına kadar uzanan beton asma kat son restorasyon sırasında yapılmıştır.

Cami, hariçten Osmanlı devri görünümünü H. 1126 tarihindeki büyük zelzelede harap hale gelmesi üzerine 1135 yılında (Miladi 1722/23) Matbah ve Sur Emini (saray mutfaklarının kahyası ve şehzadelerin sünnet düğünlerinin emini) Kayserili Hacı Halil Efendi'nin tamiri üzerine almıştır. Batıda kibleye yakın, sonradan açılmış kapısı ile birlikte dört adet olan kapılar da şekillerini bu son tamirle almışlardır. Dam kalın toprak tabakası ile örtülü iken son restorasyonda toprak kaldırılmış, taş kaplanmış üzerine asfalt dökülmüş ve kubbeler de kurşunla kaplanmış. Bu sebeple ısı kaybeden camiye kalorifer tesisatı yapmak zorunda kalınmıştır. Batı duvarı ortasına yerleştirilen kalın tuğla minare şerefeye kadar orijinal olup, şerefeden sonraki kısmı Osmanlı Devri'nde yenilenmiştir. Şerefe altındaki tuğla-çini kitabe Kur'an'dan bir ayet olmalıdır.

Caminin, dıştan kiblesinde bulunan küçük türbe, burada bulunan ve yakın zamanda yıkılarak ortadan kalkan medresenin bir hücresi olup burası Danışmendliler'den üçüncü hükümdar ve caminin banisi Melik Mehmed Gâzi'nin türbesidir. Belediye tarafından onarılmıştır.

Binanın bugün taşıdığı en eski kitabe kuzeye açılan kapının sol üstünde bulunmaktadır. H.602/M.1205 tarihini taşıyan ve Arapça olan kitabenin metni:

*Fı eyyam üs-Sultan ül-azam
Keyhüsrev bin Kılıç Arslan azze nasribu
ammere Muzaffereddin Mahmud bin
Yağıbasan fi sene isneteyn ve sittemie*

Tercümesi: “Büyük Sultan, Kılıç Arslan'ın oğlu Keyhüsrev zamanında -aziz olan Allah onu galip kılsın- Yağıbasan'ın oğlu Muzaffereddin Malimud tamir etti, sene altıyüz iki.”

Kitabede ismi geçen Sultan I. Keyhüsrev Anadolu Selçuklu hükümdarlarından olup iki defa tahta çıkmıştır. Ağabeyi II. Süleyman Şah'ın ölümünden sonra, 1204 yılında ikinci defa hükümdar olmasında büyük rol oynayan ve o zaman Selçuklu ümerasından olan Muzaffereddin Mahmud amcasının camisini 1205 yılında tamir ettirmiştir. Ulu Cami'nin Ankara Etnografya Müzesi'nde

bulunan ahşap kapısı üzerinde de yine aynı şahsın, Muzaffereddin ismi yazılıdır. Bunun babası Yağlıbasan ise camiyi yaptıran Melik Mehmed Gâzi'nin kardeşidir ve yine Danişmendli hükümdarlarındanıdır. Tokat ve Niksar'da eserleri vardır. (Yağlı Türkçede düşman demektir, Yağlıbasan ise düşman basan anlamındadır.)

Caminin yine kuzey kapısı üzerinde Osmanlılardan III. Ahmed'in Matbah ve Sur Emini Kayseri'li Halil Efendi'nin camiyi tamir ettirdiğine dair iki kitabesi bulunmaktadır. Bunlar:

*Edip bu camii tamir ol hayrın ser-efrazı
Halil Efendi ol Matbah Emini cud-i dem-sazı
Niyazı hatif-i gaybı dedi ba-elf taribi
Ola makbul dergâh-ı ilahi say-ı mümtazı
sene 1135*

*Emin-i sur-ı sultani Matbah Emini kim
Vücut-ı hayra beze-i mal idi âlemde mutadı
Halil-i cümle alem o zat-ı pak-i müstesna
Sezadır gülşen-i hayrın denilse serv-i azadı
Harap iken tezelzelden bu mabedgah arş-ı asa
Beyn tamiriyle kıldı mücedded köhne bünyadı
Yıkılmıştı cidar-ı sakfi bâlâ tak-ı zıbası
Yine resm-i kadım üzre zühûra geldi inşadı
Bi-nur-ı Kâbe-i ülya bi-izz-i Mescid-i Aksa
Ana göstermeye Mevla azab-ı yöv-m-i miadı
Yazılsın böyle bir tarih-i nev ta beyt-i mamure
Ulu Cami Halil'in Kâbe asa oldu bünyadı
1135*

Halil Efendi Kayseri'de ayrıca Güllük Camii Çeşmesi, yıkılan Gömlüksiz Çeşme'yi, yine yıkılmış Düvenönündeki Dutlu Çeşme, Hasbek Kitçi Mescidi Çeşmesi'ni ve Çukurlu Camii çeşmelerini yaptırmıştır. Ayrıca Kayseri'ye bir yetimhane ve Hunat Medresesi içine bir kütüphane inşa ettirmiş ve buraya birçok kitaplar koymuştur. Mezarı İstanbul'da Haliç kenarında olup İstanbul'da da bir hayli hayratı bulunmaktadır.

Caminin doğu kapısı üzerinde "Tarih üz-zelzele sene 1126" kitabesi ve orta kubbenin bastığı kemerlerden güneydekinin yüzünde okunamayan bir kitabesi daha vardır.

Ulu Cami'nin doğu duvarına bitişik olarak yapılmış olan tek kubbeli kütüphane, III. Selim'in Reisülküttaplarından (devrin dış işleri bakanı) Kayserili Raşid Efendi'ye aittir ve Raşid Efendi'nin koyduğu birçok kıymetli yazma kitaba sahiptir. Kütüphaneye eskiden cami içerisinden bir kapı ile girilirdi. Şimdi bu kapı iptal edilip, giriş dışarıya alınmıştır.

GÜLÜK CAMİİ VE MEDRESESİ

Danişmendliler'e ait cami ve medreseden ibaret bu yapıyı da, Ulu Cami'yi tamir ettiren Muzaffereddin Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun 1211 yılında tamir ettirmiştir.

İlhanlı devri çini mihrabı ve orijinal cami-medrese planı ile şöhret yapan bu eser Gülük Şemseddin ismini H.735/M. 1334 tarihinde, rivayete göre zelzeleden harap olması üzerine Gülük Şemseddin adında bir zatın imarı neticesi almıştır. Bu zat aynı zamanda camiye şehirde büyük araziler vakfetmiştir. 34x25 m ebadında dikdörtgen plan üzerine kurulmuş cami ve medreseden caminin orta bölümünü, bir sivri tonoz ve biri mihrap önünde diğeri ortada iki kubbe örtmektedir. Orta kubbe sonradan yapılmış olmalıdır. Orta bölümün doğusunda kemerlerle birbirinden ayrılmış, orta bölüme dik beş tonoz (tol) bulunmaktadır. Batıda orta bölüme paralel bir tonoz uzanır. Buradan daha batıda medresenin kapalı avlu ve evyan kısmına geçilir. Avlu ortasında dama açılan bir ışıklık bulunmaktadır. Bu bölümün batısında ise iki katlı medrese hücreleri sıralanır. Birinci katta, güneyde iki katı içine alan yüksek bir oda ile beş küçük oda, kuzeyde medreseye açılan kapı önünden bir merdivenle çıkılan üst katta ise bir koridor ve beş oda bulunmaktadır. Odalardan dışarıya küçük mazgal pencereler açılmaktadır.

Caminin meşhur çini mihrabı, daha önce yapılan taş mihrabın üzerine on dördüncü yüzyılda herhâlde camiye tamir ettiren yukarıda ismi geçen Gülük Şemseddin tarafından çini kaplanarak yapılmıştır. Alttan iki metre kadar bozulmuş hâlde iken tarafımızdan alçı ve boya ile işin uzmanlarına tamamlatırılan mihrap, Selçuklu mozayik-çini mihraplarının en muhteşemlerindedir. Çiniler mavi, yeşil, siyah ve mor renklerde dir. Etrafında üç sıra bordürü bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü bordür arasında nesih yazı ile Ayet-el Kürsi ve "İnanema yamer mesacid Allahü" ayetleri yazılıdır. Dış bordürler zarif zincir örgüdür ve bunlar başlıklarla son bulur. Tepesi mazgallarla süslüdür. Daha geniş olan içteki bordürde beyaz alçı zemin içinde firuze çinilerle geometrik örgüler yapılmış, bunlar içinde patlıcanı mor renkte çinilerle dekor tamamlanmıştır. Mihrap kemerinin üzerinde iç içe iki bordür ile çevrili örgülü ve çiçekli kufi hat ile yazılı Besmele Ayeti (El-Hamid ilavesi ile) bulunmaktadır. Mihrap girintisinin sivri kemerinin köşelerindeki boşluk, kabarik örgüler ve bunun ortası yarım küre şeklindeki kabaralarla doldurulmuştur. Mihrabın içinde ikinci bir küçük mermer mihrap niş vardır. Bu nişin üzeri sonradan Osmanlı çinileri ile tamir edilmiştir.

Minber yakın zamanlarda yapılmıştır.

Cami ve medreseye kuzeyden iki, kuzeydoğu köşesinden bir kapı ile girilir. Kuzeyde iki kapının şekli sonraki yıllarda değiştirilmiş olup birinin üzerinde H.1325/M. 1907 tamir tarihi vardır. Bunlardan batıdaki kapıdan medrese bölümüne, ortadaki kapıdan caminin orta bölümüne girilir. Köşedeki Atsız Elti Hatun'un camiye sonradan ilave ettirdiği süslü kapı Selçuklu devrine ait olup yapısı itibari ile bu devrin sanatını göstermektedir. Burada mukarnaslı bir tepelik altında işlemeli basık kapı kemeri ve iki yanda yine mukarnaslı küçük mihrapçıklar bulunmaktadır. Dış çerçeve bordürleri geometrik, kemer bordürü ise bitkisel motiflerle süslüdür. Kitabe yanındaki kabaralar bozulmuştur. Kapı taşları yakın zamanlarda boyanmıştır.

Burada bulunan üç satırlık Arapça kitabede:

*Ammere fî sebil-i Rabb il-alemm fi eyyam üd-devlet-i Mevlânâ Sultan
El-muazzam izz-ed-dünya ve'd-din Ebül-feth Keykavus bin Keyhüsrev Kasım emir
El-mü'minin izâf-ı ibadullah es-sittet ül-mâ'sume Atsız Elti Hatun bint-i Mahmud bin Yağıbasan
sene seb'a ve sitemie*

yazılıdır.

Tercümesi: “Sevgili, büyük Sultan, fethin babası müminlerin emirinin (halife) yardımcısı, Keyhüsrev’in oğlu İzzeddin Keykavus’un devletli günlerinde Allah’ın zayıf kulu, iffetli kadın Yağıbasan oğlu Mahmud’un kızı Atsız Elti Hatun tamir etti, sene altıyüz yedi.” Kitabede ismi geçen, Atsız Elti Hatun’un babası Mahmud, Ulu Cami tamir ettiren Muzaffereddin Mahmud’tur. Sultan Keykavus ise Anadolu Selçuklu hükümdarlarından olup 1211-1220 yılları arasında saltanat sürmüştür. Atsız ismi Türkçe isimsiz manasında bir isim olup, “elti” ise hâlen iki kardeş hanımlarına verilen isim olarak yaşamaktadır.

Camiin ve medresenin dış duvarları muhtelif devirlerdeki tamirlerle değişik şekilde inşa edilmiştir. 1971 yılında vakıflarca başlatılan onarımda içi ile birlikte dış kısmı da geniş ölçüde tamir edilmiştir. 1998-1999 yıllarında müftülüğün önderliğinde halk tarafından yeniden onarılmıştır. Kuzey cephe XIX. yüzyıldaki zelzeleyi haber veren bir kitabe daha vardır.

Damdaki kalın toprak örtü son restorasyonda kaldırılarak buraya bakır kaplama çatı yapılmıştır. Minaresi köşk şeklindedir. Caminin önündeki tarihi Gülük Hamamı yakın zamanlara kadar faal hâlde iken bugün bakımsızlıktan çok fena şekilde yıkılmış ve harabe hâline gelmiştir. Vakıflarca buranın kamulaştırılması tamamlanıp restore edilmelidir.

Doğuda bulunan çeşme Ulu Cami’yi tamir ettiren Halil Efendi’nin hayratıdır.

BİBLİYOGRAFYA

1. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971.
2. Halil Edhem, Melik Gâzi, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, No. 32, 1331, s. 449 vd.
3. Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İstanbul 1334.
4. Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, Trc. Ahmet Akif Tütenk.
5. Mükrimin Halil Yınanç, Danişmendliler, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, s. 169 vd.
6. T. Özgüç - Mahmud Akok, Melik Gâzi Türbesi ve Kalesi, *Belleten*, No. 71, 1954, s. 331 vd.
7. Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, C. II, İstanbul 1973.
8. Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ankara 1969, s. 12 vd.

9. Erol Yurdakul, Kayseri Güllük Camii ve Medresesi, *Rölöve ve Restorasyon Dergisi* (Vakıflar Genel Müdürlüğü), Yıl 1, S. 1, C. 1, s. 167 vd.
10. Şerare Yetkin, *Anadoluda Türk Çini Sanatının Gelişmesi*, İstanbul 1976, s. 29 vd.
11. Mehmet Çayırdag, Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XV.

Melik Gazi Köyünün kaleden görünüşü.

Melik Gâzi Türbesi, mescidi ve Emir Halil Türbesi.

Melik Gazi Türbesi.

Melik Gâzi Türbesi

Melik Gâzi'nin orijinal ahşap sanduka parçası.

Melik Gâzi'nin cesedinin baş kısmı.

Melik Gâzi Türbesinde ulunan kesik baş.

Emir Halil Türbesi duvarına yerleştirilmiş Selçuklu Kitabesi.

Melik Gâzi Kalesinden görünüşü.

Kayseri Ulu Câmi

Ulu Cami (Camükebir) Minaresi

Güllük Camii Kapısı

Güllük Camii Kitabesi

Güllük Camii Mihrabı (onarımdan önce)

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI II. İZZEDDİN KILIÇ ARSLAN VE OĞULLARI

Türkiye (Anadolu) Selçuklu Devleti'nin büyük hükümdarlarından (5. Sultan) II. İzzeddin Kılıç Arslan (1155-1192)'ın, eski Türk adeti gereği memleketi 11 oğlu arasında taksim ve çocuklarının en küçüğü olan Gıyaseddin Keyhüsrev'i veliaht tayin etmesi tarihî tartışmalara konu olmuştur. Biz bu tebliğimizde bu konuyu bir defa daha ele alarak, son araştırmalara göre aydınlığa kavuşturmaya çalışacağız.

Kaynaklara göre II. Kılıç Arslan'ın 11 oğlu vardı. Ülkesinin belli başlı şehirlerine oğullarını şu şekilde Melik (Vali) olarak tayin etmişti:

1. Kutbeddin Melikşah (en büyük evlat) Sivas ve Aksaray
2. Rükneddin Süleymanşah Tokat ve civarı
3. Nureddin Sultanşah Kayseri ve civarı
4. Muğiseddin Tuğrulşah Elbistan
5. Muizzeddin Kayserşah Malatya
6. Muhyiddin Mesut Ankara ve civarı
7. Nasireddin Berkyarukşah Niksar ve Koyluhisar
8. Nizameddin Argunşah Amasya
9. Arslanşah Niğde
10. Sancarşah Ereğli ve civarı
11. Gıyaseddin Keyhüsrev Uluborlu ve civarı

Onlar tayin edildikleri bu vilayetlerin meliki yani yarı müstakil valisi olmuşlardır.¹ Şehzadeler buralarda kendilerine ait ordu kurmuşlar, bu kuvvetleri ile düşman topraklarından yerler fethe ederek ülkelerini genişletmişler, bazıları adlarına melik olarak para bastırıp kitabe yazdırmışlardır. Başlangıçta babalarını başkent Konya'da sultan olarak tanıyan bu şehzadeler, senede bir defa onu ziyaret ederek bağlılıklarını belirtiyor, birbirleri ile iyi geçiniyor, zamanlarının mühim bir kısmını ilim ve edebiyat çalışmalarına tahsis ediyorlardı. Ancak ne zamanki II. Kılıç Arslan en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i kendisine veliaht tayin etti ve hele hayatının sonuna doğru, babası I. Mesud'un yaptığı gibi bu oğlunu veliaht olarak Konya'da tahta çıkardı ve kendisi başta olmak

¹ İbn Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye* (Selçukname), çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1196, s. 41; İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, çev. A. Ağırakça- A. Özyayın, İstanbul 1987, C. 12, s. 82, 83; Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 216, 217, Selim Kaya, I. *Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi*

üzere Konya ileri gelenlerini ona biat ettirdi, kardeşler arası ve baba ile çocuklar arası talihsiz mücadeleler başladı. Bu sebeple II. Kılıç Arslan'ın aldığı bu kararlarla hem kendisini sıkıntıya sokması ve hem de ülke bütünlüğünü tehlikeye atması tenkide sebep olmuştur.

Bu dönemin uzmanı büyük Selçuklu tarihçisi Prof. Dr. Osman Turan, Kılıç Arslan'ın şehzadelerini eyaletlere tayin etmesi, yani ülkeyi oğulları arasında taksim etmesi tarihinin bir kısım belgeye ve hadiseye dayanarak 1186 olabileceğini belirtmiştir.²

Ancak yine büyük tarihçi Mükrimin Halil Yinanç'ın üzerinde durduğu ve bir suretini İslami sikkeler uzmanı İbrahim Artuk'a verdiği, Konya'nın Ilgın ilçesine bağlı Tekke köyünde (burası Uluborlu merkez olarak verilen Gıyaseddin Keyhüsrev'in bölgesine dâhildi) Raziye Hatun'un yaptırmış olduğu mescidin kitabesi H. Recep 576/M. 1180 tarihli olup kitabede mescidin "Büyük Sultan Kılıç Arslan ve yine oğlu Büyük Sultan (sultani'l-muazzam) Gıyaseddin (Gıyase'd-dünya ve'd-din) Keyhüsrev'in zamanında, Recep 576 tarihinde" inşasının emredildiği yazılıdır.³ Durumu tahkik etmek için bizzat Tekke Köyüne giderek, dağ eteğinde terk edilmiş hâlde bulunan ve devşirme malzeme de kullanılarak inşa edilmiş olan bu mütevazı mescidin kitabesini yerinde görerek metnini ve tarihini kontrol etme imkânını bulmuştum. Metin ve tarihin aynen yayınlandığı şekilde olduğunu görmüş ve bu sebeple taksim ve veliaht tayininin H. 576/M. 1180 yılından önce olması lazım geldiği kanaatine varmıştım. Yine kardeşlerden Tokat Meliki Süleyman Şah'ın Niksar Kalesinde bulunan (şimdi Tokat Müzesinde) kitabesinin tarihinin divani olarak yazılan onlar hanesini İsmail Hakkı (Uzunçarşılı) ve ben, 90 olarak değerlendirip tarihi 594 olarak okumuş⁴ ancak daha sonra bu rumuzun 70 olarak okunması gerektiği ve tarihin 574 olması lazım geldiği kanaatine varmıştım. Nitekim kitabeyi biraz eksiği ile yayımlayan Tanju Cantay da aynı görüşü daha önce belirtmiştir.⁵ Benim bu kanaatimi doğrulayan Süleyman Şah'ın yine tarafımızdan yayınlanan 594 tarihli Kayseri kitabesi olmuştur⁶. Hâlen Kayseri Müzesi deposunda parçalanmış hâlde bulunan bu önemli kitabe'nin tarihi H. 7 Recep 594 Cuma/M. 15 Mayıs 1198 Cuma olup, burada Süleyman Şah çok geniş unvanlarla "Sultan" olarak anılmaktadır. Süleyman Şah Niksar kitabesinde ise "Melik" olarak anılmaktadır ve bu kitabe Zilhicce ayının ortasında yazdırılmıştır. Zilhicce ayı Arabi aylar sıralamasında Recep ayından sonra gelmektedir. Her iki kitabede 594 senesinde yazılmış olsa Süleyman Şah'ın, Kayseri kitabesine göre sultan olduktan sonra "Melik" olarak (melikler için yazılan ed devlete ved-din unvanı ile) Niksar kitabesinin yazılmış olması durumu ortaya çıkar ki bu imkânsızdır. Yani Niksar kitabesi Süleyman Şah'ın meliklik devrine ait olup, tarihi de H. 594 değil H. 574/M. 1179 olması gerekmektedir. Bu duruma Nümizmat Kamil

² Turan, age, s. 217.

³ İbrahim Artuk, Abbasi, Selçuk, Artuk ve Burcu Memlûklere ait Nadir Sikkelerden Birkaçı, V. Türk Tarih Kongresi, II. Seksiyon, s. 219, 220.

⁴ İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İst. 1927, s. 64, 65; Mehmet Çayırdağ, Niksar, Tokat-Gümenek ve Kayseri-Palaşa Üç Kitabe, *Belleten*, 1993, s. 218, s. 81-87; İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 1994, S. 35, s. 55-64.

⁵ Tanju Çantay, Niksar Kırkkızlar Kümbeti, *Sanat Tarihi Yıllığı*, IX-X, İstanbul 1981, s. 84, 85.

⁶ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları, *Tarih Dergisi*, XXXIV; İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, s. 501-503.

Eron da dikkat çekmiştir.⁷ Buradaki yanlış değerlendirme yukarıda da belirtildiği gibi Selçuklu divanı rakamlarda 70 ve 90'ın birbirine çok benzer şekilde yazılmış olmasından kaynaklanmıştır. Ancak zikredilen Kayseri kitabesi durumu açıklığa kavuşturmuş ve Niksar kitabesinin tarihinin kesin olarak 574 olduğunu ispatlamıştır. Bu tarih Kılıç Arslan'ın çocuklarına ülkeyi taksimini H. 574/ M. 1179 tarihinden de önceye götürmektedir.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın bu şekilde memleketi oğulları arasında taksim etmesi ve en küçük oğlu Keyhüsrev'i de veliaht yapması, çocukların babalarına karşı ve birbirleri arasında mücadele etmelerine sebep olmuştur. Bunlardan büyük ağabey Sivas ve Aksaray Meliki Kutbeddin Melikşah, babası hayatta iken saltanatı ele geçirmeyi ve bölgesi (Sivas, Aksaray) ortasındaki Kayseri'de bulunan kardeşi Nureddin Sultanşah'ı ortadan kaldırıp vilayetine sahip olmayı planlıyordu. O en büyük oğul olarak en küçük kardeşinin veliahtlığını hazmedemiyordu.

Nihayet 1188 yılında etrafına Türkmenlerden bir ordu toplayan Melikşah'a karşı, II. Kılıç Arslan, veziri İhtiyareddin Hasan'ın da ortaya çıkan bu tehlikeyi bir an önce bertaraf etmesi için yaptığı teşvikler üzerine harekete geçip oğlunun kuvvetleri ile Kayseri civarında karşılaştı. Melikşah, askerlerinin yaşlı sultana karşı savaşmaktan vazgeçmesi üzerine Sivas'a çekildi. Sultan'la oğlunun arasını Mengücekoğlu Behremşah buldu. Behremşah Sultana, vezirinin oğluna karşı kendisini kışkırttığını belirtip onu yanından uzaklaştırmasını tavsiye etti.⁸ Kılıç Arslan'ın bu tavsiyeye uyması üzerine vezir onun yanından ayrılarak Kayseri Meliki Nureddin Sultanşah'ın yanına gitti ve onun veziri (atabeyi) oldu. İhtiyareddin Hasan'ın 1189'da yolda maiyeti ile giderken Türkmenler tarafından öldürüldüğü belirtiliyor ise de Kayseri'de 1193 tarihli medresesine ait kitabe bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir. O aşağıda belirtileceği üzere 1196 yılında böyle bir akibete دچار olmuştur.

Ancak bir müddet sonra Kutbeddin Melikşah'ın Konya'yı ele geçirip veliahtlığı babasından zorla almış olduğunu görmekteyiz. Nitekim 1190 yılında Alman İmparatoru Fredrick Barbaros kumandasında gelen üçüncü Haçlı ordusu Anadolu'ya girdiği sırada, Konya başkentinde saltanatı (veliahtlığı) Kutbeddin Melikşah'ın ele geçirmiş olduğunu, yaşlı babası II. Kılıç Arslan'ı da yanında tuttuğunu kaynaklar yazmaktadır. Selahaddin Eyyubi'nin 1189 yılında Kudüs'ü fethetmesi üzerine harekete geçen üçüncü Haçlı ordusu, ikiyüz ile altı yüz bin arasındaki mevcudu ile Denizli'den Selçuklu topraklarına girdi. II. Kılıç Arslan'la aralarında eski bir dostluk bulunan imparatorun yanında Sultan'ın ve Melikşah'ın elçileri bulunuyordu. Yollarda devletten bağımsız Türkmenler Haçlı ordusunu hücumlarla taciz ediyorlar, Türk elçileri bu durumda Türkmenlerin Sultanı dahi dinlemedikleri ifadesinde bulunuyorlardı. Nihayet bu tecavüzlerden, yorgunluk, soğuk ve açlıktan bitkin düşen Haçlı ordusu Uluborlu'yu geçip Akşehir'e kadar gelmişti. Akşehir'de Haçlılar'ı, başında Melikşah'ın bulunduğu Selçuklu ordusu karşılamıştır. Melikşah'ın yanında kardeşleri Ankara Meliki Mesud ve bölgesi istila edilmiş Uluborlu Meliki Keyhüsrev bulunuyordu. Selçuklu ordusu akınlarda bulunarak Haçlılar'ı taciz etmesine rağmen 1190 Mayısında çok kalabalık olan

⁷ Kamil Eron, Sikkeler Işığında II. Süleymanşah'ın Gerçek Tahta Çıkış Tarihi, *Türk Nüsmatik Derneği Bülteni* No. 41 İst. 2009, s. 21 vd.

⁸ Turan, s. 225.

düşman karşısında Ilgın üzerinden Konya'ya çekilip son müdaafayı burada yapmaya karar verdi. Haçlılar, Melikşah kuvvetleri ile savaşarak Konya'ya yaklaşip iki sarayı da tahrip ederek Meram'a girdiler. Bundan sonra Konya surları önünde başlayan muharebelerde Türklerin büyük bir gayretle şehri savunmaları, aç ve ihtiyaç içinde olan kalabalık düşmanın şehre girmelerini önleyemedi. Haçlılar şehrin çarşısı ve evlerini baştan başa yağmalayıp ihtiyaçlarını giderdiler ve birçok insanı öldürdüler. Nihayet Kılıç Arslan ve Melikşah'la bir anlaşma yaparak, yanlarına aldıkları rehinelemlerle birlikte Kudüs'e ulaşmak üzere Karaman'a doğru harekete geçip şehri terk ettiler. Ancak İmparator Silifke'de sığ bir akarsuda boğulunca, emrindeki Haçlılar dağılıp perişan oldular ve Müslümanlar da bir büyük tehlikeden kurtulmuş bulundular.⁹

Konya'da kendisini veliaht tayin ettiren ve babası Kılıç Arslan'ı esir gibi yanında taşıyan Melikşah, Haçlı gailisini savuşturduktan sonra babasını da yanına alarak Kayseri'deki kardeşi Sultanaşah üzerine yürüyüp onu ortadan kaldırmak üzere Kayseri'yi kuşattı. Kılıç Arslan bu kuşatma esnasında bir fırsatını bulup Melikşah'ın yanından ayrılarak şehir içinde savunmada bulunan oğlu Sultanaşah'ın yanına sığındı. Bu gelişi belki de Melikşah'ın zorlaması ile Sultanaşah'ı ona teslim etme ikna etmek içindi. Bu teşebbüsünden bir netice alamayan Melikşah Konya'ya dönmüş, babası Sultanaşah'ın yanında kalmıştır. Ancak II. Kılıç Arslan bu oğlundan da hiç memnun olmamış, herhâlde onun da kendisini veliaht tayinine zorlaması ile karşılaşmıştır. Bu baskı karşısında bu oğlu için "melun" tabirini kullanan Kılıç Arslan, onun da yanından ayrılarak çok sevdiği küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'in yanına gelmiş ve ondan büyük bir saygı ve kabul görmüştür.¹⁰

Kardeşlerini bertaraf edip saltanatını kesinleştirmek isteyen Melikşah, 1191 yılında Malatya Meliki Kayserşah üzerine yürüyüp Malatya'yı ele geçirmiştir. Kayserşah bunun üzerine Mısır ve Suriye Eyyubi Devleti'nin kurucusu, Haçlılarla savaşan büyük İslam hükümdarı Selahaddin Eyyubi'nin yanına gidip ona sığınmış ve kardeşinden şikayette bulunmuştur. Selahaddin Eyyubi, kardeşi Melik Adil'in kızı ile evlendirdiği Kayserşah'ı, ülkesine geri göndermiş ve Melikşah'a da ona dokunmaması için bir mektup yazmıştır. Böylece Kayserşah tekrar Malatya'ya sahip olabilmıştır.¹¹

Babasını yanına alan Keyhüsrev, Melikşah'tan memnun olmayan Konya ileri gelenlerinin daveti üzerine Konya üzerine yürüyüp payitahtı ele geçirmiştir. Aksaray'a çekilen Melikşah'ı burada da muhasara eden Kılıç Arslan burada 1192 yılının Ağustos ayında çok yaşlı vaziyette vefat etmiştir. Keyhüsrev onun cesedini tahnit ettirerek Konya'da bulunan ve sonradan Alâeddin Camii ismini alan caminin avlusundaki Kümbethane denilen Selçuklu sultanlarının anıt kabri olan türbeye taşımıştı.¹² Babası bu şekilde vefat edince de kendisini Türkiye Selçuklularının 6.

⁹ Turan, s. 220-224; Kaya, s. 24-34.

¹⁰ İbnü'l-Esir, C. 12, s. 83.

¹¹ İbnü'l-Esir, C. 12, 73, 74 Turan, 227; Kaya, 38, 39.

¹² Kümbethane'de Selçuklu Sultanlarının kemikleri üzerinde yaptığımız çalışmada birbirine karışmış olan kafatasları içinde en yaşlısı olarak Kılıç Arslan'ın kafatasını ve Bizansla yaptığı Alaşehir muharebesinde kılıç darbeleri ile şehit edilen I. Keyhüsrev'in kafatasını tespit etmiştik, Mehmet Çayırdağ - Halit Erkiletlioğlu, Konya'daki Selçuklu Anıt Kabri Kümbethane'de Medfun Selçuklu Hanedanı ve Cesetlerinin Kemik Yapıları, Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi, Aralık 2006, S. 240, s. 24-30, Ocak 2007, S. 241, s. 32-37. İbnülesir, Kılıç Arslan'ın Sultanaşah'a karşı bir

hükümdarı olarak sultan ilan etmiş ve adına sultan olarak paralar bastırmıştır.¹³ Aşağıda görüleceği üzere diğer kardeşler Keyhüsrev'in saltanatını kabullenmeseler dahi, hükümdarlık ananesi gereği bastırdıkları sikkeler ve yazdırdıkları kitabelerde, ya unvan kullanmamış veya Melik unvanını kullanmaya devam etmişlerdir.

Büyük Ağabey Melikşah; küçük kardeşi Keyhüsrev'in sultanlığını ilan etmesine rağmen saltanattaki iddiasından vazgeçmeyerek mücadelesine devam etmiştir. Kendi bölgesi olan Sivas ve Aksaray arasında gidip gelirken Kayseri'ye uğrar kardeşi Nureddin Sultanşah'a iltifatlarda bulunurdu. Ancak onun bu davranışı sahte idi ve bir fırsatını bulup kardeşini ortadan kaldırarak Kayseri'ye sahip olmayı ve böylece ülkesini bütünlüştürmeyi planlıyordu.

Onun bu niyetini fark eden vezir İhtiyareddin (Hoca) Hasan, II. Kılıç Arslan'a yaptığı gibi Sultanşah'ı da ağabeyine karşı ikaz ederek ona inanmamasını ve dikkatli olmasını tavsiye ediyordu. 1196 yılında yine Kayseri'ye gelip şehir dışında konakladı. Kardeşi Mahmut da (Nureddin Sultan Şah) tedbirsizce şehirden onu ziyarete çıktı. Melikşah derhâl kardeşini öldürüp başını şehir içine gönderdi, şehir halkı herhâlde vezir Hoca Hasan'ın kararı ile kale içinde müdafaaya geçmişlerdi. Ancak daha fazla dayanmalarının imkânsızlığını gören halk (ve Hoca Hasan) anlaşma ile şehri Melikşah'a teslim etmişlerdi. Ancak Melikşah şehre girince sürekli kendi aleyhinde olan Hoca Hasan'ı öldürtüp cesedini sokağa attırmıştı. Cesedin köpekler tarafından çekiştirildiğini gören halk ayağa kalkarak Melikşah'a isyan etmişler, alim, fazil ve hayırsever olan bu zatın cesedini dinî merasimle yaptırmış olduğu Medresesi içindeki türbesine defnetmişlerdir.¹⁴

Hoca Hasan'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu ve Hoca Hasan Medresesi olarak bilinen medrese kalıntıları hâlen çok harap bir vaziyette şehir merkezinde mevcuttur. Ancak vakıflarca özel şahıslara satılmış olduğundan yeniden kamulaştırma gerektiği için onarılıp kurtarılması gecikmek tedir. Onun bu dönem için çok önemli olan kitabesinde, bir ayetten sonra "Nure'd-dünya ve'd-din Melik Sultanşah'ın- mülkü daim olsun- emri ile bu medreseyi Allah'ın rahmetine muhtaç Ebu Bekir oğlu Hasan- Allah onu başarılı kılsın ve günahlarını bağışlasın- beşyüz seksen dokuz (1193) yılında yaptı" yazılıdır. Kitabe sonunda yine bir ayet bulunmaktadır.¹⁵

sefer düzenleyip onu Kayseri'de muhasara ederken öldüğünü bir yerde naklediyorsa da (S. 83), asıl metinde Konya'da öldüğünü kabul etmektedir (S. 82).

¹³ Turan, s. 228; Kaya, S. 42, Keyhüsrev bu ilk saltanatında (H. 588-594/M. 1192-1198) Konya'da 589, 592, 593, 594 ve 595 tarihlerinde paralar bastırmıştır, Prof. Dr. Şevki Nezihî Aykut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri*, İst. 2000, s. 275-291; Yılmaz İzmirli, *Anadolu Selçuklu Paraları*, İst. 2010, S. 52, 53.

¹⁴ İbnüleir, C. 12, s. 83, 84.

¹⁵ Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İst. 1334, s. 1-8; Ahmet Nazif, *Kayseri Tarihi* (Mirat-ı Kayseriye), Yay: M. Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 64, 65, Ek. 27. Halil Edhem'in Kayseri'nin en eski İslami kitabesi diye belirttiği bu kitabeden daha eski olarak II. Kılıç Arslan dönemine ait Kayseri'nin Sarıoğlan ilçesi mescit kitabesi tarafımızdan yayımlanmıştır, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003), Kayseri 2003, s. 125-138. Hoca Hasan Medresesi ve Hoca Hasan'ın Konya'daki Camii hakkında son bir yayını rahmetli arkadaşım Sanat Tarihiçi Erol Yurdakul yapmıştır. Veziriazam Hoca Hasan'ın XII. Yüzyılda Konya ve Kayseri'de Yaptırdığı Bazı Eserler, *Vakıflar Dergisi* S. XXX, s. 199-250. Ancak bu yayında aziz arkadaşımın vermiş olduğu medrese planında tereddütlerim bulunduğu gibi, medresenin 500 m güneyinde, başka bir mahallede bulunan ve Osmanlı Dönemi'nde bu mahalleye ismini vermiş olan Selçuklu yapısı Eski Bedesten'i, Hoca Hasan'ın imareti olarak belirtmesine de katılmam mümkün değildir.

Konumuzla doğrudan alakalı olarak Sultanşah'a ait, burada ilk defa Selçuklu tarih ve medeniyetine bir katkı sağlayacak olan bir kitabeyi neşredeceğiz. Kitabe, Nevşehir-Aksaray yolu üzerinde, yakın zamanlara kadar harap bir hâlde bulunan ve halk tarafından; Tepesi Delik Han veya Üresin Han diye isimlendirilmiş kervansarayın¹⁶ Vakıflarca 2008 yılında yapılan restorasyonu sırasında hafriyatla bulunmuştur. Kitabe, onarımda hanın cümle kapısı üzerindeki yerine yerleştirilmiştir. Mermer, küçük ebat ve üç satırlık olan bu kitabede:

*Eyyam-ı devleti's-Sultanü'l-muazzam
Kılıç Arslan bin Me'sud emere püser veledebu
El-Melik Sultanşah sene erbaa ve semanin hamsemie*

yazılıdır. **Tercümesi:** (Bu binanın yapımı) Me'sud'un oğlu büyük Sultan Kılıç Arslan'ın devleti zamanında, onun erkek evladı Melik Sultanşah tarafından beşyüz seksen dört senesinde (M. 1188) emredildi.

Bu kitabe ile 12. yüzyıl yapımı hanın kim tarafından yaptırılmış olduğu ortaya çıktığı gibi, Kılıç Arslan'ın oğullarından birine ait bir belge daha elimize geçmiş oldu. Babası zamanında yaptırmış olduğu hanın bu kitabesinde normal şekilde sultan olarak baba Kılıç Arslan'ın adı geçtiği gibi şehzade de melik olarak yazılmıştır. Hâlbuki bundan beş yıl sonra yazılmış olan, yukarıda bahsi geçen Hoca Hasan Medresesi kitabesi, I. Keyhüsrev'in ilk saltanatında yazılmış olduğundan, Sultanşah burada kardeşinin adını anmadığı gibi, hükümdarlık unvanı olan "Nure'd-dünya ve'd-din" sıfatını yazdırmıştır. Ancak gene de her şeye rağmen orada da "melik" olarak anılmıştır. Yine bu kitabe ile şehzadelerin bir kervansaray yaptıracak kadar kudrete sahip olduğu da görülmektedir. Tabii devrin uygulaması gereği hana, giderlerinin karşılanması için vakıf yapılan birçok emlakın geliri de tahsis edilmiş olmalıdır. Sultanşah'ın bu vakfına ait vakfiyesi bugüne gelebilmiş olsa idi muhakkak ki kıymetli bilgiler elde edecektik. Bu han Aksaray'a 30, Nevşehir'e 50 km mesafededir. Nevşehir'e doğru kendisinden evvel kısa mesafelerde Selçuklu Alay Han, Aksaray'a doğru kendisinden sonra aynı yolda yine Selçuklu Ağzı Kara Han bulunmaktadır.

Kaynaklarda; taksimde Aksaray'ın Melikşah'a verildiği belirtiliyor ise de Kayseri'den bu kadar uzak (150 km), Aksaray'a bu kadar yakın bir yere Kayseri Meliki Nureddin Sultanşah Mahmud'un Kervansaray yaptırması hayreti mucip olmuştur. Belki ilk dönem Aksaray da Sultanşah'da idi.

Sultanşah'ın diğer bir kısım kardeşleri gibi melik olarak gümüş veya bakır para bastırması olması ihtimal dâhilinde ise de, şimdiye kadar ona ait herhangi bir para bulunamamıştır. Hâlbuki ağabeyi Melikşah'ın Kayseri'yi ondan alır almaz bastırması olduğu mükemmel hatlı gümüş paralar, Kayseri'de başarılı bir darphanenin faaliyette olduğunu göstermektedir.

Melikşah kardeşini öldürüp Kayseri'yi ele geçince burada kendi adına, tarih ve şehrin adı yazılı, itina ile hazırlanmış gümüş sikkeler bastırmıştır. Onun bastırıldığı tarihsiz ve darp yeri yazılmamış süvarili bakır paralar da ihtimaldir ki Kayseri darphanesinde basılmıştır. Elde çok nadir örnekleri bulunan Melikşah'ın Kayseri'de bastırması olduğu bu sikkeler 593 (M. 1196/ 1197)

¹⁶ Tahsin Özgüç Mahmut Akok, Alayhan, Öresinhan ve Hızır İlyas Köşkü, *Belleten* S. 81, s. 143-148.

ve 594 (1197 / 1198) yıllarına ait olup, sikkenin yüzünde “Ersele bi'l-hak Ebü'l-feth Melikşah bin Kılıç Arslan” yazılıdır.¹⁷ Burada Fatih (herhâlde Kayseri fatihi) unvanından başka bir unvan kullanmayan Melikşah, ayetten aldığı “Ersele bi'l-hak” (hakla geldi) ibaresinden de saltanatın kendinin hakkı olduğunu belirtmek istediği şeklinde yorum yapılmıştır. Bakır paralarında da aynı ibareler vardır. Bu sırada Konya'da kardeşi I. Keyhüsrev sultan olduğu hâlde parada onun ismi geçmemektedir. Gümüş para Kayseri'de basılmış ilk İslami gümüş para olmaktadır.

Melikşah'ın Kayseri'yi almasından kısa süre sonra vefat ettiği anlaşılıyor. Kaynaklar onun ölümü ile ilgili bir bilgi vermezler. 1196'da diğer büyük kardeş Süleymanşah'ın saltanata geçmek için teşebbüse geçmesi ve sultanlığı elde etmesi Kutbeddin'in bu tarihte ölmüş olduğunu gösterir.

I. Gıyaseddin Keyhüsrev şehzadelerin en küçüğü olup, yukarıda belirtilen Niksar'daki Süleymanşah kitabesine göre 1179 yılından biraz önce babası II. Kılıç Arslan'ın, ülkeyi oğulları arasında yaptığı taksimi neticesinde, kendisine Uluborlu merkezli batı bölgesi verilmiş ve buradaki İlgin'in Tekke Köyündeki 1180 tarihli Mescit kitabesinde de, babası ile birlikte sultan olarak anılmış yani bu tarihte veliaht (sultan ölünce yerine geçecek şehzade) olduğu görülmüştür.

Keyhüsrev bölgesinde batıda Bizans'a karşı yaptığı mücadelelerle ülke topraklarını genişletmiştir. Ancak yine yukarıda belirtildiği gibi en büyük kardeş Sivas Meliki Melikşah, onun veliahtlığını kabul etmeyerek 1191 yılında Konya'ya saldırıp burayı ele geçirerek babasına kendisini veliaht tayin ettirmiştir.¹⁸ Bu karışıklıklar esnasında gelen Üçüncü Haçlı Seferi karşısında perişan olan Melikşah, akabinde yanında tuttuğu babası ile birlikte Kayseri Meliki Sultanşah'ın üzerine yürümüş, burada Kılıç Arslan bir fırsatını bulup Kayseri Kalesi içerisinde savunmada bulunan diğer oğlu Sultanşah yanına sığınmış, ancak onun da kendisine baskı uygulaması üzerine buradan da ayrılıp en çok sevdiği anlaşılan küçük oğlu Keyhüsrev'in yanına gelmiştir.

Kendisini saygı ve sevgiyle karşılayan bu oğlu ile birlikte Konya üzerine yürüyen yaşlı Sultan; başkenti Melikşah'tan alarak yeniden oğlu Keyhüsrev'i veliaht tayin edip, babası I. Mesud'un kendisine yaptığı gibi¹⁹ onu tahta çıkardı, kendisi ve bu hususta söz aldığı devlet erkanı ve Konya ileri gelenleri Keyhüsrev'e biat etti.²⁰ Arkasından Keyhüsrev'le birlikte Aksaray'a çekilmiş bulunan Melikşah üzerine yürüyen Kılıç Arslan, burada H. 588/M. 1192 yılında vefat edince Keyhüsrev Konya'ya gelip burada artık resmen sultan olarak birinci saltanatına başlamıştır. Onun bu ilk saltanatı H. 594/M. 1198 yılına kadar altı yıl sürmüştür.

Konya'da babası tarafından Gıyaseddin Keyhüsrev'in, veliaht olarak saltanatı ilan edilince buna itiraz eden diğer kardeşler, en büyük ağabeyleri Kutbeddin Melikşah'ın değil de diğer ağabeyleri Tokat meliki Süleyman Şah'ın yanına gidip onun, saltanat kurallarını hiçe sayarak (yani

¹⁷ Bu parayı ilk defa Ankara Etnografya Müzesi Müdürü rahmetli Osman Ferit Sağlam neşretmiştir, Şimdiye Kadar Bilinmeyen İki Madalya ve Birkaç Sikke, V. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, s. 204. Bu parayı daha sonra İbrahim Artuk'da yayınlamıştır. Aykut, s. 231-234; İzmirli, s. 56, 57.

¹⁸ Turan, s. 192. Kamil Eron, Kılıç Arslan'ın H. 587 (M. 1191) tarihli parasının görülmemesinin sebebini bu hadiseye bağlamaktadır, agy.

¹⁹ İbn Bibi, C. I, s. 31-40.

²⁰ İbn Bibi, C. I, s.41-50.

büyük evladın sultan olmak geleneğini tanımayarak) sultan olan Gıyaseddin'i tahtan indirip sultan olmasını istemişlerdir. Bu sırada büyük ağabey Melikşah ya ölmüştü veya diğer şehzadeler onu istemiyordu. Ancak Süleymanşah bunları teskin ederek babaları olan Büyük Sultan II. Kılıç Arslan'ın kararına razı olmaları gerektiğini, kardeşleri Gıyaseddin'in her ne kadar kendilerinin en küçükleri ise de büyüklerin sahip olamayacağı akla ve zekaya sahip olduğunu belirterek onların kışkırtmalarına gelmedi. Bu görüşmeler olurken II. Kılıç Arslan'ın vefat ettiği ve Gıyaseddin'in tek başına hükümdar olduğu haberini de aldılar²¹ (1192).

1198 yılına kadar bekleyen (bu tarihte ağabeyi Melikşah ölmüştür) Süleyman Şah bu tarihte kardeşini tahttan indirip yerine sultan olmak üzere Tokat'tan Kayseri, Aksaray yolu ile Konya'ya gelerek burasını muhasara altına almıştır. Süleyman Şah'ın tahta çıkmak üzere Konya'da sultan olan kardeşi Keyhüsrev'i muhasarası esnasında, Konya ileri gelenlerinin kendisine sundukları anlaşma teklifinde daha önce Kılıç Arslan'a verdikleri söz ve yaptıkları biata değinerek mektupla Süleyman Şah'a şöyle ifade de bulunuyorlardı: "Eğer aklından, önceki sultan Kılıç Arslan'a verdiğimiz söz ve yaptığımız anlaşmayı bozmamızı geçiriyorsan bu hayalden ve boş düşüncelerden başka bir şey değildir. Biz Sultan Gıyaseddin'in velihtlığına ve onun emirlerine uyacağımıza söz verdik. Yüce Allah ve onun peygamberini o yemine şahit gösterdik. Eğer o yemini bozarsak artık güvenilir kişilerden olmayız". Yine bu sırada Süleyman Şah'a yaptıkları tekliflerde, onun Konya muhasarasını kaldırması için, "Melik Rükneddin (Süleyman Şah) babası zamanında, kardeşinin velihtlığına yaptığı ahde sadık kalır, dünyada ve ahirette kötü ad bırakacak kuşatmadan vazgeçer de Konya'dan uzaklaşırsa", kendisine büyük miktarlarda mal ve tazminat ödeyeceklerini belirtmelerinden;²² şehzadelerin babalarına Keyhüsrev'in velihtlığını tanıdıklarına dair söz verdikleri anlaşılmaktadır. Daha önce bazı kardeşleri gibi melik olarak adına para bastırmamış olan Keyhüsrev'in bu ilk saltanatı sırasında H. 589, 592, 593, 594 ve 595 tarihli, Konya baskılı gümüş sikkeleri görülmüştür.²³ 588'de ölmüş olan babası II. Kılıç Arslan'ın da kataloglarda 589 ve 591 tarihli sikkeleri gözüküyorsa da,²⁴ onun bu paraları daha önce hazırlanmış kalıplarla basılan paralar olduğu anlaşılmaktadır.

Tokat Meliki olan ve kaynaklarda Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah'tan sonra ikinci en büyük kardeş olarak belirtilen Süleyman Şah, melikliği esnasında yukarıda zikri geçen 574 (M. 1179) tarihli Niksar Kalesi üzerindeki kitabesini yazdırmış ve burada kendisini, mevkiinin unvanlarına uygun şekilde "El-Melikü'l-Kahir Rüknü'd-devlete ve'd-din Ebü'l-Muzaffer Süleymanşah bin Kılıç Arslan" olarak yazdırmıştır. Buradaki "Ebü'l-muzaffer" unvanını, onun Tokat'tan Karadeniz sahillerine kadar Bizans'tan yapmış olduğu fetihler sebebi ile yazdırmış olduğu anlaşılmaktadır.

Yine o, "El-Kahir" unvanını şehzadelikinden itibaren kullandığı görülmektedir ki, bazılarının zannettiği gibi o bu unvanı sultan olunca Abbasi Halifesi'nden almamış, başlangıçtan itibaren kendi tercihi olmuştur. Aynı şekilde Süleyman Şah'ın melikliği sırasında Tokat'ta bastırmış olduğu

²¹ İbn Bibi, C. I, s. 53.

²² İbn Bibi, C. I, s. 52.

²³ Aykut, s. 275-291; İzmirlier, s. 52, 53.

²⁴ İzmirlier, s. 48, 49.

paralarında da: “El-Melikül-Kahir Süleymanşah bin Kılıç Arslan” ibaresi yazılıdır.²⁵ 1179 tarihi gibi erken bir yılda Niksar’da (herhâlde kale onarımı sebebi ile) kitabe yazdıran Süleyman Şah’ın, kaynaklarda belirtildiği gibi taksimde Tokat’la birlikte Niksar’ı da almış olduğunu, Niksar’ın verilmiş olduğu belirtilen kardeşi Nasıreddin Berkyarukşah’a ise sadece Koyulhisar’ın verildiğinin anlaşıldığını yukarıda belirtmiştik.

Süleyman Şah’ın sultanlık dönemine ait ilk yazılı belge Kayseri’de yapılmış olan bir binaya ait kitabedir.²⁶ 7 Recep 594- Cuma (M. 15 Mayıs 1198 Cuma) tarihli bu kitabede Süleyman Şah çok üstün sultanlık unvanları ile anılmaktadır. Kutbeddin Melikşah’ın da bu yıla ait yukarıda bahsi geçen, Kayseri’de basılmış bir sikkesi bulunduğu göre, bu sikke aynı senenin başlarında basılmış ve Melikşah da yine bu aylarda vefat etmiş olmalıdır.²⁷ Yine bu kitabeye göre bu yılın ortalarında Konya’yı kardeşi Keyhüsrev’den alan Süleyman Şah’ın, Kayseri’de yapılan bir binaya da sultan olarak ismi yazılmıştır. Süleyman Şah’ın bazı kataloglarda yayınlanan 593 tarihli sikkelerinin tarihinin yanlış okunduğu, bunun 596 olduğu son araştırmalarla ortaya çıkmıştır.²⁸ I. Keyhüsrev’in de 594 tarihli (595 tarihli bir sikkesinin olduğu belirtiliyor ise de, bu sikke Keyhüsrev’in babasının ölüm tarihi olan 588 den sonraki paraları gibi evvelden hazırlanan kalıpla basılmış olmalıdır) parası²⁹ göz önüne alındığında, Süleyman Şah’ın Konya’yı bu yıl ortasında ele geçirip sultan olduğu ortaya çıkar.³⁰ Yani 594 (1198) yılında Melikşah ölmüş, Süleyman Şah sultan olmuş, Keyhüsrev de saltanatı kaybetmiştir. Süleyman Şah’ın da 595 yılından itibaren Konya, Aksaray ve Kayseri’de bastırılmış olduğu süvari tasvirli altın, gümüş ve bakır paraları bulunmaktadır.³¹

Süleyman Şah’la anlaşıp Konya başkentini sultan olmak üzere ona terk eden Keyhüsrev, daha sonra çocukları Keykavus ve Keykubat’ı da yanına alarak maiyeti ile birlikte Bizans’a iltica etmek üzere Akşehir istikametine doğru giderken, burada bir köyde halkın tecavüzüne uğramış, bunun üzerine bu yoldan geri dönerek Karaman’a doğru yönelmiştir. Durumu da ayrıca kahır dolu bir mektupla kardeşine bildirmiştir. Bu şekilde hadiseden haberdar olan Süleyman Şah, bundan büyük üzüntü duyarak olaya karışan insanları hile ile çağırması ve sonra onları en ağır şekilde cezalandırmıştır.

²⁵ Aykut, s. 239, 24-0; İzmirlier, s. 58, 59.

²⁶ Mehmet Çayırdağ, Kayseride Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, *Tarih Dergisi*, 1984, S. XXXIV, s. 501-503.

²⁷ Süleyman Şah’ın kardeşi Kutbeddin Melikşah’la arasının iyi olmadığını, hatta onların kavgalı günleri olduğunu belirten İbn Bibi, ağabeyi hakkındaki düşüncelerini ifade eden ve Süleyman Şah’ın yüksek kültür sahibi olduğunu gösteren onun Farsça şu beytini nakleder:

*Ey Kutup, felek gibi senden baş çekmem, seni bir nokta gibi daireye çevirmeyince
Başının kâsesinden perçemini çekmezsem vücudumun derileri omuzumdan çıksın.*

²⁸ Ahmet Tevhid (Mcskükat-ı Kadime-i İslamiye, 6. 4-, s. 125) ve Nezihî Aykut (s. 308) un 593 olarak okudukları tarihi Kamil Eron ve Yılmaz İzmirlier (s. 68, 69) 596 olarak okumuşlardır.

²⁹ Aykut, s. 281; İzmirlier, s. 52, 53.

³⁰ Hâlbuki bu saltanat değişikliğini 592 olarak kabul edenler hataya düşmüşlerdir. Keyhüsrev’in 595, Süleyman Şah’ın da 595 tarihli paralarının olması saltanat değişikliğinin bu yıl olduğunu gösteriyor ise de çok açık ve çok teferuatlı unvanlarla sultan olduğu yazılı olan 594 tarihli Kayseri kitabesi onun bu tarihte sultan olduğunu kesin olarak ortaya koyuyor. Yoksa kardeşi sultanken kendisinin de sultanlık iddiasında bulunması söz konusu olamaz.

³¹ Aykut, s. 292-325; İzmirlier, s. 68-81.

Karaman'dan Ermeniler'e (Adana'daki Sis Ermeni Krallığı) geçen Keyhüsrev burada hüsnü-kabul görmüş, buradan da sırasıyla, Elbistan Meliki kardeşi Mugiseddin Tuğrulşah, oradan diğer kardeşi Malatya Meliki Muizeddin Kayserşah'a gitmiştir. Onların, kardeşlerinin kendi yanlarında kalması için çok ısrarlı ve fedakarlıklarla dolu tekliflerine teşekkür eden Keyhüsrev daha sonra Halep'e, Eyubiler'e³², Diyarbakır (Hısınkeyfa ve Amid) Artuklularına ve Ahlat Emirliği'ne gitmiş, bütün buralarda (İbnülesir'e göre Halep hariç) iyi kabul görmüş ve yanlarında istediği kadar kalma teklifleri almıştır. Nihayet Ahlat'tan da Samsun'a gelerek buradan gemilerle İstanbul'a gitmiş ve Bizans İmparatoru III. Aleksis'e sığınmıştır. İmparator kendisine büyük iltifat ve cömertlikte bulunmuştur.³³ Keyhüsrev burada Süleyman Şah ölüp yerine çıkan oğlu III. Kılıç Arslan'ın, ümera tarafından tahttan indirilerek kendisini ikinci defa saltanata davet ettikleri 1205 yılına kadar dokuz yıl, çocukları ve maiyeti ile kalmıştır. 1205 yılında başladığı ikinci saltanatı, Bizanslılarla, yanında kaldığı III. Aleksis'le 1211 yılında yapmış olduğu Alaşehir muharebesindeki şahâdetine kadar sürmüştür. Cesedi tahnit edilerek imparator tarafından Konya'ya gönderilen Keyhüsrev, buradaki Selçuklu anıtkabiri Kümbethane'ye defnedilmiştir.³⁴

Süleyman Şah Konya'da tahtı ele geçirdikten sonra kardeşlerini bertaraf edip ülkeyi kendi hâkimiyeti altında birleştirme mücadelesine girişti. 1201 Temmuzunda Malatya'yı kardeşi Muizeddin Kayserşah'tan aldı.³⁵

Kaysersah kayın pederi Eyyubi hükümdarı Melik Adil'e sığındı. Kayserşah'ın tarihi ve darb yeri bulunmayan bir yüzü süvari tasvirli, diğer yüzünde "El-Melik Müeyyed Kayserşah bin Kılıç Arslan" yazılı bakır paraları bulunmaktadır.³⁶

Niksar kitabesine göre 1179'da Niksar elinde olan Süleyman Şah sultan olunca, Koyulhisar'ı da kardeşi Nizameddin Berkyarukşah'tan alıp onun da melikliğine son verdi. Berkyarukşah'ı İbni Bibi, alim ve şair olarak övmekte ve manzum bir eserinden bahsetmektedir. Süleyman Şah daha sonra Amasya üzerine yürüyüp burasını da Melik Arslanşah'tan aldı.

Elbistan Meliki Tuğrulşah daha önce kendisine tabiyetini bildirmişti. Süleyman Şah 1202 yılında son verdiği Erzurum Saltuklu Beyliği'nin yerine bu kardeşini getirdi ve ondan Elbistan'ı teslim aldı. Tuğrulşah Elbistan Melikliği sırasında ne babası, ne I. Keyhüsrev ve ne de Süleyman Şah zamanında melik olarak para bastırmıştır. O Erzurum'da, kardeşi I. Keyhüsrev'in ikinci saltanatından sonra yeğeni I. Keykavus zamanında 608, 610, 612, 615 ve 616 tarihlerinde gümüş paralar (dirhem) ve tarihsiz bakır paralar bastırmıştır.³⁷ Tuğrulşah paralarında kendisi için herhangi bir unvan yazdırmamış, ancak devrin sultanı Keykavus'un adını da kural gereği paralarında geçirmemiştir. Bu durumda ve ayrıca paralarında unvanını sultanlara has; "Mugi-

³² İbnülesir, C. 12, s. 1, 69.

³³ İbn Bibi, C. I, s. 53-77.

³⁴ Kümbethane'de yaptığımız çalışmada üzerinde kesikler bulunan Keyhüsrev'in kafatasını diğerleri arasından seçtiğimizi yukarıda zikretmiştik

³⁵ İbnülesir, C. 12, s. 146-147.

³⁶ Aykut, s. 235-238, İzmirlier, s. 56, 57.

³⁷ Aykut, s. 257-270, İzmirlier, s. 64, 65.

se'd-dünya ve'd-din" açılımı ile ve yine kendisi için fatih (Ebü'l-Feth) sıfatını yazdırmış olduğuna göre, onun Erzurum'da I. Keykavus zamanında müstakil idarede bulunmuş olduğu anlaşılmaktadır. Tuğrulşah'ın 1225 (H. 622) yılında vefatı ile yerine oğlu Cihanşah geçmiş ve o da adına bakır paralar bastırmış ise de, 1230 (H. 627) yılında kuzeni I. Alâeddin Keykubad bu ailenin Erzurum'daki idaresine son vermiştir.

Ankara Meliki Muhyiddin Mesud güçlü bir askerî kabiliyete sahipti. Bizans'la yaptığı başarılı mücadeleler neticesinde Çankırı, Bolu, Kastamonu ve Eskişehir'i ele geçirip bölgesinde kuvvetli bir idare kurmuştu. Onun Ankara'da basılmış 585, 587, 590, 591 ve 592 tarihli gümüş ve bakır paraları görülmüştür.³⁸ Bu paralarında Mesud herhangi bir hükümdarlık unvanı kullanmadığı gibi gayet tevazulu bir ifade ile kendisini; "Allah'ın rahmetine muhtaç zayıf kul" (el-abdü'z-za'if el-muhtac ila rahmetullah) olarak vasıflandırmıştır. Kendisi, diğer kardeşleri gibi edip, alimleri koruyan bir şehzade olup ve Ankara'yı bir ilim ve kültür merkezi hâline getirmiştir. Kendi saltanatı altında ülkede birliği tamamlamaya çalışan ve bu uğurda diğer kardeşlerinin ülkelerini ele geçiren veya kendisine tam manasıyla itaat ettiren Süleyman Şah, son olarak çok güçlü durumda olan Ankara Meliki Muhyiddin Mesud'u Ankara kalesinde muhasara altına aldı. Bir yıl kadar süren bu kuşatma neticesinde, kendilerine ülkenin herhangi bir yerinde geçimlerini sağlayacak bir yer tahsis edilmesi şartı ile teslim olan Mesud ve iki oğlu anlaşmaya rağmen teslim olur olmaz öldürüldüler (1204). Bu hadiseden kısa bir süre sonra aynı yıl içinde Süleyman Şah da kulunç hastalığından vefat etti.³⁹

³⁸ Aykut, s. 241-254; İzmirlier, s. 58-61. Nezihi Aykut'un Mesud'a ait olarak yayınladığı, tarih olarak II. Süleymanşah'ın dönemine giren 595 ve 597 tarihli paralarda tereddütler bulunmaktadır. Süleyman Şah zamanında Mesud'un istiklal sembolü olan para basması pek mümkün değildir. Bunların, 585 ve 587 oldukları ifade edilmektedir.

³⁹ İbnülesir C. 12, s. 166, 167; İbn Bibi, C. I, s. 95; Turan, s. 261, 262; Kaya, s. 91, 92.

KAYSERİ'NİN EN ESKİ İSLAMÎ KİTABESİ VE ŞEHİRDEKİ SELÇUKLU SARAYI DEVLETHANE'NİN YERİ MESELESİ

KAYSERİ'NİN EN ESKİ İSLAMÎ KİTABESİ

Kayseri, bilindiği gibi Malazgirt Zaferi'nden sonra Danişmendliler tarafından, Orta Anadolu'daki diğer şehirlerle birlikte fethedilmiş, fethettikleri bu bölgede Danişmendlilerin kurdukları devletin önemli merkezlerinden birisi olmuştur. Danişmendli Devleti'nin bir müddet sonra hanedan'ın üyeleri arasında bölüşülmesi üzerine, devletin kurucusu Danişmend Gümüştekin Ahmed Gâzi'nin torunu, bunun oğlu Melik Emir Gâzi'nin oğlu Melik Muhammed Gâzi zamanında (1134-1143), onun başında bulunduğu bölümün başşehri olmuştur.¹ Melik Mehmed Gâzi, eniştesi Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mes'ud'la işbirliği içerisinde, Bizans, Haçlı ve Ermeniler'le mücadelelerde bulunmuştur. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu, aynı zamanda Sultan Mes'ud'un damadı olan Zünnun, kayın pederinin gölgesi altında varlığını bir müddet devam ettirebilmiştir. Danişmendlilerin ilk dönemleri ve daha sonraki dönemlerinde yapılmış, bir kısmı günümüze gelebilmiş, bir kısmı yıkılarak kaybolmuş binalarında olması gereken herhangi bir kitabe, maalesef zamanımıza kadar gelememiştir. Mesela Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesi Melik Gâzi köyünde bulunan ve Danişmendliler'in önemli eserlerinden olan Melik Emir Gâzi türbe-kümbetinin kitabesi günümüze gelememiş gibi (türbede kitabe yeri boştur ve bellidir, herhâlde buradan düşerek kaybolmuştur²), bunun oğlu Melik Mehmed Gâzi'nin Kayseri'de yaptırmış olduğu Ulu Cami (Cami-i Kebir), Melik Gâzi Medresesi ile burada bulunan bu hükümdara ait türbenin, yine bu hanedana ait olması gereken Güllük Camii'nin ilk yapıları için ait kitabeleri ve hanedanın mezar taşları yok olmuştur.³ Büyük bir ihtimalle bunlar depremler sırasında kırılarak kaybolmuşlardır. Melik Mehmed Gâzi'nin tarih ve darp yeri bulunmayan, ancak başşehir Kayseri olduğundan burada basılmış olması lazım gelen, tamamen Rumca ibareli bakır parası bulunmaktadır. 1143 yılında ölümü ile yerine geçen oğlu Zünnun'un da yine merkez Kayseri'de bastırılmış olması gereken Rumca ve Arapça ibareli iki tip bakır parası bulunmaktadır ve bunlara da tarih ve darp yeri yazılmamıştır.⁴

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mes'ud (116-1155) zamanında ona tabi ve onun damatları olan Kayseri Danişmendli hükümdarı Zünnun ve bunun amcası Sivas Danişmendli hükümdarı

¹ Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 112-147, 167- 187.

² Mehmet Eskioglu-Mehmet Çayırdag, Melik Gâzi Türbesi Rehberi ve Danişmendlilerin Kayseri'deki Eserleri, Kayseri 1987.

³ Halil Edhem, Kayseriye Şehri, İst. 1334, s. 17-30, 32-40. Kemal Göde, eseri 1987'de ilavelerle yayınlamıştır.

⁴ Ahmed Tevhid, Müzey-i Hümayun Meskukat-ı İslamiye Kataloğu, Kısm-ı Rabi, ist. 1321, s. 87-87; Mehmet Çayırdag, Kayseri Tarihi Araştırmaları, Kayseri 2002, s. 162, 163. Melik Mehmed Gâzi'nin parasında Grek harfleri ile "Bütün Rum ve Anadolu'nun Meliki Muhammed" yazılıdır.

Yağıbasan, kayın pederlerinin 1155 yılında ölümü üzerine onun yerine geçen oğlu II. İzzeddin Kılıç Arslan'la araları açıldı ve hatta ona karşı Bizans'la ittifak etme teşebbüsünde dahi bulundular. Bunun üzerine Sultan Kılıç Arslan İstanbul'a giderek Bizans imparatoru Manuel'le anlaşıp, 1163 yılında Sivas'a, Yağıbasan üzerine yürüdü ve Sivas'ı işgal etti. Yağıbasan çekildi ve 1164 yılı içinde öldü. Yağıbasan'ın yerine yeğenin oğlu İsmail Sivas'ta melik oldu. Kılıç Arslan Danişmendli ülkesini fethede devam ederek Ankara, Çankırı ve Elbistan havalisini ele geçirip, Kayseri ve Zamantı (Kayseri'nin Pınarbaşı-Bünyan ilçeleri civarı) bölgesindeki Zünnun idaresine 1169, H. 564 yılında son verdi.⁵ Böylece Kayseri ve çevresi Danişmendliler'den Anadolu Selçukluları'na geçmiş oldu. Zünnun ve isyan hâlinde olan II. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şehinşah, Suriye'de Atabek Nureddin'e sığındılar. Haçlılar'a karşı büyük gazalarda bulunan kudretli hükümdar Nureddin Mahmud, Kılıç Arslan'a karşı Zünnun'u destekleyerek, öldürülen Sivas meliki İsmail'in yerine Sivas'a Danişmendli meliki olmasını sağladı. Kılıç Arslan üzerine de yürüyerek Maraş ve çevresinde bir kısım kaleleri aldı ve sonra geri verdi. Nihayet Nureddin 1174 yılında vefat edince Kılıç Arslan 1175 yılında Sivas, Niksar, Tokat gibi kalan Danişmendli şehirlerini istila ederek ülkesine kattı ve bu devletin kalıntılarına tamamen son verdi. Danişmendli hanedanından bazı emirler Selçuklu hizmetine girdi, ancak Zünnun ve Sultan'ın kardeşi Şehinşah Bizans'a iltica ettiler.⁶

II. Kılıç Arslan saltanatının sonuna doğru, büyük bir ihtimalle 1186 yılında memleketi on bir oğlu arasında taksim etmişti. Oğullarından Nureddin Sultanşah'a Kayseri düşmüş, en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e de bir şehir vererek aynı zamanda onu veliaht (yerine geçecek sultan adayı) tayin etmişti. Bunun üzerine Sultan'la çocukları arasında ve çocukların birbiri arasında mücadeleler başlamıştı. 1192 yılında Kılıç Arslan vefat edince yerine I. Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'da saltanata geçmiş ancak en büyük ağabeyi Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah buna itiraz edip, önce Kayseri üzerine yürüyerek, buraya sahip olan diğer kardeşi Nureddin Sultanşah'ı ve veziri İhtiyareddin Hoca Hasan'ı hile ile öldürmüş, bir müddet sonra da kendisi ölmüştü (1196/1197). Bu defa diğer büyük kardeş Tokat Meliki Süleyman Şah, Konya üzerine yürüyerek kardeşi Keyhüsrev, çocukları ve bir kısım adamlarının İstanbul'a; Bizans'a gitmelerini sağlayıp Selçuklu Sultanlığını ele geçirmiştir.⁷ Bütün bu hadiselerin olduğu H. 593/M. 1197 yılında Kayseri'de, Sultanşah'ın ölümü üzerine Melikşah, onun ölümü üzerine I. Keyhüsrev (tarihsiz), bunun da saltanattan uzaklaştırılması üzerine II. Süleyman Şah gümüş sikkeler (dirhem) bastırılmışlardır.⁸

Kayseri'de Anadolu Selçuklu idaresinin başladığı tarihten itibaren imar faaliyetleri artarak devam etmiş, cami, medrese, türbe, köprü, saray (Devlethane), han, hamam gibi birçok yapılar yapılmış ve surlar onarılmıştır. Bu binaların bir kısmı üzerinde veya yıkılmış olanlardan birkaç kitabe zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bunlardan günümüze gelen en eski kitabenin hangisi

⁵ Gregory Abü'l-Farac, Ebu'l-Farac Tarihi, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ank. 1987, C. 11, s. 406.

⁶ Turan, s. 200-205.

⁷ Turan, s. 216-241.

⁸ Osman Ferit Sağlam, "Şimdiye kadar bilinmeyen İslami iki madalya ve birkaç sikke", V. Türk Tarih Kongresi, Ank. 1960, s. 23, 24; Halit Erkiletlioğlu - Oğuz Güler, Türkiye Selçuklu Sultanları ve Sikkeleri, Kayseri 1996, s. 67, 70; Çayırdağ, Araştırmalar, 164, 165. Keyhüsrev'in sikkesinin, tarihsiz olmasına rağmen, Sultan parasını Kayseri'de ancak kardeşlerinin vefatıyla bastırabileceği ve bunun tarihinin de 593 olacağı için bu tarihte basılmış olarak gösterilmiştir.

olduğu hakkında araştırmacılar bir kısım fikirler ileri sürmüşlerdir. Şehir tarihi hakkında ilk ilmi çalışmayı yapan Halil Edhem, “Kayseriye Şehri” isimli bu eserinde şehrin en eski İslami kitabesinin, şehir merkezindeki Hoca Hasan Medresesi'nin H. 589/M. 1193 tarihli kitabesi olduğunu ileri sürmüştür.⁹ II. Kılıç Arslan'ın oğullarından yukarıda bahsi geçen Sultanşah'ın Kayseri melikliği sırasında, babasının yanından gelip kendi veziri olan Hoca Hasan'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu cami, medrese, han, hamam, imaret ve türbeden ibaret külliyesinden zamanımıza kalabilmiş medrese kalıntılarına ait söz konusu kitabe bugün Kayseri Müzesindedir. Burada ayetler hariç şunlar yazılıdır:

بامر الملك نور الدنيا والدين سلطان شاه خلد ملكه بني هذه المدرسة العبد المحتاج
الى رحمة الله الحسن بن ابي بكر وفقه الله وما كسب ذنبه على من تصرف فيها وواقفها
بغير حق لعنة الله والملائكة والناس أجمعين وذلك سنة تسع وثمانين وخمسائة

Aynı kitabeyi, eseri son zamanlarda basılabilen Kayserili Ahmed Nazif de daha önce tesbit ederek “Mir'at-ı Kayseriye” isimli eserine dâhil etmişti.¹⁰ Bu önemli kitabede Melik Sultanşah ve külliye yapıtıran İhtiyareddin Hasan'ın ismi geçmektedir. Bu tarihte II. Kılıç Arslan ölmüş, I. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkmıştır. Ancak kitabede Sultanşah devrin adeti gereğince kardeşi Keyhüsrev'in sultan olarak ismini yazdırmadığı gibi, kendisini de melik (vali) olarak vasıflandırmıştır. Yine herhâlde arası açık olarak öldüğü için babası II. Kılıç Arslan'ın ismini de kitabeyle ilave etmemiştir. Çünkü babası hayatta ve yanında iken ona yaptığı hakaretler yüzünden yaşlı Kılıç Arslan kendisine “mel'un” diyordu.¹¹ Sultanşah'ın diğer kardeşleri gibi meliklik döneminde Kayseri'de basılmış sikkesi olması gerektiği hâlde bu güne kadar herhangi bir örnek ele geçmemiştir.

Halil Edhem ve Ahmet Nazif'in neşretmiş oldukları bu kitabe, Kayseri'nin en eski tarihli İslami kitabesi değildir. Tarafımızdan neşredilmiş bulunan Kayseri il merkezindeki Han Camii önünde bulunan Han Kümbeti'nin tarihi H. 584/M. 1188 olduğu hâlde bu da şehirdeki en eski İslami kitabe olmamaktadır. Hoca Hasan Medresesi'ne göre beş yıl daha önce yapılmış Cemaleddin Tanrıberviş bin Davud isimli bir emire ait olan bu kümbetin külahı altındaki kitabe kuşağında Ayet-el Kürsi hâric,

⁹ Halil Edhem, s. 1-8.

¹⁰ Ahmed Nazif, Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriye), Yay: Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 64, 65, Ek. 27. Halil Edhem kitabeyi görmemiş, metnini Ahmed Nazif Efendi'den aldığını belirtip, olması gerekir diye, ona bazı ilavelerde bulunmuştur. Bunları kontrol etmek için Müze bahçesinde bulunan kitabeyi yeniden ele aldık. Ebadı çok büyük (2.46x0.63) Roma dönemi motifli bir bina kalıntısından alınmış mermer taş temizlenmiş, fakat maalesef yazıların bir kısmının tabiat şartlarına maruz kalarak okunamaz hale geldiği görülmüştür. İmkân nispetinde yaptığımız karşılaştırmada, halled Allahü müklehu ibaresinde “Allah” isminin olmadığı, “hullide mulkehu” şeklinde yazılı olduğu, isim, unvan ve tarih ibarelerinin doğru tespit edildiği “sene” kelimesindeki Hâli Edhem'le Ahmed Nazif'in arasındaki tespit tarihinin doğrusunu silinme sebebi ile okumak mümkün olmamıştır. Ancak eski Müze Müdürlerinden Merhum Naci Kum'un 1940'ta “Kayseri Kitabeleri” ismi ile yazıp Türk Tarih Kurumu kütüphanesine teslim ettiği (No. 564) yazma eserinin 2. sayfasında, herhâlde kitabe nispeten sağlam olduğundan yaptığı tespit Halil Edhem'in Ahmed Nazif Efendi'ye yaptığı ilavelerin olmadığı, sonunda da hem “ve zalike” ve hem “sene” kelimelerinin bulunduğu görülmüştür. Milli tarihimiz için çok kıymetli olan bu kitabe, yanındaki diğerleri ile birlikte, artık daha fazla tahrip olmayacak şekilde kapalı bir mekâna alınması gerekmektedir. Son zamanda Kale içerisindeki yeni müzede teşhire alınmıştır.

¹¹ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi (el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi), 1st. 1987, C. XII, s. 82-84.

هذه القبر المرحوم المحسن جمال الدين امير الاسفهلار ابو المكارم تتكرى برمش
بن داود نور الله ضريحه في سنة أربع و ثمانين و خمسمائة

yazılıdır.

Kayseri’de bunlardan daha eski bir kitabeyi de Ankara Etnoğrafya Müzesi Müdürlerinden merhum Osman Ferit Sağlam yayınlamıştır. IV. Türk Tarih Kongresi’nde tebliği olarak sunduğu “Şimdiye kadar yayınlanmamış bazı kitabelerle meskukatın milli tarihe hizmetleri” başlıklı makalesinde, Kayseri’de Hasbek Kümbeti olarak bilinen, Diyarbakır’daki Nisan Oğullarından Mes’ud Gülzar’a ait Kümbetin H. 580/M. 1184 tarihli olduğunu tespit etmiştir”. Türbenin yine külâhı altındaki kitabesinde:

هذا مشهد الشهيد الغريب المقتول ظلما مسعود كلزار بن على بن نيسان قتل باقصرا
رحم من شهد عليه وعلى جميع امت محمد صلى الله عليه

yazılıdır. Bu duruma göre bu kitabe yukarıda bahsi geçen iki kitabeden de eski (Han Kümbetinden dört yıl önce) olmaktadır.

Bu makalemize konu olan, şimdiye kadar Kayseri’de görebildiğimiz en eski İslami kitabeye gelince; bu kitabeden üniversitemiz tarih bölümünde okuyan Mustafa Yeşiltaş isimli bir öğrencimizin, kendi ilçesi olan Kayseri’nin Sarioğlan ilçesindeki Güzelyazı Mahallesi Camii’nin duvarında bulunan kitabelerin resmini çekip getirerek tarafımıza göstermesi üzerine haberimiz olmuştur. İlk bakışta resimden II. Kılıç Arslan ve babası Mes’ud’un ismini gördüğümüz bu dikkat çekici kitabenin şehir merkezinde değil de, o zaman küçük bir köy durumunda olan bir ilçede bulunmuş olması hayretimizi mucip olmuştur. Vaktimizin müsait olduğu ilk zamanda ilçeye giderek cami bulunmuş, bahis konusu kitabe yerinde incelenerek çeşitli resimleri çekilmiş ve mahallenin yaşlılarından cami hakkında malumat alınmıştır.

Sarioğlan Kayseri’nin eski Zamantı¹² bölgesinde bulunmaktadır. Yaşlıların söylediğine göre eski yeri bu günkü yerleşim yerinden 5 km kadar kuzeyde iken sonradan şimdiki yerine nakledilmiştir. Üzerinden Kayseri-Sivas kara ve demir yolu geçmekte olup, batısından akan Kızılırmak üzerinde, Karaözü Kasabası ile arasında, eski Sivas yoluna ait tarihi Şahrüh Bey (Dulkadroğlu Alâüddeve Beyin oğlu) Köprüsü bulunmaktadır. Kitabe eski köy veya eski Sarioğlan deneni eski yerleşim yerinde Büyük Camii üzerinde iken köy nakledilirken caminin yıkıntıları ve yanında bulunan Osmanlı tamir kitabesi ile birlikte nakledilmiştir. Eski camiden, yeni yerleşim yeri olan Güzelyazı Mahallesi’ndeki, aynı isimle anılan yeni cami yapılırken kullanılmak üzere bazı malzemeler alınmış, bunlar da kullanılarak Güzelyazı Camii 1952 yılında yapılmış, doğu duvarına da

¹² Zamantı, Kayseri’nin Pınarbaşı yakınında bulunan Danişmendli Emir Gâzi’nin türbesinin ve meşhur Zamantı Kalesi’nin bulunduğu bugünkü adıyla Melikgazi köyünün merkez olduğu Pınarbaşı, Bünyan ve Sarioğlan ilçe arazilerini içine alan bir bölgedir. Osmanlı tahrirlerinde bu bölge Maraş’a bağlı, Kazay-ı Zamantu, Nahiye-i Pınarbaşı, Nahiye-i Çörmüşek (Çörümüşek) ve Nahiye-i Hinzırı olarak yazılmıştır, Prof. Dr. Refet Yınanç - Yrd. Doç. Dr. Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri (1563), Ank. 1988, C. II, s. 667-816. Zamantı Roma-Bizans döneminden beri önemli bir bölge olup, içinden aynı isimle akan bir suyu bulunmaktadır. İsim tarih boyunca Samandu, Simnadu (Ebü’l-Ferec, il, 406) gibi çeşitli şekiller almıştır.

kitabeler yerleştirilmiştir. Kitabelerin daha önce bulunduğu eski köydeki caminin II. Kılıç Arslan devrine gidemeyecek basitlikte bir yapıda olduğunu oradan gelen ihtiyarlarca belirtilmekte ve yeni cami de eski camiden getirilerek kullanılan ahşap örtü, direkler, minber gibi malzemelerden anlaşılmaktadır. Anlaşıldığına göre oradaki cami çeşitli yıkımlarla tekrar tekrar yenilenerek son halini almıştır. Zaten aşağıda belirtileceği gibi kitabenin o camiye ait olduğu da belli değildir.

Baş kısmından biraz kırık, birçok yerinde silintiler bulunan ve bozuk bir yazı stiline sahip, 88x40 cm ebadındaki mermer üzerine üç satır olarak yazılmış kitabenin okunabilen metni şöyledir:

مر ... كان يو ... بار سلطان عالم عز الدنيا... فلج ارسلان بن مسعود بني
... حاونددار ابن بالی في اقرار... سنة سبع وستين وحم

Kitabenin okunabilen bölümlerinin **Tercümesi:** “..... alemin sultanı İzzeddin (izzî'd-dünya ve'd-din) Kılıç Arslan bin Mes'ud (zamanında) Havendedar ibn-i Bali tarafından bina edildi. Sene beşyüz altmış yedi”. Görüldüğü gibi baş kısmın kırıklığı sebebi ile, kitabenin ne türlü bir binaya ait olduğu anlaşılammaktadır. Ancak cami üzerinde olduğu için büyük bir ihtimalle üzerinde bulunduğu mescide aittir. II. Kılıç Arslan (1155-1192) devrinin adeti gereğince büyük sıfatla anılmış, birinci ismi olan İzzeddin, yine adete göre sultanlık belirlisi olmak üzere “İzzî'd dünya ve'd-din” terkibi ile yazılmıştır. Sultanın ismi ve babası Mes'ud'un (116-1155) ismi de yazıldıktan sonra adı Bali'nin oğlu Havendedar gibi okunan bir şahsın binayı yaptırmış olduğuna geçilmiş, alt satırda, belki dua cümleleri ile ay ve günün yazıldığı bölümler tamamen silinmiş, ancak beş (yüz) altmış yedi olan tarih kısmı büyük bir şansla kalmıştır. Tarihte onlar hanesi divani olarak yazılmış, yüzler hanesinin de sadece “beş”i kalmış “yüz”ü silinmiştir. Böylece Hicri 567 tarihli olduğu anlaşılan kitabemizin miladi karşılığı 1171/1172 yılları olmaktadır ki, bu tarih, kitabemizi Kayseri'de bu güne kadar görülen en eski İslami kitabe yapmaktadır.

II. Kılıç Arslan Sultan I. Mes'ud'un oğlu olup H. 550/M. 1155 yılında babasının yerine sultan olmuştur. I. Mes'ud hayatının sonunda ağır şekilde hastalanınca sultanlıktan çekilerek oğullarından Kılıç Arslan'ı, yerine saltanata geçirmiş, devlet adamlarının da ona biat etmesini sağlamıştır. Diğer oğulları Şehinşah ve Devlet'i memleketin çeşitli bölgelerinde vali olarak görevlendirmiştir. Selçuklular'ın en büyük hükümdarlarından olan II. Kılıç Arslan'ın otuz yedi yıllık uzun saltanat yılları Haçlılar, Bizanslılar ve Ermenilerle gazalar, Anadolu birliğini sağlamak üzere Danişmendliler, Artuklular ve diğer bazı Türk ve İslam devletleri ile mücadelelerle geçmiş, bu yolda büyük galibiyetler kazanarak devletini büyütüştür. Bilhassa 1176 yılında Bizans'a karşı meşhur Miryokefalon Zaferi'ni kazanarak, Bizans'ın Malazgirt'ten sonra ikinci defa Anadolu'dan ümidini kesmesini sağlamıştır. 1169 yılında Danişmendliler'den Kayseri ve Zamantı'yı ele geçiren Sultan, 1175 yılında da Sivas'tan başlayarak bu devlete ait kalan diğer şehirleri de alıp Danişmendli Devleti'ne son vermiştir. Bahis konumuz olan kitabemiz 1169 fethinden sonra Kayseri ve Zamantı'nın Anadolu Selçuklu toprağı olduğuna dair önemli bir delil olmaktadır. Kılıç Arslan'ın Konya ve Sivas'ta basılmış altın ve gümüş paraları bulunmaktadır. Onun Kayseri'de de para bastırması ihtimal dâhilindedir. Ancak bu güne kadar ele geçeni olmamıştır.

Kitabenin ait olduğu binayı (herhâlde mescit) yapan şahsın kitabede yazılı olan ismi yukarıda da belirtildiği gibi tartışmalıdır. “Çavundur” gibi de okunabilecek bu isimden sonra “dar” olarak okunacak ek bir hece ve babasının ismi olan “İbn-i Bali” yazısı bulunmaktadır. Baninin ismini tam hâliyle “Havendedar” gibi okumak da mümkündür ki bu isim Memlûklü sarayında av kuşları ile meşgul olan görevliye verilen “Havandar” veya “Hayvandar” isimlerini hatırlatmaktadır.¹³ Zamantı bölgesi bugün de av kuşlarının avlandığı yayladır. Çavundur ismi ise bilindiği gibi yirmi dört Oğuz Boyu’ndan birinin ismi olup Anadolu’nun fethine katılan Gâziler arasında bu isimde olanlar da vardı¹⁴

Camide Selçuklu kitabesinin yanında, hatalı ve karışık olarak büyük ebat köfeki taşta yazılmış, üzeri boyanmış, yine eski camiden getirilmiş bir de manzum tamir kitabesinin bulunduğunu belirtmiştik. Bu kitabede de okunabildiği şekli ile şunlar yazılıdır:

*Tamir etti bu camii ahalisi Sarıoğlanlu...
aya rıza ancak der makam-ı musalla bu
Ahaliden biraz kimse hizmeti zaid ittiler
ve hem malen ve hem bedenen meram-ı ihya-ı makam bu
Sebeplere mağfirete bu karye ahalisi ola
Dünyaları mamur hürmetine Beytullah bu
Şefi’ ola kıyamette imam-ı Azam rahmetiyle
Nazar kıla nazargah-ı İlahi bu
Fer’iden ah idüb Tac Efendi didi tarih
Ana ir makam bu ziba camii’n-nas-ı musalla bu.*

KAYSERİ’DE SELÇUKLU SARAYI DEVLETHANE

Konya Selçuk Üniversitesi’nin 2001 yılında tertip etmiş olduğu I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi’ne bir bildiri sunan, adı geçen üniversitenin sanat tarihi bölümü öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Osman Eravşar, Kayseri merkezinde bulunan ve yıkılarak ortadan kalkmış olan Selçuklu sarayı Devlethane’nin *Vakıflar Dergisi*’nin XXVI. sayısında neşretmiş bulunduğumuz, Kayseri Kapalı Çarşısı içinde kalıntıları ortaya çıkan Pervane Bey Medresesi¹⁵ olması lazım geldiği fikrini ileri sürmüş, bu konuda bizim yanlış tespitler yaptığımızı belirtmiştir.¹⁶

Osman Eravşar yazısında bu kanaate bir arkadaşı ile konuşarak geldiğini belirtip, bu konudaki fikirlerini, aslına ulaşamadığı, yayınlanmış bir kısım eski kayıtları yorumlayarak ispatlamaya çalışmıştır.

¹³ Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal, Ank. 1984, s. 344

¹⁴ Turan, 88, 112, 123, 124.

¹⁵ Mehmet Çayırdağ, “Kayseri’de Pervane Bey Medresesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI, s. 225-236.

¹⁶ Osman Eravşar, “Anadolu Selçuklularında idarî mekân olarak Devlethane”, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi, Bildiriler 1, Konya 2001, s. 289.

Bilindiği üzere Kayseri'de Devlethane'nin yerinin tespiti konusunda tarihî kayıtlarda iki önemli bilgi bulunmaktadır. Tarih itibarı ile bunlardan birincisi I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de 1237 yılındaki ani ve şüpheli ölümü üzerine çocukları ve onların taraftarları arasında çıkan saltanat mücadelesi esnasında söz konusu edilmiştir. Keykubad'ın vasiyeti üzerine şehrin 10 km batısında bulunan Keykubadiye Sarayı'nda¹⁷ ortanca oğul Kılıç Arslan tahta çıkarılırken, merkezde Devlethane'de büyük oğul II. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkarılmış, neticede büyük oğul ve taraftarları üstün çıkınca Selçuklu sultanı II. Keyhüsrev olmuştur. Keyhüsrev'in Devlethane'de sultan olma teşebbüsü esnasında kalenin bütün kapıları kapatılmış, ancak şimdiki Cumhuriyet Meydanı'nda (Eski At Meydanı veya Pazarı) bugünkü Bürüngüz Camii yerinde bulunan Meydan Kapısı hariç diğer kapılar kapatılmıştır¹⁸ Yani Keyhüsrev'e Devlethane'de biat edecekler Meydan Kapısı'ndan girerek gelebilmişlerdir.

Devlethane'nin yerini belirten ikinci olay bu hadiseden 160 yıl sonra 1396 yılında, Eretna Devleti'ni ele geçirerek bu beyliğe hükümdar olan Kadı Burhaneddin zamanında meydana gelmiştir. Onun Kayseri Valisi ve yeğeni Şeyh Müeyyed, Karamanoğullarının kıskırtması ile dayısına karşı isyan etmiş, bunun üzerine Kadı da başkent Sivas'tan gelerek onu Kayseri'de muhasara etmişti. Şeyh Müeyyed bu esnada sur (dış kale) içinde Selçuklu Sarayı Devlethane'de müdafaada bulunuyor, muhasara şiddetlenerek kale kapıları kırılıp askerler şehre giriyor, "Müeyyed'in yolu kapansın (yani İç Kale'ye kaçmasın) diye Doğu Ahmedek Kapısı'na (İç Kale'sine Doğu, Fatih Kapısı, Hunat Külliyesi'nin karşısındaki kapı, kaynağın verdiği bilgiye göre Kadı Burhaneddin karargahını da burada bulunan Hunat Medresesi'nde kurmuştu) birlik gönderiliyordu." Müeyyed kapılar kırılarak Dış Kale içine girilmesine önce sinirlenmiş, sonra "Şehri korumak zordu, Ahmedek'in (İç Kale) sağlam duvarlarını aşarak bize kim saldırabilir" diye düşünüp, Kadı Burhaneddin'in Dış Kale içine giren adamlarının da Saray'ın duvarlarına dayandığını göreyak Devlethane'yi ateşe verip İç Kale'ye geçerek oranın köşklerine sığındı.¹⁹ Eravşar da bu bilgileri verdikten sonra, Doğu Ahmedek Kapısı önündeki surların saray yapılamayacak kadar dar olduğunu düşünüp Devlethane'nin Dervaze-i Zerin (Altın Kapı, İç Kale'nin Güney Arslanlı Kapısı) civarında olduğu neticesine varıyor. Bu fikrine, saraydan emarenin kalmamış olduğu XIX. yüzyılın sonunda Kayseri'ye gelmiş Seyyah Texier'in kendince yaptığı şehir çizimlerinden delil bulmaya çalışıyor.

Bu hayali düşünceleri burada bırakarak Devlethane'nin ve Pervane Bey Medresesi'nin yerlerini kaynaklara ve yeni belgelere göre yeniden mütalaa edelim: öncelikle yukarıda zikredilen iki ana kaynaktan anlaşıldığına göre, Meydan Kapısı'ndan kale içine (dış kale) girilince, İç Kale'ye girmeden Devlethane'ye gelinebiliyordu. Yine Saray'dan İç Kale'ye geçilmemesi için buraya yakın olan İç Kale'nin Doğu Kapısı'nın kapatılması gerekiyordu. Selçuklular zamanında Meydan Kapısı yanından kuzeye doğru başlatılan surlar meydanı dolaşyp, hâlen bu surlardan kalmış tek parça olan Zeynel Abidin Türbesi yanındaki Ok-Meydan Burcu'na geliyor, buradan da İç Kale'ye Doğu

¹⁷ M. Zeki Oral, "Kayseri'de Keykubadiye Sarayları", *Belleten*, C. XVII, S. 68, s. 501.:517.

¹⁸ İbn Bibi, el-Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name), çev. Mürsel Öztürk, Ank. 1996, C. II, s. 20. Burada Eravşar, Keykubad'ın oğlu Keyhüsrev tarafından Devlet hane'de zehirlendiği şeklinde tarihlerde olmayan bir bilgi ortaya koymuştur. Keykubad bilindiği üzere Keykubadiye'de vefat etmiştir.

¹⁹ Aziz B. Erdeşir-i Esterâbâdi, *Bezm ü Rezm*, çev. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 464-469.

Kapısı'ndan birleşiyordu. Bu planı gayet açık şekilde Albert Gabriel de eserinde göstermiştir²⁰ 30 yıl kadar önce Kayseri Belediyesi'nce Cumhuriyet Meydanı'nda yer altı çarşısı hafriyatı yapılırken bu surun temellerini takip edip plan tespitini yapmıştık. İç Kale'yi kuzeyden kuşatan bu suru büyük bir ihtimalle I. Alâeddin Keykubad yaptırmıştı. Çünkü bu bölüm üzerinde, şimdi yıkılarak yok olmuş olan bir parça üzerinde bu sultana ait bir kitabe bulunuyordu²¹ Ok Burcu'ndaki taşlar üzerinde bulunan usta işaretleri de bu bölümün Selçuklu yapısı olduğuna dair başka bir delil olmaktadır.²² Selçuklular bu suru yapma ihtiyacını neden duymuşlardır? İç Kale'nin Bizans ve Selçuklu dönemlerinde tahkim edilmiş Roma surları gayet metin olup ayrıca önünde birinci müdafaa hattı olan varoşları da vardır.²³ Yine kapılar gayet sağlam şekilde tahkim edilmişlerdir. İşte burada, yani İç Kale surları ile bahis konusu bu surlar arasında Devlethane bulunuyordu ve bunlar Sarayı korumak üzere yaptırılmıştı. Yukarıda zikri geçen tarihî kayıtlarda Devlethane'nin ayrıca surlarla çevrili olduğu belirtilmişti. Saray'ın, Eravşar'ın mümkün olamayacağını ileri sürdüğü gibi İç Kale'nin çok dar müdafaa alanı olan Doğu Kapısı içerisinde olduğunu düşünmek mümkün değildir. Bu çevrede yapılacak bir arkeolojik hafriyat durumu daha da açıklığa kavuşturacaktır. İç Kale'nin bu yönünde, Cumhuriyet Meydanı'nda yakın zamanlarda açılmış muhdes kapının batısında, sura yapı taşı olarak ters vaziyette yerleştirilmiş kırık Alâeddin Keykubad kitabesi (Feth Keykubad bin Keyhüsrev Kasım Emir, yazılıdır) ve bir kısım tezyinatlı taşlar, herhâlde yıkılan buradaki saray kalıntısından alınarak kalenin bu bölümündeki tamiratında kullanılan taşlar olmalıdır.

Şimdi gelelim Eravşar'ın Devlethane zannettiği Pervane Bey Medresesi'ne; yukarıda bahsi geçen makalemizde İç Kale'nin güneyinde Kapalı Çarşı içinde çıkan kalıntıların Pervane Bey Medresesi'ne ait olduğunu çok çeşitli delillerle ispat etmiş ve ilgili ilim adamlarınca da kabul görmüştük. Buradaki Eski Bakırcılar Çarşısı'nın eski Medrese üzerine sonradan yapılan Pervane Bey Medresesi olduğunu ve bu medresenin XX. asrın başında da faal hâlde bulunduğunu yaşlı kimselerden öğrenmiştik. Yine bahsi geçen makalemizde, buradaki bir kısım eski tapu kayıtlarında bu çevredeki dükkânların yeri tarif edilirken Pervane Medresesi'nin komşu gösterildiğini belirtmiştik. Ancak bu kesin kanıtların Eravşar'ı ikna edemediği görülmektedir. Eravşar'ın Pervane Medresesi olarak ileri sürdüğü ve maalesef yakın zamanlarda resmî şahıslar tarafından yıkılarak ortadan kaldırılan, şehirde başka bir yerdeki Eski Bedesten'in²⁴ medrese olduğu hakkında ne şifahi ve ne de yazılı hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Bulunmadığı gibi nüfus ve tapu kayıtlarında görüleceği üzere burada bulunan mahallenin ismi yüz yıllardır, bu binadan dolayı Eski Bedesten

²⁰ Albert Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, Kayseri-Niğde, Paris 1931, s. 12, çev. Ahmet Akif Tütenk, *Kayseri Türk Anıtları*, Ank. 1954, S. 19, şekil 3. (Bk. Resim 4).

²¹ Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İst. 1334, s. 42. Bu kitabe şimdi Kayseri Müzesindedir. M. Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, s. 47, 48.

²² Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler devri binalarında bulunan taşçı işaretleri", *Türk Etnografya Dergisi*, 1982, S. XVII, s. 79-108.

²³ Mehmet Çayırdağ, "Kayseri Şehri'nin Kuruluş Yeri ve Kalesi'nin tarihi değişimi", *Kayseri Müzesi Yıllığı*, Kayseri 1987, S. 1, s. 33-47.

²⁴ Yakın zamanlarda yıkılan bu çok kıymetli Selçuklu yapısının kapı resimlerine bakınız, Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de zamanımıza kadar gelememiş olan bazı mühim tarihi binalar", IX, *Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiriler*, 1988, s. 721, 727, Resim 3.

Mahellesi'dir. 1649 yılında Kayseri'ye gelen Evliya Çelebi de Kayseri'de iki yerde kargir bedestenden bahsetmektedir.²⁵ Yine Bedesten'in bulunduğu yerde Bakırcılar Çarşısı'nın olduğu hiçbir eski kayıta ve çarşıların genellikle söz konusu edildiği vakfiyelerde bulunmamaktadır.

Eraşar'ın asıl kaynağı Yasemin Demircan (Özırmak)'ın neşretmiş bulunduğu bizim de değerlendirmeye aldığımız Pervane Bey Medresesi'nin durumu hakkında ki 1584 tarihli vakıf kaydı olmaktadır.²⁶ Orada Demircan'ın okuyuşuna göre şu ifade bulunmaktadır:

Vakf-ı Medrese-i Pervane

Medrese-i mezkûrun binası bi'l-küllîye münhedim olmuş ve yeri icareye verilüp müderrisi an vakıf o da ders ider. Külük Camii kurbunda evsatı olmuş Pervane Medresesi ol medresede ders itmek münasibdir. iki canibde -vaktin ruhuna seva-ı azim hasil olur.

Demircan'ın bir kısım yanlış okumalarla verdiği²⁷ yukarıdaki kayıttan Eraşar, Pervane Medresesi'nin Gülük Camii kurbunda (yakınında) bulunduğunu ve bunun da caminin yakınında bulunan, sonradan da adına Eski Bedesten denilen Selçuklu yapısı olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Gülük Camii kurbunda (yanında) bu gün de gerçekten bir medrese bulunmaktadır. O da bilindiği üzere camiye bitişik Gülük Medresesi'dir. Eski Bedesten Gülük Camii'nin kurbunda değil en az 300 m doğusunda, şimdiki İnönü Bulvarı üzerinde olan Fatih Çarşısı'nın güneyinde (eski Onbaşılı Sokak) idi.

Yasemin Demircan'ın neşretmiş olduğu bu kaydın aslını, ait olduğu tahrir defterlerinin bulunduğu Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinden getirterek yeniden incelemeye almış bulunuyoruz. Siyakatla yazılı olan kayıta:

“Nahiye-i Kayseriye der liva-i mezbur Vakf-ı Medrese-i Pervane Medrese-i mezkûrenin binası bi'l-küllîye münhedim olmuşdur. ve yeri icareye virilüb müderrisi bir vakıf evde ders ider. Gülük Camiin kurbuna evzai olmuş mumaileyh Pervane Müderrisi ol medresede ders itmek münasibdir. iki canibe vakıfın ruhuna sevab-ı azim hasil olur” yazılıdır. Metnin bu şekilde aslı ele alındığında şunları anlıyoruz:

Pervane Bey Medresesi tamamen yıkılmıştır. Binanın boş kalan arsası kiraya verilmiştir. Medrese'nin müderrisi (bina yıkılmış olduğundan) vakfa ait bir evde tedrisata devam etmektedir. Bahsi geçen müderrisin Gülük Camii yanında bulunan Medresede ders yapması uygun olacaktır. Böyle yapılırsa her iki vakfın (yani hem Gülük Vakfı'nın ve hem de Pervane Vakfı'nın) vakıflarının ruhlarına büyük sevap olacaktır.

Pervane Bey Medresesi ile ilgili yukarıda bahsi geçen makalemizde, Kayseri'de bugün diğer birçok Selçuklu medreseleri ayakta iken neden bu medresenin kısa zamanda bu şekilde tedrisat

²⁵ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Zuhuri Danişman yayını, İst. 1970, C. V, s. 70-71.

²⁶ Yasemin Demircan (Özırmak), Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri Vakıfları, Kayseri 1992, s. 6.

²⁷ Yasemin Demircan'ın eserinin tanıtımını ve bir kısım hatalı okuma ve değerlendirmelerini Erciyes üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin 6. sayısında yayınlanan “Yasemin Demircan (Özırmak)'ın Kayseri Vakıfları isimli eseri” başlıklı tenkit yazımızda ele almıştık.

yapılamıyacak kadar harap hale, hatta arsa hâline geldiğini, bu arsanın bir kısmı üzerine yeni ve basit bir medrese inşa edilerek, (herhâlde yukardaki kayıta bulunan tavsiyeye uyulmayıp tedrisat Gülük Medresesi'ne nakledilmemiştir) bu medresenin de Pervane Bey Medresesi ismi ile yirminci asrın başına kadar faaliyette bulunduğunu, medreselerin kapatılmasından sonra burasının Bakırcılar Çarşısı olarak kullanılıp Kapalı Çarşı'ya dâhil edildiğini delilleri ile ortaya koymuştuk. Bunları burada tekrar etmek doğru olmayacaktır. Ancak bu yazımızda daha önce ortaya koyduğumuz belgelere ek olarak başka vakfiyelerden de birkaç kayıt daha aktaralım.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlı 1959 numaralı defterin 163. sahifesinde bulunan Kayseri'de Gavrem-Zade el-Hac Abdülkadir Ağanın 1182 (1768) tarihli dördüncü vakfiyesinde, vakfa ait Kapalı Çarşı'daki dükkânların sınırları tarif edilirken şunlar yazılmıştır: “ve yine sük-ı mezburede (hemen yukarıda Saraçhane Süki, yani Saraçlar Çarşısı geçmiştir) tarafeyni (iki tarafı) Kazgancılar Medresesi Vakfı ve Zımbacı Hacı Mehmed milki ve tarafeyni karlık ve tarik-i am (umumi yol) ile mahdud dükkânın nısıf şayii (yarı hissesi), ve yine sük-ı mezburda katıp Osman Efendi'den iştirâ eylediğim (satın aldığım), tarafeyni Emir Ağa ve Gürcü imamı dükkânları ve tarafeyni Kazgancılar Medresesi ve tarik-i am ile mahdud bir bab dükkânı ve Kale Önünde...”. görüldüğü üzere vakfiyede Pervane Medresesi'nin ki bazan burada olduğu gibi medreseye Kazancılar Çarşısı bitişiğinde olduğundan Kazancılar Medresesi de denilmektedir, Saraçlar Çarşısı ile Kale Önü arasında olduğu belirtilmiştir. Çünkü vakfiyede dükkânlar sırasıyla kaydedilirken Saraçlar Çarşısı'ndan (Saraçhane) Kale Önü'ne (İç Kale'nin güneyi) geçilmiştir.

Yine Vakıflar Genel Müdürlüğünde kayıtlı 608 numaralı defterin 6. sahifesinde bulunan Kayseri'de Güpgüp-Zade Hacı Mustafa Ağa'nın 1221 (1806) tarihli birinci vakfiyesinde, “Börekçiler Sükinda vaki, etrafı Mahkemeci-Zadelerin berber dükkânı bir tarafı Hisarcıklı-Zade dükkânı arkası Kazgancılar Medresesi kenifleri... yine Kale Önü'nde Katrancılar Sükinda vaki etraf-ı erbaadan (dört taraf tan) sağ tarafı Cinci Bey-Zade vakfı dükkân ve sol tarafı Koca Beg-Zade Vakfı dükkan, arkası Medrese karlığı ve önü sük-ı mezkûr (Katrancılar) ile mahdud bir bab müstakil dükkân, yine aynı çarşıda vaki etraf-ı erbaadan tarafeyni Emir Ağazade dükkânları ve arkası medrese ve önü Kazgancılar Süki ile mahdud bir bab mustakil bakırcı dükkânı” kayıtları bulunmaktadır. Yine aynı vakfın 1229 (1815) tarihli ikinci vakfiyesinde, “Miras-yedi Mahmud Efendi'den iştirâ eylediğim Eskiçiler Suki başında bir bab nalçacı dükkânını, etraf-ı erbaadan bir tarafı Eski Bedesten (Bezzazistan) Mahallesi Vakfı... yine Börekçiler Sükinda kebabçı dükkânımızın verasında (arkasında) birbirine muttasıl (bitişik) bina ve ihdas eylediğim üç bab dikici mağazamızın etraf-ı erbaadan bir tarafı Pervane Bey Medresesi ile Tac-ı Kızıl Mahallesi Vakıfları ve Medrese-i muzkurenin kenif ve karlığı, yine Börekçiler tarafından gelen sük nihayetinde Kazzazlar Süki köşe başında... yine Kazzazlar'dan Uzun Çarşı'ya girdikde...” cümleleri bulunmaktadır.²⁸

Bütün bu kayıtlardan herhâlde artık açıkça anlaşılacaktır ki, Pervane Bey (Kazancılar) Medresesi Kapalı Çarşı içinde Saraçhane, Kazancılar, Börekçiler, Katrancılar, Kazzazlar (ipekçiler) ve

²⁸ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Güpgüp-Zade Hacı Mustafa Ağa Vakıfları, Kayseri 2002, s. 103, 120, 121.

Kale Önü Çarşıları arasında bulunuyordu. Eski Bedesten ise Çarşı dışında, kendi adı ile anılan bir mahallede idi ve Çarşıda bu mahallenin vakıf (avarız) dükkânı vardı.

KAYSERİ'DE SELÇUKLU SARAYLARI VE KÖŞKLERİ

Anadolu Selçukluları, daha doğru ismiyle Türkiye Selçukluları'nın önemli merkezlerinden olan Kayseri'de, başkent Konya ve diğer bir kısım şehirlerde olduğu gibi sultanlara ve devletin resmî görevlilerine ait sarayları (devlethane) ve köşkleri (kasır) bulunuyor idi. Bu yapılar hakkında şimdiye kadar bazı yayınlarda bir kısım bilgiler verilmişti. Bu şekilde daha önce bilinen veya ilk defa burada tanıtılacak olan bu yapılar yazımızda toplu olarak ele alınacak ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Kayseri, bilindiği üzere 1071 Malazgirt Zaferi'nden hemen sonraki yıllarda, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah zamanında Bizans'tan fethedilerek Türk hâkimiyetine girmiştir. Önce, I. Süleyman Şah'la 1075 yılında merkez İznik olmak üzere kurulan Türkiye Selçukluları'nın, 1086 yılında şehit olan bu hükümdardan sonra Anadolu'daki Selçuklu hükümdarlığının karışıklığa uğraması üzerine, daha önce Kayseri dâhil Orta Anadolu'yu Bizans'tan fetheden Selçuklu komutanlarından Melik Danişmend Gümüştekin Ahmed Gâzi'nin kendi adına kurduğu Danişmendli Devleti'nin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Bu devletin bir müddet sonra parçalanması üzerine üçüncü hükümdar Melik Mehmed Gâzi zamanında (1134- 1143) parçalardan birinin başşehri olup, bu dönemde şehrin ilk büyük mabeti olan Ulu Cami (Cami-i Kebir, Sultan Camii) ve şimdi yıkılmış olan medresesi yapılmış ve şehir imar edilmiştir. Bütün bu zamanlarda şehrin valilerinin ve başkent olunca Melik Mehmed Gâzi'nin oturdukları belki Bizans'tan intikal eden ve sonra geliştirilen veya yeniden yapılan bir şehir sarayı bulunuyordu ve bu sarayın yeri bir ihtimal İç Kale içinde idi. İç Kale, 242 yılında Roma İmparatoru III. Gordianus zamanında ilk defa yaptırılan geniş Roma surlarının Bizans Dönemi'nde Jüstinyen Devri'nde (527-565) daraltılması esnasında ortaya çıkmış¹, Türkler zamanında daha ziyade iskân alanı-mahalle ve hapishane olarak kullanılmıştır. Aşağıda görüleceği üzere Selçuklular'ın kullandıkları ilk saray (Devlethane) İç Kale dışında idi. Türkiye Selçukluları'ndan Sultan II. Kılıç Arslan 1175 yılında parçalanmış ve zayıflamış Danişmendli Devleti'ne son vererek, Kayseri de içinde olmak üzere bu çevreyi Konya merkezli olan ülkesine dâhil etmiştir. Belki buradaki saray (Devlethane) onun zamanında inşa edilmeye başlanmıştır. Selçukluların büyük hükümdarlarından I. Alâeddin Keykubad Kayseri'de eski saraya ilaveten şehir dışına kendi adı ile anılan Keykubadiye Sarayı'nı yaptırmış, yazları burada geçirmiştir. Selçukluları mağlup edip Anadolu'yu istila eden Moğol-İlhanlılar zamanında, çoğu zaman Kayseri'de oturan onların Anadolu valileri (Demirtaş gibi) nin bu sarayları kullandıkları muhakkaktır. Hemen bütün selefleri gibi devletine karşı isyan edip Anadolu'da müstakil bir devlet kurmak isteyen ve nihayet bu teşebbüsünde muvaffak olan son İlhanlı valisi Alâeddin Eretna (ölüm 1352)'nin Orta Anadolu'da eski Danişmendli vilayetinde kurmuş olduğu Sivas merkezli Eretnalı Beyliği'nin ikinci mühim şehri olan Kayseri'de sultanlar, valiler veya bu görevi yerine getiren hanımları (Doğa Hatun gibi) yine bu saraylarda oturmuşlardır. Eretnalılardan sonra bu

¹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri Şehrinin Kuruluş Yeri ve Kalesinin Tarihi Değişimi, *Kayseri Müzesi Yıllığı*, Kayseri 1987, s. 33-47.

devleti ele geçiren Kadı Burhaneddin'in (ölüm 1398) aynı zamanda yeğeni olan Kayseri valisi Şeyh Müeyyed zamanında Şehir Sarayı (Devlethane) tahrip edilmiştir. Bundan sonra Kayseri'de sırasıyla Yıldırım Bayezid zamanında kısa Osmanlı idaresi, Timur istilası, Karamanlı Devri, Dulkadirli Devri, tekrar Karamanlı idaresi ve nihayet Fatih Devri'nde 1463 yılında başlayan Osmanlı döneminde de valiler herhâlde yeniden yapılan Eski Saray-Devlethane çevresindeki yeni idare binalarında oturmuşlardır. Kanuni zamanında Konya valisi Osman Paşa Mimar Sinan'a bu saray yakınına, şimdiki Vilayet Konağı yerine yeni bir saray ve bunun yanına bir de cami inşa ettirmiştir.² Konya valileri, önceleri aynı zamanda şehzade sancağı olan Konya'da değil, vilayetin ikinci büyük sancağı Kayseri'de (makarr-ı mirmiran) otururlardı.

Selçuklular'ın Kayseri'de ilk kullandıkları sarayın şehir merkezinde, İç Kale'nin kuzeyinde bulunan Devlethane olduğunu yukarıda belirtmiştik. Yine Selçuklular zamanında şehir surlarının iki köşesine Sultan I. İzzeddin Keykavus ve kardeşi Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından ilave edilen ve Yoğunburç ve Ok Burcu (Üç Kule) olarak adlandırılan binaların mimarisine dayanarak bunların sadece birer kale yapısı değil aslında birer köşk-kasır olduklarını burada ilk defa belirteceğiz. Alâeddin Keykubad şehrin 10 km kadar güneyine kendi adı ile anılan yeni bir saray (Keykubadiye) yaptırmıştır. Bunun oğlu Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kayseri Ovası'nın güneyinde, şehre hakim Kızıl Tepe önünde Kızıl Köşk, aynı ovanın kuzeyindeki Erkilet tepesi üzerine Hıdırellez Köşkları yaptırmıştır. Bunlara İlhanlı-Eretna Dönemi'nde şehrin kuzey-doğusundaki ziraat arazisi olan Argıncık semtine yaptırılmış bulunan Haydar Bey Köşkü'nü de ilave edersek Kayseri'de tespit edebildiğimiz Selçuklu Dönemi resmî saray ve köşkların sayısı yediye ulaşır. Şimdi bunları sırasıyla tanıtmaya çalışalım:

DEVLETHANE

Selçuklular'ın belli şehirlerinde (Konya, Aksaray, Sivas, Erzincan vs.) Devlethane ismi ile anılan resmî konak ve sarayları bulunmakta idi. O devrin önemli şehirlerinden olan Kayseri'de de bir Devlethane'nin bulunması tabiidir. Kayseri'nin ilk resmî sarayı olarak bilinen bu yapıdan zamanımıza herhangi bir emare kalmamıştır. Ancak kaynaklarda onun yeri ve durumu hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Şimdiye kadar yanlış olarak İç Kale içinde olabileceği zannedilen bu yapının orada değil, İç Kale'nin kuzeyinde, şimdiki Cumhuriyet Meydanı'nda, İç Kale ile Hükümet Konağı arasında olduğunu aşağıda bahsi geçen kayıttan öğrenmekteyiz. Eretna Devleti'nden sonra gelen Kadı Burhaneddin idaresi sırasında (1381-1398), bu hükümdarın yanında bulunarak "Bezm ü Rezm" isimli, onun hayatını anlatan bir tarih yazan Azîz bin Erdeşîr Esterâbâdî'nin vermiş olduğu bilgilere göre Kayseri'nin eski sarayı 1396 yılında mevcut idi ve Kayseri valileri burada oturuyorlardı. Yine bu kaynaktan sarayın bu tarihte yakılıp yok edildiğini de öğrenmekteyiz. Buradaki bilgiye göre; "Kayseri valisi veya aynı zamanda Sultan Kadı Burhaneddin Ahmed'in yeğeni Şeyh Müeyyed, 1396 yılında Karamanlılar tarafına geçerek dayısı Sultan'a karşı isyan hareketine kal-

² Mehmet Çayırdağ, Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Eserleri, *Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Dördüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi*'ne sunulan tebliğ, 1998.

kıştı. Sultan da ordusu ile başkent Sivas'tan hareket edip Kayseri'ye gelerek savunma hâlindeki kaleyi muhasara etmeye başladı. Şeyh Müeyyed direniyordu. Nihayet Dış Kale'nin Sivas Kapısı zorlanarak şehre girildi ve İç Kale'nin (Ahmedek) doğu kapısı (Kağnı Pazarına açılan Fatih Kapısı) Şeyh Müeyyed girmesin diye tutuldu. Sultan (Müeyyed'in bulunduğu sarayın etrafındaki) surlara da merdiven kurup içeri girerek onu sıkıştırmayı emretti. Öyle yapılarak bahçeden aşağı inilip sarayın kapısına ve duvarına varıldı. Müeyyed'in çocuk çocuğu esir edilerek binalar yağmalandı. O karışıklık ve vuruşma sırasında, onun gösterdiği yiğitlik ve mertlik (!) sarayın sofasına ateş atmak oldu. Bu da onun bedbahtlığının ve uğursuzluğunun bir sonucu idi. Çünkü kendi eli ile kendi ocağını söndürdü. Büyük meliklerin ve ünlü sultanların ikametgâhı olmuş olan, kendisinin de güzel vakitler geçirdiği bu yeri hiç gereği yokken kül etti. Sonra sarayın o hale geldiğini ve çocuk çocuğunun esir düştüğünü görünce İç Kale'ye kaçıp orasının kasırlarına sığındı. Kendini oradaki oda ve şerefelere attı. Nihayet yanındaki bir kısım emirlerin kendisinden ayrılıp Sultan'la iş birliği yapmaları üzerine İç Kale kapılarından biri savaşla ve zorla açıldı, Şeyh Müeyyed ele geçirildi"³

Kayseri Sarayı için çok önemli olan bu bilgilerden şu sonuçlara varabiliyoruz. Devlethane, İç Kale (Ahmedek)'nin dışındadır ve burası da ayrıca surlarla çevrilidir. Surlarla çevrili olan bu yer Dış Kale'nin çevirdiği alanda da değildir. Zira Sultanın askerleri Dış Kale'nin Sivas Kapısı'ndan şehre girmişler fakat saraya ulaşamamışlardır. Daha sonra başka surlardan inerek saraya girebilmişlerdir. İşte bu surlar aşağıda söz konusu edilecek Ok Burcu'nun bulunduğu, İç Kale'nin kuzeyinde bulunan sarayı çeviren şehrin ikinci surlarıdır. Bu surlar eski Meydan Kapısı'nın bulunduğu, şimdiki Kapalı Çarşı'nın Bürüngüz Camii yanındaki meydana açılan kapısı (eski Demir Kapı) yanından başlıyor, bugünkü Cumhuriyet Meydanı'nın ortasından geçip, Vilayet Konağı'nı dışarıda bırakarak Ok Burcu'na geliyor ve buradan da İç Kale'nin doğu kapısına (Fatih Kapısı) ulaşıyordu. Bu alanın güney surlarını ise İç Kale'nin kuzey duvarları teşkil ediyordu. Bu bölümü, Ok Burcu ile birlikte büyük bir ihtimalle Alâeddin Keykubad yaptırmıştı. Şeyh Müeyyed saraydan çıkıp İç Kale'ye girmesin diye bu ikinci surların bağlı bulunduğu İç Kale'nin doğu kapısı da tutulmaya çalışılmış fakat onun ve adamlarının İç Kale'ye girmeleri önlenememiştir. Yine bu kaynaktan İç Kale içinde de kasırlar ve konaklar olduğunu öğreniyoruz. Bezm ü Rezm'in başka bir bölümünde daha önceleri Kadı Burhaneddin'in Kayseri'ye geldiğinde bu sarayda kaldığı ve burada önemli bir rüya görmüş olduğu da kayıtlıdır.

Bu şekilde 1396 yılında yanan ve yanarak yok olduğunu gördüğümüz bu saray hakkında daha eski bilgilere de sahip bulunmaktayız. Meşhur Selçuklu tarihçisi İbn Bibi'ye göre Sultan I. Alâeddin Keykubad 1223 yılında, otoritesini tanımayan büyük emirlerin bir kısmını "Kayseri Devlehanesi"nde tutuklayarak öldürtmüştür. Bu hadise şu şekilde cereyan etmiştir: Sultan ortadan kaldırmaya karar verdiği emirleri Devlethane'de tertip ettiği eğlence meclisine çağırdı. Has adamlardan bir kısmına saray bahçesinin duvarlarını sardırdı. Diğerlerini silahlı olarak sarayın sofasında hazır bulundurdu. Emirler girince sarayın kapısı iyice kapatıldı. Diğer bir kısım emir Bezmhane (eğlence salonu)'ye alındı. Böylece yakalanan emirler Zindanhane'ye kondular ve Sultan

³ Aziz bin Erdeşir Esterâbâdi, *Bezm ü Rezm*, çev. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 464-477.

sarayın kapısını açtırdı. Tutuklanan emirlerin evleri de müsadere edildi.⁴ Bu tarihten on dört sene sonra yine I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de Keykubadiye Sarayı'nda vefatı üzerine çocuklarının taraftarlarının taht mücadelesi esnasında şehir Sarayı-Devlethane'nin tekrar hadiseler sahne olduğunu aynı kaynaktan öğreniyoruz. Büyük Sultan Keykubad'ın 1 Haziran 1237 tarihinde ani vefatı üzerine Keykubadiye Sarayında bulunan büyük şehzade Gıyaseddin Keyhüsrev'i, taraftarı olan emirler buradan alarak şehirdeki saltanat sarayına getirdiler ve sofada tahta oturup ona biat ettiler. Hâlbuki Keykubad veliaht olarak ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı vasiyet etmişti. Bu sebeple büyük emirler de Keykubadiye Sarayı'nda onu tahta çıkarmayı düşünüyorlardı. Devlethane'de sultanlığını ilan eden Keyhüsrev, şehrin Meydan Kapısı'ndan başka bütün kapılarının kapatılmasını emretti. Bu taraftaki ağırlığın daha fazla olduğunu gören Keykubadiye'deki emirler de bir müddet sonra gelip büyük şehzadeye biat etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine herkese hediyeler dağıtan sultan Devlethane'de büyük bir eğlence meclisi düzenledi.⁵

Yine 1277 yılında Anadolu'yu Moğollar'dan kurtarmak üzere bir sefer düzenleyen Mısır Türk-Memlûk Sultanı Baybars 20 Nisan 1277 tarihinde Kayseri'ye gelmiş, önce Keykubadiye (Keyhüsreviye) mevkiine ve sarayına geçmiş, buradan 22 Nisan Cuma günü şehre girerek Sultanlık Sarayında Selçuklu tahtına oturmuştur. Olayların kaynağı olan İbn Abdüzzahir'e göre bu tarihte "Bu saray gurur verici bir devlethane, ona bağlananların meskenleri, eğlenceyi sevenlerin yerleri idi. Etrafını da meyve bahçeleri çevirmişti. Duvarları göz alıcı muhtelif şekilde güzel çiniler ile bezenmiş ve en güzel süslemeler ile süslenmişti."⁶

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre Kayseri Şehir Sarayı-Devlethane İç Kale'nin kuzeyinde, etrafı surlarla çevrili bir alanda, meyve bahçeleri içinde, bir tarafından İç Kale'nin doğu kapısı, diğer tarafında Dış Kale surlarının kapılarından biri olan Meydan Kapısı bulunmakta idi. Meydan Kapısı'ndan herhâlde şehir ve saray tarafına iki geçiş vardı. Yine sarayın yüksek duvarlı bahçesi bulunuyordu ve içerisinde büyük bir sofası, bezmhane denilen eğlence salonu, haremî, zindanı, bir cümle kapısı vardı, duvarları çiniler ve süslemelerle bezenmişti ve 1396 yılında da yanarak tamamen yok olmuştur.

Yukarıda da belirttiği gibi bu tariflere uyan yer, Cumhuriyet Meydanı'nda İç Kale ile Vilayet Konağı arasındaki alan olmaktadır. İç Kale'ye bu taraftan yeni açılan kapının sağ tarafında bulunan, sura ters olarak yerleştirilmiş ve şimdiye kadar fark edilmemiş olan, çiçekli küfi hatla yazılı "...ebü'l-feth Keykubad bin Keyhüsrev kasım..." dan ibaret kitabe parçası belki bu saray yıkıntısından alınarak herhangi bir taş gibi sonraki onarımlarda duvara konmuştur. Saray etrafındaki, şimdi yıkılmış bulunan surlar üzerinde olan I. Alâeddin Keykubad'ın H. 621/M. 1224 senesinde bazı binaları yaptırdığına dair kitabesi⁷ de, Sultan'ın buradaki sarayı yenileyip çevresindeki surları yaptırdığına işaret eden belge olmalıdır. Yine İç Kale'nin Saraya bakan kuzey duvarlarındaki, tamirlerde yapı

4 İbni Bibi, *El-Evamürü'l-alaiyye fi'l-Umuri'l-Alaiye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1996, C. I, s. 283-292.

5 age., c. II, s. 19-22.

6 Prof. Dr. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İst. 1985, s. 83, 84.

7 Halil Edhem, *Kayseriye Şebri*, İst. 1334, s. 42. Buradaki sur tamamen yıkılmış olduğundan bu kitabe bugün Kayseri Müzesi'ndedir.

taşı olarak kullanılmış, İslami binalardan taşıma çok miktardaki geometrik tezeyinatlı taşın da bu saray yıkıntısından alınma olduğunu düşünebiliriz. İç Kale'nin güney duvarlarındaki bu türlü taşların ise kalıntıları kalenin güneyinde, Kapalı Çarşı altında kalmış bulunan Selçuklu Veziri Pervane Muînüddin Süleyman'a ait, zamanında Moğolların tahrip ettiği medreseden alınmış olmalıdır ki bazı taşlar kalıntılardaki motiflere uymaktadır.⁸ Sarayın bulunduğu alanda yapılacak bir arkeolojik kazı saraya ait kalıntıları ortaya çıkaracağı gibi bu bölgede Valilik Konağı önünde olan Osman Paşa'nın Mimar Sinan'a şehir sarayı ile birlikte yaptırmış olduğu, fakat şimdi yıkılarak yok olmuş olan caminin temellerinin dâhi bulunmasını sağlayacaktır.

KEYKUBADİYE SARAYI

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu bu ikinci yazlık saray, o zamana göre şehrin 10 km batısında, şimdi şehir merkezinde Ambar Mahallesi'nde kalmış, Ankara-Adana, Konya yolu üzerinde, Keykubad Dağı eteklerinde, bugünkü Şeker Fabrikası arazisi içerisinde idi.⁹ Sultanın ismi ile anılan saray yanındaki Keykubad Dağı ve çevredeki Keykubad Çiftliği (halk dilinde Keybat) bugünlere kadar gelebilmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad kendi ismi ile anılan bu küçük tepenin güney batısında kaynayan su kenarına Keykubadiye köşklerini yaptırmıştır. Kaynayan bu sudan oluşan ve bugün Şeker Fabrikası gölü olan gölcük, sarayın havuzu idi ve uzun bir yerden buraya ayrıca içme suyu de getirilmişti. Dağın arka yani kuzey ve doğu tarafı ise kaynaklarda geçen, Selçuklu ordusunun seferlerden önce toplandığı meşhur Meşhed Ovası idi. Şimdi bu çevrede Meşhed isimli bir semt bulunmamaktadır.

Bu meşhur Selçuklu Sarayı'nın yerini merhum M. Zeki Oral bulmuş ve araştırma ve gözlemlerini yukarıda bahsi geçen makalesinde neşretmiştir. Bugün de bazı kalıntılar mevcut olan burada 1964 yılında Prof. Dr. Oktay Aslanapa kısa süre araştırma hafriyatı yapmış¹⁰, 1980 yılında da Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık birkaç gün bazı çalışmalarda bulunmuşlardır. Çevredeki yerleşim sebebi ile hızla tahrip olmakta olan bu tarihî alanda Prof. Dr. Ali Baş başkanlığında başlatılan kazı çalışmaları devam etmektedir.

Saray hakkında Selçuklu kaynağı İbni Bibi'de teferruatlı bilgiler vardır. Burada saraydan ilk bahis devrin kaynağı İbni Bibi'de H. 622/M. 1225 yılında bazı tüccarların şikayeti üzerine Alâeddin Keykubad, tayin ettiği kumandanları emrindeki ordularını Kırım, Ermenistan ve Akdeniz sahillerine göndermesinden sonra "Emirlerin Olmadığı sırada Sultan'ın Keykubadiye Mevkiinde Oturması" başlığı altında bulunmaktadır.¹¹ Yazar bu bölümdeki şiirde sarayı özetle şöyle tasvir eder: "Ordularını seferlere yollayınca Sultan bir grupla bu yere (Keykubadiye'ye) gitti. Bu yer öyle bir yerdi ki Tanrı cenneti dünyada göstermek için yaratmıştı. Havası ılık, saba rüzgarı

⁸ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Pervane Bey Medresesi, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI, s. 226-236.

⁹ M. Zeki Oral, Kayseri'de Kubadiye Sarayları, *Belleter* s. 68, s. 501-517.

¹⁰ Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Kayseri'de Keykubadiye Köşklere Kazısı (1964), *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XIII- 1, 1964, s. 19-40.

¹¹ İbni Bibi, age., C. I, s. 321-324

misk kokulan getirirdi. Nehrin kıyısında yeşillikler vardı. Güzellikte bahar gibi idi. Orada öyle bir saray vardı ki güneş ve ay her taraftan görünürdü. O yerde hayat suyu akıtan bir çeşme vardı. Çevresi baştan başa gül bahçesi idi. Onun önünde güzel bir yeşil deniz vardı. Orada balıklar ay gibi gezinirlerdi. Oradaki ağaçların meyveleri ikbal meyvesi idi. Dünya oraya cihan padişahı Keykubad adına ikbal mührünü vermişti. Alemin Sultanı Keykubad bir süre cennet bahçesini andıran o nezih yerde oturur, yapacağı fetihleri düşünür ve eski padişahları anlatan kitapları okurdu. Padişah seher vakti, güneş kendini gösterince genç çavuşun sesi ile dışarı çıkar, dağ gibi atına biner, cenneti andıran ovada (sarayın yanındaki Meşhed Ovası) dolaşırken her ülkeden adamlar gelir, duyduklarını ona anlatırlardı. Oradan mutlu bir şekilde eyvana döner, eliyle bargahın kapısını açar, büyük küçük herkes oraya gelirdi. Mir-i bar gelenleri kabul eder, padişahın dağıttığı adalette işler yoluna girerdi. Sonra halka açık sofra kurulur, münavebe ile herkes o sofradan nasibini alır, kimse mahrum kalmazdı. Sonra cihan fatihi oradan kalkar, saadetle başka eyvana geçerdi. Bütün bilginler, din ve düşünce adamları, köleler ve ordunun ünlüleri oraya girerlerdi. Orada her konudan söz edilir, her ülkeden, yapılması gereken işlerden, hazinenin ve ordunun meselelerinden, asayiş ve huzurdan, sevgiden, düşmanlıktan, her ülkeye gönderilen cevaplardan bahsedilirdi. Bu işler bittikten sonra Mir-i han Cihan Padişahının önüne Darüselam gibi bir sofra kurardı. Çaşnigir huzura girer ve yerini alır, ünlü kimselerin yaptıkları duadan sonra Padişaha yiyecek sunardı. Yemekten sonra hepsi mutlu olarak cihan hâkiminin yanından ayrılırdı. Ondan sonra tanınmış kişiler, savaşın arslanları olan eğlence arkadaşları padişah dergâhında bir defa daha yerlerini alırlardı. Saz ve rud çalan bütün çalgıcılar gelirdi. Neyin sesinden ve çalgı nağmesinden sert taşların kalbi de coşmaya başlardı. O mutlu padişah gece gündüz zamanını bu şekilde geçirirdi. Haftada bir defa çevgan oyununu seyreder, kendisi de sık sık bu oyunu oynardı. İşlerinin olmadığı bazı günler ise ava çıkardı.”

Erzincan Mengüceklî Emiri Melik Fahreddin Behramşah 1225 yılında ölünce yerine oğlu Alâeddin Davudşah geçmiş, ancak bu melik kendi emirleri ile geçinememiş ve onların bir kısmını öldürüp bir kısmını hapsedmişti. Bazıları da kaçıp Alâeddin Keykubad'a sığınmışlardı. Sultan bunun üzerine Davudşah'a elçi gönderip hapisteki emirleri kurtarmış ve onları Keykubadiye Sarayı'na getirtmişti. Burada onlara ikram ve izzette bulunarak meclisin baş köşesine oturmuştu. “Bahar mevsimi idi, rüzgar amber saçıyordu. Bahçeye cennetten bir kapı açılmıştı. Yer gül mücevherleriyle dolmuş, Kubadiye başka bir gök olmuştu. Cihan padişahı güzel eyvanda oturmuştu. Önünde, suyunu kevser suyundan alan, gül suyu akıtan bir çeşme vardı. Orada yeşil bir deniz (göl) vardı.” Bir müddet sonra Davudşah durumdan endişelenerek o da Kayseri'ye, Sultanın ziyaretine geldi. Sultan onu emirleri ile karşılamaya çıktı. Beraberce at sürerek Keykubadiye'ye geldiler. Davudşah, Erzincan'dan kendi tarafından getirilerek kurulmuş olan atlas otağa yerleşti. Misafirlere hassa mutfağından sofralar getirildi. Yol yorgunluğu geçtikten sonra bir süre Sultanla birlikte Meşhed Sahrasında gezinti yapıldı. Davudşah tekrar ayrılıp otağına geldi. Günün yarısı geçince davet üzerine Davudşah, Sultan tarafından hazırlatılan tam takımlı, altın işlemeli başlıklı Arap ata binerek ve yine gönderilen kıymetli hil'ati giyerek emirlerle padişahın bargahına (Keykubadiye'de) geldi. Perdedar perdeyi kaldırtınca Melik, sultanın önünde yüzünü

yere koydu. Kalabalık bir mecliste büyük bir eğlence tertip edildi. Davudşah on gün bu şekilde misafir edildikten sonra ülkesine gönderildi (1227).¹²

Daha sonra Sultan, ahdinden dönen Davudşah üzerine, Erzincan'a 1228 yılında bir sefer düzenleyerek buraları fethedip oğlu Keyhüsrev'i bu bölgeye vali tayin etti. Sonra Kayseri'ye dönüp "Atını Keykubadiye'ye sürdü. Orada bir şehir gördü (Orası bir şehir gibi idi.). Böylesi görülmemişti. Dağından (Keykubad Dağı) akan gül suyu gibi berrak, süt ve şarap gibi hoş ve lezzetli olan çay, bargahın kapısının önüne kadar akmakta ve oradan her yere dağılmakta idi. Çok miktarda yükselen güzel köşkler gölün üzerinde tepeler meydana getirmişti (Herhâlde göldeki adacık üzerinde bulunan köşkler kastedilmektedir.) Bahçelerde ağaçlar meyvelerle dolmuştu."¹³

Yine İbni Bibi Keykubad'ın Kayseri'de, 1 Haziran 1237 yılında Ramazan Bayramı'nda büyük bir ziyafetten sonra aniden hastalanarak Keykubadiye Sarayı'na geçtiğini ve gece yarısı bu kasırda vefat ettiğini, cesedinin buradan Konya Alâeddin Camii avlusundaki ecdadına ait sultanlar türbesine nakledildiğini kaydeder.¹⁴ Sultanın ölümünden sonra Keykubadiye'ye gelen büyük oğlu Gıyaseddin babasının vasiyetine muhalif olarak buradan taraftarı emirler tarafından alınıp, babasının yerine Selçuklu tahtına çıkarmak için Şehir Sarayı-Devlethaneye götürülmüş, veliaht küçük şehzade İzzeddin Keykubadiye'de kalmıştı.¹⁵ Saraydan 1254 yılında Keyhüsreviye Köşkü olarak haber almaktayız. Bu tarihte kardeş sultanlar, II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan arasında Kayseri civarında Ahmet Hisarı önünde (merkez Yuvalı köyü yakınında) vuku bulan savaşta Kılıç Arslan ağabeyine mağlup ve esir olunca, ağabeyi onu Keyhüsreviye Köşkü'ne götürmüş ve ziyafet vermiştir.¹⁶

1277 yılında Anadolu'yu Moğollar'dan kurtarmak üzere bir sefer tertip ederek Kayseri'ye kadar gelen Türk Memlük Sultanı Baybars, önce Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in dehlizi (köşkü, otağı), çadırları ve sultanlık alametlerinin bulunduğu Keyhüsreviye (Keykubadiye) denilen öze geldi (20 Nisan Çarşamba). Sultan kapısında gelenek üzere nöbet (mehter, bando) çalınan otağa (dehliz) indi ve halkın kendisini ziyaretine izin verip herkese hediyeler dağıttı. İki gün burada dinlenip Cuma günü (22 Nisan) şehre gelip Sultanlık Sarayı'nda (Devlethane) Selçuklu tahtına çıktı.¹⁷

Bütün bu bilgilerden Keykubadiye'nin (İbn Bibi, şiirlerinde Kubadiye olarak da anmakta) H. 622/M. 1225 de inşasının bitmiş ve kullanılmaya başlanmış olduğunu, 1250'li yıllarda önemini kaybetmiş bulunduğu ve Keyhüsreviye diye isimlendirildiğini, 1277'de ise artık sarayın değil bu civardaki otağların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Herhâlde Moğol istilası ile (1243'ten sonra) burası tahrip edilmiş ve önemini kaybetmiştir. Nitekim 14. asrın sonunda yazılmış bulunan Kadı Burhaneddin tarihi Bezm ü Rezm'de saraydan hiç bahis bulunmamaktadır. Osmanlı Dönemi'nde

¹² age., c. I, s. 355-361.

¹³ age., c. I, s. 372.

¹⁴ age., c. I, s. 456457.

¹⁵ age., c. IJ, s. 20, 21.

¹⁶ age., c. il, s. 142.

¹⁷ Sümer, age., s. 59, 82, 83.

burası artık “Keybat Çiftliği ve Dağı” olarak bir semt ismidir. 1649 yılında Kayseri’ye gelen Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde Kayseri’nin teferrüç (gezinti) yerlerinden biri olarak saydığı ve çimenzar yer olarak belirttiği “Alâeddin Köşkü Mesiresi”nin burası olması kuvvetle muhtemeldir.¹⁸ Sarayın çevresindeki “Meşhed Ovası” ismi ise zamanımıza bu bölgede Erkilet yolunda bir semt ve küçük yerleşim yeri olan “Meşhed İni” olarak gelmiştir.

YOĞUNBURÇ

Adından da anlaşılacağı üzere şehrin dış kale surlarının bir köşesinde Kale Burcu olan bu yapı, aşağıda bahis konusu olacak Ok-Meydan Burcu gibi aynı zamanda köşkü hatırlatacak planda yapılmış olduğundan daha çok bu şekilde kullanıldığını tahmin etmekteyiz ve bu tahminimizi kuvvetlendiren, aşağıda üzerinde duracağımız bazı tespit ve bilgiler bulunmaktadır. Kayseri şehir surları, yukarıda bahsi geçen makalemizde belirttiğimiz gibi¹⁹ Roma Dönemi’nde yapılmış olup bu dönemden Düvenönü-Cumhuriyet Meydanı (İç Kale’nin kuzeyi ve doğusu) - Yoğunburç istikametinde dolaşın L planında bir bölüm kalmıştır. Bunlar üst üste çifte kemerli sur ve burçları ile sonraki ilavelerden kolayca ayırt edilebilmektedir. Düvenönü ve Yoğunburç’tan devam eden (Bu bölümün devamı Han Camii’nin batı duvarını oluşturmaktadır.) ve çok geniş alanı içine alan Roma Surları, Bizans Dönemi’nde bu iki noktadan, Bizans tarzında üçgen burçlu surlarla bir yay çizilerek daraltılmış, yine Cumhuriyet Meydanı Köşesi de içten bir yayla çevrilerek İç Kale meydana getirilmiştir. Yoğunburç işte bu semtte Roma surlarının Bizans surları ile birleştiği köşeye Selçuklular Dönemi’nde Sultan I. İzzeddin Keykavus tarafından yaptırılmıştır. Binanın bugün mevcut bulunan çok bozulmuş ve kırılarak yarısı kaybolmuş 70x56 cm ebadındaki mermer kitabesinde Halil Edhem’e göre

في ايام السلطان المعظم

البر و البحرين سلطان العظم

كيكاوس بن كيخسرو بن قلج ارسلان

yazılıdır.²⁰ Daha önce, geçen asrın sonunda “Mir’at-ı Kayseriye” isimli bir Kayseri tarihi yazar Ahmed Nazif ise aynı kitabeyi

في ايام سلطان الغالب معظم

البر و البحرين السلطان كيكاوس

بن قلج ارسلان

¹⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Zuhuri Danışman Yayını, İst. 1970, c. V, s. 75.

¹⁹ Çayırdağ, *Kayseri Şehrinin Kuruluş Yeri*, s. 33-47.

²⁰ Halil Edhem, s. 41

olarak okumuştur.²¹ Herhâlde şehre olan tecavüzlerde ve muhasaralarda kırılarak yarım kalmış ve tahrip olunmuş bulunan bu mühim kitabeyi yerinde tekrar inceleyerek tarafımızdan aşağıdaki tespiti yapmıştır:

.....في ايا....طان الغالب المعظم شا
البر والبحرين سلطان الع
كيكافوس بن كيكسرو ... مير

Kitabenin yarısı kadarının yok olmuş olmasının yanında ortalarda da bir kısım harfler, herhâlde top güllerinin çarpması neticesi kırılıp silinmiştir. Birinci satırda “eyyam” kelimesinin mim harfi kırılmış sonra gelen “Es-Sultan” kelimesinden de sadece “tan” kalmış, sonraki kelime “şah” kelimesinin başı gibi okunabilmekte ve belki “şahinşah” olarak devam etmektedir. İkinci satırın sonunda “sultan”dan sonra gelen “el-a” ibaresinin sultanü'l-arab ve'l-acem unvanının başlangıcı olduğunu zannetmekteyim. Son satırın sonunda ise yukarıdaki yayınlarda olduğu gibi Sultanın dedesinin ismi olan Kılıç Arslan'a başlangıç olmayıp “Kasım Emirü'l Mü'minin” ibaresinden başından bir kısım olduğu kanaatındayım. Mevcut hâle göre kitabenin tercümesi, “Keyhüsrev'in oğlu karanın ve iki denizin (sultanı) muazzam Galib Sultan Keykavus'un günlerinde” olmaktadır. Kitabe orijinal taşlarla yapılan şevli çerçeve ile çevrelenmiş, ancak Gabriel'in zannettiği gibi bina kavisine uyacak şekilde dairevi yontulmamış olup düz satırlıdır.

Kitabede 1211-1220 yılları arasında saltanat süren Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un, paralarında görüldüğü gibi, tahta çıktığından itibaren kullandığı unvanı olan “Galib” sıfatı yazılmıştır. Bu sebeple baninin bununla aynı isme sahip olan II. Keyhüsrev'in oğlu II. Keykavus olmadığı anlaşılmaktadır. Yine “karanın ve iki denizin sultanı” unvanının ise Keykavus'un Antalya ve Sinop fetihlerinden (1214) sonra Akdeniz ve Karadeniz'e ulaşması sebebi ile yazılmış olduğunu ve burcun bu tarihten sonra yapılmış bulunduğunu anlamaktayız. İki katlı olan bina, planında görüldüğü üzere kuzeyden gelen Roma surlarının batıdan gelen Bizans surları ile birleştiği noktaya inşa edilmiştir. Alt katta bu iki surun dışına, yani tarihî şehrin dışına iki yönde açılan L tonozdan küçük bir kapı ile, içten haç planlı çapraz tonozlu, dıştan yarım elips planlı yapıya girilir. Üç tarafta, içte dekoratif takviye kemerleri ile genişletilmiş mazgal pencereler bulunmaktadır. İçten kapının doğusundaki duvar arasından ikinci kata devir merdivenle çıkılır. İkinci kat geniş bir salon şeklinde, haç planlı, çapraz tonozlu, mazgal ve bu kata ve dama çıkış merdivenlerinin yanında bulunan karşılıklı geniş pencereleri ile tam bir köşk görünümündedir. Surlarla birleştiği, bugün harap olan kuzey cephesinde de, alt kattaki tonoz açıklığının üzerinde yine geniş bir açıklığın bulunduğu muhakkaktır. Bu katın batı duvarının surla yakın bölümünden yine çok güzel işçilikli devir merdivenle üçüncü kata, dama çıkılır. Bina kesme taşlarla ve üstün bir işçilikle inşa edilmiştir. Taşları üzerinde çok miktarda ustalara ait işaretler vardır.²²

²¹ Ahmet Nazif, *Kayseri Tarihi* (Mir'at-ı Kayseriye) Yay: Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, S. 68, 216, Ek 32.

²² Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, s. XVII, 1982, s. 79-108.

Yoğunburç bu planı ile kale köşesine yerleştirilmiş, alt katında sur dışına açılan tonozu, üst katında geniş pencere ve açıklığı ile aynı zamanda bir köşk fonksiyonundadır. Aynı durum aynı gelenek ile yapılmış, aşağıda geçecek Ok Burcu'nda da söz konusudur.

Yoğunburç'u daha önce inceleyip yayımlayan Albert Gabriel'in plan tespiti hatalıdır.²³ Alt katta sur dışına açılan tonoz açıklıklarının köşeleri incelerken bitmekte ve bu uçlardan, onun planında olduğu gibi Dış Kale önünde devam eden herhangi bir ön müdafaa duvarı bulunmamaktadır. Burç çevresinde yapılan derin hafriyatlarda da böyle bir bakiyeden eser görülmemiştir. Burası belki sur çevresinde olabilecek su dolu bir hendeğe açılmış olabilir. Ancak eski kayıtlarda Dış Kale çevresinde böyle bir hendekten bahsedilmez. Evliya Çelebi'nin bahsettiği ve içerisinde bostan yetiştirildiğini belirttiği hendek²⁴ herhâlde İç Kale çevresinde idi ki yaşlılar da bunu teyit etmektedirler. Yoğunburç'un üst örtülerini tonoz yerine kubbeli olarak tarif eden Gabriel hatalarına, Dış Kale Surlarının burçlu plan tespitinde ve başka binalarda da devam etmiştir.

Yoğun Burcu'nun yakın tarihlerde de kale fonksiyonu dışında kullanıldığı ve köşk olduğuna dair bazı kayıtlar bulunmaktadır. Kayseri'de kurulu Gavremzade Abdülkadir Ağa vakfiyesinin H. 1182/M. 1768 tarihli dördüncü ekindeki, "Kiçi Kapı haricinde vaki sura muttasıl eşcâr-ı müsmire (meyve ağaçları) ve ma-i cari (akar su) ve harabe köşkler ve tahtında (altında) sebze bahçesi ki milk-i muttasıldır, bir tarafı sur, bir tarafı Kiçi Kapu'dan Alaca Mescit'e giden tarik-i cadde ihata eder." ibaresinde geçen "Harabe köşk" Yoğunburç'tan başkası değildir. Yine Ahmed Nazif, yukarıda bahsi geçen eserinde Yoğunburç'un kapısının eskiden hükümet dairesine açıldığını, bu civardaki harap binaya da "Eski Saray" dendiğini belirtmiştir.²⁵ Bu ifadelerden Osmanlı Dönemi'nde de burcun eski fonksiyonundan hatıralar taşınmış olduğunu görmekteyiz.

Burcun 1950'li yıllarda yapılan restorasyonu yarım bırakılmış olduğundan üst örtüde açık kalan tonoz yağışlarla tahrip olmakta, ara katta ve merdivenlerde eksiklikler bulunmakta idi. Bugün kullanılabilen bölümleri kültür müdürü olduğumuz dönemde (1980-1985) Kayseri'de Halk Aşıklarına toplantı ve gösteri yeri olarak tahsis edilmiştir. 2000 yılında bunlar buradan çıkarılarak bina Kültür Bakanlığı tarafından onarıma alınmıştır. Burada esaslı onarım ve tefrişi son yıllarda Kayseri Büyükşehir Belediyesi yaparak Kayseri'deki yazar ve sanatçılara tahsis edilmiştir. Burcun alt katı toplantı, üst katı konferans salonu olarak düzenlenmiştir.

OK MEYDAN BURCU

Prizmal planından dolayı Üçkule olarak da isimlendirilen bu yapı yukarıda bahsi geçen Şehir Sarayı -Devlethane'yi muhafaza altına alan surların bugüne kalmış tek bakiyesidir. Bu surlar bugünkü Bürüngüz Camii batısında, Kapalı Çarşı arasında bulunan eski Meydan Kapısı önünde Dış Kale surlarından ayrılır. Cumhuriyet Meydanı'nı Vilayet Konağı'nı dışarıda bırakacak şekilde

²³ Albert Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolie*, Kayseri-Niğde, Paris 1931, s. 22.

²⁴ Seyahatname, C. V, s. 68.

²⁵ Ahmet Nazif, s. 68.

dolaşıp konumuz olan Ok Burcu'na gelir, buradan İç Kale'nin doğu, Fatih Kapısı yanından İç Kale ile birleşirdi. Bu bölüm surların tamamı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Buna ait belge, yeni Vilayet Konağı ile Orduevi arasında bulunan ve yıkılarak ortadan kalkmış bulunan bu surun devamı gibi olan bir parça üzerindeki kitabe idi. Şimdi Kayseri Müzesi'nde bulunan kitabede:

تمت هذه العمارة المباركة بأمر السلطان
المعظم شاهنشاه الاعظم سيد سلاطين العالم
علا الدنيا والدين ابي الفتح كيقباد بن كيخسرو
برهان امير المؤمنين في شهر سنة احدى عشرين ستمائة

yazılıdır.²⁶ **Tercümesi:** Bu mübarek yapılar Keyhüsrev'in oğlu, yüce sultan, büyük Şahinşah, alemin sultanlarının efendisi, müminlerin emirinin (halifenin) delili, Fatih, Alâeddin (dünya ve dinin yüksekği) Keykubad'ın emriyle altıyüz yirmi bir (1225) senesinin aylarında tamamlandı. Kitabede herhangi bir binanın ismi anılmamakta sadece yapılan yapılardan bahsedilmektedir. Bu ifadedden Keykubad'ın bu bölgede surlarla birlikte mesela Devlethane'nin yenilenmesi ve ilaveler yapılması, konumuz olan burcun yaptırılması gibi imar faaliyetlerinde bulunulmuş olduğunu anlayabiliriz.

Tamamen kesme taştan itina ile yapılmış ve taşları üzerinde Keykubad Dönemi'ne ait diğer binalarda görülen usta işaretlerinin bulunduğu²⁷ (Gabriel yok diyor) üç bölümlü prizmal burcun planında da görüleceği üzere birinci kat haç şeklinde olup yıkılmış olan kale içinden girilen cümle kapısından sonra gelen giriş tonozuna dik ve çapraz birleşen tonozun oluşturduğu bir mekândan ibarettir. Tonozlar mazgal pencerelerle nihayetlenmekte olup bu bölümler üç mazgal pencereye doğru yerden basamaklarla kademelendirilerek yükseltilmiştir. İkinci kata çıkış Yoğunburç gibi içeriden olmayıp dışarıdandır ve burada olması gereken merdivenler yıkılarak kaybolmuştur. İkinci kat 1 m kadar yükseklikteki duvar zeminleri hariç tamamen yıkılıp ortadan kalkmıştır. Hâlbuki bu yüzyılın başında Sultan II. Abdülhamid'in, burcun yakınındaki Zeynel Abidin Türbesi'ni yaptırması vesilesi ile çekirtip Yıldız Sarayı'nda Ankara vilayeti fotoğraf albümüne dâhil ettirdiği bir fotoğrafta ikinci kat tamamen mevcut olarak görülmekte, ancak resim arka yüzden alınmış olduğundan maalesef burcun asıl detaylı ve pencereci ön yüzü görülmemektedir.

Üst kat planı da alt kata uygun olarak kuzey batıdan başlayan bir girişle (Burada aynı zamanda alt kata iniş merdivenlerinin olması gerekmektedir.) dörtlü ana plana geçilir. Alt kata benzer olarak dıştan prizmatik üç yöne uzanan ve tonozla örtülü olması lazım gelen (Buna ait izleri taşıyan yıkımdan kalmış bazı taşlar bulunmakta.) bölümler, ortada üst üste altıgen ve daire işlemeli taş kaidelerin üstündeki 1,25 m civarında mermer sütunların bulunduğu iki kemerli geniş pencerelerle son bulmaktadır. Bugün tamamen kaybolmuş bulunan bu pencerelerden birisinin ortasındaki mermer sütun yakın zamanlara kadar duruyorken maalesef hırsızlar tarafından buradan gizlice

²⁶ Halil Edhem, s. 42. Burada "bi-emr" kelimesi "bi-eyyam" şeklinde tespit edildiği gibi bazı harf hataları da yapılmıştır. Gabriel kitabeyi göremediğini kaydetmektedir.

²⁷ Çayırdağ, Taşçı İşaretleri.

düşürülerek çalınmıştır. Giriş bölümünün güney duvar dolgusu içinden Yoğunburç gibi dama çıkan merdiven başlangıcı görülmektedir. İşte bütün bu yapı tarzından burasının savunma amaçlı bir binadan ziyade böyle süslü ve geniş pencereleri ile bir köşk olarak yapılmış olduğu aynı zamanda savunmada da kullanmanın amaçlandığı kanaatindeyiz. Binanın 1995 yılında Kültür Bakanlığı'nca mevcut kısmı restore edilmiş, ancak üzeri herhangi bir korunmaya alınmadığından yağışlarla tahrip olmaya devam etmektedir.

HIDIRELLEZ KÖŞKÜ

Kayseri merkez Erkilet bucağında bulunan Hıdırellez Tepesi üzerinde Kayseri Ovası'na kuzeyden hakim konumda olan bu köşk az çok sağlam vaziyette zamanımıza kadar gelebilmiştir. Kayseri bölgesinin Kapadokya -Roma Dönemi en büyük mezar tepesi (tümülüs) üzerine inşa edilmiş bu küçük ebattaki enteresan yapı, konumu itibariyle uzaklardan dahi görülebilir. Köşke güneyden, şehir yönünden mermer söveli ve klasik tezyinatlı bir cümle kapısından girilir. Giriş istikametindeki orta holün hemen sağında küçük bir mescit, solunda da bir eyvan bulunmaktadır. Bunlardan sonra karşılıklı oda ve mutfak yer alır. Mutfak yanında, en dipten altı mutfaka ocak açıklığı olacak şekilde bir iç basamakla dama çıkılır. Bina üzeri tonozlarla örtülmüş olup bölümler mazgal ışıklıklarla aydınlatılmıştır. Tamamen itinalı kesme taşlarla inşa edilmiş olan köşkün çevre duvarlarında ve köşelerde takviye kuleleri, dam kenarında, örneği şimdi kaybolmuş dendanlar bulunmaktadır. Vakıflarca onarımı tamamlanmak üzeredir.

Köşkün porteli üzerinden yıkılarak yarısı kaybolmuş kitabesinden bir parça ile birkaç mukarnaslı mermer Kayseri Müzesi deposuna alınmıştır. Kalan kitabe parçasından ve daha önce binayı gören seyahatlerin notlarından köşkün II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, H. 639/M. 1241 yılında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.²⁸ Sultanlar burayı muhakkak ki, şehre hakim yükseklikte olması dolayısıyla seyran veya av köşkü olarak kullanmakta idiler. Herhâlde o devirlerde çevre ormanlarla kaplı idi.

KIZIL KÖŞK

Kayseri şehir merkezinin güneyinde, oviden birden yükselen tepelik Billur Bağları semtinde, Kızıl Tepe tümülüsü önünde, Hızır İlyas Köşkü gibi ovaya karşı zaviyeden hakim bir yerde yaptırılmış olup II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Taceddin Emir Tac isimli şeyhe, etrafındaki arazi ve Erciyes Dağı'ndan gelen su ile birlikte vakfedilmiştir.²⁹ Bugün kalıntıları kalmış olan bu binaya halk çevredeki Kızıl Tepe'den dolayı Kızıl Köşk veya bundan muharref Kızın Köşk'ü adını vermiştir ve buna ait bir efsane anlatılmaktadır. Binanın kalabilen şekli ile planını ve

²⁸ Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, Alayhan, Öresünhan ve Hızır İlyas Köşkü, *Belleten*, s. 81, s. 143-148.

²⁹ Doç. Dr. Refet Yinanç, Mevlânâ'nın şahitlik ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfiyesi, Mevlânâ (Tebliğler), Konya 1983, s. 68-71. Vakfiyede açıkça belirtilmemesine rağmen büyük bir ihtimalle köşk de bu şeyhe tahsisli idi.

mevcut durumunu, yukarıda geçen taşı işareti konulu araştırmamızda yayınlamış idik. Bugün çok harap durumda olup arası bölümlü, birbirine paralel iki tonozlu kısımdan meydana gelen yapı kesme taştan inşa edilmiş, maalesef taşlarının tamamına yakını sökülerek çevredeki yeni inşaatlarda kullanılmış, sadece duvar aralarındaki horasan harçlı dolgular kalmıştır. Etrafında küçük firuze çini parçalarına rastlanan yapının böyle çinilerle tamamen kaplı olduğunu ve bu asrın başına kadar da sağlam vaziyette gelmiş bulunduğunu, etrafındaki bağın bugünkü sahibi şahısların yaşlıları belirtmişlerdir.

II. Giyaseddin Keyhüsrev, bugün elimizde bozuk bir sureti bulunan H. 644/M. 1246 tarihli (Bu tarih, vakfiyenin sureti yazılırken hatalı yazılmış olabilir.) vakfiyesi ile Mevlânâ Taceddin Emir Tac isimli şeyhin bulunduğu Kızıl Köşk (herhâlde tekke olarak kullanılmakta) ve etrafındaki araziye Erciyes'ten gelen ve Hisarcık Suyu denilen suyun belli günler akmasını sağlamıştır. Hisarcık ve altındaki Gürle (vakfiyede Karagürle) isimli köylerden gelen su hem araziye suluyor ve hem de köşkün yanında bugün de mevcut bulunan üç ağızlı kuyuyu (sarnıç) dolduruyordu. Ayrıca köşke bu sudan doğrudan su taşıyan pişmiş toprak su künkleri, köşkün yanındaki bağda ortaya çıkarılmış, bulunan parçaları müzeye tarafımızdan nakledilmiştir. Bahis konusu vakfiyenin ilgi çekici bir tarafı da sonunda Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve onun hocası olup, bir müddet Kayseri'de yaşamış ve türbesi de burada bulunan Seyyid Burhâneddin'in ve Şems-i Tebrizi'nin şahit olarak imzalarının bulunmasıdır. Bilindiği üzere Mevlânâ, hocasını ziyaret sebebi ile birkaç defa Kayseri'ye gelmiştir.³⁰ Köşk bugün özel mülkiyetten belediyeye alınmış olup, burada müze ve belediye elemanlarınca araştırma kazısı yapılmıştır. Yapılacak restitüsyon planına göre restore edilecek bina belediye tarafından bir sosyal hizmete tahsisi edilecektir.

HAYDARBEBY KÖŞKÜ

Selçuklulardan hemen sonra gelen 14. yüzyıl İlhanlı-Eretna Dönemi yapısı olan bu bina Kayseri'nin Argıncık Mahallesi'nde (eski köy) ziraat arazisi olan tarlalar arasındadır. Bugüne gelene kadar sağlam olarak kalmış olan bina kuzeyde, cephe ortasında, yandan girilen bir kare çıkıntı, içte bu çıkıntı hacmi ile doğuya uzanan ve dama çıkan dekoratif merdivenlerin bulunduğu L giriş, bu giriş holünden bir kapı ile geçilen ortada uzun ve genişçe bir salonla, salonun etrafındaki muhtelif odalardan teşekkül etmiştir. Kesme taşla imal edilen bina tonozlarla örtülüdür. Çevrede savunma endişesi ile tamamen mazgal pencereler bulunmaktadır. Sade, süssüz ve metin hâliyle günümüze kadar gelebilmiş dikkat çekici bir yapıdır. Köşkü ilk defa inceleyen Albert Gabriel plan, kesit ve resimlerini neşretmiştir.³¹ Kitabesi olmayan yapıyı, Gabriel Hicri yedinci asrın (Miladi 15. yüzyıl) ilk yarısına ait olduğunu düşünüyor. Kayseri'de Haydar Bey ismi Şah Kutluğ Hatun Türbesi kitabesinde geçmektedir.³² Burada türbeyi yaptıran Kutluğ Hatun'un oğulları

³⁰ Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, İst. 1973, C. 1, s. 151, 160-162; Mehmet Çayırdağ, Seyyid Burhâneddin Hüseyin, Kayseri 1997 (son baskı)

³¹ Gabriel, s. 88-90.

³² Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, S. XXXIV, s. 511, 2.

olan, H. 750/M. 1349 yılında vefat etmiş Emir Bahşayış ve Emir Haydar Bey'den bahis vardır. Haydar Bey'in Türbe içerisindeki mezar taşında ise yine aynı tarihte vefat ettiği yazılıdır. Yaşadığı döneme göre İlhanlı ve Eretnalı ümerasından olan Haydar Bey'in Argıncık'taki meşhur köşkü yaptıran ve herhâlde çevresindeki araziye de sahip şahıs olduğu tahmin edilebilir. Onun hakkında başkaca malumat edinmek mümkün olamamıştır. Ancak 1584 tarihli Kayseri Vakıf Tahririnde Karahisar (şimdiki Yeşilhisar) yakınında bulunan Şaban Dede Zaviyesi (İncesu ilçesinin Şeyh Şaban köyünde) vakfının akarı olarak Cırgalan köyü (Argıncık yanında) belirtilirken buna "Vakf-ı Köşk-i Kutlu Değın (Tekin), haliya Köşk-i malikâne harap olup eski defterde Karahisar'da Şaban Dede Zaviyesine zamm olundu diye yazılı" ilavesi yapılmıştır.³³ Aynı kaydın bir evvelinde Kutlu Değın Hatun Vakfı kaydedilmiş ve yine Cırgalan köyü gelir olarak belirtilmiştir. Ancak Kayseri'de aynı dönemde yaşamış aynı isimli iki hatun bulunmaktadır. Bunlardan birisi vakıf kayıtlarında belirtildiği gibi, meşhur İlhanlı devlet adamı Emir Çoban ve oğlu İlhanlıların Anadolu Valisi Demirtaş (Timurtaş)'ın torunları olup, Kayseri'de kocası Emir Şahab'ın H. 728/M. 1327 tarihli türbesinde medfun Kutlu Tekin Hatun, diğeri ise yukarıda bahsi geçen Şah Kutluğ Hatun'dur. Buradaki köşkle ilgili vakıf kaydı Şah Kutluğ Hatun'a ait olmalıdır. Zira köşk, Haydar Bey ismi ile anılmaktadır. Herhâlde vakıf kayıtlarında biraz karışıklık yapılmış, iki hatun aynı şahıs zannedilmiştir. Böylece Kutluğ Hatun'la ilgili olan köşkün 15. yüzyılda değil 14. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bina Vakıflar Genel Müdürlüğü mülkiyetine alınmış olup, onarımı tamamlanmıştır.

Kayseri'de köşk ismi ile anılan diğeri bir yapı da, Orta Anadolu'da Selçuklu ve İlhanlılar'dan sonra, Sivas-Kayseri merkezli olarak Eretnalı Devleti'ni kuran Alâeddin Eretna'nın 1339 yılında yaptırmış olduğu Köşk Medresesi'dir. Aslında Eretna'nın, hanımı Suli Paşa Hatun'un (Doğa) ölümü üzerine, meşhur mutasavvuf Evhadüddin-i Kirmânî, dervişlerine tekke olarak yaptırılan bu bina³⁴ eski kayıtlarda ve halk arasında "köşk" olarak geçmekte olup, bu isim binanın bulunduğu tepeye de "Köşk Dağı" olarak geçmiştir. Kayseri Ovası'nın doğusunda, yukarıda geçen Kızıl Köşk, Hıdırellez Köşkü gibi şehre hakim bir yerde olan bu yapı ile birlikte her üç yapının, bu arada fonksiyonu belli olmayan Hıdırellez Köşkü'nün de aynı zamanda tekke olabileceği düşünülebilir. Böylece Eretna Köşkü ile, şehirde tespit ettiğimiz saray ve köşkların sayısı sekize çıkmaktadır. Eretna Köşkü'nde ayrıca ortada bu sultana, hanımına ve kendisinden sonra sultan olan çocukları ve torunlarına ait büyük ebatta kümbet türbeleri de bulunmaktadır ve bina bunun etrafında revak ve hücreleri ile bir mezar anıtı gibi tertip edilmiştir. Bugün onarılmış ve sağlam vaziyette olup bir müddet vakıflar idaresince imaret (aşevi) olarak kullanılmıştır.

³³ Demircan, s. 55.

³⁴ Medrese ismi ile anılan köşkün, medrese olmayıp tekke (buk'a) olduğuna dair eski mahkeme (şer'iyeciler) kararlarını ihtiva eden makalemiz.

Kayseri'de bazı binalar yaptırdığına dair Alaaddin Kuykubid'in, şimdi Müze deposunda bulunan kitabesi

Keykubadiye Sarayının gölündeki ada

Kaykubadiye Sarayı kalıntıları.

*Erkiilet Hüdrellaz Köşkü
(Onarımdan önce)*

Hüdrellez Köşkü'nün bulunduğu Erkiilet'teki tepenin uzaktan görünüşü.

Hüdrellaz Köşkü'nün kitabe parçası (Kayseri Müzesinde)

Kızıl Köşk kalıntıları

Kızıl Köşk Kalıntıları

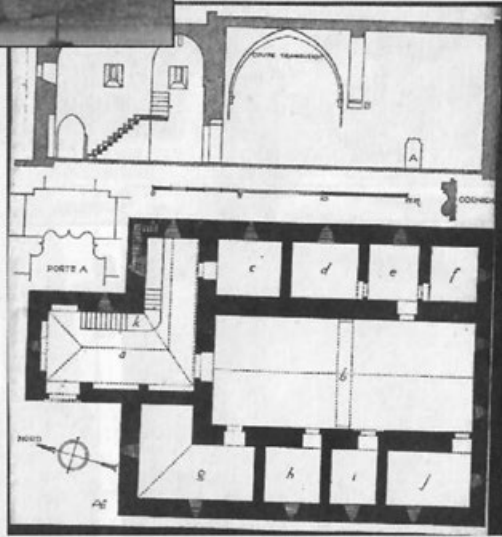
Ok Burcunda taşçı işaretleri

Yoğun Burç onarımından önce (Gabriel'den)

Yoğun Burç

*Haydar Bey Köşkü Planı
(Gabriel'den)*

Haydar Bey Köşkü içi.

Yoğun Burç Kitabesi

KAYSERİ'DE ZAMANIMIZA KADAR GELEMEMİŞ OLAN BAZI MÜHİM TARİHİ BİNALAR

Bilindiği üzere Kayseri, Pers Sartraplığı, bağımsız Kapadokya Krallığı, Roma Eyaleti ve Bizans Piskoposluk merkezi olarak Türkler'den önceki devirlerde Anadolu'nun önemli şehirlerinden biri iken fetihten sonra da bu önemini devam ettirerek Danişmendliler, Selçuklular, Eretnalılar ve Kadı Burhaneddin devletlerinin zaman zaman başkentleri ve ya ikinci başkentleri olmuştur. Ancak Osmanlılar zamanında kısmen bu önemini kaybetmiştir. Şehir bilhassa XII, XIII ve XIV. yüzyıllarda yapılan birçok cami, han, hamam, medrese, türbe-kümbet; çarşı ve kale gibi aynı zamanda sanat değerini haiz, kalıcı yapılarla büyük bir imar faaliyetine sahne olmuştur. Bu devirde inşa edilen binaların bir bölümü zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bunların bir kısmı sağlam ve tamirlerle kurtarılmış olup bir kısmına da hâlâ el atılmamış olduğundan harap durumları devam etmektedir.

Yazımıza konu olan ve zamanımıza kadar gelememiş yapıların ortadan kalkış sebeplerini aşağıdaki maddelerde toplamak mümkündür:

1. Bilhassa herhangi bir kullanma fonksiyonu bulunmayan türbe gibi binalar ve kullanılma değerini kaybetmiş kale gibi yapılar ve vakıf eski eserler bakımsızlık, ilgisizlik, vakıflarının işgal edilmiş ve vakıf gelirlerinin kesilmiş olması, halkın yer ve taş ihtiyacını karşılaması sebebi ile harap olarak zamanla tamamen ortadan kalkmışlardır.
2. Bir kısım binalar da fonksiyonlarını kaybedince, kapatıldıktan sonra medrese ve tekkeler, yol boylarındaki kervansaraylar gibi, tabiatın tahribine terk edilmiş, harabe hâline gelip yine bir nevi halk için hazır taş ocağı vazifesini görmüştür. Boş kalmış bu türlü binalara yerleşen halk da kendilerince kullanma şekillerine uygun kapı, pencere, baca açmak, ara bölmeleri ortadan kaldırmak, ara kat yapmak gibi müdahalelerle binanın kısa zamanda yıkılarak ortadan kalkmasına yardımcı olmuştur.
3. Kalelerde savunma yapılırken, bilhassa istila ve muharebelerde bunların acil onarımları gerektiğinde çeşitli binalar yıkılarak dâhilden hazır taş temini yoluna gidilmiştir. Bu şekilde Kayseri İç Kalesinde İslami devir binalarına ait birçok tezyinatlı parçalar görmek mümkündür. Şimdi aynı tezyinatın bulunduğu binaların şehirde mevcut olmaması, ait oldukları yapıların tamamen ortadan kalktığını göstermektedir.
4. Binaların tahrip ve ortadan kalkmasına diğer bir sebep de vakıf eserlerin satılarak özel mülke geçmesi ve yeni sahiplerinin, bilhassa mirasçılarının artması ve binaların, yerlerini yeni yapılacak binalara göre arsa değerlerinin eski yapı değerlerini geçmesi sebebi ile ilgilenmemeleri ve bilhassa yıkılarak ortadan kalkmasını istemeleridir.

5. Şehir ve ilçelerde başlatılan imar faaliyetleri içerisinde birçok eski yapı, harap hâli bahane edilerek veya yer ve arsa temini için ortadan kaldırılmış, üzerlerinden yol geçirilmiştir. Kayseri’de bunun örnekleri çoktur.
6. Bazı eserler de (çeşmeler ve mescitler gibi) bir kısım şahıslar tarafından kendi düşüncelerine göre daha güzelini veya daha büyüğünü yapmak gayesi ile yıkılarak yerlerine yeni, betonarme binalar yapılmıştır.
7. Düşman istilalarında bilhassa dinî yapılar ortadan kaldırılmıştır.
8. Nihayet bir kısım eski eserler yapılaşlarının zayıflığı, kullanılan malzemenin dayanaksızlığı sebebi ile tabiatın tahribine mukavemet edememiştir.

Kayıtlardan ve nakillerden, zamanımıza kadar gelememiş ve yıkılarak ortadan kalkmış olduğu anlaşılan Kayseri’deki İslami Döneme ait önemli yapılar, yapılış devirlerine göre sırasıyla şunlardır:

MELİK GÂZİ MEDRESESİ

Ulu Cami (Cami-i Kebir) Külliyesi’ne dâhil olup caminin güneyinde bulunmakta idi. Yeri hâlen yeşil alandır. Medrese hücrelerinden birisi olan türbe kısmı caminin kible duvarına bitişik olarak mevcut bulunmaktadır. Bu türbe, medrese yıkıldıktan sonra Kayseri Belediyesi’nce bugünkü hâliyle tamir ettirilmiş ve aynı daire tarafından içerisine taş sanduka ilave edilmiştir. Bugün tamamen ortadan kalkmış bulunan medresenin tedris yıllarını bilen yaşlı kimseler hâlâ mevcuttur. Bina çok harap hâlde iken 1966 yılında kalıntıları yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

Kayseri Ulu Cami Danişmendliler’den Melik Mehmed Gâzi (meliklik yılları 1134-1143) tarafından yaptırılmış olup bu hükümdarın yeğeni Selçuklu Emiri Muzaffereddin Mahmud tarafından da H. 602/M. 1205/6 yılında tamir ettirilmiştir.¹ Camiye bitişik medresenin de Melik Mehmed Gâzi tarafından inşa edildiği anlaşılmaktadır.

ŞEHİR VE KEYKUBADIYE SARAYLARI

Eski kayıtlardan Kayseri’de, şehir içinde mevcut bir Selçuklu Sarayı (Devlethane) ile bunun yanında şehre bir fersah mesafede, 1225 yılında I. Alâeddin Keykubad’ın yaptırmış olduğu ikinci bir saray olan Keykubadiye Sarayı’nın bulunduğu anlaşılmaktadır.² Alâeddin Keykubad’ın 1237 yılında Keykubadiye Sarayında vuku bulan vefatıyla oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in tahta çıkış hadiseleri sırasında, Keyhüsrev’in Şehir Sarayı’nda saltanatını ilan ettiği ve kale-kapılarından

¹ Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 173 Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İst. 1334, s. 17, 30; Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, çev.: Ahmet Akif Tütenk, Ankara 1954, s. 38-42; Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi*, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XV s. 55-64.

² Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 397, 398, 404, 405.

Meydan Kapısı hariç diğerlerinin kapatıldığı kaydına göre³ Selçuklu Şehir Sarayı kale içerisinde idi. Bugün hâlâ sağlam ve ayakta bulunan İç Kale'nin müstahkem mevkii olması bakımından, burada eski Bizans şehir sarayının da bulunduğu söylenebilir.⁴

Alâeddin Keykubad çok değer verdiği ve yerini seçerek inşa ettirmiş olduğu Keykubadiye Sarayı bugün şehir merkezine 10 km mesafede, Kayseri-Ankara yolu üzerinde Şeker Fabrikası arazisi içerisinde idi. Buradaki saray kalıntıları önce M. Zeki Oral tarafından keşfedilmiş⁵, 1964 yılında Prof. Dr. Okray Aslanapa tarafından da bazı kısımlarda kısa süreli ilk kazılar yapılmıştır.⁶ 1980 yılında Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık tarafından da yine çok kısa süreli kazı yapılmıştır. Bugün Prof. Dr. Ali Baş başkanlığındaki kazı heyeti burada çalışmalara devam etmektedir.

ZİYAİYE MEDRESESİ

Kayseri'nin eski Kürtler, şimdiki Muammerbey Mahallesi'nde idi. Binanın bir bölümü Merkez Jandarma Karakolu önünden geçen caddenin Sivas Caddesi'ne ulaştığı yerin karşısına isabet eden Bahçecioğlu ve Aydemir apartmanlarının yerine, geri kalanının da onların arkasına isabet ettiği söylenmektedir. Buna göre burada bulunan Çukur Camii'nin de güneyinde idi. Bu medresenin de faal halini bilen, tonoz ve kemerlerinden bahseden yaşlılar bulunmaktadır. Şimdi yerinde en ufak bir kalıntı gözükmemektedir. Cesametli bir yapıya sahip olduğu söylenen medresenin I. İzzeddin Keykavus zamanında Emir-i Devat iken 1218 yılında Sultan Kayseri'de bulunduğu sırada Sis'teki Ermenilere elçi olarak gönderilen ve Ermenilerin hediyelerini de Kayseri'ye, Sultana getiren Ziyaeddin Kara Arslan tarafından yaptırılmış olması ihtimalini düşündürmektedir. Ziyaeddin, I. Alâeddin Keykubad zamanında da vezir (Sahib) olup bir ara Ahlat ve civarının tanzim ve tahririyle vazifelendirilmiştir.⁷ Bir şahsın elindeki 150 yıllık yazma bir kitabın ketebe kaydında, eserin Kayseri'de Kürtler Mahallesi'nde Ziyaiye Medresesi'nde yazılmış olduğu ifadesini okumuştuk. Halk eskiden medreseye bulunduğu mahalleden dolayı Kürtler Medresesi de demekte idi.

TABAKLARÖNÜ MESCİDİ

Kayseri'nin eski Tabaklar (Debbağlar) Çarşısı ve Mahallesi'nde⁸, şimdiki Talas Caddesi ve Seyyid Burhâneddin Bulvarı üzerinde, Han Camii'nin güneyinde, bugünkü Pirdedeoğlu Apartmanı'nın yerinde idi. Son değişik ve harabe hâliyle 1951 yılında çökmüş, arsası da vakıflarca

³ Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 404.

⁴ Mahmut Akok, Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXIII-2, s. 5-38. Şehir içindeki Selçuklu Sarayı (Devlethane) bugünkü Vilayet Konağı ile İç Kale arasında, Alâeddin Keykubad'ın burada sonradan yatırdığı surların içinde idi, Erdeşir-i Esterabâdi, Bezm ü Rezm, çev. Mürsel Öztürk, Ank. 1990, s. 464-477.

⁵ M. Zeki Oral, Kayseri'de Keykubadiye Sarayları, *Belleten* S. 68, s. 501-517.

⁶ Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Kayseri'de Keykubadiye Köşklere Kazısı (1964) *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XIII-1, s. 19-40.

⁷ *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 315-316, 377, 378.

⁸ *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440; Mehmet Çayırdağ, Kayseri'nin Mahalleleri, *Erciyes Dergisi*, Kayseri, 1981, S. 38, s. 5-9.

satılmıştır. Binanın şimdi maalesef kaybolmuş bulunan üç tamir kitabesi bulunmakta idi. Kayseri Müzesi'ndeki kayıtlardan öğrendiğimize göre bu kitabelerden birincisi Anadolu Selçukluları'ndan I. Alâeddin Keykubad zamanına ait olup 81x60 cm ebadında, üç satır ve mermer üzerinde idi. Metni şöyledir:

جدد هذا المسجد في ايام السلطان المعظم علا الدنيا و الدين ابو الفتح كيقباد بن
كبخسرو برهان امير المؤمنين العبد الضعيف حاجي ابراهم سنة سبع و عشرين

Tercümesi: Bu mescit Keyhüsrev'in oğlu, Fatih büyük Sultan Halifenin delili Alâeddin Keykubad zamanında zayıf Kul Hacı İbrahim tarafından (altı yüz) yirmi yedi senesinde yenilendi. Kitabede sene yazılırken yüzler hanesi yazılmamış olmasına rağmen Alâeddin Keykubad 616-634 Hicri yıllarında saltanat sürmüştüğüne göre bunun altıyüz olacağı kesindir. Kitabeden Mescidin H. 627/M. 1229/30 yılında Hacı İbrahim adında birisi tarafından tamir edilmiş olduğu anlaşılıyor. Keykubad zamanına ait bu şekilde tamir kitabesi binanın yapılışının daha da eskiye gittiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Mescidin ikinci tamir kitabesi Osmanlılardan I. Ahmed zamanına ait olup bu da 73x40 cm ebadında, ikisatır ve mermerden idi:

جدد هذا المسجد في ايام السلطان احمد خان ابن السلطان محمد خان العبد الضعيف
حاجي موسى في سنة ست و عشرين و الف

Tercümesi: Bu Mescit Sultan Mehmed Han'ın oğlu Sultan Ahmed Han zamanında zayıf Kul Hacı Musa tarafından bin on altı senesinde yenilendi. Bu tamir de Miladi 1608/9 tarihine isabet etmektedir.

Üçüncü tamir kitabesi yeni olup Türkçe idi.

PERVANE BEY MEDRESESİ

Kayseri'de zamanımıza kadar gelememiş mühim yapılardan birisi de Pervane Bey Medresesi'dir. Bugün Kayseri'nin Kapalı Çarşısı içerisinde "Eski Bakırcılar Çarşısı" diye bilinen, ortası dikdörtgen planlı açıklığa sahip bir çarşı bölümü bulunmaktadır ki meşhur Pervane Bey Medresesi işte burada idi. Bu bölüm Kazancılar Çarşısı'na yakın olup bu çarşı ile Bakırcılar Geçidi isimli dar bir geçitle irtibatlıdır. Bina yıkılıp değiştirilerek çarşı hâline getirilmiş ise de dikdörtgen orta açıklığı medresenin avlusu, etrafındaki dükkânların da hücre ve revaklara tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bu medrese de bu asrın başlarında faaldi. Bina Hadis Medresesi olup son müderrisleri Kuşçulu Mehmed Efendi ve Karakimselizade İbrahim Efendilerdi. Binadan yapı olarak bugün hiç bir iz kalmamıştır. (Son Kapalı Çarşı onarımı hafriyatında kalıntıları ortaya çıkmıştır.)

Selçuklu Devlet hizmetindeki ilk vazifelerinden olan Pervanelik ile anılan meşhur Selçuklu Veziri Muînüddin Süleyman Pervane'nin (ölümü 1277) diğer bazı illerdeki hayratları gibi Kayseri'de de büyük bir medrese yaptırdığı bilinmektedir. Pervane Bey buraya devrin ileri gelen

âlimlerinden Kutbeddin Şirazi'yi (ölümü 1311) müderris olarak tayin etmiş, Şirazi'nin Medrese ve vazifeye başlama günü yapılan merasime kendisi, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled ve III. Keyhüsrev'in emirlerinden Alameddin Kayser (ölümü 1284) iştirak etmişlerdir.⁹

Pervane Muînüddin Süleyman Bey'in Kayseri'deki vakıflarına ait vakfiyesi ele geçmemiş ise de başka eski vakfiyelerde Kayseri'de Pervane Bey vakıflarından bahis bulunmaktadır. Dükkân, arazi gibi aynı isimle anılan bu vakıflar bahis mevzuumuz medreseye ait olmalıdır. Yine Kayseri'de büyük bir ziraat arazisi olan ve bugün mahalle hâline gelmiş bulunan "Pervane" (halk ağzında Pervana) isimli semtin de bahsi geçen vakıflara dâhil olduğu anlaşılmaktadır.

KALE

Kayseri'nin bugün sağlam durumda ve aşağı yukarı tam olarak günümüze kadar gelmiş bulunan bir İç Kalesi ile bu kaleyi çevreleyen ve birçok bölümleri ortadan kalkmış, kalan kısımları da harap durumda olan dış kalesi bulunmaktadır.¹⁰ Aslında iki bölüm hâlinde bulunan Dış Kale surlarının birinci ve büyük bölümü İç Kale'nin güneyinde ve batısında olup kalıntılarından bütünü hakkında fikir edinmek mümkündür. Bu bölüm şehrin Kağrı Pazarı Meydanında güneye doğru İç Kale'den ayrılır, Kağrı Pazarı'ndaki Yeni Kapı'dan geçerek Tennûri Caddesi'ndeki Sivas Kapısı'na, oradan da Yoğun Burca ulaşır. Yoğunburç'tan batıya dönerek bugün aynı isimle anılan meydana bulunan Kıçı (küçük) Kapı'ya, oradan da yine aynı isimli semtteki Boyacı Kapısı'na ve Düvenönü'ndeki köşe burcuna gelir. Düvenönü'nden doğuya dönerek İç Kale'ye doğru uzanır. Cumhuriyet Meydanı'nın güneyindeki Meydan Kapısı'ndan geçerek İç Kale ile birleşir. İkinci bölüm surlar İç Kale'nin kuzey ve doğusunda olup Meydan Kapısı yanında İç Kale'den kuzeye doğru ayrılarak, Cumhuriyet Meydanı'nı dolaşır, Sahabiye Medresesi ve Vilayet Konağını dışarda bırakarak şimdiki Kütüphane bahçesindeki Ok Burcu'nu geçtikten Sonra Hisarönü Kapısı'na varırdı. Surlar buradan da İç Kale'nin doğu kapısı açıkta kalacak şekilde Kale ile birleşirdi. İkinci bölüm surlardan bugün ancak, üzerindeki taşçı işaretlerinden Türkler tarafından XIII. yüzyılda yapıldığı anlaşılan (I. Keykubad zamanında) Ok Burcu'nun birinci katı kalabilmiştir.

Dış Kale'nin bazı bölümleri ile kapılardan sadece Boyacı Kapısı zamanımıza kadar ulaşabilmişti. Boyacı Kapısı 1965 yılında yıkılmıştır. Şimdi bu kapıdan sadece resimleri hatıra kalmıştır.¹¹

CÜZZAMHANE

Selçuklulardan sonra teşekkül eden Anadolu Beyliklerinden Dulkadıroğlu Hasan Bey'in, Kayseri yakınındaki Salkon köyünün (Salkuma, bugünkü Gürpınar olmalıdır.) gelirini vakfetmesi

⁹ Ahmed Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1970, C. 11, s. 216-218. Alameddin Kayser'in bu sırada Kayseri Valisi olduğu ve Kayseri'de bir tekke vakfettiği, buraya Tavlusun'un gelirlerini bağışladığı bilinmektedir.

¹⁰ *Kayseriye Şehri*, s. IV, V, 42, 43, Levha 2; *Kayseri Türk Anıtları*, s. 25-37, şekil 3; *Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi*, s. 5-38.

¹¹ Kayseri-Türk Anıtları, Plan XVII; *Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi*, s. 6. Resim 3.

ile¹² varlığından haberdar olduğumuz Cüzzamhane'nin (Meczumin Zaviyesi) nerede olduğu ve ne zaman ortadan kalktığı malum değildir. Dulkadıroğulları'nda iki Hasan Bey bulunmaktadır.¹³ Cüzzamhaneye yapılan vakıf, eğer birinci Hasan Bey zamanında (XV. asrın ilk çeyreği) yapılmış ise bu beyden sonra babası Dulkadıroğlu Nasireddin Mehmed Bey tarafından Kayseri'de inşa edilen Hatuniye Medresesinin¹⁴ birinci yapısı olabilir. Zira medresenin son onarımında; binanın yine bir İslami yapı olan bir ilk yapısının bulunduğu, bunun birçok bölümleri yıkıldıktan sonra Mehmed Bey tarafından medrese olarak ikinci defa yapılmış olduğu görülmüştür: Bu hususun aydınlanabilmesi için bizce malum olmayan, yukarıda bahsi geçen vakfın tarihinin bilinmesi lazımdır.

YENİ-KAPI MEDRESESİ

Şehrin Kağnıpazarı mevkiinde, şimdi kütüphane olarak kullanılan Zeynel Abidin (Halk arasındaki eski ismi İmam Sultan) Türbesi önünde, hâlen yeri boş arsa olarak kalmış bir medrese daha vardı ki adını yakınında bulunan Dış Kale kapılarından olan Yeni Kapı'dan almıştı. Burasının da faal hâlde olduğunu bilenler bulunmaktadır.

PİRİ PAŞA HANI

Kapalı Çarşı içerisinde, Vezir Hanı (Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından yaptırılmış.) doğusunda, bugün bazı izleri kalmış bulunan ve halk arasında Gön Hanı (deri) olarak bilinen hanın Yavuz ve Kanuni Devrinin Türk-asıllı meşhur Veziriazamlarından Piri Mehmed Paşa'ya ait olduğu bilinmektedir. Eski vakfiyelerde Piri Paşa Vakfı olarak geçen bu han¹⁵, Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde de bu şekilde kayıt görmüştür. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesinde 747 nolu defterin 178. sayfasında, 151. sırada kayıtlı Piri Mehmet Paşa'ya ait (Vakfiyede Piri Paşa sadr-ı esbak Cemali zade Piri Mehmed Paşa bin Mehmed Çelebi ve Piri Mehmed Paşa ibni Cemaleddin-i Aksaraylı olarak geçmektedir.)

Recep H. 927/M. 1521 tarihli vakfiyede bu han Konya vilayetinde olarak kaydedilmiştir. Bilindiği üzere Kayseri o tarihte liva olarak Konya'ya bağlı idi,

¹² Prof; Dr. Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*; s. 100/13. Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 565.

¹³ A. Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, Ankara 1940, s. 100; Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 532, 533, 565.

¹⁴ Kayseriye Şehri, s. 124; *Kayseri Türk Anıtları*, s. 80-83; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İst. 1972, C. II, s. 1249.

¹⁵ *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 161.

HÜSEYİN BEY HAMAMI VE İMARETİ

Aksaray Mirliyası olan ve Ramazan H. 959/M. 1552 yılında vefat eden¹⁶ Hüseyin Bey'in Ramazan H. 954/M. 1547 tarihli vakfiyesinde, Kayseri'de Hacı Kılıç Camii'ni tamir ettirip cami yanında bir imaret inşa ederek bu imarette Kayseri'de biri çifte iki ayrı hamamı, Tarsus'ta kırk hücreden müteşekkil hanı ve dokuz dükkânı ve yine Kayseri'de birçok araziyi vakfettiği kayıtlıdır. Vakfiyede teferruatıyla anlatılan ve Hacı Kılıç Camii'nin kuzeyinde bulunan imaret¹⁷ son zamanlarda Güherçile Fabrikası¹⁸ ve baruthane olarak kullanılmış daha sonra da metruk kalmış iken yakın zamanlarda yıkılmıştır.

Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini veren tezkirelerde "Kayseri'de Hüseyin Bey Hamamı" olarak geçen hamam¹⁹ muhakkak ki bahis konumuz Hüseyin Bey'in vakfiyesinde adı geçen hamam olmalıdır. Sonradan genişletilen İstasyon Caddesi üzerinde, Sahabiye Medresesi ile caddenin batısındaki işhanları arasında bulunan ve halk arasında Meydan veya Çömlek Hamamı olarak bilinen Mimar Sinan yapısı bu hamam kalıntıları da maalesef yakın zamanlarda yıkılmıştır. Banisi aynı şahıs olduğundan bu hamam gibi yıkılan imaretin de, tezkirelere girmemiş olmasına rağmen, Mimar Sinan eseri olması muhtemeldir.

HACI AHMED PAŞA VAKIFLARI

Aslen Candar (İsfendiyar) Oğullarından olup bu aileden Kızıl Ahmed Bey'in torunu olan ve Kanuni, II. Selim ve III. Murad devirlerinde Osmanlı devlet hizmetinde bulunarak Doğancılık, Rumeli, Şam ve Karaman (Konya) Beylerbeyliği yapmış, H. 996/M. 1586 yılında vefat etmiş olan ve türbesi Üsküdar'da Doğancılar Meydanı'nda bulunan²⁰ Doğancı Hacı Ahmed Paşa'nın H. 989 tarihli vakfiyesinde Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde bulunan çok miktardaki vakıflarına ilaveten Kayseri'de bir cami, cami civarında bir büyük imaret on üç ocaklı bir büyük han, bir mektep ve bir hamam vakfettiği kayıtlıdır.²¹ Mimar Sinan'a ait tezkirelerde Sinan yapısı olarak geçen²² Kayseri'deki cami bugün mevcut olup halk arasında Kurşunlu Camii olarak bilinmektedir.²³ Paşa'nın camisinden başka diğer bütün hayratı kaybolmuştur. Bunlardan Paşa Hamamı olarak bilinen hamamı yakın zamanlara kadar mevcutken, maalesef 1935 yılında yıkılmıştır. Mimar Sinan eseri olarak bilinen²⁴ bu çifte kubbeli hamamdan elimize ancak resimleri kalmıştır.²⁵

¹⁶ *Kayseriye Şehri*, s. 97, N. 2; *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 559.

¹⁷ *Kayseri'de kitabelerinden*, s. 559

¹⁸ *Kayseriye Şehri*, s.89.

¹⁹ Rıfki Melûl Meriç, *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, s.47, 128.

²⁰ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C. I, s. 204; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 147.

²¹ *Kayseri'de kitabelerinden*, s. 554, 556.

²² *Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri*, s. 26, 81.

²³ *Kayseri Türk Anıtları*, s. 65, 66.

²⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Zuhuri Danişman Yayını, C. V, s. 69, 73, 75.

²⁵ *Kayseri Türk Anıtları*, Plan II, Resim 1.

OSMAN PAŞA SARAYI VE CAMİİ

Mimar Sinan'ın eserlerini veren listelerde Kayseri'de olduğu kayıtlı olan Osman Paşa Camii'nin²⁶ ne zaman yıkılarak ortadan kalktığı malum değildir. Evliya Çelebi de Sinan eseri olarak bahsi bulunan²⁷ cami, Çerkes Bey'in, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesinde 1967 nolu defterin 393. sahifesinde ve 86. sıra numarasında kayıtlı H. 996 tarihli vakfiyesinde vakıf dükkânlar tarif edilirken, Kayseri'de At Pazarı semtinde (eski) Osman Paşa Camii'nden bahsedilerek caminin yeri bildirilmektedir ki bu yer bugünkü Vilayet Konağı ile postane binası arasındır.

Evliya Çelebi'nin sitayeşle bahsettiği Osman Paşa Sarayı'ndan da²⁸ bugün bir emare kalmamıştır. Yine eski At Pazarı'nda olduğu belirtilen bu saray bugünkü Vilayet Konağı yerinde olmalıdır ve bu konağa esas olmuştur denilebilir. Malum olduğu üzere eskiler Vilayet Konağına hâlâ "saray" demektedirler.

MEVLEVÎHANE

Kayseri'de, mezarı da orada olan, Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin'den itibaren Mevlevîlik başlamıştır. Seyyid'in dergâhı ve ilk Mevlevî tekkesinin nerede olduğu, bazı söylentiler haricinde bilinmemektedir. (Seyyid Burhâneddin'in çilehanesinin şehirde Seyyid Burhâneddin Mezarlığı karşısındaki mahallede bulunan Hakırdaklı Mescidi'nin bir bölümü olduğu söylenir.) Kayseri'de bugünkü Ziraat Bankası doğusunda, İç Kale'nin güneyinden geçen caddenin güneyinde vakıflara ait, yeni yapılmış Bayrampaşa İşhanı bulunmaktadır. Mevlevîhane yeri olarak bilinen burada Osmanlı vezirlerinden meşhur Bayram Paşa'nın inşa ettirdiği büyük bir tekke bulunmakta idi. Evliya Çelebi'nin methini yaptığı²⁹ bu binaya ait Bayram Paşa'nın 15 Safer H. 1047/10 Temmuz M.1637 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Vakfiyede bina ve buna bağlı vakıf akarları, vakıftan karşılanacak personel ücretleri teferruatıyla anlatılmıştır. Mevlevîhane tekkeler kapatıldıktan sonra yıkılarak ortadan kalkmıştır.

Kayseri'de yıkılarak ortadan kalkmış bu mühim binalardan sonra zamanımızda çok harap durumda olan ve nerede ise yok olmak üzere bulunan mühim tarihî yapılardan da bahsetmek istiyoruz. Bu binalar da sırasıyla şunlardır:

²⁶ Mimar Sinan'ın Hayatı ve Eserleri, s. 26, 81.

²⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. V, s. 68.

²⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. V, s. 69

²⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. V.

HOCA HASAN MEDRESESİ

Halil Edhem tarafından şehrin en eski İslami kitabeli binası olarak neşredilmiş bulunan³⁰, H. 589/M. 1193 tarihli bu Selçuklu Medresesi, çok geniş sahaya yayılmış olup ancak çok harap bir iki hücresi kalmıştır. Vakıflarca şahıslara satılmıştır. Kitabesi Kayseri Müzesi'nde bulunan bu eserin işgal edilmemiş boş arazisinde yapılacak hafriyatla bina temelleri ortaya çıkabilir. İstimplaki ve restore edilmesi gerekmektedir.

ESKİ BEDESTEN

Şehrin Eski Bedesten Mahallesi'nde bulunan ve çok kıymetli ve harap hâlde sanatlı portale sahip bu bina da işgal edilmiş tonozları ve yıkılmış bölümlerine hiç el atılmamış, tabiatın ve insanların tahribine terk edilmiştir. Fonksiyonu itibarıyla orijinal ve eski olan bu Selçuklu bedesteninin de acilen kurtarılması lazımdır. 1983 yılında yıkılmıştır.

SULTAN HAMAMI

Şahıslara satılmış bulunan bu Selçuklu hamamı da H. 602/M. 125/6 yılında Kayseri'de inşa edilmiş meşhur Selçuklu hastanesi ve tıp okulu Şifahiyi ve Gıyasiye Medresesi'nin vakfı olarak vakıflarda kayıtlıdır. Çok yakın zamanlara kadar faal hâlde idi. Bugün harabe hâindedir. Son zamanlarda mülkiyetine sahip bulunan özel şahıslar tarafından restore edilmiş olup lokanta olarak kullanılmaktadır.

GÜLÜK HAMAMI

Yine yakın zamanlarda faal olan bu tarihi hamam da Selçuklu Gülük Camii vakfı olup binanın mülkiyetinin yarısı özel şahıslara geçmiştir. Vakıflarca tamiri ve tamamının istimplaki gerçekleştirilemediğinden bugün nerede ise izleri kalacak duruma gelmiştir.

BİRLİK HAMAMI

Hoca Hasan Medresesi yakınında bulunan bu medresenin vakfı olabilen şahıs elindeki küçük ve çok harap durumda olan bu hamamın da acilen el atılmaya ihtiyacı vardır. (1996 yılında yıkılmıştır.)

³⁰ Kayseriye Şehri, s. 1; Kayseri'nin en eski tarihli kitabeli İslami binası Hasbek (Mesud Gülzar) Kümbeti'dir. Osman Ferit Sağlam, şimdiye kadar yayınlanmamış bazı kitabelerle meskûkâtın milli tarihe hizmetleri, IV. Türk Tarih Kongresi Zabıtları, s. 158 vd.

SETENÖNÜ HAMAMI

Vakfiyelerde Yeni Hamam olarak geçen ve mülhak Güpgüpoğlu Vakfı'na ait olan bu XVII. yüzyıl Osmanlı hamamı harap durumdadır. Soyunma mahalinin yüksek kubbesi ile dikkati çeken hamamı vakfının onarılması gerekmektedir. Son zamanlarda Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından restore ettirilmiştir.

KIZIL KÖŞK

Şehrin Billur Bağları ve Kızıl Tepe semtinde, yüksek bir mevkiide bulunan bu Selçuklu köşkünden birbirine bitişik ve paralel iki uzun tonoz kalmıştır. İnce işçilikli yapıya sahip olan bu bina, Erkilet'te tepe (tümülüs) üzerinde bulunan Selçuklu Köşkü'ne mümasildir. Mülkiyeti şahıslarda bulunmaktadır. Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Taceddin Emin Tac isimli şeyhe tekke olarak vakfedilmiştir. Yakın zamanlarda Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından mülkiyeti devralınarak restorasyon çalışmasına başlanmıştır.

KERVANSARAYLAR

Şehre yakın köylerden olan Kepez³¹, Başakpınar (eski adı İspile) ve Cırgalan'da bulunan XIII. yüzyıl kervansaray kalıntılarının izleri silinmek üzeredir.

KAPALI ÇARŞI

Şehir merkezinde olup büyük bir bölümü geçen asır ortalarındaki yangından sonra inşa edilen çarşının tonozlarının hemen tamamı, anlaşılmayan bir sebepten dolayı Kayseri Valisi tarafından 1935 yılında yıktırılarak bugünkü harap hâline bürünmüştür.³² Çarşının yakın zamanlarda onarımına başlanmıştır.

Bütün bu harap yapıların eski eser olarak kanuni tescil işlemi Kayseri Müzesi'nce yapılmıştır.

³¹ M. Kemal Özergin, Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları, Sarıhan, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. XV. S. 20 s. 161, No. 106.

³² Paşa Hamamını da yıktıran aynı vali, Kayseri'den sonra Sivas'a tayin olduğunda ilk yaptığı işlerden birisi de Hafik ilçesinde, 1913 yılında Kaymakam Rafi Bey tarafından milli hislerle yıptırılmış bulunan Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in büstünü, Osmanlılığa hatıradır diye yıktırmak olmuştur. Ahmet Hilmi Kalaç, *Kendi Kitabım*, Kayseri 1960, s. 93. Hâlbuki Atatürk; "Memleketimizin her köşesi ecdadımızın ve bundan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıratını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir. Bu işe çoktan başlanmıştır. Mesela Sivas'tan Erzurum'a giderken yol üzerinde güzel bir heykele tesadüf edersiniz." sözleri ile bu heykeli övmüştü, Gültekin Elibol, *Atatürk ve Resim Heykel*, İst. 1973, s. 41, 42.

Yıkılan Eski Bedesten Kapısı

Yıkılan Eski Debesten kapısından detay

Yıkılan Mahkeme Hanı

Yıkılan Mahkeme Hanı içi.

Güllük Hamamının eski durumu

Yakın zamanda yıktırılan Hoca Hasan Medresesi külliyesine ait Birlik Hamamı kalıntıları.

Hoca Hasan Medresesi kalıntıları

KAYSERİ TARİHİ HAKKINDA VERİLEN BİLGİLERDEKİ BAZI YANLIŞLIKLAR

Kayseri tarihi ile ilgili, bir kısmı doğrudan şehir tarihi olan bir hayli yayın yapılmıştır. Bunların başında Ahmet Nazif Efendi'nin Cumhuriyet'ten önce yazmış bulunduğu "Mir'at-ı Kayseriye" gelmektedir. Yazma olarak uzun yıllar bekleyen kitap ancak yakın zamanlarda vilayet tarafından bastırılabilmiştir. Yazarın "Meşahir i Kayseriye" isimli ikinci eseri de "Kayseri Meşhurları" ismi ile Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Diriöz tarafından yayına hazırlanmış ve 1991 yılında Kayseri'de YAK-TAŞ tarafından bastırılmıştır. Şehir hakkında ikinci eser büyük araştırmacı Halil Edhem (Eldem)'in "Kayseriye Şehri"dir. İlmi olarak yazılmış bulunan bu eser yine Cumhuriyet'ten önce yazılmış ve basılmış, Doç. Dr. Kemal Göde tarafından ilavelerle yeniden yayına hazırlanarak Kültür Bakanlığı Yayınları arasında yayımlanmıştır. Bu konuda üçüncü eser 1931 yılında yayınlanan Albert Gabriel'in "Monmment Turc's D' Anatolie" serisi arasındaki "Kayseri-Niğde" kısmıdır. Şehirdeki eski eser binaların mimarisini araştıran bu eserin Kayseri kısmı Fransızca aslından Kayseri Belediyesi tarafından lise Fransızca öğretmeni Ahmet Akif Tütenk'e tercüme ettirilip yayınlatılmıştır. Bunlardan başka doğrudan şehir tarihi olan bir diğer eser öğretmen Kazım Özdoğan'ın "Kayseri" isimli sadece birinci cilt olarak yayınlanmış kitabıdır.

Şehirde mühim Hitit yerleşim alanlarından Kültepe (Kaniş-Karum) ören yerinde kırklı yıllardan beri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi arkeoloji profesörlerinden Tahsin Özgüç ve Prof. Dr. Kutlu Emre tarafından yapılan kazılar neticesi yayınlanan kazı raporları da şehrin o dönemlerine ait kıymetli tarih çalışmalarıdır. Yine İstanbul Ünivesitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümü profesörlerinden Nezahat Baydur'un "Kayseri-Kültepe Tarihine Ait Araştırmalar" isimli eseri, Türklerden önceki Kayseri tarihi ile ilgili kıymetli bir araştırmadır. Kayseri'de Cumhuriyet'ten önce başlayıp merhalelerle ve değişik guruplar elinde çıkan ve hâlen de Avukat Nevzat Türkten'in gayreti ile çıkmaya devam eden Erciyes dergilerindeki birçok makale şehir tarihi, folkloru ve fikir hayatı ile ilgilidir. Hakim Ali Rıza Önder'in "Kayseri Basın Tarihi" isimli eseri, konusunda hazırlanmış mükemmel bir araştırmadır. XIV. asırda Kadı Burhaneddin Dönemi'nde onun tarihini yazmak üzere kaleme alınmış olan Erdeşir Esterâbâdî'nin "Bezmü Rezm" isimli eseri 1991'de Mürsel Öztürk tarafından yayımlanmıştır. Devrinin Kayseri'si ile ilgili kıymetli malumat veren bu eser ve buna dayanarak Prof. Dr. Yaşar Yücel tarafından yayınlanan "Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti" isimli eseri şehrin o dönem tarihidir. Prof. Dr. Osman Turan, Prof. Dr. Faruk Sümer gibi hocaların yazmış oldukları Selçuklu ve İlhanlı tarihleri ile ilgili eserler de Kayseri tarihine ait bir hayli malumat olduğunu söylemeye hacet yoktur. Yine Yrd. Doç. Dr. Kemal Göde'nin "Eretnalılar" isimli basılmış doktora tezi ve değişik yerlerde yayınlanmış makaleleri bu satırların yazarının Türkiye'deki muhtelif yayın organlarında yayınlanmış Kayseri tarihi, sanat tarihi ve kültürü ile ilgili yayınlan, Ali Rıza Karabulut, Abdullah Satoğlu, Emir Kalkan'ın Kayseri mutasavvıfları ve şairleri ile ilgili yayınlan Kazım Yedekcioğlu'nun "Kayseri Ağzı" araştırması, Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, Prof. Dr. Gönül Öney, Erol Yurdakul, Hamza

Gündoğdu, Prof. Dr. Yılmaz Önge, Ömer Yürükoğlu (Kayseri Çeşmeler)’nin Kayseri abideleri hakkında yayınlanan, Yasemin Demircan’ın bu yıl yayınladığımız “Tahrir ve Evkaf Defterine göre Kayseri Vakıfları” isimli eseri Prof.Dr. Ahmet Uğur’un “Akkışla Tarihi”, Prof.Dr. Yücel Özkaya’nın 18. asırda ayanlarla ilgili makalesi, Öğretmen Ömer Çelebi ve Muhsin İlyas Subaşı’nın öğrenciler için Kayseri incelemeleri, Zübeyr Kars’ın “Milli Mücadelede Kayseri” isimli çalışması, Ahmet Hilmi Kalaç’ın “Kendi Kitabım” isimli Milli Mücadele’de Kayseri’nin durumunu anlatan kitabı ve değişik konularda yazılmış daha bir hayli makale, tebliğ, basılmamış tezler, ansiklopedik bilgiler şehrin çeşitli yönlerini inceleyen çalışmalardır.

Biz bu makalemizde esas olarak, bazı yayınlarla başlayıp ilgililer tarafından çeşitli yerlerde ve zamanlarda tekrarlanan bazı yanlışlar üzerinde durmak istiyoruz:

1-Kayserinin ilk yerleşim yeri, ismi, surları: Kayseri şehir merkezinin Eski Tunç ve Hitit dönemlerine ait yerleşim yeri bugün bilinmemektedir. Pers-Kapadokya ve Roma zamanında şehirde yerleşim başlamış ve gelişmiştir. İsimleri sırası ile Mazaka-Ösebia (Kapadokya Krallığı Dönemi), Kaisaria (Roma Dönemi, Avgustus zamanı) olmuştur. Şehir sadece bugün Eskişehir diye bilinen alanda değil ovada kurulmuştur. Esas olarak yerleşim Esenyurt-Tontar, Battal ve Çöplük surları olmuş, Beştepelere anıt mezarlık alanı olarak ayırt edilmiştir. Resmî binalar buralarda yapılmış halk ise genellikle ovaya yerleşmiştir. Kayseri surları İran-Pers tehlikesine karşı Roma İmparatoru Gordianus ve karısı İmparatoriçe Trankuliana tarafından 240’lı yıllarda ilk defa yapılmıştır. Bu konuda Kayseri Müzesi yıllığının birinci sayısında yazmış olduğumuz makalede geniş bilgi verilmiştir. Şehrin bu sırada ovasının göl, çevre dağların yerleşim yeri ve rıhtım olması efsaneden ibarettir. İnsanlık tarihi içinde ovanın göl hâli söz konusu değildir. Ancak MÖ ikinci yüzyılda Kapadokya Krallarından IV. Ariarathes Boğaz Köprü’yü bir setle kapatmış, buraya akan Kara Su, Sarmısaklı Suyu ve Geziler Suyu Keykubat menbaları, Ambar Ovası ve Keykubad çevresini geniş bir göl hâline getirmiş fakat kısa bir sürede yapılan set yıkılarak Kızılırmak Vadisi’ndeki ziraat alanları sel basmış ve Ambar Sazlığı eski halini almıştır.

2-Kayseri’nin Malazgirt Zaferinden sonra Türklerin eline ne zaman geçtiği: Kayseri’yi miladi sekizinci asrın ilk yarısında Müslüman Araplar kısa sürelerle Bizans’tan fethederek ele geçirmişler, bu dönemin Emevi Kumandanları Mesleme ve meşhur destan kahramanı Battal Gâzi şehire fasıllarla hakim olmuşlardır. Şehirdeki Battal Camii o devrin hatırasıdır. 1071 Malazgirt Zaferi’nden sonra ise bilindiği üzere Alp Arslan Romen Diogenes ile Anadolu’nun Türklerle teslimi ve savaş tazminatı ödemesi şartları ile bir anlaşma yapmış ancak Bizanslılar, mağlup imparatoru imparatorluktan alıp yaptığı anlaşmayı da tanımayınca, bu defa Alp Arslan’ın Emirleri Anadolu’yu yeniden kısım kısım fethetmişlerdir. Bunlardan Danişmend Gâzi’ye Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya ve Malatya (Danişmend ili)’nin fethi vazifesi düşmüştür. Anadolu’yu fetheden bütün bu emirlerin yaptığı gibi Danişmend Gümüştekin Ahmet Gâzi fethettiği bu bölgede bir müddet sonra devletini kurmuş ve beylik hâline gelmiştir. İşte meşhur destanları Danişmendname’ye göre şehri onun kumandanlarından Turessan (Tur Hasan) Bey fethetmiştir. Bu fetihlerde, Melik Gâzi köyünde türbesi bulunduğu göre daha şehzade iken Danişmendlilerin ikinci hükümdarı Melik Emir Gâzi’de bulunmuş olsa gerektir.

Kayseri'ye ve bütün Anadolu'ya Malazgirt Zaferi'nden önce de sık Türk akınları oluyordu ve bu akınların en tesirlisi de Afşin Bey'in yaptığı akınlardır. İşte bazı yazarlar Afşin Bey'in Malazgirt'ten önce kısa sürelerle şehri işgalini kesin fetih gibi kabul edip buna dair değişik tarihler vermişlerdir. Kayseri 1071'den birkaç yıl sonra herhâlde Danişmendli Turesan Bey tarafından kesin olarak fethedilmiştir. Zira Bizanslı tarihçilere göre 1072 yılında Kayseri'de Bizans askerleri bulunuyordu ve şehirde muazzam bir deprem meydana gelerek şehrin surlarından başka bir yapı kalmamıştı. Ancak şehrin kesin fetih tarihini vermek zordur. Osman Turan bu Turesan Bey'i İncesu Ürgüp arasındaki dağlarda tekkesi bulunan ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand Hatun'un vakıflar tahsis ettiği Şeyh Turesan zannetmiştir. İki arasında 150 yıl kadar zaman farkı vardır. Niğde'nin Çamardı kazasında adına Karamanoğlu İbrahim Bey'in vakıflar kurduğu Şeyh Turesan'ın da olması mümkün değildir. (Bunun vakfiyesinde tarih hatası vardır.)

3-Kayseri'nin Osmanlılara kesin olarak geçmesi: Tarihi kaynaklardan öğrendiğimize göre (Devrinin Osmanlı tarihleri) Kayseri ilk defa kısa süreli olmak üzere Yıldırım Bayezid zamanında Osmanlı idaresi altına girmiştir. Eretnalılardan sonra devleti ele geçirek bu bölgede idarede bulunan Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi üzerine devletin ileri gelenleri Timur tehlikesine karşı ülkeyi Osmanlılara, Yıldırım Bayezid'e teslim karar vermişler ve bunu gerçekleştirmişlerdir. Ancak Yıldırım Bayezid'in 1402'de Timur'a mağlubiyeti üzerine Anadolu'da eski beylikleri yeniden ihya eden Timur tarafından bu defa şehir Karamanoğullarına verilmiştir. Bazı el değiştirmelerden sonra Karaman Beyi Pir Ahmed'ten anlaşma ile Fatih Sultan Mehmed'in 1464 yılında teslim alması üzerine Kayseri kesin olarak Osmanlılara geçmiştir. Osmanlı tarih kaynakları ve Kale'deki kitabeler bu hadiseyi açıkça göstermektedir. Bu konuda *Vakıflar Dergisi*'nin 13. sayısındaki makalemize bakılabilir. Fatih Sultan Mehmed Kayseri'yi aldıktan sonra buraya bir sancak beyi tayin etmiş ve şehrin ilk tahririni yaptırmıştır. Kayseri idari olarak Konya (Karaman) vilayetine, sancak (liva) olarak bağlanmıştır. Kale içindeki cami Fatih adına yaptırılmıştır. Hâlbuki başta İslam Ansiklopedisi olmak üzere birçok yayında şehrin Çaldıran Muharebesi'nden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından Osmanlılara katıldığı kayıtlıdır. Yavuz muharebe dönüşü İncesu'da (Göksun'da olabilir) otağını kurarak, Maraş'ta merkezleri olan ve Kayseri'nin Pınarbaşı-Zamantı bölgesi ve Yozgat havalesine sahip bulunan Dulkadiroğullarını ortadan kaldırmış ve Kayseri'nin şehir merkezini değil, bahsi geçen arazisini Osmanlılara katmıştır.

4-Kayseri'de Mimar Sinan'ın Yapıları: Kayseri'de Mimar Sinan'a ait olduğu tarihî kaynaklarda (Tezhiretül'Ebniye, Tezkiretül'Bünyan) kayıtlı bulunan üç eserden, bugün bilinen Hacı Ahmed Paşa Camii'nden başka yıkılarak zamanımıza kadar gelememiş diğer iki eseri olan Osman Paşa Camii ve Hüseyin Bey Hamamı'nın nerede olduğu münakaşa konusu idi. Bunların yerleri değişik olarak gösteriliyor idi ve verilen bilgilerin yanlışlığı yüzünden ilk yayınlarımız da biz de yanılıya düşmüştük. Bunlardan Osman Paşa Camii'nin (Gürcü Osman Paşa) Saat Kulesi ile Vilayet Konağı arasında, yani meydana olduğu, aynı paşanın Gürcü Caddesi'nin İnönü Bulvarı'na çıkışı solunda bir hamamının bulunduğu, Hüseyin Bey Hamamı'nın da şimdiki Sahabiye Medresesi batısında, İstasyon Caddesi ve Tapınç İşhanı yerindeki Çömlek (Meydan) Hamamı olduğu anlaşılmaktadır.

5- Tavlusun'a kütüphane kurduğu ve Tavlusunlu olduğu iddia edilen Halil Paşa: Mirat-ı Kayseriye yazarı Ahmet Nazif Efendi'nin başlattığı ve ondan sonra konu ile ilgili herkesin tekrar ettiği bir yanlışlık da Tavlusun'dan Halil Paşa ismi ile bir veziriazamın yetmişmiş olması ve köyüne bir de kütüphane yaptırmış olmasıdır. Bahsedilen Halil Paşa verilen tarihlere göre I. Ahmed, II. Osman, İbrahim ve IV. Murad Dönemi devlet adamlarından olup kaptan-ı deryalık ve kısa sürede sadrazamlık yapmış olup, kardeşi Mehmed Paşa ile birlikte önce devşirme olarak alınmış ve Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmişti. Belli başlı Osmanlı tarihçileri dahi onun doğduğu yer hakkında kesin bilgi edinemedişler, kah Kayseri'nin Rısvan (Tavlusun, eski adı Tavansun) kah Maraş'ın Zeytin'inden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki onun Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan vakfiyesi okunursa doğum yerinin (maskat 1 re's) Maraş'ın Zeytin nahiyesi olduğu, Kayseri ile hiçbir alakasının bulunmadığı görülebilir. O zaman Tavlusun'la ilgili Halil Paşa meselesi nereden çıkmaktadır? Böyle bir kimse var mıdır ve Tavlusun'a ne yapmıştır? Gerçekten Tavlusun'la ilgili bir Halil Paşa vardır ama bu Paşa Tavlusunlu değildir. Aynı Paşa kütüphane yaptırmıştır ama Tavlusun'a yaptırmamıştır. Bu Halil Paşa I. Abdülhamid Dönemi (18. asır) sadrazamlarındandır ve Ispartalıdır. Memleketi olan Isparta'nın Yalvaç ilçesine bir kütüphane yaptırmıştır ve kütüphanesi bugünde orada faaldir. Ancak Paşa vakıf kayıtlarına göre Tavlusun'a çeşme yaptırmıştır. Neden bu iş için Tavlusun'u seçmiş, Tavlusun'la ne alakası bulunmaktadır, bu araştırma konusudur. Paşanın çeşmesi köyde şimdi yıkılıp yok olmuştur. Bilhassa kütüphanelerle ilgili yayınlarda tekrarlanan bu yanlışlık bizim de çalışmalarımıza girmiştir.

Makalemizin sonunda yayınlarda bulunmadığı hâlde halkın arasında tekrarlanan yanlış bilgiler üzerinde durmak istiyorum. Bunlardan birincisi Seyyid Burhâneddin Kadı Burhaneddin karıştırmasıdır. Halkımızın birçoğu Selçuklular zamanındaki büyük mutasavvıflarından olup 1244 yılında Kayseri'de vefat ederek bugünkü bilinen türbesinin yerine defnedilen, Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin ile Kadı Burhaneddin'i karıştırmaktadırlar. Kadı Burhaneddin, Seyyid'den 150 yıl kadar sonra yaşamış yukarıda adı geçtiği üzere babası ve dedesi gibi Kayseri'nin kadısı iken Sivas-Kayseri merkezli Eretna Devleti'ni ele geçirip bu devletin son hükümdarı olmuş ve 1398 yılında vefat etmiştir. Büyük bir Türk devlet adamı ve şairidir.

Atatürk'ün başkent olarak önce, Ankara'nın yerine Kayseri'yi düşünmüş ve kararlaştırmış iken o zaman şehrin halkı kendisine yakınlık gösterip destek olmadıkları yüzünden kararını değiştirip Ankara'yı başkent yaptığı söylentisinin de aslı esaslı bulunmamaktadır. Atatürk baştan beri Ankara'ya karar vermiş ve faaliyetlerini o hedefe yönelmiştir. Ankara Anadolu'nun ortasında ve idari olarak vilayet idi. Kayseri ise önceleri ona bağlı sancaktı ve sonradan müstakil sancak, mutasarrıflık olmuştur. Ankara yine Yunan işgalindeki cepheye yakın, fakat emniyetli mesafede idi. Kayseri halkı daha Sivas Kongresi yapılırken, Atatürk henüz Kayseri'ye gelmeden delege göndererek kongreye iştirak etmiş böylece millî mücadele saflarında yerini almıştır. Sivas Kongresi'nden sonra 19 Aralık 1919 da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi olarak Atatürk ve arkadaşlarının Kayseri'ye gelişlerini halk büyük heyecan, hüsnükabul ve merasimlerle karşılamış, burada iki gün misafir etmişlerdir. Ankara'ya doğru yollarına devam ederken Kayserililerden gördükleri bu yakınlık ve desteğe karşılık şehir halkına (ahali-i

muhteremesine) meşhur şükran beyannamelerini yayınlamışlardır. Kayseri'ye heyet gelmeden önce İzmir'in işgalini protesto toplantısı yapılmış, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin şubesi açılıp başına Kayseri Müftüsü Ahmet Remzi Efendi (Oğuzata) getirilmiştir. Gayet tabi olarak her yerde olabileceği gibi bazı muhalifler de bulunmuş olabilir. Fakat bunların bir faaliyeti olmamıştır. Kayseri'ye başkentin nakli Sakarya Savaşları sırasında durumun önce pek iyi gitmemesi ve Ankara'nın tehlikeli duruma düşmesi üzerine ciddi olarak düşünülmüş, Kayseri Lisesi meclis olarak hazırlanmış, ancak zaferden sonra buna gerek kalmamıştır.

AHMED NAZIF EFENDİ'NİN MİR'AT-I KAYSERİYE'Sİ

Kayseri'nin ilk umumi tarihi olan, yazıldığından bugüne kadar-aşağı yukarı seksen yıldır yazarın ailesinin elinde saklanmış bulunan ve bu süre içinde eserin bastırılması için yapılan muhtelif resmî - gayri resmî teşebbüslere karşı konularak ilim alemince çok öncelerden tanınması önlenmiş olan Ahmed Nazif Efendi'nin "Mir' at-ı Kayseriye" isimli kitabı nihayet 1987 yılında Kayseri Valisi Yüksel Çavuşoğlu'nun başkanı olduğu Kayseri Özel İdaresi ve Kayseri Belediyesi Birliği tarafından bastırılmıştır. 1881-1914 yılları arasında yaşayan ve Kayseri'de vilayet baş katipliği, kaymakamlık ve lise hocalığı gibi görevlerde bulunan Ahmed Nazif Efendi'nin bahis konusu eseri, büyük tarihçi ve müzeci Halil Edhem tarafından görülmüş, onun tarafından ilmi bir şekilde hazırlanan "Kayseriye Şehri" isimli eserde Ahmed Nazif Efendi'den ve Mir'at-ı Kayseriye'den bahsedilerek eserin bastırılması gerektiği ifade edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren, Ahmed Nazif Efendi'nin oğlu ve torunları elinde bulunan kitabın basımı için, başta vilayet, belediye ve milli eğitim, yetkilileri çeşitli tekliflerde bulunmuşlar, ancak aileyi ikna edici olamamışlardır. Son olarak da bu satırların yazarı, uzun süre bu işin peşine düşmüş ancak yine muvaffakiyetsizliğe uğranılmıştır. Nihayet kitabı elinde bulunduran ailenin bugünkü üyeleri, Prof. Dr. Ahmet Hulusi Köker tarafından ikna edilerek, basım için Kayseri Valisi'ne teslimi sağlanmış ve böylece bugünkü neticeye ulaşılmıştır.

Yazmış olduğu konularda ana kaynaklara inemeyen, daha doğrusu, gerekli kaynakları çevresinde bulma imkânı olmayan Ahmed Nazif Efendi'nin Mir'at-ı Kayseriye'sinin; Halil Edhem'in Kayseriye Şehri isimli eseri de yazıldıktan sonra —bu esere dâhil olmayan Osmanlı Dönemi hariç— çok önemli bir kaynak sayılması mümkün değildir. Metot eksikliği ve plan karışıklığı ile amatörce hazırlandığı görülen eserine, şer'i mahkeme sicilleri araştırılarak yazılmış olan Osmanlı Dönemi için iyi bir araştırma mahsulüdür denilebilir. Hele o dönemin Kayseri'sinde böyle bir çalışmanın emsali olmadığı düşünülürse, eserin kıymeti anlaşılabilir olur.

Kitabın bugünkü neşrine gelince; orta boy, 12 sayfalık giriş, içindekiler, 203 sayfalık asıl eser ve orijinalinden alınarak, sona eklenen tıpkı basımlarla 235 sayfayı bulmuş ve birinci hamur kağıda basılmıştır. Kitabı yeni yazıya, bazı ilavelerle Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu çevirmiştir. Aslında eser vilayetçe, neşriyata hazırlanması için Erciyes Üniversitesi'nde kurulan akademik bir kurula verilmiş, daha sonra kitabı yayına hazırlayan, bu işi yalnız kendisi üstlenmiştir. Ancak, Sayın Palamutoğlu'nun herhâlde bu konudaki ilk çalışması olduğundan, yayında bazı aksaklıklar, hatalar, metot eksikliği ve zamanımızın yayın teamülüne aykırılıklar ortaya çıkmıştır. Bu yanlışlıklardan bazılarının da baskısında meydana geldiği fark edilmektedir.

Bu girişten sonra eseri iki bölümde tenkit ve tanıtıma tabi tutacağız:

I. Eserin yayını sırasında meydana gelen hata ve noksanlıklar.

II. Ahmed Nazif Efendi'nin asıl eserinin değeri, eksiklik ve yanlışlıkları.

Mir’at-ı Kayseriye’nin Yayımı Sırasında Meydana Gelen Aksaklıklar: Bu kıymetli emek mahsulü ve maliyeti büyük meblağ tutan eserin yayınlanmasındaki hatalar, herkesin göreceği üzere birinci sayfadan başlamaktadır. Yazarın kitaba verdiği esas isim “Mir’at-ı Kayseriye” parantez içinde küçük, “Kayseri Tarihi” ise bunun üzerine büyük puntolarla yazılmıştır. Eserin aslında olduğu gibi bunun tersi yapılmalı idi. Yine kapağın altına eserin yazarı olarak Ahmed Nazif Efendi’nin adı yazılacağı yerde, sadece yayımlayanın ismi yazılmıştır. (Bunların matbaa hatası olduğunu sayın Palamutoğlu belirtmiştir.) Eserin yazarının ismine, kitap içinde girişten sonra sıra gelebilmiştir. Kitap kapağındaki gariplikler sadece bu kadar da değildir. Böyle tarihi bir esere kapak resmi olarak, neden daha yeni inşa edilmiş Bürüngüz Camii’nin resminin seçildiği anlaşılammıştır. Yine yayımlayan kurulun ismi, kitabın ismi kadar değil de, küçük puntolarla yazılabilir.

Kitabın birinci sayfasında, “Birinci Bölüm Kayseri Sancağının Topoğrafyası” yazılarak, esas metne giriş yapılmış gibi bir başlık yazılmış, ikinci sayfada Ahmed Nazif Efendi ve gereksiz yere oğlu ve torununun resimleri, resim altları da yanlış yazılarak (bir kısmı düzeltilmiş) konmuş ve üçüncü yapraktan itibaren de yayımlayanın, Ahmed Nazif Efendi ve eseri hakkında verdiği malumat ile, yayında kendilerince kabul edilen prensipler ve teşekkür bahsinden ibaret bir giriş başlamıştır. Yine VI. sayfada, Halil Edhem’in, Nazif Efendi hakkındaki görüşleri arasında, onun Yenikapı Kitabesi’ni kurtarmasını naklederken gereksiz yere yayınlanmış kitabenin tarifi ve tercümesi de verilmiştir. Bunu değil de, kitabenin hâlen Kayseri Müzesi’nde olduğu ve *Vakıflar Dergisi’*nde yayınlamış bulunduğumuz envanter numarası verilmiş olsa idi daha uygun olurdu:

Aynı sayfada Ahmed Nazif Efendi’nin “Medeni Hâli” diye bir başlık konularak, hayat hikâyesine başlanmıştır. Herhâlde buraya “Tercüme-i hâli” veya “Biyografisi” denilmeli idi.

VIII. sayfada kitabın yayınındaki prensipler bildirilirken, metnin sadeleştirildiği, kısmen de asıl metin korunarak “haşiye” (Bunun da manasının dipnot olduğu açıklanmış.) hâlinde verildiği belirtilmiştir. Bu usul ise karışıklığa sebep olmuştur. Yayınlanan metin manzum veya asırlar önce yazılmış olup da dil özelliği olan bir eser değildir. Bu sebeple, ya gerekli sadeleştirme yapılır veya aslı gibi yayınlanırdı. Her sayfada, tarihi metin gibi, sıradan kelime ve tabirlerin, numaralar verilerek sayfa altlarında izahı gerçekten lüzumsuz olmuştur. Hatta bazıları bugün o kadar yaygın kullanılan kelimelerdir ki, açıklanmasına hiç ihtiyaç yoktu. Açıklama, yukarıda belirtildiği gibi, bazen sayfa altında numara verilerek yapılmış, bazen de “yani” kelimesi konularak, sanki aslı böyle imiş gibi metin içinde izah edilmiş; böylece asıl metin halini almıştır. Açıklanan kelimeler gereksiz yere büyük harfle yazılmış, çok defa kelimenin metin içindeki manası değil de, bütün diğer manaları verilerek, okuyucuya bunlardan uygununu seçme işi bırakılmıştır. Böylece de kitap hacmi, sayfaların yarısına varan kelime açıklamalarıyla bir misli artmıştır. Hâlbuki illa açıklamalı neşir yapılacaksa, metin esas alınıp, kitap sonuna bir lügatçe eklenir ve böylece sayfada yapılan tekrarlar da önlenirdi. Yine yayımlayan, transkripsiyon kaidelerine uymadığı gibi, dilde de bir birlik içinde olamamıştır. Açıklamalarını çok yerde gayet ağdalı kelimelerle ifade ederken; uğraşı, yöntem, bilim, sınav, içermek, ayrıntı vs. gibi yeni kelimeleri de sık sık kullanmıştır.

X. sayfada, Ahmed Nazif Efendi'nin ikinci eseri olan "Kayseriye Mensub Maşâhirin Terâcüm-i Ahvali" isimli eserini tefrika ettiği eski Erciyes dergilerinin sayıları verilirken, dipnotta, ilk defa çıkmasında Ahmed Nazif Efendi'nin de payı olan bu dergi hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olurdu. Dergi, aralıklarla dört defa yeniden yayınlanmış, her defasında da birinci sayıdan başlanmıştır. Hâlen 1978 yılında başlatılan dördüncü yayını devam etmektedir. Kitabın asıl giriş sayfası da pek düzenli olmamış, hele sayfa altındaki "Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi" yazısının buraya yazılmasının sebebi ve manası da hiç anlayamamıştır.

Eserin, kelime açıklamaları hariç, dipnotlarında bazen "MP" rumuzu ile yayımlayan belirtilmişken, bazılarında da bir şey yazılmamıştır. Bunlar Ahmed Nazif Efendi'nin olup, "Müellif" olarak açıklanan notlar mıdır? Mesela üçüncü sayfada 1. ve 5. dipnotlar kimindir? Tarih göz önüne alınırsa yayımlayanın olmalıdır. Burada "Liva" bütün manaları ile verilmiştir. Yukarıda bahsi geçtiği üzere, kullanılan asıl mana hangisidir?

Kitabelerin tercümelere verilirken, "meal" tabiri kullanılmıştır. Hâlbuki orada kitabenin geniş anlamı değil, tercümesi verilmektedir.

Eserin yayınında, Nazif Efendi'nin eksiklikleri ve yanlışlıkları belirtmeli idi. Zira eserde, sonradan ortaya çıkan kaynak ve incelemelere göre, bir hayli eksiklik ve hatalar bulunmaktadır. Bundan, zamanının imkânları ölçüsünde Ahmed Nazif Efendi mazurdur. Ancak yayınlanırken dökümanlar bilinmeli ve bu hususlar belirtmeli idi. Aşağıda ikinci bölümde bu durumu izah çalışacağız.

MİR'AT'I KAYSERİYE'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eserin Aslında Görülen Bazı Eksiklik ve Hatalar: İlk umumi Kayseri tarihi olan Mir'at'ı Kayseriye, yukarıda işaret edildiği gibi, esas olarak üç bölümden ibarettir. Coğrafi durum ile başlayan birinci bölümde (Kitaptaki bölüm başlıkları, girişte belirtildiği gibi, yayınlanırken ilave edilen başlıklar olmalıdır.) verilen rakamlar zamanının şartlarında tespit edilmiş olduğu için bugünkü tespitlerle farklılıklar bulunmaktadır. 5. sayfada verilen Erciyes Dağı'nın yüksekliği de bu şekildedir. Aynı sayfada ek açıklama ile açıklanan dağın isminin manası (Bu ek açıklama kitabın aslında mı olduğu yoksa yayımlayan tarafından mı ilave edildiği de anlayamamıştır.) bir değer ifade etmemektedir. Prof. Dr. Nezahat Baydur'un: "Kültepe (Kaniş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar" isimli eserinde belirtildiğine üzere, bu isim Hititler'e kadar giden "Harkasos" (Akdağ) isminden gelmektedir ve Romalılar zamanında bu dağa eski isminden alınarak, "Argaios" denilmiştir. Türkçeye de buradan geçmiştir.

3. sayfada Karahisar'ın bugünkü Yeşilhisar olduğu açıklanırken, Göstere'nin de Tomarza olduğu belirtilmektedir.

6. sayfada Ali Dağı üzerinde yattığı söylenen Ahmet Turan Gâzi hakkında Nazif Efendi herhangi bir malumat vermemektedir. Evliya Çelebi'den aldığı belli olan bu bilgiyi rivayet olarak

belirtilmeli idi. Yine bu sayfada Büyük Avgun Suyu'nun çıktığı yer olarak gösterilen “Gineler” isminin iyi okunmadığını zannetmekteyim. Bu isim ya Germir veya Talas altındaki Kinas semti olmalıdır. Yoksa yukarıdaki gibi bir yer ismi duyulmamıştır. Yine Nazif Efendi Ahî Evran Suyu'ndan bahsediyor ama, maalesef bu suyun meşhur olan sahibinden, su ile ilgisinden ve suyun nereden gelip nereye git tiğinden bahsetmiyor. Makbul Suyu'nu getiren Hoca Makbul için ise bir şey söylemiyor. Ahî Evran'ın Kayseri ile büyük ilgisinin bulunduğu son araştırmalarla ortaya çıkmıştır.

8. sayfada içmece ve kaplıcalar arasında zikredilen ve doğru olarak “Hamam ı Rabbanî” ismi ile kaydedilen Tekgöz Kaplıcası H. 931/M. 1525 yılında Saide Hatun tarafından vakfedilmiş olup, şahıslar elinde değil vakıflara aittir ve vakıflarca kiraya verilmektedir. Bugün tamir edilmiş ve sağlam vaziyettedir.

Karasaz (Ambar Sazlığı), İncesu'da vakıflar kuran Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Bostancı Çelebi Vakıflarına aittir. Çevresinde Doğancı Hacı Ahmed Paşa (Kurşunlu Camii'yi yaptıran) ve Sokollu Mehmed Paşa'ya ait vakıf araziler de bulunmaktadır. Engir Gölü ve çevresi ise Selçuklu Sultanlarından I. İzzeddin Keykavus'un inşa ettirdiği Siva Darüşşifası'nın ve yine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın vakfidir.

9. sayfada zikredilen ve yayımlayanın doğru olarak Hacı Kılıç Camii yanında olduğunu belirttiği, Sultan Aziz zamanında tesis edilen güherçile (barut) fabrikası binası, aslında, Kanuni Devri'nde mirliva olan Hüseyin Bey'in imareti olup, belki bu yapıyı da Hüseyin Bey, Çömlek Hamamı gibi Mimar Sinan'a yaptırmıştı. Her iki bina da bugün yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Herhâlde imaret geçen asırda işlemez hale gelince Sultan Aziz burada, Kayseri'nin ilk devlet fabrikasını kurduştur. Fabrikanın kitabesi ile birlikte resmi, Yıldız Sarayı'ndan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne getirilen fotoğraf albümlerinde bulunmaktadır.

Madenler bölümüne, yayımlayan tarafından, bugün Kayseri'de çıkarılan madenlerin ve fabrikanın listesi eklenebilirdi.

CAMİLER VE MEDRESELER

14. sayfada Cami-i Kebir'i imar ettiği belirtilen Muzaffereddin Mahmud'un babasının adı “Bağban” olarak yazmıştır. Ahmed Nazif Efendi, buna ait 44. dipnotta da, bazılarının bu ismi “Bağbasan” suretinde yazdığını ifade etmiş ve bu şahısın Muhammed Melik Gâzi'nin oğullarından Muzaffereddin Mahmud Melik Gâzi'nin torunu olduğu hakkında garip ve yanlış bir malumat vermiştir. Bu isim Bağban veya Bağbasan değil “Yağıbasan”dır. Kitabeye de bu şekilde yazılmıştır; “Yağısayan” şeklinde de yazılan eski bir Türk ismidir. “Yağ” Türkçede düşman olduğuna göre, isim “düşman basan” manasındadır. Bugün Kayseri'de de bir aile unvanı olarak yaşayan bu isim, daha değişik ve yanlış şekilde “Yağbasan” gibi söylenmektedir ve manası bilinmemektedir. Nizameddin Yağıbasan, Danişmendli ailesinden olup kitabın 60. sayfasında verilen bu aileye ait şecerede gösterildiği gibi, Kayseri Ulu Cami'ni yaptıran Melik Mehmed Gâzi'nin kardeşi Melik Emir Gâzi'nin (Türbesi Pınarbaşı'nın Melik Gâzi köyündedir.) oğlu ve Muzaffereddin Mahmud'un

da babasıdır. Danişmendli Devleti'nin Sivas-Tokat-Niksar bölümünde hükümdarlık yapmıştır ve buradaki birçok eserleri günümüze kadar gelmiştir. Nazif Efendi'nin caminin tamirleri ile ilgili olarak verdiği bilgiler kıymetlidir.

Melik Gâzi Medresesi'nin kalıntıları maalesef zamanla yıkılmış yerine park yapılmıştır. Medrese içindeki, caminin ve medresenin esas banisi Melik Mehmed Gâzi'nin türbesi de, belediye tarafından aslına uygun olarak onarılmıştır.

16. sayfadaki Raşid Efendi ve kütüphanesi hakkındaki bölüm eserin aslında var mıdır yoksa yayımlayan tarafından mı ilave edilmiştir, anlaşılamamıştır.

20. sayfada, Hunat Hatun Türbesi'nde medfun Selçuki Hatun'un mezar taşında yazılı ölüm tarihi, onlar hanesi okunmadığından, verilememiştir. Çünkü 80 olan bu rakam divanî rumuzla yazılmıştır. Böylece Selçuki Hatun'un ölüm tarihi H. 683 olmaktadır. Hunat Hatun'un ölüm tarihi mezar taşında yazılı değildir. Çünkü bu türbeyi Hunat (Mahperi) Hatun, cami ve medreseden de eski bir yapının yerine; oğlu Keyhüsrev'in de ölümünden sonra yaptırmıştır. Onun 650'li yıllarda hayatta olduğu tarihî kayıtlarda geçmektedir. Külliye de en eski yapılar hamam ve medresedir; sonra cami, daha sonra da türbe yapılmıştır.

Hunat Camii önüne yapıldığı belirtilen şadırvan, medresenin (müzenin) önünde idi ve 30 yıl kadar önce müzenin ön tarafının açılması için yıktırılmıştır. Kitabesi medresenin duvarında eski yerinde bulunmaktadır. Caminin son kalan vakıf akarı olan hamam da satılarak, mülkiyeti şahıslara geçmiştir.

Medresenin kitabesi bulunmadığından Hunat Hatun'a ait olup olmadığı hakkında şüphesi bulunan Nazif Efendi, bu şüphesinde haklıdır. Zira Hunat Hatun, kocası I. Alâeddin Keykubad hayatta iken eski dinini muhafaza etmiş ve herhangi bir bina yaptırmamıştır. O, bütün eserlerini, oğlunun saltanatı esnasında meydana getirmiştir. Nitekim Hunat Camii'ni de, oğlunun tahta çıktığı ilk yıl olan H. 635/M. 1238 yılında inşa ettirmiştir. Medresenin inşasının camiden eski olduğu anlaşıldığından, burasını da onun inşa ettirmiş olması mümkün değildir. Medreseyi herhâlde Alâeddin Keykubad inşa ettirmiş olmalıdır.

Hayırsever Hunat Hatun Kayseri'deki bu binalarından başka, Tokat'ın Pazar ilçesi ile Yozgat'ın Çekerek ilçesi arasına bir kaç büyük Kervansaray; İncesu ile Ürgüp arasındaki dağlar üzerine Şeyh Turesan Zaviyesi'ni yaptırmış ve bu zaviyeye geniş araziler vakfetmiştir.

21. sayfada, türbesi ve minberi ile birlikte mimarisine bakılarak erken Selçuklu eserlerinden olduğu kesin şekilde anlaşılan Lala Camii'nin banisine, rivayeten verilen Paşa unvanına bakarak, Osmanlı Dönemi eserlerinden olduğunu zannetmesi Nazif Efendi'yi büyük bir hataya düşürmüştür. Caminin bitişiğinde bulunan ve "Selahattin" (Aslının Muslihiddin olması lazım.) ismi ile anılan hamamın eski kayıtlarda "Atabey Hamamı" olarak görülmesi de göz önüne alınır ise caminin banisi Lala Muslihiddin'in, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğullarından II. Alâeddin Keykubad'ın atabeyi Lala Muslih olması ihtimalini kuvvetle akla getirmektedir. Ancak caminin mimarisi onun daha eski yıllara ait olduğu intibasını vermektedir.

21 ve 22. sayfalarda Güllük Camii'nden bahsedilirken, kitabede geçen caminin banisi Atsız Elti Hatun'un babası, Yağıbasan oğlu Mahmud'un, Cami-i Kebir'i tamir ettiren Muzaffereddin Mahmud olduğu belirtilmiştir. Danışmenli Devleti kalıntılarının ortadan kaldırılması ile Selçuklular'ın hizmetine giren Yağıbasan'ın üç oğlundan biri olan Muzaffereddin Mahmud ve kızı Adsız Elti cetlerine ait olan bu eserleri geniş şekilde tamir edip ilaveler yaptırmışlardır. Nitekim Güllük Camii'nin Selçuklu kitabeli köşe kapısı bu onarım sırasında yapılmıştır. Caminin orijinal taş mihrabı İlhanlılar Dönemi'nde ilave edilen (herhâlde Güllük Şemseddin tarafından) muhteşem çini mihrabının çinileri altında bulunmaktadır. Ulu Cami'nin de, şimdi Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan Muzaffereddin Mahmud kitabeli, orijinal ahşap kapısı ve minberi, yine bu tamir sırasında yapılmış olmalıdır. Ulu Cami'nin bu iki eseri tarafımızdan *Türk Etnografya Dergisi*'nde yayımlanmıştır.

23 ve 24. sayfalarda anlatılan Hacı Kılıç Camii'nin medresesi, vakıflarca tamir edilerek kuratılmıştır. Cami ve medresenin banisi İran'daki Tus şehirlî Ali Oğlu Ebulkasım olup, bu zat, Alâeddin Keykubad ve ondan sonraki sultanlar zamanı ümerasındandır ve türbesi Tokat'tadır. Caminin, tamir ettiren Hüseyin Bey'in, eski yol ortasından minare bitişiğine nakledilmiş bulunan mezarının taşları, Ahmed Nazif Efendi ve Halil Edhem tarafından yanlış okunduğu kanaatindeyiz. Kitabede Hüseyin Bey'in Kayseri Mirlivası değil Aksaray Mirlivası olduğu kayıtlıdır. Vakfiyeden ve bu eserden öğrenmekteyiz ki Hüseyin Bey, Hacı Kılıç Camii'ni tamirden ve yanına daha sonra Güherçile Fabrikası olan imaretini yaptırmışından başka, Atabey namıyla maruf Selahaddin Hamamı'nı satın almış ve Sahabiye Medresesi'nin batısında, yolun karşı tarafında, bugün yerinde yeni bir bina bulunan Çömlek (diğer adı Meydan) Hamamı'nı yaptırmıştır. Eski tezkirelerde, Hüseyin Bey'in hamamını meşhur Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu kayıtlıdır. Ancak bu hamamın hangi hamam olduğu bugüne kadar açık olarak malum değildi. Eserin vermiş olduğu önemli bilgiden, bu hamamın Çömlek Hamamı olduğu (Yakın zamanlara kadar faaldi ve hâlen birçok kimse tarafından hatırlanmaktadır.) aynı zamanda Evliya Çelebi'nin, Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak Seferine giderken yıkanmış olduğunu belirttiği Meydan Hamamı'nın da yine aynı hamam olduğunu anlamış oluyoruz.

Selahaddin Hamamı, Lala Camii Vakfı iken Hüseyin Bey tarafından satın alınmış; yine verilen bilgiye göre, 1677 yılında Küçük Hasan Paşa'nın mülkiyetine geçmiş; 19. asrın başlarında da, Güpgüpzade Hacı Mustafa ve Hacı Bekir Ağalar tarafından satın alınarak evlada meşrut vakfedilmiştir.

24 ve 25. sayfalarda anlatılan Kurşunlu Camii'nin banisi Doğanlı Hacı Ahmed Paşa'nın görevleri arasında, kitapta belirtildiği gibi, sadrazamlığın da bulunduğunu bilmemekteyiz. Eski kayıtlarda böyle bir bilgi yoktur. Paşa, Kurşunlu Camii'sini Mimar Sinan'a Konya Valisi iken yaptırmıştır. Kayseri o tarihlerde sancak (liva) olarak Konya Vilayetine bağlı idi; ancak Konya'da vali olarak şehzadeler bulunduğundan, Konya valileri bu tarihlerde Kayseri'de oturmakta idiler. Doğanlı Hacı Ahmed Paşa'ya Kayseri halkı Kuşçu Paşa ismini takmış ve şehirdeki Gültepe semti de onun adına izafeten "Kuşçu Paşa'nın Harmanı" diye anılmıştır. Padişahların av kuşları ile vazifeli olan Paşa herhâlde bu işini ve merakını Kayseri'de bulunduğu sırada da sürdürmüş olmalıdır. Paşa'nın

camisinden başka, vakfiyesinde geçen diğer bütün eserleri yıkılarak ortadan kalkmıştır. Son olarak 1930'lu yıllarda, Mimar Sinan yapısı olduğu söylenen Paşa Hamamı ismi ile anılan Çifte Hamamı, zamanla yıkılmıştır. Resmî Gabriel'de bulunmaktadır.

25. sayfada yayınlanan özet, "Temlikname-i hümayun" değil vakfiye olacaktır. Burada geçen "Yozgat" köyünün yanlış okunduğu kanaatindeyim. Burası, diğer bazı vakfiyelerde de geçen, Elagöz köyü yanındaki eski "Yorgat" köyü olmalıdır. Bugün Yorgat İni denmektedir.

Yine bu sayfada, caminin yapılış tarihi olarak verilen 984 yılı yanlıştır. Yayınlanan kitabenin son mısrası ebced hesabıyla H. 994/M. 1585/86 çıkmaktadır. Kitabede bazı yanlış okumalar da olmuştur: "Anın" kelimesi "anal", "dilerim" kelimesi "diyalarım" ve "Kayseri" kelimesi de "Kayser" olarak değişik şekilde yazılmıştır.

Hacı Ahmed Paşa'nın Kurşunlu Camii'ni hangi tarihte yaptırmış olduğu münakaşalıdır. Caminin kitabesine göre yapım H. 994/M. 1586 temliknamede ise H. 981/M. 1572 tarihinde Kayseri'de caminin yapıldığından bahis vardır. Sinan H. 976/M. 1568 yılında başladığı Selimiye Camii'ni H. 982/M. 1574 yılında tamamlamıştır. Bu duruma göre Kayseri'deki cami de Selimiye Camii yapılırken inşa edilmiştir. Bu esnada 90 yaşlarında olan Sinan, bundan sonra da baş mimar olarak görevini sürdürmüş, 1580 yılında yapılan Kılıç Ali Paşa Camii'nden başka, bundan sonra onun belli başlı bir eseri görülmemiştir. 1588 yılında da 99 veya 100 yaşında vefat etmiştir. Hacı Ahmet Paşa ise 965 yılında ilk defa, 979 yılında da ikinci defa Konya valisi olmuş, daha sonra da sarayda göreve devam etmiştir. Kurşunlu Camii'ni ikinci valiliği sırasında yaptırdığı anlaşılmaktadır.

28. sayfada Şeyh (Şih) Camii anlatılırken caminin banisinin Şeyh İbrahim Tennûri Hazretleri olduğu ve eski kayıtlara göre de caminin H. 878/M. 1473 tarihinde inşa edilmiş bulunduğu belirtilmiştir. Ancak zikri geçen caminin H. 984 yılında vefat eden Tennûri evladından Şeyh Abdürrahim Efendi tarafından yaptırılmış olduğu, bunun, oğlu Abdüssamed Efendi'nin 1014 tarihli vakfiyesine ve eserin mimarisine dayanarak *Vakıflar Dergisi'*nin XIII. sayısında yayınlanan, "Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları" isimli makalemizde belirtilmiş idi. Bu konuda daha sonra yayınlanan başka yazılarımızda da durmuştuk; ayrıca Nazif Efendi, yine bu hususta belirtmiş olduğu eski kayıtların da neler olduğunu yazmamıştır.

Şeyh Tennûri'nin hâlen ailesinden şahıslar elinde bulunan ve daireler hâlinde çizgilerle tanzim edilmesinden dolayı, yuvarlak şekli dolayısıyla "Sofra" ismi verilen geniş şeceresini *Erciyes Dergisi'*nde neşretmiştik.

28 ve 29. sayfalarda Yanıkoğlu Camii hakkında Nazif Efendi'nin Şer'i Mahkeme sicillerine dayanarak vermiş olduğu malumat takdire değer.

Yine Çiğdeli Camii hakkında Nazif Efendi kıymetli bilgiler vermiştir. Ancak caminin ilk yapılış tarihi belli değildir. Bu cami ilk defa buradaki mahalleye ismini veren Tacıkızıl tarafından XIV. yüzyıl başında yaptırılmış olmalıdır. 30. sayfada Çiğdelizade Hacı Ahmed Ağa'nın H. 1062/M. 1651 tarihli vakfiyesinden bahis vardır. Bu vakfiyeye göre cami bu tarihten önce inşa

edilmiştir. Nitekim 1649 yılında Kayseri'ye gelen Evliya Çelebi, bu camiden şehrin eşrafından olarak Çiğdeli zade'den ve sarayından bahsetmektedir. Biz de *Erciyes Dergisi'*nde, eski bir günlükte geçen, Çiğdelizade'nin çeşme yaptırıp su getirdiğine dair malumatı neşretmiştik. Cıncıklı Camii diye anılan Çiğdelizade Camii'nin, 1128 yılında Çiğdelizade Aişe Hatun tamir ettirdiği gibi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da yine bir Hatun, Taşçızade Seyyide, tekrar tamir ettirmiştir. Güpgüpoğlu Vakfiyesinde de camiye bazı vakıflar yapıldığına dair kayıtlar vardır. 1985 yılında cami tamamen yıkılarak Hacı İbrahim Katartaş tarafından yoldan geri çekilip yeniden yapılmıştır. Caminin ilk halinin kubbeli olduğu ve mihrap çevresindeki çinileri dolayısıyla Cıncıklı adını aldığı söylenmektedir.

31 ve 32. sayfalarda bahis konusu yapılan Kale Camii hakkındaki malumat çok önemlidir. Ancak Kayseri'nin H. 872/M. 1467 yılında Karamanlılardan Osmanlılara geçtiği, İç Kale'de yer alan harap caminin yerine, Padişahın (Fatih'in) iradesi ile Gedik Ahmed Paşa tarafından bugünkü mescidin inşa edilmiş olduğu ve buraya Fatih tarafından bir hayli emlak ve akar vakfedilmiş bulunduğu hakkındaki malumatların neye dayanarak verildiği maalesef malum değildir. Malumat, kadı sicillerinde olsa idi Nazif Efendi bunu belirtirdi. Siciller zaten II. Bayezid Devri'ne kadar gitmektedir. Osmanlı tarihlerinde ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde Fatih'in Kayseri'deki vakıfları ile ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Kayseri Osmanlılara ikinci defa ve kati olarak, şehrin yakınındaki Seykalan Kalesi'nin de eklenmesi ve Karamanlı Beyi olabilmesi için kendisinin desteklenmesi şartı ile Karamanoğlu Pir Ahmed tarafından H. 869 /M. 1464 yılında Fatih'e geçmiştir. Ancak Pir Ahmed Karamanoğlu Beyliğini elde ettikten sonra ahdinden caymaya kalkışınca H. 871/M. 1466 yılında, Fatih Karamanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak burasını kendisine bağlı eyalet hâline getirip, Kayseri'yi de sancak (liva) olarak, merkezi Konya olan bu eyalete bağlamıştır. Kayseri Kalesi içindeki söz konusu caminin bir Karamanoğlu Camisi –herhâlde onların Kayseri Valisi olan Şeyh Çelebi'nin camisi– olup, Fatih zamanında tamir edilmesi dolayısı ile Fatih'e izafe edildiği düşünülebilir. Yoksa koskoca Osmanlı Padişahı'nın emri ile böyle mütevazı bir mescid yapılmaz ve yapıldığı ifade edilen vakıfları da kaybolmazdı. Burada zikredilen “bani-i kadım mezarı”ndan kasıt da, kaynaklarda hayırsever olduğu belirtilen Şeyh Çelebi'nin mezarı olmalıdır. Şeyh Çelebi hakkında son olarak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nün çıkartmış olduğu Tarih Dergisi'nin 34. sayısında neşrettiğimiz “Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kitabe ve Mezartaşları” başlıklı makalemizde malumat verilmiştir. Yine Karamanoğlu ailesinden, Kayseri ile alakası olan, Şeyh Çelebi'nin babası Emir Davud ve evladına ait Kayseri köylerinden Üskübü ve Muncusun'daki hisse vakıfları ile Güllük Mahallesi'ndeki tekkesine ait vakıflar Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kayıtlarında bulunmaktadır.

Emir Davud'un oğlu Şeyh Çelebi'nin oğlu Emir Musa'nın evladından bir şahıs, H. 1146 tarihli Gavremoğlu Vakfiye'sinde şahitlik yapmıştır. Yine Emir Davud oğlu Şeyh Çelebi'nin Niğde'de Muslih isimli bir şeyhe vakıf kurduğu hakkında vakıf defterlerinde kayıt bulunmaktadır.

33. sayfada bahsi geçen Gürcü Osman Paşa Camii Şerifi çok önemlidir. Kayseri'de Mimar Sinan yapısı olan üç eserden biri olan bu caminin yeri bugüne kadar bilinmiyor, yine aynı sayfa ve 32. sayfada anlatılan Hükümet Dairesi (Saray) Camii'nin bu cami olduğu zannediliyordu. Hâl-

buki Çerkes Ahmed Paşa Vakfıyesinde ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bahsedilen ve eski At Pazarında (At Pazarı şimdiki Postahane ve Hükümet Konağı arası, şimdiki meydanın bir bölümü) olduğu kaydedilen bu caminin Nazif Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Saat Kulesi ve Hükümet Konağı arasında olduğu, son olarak H. 1314/M. 1896 yılında Mutasarrıf Mehmed Nazım Paşa tarafından tamir edildiği, bitişiğinde iki medrese bulunduğu anlaşılmıştır. Ne yazık ki Mimar Sinan yapısı bu mühim mabet de herhâlde Paşa Hamamı gibi yol ve meydan tanzimi sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Sinan'a Kayseri'de cami yaptıran ve Evliya Çelebi'nin kaydına göre bugünkü vilayet konağının yerine sarayını inşa ettiren Osman Paşa'nın; Sicilli Osmanî'ye göre, önce Kastamonu (Kayseri?) ve sonra Halep Valiliği yapan 1554 yılında Bağdat Valisi iken vefat eden Çerkes (Gürcü?) Osman Paşa olması ihtimal dâhilindedir.

33 ve 34. sayfada bahsi geçen Serçeoğlu Mescidi'ne Bağdat Valisi Mehmed Raşid Paşa tarafından hediye edilen büyük ebattaki Kur'an'ı Kerim, bu mescidin yıkılıp yok olması üzerine Hunat Camii'ne getirilmiş, bu camiden de son yıllarda çalınıp sonra bulunması üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı'na alınmıştır. Tarafımızdan, kitabın Raşid Efendi Kütüphanesi'ne nakledilerek Kayseri'de kalması için gayret sarf edilmiş ise de muvaffak olunamamıştır.

36. sayfada Katiroğlu Camii'nin isminin Hatiroğlu olması gerektiği ve caminin banisinin, Moğollar'a karşı Anadolu'yu kurtarmak üzere isyan eden meşhur Selçuklu Emiri Hatiroğlu Şerefeddin olduğu kaydediliyorsa da, bu hususa delil olacak elde bir kayıt olmadığı gibi Kayseri'de Katiroğlu veya Katırcıoğlu sülaleleri bulunmaktadır ve Evliya Çelebi de caminin ismini bu şekilde tespit etmiştir.

Kocabey (Kadı Mahmud) Kazancılar ve Şeyh Taceddin Camileri yıkılmış olup, Şeyh Taceddin Türbesi ile caminin izleri bugün mevcuttur. Caminin yerine yeni bir cami yapılmıştır.

42, 43 ve 44. sayfalarda Kayseri'de medfun zatların mezarlarından bugün sadece Seyyid Burhâneddin, Zeynel Abidin (Kemikleri türbesinden Seyyid Burhâneddin Türbesi'ne nakledilerek türbesi kütüphane hâline getirilmiş, sonradan tekrar tarafımızdan orijinal türbesine nakledilmiştir.), Firuz Sultan (Atatürk Konağı bahçesinde), Ebu İshak Alemdarı Kazeruni (Yoğunburç karşısında harap tekkesi yakın zamanda yıkılmış.) tarikatın son şeyhlerinin mezarları Yoğunburç'la Han Camii arasında dolmuş duraklarının ortasında kalmıştır. Şeyh İbrahim Tennûrî, Şeyh Taceddin İbrahim, Seyfullah Efendi (Türbesi Zekai Bey Mahallesi'nde), Melik Mehmed Gâzi; Emir Sultan, Tatarhaniler (Emir Erdoğan) inkiler kalmıştır. Seyyid Burhâneddin Mezarlığı da bozulmuş bulunduğundan burada gösterilen yatır mezarlarından ve mezar taşlarından hangilerinin kalmış olduğu malum değildir.

İKİNCİ KISIM

Nazif Efendi'nin, bu bölümde Kayseri'nin eski tarihi hakkında verdiği bilgiler, bugünkü araştırmaların yanında tabii ki çok zayıf kalmıştır. 49. sayfada belirtilen Kayseri'nin ilk ismini

taşıyan Mazaklar diye bir kavim kesinlikle bilinmemektedir. Yine Kültepe'nin (Karahöyük, Karaev köyü), klasik dönemlerdeki meşhur ateş mabedinin olduğu yer olması da yakıştırmadır. Burası bilindiği üzere, Anadolu'nun en eski şehirlerin den olan "Kaniş" ve yanındaki pazar yeri "Karum"dur. Hititler ve daha önceki müstakil şehir krallığı ve Asurlular devirlerinde burası çok gelişmiş, daha sonraki dönemlerde önemini kaybetmiştir. Buradaki küller, şehrin birkaç defa istilaya uğrayıp yakılması ile meydana gelmiştir.

50. sayfada, Kayseri'nin adının Roma İmparatoru Avgustus'a nispet edilerek verilmiş olması doğrudur; fakat, Sezar zamanında "Sezariye" ismini almış olduğu ifadesi gariptir. Zira Roma İmparatorlarının imparator manasında kullandıkları "kaysar" (ceasar) unvanı Fransızlar tarafından "sezar" olarak telaffuz edilmiş, meşhur Roma İmparatorunun da, sadece unvanı kullanılarak bu isim verilmiştir. Dolayısıyla Kayseri hiçbir zaman bu telaffuzla adlandırılmamıştır. 53. sayfada Selçuklu Devletleri sayılırken zikredilen "Germiyan Selçukluları" ismi herhâlde yayımlayan tarafından okunmuştur. Germiyan olarak anılan Kütahya, da büyük Selçuklular'ın bir kolunun hüküm sürdüğüne dair bir bilgiye sahip değiliz. Ancak "Kirman Selçukluları" nı biliyoruz.

54. sayfada verilen Selçuklu ailesinin şeceresi eksik ve yanlışlıklarla doludur. Aile hakkındaki son çalışma Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen tarafından yapılmış olup "Büyük Selçuklular" isimli iki ciltlik eserinde neşredilmiştir.

Kayseri'ye ilk Türk ordusu, Malazgirt Zaferi'nden önce Alp Arslan'ın kumandanlarından Afşin Bey'in komutasında 1067 yılında girmiştir. Malazgirt Zaferi'nden hemen sonra 1072 yılında şehir kati olarak Türklerin eline geçti. Destanlarda Kayseri'yi fetheden kumandanın Turesan Bey olduğu kayıtlıdır. Malazgirt'ten sonra bu bölgeyi Bizans'tan önce Artuk Bey almış, sonra da merkezleri zaman zaman Niksar, Sivas, Kayseri ve Malatya olan Danişmendlilerin eline geçmiştir. Danişmendlilerin birinci hükümdarı ve hanedana ismini veren Danişmend Ahmed Gümüştekin Gâzi'dir. Pınarbaşı'nın Melik Gâzi köyündeki meşhur türbede yatan Melik Emir Gâzi'nin oğlu, Kayseri'yi kendisine merkez yapıp burada Cami-i Kebir ve bugün maalesef kalıntıları yıkılarak ortadan kaldırılmış olan yanındaki Melik Gâzi Medresesi ile daha bir kısım binalar yaparak şehri imar eden Melik Mehmed Gâzi'dir. Melik Mehmed Gâzi'nin, Yağlıbasan, Yağan ve Aynüddeve isimlerinde üç erkek kardeşi vardır. Nazif Efendi'nin Selçuklu Şeceresi gibi Danimendli sülalesi de, devrinin imkânsızlıkları sebebi ile eksik ve yanlış olmuştur. Danişmendli ailesinin ilk üyeleri Orta Anadolu'yu Bizans'tan fethedip burasını vatan yaptıkları gibi, yıllarca devam eden Haçlı akınlarına karşı, Selçuklular'la birlikte savunmaya geçerek ülkeyi düşmana terk etmemişlerdir. Bu sebeple türbeleri birer evliya kabri olarak yüzlerce yıl halk tarafından itibar görüp, ziyaret edilegelmiştir.

57. sayfada ve daha önce Anadolu'nun ilk Türkçesi olarak zikredilmeye çalışılan "Peli Türkçesi" meselesi fanteziden ibarettir. Yusuf Has Hacib'in eseri Doğu (Hakanî) Türkçesi ile yazılmıştır. Hâlbuki Anadolu'ya gelenler batı Türkleri ve genellikle de Oğuzlardır.

61. sayfada meskükat kataloglarından naklen verilen ve Melik Gâzi Gümüştekin'e ait olduğu zikredilen bakır sikkenin, Danişmend ailesinden, Malatya'yı kendisine merkez yaparak burada

ayrı bir kol teşkil eden, Melik Mehmed Gâzi'nin kardeşi Aynüddeve'ye ait olduğu son zamanlardaki araştırmalarla ortaya çıkmıştır. Danişmendliler'de ilk parayı Melik Emir Gazi bastırmıştır.

Danişmendlilerin, kendilerini, Emeviler Devri'nde Anadolu'da gazalarda bulunan meşhur İslam kahramanı Battal Gâzi'ye nispet etmeleri bir efsaneden ibarettir. Nazif Efendi herhâlde bu görüşü, eski Erciyes dergilerinde yayınlanan XVI. asırda yaşamış bir şahsın silsilenamesine dayanarak ileri sürmüştür. Bu silsilenamede Danişmend Gâzi ve Battal Gâzi olmak üzere Hz. Ali'ye kadar birçok büyüğü cet olarak gösterilmiştir ki bu husus eski şecerelerde adet hâlinindedir.

63. sayfadaki Anadolu Selçukluları'nın hükümdar listesinin sonunda bulunan III. Mesud diye Selçuklu ailelerinden bir kimsenin bulunduğu eskiden bazılarınca ileri sürülüyor idiyse de, bunun ikinci defa İlhanlılarca saltanata tayin edilen II. Mesud olduğu ortaya çıkmıştır. Yine aynı aileden III. Alâeddin Keykubad ikinci defa sultan olmamıştır.

64. sayfada Kayseri Meliki Sultanşah'ın birinci ismi, bazen Nureddin, bazen de Rükneddin olarak yazılmıştır. Ona ait olan bu ikinci isim tarihlerde ve kitabesinde "Nureddin" olarak yazılmıştır.

65. sayfada geçen Dış Kale'nin kapısı (Yeni Kapı) tamamen yıkılmış olup kitabesi müzededir. Kayseri Kalesi hakkındaki son bilgilere göre geniş çalışmamız, Kayseri Müzeleri Yıllığı'nın birinci sayısında neşredilmiştir.

66. sayfada bahsedilen emirler Sinaneddin Yusuf ve Zahirreddin ili, yukarıda geçen Muzaffereddin Mahmud'un kardeşleri olup, hepsi Yağbasan'ın çocuklarıdır ve Selçuklu hizmetine giren Danişmendliler'dendir.

Yine bu sayfada verilen Cami-i Kebir kitabesi başındaki "ammere" kelimesi yazılmadığı gibi Şifaiye kitabesinde de "dame ittifake" ibaresi "dame takvahü" şeklinde kaydedilmiştir.

67. sayfada I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci defa tahta geçmek için sultan olan yeğeni III. Kılıç Arslan'ı tahttan indirip Malatya Valiliğine göndermesi, büyük oğlu I. Keykavus'u Kayseri Valiliğine, küçük oğlu Tokat Valisi I. Keykubad'ı da veliaht olarak tayin ettiği hakkındaki ifadeler herhangi bir kaynağı dayanmamaktadır. Kılıç Arslan Konya yakınındaki Gavele Kalesi'ne kapatıldı, Keykavus da Malatya Valisi (meliki) oldu.

68. sayfadaki Yoğunburç kitabesinde "muazzam" kelimesi bulunmaktadır. Yine burada geçen Uzun Yol tabirinden, Nazif Efendi'nin Osman Kavuncu Caddesi'ni değil, İnönü Bulvarı'nı kastettiğini zannetmekteyim.

Yoğunburç civarında eski sarayın (hükümet dairesi) ve eski mahkemenin bulunması enteresandır. Burcun bitişiğinde eski hükümet dairesinin bulunduğu yer olarak tarif edilen mahalde, II. Selim Devri'nde Kayseri-Bozok mirlivalığı yapmış Çerkes Ahmed Paşa'nın vakıf emlaki bulunmaktadır. Yine burası Tacıkızıl Mahallesi'dir. Tacı Kızıl İlhanlıların son Anadolu valilerinden, Bünyan Ulu Cami'ni yaptıran Zahirreddin Mahmud'un babasıdır. İlhanlılar hakkında geniş bilgi için İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi'nin 34. sayfasındaki makalemize bakılabilir.

71. sayfada I. Alâeddin Keykubad'a halifenin verdiği unvan, esas halifenin ismi ile karıştırılarak yazılmıştır. Sultan tahta çıktığında Bağdat'da Abbasi Halifesi olarak El-Nasır Lidinullah bulunuyordu. Kırk yıldan fazla halifelik yapmış ve Ahi (fütüvvet) teşkilatını kurmuş olan bu halife, Alâeddin Keykubad'a "Es-Sultanü'l muazzam, Sultanü'l-azam, Burhan emrû 'l-mü 'minin" in unvanlarını vermiş, Keykubad bu unvanları kitabe ve paralarında kullanmıştır. El Nasır Lidinullah'tan sonra oğlu Ez-Zahir Biemrillah, ondan sonra da Mustansır Billah halife olmuşlardır.

75. sayfada, Kayseri'de Keykubad köyünün —bu sultan zamanında çiftlik olması dolayısıyla bu ismi aldığı yazılmışsa da— bugün Şeker Fabrikası arazisi içerisinde bulunan bu semtte, Keykubad tarafından şehirdeki saraydan (Devlethane) başka büyük bir saray yaptırılmış olduğundan burası sultanın ismi ile anılmıştır. Burada bugün sarayın kalıntıları, fabrikanın gölü olan havuzu bulunmaktadır ve arkeolojik kazılar yapılarak bazı çini ve mimari kalıntılar bulunmuştur.

Yine bu sayfada Alâeddin Keykubad'a kadar Anadolu Selçukluları'nın altın sikke bastırma-dığı kaydedilmiştir. Son zamanlarda II. Kılıç Arslan'ın da bir altın sikkesi bulunmuştur. Sikke İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir.

76-84. sayfalarda İlhanlılar'dan Hülagü'nün Alâeddin Keykubad'a gönderdiği ileri sürülen mektuplardan bahis vardır. Çok müphem olan bu mektup teatisi Alâeddin Keykubad'la İlhan Hülagü arasında değil, Cengiz'in torunu büyük Han Ogeday (Oktay) Kaan arasında olmuş ve Keykubad, teklifleri gereğince bela defi düşüncesi ile onlara sözde bağlı olmayı kabul etmiştir. Hülagü Keykubad'ın ölümünden sonra İlhan olmuştur. Her iki han da Müslüman olmayıp, eski Moğol dininde putperest idiler.

Sayfa 85'te Moğol Hanı olarak gösterilen ve Selçuklu ülkesini istila eden ve aslında Moğol kumandanı olan şahsın ismi Panço Han değil, Baycu Noyan'dır.

86, 87. sayfalarda Moğollar'ın Anadolu istilası, diğer birçok konular gibi çok muhtasar, yanlış ve eksikliklerle verilmiştir. Ancak biz burada, tabii ki, eserin eksiklikleri üzerinde durmamaktayız ve verilen malumatı değerlendirmekteyiz. Moğollar 1243 yılında Sivas yakınında Köseadağ'da Selçuklu ordusunu mağlup ettikten sonra, Sivas üzerinden Kayseri'ye girmişler ve şehri tarihinin en büyük yağma ve kıtaline tabi tutmuşlardır. Şehrin Moğollar'a dayanması ve 15 gün kadar müdafaadan sonra düşmesi hakkındaki geniş malumat tarihlerde kayıtlıdır. Gerçekten çok zayıf bir şahsiyete sahip bulunan II. Keyhüsrev, Moğollar önünden kaçmış, ancak Adana Sis (Kozan)'da bulunan o zamanki Ermeni Devleti'ne iltica etmemiştir. Tam tersine, Moğollarla anlaşma yapılırca onların taraftarı olan ve kendilerine sığınan annesi ile karısını (Hunat Hatun ve Gürcü Hatun) Moğollara teslim eden Ermeniler üzerine bir sefer yapmış, onları kendisine tabi hale getirmiş ve bu sefer sonunda da ölmüştür. Kitapta zikredilen Ermeniler'in kestirdiği Selçuklular'la müşterek para, onların Selçuklular'ı metbu tanıdıklarını göstermektedir ki, Alâeddin Keykubad Dönemi'nde de böyle paralar bastırılmıştır.

88. sayfada H. 644/M. 1246 olarak verilen Moğol istilasının tarihinin H. 641/M. 1243 olacağını yukarıda zikretmiştik. Yine bu tarihte Hunat Hatun'un da ölmesi ve caminin yarım

kalmayı ifadesi hayretle karşılanmıştır. Zira kitabın başında caminin yapılışı için H. 635/M. 1238 tarihini veren kitabeler ve Hunat Hatun'un oğlunun ölümünden sonra da hayatta olduğuna dair kabir kitabesi yayımlanmıştır. Hunat Hatun'un 1250'li yıllarda dahi hayatta olduğuna ve siyasi faaliyette bulunduğuna dair tarihî kayıtlar bulunmaktadır.

89. sayfada II. Keyhüsrev'in üç oğlu, II. Keykavus, IV. Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad arasındaki mücadelelerden bahsedilirken, Keykubad'ın Bizans İmparatoru'nun kızından doğmuş olduğu ve diğer iki kardeşin bir ara ona karşı ittifak ettiği ve onun da ağabeylerine karşı isyana kalkıştığı tamamen hayal ürünüdür. Bir kere II. Keykubad Bizans İmparatoru'nun kızından değil babası I. Keyhüsrev'in çok sevdiği ve paralarında kendisini arslan, onu güneş olarak tasvir ettiği karısı Gürcü Melikesinden doğmuştur. İkincisi, Keykavus'la Kılıç Arslan, yalnızca ikisi, bir araya gelerek saltanat sürmemişler büyük Selçuklu devlet adamı Celaleddin Karatay'ın organizasyonu ile üç kardeş birlikte saltanatta bulunmuşlar bir dönem; Kılıç Arslan'la Keykubad bir araya gelerek ağabeylerine karşı anlaşmışlar ve bunun nişanesi olarak da Konya, Kayseri ve Sivas'ta para bastırmışlardır. Üç kardeşin müşterek saltanatta bulunduğu süre içinde kitabe ve paralarında üçünün de isimleri yazılmıştır. Üçüncüsü ise küçük kardeş Keykubad, ağabeylerine karşı tek başına hiçbir zaman isyana kalkışmamıştır. Selçuklu ülkesinin üçe ayrıldığı görülmemiş, Moğollar'ın müdahalesi ile bir ara Keykavus'la Kılıç Arslan arasında ikiye ayrılmıştır. Yine Moğollar, ifade edildiği gibi, Keykavus'u değil, Kılıç Arslan'ı desteklemişler; neticede Keykavus Bizans'a iltica etmiş ve Kılıç Arslan tek başına hükümdar olmuş, sonra da onlar ve taraftarları devlet adamları tarafından idam edilmiştir. Kılıç Arslan'ın Amasya'ya sürgünü de söz konusu değildir.

90. sayfada yine, hadiseler birçok karışıklık ve yanlışlıklarla anlatılmaya, devam edilmiştir. Moğollar'a karşı isyan edenler Maraş dağlarındaki Afşarlar değil, Konya civarındaki Karamanlılardır. İzzeddin Keykavus yerine hep Alâeddin yazılmıştır. Alâeddin'in herhangi bir siyasi ağırlığı olmadığı gibi, Moğollar'a, ağabeylerini ve devleti temsil etmek üzere giderken Erzincan'da genç yaşta şüpheli şekilde vefat etmiştir.

Aynı sayfada Pervane Muineddin Süleyman'ın, Muinüddin veya Muieddevle ismi, pervanelik gibi bir makam olarak zikredilmiştir. "Sahib Ata" ismi ile Muinüddin Süleyman değil, çağdaşı diğer Selçuklu Emiri Fahreddin Ali meşhur olmuş, kendisi, esas ismi gibi, Pervane olarak anılmıştır. Kayseri'deki medresesi, Kapalı Çarşı'da bulunan eski Bakırcılar Çarşısı'dır ve medresenin açılışını Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled yapmıştır. Cami ise Bürüngüz Camii önündeki Yardımsevenler Derneği binasının yerinde idi.

91. sayfada ileri sürüldüğü gibi Cengiz sülalesinin eski dinî mecusilik değildir. Ata dinleri, totemcilik, putperestliktir. Aynı sayfada Hatıroğlu Şerafeddin de yanlış değerlendirilmiştir. Önceleri Selçuklu sultanlarına karşı pek müspet hizmetleri bulunmayan bu emir, daha sonra çok müspet bir harekete girişmiş, putperest Moğollar'ı Anadolu'dan atarak, onların zulmünden Anadolu halkını kurtarmak için, Karamanoğullarının bir kısım devlet ricalinin desteği ve Mısır Türk Memlûk Devleti'nden gelecek olan yardıma güvenerek milli bir isyan başlatmış; ancak,

bunda muvaffak olamayarak, birçok masum Türklerle birlikte Moğollar elinde hayatını kaybederek milli kahramanlarımız arasına dâhil olmuştur.

92. sayfadaki Mısır Meliki'nden kasıt, Mısır Türk Memlûkleri'nin büyük hükümdarı Baybars'tır. Bu büyük Türk hükümdarı Anadolu'yu Moğollar'dan kurtarmak için buraya 1277 yılında bir sefer düzenlemiş, Elbistan'da Moğol ordusunu büyük bir mağlubiyete uğratmıştır. Kayseri'ye de gelip burada Selçuklu tahtına oturarak adına hutbe okutup, sikke kestirmiştir. Ancak Sultan, Selçuklu devlet adamlarının ve ordusunun kendisine yardımcı olmaması yüzünden kırgın hâlde Anadolu'yu terk etmiştir. Moğollar bunun acısını yine masum Türk halkı ve devlet ricalinden almışlardır. Nazif Efendi, yine bu milli hadiseyi, bazı tarihlere dayanarak, Selçuklular'a karşı gibi gösterip menfi şekilde değerlendirmiştir.

93. sayfada, sahte sultan Cimri'nin (Siyavuş) birinci ismi Gıyaseddin olarak kaydedilmiştir. Hâlbuki bu şahsın ismi paralarında Alâeddin Siyavuş şeklindedir. Yine bu sayfada Mısır Memlûkleri'nin tekrar Anadolu'ya girip Moğollar'ı Elbistan'da mağlup etmeleri hadisesi yukarıda anlatılan Baybars Seferi'nin tekrarı olmalıdır. Yoksa H. 681/M. 1282 yılında böyle bir hadise zuhur etmemiştir.

94. sayfada bulunan Sivas ve Kayseri'nin II. Mesud zamanında İlhanlı idaresine geçmesi ifadesi yine yanlış ve tenakuzdan ibarettir. Çünkü daha önceki sayfalarda da kısmen belirtildiği gibi, zaten o zamana kadar 50 yıldır devlet İlhanlı tabiyetinde olup, Selçuklu Sultanları sözde idarede bulunmakta ve esas yetki Moğollar'ın Anadolu valilerinde olmakta idi. 1318 yılında son Selçuklu hanedanı üyelerinin, İlhanlı Valisi Demirtaş tarafından ortadan kaldırılması üzerine idare tamamen bu valilere kalmış, ancak bu defa da, Anadolu'da yeni Türk Beylikleri teşekkül etmiş ve valiler bütün gayret ve zulümlerine rağmen milli oluşuma mani olamamışlardır.

II. Mesud H. 697/M. 1296'da ölmeyip idareden alınmış, iki yıl saltanat makamı boş bırakıldıktan sonra yerine III. Alâeddin Keykubad getirilmiştir. Ancak o da dört yıl kadar saltanatta bulunduktan sonra tahttan indirilerek oğlu III. Mesud değil (Çünkü böyle bir kimse yok.) tekrar II. Mesud tahta çıkarılmıştır. Varlığı ile yokluğu bir olan bu hükümdar da 1310 yılında Kayseri'de vefat edince, Selçuklu Hanedanı bir daha varlık gösterememiştir.

97. sayfada belirtildiği gibi Demirtaş (Timurtaş) Ebu Said Bahadır Han tarafından sadece Kayseri'ye vali olarak gönderilmemiştir. O, önceki Moğol valileri gibi Anadolu'nun umumi valisi idi. Ancak Kayseri'yi kendisine merkez yapmıştır. Timurtaş'ın Anadolu'dan Mısır'a kaçışı, babası, İlhanlı veziri Emir Çoban'ın öldürülmesi sebebiyle değil, kendisinin istiklal davasına düşüp Anadolu'da müstakil bir devlet kurmak için devletine karşı isyan etmesi yüzündendi. Gerçekten iki defa isyana kalkışan ve Kayseri'de adına para bastırıp hutbe okutan bu emir Selçuklu Hanedanını ve Anadolu'da beyliklerini teşekkül ettiren bazı Türk Beylerini ortadan kaldırmıştır. Birinci isyanı han tarafından affedildi ise de ikinci defa, vezirlik makamında olan babasının da öldürülmesi üzerine Mısır'a kaçmak zorunda kalmış, giderken de yerine emirlerinden Eretna Bey'i (Ertem değil) bırakmıştır. Aslında bir Uygur Türkü olan Eretna'nın birinci ismi yazıldığı gibi Muhammed değil, Alâeddin idi. Onun oğlu Eretnalıların ikinci beyinin ismi Muhammed, Mehmed idi.

98. sayfada belirtildiği ve bugüne kadar da birçok araştırmacının yanıldığı gibi, Ebu Said Bahadır Han, Timurtaş'tan sonra Anadolu Valiliğine Eretna'yı değil, önce Uryat Muhammed'i, sonra da Tacıkızıl'ın oğlu Zahireddin Mahmud'u tayin etmiştir. Mahmud'un merkeze çağırılması üzerine Eretna vali olmuştur. Eretna, bağlı olduğu İlhanlılar'a karşı başlattığı mücadeleyi, onlar arasındaki parçalanmadan da istifade ile, 1343 yılındaki Karanbük Zaferi ile neticelendirerek, diğer beyliklerle birlikte Anadolu'nun ortasında, Sivas-Kayseri merkez olmak üzere en büyük beyliği kurmuş ve böylece Moğol işgal ve zulmüne son verdiği için halk tarafından çok sevilmiştir.

99. sayfada "Eretna" isminin çeşitli manaları üzerinde durulmuştur. Bu münakaşalar zamanımıza kadar gelmiş, nihayet ismin okunuşunun "Eretna" şeklinde olduğu ve aslının İlhanlıların itibar ettiği dillerden olan Sanskritçedeki inci tanesi manasına gelen kelime olduğu anlaşılmıştır. Bu hususta geniş malumat için, Prof. Dr. Kemal Göde'nin "Eretnalılar" isimli kitabına başvurulabilir.

Ahmed Nazif Efendi'nin üzerinde durduğu Develi Şeyh Ümmî Zaviyesi Vakfiye'sinde bir tarih hatası bulunmaktadır. Vakfiyede geçen Mehmed Eretna, Alâeddin Eretna değil, oğlu Gıyaseddin Mehmed Eretna'dır. Eretna'nın babasının ismi Taycu'dur.

Nazif Efendi kitabında bundan sonraki dönem olan Eretna ve Karamanoğlu Devirlerini, bir destan durumunda olan ve doğrudan tarihî kaynak olarak itibar edilemeyecek Şikârî'nin "Karamanoğulları Tarihi"nden istifade ederek yazmıştır.

100. sayfada nakledilen sikke Alâeddin Eretna Bey'in değil; oğlu, ikinci hükümdar Gıyaseddin Mehmed Eretna'nındır.

101. sayfada Alâeddin Eretna'nın yaptırmış olduğu ve halk arasında Köşk Medrese diye anılan binaya "Köşk Dağı" denildiği yazılıyorsa da, binaya dağ demek mümkün olmadığından, semtin ismi ile binanın isminin karıştırılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Evlîya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin matbu nüshalarında, bahis konusu bina, yanlışlıkla Sultan Ezîza Medresesi diye yazılmıştır. Tabii ki doğrusu, eski yazıdaki noktalar değiştirilerek "Sultan Eretna Medresesi" olacaktır. Yine bina eski kayıtlarda zaviye ve hangah olarak da geçmektedir.

Aynı sayfada medresedeki türbenin kapısı üzerinde, bugün kaybolmuş bulunan kitabede, Eretna Bey'in unvanının "nur" şeklinde yazılmış olduğu belirtilerek; yayımlayan tarafından konulan notta da, Halil Edhem'in bu unvanı "nuviyn" olarak, kaydetmiş olduğu yazılmıştır. Halil Edhem bu unvanı doğru olarak "noyin" şeklinde okumuştur ki, kelime Moğolca "prens" demektir. Sonradan bu isim Noyan şekline dönüşmüştür. Bahis konumuz kitaptaki yayınlanan şekli tamamen yanlıştır.

103. sayfada, Eretna ailesinin isimleri tam olarak bilinmediğinden tarihî hadiseler karışmış, hele yukarıda bahsedildiği gibi Şikârî'nin Karaman Tarihi de kaynak olarak alınınca, müphem hikayeler anlatılmıştır. Eretnalıların ikinci hükümdarları, Gıyaseddin Mehmed Bey'in Alâeddin Ali Bey olarak yerine geçen oğlu olduğu bilinmektedir. Onun Mehmed Bey isimli başka bir oğlu bulunmaktadır. Karaman Destanı'nda geçen İbni Mehmed Ali Bey'dir. Ali Bey'in Mehmed isimli, kendisinden sonra tahta çıkan kardeşi var ise de kısa sürede tahttan alınarak devlete Kadı

Burhaneddin sahip olmuştur. Alâeddin Ali Bey Tarsus'ta değil, Tokat'ta bir sefer esnasında vebadan ölmüş, cenazesi Kayseri'ye, dedesi ve babasının da mezarının bulunduğu Köşk Medresesi'ne getirilmiştir. Sadece onun mezar taşı Kayseri Müzesi'ndedir.

Köşk Medresesi'ndeki Eretna sultanlarının mermer mezar taşları, bu asrın başında bir Kayseri mutasarrıfı tarafından vilayet konağı önüne havuz yapılmak üzere taşınmış, ancak bereket versin ki Nazif Efendi taşlar kırılmadan hiç olmazsa yazılarını kopya ederek Eretnalılar hakkındaki en kıymetli tarihî malumatın kaybolmasını önlemiştir. Ancak Halil Edhem'de anlatılan bu hadise, ya Nazif Efendi'nin vilayetteki memuriyeti dolayısı ile veya kitabın yazılmasından sonra vuku bulduğundan kitaba yazılmamıştır. Ayrıca gariptir ki, bu mühim kitabeleri de yayınlamamıştır. Kitabeleri bir başka şahıs, Ahmet Tevhid Bey de kopya etmiştir.

Alâeddin Ali Bey'in sikkeleri mevcuttur. Ayrıca Ali damgalı sikkeler de buna ait olabilir. Kardeşi Mehmed'e ait sikke görülmemiştir. Kitapta verilen Eretnalılar seçeresinin de baştan yanlış olduğu açıktır.

106. sayfada bahsedilen Kayseri'deki Cafer Bey Mahallesi ve burada aynı isimle anılan hamam (Ayrıca eski kayıtlarda Cafer Bey isimli bir de mescit görülmektedir.), Eretnaoğlu Cafer Bey'in ismini hatırlatıyor ise de, bunların bu beyle alakasına dair kesin kayıt bulunmamaktadır. Bu şekilde, bir de şehirde, kitabesiz, Ali Cafer ismi ile anılan meşhur kümbet ve mahalle bulunmaktadır. Cafer Bey, I. Gıyaseddin Mehmed Bey'in kardeşi olup, onun zamanında kısa süre beyliği ele geçirmiş ve bu arada Bünyan'ın Karakaya köyüne, Şeyh Halil'e zaviye yaptırıp buna vakıflar bağlamıştır.

Aynı sayfada bahsedilen ve Kadı Burhaneddin'in ve devrinin tarihini yazan zatın isminin Abdülaziz-i Bağdadî değil "Astarabadî" olduğunu biliyoruz. Kayseri Emiri Şeyh Müeyyed de aynı zamanda Kadı Burhaneddin'in kız kardeşinin oğludur.

107. sayfada belirtildiği gibi, Kadı Burhaneddin, 1398 yılında, herhâlde Kayseri Muhasarası sebebi ile arasının açıldığı emiri ve Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu Kara Yülük Osman tarafından Sivas yakınında öldürülünce oğlu Zeynel Abidin (diğer ismi Alâeddin Ali) 1441 yılına kadar ülkeyi idare etmemiştir. Yerine oğlu geçmişse de -yine tenakuzlar içinde sayfa altında ifade edildiği gibi-Sivas'ta devlet ricali toplanıp, Karayülük Osman ve Timur tehlikesine karşı devleti Osmanlılara, Yıldırım Bayezid'e teslim karar vermişler ve bunu da gerçekleştirmişlerdir. Böylece Kayseri de ilk defa Osmanlılara geçmiş ve Timur'un gelişine kadar bu şekilde devam etmiştir. Kitapta belirtildiği gibi, bu esnada Karaman veya Dulkadırlıların Kayseri'yi aldıklarına dair bir kayıt bulunmamaktadır.

108. sayfada gayet basit ve yanlışlıklarla anlatılan Karamanlılar hakkında geniş araştırmalar yapılmıştır. Burada yeniden Karaman tarihi anlatılmayacağına göre usulümüz gereği yazılmış ifadelerdeki bazı yanlışlıkları belirtelim: Cimri hadisesi hem III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında gösteriliyor ve hem de II. Alâeddin Keykubad'ın Tatarlar (Moğollar) tarafından esir edilmesinden sonra deniliyor. Yukarıda da belirtildiği üzere II. Alâeddin Keykubad, herhangi bir varlık gösterecek durumda değildi. Ağabeylerinin gölgesinde yaşamış, genç yaşta da Selçuklu

ülkesinde şüpheli şekilde vefat etmiştir. Yazar sürekli, IV. Kılıç Arslan'la II. Alâeddin Keykubad'ı karıştırmaktadır. Cimri hadisesine karışan Karaman Bey değil, ondan çok sonra Karamanoğlu I. Mehmed Bey'dir. Yine Cimri hadisesi esnasında İlhanlıların başında Gazan Han değil, Abaka vardı.

109. sayfada II. Alâeddin'in oğlu Gıyaseddin H. 707/M. 1307 yılında idam edildi deniyor; bu tarihten sonra Konya civarı Karamanlılara geçiyor, Kayseri civarı İlhanlılar'da kalıyor deniyor. Hangi yanlışlık üzerinde duralım. Bunlar kitap yayınlanırken düzeltilecek, okuyucu yanıltılmayacaktı. Bunların tamamı yanlış, böyle bir şeyler olmamıştır. Kayseri'yi Karamanlılardan alan Şamiler, Memlüklerin desteğindeki Dulkadırlılar'dır. Kayseri'nin XV. asırda ne kadar Karamanoğulları ve ne kadar Dulkadiroğulları idaresinde kaldığı ve ne zaman Osmanlılara (Fatih'e) kesin olarak geçtiği *Vakıflar Dergisi*'nin XIII. sayısındaki makalemizde gösterilmiştir.

110. sayfada Dulkadiroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in oğlu Şahruh Bey, Karamanlı olarak gösterilmiştir. Yine 111. sayfada, Mancusun köyünde camisi bulunan Melik Arslan, Dulkadiroğullarından Süleyman Bey'in oğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in kardeşidir; bu havalide meliklik yapmıştır. Selahaddin Hamamî'ni yaptıran Atabey, Lale Camii'ni de yaptıran Lala Muslihiddin olmalıdır. Bozdoğan oğlu hakkında da herhâlde Şikârî tarihinden nakiller yapılmıştır.

İkinci kısmı böylece bitiren Ahmed Nazif Efendi, en azından Kayseri'deki, bu kısımlar içerisine girebilecek Osmanlı Dönemi öncesi binaların tamamına yakınına, kitabeleri ile eserine alabilirdi. Bugün yıkılıp kaybolan abidelerin bir kısmı onun zamanında duruyor idi. O ancak belli binaları yazabilmiştir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Osmanlı Dönemi'ni ihtiva eden bu kısım genellikle Şer'i Mahkeme sicillerine dayanılarak yazılmış olduğu için kitabın diğer bölümleri içinde daha dikkat çekici ve kıymetli bölümüdür. Ancak burada da, bilhassa ilk bölümlerde, bazı ufak hatalar ve eksiklikler vardır.

116. sayfada Alâüddevle Bey'in biraderinin ismi Burak olarak yazılmıştır. Okuma hatası da olabilecek bu ismin doğrusu "Budak", tam şekli "Şah Budak"tır.

119. sayfada Göllü Çeşme'nin H. 922/M.1516'da yapıldığı yazılı ise de, adı geçen çeşme H. 958/M. 1551 (Seman hamsın ve tis'ami'de) yapılmıştır. Yine burada zikri geçen, Meydan Kapısı civarında Keçeciler Mescidi'nin kitabesi var idi ise yazılsa iyi olurdu. Bu kapı civarında İki Kapılı ve Pervane Bey mescitleri vardı.

122. sayfada Kadı Mahmud'un babasının ismi "Süleyman Keh" olarak yazılmış ve manası "Süleyman Efendi olsa gerek" diye açıklanmıştır. Hâlbuki Kanuni Dönemi'nde büyük vakıf kuran ve hâlâ vakfı sülalesi tarafından idare edilen bu meşhur Kayseri Kadısı'nın yaptırdığı Kocabey Camii (Sülale bugün bu isimle anılmaktadır.) anlatılırken, aynı isim "Süleymeneke" olarak okunmuştur. "Keh" kelimesi Farsça'da küçük anlamına geldiğinden ismin "Küçük Süleyman" olması ihtimal dâhilindedir. Ancak Türkçe'de "eke" kelimesi büyük anlamındadır. O zaman "Büyük Süleyman"

olduğu da düşünülebilir. *Vakıflar Dergisi*'nin XX. sayısında çıkan “Kayseri Kütüphaneleri” konulu makalemizde, kitap vakfeden bu şahıs ve ailesi hakkında malumat verilmiştir.

127. sayfada H. 1031/M. 1631 yılında yapılan çeşmeler arasında sayılan Oduncu Çeşmesi'nin, aslında H. 990/M. 1582 tarihinde yapıldığı kitabesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu vakfa ait müstakil bir kitabımız bulunmaktadır.

128. sayfada Kığılmazoğlu veya zade diye okunan isim “Kığlamaz” daha doğrusu sağır kefle “Kınglamaz” olup, yerinden oynamaz, kıpırdamaz, ağır anlamında bir sıfattır ve bu isimle anılan bir aile bugün de mevcuttur.

Ahmet Nazif Efendi'nin Şer'iyye Sicillerine dayanarak bundan sonra verdiği bilgiler gerçekten çok kıymetlidir.

KAYSERİ'DE HUNAT HATUN KÜLLİYESİ VE MAHPERİ HUAND HATUN

Kayseri'nin ve 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu eserlerinin en mühimlerinden Hunat Hatun Külliyesi cami, medrese, hamam, türbe ve Evliya Çelebi'den öğrendiğimiz ancak şimdi mevcut olmayan imarettten meydana gelmiş olan Hunat yapı grubu, bir bakıma Kayseri'nin sembollerinden biri olmuştur. Bu mühim eserler Anadolu Selçukluları'nın ve bütün Türk-İslam tarihinin en büyük hükümdarlarından olan Sultan Alâeddin Keykubad'ın hanımı ve onun oğlu Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesi Mahperi Huand (halk dilinde Hunat) Hatun tarafından 1238 yılında yaptırılmıştır. Külliye bu sebeple bugüne kadar onun adıyla anılmış, eserile ve efsaneleriyle Hunat Hatun, Kayseri'nin manevi büyükleri arasında yerini almıştır.

MAHPERİ HUNAT HATUN

Anadolu Selçukluları'nın en büyük hükümdarı olan I. Alâeddin Keykubad (saltanat yılları 1220-1237) 1220 yılında genç yaşında, ağabeyi Sultan I. İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine Selçuklu tahtına çıkınca ilk hedef olarak Anadolu'nun güney sahilinde, Bizans tekfurlarından Kir Vart'ın elinde bulunan Alanya'yı (Alaiye, eski adı Kalonoros) seçmişti. Alanya çok sarp ve erişilmez kalesi ile fethi zor ve hemen hemen imkânsız olup ancak tabii güzelliği ile herkesin gözünün üzerinde olduğu bir yeryüzü cenneti idi. Alâeddin Keykubad da bu sebeple ilk iş olarak genç yaşta burasının fethini ele almıştı. Büyük Sultan 1221 yılı yaz aylarında, bu mühim beldeyi ele geçirmek için, kendisinin, daha sonra yeni bir saray (Keykubadiye) yaptırarak, devletin yazlık başkenti hâline getirdiği Kayseri'den merkez Konya'ya doğru harekete geçmiş, Konya'da diğer bir kısım askerleri ile de buluşarak Alanya üzerine yürümüştür. Bu sefere denizden, Antalya'da bulunan deniz kuvvetlerinin de katılmasını emretmişti. Alanya Kalesi 1221 yılı kış mevsiminde kuşatılmaya başlandı. Ancak kalenin çok sarp olması muhasarayı iki ay uzattı. Nerede ise savaştan o yıl için vazgeçilmesi, fethin gelecek yıla ertelenmesi bile düşünülüyordu. Sultan son bir hücumla karar verdi ve savaşa katılanlara hediyeler dağıttıktan sonra o gece, mutadı olan gece namazını kıyıp, fethin nasip olması için Cenab-ı Hakk'a niyazda bulundu. Rüyasında melek yüzü bir kimse kendisine "Bu yalçın kaleyi kimse alamadı ise de sana nasip olacaktır. Ancak denizden savaştan lazımdır." dedi. Sultan ertesi gün bu müjdeyi emirlerine bildirdi. Bu maneviyatla başlayan hücumlar karşısında kurtulamayacağını anlayan Kir Vart, Sultan'dan, daha önce tanıdığı Selçuklular'ın Antalya Emiri'ni aracı koyarak aman diledi. Kaleyi teslimine karşılık kendisine Selçuklu ülkesinde Akşehir Beyliği'nin verilmesini ve kızının Sultan'ın zevceliğine kabul edilmesini şart koştu. Bu şartların kabulü ile anlaşmaya varıldı. İşte Sultan'la evlenen bu hanım Selçuklu Hanedanı'nın en büyük valide sultanlarından Mahperi Huand Hatun idi. Anlaşmayı müteakip Tekfur Sultan'ın huzuruna gelerek diz çöküp özür diledi ve tazimini arz etti. Sultan Alâeddin bayrakların gölgesinde ve mehter nağmeleri arasında kaleye doğru ilerlerken şehrin ileri gelenleri

ve papazlar onu selam ve hediyelerle karşıladılar. Kaleye çıkan Sultan bu güzel beldeyi ve ilk seferinde kendisine zaferi nasip eden Allah'a şükranlarını arz etti. Beylerini toplayarak şehrin yeniden imar edilmesini, cami, saray, tersane ve diğer binaların yapılmasını, surların tamir ve ikmal edilmesini, çan yerine ezan seslerinin yükselmesini, Kalonoros olan şehrin adının kendi ismiyle anılacak şekilde "Alaiye"ye çevrilmesini emretti (Bugün bu isim halkın söylediği şekilde Alanya olarak değiştirilmiştir.) Bu fethi müteakip Alanya yakınında bulunan Alara Kalesi de fethedilerek kışı geçirmek üzere Antalya'ya geçildi. Bundan böyle Sultan kışlak olarak, yazlarını geçirdiği Kayseri'den Alanya'ya gelmeye başladı.

Sultan Alâeddin Keykubad'a zevce olan Mahperi Hatun, onun saltanatı süresince, anlaşma gereği İslamın ve Sultan'ın hoşgörüsü altında eski dininde rahatça yaşayışını sürdürmüştür. Ancak oğlu II. Keyhüsrev'in sultan olmasıyla birlikte samimi Müslüman olarak yaşamaya ve hayır eserleri yapmaya başlamıştır. Farsça Huand ismi ona, hanımefendi manasında sıfat olarak verilmiş, onun ismi hâline gelen bu unvan halk arasında Hunat'a çevrilmiştir.

Sultan Alâeddin Keykubad gazalar ve fetihlerle geçen saltanatı zamanında Anadolu'yu dünyanın en müreffeh ülkesi hâline getirmiştir. Onun zamanında Selçuklu parası dünyanın en itibarlı parası idi. Devrinde Kayseri'nin, şimdiki Pınarbaşı ilçesi Pazarören kasabasında kurulan dünyanın ilk uluslararası fuarına (o zamanki ismiyle Yabanlu Pazarı) Hint'ten, Çin'den, Rus'tan, Avrupa'dan, dünyanın bilinen her yerinden gelen tüccarlar senenin belli ayında serbestçe mal alıp satarlardı. Anadolu, Sultanın ve devletin ileri gelenlerinin yaptırmış oldukları bayındırlık eserleri ile dolmuştu. Sultanın Aksaray ve Kayseri-Tuzhisar'da yaptırmış olduğu ve kurmuş olduğu vakıflarla masraflarını karşıladığı Sultan Hanları (Kervansaraylar) ve emirlerinin yol boylarında yaptırdıkları diğer hanlarla memlekette ticaret serbestçe yapılmış, yol emniyeti sağlanmış, tüccarlar ve yolcular bir bakıma sigortaya alınmıştır. Kayseri'de bu hanlardan bir başka meşhur kervansaray Elbaşı yakınında Karadayı köyündeki Emir Celaleddin Karatay'ın yaptırdığı Karatay Kervansarayı'dır. Hunat Hatun ise Tokat-Yozgat arasında birçok büyük kervansaray yaptırmıştır ki bunlar üzerinde aşağıda durulacaktır. Sultan Aleaaddin Keykubad o sarada baş gösteren doğudaki Cengiz-Moğol tehlikesine karşı Konya ve Sivas'ta yaptığı gibi Kayseri surlarını da yeniden yaptırmıştır. Yaptığı bu onarım ve ilavelere ait kitabeler Kayseri Kalesi'nde bugün de mevcut bulunmaktadır.

17 yıl süren bu muhteşem saltanatı sonunda, 1237 Ramazan Bayramı'nın dördüncü gününde (1 Haziran) Kayseri'de yine kendisinin yaptırmış olduğu Keykubadiye Sarayı'nda, ordusunun ve yabancı elçilerin arasında, emirleri ile yaptığı bayram ziyafeti esnasında zehirlenerek vefat etmiş, cesedi tahnit edilerek Konya'ya, Alâeddin Camii avlusundaki ecdadına ait türbeye (Kümbethane) nakledilmiştir.

Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu ve yukarıda bahsedildiği gibi yazlarını geçirdiği Keykubadiye Sarayı bugünkü Kayseri Şeker Fabrikası bahçesinde idi. Orada bulunan şimdiki göl, sarayın havuzu idi. Bugün hâlâ bu çevrede saraydan kalma bir kısım kalıntılar bulunmaktadır ve bunlar çevresinde arkeolojik kazılar da yapılmıştır ve yapılmaktadır. Sultan sarayının kuzeyinde bulunan Keykubad Dağına çıkar, bu dağ ile Erkilet arasında bulunan, o zamanki ismi

Meşhed Ovası olan geniş düzlükte askerinin talimini gözetler, bazan da aralarına iner, onlarla oyun oynardı. Seferlere çıkacağı zaman orduyu burada toplardı. Zaten ölümü sırasında da doğuya bir sefer için orduyu yine burada toplamıştı. Keykubad'ın kendi ismi ile anılan bu sarayında zevcesi Mahperi Huand Hatun'un da ömrünün mühim bir bölümünü geçirmiş olduğu muhakkaktır. Selçuklular'ın Kayseri'deki diğer eski sarayları İç Kale'nin kuzeyinde, şimdiki Valilik Konağı ile İç Kale arasında idi ve Devlethane ismi ile anılıyordu. Keykubad bu sarayın etrafını, İç Kale ile irtibatlı olarak kuzeyden ek bir surla çevirmişti ki ondan sadece Zeynel Abidin Türbesi yanındaki burç (Ok Burcu) kalmıştır.

Alâeddin Keykubad ölümünden az önce yerine veliaht olarak Hunat Hatun'dan olma büyük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'i değil de Eyyubiler'den almış olduğu Adile Hatun'dan olma ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı tayin etmiş ve bu hususta emirlerinden söz almıştı. Ancak onun ani vefatı üzerine ortalık karışmış, emirlerinden bir kısmı Sultan'ın vasiyetine uyarak Kılıç Arslan'ı Keykubadiye Sarayı'nda tahta çıkarırken diğer bir kısım emirler büyük şehzade Keyhüsrev'i Kayseri'deki eski sarayda, Devlethane'de tahta çıkarmışlardı. Ancak büyük şehzade Keyhüsrev'i destekleyenler ağır bastıkları için o gün akşama doğru Keyhüsrev bütün emirlerin biatı ile sultan ilan edildi. Diğer kardeşler ve anneleri önce tutuklandı, bir müddet sonra da ortadan kaldırıldılar. Adile Hatun'un Kayseri'nin Sivas çıkışında Çifte Kümbet olarak adlandırılan türbesini daha sonra kızları 1247 yılında yaptırmışlardır. Hunat Hatun da bu hadiselerden hemen sonra kavi bir Müslüman olarak Kayseri'de Hunat Camii inşaatına başlamış ve bu muazzam eseri bir yıl içinde tamamlamıştır.

Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev sultanlık için gerçekten kifayetsiz ve liyakatsiz bir kimse idi. Zaten bu durumunu bilen babası onu değil küçük kardeşini yerine tayin etmişti. Ancak bazı kötü niyetli emirlerin desteği ile saltanatı elde eden Keyhüsrev saltanatının ilk yıllarında bunların ve bilhassa Sadeddin Köpek (Bu ona başkalarının verdiği isim değil kendi ismi.) isimli zalim emirin etkisi altına girmişti. Bu emir kendisine rakip gördüğü birçok tecrübeli ve kıymetli devlet adamını ortadan kaldırdığı gibi sultan olmaya dahi niyetlenip bu yolda planlar kuruyordu. Sultan Keyhüsrev bir müddet sonra devlet için tehlikeli olan ve kendisini de tahttan indirmeye çalışan bu emiri öldürerek bertaraf edebildi ise de bu defa da başka liyakatsiz emirlerin etrafına toplanmasına fırsat verdi. Bu arada yine de bir kısım seferler yaparak Diyarbakır'ın alınması gibi bazı muvaffakiyetler elde edilmekle birlikte zayıflayan devlet, ortaya çıkan Türkmen Şeyhi Baba İshak'ın isyanını güçlkle bastırabilirdi.

Aynı zamanda Hunat Hatun'un gelinleri olan, Keyhüsrev'in üç oğlunun annesi üç hanımını bilmekteyiz. Bunlardan Hristiyan Berduliye'den büyük oğlu İzzeddin Keykavus, Rum cariyeden ortanca oğlu Rükneddin Kılıç Arslan ve yine Hristiyan olarak aldığı, sonra Hunat Hatun gibi samimi Müslüman olup Mevlânâ çevresinde de bulunan Gürcü (Tamara) Hatun'dan da küçük oğlu Alâeddin Keykubad dünyaya gelmiştir.

I. Alâeddin Keykubad zamanında Türkistan'da ortaya çıkan Cengiz Moğol Devleti'nin bütün Asya ve Orta Doğu'yu istila ve binlerce insanı feci şekilde katledip eski Türk yurtlarını yakıp yıka-

rak Anadolu sınırlarına gelmeleri Sultan'ı çeşitli tedbirler almaya sevk etmiş, Konya, Kayseri ve Sivas kalelerini yeniden yaptırmıştı. Moğollar da bu kudretli sultanın ülkesine doğrudan hücumla cesaret edememişlerdi. Ancak ondan kendilerini tanımalarını istemişler, Sultan da bu belanın defii için isteklerini sözde kabul etmişti. Ancak oğlu liyakatsiz Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında devletin karışıklığından istifade ve cesaret eden Moğollar önce Erzurum'a girmiş ve bu önemli şehri 1242 yılında, geçtikleri her yerde yaptıkları gibi yakıp yıkip, ahalisini katletmişlerdi.

Bu mühim Selçuklu şehrinin başına gelen felaket üzerine Keyhüsrev orduyu Kayseri'de topladı ve buradan Moğollar'a karşı doğuya sefere çıktı. Sivas üzerinden burasının yakınında bulunan Köseadağ önlerine geldi. Moğol ordusu da kendisine doğru ilerliyordu. İdarede bulunan bir kısım tedbirli ve tecrübeli emirler daha önce Sivas'ta veya Köseadağ önünde savunmaya geçmeyi tavsiye ettilerse de hâlâ eğlence ve safahatla meşgul olan ve diğer tecrübesiz ve cahil emirlerin sözlerine kânan Sultan derhâl hücum emrini vermiş ancak tedbirsizlik yüzünden koca Sulçuklu ordusu Moğollar'ın ilk darbesi ile darmadağın olmuştur. Sultanın otağı dâhil bütün ağırlıklar Moğollar'a ganimet olarak kalmış ve çok sayıda şehit verilmiştir (3 Temmuz 1243). Sultan bu felaketi ağlayarak takip etmiş ve emirlerini vazifelendirerek buradan süratle Konya'ya, Beyşehir Gölü'ndeki diğer saraya çekilmiştir.

Bu kolay zaferle sarhoş olan Moğollar başlarında Köseadağ galibiyetini kazanan Baycu Noyan olduğu hâlde önce Sivas'a gelmişler, şerlerinden çekinen Sivas kadısı kendilerine anlaşma ile şehri teslim etti ise de yağmadan ve tahripten kurtulamadılar. Buradan hareketle Kayseri'ye gelen Moğollar bu şehrin kendilerine karşı savunmaya geçmiş olduğunu hayretle gördüler. Şehirde daha önce bulunan Sultan'ın annesi Hunat Hatun, karısı (Gürcü Hatun) ve kızı (Selçuki Hatun) buradan kaçarak Sis (Kozan) gidip oradaki Ermeni Kralı Hetum'a sığınmışlardı. Kayseri'de Köseadağ bozgunundan gelen Samsameddin Kaymaz ve Fahreddin Ayaz isimli emirler müdafaa kuvvetlerinin başında bulunuyordu. Moğollar da Tabaklar Mahallesi'nde (Talas Caddesi) karargah kurmuşlardı. Şehirde bulunan Ahiler gibi tasavvuf ve meslek erbabı da bu müdafaa görev yapıyorlardı. Moğollar surlar dışındaki şehri yakıp yıktılar, buldukları insanları katlettiler. Dış surlar üzerinde de mancınıklarla yarıklar açtılar. Ancak şehir halkı kahramanca dayanıyor, hatta gizlice Battal Camii tarafından çıkıp, buradan hücumla düşmana zarar veriyorlardı. Moğollar uzayan bu muhasaradan artık ümitlerini kesip toplanarak dönme hazırlıklarına girişmişlerken şehirdeki resmî görevlilerden (kölelerin başı) Ermeni asıllı Haçikoğlu, gizli lağım geçitlerinden geçip Moğollar'a gelerek onlara müdafaa vazgeçmemelerini, şehrin dayanacak gücünün kalmadığını ihbar etti. Fahreddin Ayaz da kendisini takip etti. Bu ihanet üzerine Moğollar tekrardan karargahları karşısındaki Sivas Kapısı'na (Cıncıklı Camii yanı) yüklediler ve buradan şehre girdiler. Bu anda Kayseri, tarihinin en feci günlerini yaşamaya başladı. Bütün şehir yağma edildi ve yakıldı. Ahali ve esnaf kılıçtan geçirildi. Varlıklı olanlara işkencelerle kıymetli malları ve paraları söyletildi sonra öldürüldü. Gençler toplanıp birbirlerine bağlanarak Meşhed Ovasına (Erkilet önüne) götürüldü, oradan da esir olarak beraberlerinde doğuya doğru yola çıkarıldı. Bu arada birçoğu yolda öldü veya öldürüldü. Bu hengamede Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhâneddin Hazretleri de Kayseri'de, İç Kale'nin güneyinde, içeri şehirde kale önündeki dergâhında bulunuyordu. Moğollar ona da zarar

vermek istemişlerse de sonra zahit olduğunu anlayarak vazgeçmişlerdir. Kaynaklar Kayseri'de hadisede öldürülenlerin sayısını on binler olarak vermektedirler.

Kayseri katliamından önce buradan Sis'e (Adana-Kozan) kaçıp Ermeni Krallığına sığınan Sultan'ın annesi ve haremını Kral Hetun Moğol Kumandan Baycu Noyan'nın da istemesini bahane ederek, Selçuklular'dan intikam almak için Moğollar'a teslim etti. Hunat Hatun ve yanındakiler buradan Halep'e, Eyyubilere geçmek istiyorlardı. Hâlbuki daha önce Ermenilerle Selçuklular'ın dostluk anlaşması vardı ve başkentleri Sis'te Keykubad ve Keyhüsrev adına bir tarafı Arapça, diğer tarafı Ermenice para bastırıyorlardı. Ermeniler ayrıca bu fırsattan istifade ile diğer birçok Türk mülteciyi de yağmalayıp onları da Moğollar'a teslim etmişlerdir. Keyhüsrev bu yüzden Moğollar'la anlaşma yapıldıktan sonra son seferini, cezalarını vermek üzere Ermeniler üzerine yapacak, ancak ömrü kifayet etmeyecektir. Köseadağ ve Kayseri bozgunlarından sonra aklı başında bir kısım Selçuklu devlet adamı, çekilen Moğol ordusuna yetişip tekrar memleketi istila etmemeleri için onlarla bir anlaşma yapmayı başardılar. Yapılan anlaşmaya göre Selçuklular her yıl Moğollar'a büyük miktarda vergi ve hediye vereceklerdi. Böylece büyük Selçuklu Devleti Moğollar'a tabi hale gelmiş, Sultanlar onların oyuncuğu olmuş, istediklerini değiştirmeye başlamışlar, Selçuklu ülkesine birçok vali ve idareci tayin edip her yıl artırdıkları vergilerle Anadolu'yu soyup soğana çevirmişlerdir. Bu dönemde Moğollar'la istiklal mücadelesini bazı Selçuklu emirleri, Karamanoğulları ve Mısır'daki Türk-Memlûk Sultanlığı yapmıştır. Bu mücadelelere sahne genellikle Kayseri oluyordu. 1277 yılında Memlûklerin büyük sultanı Baybars, Moğollar'ı Anadolu'dan kovmak için ordusu ile Kayseri'ye gelip Selçuklu tahtına oturdu ise de Moğol ordusunu mağlup etmesine rağmen Selçuklu idarecilerinin kendisine yardım edememeleri sebebi ile bu teşebbüs de neticesiz kalmıştı. Bir müddet sonra da Moğollar'ın Anadolu valileri Selçuklu hanedanını tamamen ortadan kaldırmışlar ve idareyi doğrudan ellerine almışlardır. Ancak bu valiler de Anadolu'da müstakil devlet kurabilmek için İran'daki kendi devletleri olan İlhanlılar'a karşı sık sık isyan etmişler, her seferinde zararı Anadolu halkı görmüştür. Nihayet bunlardan Türk Uygur asıllı son valileri Alâeddin Eretna (mezarı Kayseri'de Köşk Medresesinde) Moğol varlığına son vermiş, Anadolu'da kendisinin ve Osmanlılar gibi diğer beyliklerin kurulup gelişmelerini sağlamıştır.

Köseadağ savaşından sonra Moğollarla anlaşmaya varılınca Sultan Keyhüsrev ordusunu Ermeniler üzerine sevk etti. Ordu Çukurova'ya girip Ermeniler elinde bulunan Tarsus'u muhasara ettiği esnada Alaiye (Alanya)'daki henüz yirmi beş yaşında olan Sultan'ın ölüm haberi geldi (1245). Bunun üzerine Selçuklu kumandanları Ermenilerle bir anlaşma yaparak geri döndüler.

Mahperi Hunat Hatun, Moğollar'la yapılan anlaşma sonunda ülkesine geri dönmüş, orada bulunduğu sürece Moğollar'dan hürmet görmüştü. O mezar taşına göre oğlundan sonra da yaşamıştır. Keyhüsrev'den sonra Selçuklu tahtında oğulları II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykubad tek başlarına veya müştereken saltanatta bulunmuşlardır. Moğolların sürekli müdahale ve baskılarını, bu devrin büyük devlet adamı Celaleddin Karatay (Kayseri'de Karatay Kervansaray'ı yaptıran) önlemiş, kardeş sultanların arasını bularak onları, kendi vefatına kadar bir arada ağabeyleri Keykavus'a tabi olacak şekilde müştereken idarede anlaşdırmıştır. Ancak onun 1254 yılında Kayseri'de ölümü üzerine devlet karışmış ve kardeş sultanlar

Moğolların da müdahalesi ile birbirine düşmüştür. Tarihler Mahperi Hunat Hatun'dan son olarak Celaleddin Karatay'ın ölümünden az önce Sultan II. Keykavus'un Moğollar tarafından İran'daki başkentlerine çağrılması vesilesi ile bahsederler. Sultan yolculuğa çıkması esnasında 11 Kasım 1254'te Karatay'ın ölümü üzerine Moğollar'a, kardeşi II. Alâeddin Keykubad ve babaannesini Mahperi Hatun'u göndermiştir. Hunat Hatun'un bundan sonra ne kadar yaşadığı hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Hayattayken yaptırdığı türbesinde de ölüm tarihi yoktur. Bu tarihlerden yüz otuz sene kadar sonra, Sivas Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin'in yanında bulunup onun adına 1397 senesinde tamamlandığı Bezm ü Rezm isimli tarihinde Aziz bin Erdeşir Esterâbâdî, Hunat Hatun hakkında şu bilgileri vermektedir: "Sultan Gıyaseddin Huand Hatun'un oğludur. Huand Hatun Rum asıllı olup güzel ve soylu bir kadındı, onun değerinin üstünlüğü yaptığı iyilikler ve hayırlar, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yaptırdığı medreseler, mescitler, zaviyelerde açıkça görülür ve bugün bu eserler varlığını sürdürmektedir. Kayseri beldesinin sakinleri onun büyüklüğü ve cömertliği hususunda görüş birliğindedirler." Hunat Hatun gerçekten Kayseri'deki külliyesinden başka Anadolu'nun diğer yerlerinde yukarıda bahsi geçen eserleri de yaptırmıştır ki bunlar hakkında aşağıda kısaca bilgi verilecektir.

HUNAT HATUN KÜLLİYESİ

Selçuklular'ın Anadolu'daki en mühim eserlerinden olan Kayseri'deki Hunat Hatun Külliyesi'nin tamamının Hunat Hatun tarafından yaptırıldığı biliniyor idi ise de eser üzerindeki son araştırmalar, külliye dâhil binalardan bazılarının (medrese ve hamam) mimari durumları sebebi ile Hunat Hatun'a ait olamayacağını ortaya çıkarmıştır. Bu binaların Hunat Hatun'un yaptırdığı camiden daha evvel yaptırılmış bulunduğu, bunları yaptıranın da muhtemelen Hunat Hatun'un kocası Alâeddin Keykubad olduğu ileri sürülmüştür ki aşağıda binalar tek tek ele alındığında bu konu üzerinde durulacaktır.

HUNAT CAMİİ

Külliye'nin ana yapısı olan bu eserin yapımı kitabelere göre 1238 yılı haziran ayında tamamlanmıştır. Binanın medrese ile duvar birliği olmadığı gibi (dilatasyon var) daha önce yapılan hamamın bir bölümüne de oturmuştur. 55,5 metre boyunda ve 45 metre eninde olan cami klasik Selçuklu planında olup mihrap önü kubbesinden, sonradan yapılan orta kubbenin yer aldığı alana kadar kuzey-güney istikametinde, ayaklar, kemerler ve tonozlarla oluşan geniş bir orta bölüm (sahın) ile yanlarda üçer bölüm bulunmaktadır. Orta kubbeden sonra orta bölüm kuzeye doğru ikiye ayrılmıştır. Cami kible duvarına paralel, doğu-batı istikametinde ise on bölümden oluşmaktadır. Türbenin bulunduğu kuzey batı köşe, türbeye alan kalması için açık bırakılmıştır. Burada caminin batı kapısı arkasındaki mekânı örten, kapıya paralel, önleri türbeye açık olan üç tonozun bulunduğu kısım daha önce kapıya dik tek ve uzun bir tonozla örtülmüş iken, bir tarafı desteksiz kalan bu tonoz kısa zamanda yıkılınca, plan bugünkü şekline çevrilip yeniden yaptırılmıştır ki eski

tonozu ait kemer ayaklarındaki izler duvarlar üzerinde bulunmaktadır. Aynı problem medresede sonradan yapılan eyvan önü revakında da meydana gelmiştir, ancak orasının tekrar yapımından vazgeçilmiştir. Aynı zamanda türbenin batı avlu duvarı olan caminin batı kapısının kuzeye doğru devamı duvar, cami ile birlikte yapılmıştır ve ortasında türbe avlusuna açılan bir hâcet penceresi bulunmaktadır. Sonradan açılan kuzey kapısı ile birlikte üç kapısı bulunan yapının tamamı esmer renkte muntazam kesme taşlarla inşa edilmiş olup sadece içte tonozlar moloz taşla örülmüş ve bu kısımlar tabii ki sivanmıştır. Mihrap önünde bulunan kubbe aslını muhafaza etmekte olup bunun üzerinde bulunan ve devrinin özelliklerinden olan (türbeninki gibi) damdaki külahı yıkılarak yok olmuş ve bugün üzeri kubbe şeklinde kapatılmıştır. Orta kubbenin bulunduğu alan aslında açıkken, Kayseri'de çağdaş diğer camiler olan Ulu Cami (Cami-i Kebir) ve Lale Camii'nde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nin son zamanlarında kubbe ile kapatılmıştır. Aslında belki burada bir ahşap fener ve altında bir şadırvan bulunmakta idi. Kayıtlara göre burasına kubbe önce 1727 yılında yaptırılmış, bugünkü zarif kubbesi ise 1900 yılında Sultan. II. Abdülhamid tarafından minare ile birlikte inşa ettirilmiştir. Kubbe bölgeye has kiremit örtü şeklinde taş kaplı olup kasnağında geniş pencereleri bulunmaktadır. Bu kubbenin benzerleri, Sultan Abdülhamid'in yine Kayseri'de yaptırdığı Zeynel Abidin Türbesi, aynı dönemde yapılan Talas Han Camii ve Melik Gâzi köyü mescidinde de bulunmaktadır. Zaten bu binaların aynı usta tarafından yapıldığı halk arasında söylenmektedir.

Caminin süslü bölümlerinden olan mihrabının üzeri mukarnaslı (petekli) olup çevresi geometrik örgülerle çerçevelenmiştir. Yarım daire derinliği istiridyeye kabuğu motifli üç niş ayrılmıştır. İki yanda mermer döner sütunları vardır. Mihrapta motiflerden başka herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Mihrap derinliği cami dışında takviye kulesi olarak inşa edilmiştir.

Caminin en önemli elemanlarından biri olan muhteşem ahşap minberi, çakma künde-kârî tekniği ile yapılmıştır. Bu usulle hazırlanan bitkisel ve geometrik motifli parçalar bir araya getirilmiş, korkuluklar oyma kafes işçiliği ile yapılmış, çift kanatlı kapısı (bugün yok) herhâlde yine motiflerle bezenmişti. Bu dekoratif pano ve bölümler arasına ve kapı sövesi yüzlerine uzun bordürler hâlinde, küçük ve büyük ebatla, minberlere yazılması adetten olan ayetlerden meydana gelen kitabe kuşakları yerleştirilmiştir. Ayetler ve dualar dışında bani, usta ve tarih kitabeleri bulunmamaktadır. Bu güzel eser maalesef bir kaç defa kalın boya tabakası oluşacak ve ince motifleri kapatacak şekilde boyanmış olduğu gibi daha fenası güya iki tarafın görülmesi için bilgisizce kesilerek pencereler açılmış, aşağıda bulunan ayetler keserle kazanarak tahrip edilmiştir. Açılan pencereler şimdi de başka bir ahşap parçayla kapatılmıştır. Bütün bunlara rağmen minber genellikle sağlam ve faal hâledir. İmal edildiği ağacın ceviz olması mümkündür. Son zamanlarda müftülüğün organizasyonu ile hayırseverler tarafından işin uzmanlarına Lale ve Ulu Cami minberleri ile birlikte temizletilmiş ve restore ettirilmiştir. Caminin yine önemli unsurlarından olan doğu ve batı taç kapıları (portaller) klasik Selçuklu tarzında geometrik motifli bordürlerin çevrelediği mukarnaslı abidevi girişlerdir. Her ikisinde de inşa kitabesi vardır. Daha önem verilmiş olan İç Kale tarafına açılan batı kapısının giriş kemeri üzerinde ve dam hizasında, portal silmesi altında ayetler bulunmaktadır. İçten basit mukarnaslı küçük kuzey kapısı sonradan açılmıştır. Caminin

yan duvarlarında mazgal, kuzey ve doğu duvarında da sonradan açılmış tabanda geniş pencereler bulunmaktadır. Minare yukarıda da belirtildiği gibi kubbe ile birlikte Sultan II. Abdülhamid tarafından bizzat yaptırılmıştır. Aynı sultan şehirde Hacı Kılıç Camii minaresini, Zeynel Abidin ve Seyyid Burhâneddin türbelerini de yaptırtmıştır. Hunat Camii'nin batı kapısı üzerindeki altı ayaklı zarif kule minare ezanlık herhâlde 1727 yılı onarımı hatırası olmalıdır. Caminin orijinal minaresi yoktur. İhtimal Selçuklular zamanında ezan, içten doğu duvarında kapı yanından dama çıkan merdivenlerle damdan okunuyor idi. Duvarlar dıştan takviye kuleleri ile desteklenmiştir. Güneydeki mihrap çıkıntısı dahi böyledir.

Cami 1962 yılında vakıflarca geniş şekilde onarılmış, bu onarımda damda bulunan orijinal kalın toprak tabakası kaldırılmış dam, beton ve taşla kaplanmıştır. Bu değişiklik camininin akıntısını ve rutubet almasını önleyemediği gibi toprağın yaptığı tecrit sebebi ile caminin yazın serin olması ve kışın ısıtmaya ihtiyaç duymayacak şekilde ılık kalması ortadan kalkmış, bina içine kalorifer tesisatı yapılması mecburiyetinde kalınmıştır. 1995 yılında da Kayseri Diyanet Vakfı ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü öncülüğünde, Kayserili hayırseverler tarafından cami tekrar onarıma alınmış, bu onarım esnasında dam bakır kaplama çatı ile örtülmüş, sıvalar, halılar ve kalorifer tesisatı yenilenmiştir. Aynı şekilde vakıf ve dernekler öncülüğünde Kayseri'deki diğer Selçuklu camileri olan Han, Lale, Ulu ve Hacı Kılıç camileri de geniş çapta onarılmıştır.

CAMİDEKİ KİTABELER

Caminin batı ve doğu kapılarında mermer üzerine yazılmış bani ve tarih kitabeleri bulunmaktadır. Bunlardan batı kapısı üzerinde şu kitabe yer almıştır:

امر بعمارة هذا المسجد المبارك في ايام السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح
كيخسرو بن كيقباد الملكة الكبيرة الزاهدة صفوة الدنيا و الدين فاتحت الخيرات ولده ادام
الله ظلال جلالها ضاعف اقتدارها في شوال سنة خمسة وثلثين وستمائة

Tercümesi: Bu mübarek mescidin (cami değil mescit) imarı Keykubad'ın oğlu Yüce Sultan Fatih Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Büyük Melike alim, zahid, hayırlar açan, anne Saffetüddin (Mah Peri Hatun) tarafından -Allah onun varlığını (gölgesini), büyüklüğünü devamlı eylesin, iktidarını zaafa uğratmasın- 635 senesinin şevvalinde (mayıs-haziran 1238) emredildi.

Aynı kapının üzerinde “Allah”, kapı kemerinin üzerinde Tevbe Suresi 18. ayet:

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله واليوم الآخر و اقام الصلوة واتي الزكوة و لم
يخش الا الله فعسى اولئك أن يكونوا من المهتدين

Tercümesi: Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. İşte onlar doğru yolu bulanlardır. Buradaki “Ve akımüselate ve atüzzekate (namazı kılan ve zekatı veren)” ibaresi aynı tarzda tekrar taşa işlenerek kapının kuzeyinde, türbe önü duvarındaki hacet penceresi üzerine konmuştur.

Yine burada dam hizasında, silme (yassılık) altında Tevbe Suresi 21 ve 22. ayetler yazılıdır. (Yazıların bir bölümü tabiat şartları ile bozulmuştur.):

بیشرهم ربهم برحمة منه ورضوان وحنات لهم فيها نعيم مقیم
خالدین فيها ابدان الله عنده اجر عظیم

Tercümesi: Rableri onlara katından bir rahmet, hoşnutluk ve içinde tükenmez nimetler bulunan ebedi kalacakları cennetleri müjdeler. Doğrusu büyük mükafaat (ecir) Allah katındadır.

Minare kaidesinde:

Şehriyar-ı azam El-Gâzi
Sultan Hamid-i Sani
bazretlerinin müberratındandır
1317 fi 16 Ş (20 Aralık 1899)

Doğu kapısı üzerindeki kitabe:

امرت بعمارة هذا المسجد المبارك في ايام السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين ابو الفتح
كيخسرو بن كيقباد المليكة الكبيرة صفوة الدنيا و الدين ماه بري خاتون ادام الله ظلال جلالها في
سنة خمس وثلاثين وستمائة

Tercümesi: Bu mübarek mescidin imarını Keykubad'ın oğlu Yüce Sultan, Fatih Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Büyük Melike Saffetüddin Mah Peri Hatun, Allah onun varlığını (gölgesini) ve büyüklüğünü devamlı eylesin (635 senesinde emretti).

Minberdeki yazılara gelince, yukarıda da belirtildiği gibi klasik Selçuklu tarzında kündekari (geçme) tekniği ile yapılmış bulunan bu ihtişamlı eserde devrinin adeti gereği minberlere yazılan bani, usta ve tarih kitabeleri bulunmamaktadır. Bu durum Kayseri'de bulunan diğer iki Selçuklu minberleri olan Lale Camii ve Ulu Cami minberlerinde de böyledir. Mevcut yazılar minberlere yazılması adet olan ayetler ve dualardan ibarettir. Bunlar minberin sağ ve sol tarafına az farkla simetrik olarak Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır.

Minberin sol tarafındaki yazılar:

Kapı sövesinin sol yan yüzünde ve korkuluğun alt ve üst kısımlarında Besmele, Bakara Suresinin 255. ayeti olan Ayet-el Kürsi ve ek olarak tazim ve dua:

بسم الله الرحمن الرحيم الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاخذه سنة ولا نوم له ما
في السموات وما في الارض من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما
خلفهم ولا يحيطون بشي من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده
حفظهما وهو العلى العظيم صدق الله العظيم و صدق نبيه الكريم صلى الله عليه و اله
واصحابه اجمعين السادات الطيبين

Tercümesi: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah, O'ndan başka tanrı olmayan, kendisini uyuklama ve uyku tutmayan, diri, her an yarattıklarını gözetip durandır. Göklerde ve

verde olan ancak O'nundur. O'nun izni olmadan katında şefaata edebilecek kimdir? Onların yaptıklarını ve yapacaklarını bilir. İlminden, dilediğinden başka hiçbir şeyi kavrayamazlar. Hükümranlığı gökleri ve yeri kaplamıştır. Onların gözetilmesi ona ağır gelmez. O yücedir, büyüktür. Yüce Allah ve O'nun kerim olan Peygamberi doğru söyledi. Dua ve niyaz O'nun (Peygamberin) evlat ve ashabının ve cümle temiz nesillerinin üzerine olsun.

Şerefe altında iki satır Kur'an 48. Fetih Suresi 1, 2. ayetlerin bir bölümü:

انا فتحنا لك فتحا مبينا ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك و ما تاخر

Tercümesi: Biz sana apaçık bir fetih ile fütuhat verdik. Allah senin (peygamberin) geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar.

Şerefe altında dik olarak alttan yukarıya ve yukarıdan aşağıya doğru iki satır ile yan yüzde en alt sırada, aşağıdan yukarıya doğru ve şerefe tabanında (en alt sıradakiler kazanmış, yazıların izleri kalmış), Kur'an'ın 3. Âl-i İmrân Suresi'nin 19, 20, 21 ve 22. ayetleri ile Besmele ve 112. İhlas Suresi:

ان الدين عند الله الاسلام و ما اختلف الذين أوتوا الكتاب الا من بعد ما جاءهم العلم بغيا بينهم ومن يكفر بآيات الله فان الله سريع الحساب فان حاجوك فقل أسلمت وجهي لله و من اتبعن و قل للذين أوتوا الكتاب و الامين ءاسلمتم فان اسلموا فقد اهتدوا وان تولوا فانما عليك البلاغ و الله بصير بالعباد ان الذين يكفرون بآيات الله و يقتلون النبيين بغير حق و يقتلون الذين يأمرون بالقسط من الناس فبشرهم بعباد اليم اولئك الذين حبطت اعمالهم في الدنيا و الآخرة و ما لهم من ناصرين بسم الله الرحمن الرحيم قل هو الله احد الله الصمد لم يلد و لم يولد و لم يكن له كفوا احد

Tercümesi: Allah katında din şüphesiz İslamiyet'tir. Ancak kitap verilenler kendilerine ilim geldikten sonra aralarındaki ihtiras yüzünden ayrılığa düştüler. Allah'ın ayetlerini kim inkar ederse bilsin ki Allah hesabı çabuk görür. (Ey Muhammed!) Eğer seninle tartışmaya girişirlerse de ki "Ben bana uyanlarla birlikte kendimi Allah'a verdim." Kendilerine kitap verilenlere ve inananlara "Siz de İslam oldunuz mu?" diye sor. Şayet İslam olurlarsa doğru yola girmişlerdir. Kabul etmezlerse sana yalnız tebliğ etmek düşer. Allah kullarını görür. Allah'ın ayetlerini inkar edenlere, haksız yere peygamberleri öldürenlere, insanlardan adaleti emredenleri öldürenlere elem verici bir azabı müjdele. Onlar dünya ve ahirette işleri boşa çıkacak olanlardır. Onların hiç yardımcıları da yoktur. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. De ki O Allah birdir, tekdir. Her şey O'na muhtaç, O hiç bir şeye muhtaç değildir.

Minberlerin sağ tarafındaki yazılar:

Sol taraftaki yazıların genellikle aynısı olup ancak şu farklılıklar bulunmaktadır. Fetih Sure-sinden 1. ve 2. ayetleri ve İhlas Suresi yazılmamış, buna karşılık Ayet-el Kürsi sonuna daha uzun olan şu tazim ve dua eklenmiştir:

صدق الله العظيم و صدق نبيه الكريم و خاتم النبيين صلى الله (...) و على اله و صحبه
اجمعين و على سائر المسلمين امين اللهم امين

يا رب العالمين و يا قاضي الحاج السائرين و يا ارحم الراحمين و يا خير الناصرين

Tercümesi: “Yüce Allah ve O’nun kerim Peygamberi olan nebilerin sonuncusu doğru söyledi. Selam ve dua O’nun (Peygamberin), evladının, cümle ashabının ve başka Müslümanlar’ın üzerine olsun, amin. Ey alemlerin Rabbi olan, muhtaçların ihtiyaçlarını yerine getiren, merhametlilerin en merhametlisi ve yardımcıların en hayırlısı olan Allah’ım.”

Burada Ayet-el Kürsi ve dua, şerefe altında yukarıdan aşağı, alt taban (kazınmış) ve aşağıdan yukarıya yerleştirilmiştir. Âl-i İmrân Suresi’nin ayetleri ise sağ kapı sövesinde başlıyor (Baş kısmı tahrip olmuş.), korkuluk altında, yanlarda, en aşağıda burası da kazınmış. (Bütün bunlar ayetler aşağıda kalıyor diye kazınmış.) ve şerefe altında ufki iki küçük sıra olarak devam ediyor.

Peygamberimizin sakalından bir mübarek kılın muhafaza edildiği camide bulunan zarif ahşap, dört ayaklı yüksek Sakal-ı Şerif muhafazası yüzünde şu kıta yazılıdır:

*Zebî mâlişge-i ruhsar erbab-ı recâdır bu
Zebî cây-ı muallâ melce-i şâh-ü gedâdır bu
Cebî-nây-ı niyâz ol dest-beste gel bu dergâha
Makâm-ı lihye-i pâk İmamü'l-enbiyadır bu*

Açıklaması:

*Ne mutlu, ümid sahiplerinin yüz sürme yeridir bu
Ne mutlu, en yüce makam, zengin ve fakirin sığınağıdır bu
Yüz sürme ihtiyacında ol, bu dergâha el bağlayıp gel
Peygamberinin imamının temiz sakalının makamıdır bu*

Altında “levlâke levlâk lemâ halakte'l-effâk” (Resul’üm seni yaratmasaydım âlemleri yaratmazdım) hadis-i kutsisi, diğer yüzde kelime-i tevhid ve “maşallah 1289” yazılıdır.

MEDRESE

Külliyenin medresesi dikkörtgen planlı, açık avlulu, tek katlı olup batıdan (İç Kale tarafından) tezyinatlı taç kapı ile girilir. Kapı arkasında giriş eyvanı, bunun tam karşısında, doğuda ana eyvan (yazlık dershane) bulunmaktadır. Bu eyvandan da doğuya mukarnaslı bir çıkış vardır. Medresenin kuzey, güney ve batısında avlu etrafını, ayaklara dayanan sivri tonozların oluşturduğu revakı çevreler. Bunun arkasında talebe hücreleri bulunmaktadır. Ana eyvanın iki yanında kuzeydeki fenerli büyük bölüm kışlık dershane, güneydeki iç içe bölümler ise müderris odaları olup Hunat Hatun’un türbesine buradan geçilir. Cümle kapısı tarafındaki köşelerde bulunan iki hücre de giriş mecburiyeti sebebi ile daha büyük tutulmuşlardır. İçten, girişin güneyinden hücreler arasından dar bir merdivenle dama çıkılır. Daha önce cami gibi kalın toprak tabakası ile örtülü iken, müze olarak kullanılırken Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğünce yapılan 1976 yılı onarımında toprak kaldırılmış, yerine taş döşeme yapılmış, ancak akıntı kesilmediği için daha sonra mozaikle kaplanmıştır. Şimdi ise müzenin boşaltılması neticesi Kayseri Valiliği

Özel İdaresi tarafından üzeri cami gibi bakır çatı ile kaplanmıştı. Duvarlar köşelerde ve ortada külliye'nin camisi gibi takviye kuleleri ile desteklenmişti. Kalan dendan örneğine dayanılarak binanın tamamında, hatta cami de dâhil duvarların üzerinde kale görünümünde dendanların dizili olduğu tahmin edilebilir.

Medresenin tezyinatlı bölümleri portal (Taç Kapı) ile ana eyvan ağzındaki kemerin dış yüzünde bulunan geometrik örgü frizinden ibarettir. Giriş eyvanı arkasındaki üç dilimli profilli ve yanı iri geometrik örgülü takviye kemer ile ana eyvan çıkışının mukarnaslarını, müderris odaları ve kışık dersane cümle kapılarındaki madalyonları buna ilave etmek gerekir. Taç Kapı geometrik bordürlerle çerçevelenmiş ve mukarnaslı girişli olup tabiat şartları ile harap olmuş, kitabesi kaybolmuştur. Son restorasyonda portal, tezyinatsız olarak tamamlanmıştır. Eyvan frizi arasına, üst kısımlarda çeşitli küçük hayvan ve insan figürleri gizlenmiştir. Medresenin çörtlenleri de arslan başı şeklindedir. Binanın tamamı, camide olduğu gibi çevredeki taş ocaklarından kesilmiş sarımtırak esmer renkteki kesme taşlarla (küfeki) çok itinalı şekilde yapılmıştır.

Medrese duvar kalınlıklarının farklılığı, cami duvarları ile arasında bağ bulunmaması, hatta taşlar üzerinde, Selçuklular'da adet olan usta işaretlerinin dahi camiden farklı olması onun camiden daha önce yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır: Hunat Hatun eserlerini oğlu zamanında yapmış olduğuna ve camiye de oğlunun saltanatının ilk yılında yaptırdığına göre camiden daha önce yapılmış olması lazım gelen bu medreseyi kim yaptırmış olabilir? Tabii ki bu bani büyük ihtimalla kocası Alâeddin Keykubad'dır. Keykubad buraya herhâlde medrese ve hamamla birlikte bugünkü cami yerinde daha küçük bir cami yaptırmışken, Hunat Hatun daha sonra külliye'nin camisini büyütüp yeniden inşa ettirmiş ve buraya türbesini de ilave etmiştir. Hunat Hatun'un medreseye bir ilavesi bulunmaktadır ki o da eyvan önü revakıdır. Şimdi revaksız olan bu kısımda ilave revakın olduğu duvarlardaki izlerden anlaşılmaktadır. Hunat Hatun'un medreseye ihtiyaca binaen sonradan ilave ettirdiği bu revak, caminin batı kapısı arkasındaki ilk tonozda olduğu gibi avlu tarafı açık ve desteksiz olduğundan kısa sürede yıkılmış, bir daha da tekrar yapılmamıştır.

Medresenin giriş cephesinin güneyinde bu asrın başlarında yapılmış sütunlu revaktan ibaret bir çeşme bulunmakta idi. 60 yıl kadar önce yıkılan bu çeşmenin mermer kitabesi medrese duvarında mevcut bulunmaktadır. Bu kitabede:

*Bak su hayrı efdal hayır olduğundan ehl-i hayır
Dökdüiler her bir mahalde hâlisâne ab-ı rû
Yapdılar sarfeyleyüb nakdine himmetleyin
Cami-i ekber civarında hoş bir çeşme bu
Görmüye rüz-ı Kıyametde susuzlukla elem
Kim akıtdıysa rızâ-Ullah için bir katre su
1326*

yazılıdır.

HUNAT HATUN KÜMBETİ - TÜRBEŞİ

Anadolu Selçuklu kümbet türbeleri içerisinde önemli bir yere sahip bulunan muhteşem türbe, başka bir yerde görülmeyen mermer mukarnaslı kare kaide (alt cesetlik) üzerinde sekizgen gövdeli, içten kubbeli, dıştan külahlı bir yapıya sahiptir. Türbe, cami ile medrese arasında, camiden ayrılan bir boşlukta inşa edilmiştir. Bu alan doğu ve güneyde camiye kemerlerle açık olup kuzeyi medrese, batısı da caminin batı kapısının devamı olan ve ortasında hacet penceresi bulunan bir duvarla çevrilidir. Giriş, medreseden dar bir koridorladır. Aslında türbe, bugün de izleri medrese duvarı arasında kalmış olduğu görülen, medreseden de, camiden de eski bir yapının yerine inşa edilmiştir. Bu yapıyı fark eden ve kalan izleri değerlendiren Prof. Dr. Haluk Karamağaralı, burasının Hunat Hatun'un kocası I. Alâeddin Keykubad zamanında kullandığı eski bir bina olabileceğini, caminin batı kapısı arkasındaki eski uzun tonozun bu tarafa doğru yıkılması üzerine bu yapının da çarpmadan dolayı yıkılmış olduğunu ve Hunat Hatun'un türbeyi bunun yerine yaptırdığını belirtmiştir.

Türbe, külliyeenin en son yapılan eseridir. Hunat Hatun burasını yıkılan yapının yerine herhâlde 1250 yıllarında yaptırmıştır. Çünkü mezar taşında oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefat etmiş olduğu (merhum) yazılıdır. Keyhüsrev 1246 yılında vefat etmiştir. (Bu tarihten bir yıl sonra 1247 yılında, Hunat Hatun'un kuması Adile Hatun'un mezarı üzerine kızları, Kayseri'nin Sivas çıkışında, Çifte Kümbet ismi ile anılan türbeyi yaptırmışlardır.) Hunat Hatun Kümbeti, mermer mukarnaslı kaidesi, geometrik motifli köşe sütunçeleri, yüzlerde ortası mermer sütunlarla ayrılmış tezyinatlı küçük pencereleri ve külâh altında çok güzel kabartma Selçuklu sülüsü ile yazılmış Besmele ve Ayet-el Kürsî'nin yer aldığı kitabe kuşağı ile çok dikkat çekicidir. Ancak bu mühim eser cami ve medrese arasında sıkışmış kalmış ve dışarıdan rahatça görülememektedir. Genellikle Selçuklu türbelerinde olduğu gibi cesetlerin konulduğu alt katın kapısı bulunmamaktadır. Bu durum herhâlde türbenin kadınlara ait olmasından kaynaklanmaktadır. Kayseri'de daha sonra Şah Cihan Hatun için yapılan meşhur Döner Kümbet ve Alaeddin Eretna'nın hanımı için yaptırdığı Köşk Medrese Kümbeti de böyledir. Medreseden girilen türbe içinde güneyde geometrik örgülerle çerçevelenmiş güzel bir mihrap bulunmaktadır. Mihraplar türbelerde daha ziyade bir süs unsurudur. Ortada üç adet mezar taşı bulunmaktadır. Bunlardan en muhteşemi Hunat Hatun'un eski bir lahit kapağından yapılmış mezar taşıdır. Mezarın kapı yönüne Selçuklu sülüsü ile Besmele, Ayet-el Kürsî ve tasdik cümlesi yazılmıştır. Mihrap tarafına ise şu kitabe bulunmaktadır:

هذا قبر الست السيدة الستيرة السعيدة الشهيدة الزاهدة العابدة المرابطة المجاهدة
المصونة المعصومة صاحبة العادلة الملكة النساء في العالم العفيفة النظيفة مريم وانها
و خديجة زمانها صاحبة المعروفة المتصدقة بالمال الوف صفوة الدنيا والدين ماه بري
خاتون والدة السلطان المرحوم الشهيد غياث الدنيا والدين كيخسرو بن كيقباد رحمهم
الله اجمعين امين

Tercümesi: Bu kabir sitti (hanım), seyyide (muhterem kadın), setire (örtünmüş, kötülüklerden arınmış), sâide (meş'ud, mutlu, uğurlu), şehide (Allah yolunda vefat etmiş), zahide (dindar, takva ehli), abide (Allah'a ibadet eden), murabıta (dine bağlı), mücahide (din yolunda mücadele eden), mâsune (kötülüklerden korunmuş), ma'sume (suçsuz, günahsız), sahıbe (yüksek makam sahibi,

efendi), adile (adaletli, doğru), alemdeki kadınların melikesi (başı, hükümdarı), afife (iffetli, namuslu), nazife (temiz), asrın Meryemi, zamanın Hadicesi, irfan sahibi (anlayışlı), binlerce malını hayır yolunda veren, Safvetüddin (dinin ve dünyanın temizi) Mah Peri Hatun'undur ki O Keykubad'ın oğlu merhum şehid Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesidir, Allah cümlesine rahmet eylesin amin.

Kitabede görüldüğü gibi Selçuklular'ın Hürrem Sultanı (Kanuni Sultan Süleyman'ın hanımı, II. Selim'in annesi) gibi olan Mahperi Hatun, sultan hanımlarına ait çok yüksek unvan ve sıfatlarla anılmıştır. Her ne kadar burada kendisinden şehit diye bahsediliyorsa da türbeyi herhâlde hayatında inşa ettirdiğinden kitabede ölüm tarihi bulunmamaktadır.

Hunat Hatun'un mezarının yanında bulunan ortada, lahit tarzında küfeki taşından yapılmış mezar taşının baş tarafında:

بسم الله الرحمن الرحيم / صاحبة هذا القبر / سلجوقی خاتون ابنت سلطان الشهيد
کیخسرو / بن کیقباد فی محرم سنة ثلاثة / ون ستمائة

yazılıdır.

Tercümesi: Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu kabrin sahibi, Keykubad'ın oğlu şehit sultan Keyhüsrev'in kızı Selçuki Hatun'dur. Muharrem altıyüz seksen üç senesinde vefat etti. Yazılar maalesef taşın cinsinin iyi olmaması sebebi ile çok yerde bozulmuştur. Buradan miladi mart 1284 yılında vefat ettiği anlaşılan Selçuki Hatun hakkında bu kitabeden başka bir bilgimiz bulunmamaktadır. Hunat Hatun'un torunu ve II. Keyhüsrev'in kızı olan bu prensesin onlardan çok sonra vefat etmiş olduğu görülmektedir. Kocası var mıydı ve kimdi bilinmemektedir. Gürcü Hatun isimli kız kardeşi Selçuklu veziri pervane Muinüddin Süleyman'ın karısı olup kocası gibi çağdaşı meşhur mutasavvıf Mevlânâ'nın yakını idi. Selçuki Hatun, Selçukluların çok zayıflayıp Moğol-İlhanlılar elinde oyuncak oldukları bir dönemde, kardeşi II. Keykavus'un oğlu II. Mesud'un birinci saltanatı zamanında (1284-1296) vefat etmiş ve babaannesinin kabrine gömülmüştür. Mezar kitabesinde yer darlığı sebebi ile Keyhüsrev'in Gıyaseddin unvanın yazılmadığı gibi seksen sayısı da rumuzla (divani) yazılmıştır. Yine kitabede Selçuki Hatun'a ait herhangi bir övücü sıfat bulunmamaktadır.

Türbede kitabesiz horasan harçla sıvanmış üçüncü kabrin kime ait olduğu belli değildir. İhtimal o da hanedandan bir hanıma, belki de Keyhüsrev'in hanımı Gürcü (Tamara) Hanım'a aittir.

Türbe avlusunda ve cami önünde mezar taşlarının bir kısmı mevcut, bir kısmı müzeye kaldırılmış bulunan Selçuklu Dönemi zatlara, son Osmanlı Devri Kayseri ulemasından Hacı Torun Efendi ve Küçük Hacı Hafız Efendi gibi hocaların mezarları bulunmaktadır.

HAMAM

Külliyenin ilk yapılarından biri olduğu vaziyet planından anlaşılan hamam, kale önünden geçen şehrin eski yoluna hizalandığı için yönü, cami ve medresenin kible istikametinden ayrılmış ve kuzey-doğu köşesine cami oturtulmuştur. Caminin ana taç kapısı olan batı kapısı, hamamın soyunmalık kısmının arkasında kaldığından kapının önünün açılması için bu bölüm sonradan üst kısmı indirilerek değiştirilmiş ancak yine de tam olarak netice alınamamıştır. Bu durumlar hamamın da camiden önce yapılmış olduğunu ve Hunat Hatun'a ait olamayacağı fikrini ortaya çıkarmıştır. Ancak benzerleri başka yerlerde de anlatılan bir hikaye hamamın camiden önce yapıldığını ve bu yapının da Hunat Hatun'a ait olduğunu ifade etmektedir. Hikayeye göre cami yaptırılmaya başlanıp inşaat bir müddet ilerlemişken, bir amelenin bir taşı inşaata götürülüp bırakmadan geri getirdiği ve bunu sürekli tekrar ettiği görülmüş, kendisine yaptığının sebebi sorulduğunda yıkanma ihtiyacında olduğu öğrenilmiştir. Durum Hunat Hatun'a anlatıldığında Hunat Hatun cami inşaatını durdurmuş ve hamamı yaptırmıştır. Kadın ve erkekler için çifte olarak yaptırılmış olan hamamın kadınlar kısmında duvarlara döşenen dönemin Selçuklu çinilerini (Bunlar şimdi sökülerek Kayseri Müzesine alınmıştır.) Hunat Hatun'un kaplatmış olduğu muhakkaktır. Hamam hâlen faal olup vakıflarca özel şahıslara satılmıştır. Yeni sahipleri binayı yakın zamanlarda restore ettirmişlerdir.

HUNAT HATUN'UN BAŞKA ESERLERİ

Ömrü hayır eserleri yapmakla geçen Hunat Hatun Kayseri'deki bu mühim külliyesinden başka, Tokat-Yozgat arasındaki yol üzerinde birçok büyük kervansaraylar yaptırmıştır. Tokat'ın Pazar ilçesi yakınında bulunan H. 636/M. 1239 yılında yaptırmış olduğu Hatun Hanı H. 637/M. 1240 yılında, yine aynı yol üzerinde Karamağara yakınında yapılmış olan Çınçınlı Sultan Hanı, Çekerek Suyu Hanı, Tahtoba Hanı, İbibse Hanı ve Ezine Pazar Hanları gibi muazzam yapıları hayret edilecek şekilde yaptırmış ve böylece tüccarların, kervanların ve halkın o devirde rahatça gidip gelebilmeleri için yolların emniyetini sağlamıştır. Selçuklular'ın memleketin başka yollarında da yaptırmış oldukları ve kurmuş oldukları vakıflarca işletilen bu türlü kervansaraylarda zengin, fakir yolcular, yolculukları esnasında ücretsiz olarak kalırlardı. O devirde ticari faaliyet bu şekilde desteklenir, böylece ülkenin refahı artardı. Bunlar bir bakıma tüccarların ücretsiz sigortaları idi. Hunat Hatun'un hanları da bu şekilde görev yapmıştır. Hunat Hatun bütün bu eserlerinden başka Kayseri'nin İncesu ilçesi güneyinde bulunan Tekke Dağı üzerine, buradaki ıssız eski yol yakınına, devrinde yaşayan bir şeyh olan Şeyh Turesan'a, Şeyh Turesan Zaviyesi'ni (tekke) inşa ettirmiş, binanın etrafında bulunan Ürgüp ilçesinden İncesu'ya kadar olan çok büyük araziye buraya vakfetmiştir. Herkese nasib olmayacak şekilde bu kadar muazzam eserleri vücuda getirmiş olması onun Selçuklu Devleti'ndeki ihtişamını ve maddi gücünü ortaya koymaktadır.

HUNAT HATUN'UN VAKIFLARI

Hunat Hatun'un yaptırmış olduğu bu kadar büyük hayratına ait vakıflarının vakfiyeleri maalesef zamanımıza kadar gelememiş, kaybolmuştur. Olması lazım gelen vakfiyelerinden sadece İncesu'daki Şeyh Turesan zaviyesine ait Osmanlı Dönemi'nde yapılmış olan hatalı bir tercüme bulunmaktadır. Onun Kayseri'deki külliyesine ait vakfiyesi kaybolmuştur ama Osmanlı Devri'nde 1500 ve 1584 yıllarında yapılmış olan tahrirlerde, hayratı olan cami, medrese ve türbeye yapmış olduğu vakıfların kayıtları bulunmaktadır. Bu kayıtlarda hayratına gelir kaynağı olarak bağlamış olduğu emlak-akarın listeleri verilmiş ve bunlardan alınacak gelirlerin görevlilere ve ihtiyaçlara ne kadar tahsis edileceği belirtilmiştir. İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1500 tarihli vakıf tahririnde "Vakf-ı Camii ve Medrese-i Huand Hatun, Sultan Alâeddin 'in zevcesi, Mevlânâ Abdurrahman'ın (herhâlde Medresenin o zamanki müderrisi) tasarrufunda (mütevelliliğinde, idaresinde)" başlığı altında vakfın akarı olarak şu köy ve araziler sayılmıştır: Salur köyü (Kayseri Merkez), Zincidere köyü (Talas), Yabâni köyü (Salur yakınında, şimdi çiftlik) Tokat Kazova'ya bağlı Saraycık köyü, Hunat Hamamı (Kayseri'de külliyedeki), Hasan Bey Bahçesi (Kayseri'de), Kayseri nahiyelerinde bir kısım arazi, Sivas yolunda Muin Hoca mülkü, Devletşah arazisi yanında Şeyh Şerafeddin Rıdvan ve Bey Paşa arazileri (4 kıta), Kayseri mahallelerinin birinde 20 odalı han (Nerede olduğu ve ne zaman yıkılıp ortadan kalktığı belli değildir, bu kayıttan böylece Hunat Hatun'un Kayseri'de külliyesinden başka bir binasının daha olduğu ortaya çıkmaktadır.), hamamın yanında bir fırın (Bu fırın da bugün mevcut değil.). Buralardan alınacak gelirlerin senelik ne kadar olduğu ve medrese müderrisine, talebelere, mütevelliyeye, emanetçiye (iare), cami hatibine, dört hafıza, farraşa (temizlikçi), tahsildara, işçilere, mum ve hasıra ne kadar ödeneceği kayıtlarda belirtilmiştir.

İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde bulunan aynı tarihli Kayseri'nin genel tahririnde cami ve medresenin vakıfları olarak yine Salur, Zincidere, Yabani ve Erkilet köyleri ile Emirhan mezarı, Hasan Bey Bahçesi, Hunat Hamamı ve fırın kaydedilmiştir. Vakfi olan Zincidere (Karadere) de, külliyesine getirmiş olduğu su yolları bugün mevcuttur. Ancak bu su bugün buradaki askerî birliğe ve Akçakaya köyüne verilmektedir.

Yine Başbakanlık arşivinde bu tarihte Türbenin de vakıfları bulunmaktadır. Bunlar Cırkalan, Susuzviran ve Çukurlar mezarıdır.

Tapu ve Kadastro arşivinde bulunan 1584 tarihli vakıf kaydında cami ve medresenin gelir kaynakları biraz azalmış olarak Salur, Zincidere, Asmalığa tabi Emirdağ ve Yabani köyleri sayılmış masraf olarak da talebelik, hatiplik, imamlık, hafızlık, müezzinlik, faraşlık, mum, hasır ve işçilik gösterilmiştir. Bu tarihte türbenin vakfi, "Vakf-i Türbe-i Huand Hatun zevce-i Sultan Alâeddin" başlığı altında Kayseri'ye tabi Susuz Viran mezarı (O tarihte Cırkalan halkı ziraat yapmakta.) ile Cırlavuk'a (şimdi Kayseri merkez Mimarsinan Kasabası) tabi Gelüler mezarı olarak aynı yerde kaydı yapılmıştır.

Bugün Hunat Hatun'un akarlarından vakıf olarak hiçbir yer kalmamıştır. Yukarıda adı geçen yerlerden başka Ürgüp ilçesinin de (Kazay-ı Brügüp) Hunat Hatun'un malikânesi (kendisine devletçe tahsis edilmiş yer) olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır.

Yine Kayseri Kapalı Çarşısı içerisinde, şimdi şahıslara geçmiş bir kısım dükkânların eski kayıtlarında Hunat Camii'nin vakfı olduğu yazılıdır. Bunlar sonradan başka hayır sahiplerince camiye yapılmış vakıflar da olabilir.

Kaynaklar

İbni Bibi, *El-Evamirü'l-Alâlye Fi'l-Umûrû'l-Alâilye*, çev. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Ank. 1996.

Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, İst. 1334.

Ahmet Nazif, *Mir'at-ı Kayseriye*, Kayseri 1987.

Albert Gabriel, *Monuments Turc d'Anatolie I*, Kayseri-Niğde, Paris 1931.

Mahmut Akok, Kayseri'de Huand Mimari Külliyesi'nin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVI-I, 1967.

Prof. Dr. Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri I*, Ank. 1969.

Prof. Dr. Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri I*, İst. 1970.

Erol Yurdakul, Son Buluntulara Göre Kayseri'de Hunat Hamamı, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. II, 1970.

Prof. Dr. Haluk Karamağaralı, Kayseri'de Huand Camiinin Restitüsyonu ve Huand Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Mülahazalar, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, 1976.

Prof. Dr. Orhan Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara, 1986, C. I.

Prof. Dr. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996, s. 120-126.

M. Zeki Oral, Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler Kitabeleri ve Tarihçeleri, *Vakıflar Dergisi V*, 1962.

M. Zeki Oral, Kayseri'de Kubadiye Sarayları, *Belleten*, S. 68, s. 501-517.

Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Kayseri'de Keykubadiye Sarayları Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S- XIII-1.

Prof. Dr. Ömür Bakırcı, *On üçüncü ve On dördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mıhrapları*, Ank. 1976.

Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971.

Prof. Dr. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İst. 1985.

Ahmet Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, çev. Tahsin Yazıcı, C. I-II, İst. 1973.

Aziz bin Erdeşir-i Esterabadı, *Bezm ü Rezm*, çev. Mürsel Öztürk, Ank. 1990

Evliya Çelebi Seyehatnamesi, Zuhuri Danışman Yayını, C. V, İst. 1970.

Mehmet İnbaşı, *XVI YY. Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992.

Yasemin Demircan (Özırmak), *Tabrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1192

Mehmet Çayırdağ, Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turessan Zaviyesi, *Belleten*, S. 174.

Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XVII.

Mehmet Çayırdağ, Kayseri Şehrinin Yeri ve Kalesinin Tarihi Değişimi, *Kayseri Müzesi Yıllığı I.*

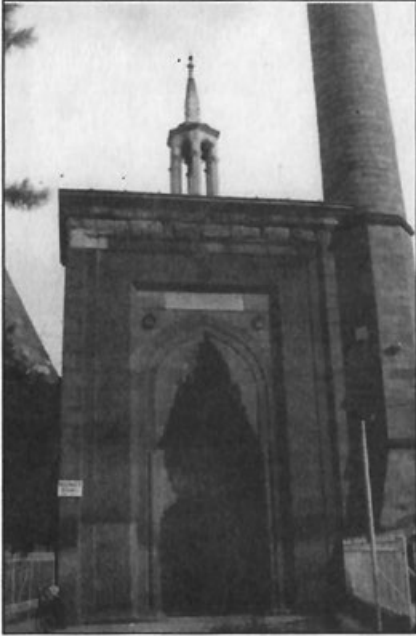
Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Sultan II. Abdülhamid Devri Bina ve Kitabeleri, *E. Ü. I. Kayseri ve Yöresi Semineri Bildirileri*, 1996.

*Hunat Hâtun'un doğup büyüdüğü
Alanya şehri ve kalesi*

Kayseri'de Hunat Hatun Külliyesi

Hunat Camii Batı Kapısı

Hunat Camii Doğu Kapısı

Hunat Cami Batı Kapısındaki kitabe

Hunat Camii içi

Hunat Camii Mihrabı

Hunat Camii Minberi

*Hunat Camii Minberinden
detay.*

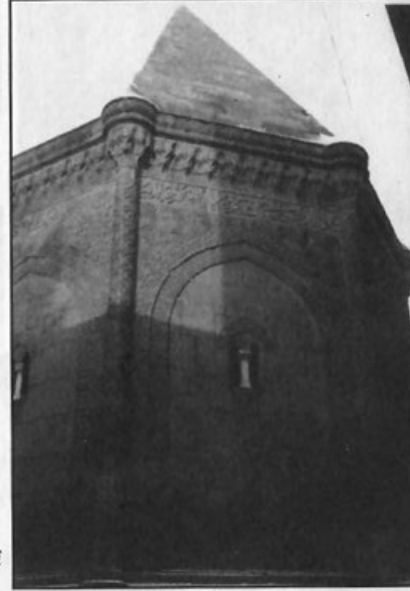
*Hunat Camiinde, Sakal-ı Şerif
muhafazası*

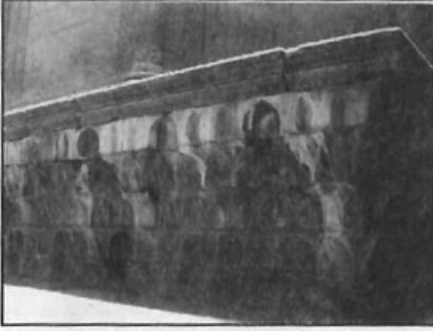
*Hunat Medresesi
kapısının eski bir resmi*

Hunat Medresesi eyvanı

Hunat Hatun Türbesi

Hunat Hatun Türbesi kaidesi

Hunat Hatun'un mezar taşı

*Hunat Hatun Türbesinde
Selçuki Hatunun mezar taşı*

*Hunat Hatunun yaptırmış
olduğu Tokat-Pazar
Kervansarayı*

*Hunat
Hatun'un oğlu
II. Gıyaseddin
Keyhüsrev'in*

PERVANE BEY MEDRESESİ

XIII. yüzyılın ikinci yarısında önemli yeri olan, Anadolu Selçuklu Devleti'nin meşhur vezirlerinden, daha önceki vazifesinden dolayı "Pervane" ismi ile anılan Muînüddin Süleyman'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu medrese yıkılıp ortadan kalkmış ve zamanla yeri dahi unutulmuştu. Son yıllarda Kayseri Kapalı Çarşısı'nın restorasyonu sırasında binanın bulunduğu yer olarak bilinen yerde temellere rastlanması üzerine yeniden gündeme gelmiştir. Biz bu araştırmamızda tartışma konusu olan bu kalıntılardan¹ hareketle, önce Pervane Muînüddin Süleyman'ın kısa hayatını özetledikten sonra bahis konusu medresenin Kayseri'de yapılışına ait kayıtları, vakıflarını, tartışılan yeri ve mimarisi hakkında yaptığımız tespitleri ortaya koyacağız.

PERVANE MUÎNÜDDİN SÜLEYMAN'IN HAYATI

Pervane Muînüddin Süleyman XIII. asrın ikinci yarısında görev yapmış meşhur bir Selçuklu veziri olup 1243 yılında Moğollar karşısında Sivas yakınında Köseadağ'da Sultan II. Keyhüsrev'in başında bulunduğu Selçuklu ordusunun yenilmesi, Moğollar'ın Sivas ve Kayseri'yi istila, yağma ve tahrip etmeleri üzerine, dönüş yolunda olan Moğol ordu kumandanı Baycu'nun yanına giderek onu Selçuklu Devleti ile sulh anlaşması yapmaya ikna eden ve bu sebeple büyük takdir toplayan Selçuklu veziri Mühezzibüddin Ali'nin oğludur. Ailenin esası İran'ın Deylem şehrine kadar gitmektedir. Pervane genç yaşta kardeşi İzzeddin ile birlikte babasının anlaşma yapmak için Moğol kumandanının bulunduğu Kafkasya'daki Mugan şehrine yapmış olduğu seyahate iştirak etmiştir. Otuz yaşlarında Anadolu Selçuklu Devleti idaresinde emir olarak gözüken Muînüddin Süleyman, babası zamanında tanıdığı ve Selçuklular'ın artık tabi oldukları Moğollar'ın kumandanı Baycu'dan Erzincan Serleşkerliği'ni de elde etmiştir. 1254 yılında yine Moğollar'ın destek ve teşviki ile saltanat mücadelelerine girişen Selçuklu kardeş sultanlardan IV. Kılıç Arslan'ın elçisi olarak Kayseri'den Konya'ya, Kılıç Arslan'ın ağabeyi II. İzzeddin Keykavus'un yanına gitmiştir. İki kardeş sultan arasında vuku bulan Ahmet Hisarı (Kayseri'nin merkez Yuvalı köyü yakınında) muharebesinde, IV. Kılıç Arslan'ın mağlup ve esir olması üzerine bu defa II. Keykavus'un yanında çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuştur.

Keykavus'un Moğollar'a karşı mağlup olduğu 1256 Sultan Hanı muharebesi neticesinde tekrar Kılıç Arslan tarafına geçip, ömür boyu ismi gibi anıldığı "Pervanelik" makamına (devletin, arazi rejimi ile ilgili muamele ve tayinlerle görevli bakanlık) getirilmiştir. Moğollar'ın dönmesi ile Bizans'a iltica eden Keykavus'un tekrar Konya'ya gelip Selçuklu tahtına çıkması üzerine Kılıç Arslan'la birlikte Moğol-İlhanlı Hanı Hülagü'nün yanına giden Pervane, neticede ülkenin iki kardeş sultan arasında bölünmesini sağlamıştır. Daha sonra da Keykavus'un tekrar mağlup olarak kesin surette ülkeden ayrılıp, Bizans'a gitmesi üzerine 1261 yılında Kılıç Arslan'ı tek başına sultan yapıp, esasta Moğollar'la da anlaşarak onların desteklerini alıp ülkeyi esas sultan gibi idareye baş-

¹ Prof. Dr. Haluk Karamağaralı, bu kalıntıların bir hana ait olduğunu ileri sürmüştür, *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi*, bildiri özetleri, İst. 1991, s. 100.

lamıştır. Bundan sonra devlete ve Moğollar'a karşı isyan eden Denizli Beyi'ni, Karamanoğlu'nu ve Keykavus taraftarlarını bastırıp tamamen kendi adamlarını devletin üst yönetimine getirerek mutlak hâkimiyetini ortaya koymuştur.

Hülagü'nün yerine İlhan olan oğlu Abaka'nın cülusunu tebrik için 1265 yılında Kılıç Arslan'la birlikte Tebriz'e gitmiş, oradan, daha önce Selçuklular'ın elinde iken Trabzon Rumları'nın istilasına uğrayan Sinop ve çevresinin geri alınması müsaadesini de almıştır. Dönüşte bu havaliyi fetheden Pervane, burada, kendisinden sonra devam eden Pervane Oğulları Beyliği'nin temelini atmıştır. Sinop'un fethiyle burada bir kısım imar faaliyetinde bulunmuş ve bir de medrese inşa ettirmiştir. Pervane Bey, Selçuklu ülkesini kendi başına idareye devam ederken yakın adamlarını da mühim mevkilere getirmesi Sultanı Kılıç Arslan'la arasının açılmasına sebep olmuş, neticede onu, Moğollar'ın gözünden düşürecek şekilde suçlayarak İlhan'dan aldığı müsade ile öldürtmüş, küçük yaştaki şehzade III. Gıyaseddin Keyhüsrev'i sözde sultan yapmıştır (1266). Öldürülen Sultan'ın üvey annesi Gürcü Hatun ile de evlenerek fiili saltanatta hak sahipliğini elde edecek hale gelmiştir. Onun bu şekilde Selçuklu idaresinde tek yetkili hale gelmesi, Anadolu'da bulunan İlhanlı idarecilerinin husumetini çekmiş ve onlarla sürtüşmeye başlamıştır. Bu sebeple Moğol idarecilerinin Selçuklu Devleti ve Anadolu halkı üzerinde olan baskı ve zulümleri daha da artmıştır. Neticede kendisini o mevkilerde tutan Moğollar'dan bıkan Pervane, onlara karşı İslam dünyasının hamisi Mısır Türk-Memlûklü Sultanı Baybars'la gizlice anlaşmaya çalışmıştır (1274). Baybars'ı, bir kısım Selçuklu ümerası ile beraber Anadolu'ya gizlice davet edip Moğollar'dan kurtulmayı planlamışsa da bu temaslarından İlhanlılar'ın haberi olmuştur.

Bu davetler ve kendisine güvenerek Moğollar'a karşı Kayseri'de isyan eden Selçuklu ümerasından Hatıroğulları İsyanı'nın Moğollar tarafından şiddetle bastırılması üzerine Baybars, 1277 yılında ordusu ile Anadolu'ya yürümüş, Moğollar'ı Elbistan'da büyük bir mağlubiyete uğratarak 20 Nisan 1277'de Kayseri'ye kadar gelmiştir. Bu arada hem davet edip hem de Moğollar'dan çekindiği için ortalarda gözükmeyen Pervane, dönüşü geçmiş olan ve Kayseri'de Sivas yolu üzerinde Kayır Han'ında bulunan Sultan'a elçi göndererek ondan Anadolu'da kalmasını rica etti ise de Baybars bu davranışlara öfkelenerek kısa sürede ülkesine dönmüş ve o yıl da vefat etmiştir. Bütün bu hadiseler üzerine Moğollar, hadiselerin suçlusu olarak gördükleri Pervane'yi tutuklayarak, Van civarında bulunan Aladağ'daki karargahlarına götürmüşler, orada etrafı ile birlikte işkencelerle öldürmüşlerdir (1277). Pervane de ölmeden önce Moğollar'a itiraf ve sözle hakarete bulunmuştur.² Görüldüğü gibi XIII. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu Türkiye'sine otuz yıl süreyle mühürünü basmış olan, istilacı ve zalim Moğollar'ı, çok zaman isteklerini de yerine getirerek bu baskı altında memlekete kısmen nefes aldırın Pervane, neticede onlardan kurtulma yolları ararken bu talihsiz akıbetle karşılaşmıştır. Nitekim kendisinden sonra, memleket daha da baskı altında kalarak onun zamanını arayan halk Anadolu'nun en karanlık yıllarını yaşamıştır. Ülke hakim Moğollar ve onların destekçisi ve tayini yerli sözde idareciler eliyle bir uçtan bir uca

² Doç. Dr. Nejat Kaymaz, *Pervane Muinüddin Süleyman*, Ankara 1970; Prof. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 457-463; Claude Cahen, *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, çev. Yıldız Moran İst. 1984, s. 273 vd; Prof. Dr. Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, s. 1-147.

talan edilmiş, halk yiyecek ekmeği bulamaz olmuştur. Hâlbuki bu tarihlerden 40-50 yıl kadar önce Sultan Alâeddin Keykubad idaresindeki Anadolu o zamanki dünyanın en müreffeh ülkesi idi. Bu devirde Selçuklu hanedanından, İlhanlılar elinde oyuncak olmuş zayıf şahıslar sözde saltanatı bir müddet daha devam ettirmişlerdir.³ Netice de Moğolların İlhanlı Valisi Demirtaş 1315 yıllarında bu hanedanı tamamen ortadan kaldırmıştır. Moğol işgali döneminde Anadolu'nun istiklal mücadelesini, başta Karamanlar olmak üzere batıdaki Türkmen bey ve boyları vermiştir. Süleyman Pervane'nin başrolü oynadığı, bütün bu karışık ve sıkıntılı siyasi dönemde devrin kaynakları ondan akıllı, dirayetli, güzel yazı yazan, iyi konuşan, ulema ve şeyhler ile münasebeti olan hayırsever, cömert ve adil bir kimse olarak bahsetmektedirler.⁴ Devrinin bir kısım devlet adamı gibi o da devrin büyük mutasavvıfı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ile çok yakın münasebette bulunmuş, Mevlânâ'ya yakın dost ve mürid olmuştur.⁵ Mevlevî kaynaklarından öğrendiğimize göre Pervane Mevlânâ'yı sık sık medresesinde ziyaret eder, onu dinler, sohbetler yapar, kendi sarayında da Mevlânâ'nın katıldığı davetler verir ve semalar yapıldı. Mevlânâ'dan öğüt ve talimatlar alır, ona ve taraftarlarına başışlarda bulunurdu.⁶ Mevlânâ'nın diğer devlet ricaline yazmış olduğu mektuplar arasında Pervane'ye de yazdığı mektuplar olduğu gibi, meşhur "Fih-i ma-fih" isimli eserinde de ondan sıkça bahsetmiştir.⁷ Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled de divanında, Pervane'yi uzun bir kaside ile övmüştür.⁸ Pervane'nin kansı Gürcü Hatun yine Mevlânâ'nın yakınlarından muteber bir hanım idi. Pervane, Mevlânâ'nın yanında devrin şeyhülislamı Sadreddin Konevi, şeyh Fahreddin İraki, Kudbeddin Şirazi gibi devrinin diğer bir kısım alimleri ile de yakın münasebette bulunmuş ve onlara da itibar ederek derslerini dinlemiştir.⁹

Kaynaklarda hayır ve hasenat sahibi olarak bahsedilen Pervane'nin yaptırmış olduğu bilinen binalara gelince, bir kısmını eski kayıtlarda öğrendiğimiz hayratının bazıları ancak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bunlar malikânesi (ikta) olan Tokat'ta Pervane Hanığı¹⁰ ve Gökmedrese ismi ile anılan darüşşifa (hastane)¹¹, Sinop'u fethi dolayısı ile yaptırdığı H. 664/M. 1265/66 tarihli

³ Mehmet Çayırdağ, Anadolu Selçuklu Şehirlerinde Basılan İlk İlhanlı Sikkeleri, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Haziran 1987, s. 185-190.

⁴ İbni Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar F. N. Uzluk, Ankara 1941, s. 289; Kerimeddin Mahmut Aksarayi, Selçuklu Devletleri Tarihi, çev. M. Nuri Gençosman, Notlar F. N. Uzluk, Ankara 1943 s. 193-197, Not 1; Mevlânâ Celâleddîn, Mektuplar, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İst. 1963 s. 4-5, 28-29, 43-45, 48-49, 54-55, 64-66, 77-78, 96-97, 102-103, 110-119-120, 123-124, 125, 127, 128, 129, 141-142, 146-147, 150-151, 171-172, 173-175, 206-207. Ahmet Eflâki, Ariflerin Menkabeleri I, çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1973, s. 211-213, 216-217, 253-254, 320.

⁵ Mevlânâ Celâleddîn, Mektuplar: yukarıda bahsedilen mektuplardan bilhassa 54-55, 64-65, 110-111, 123, 129 ve 206-207. sayfalarındaki mektuplara bakınız; Eflâki, C. II, s. 211-213, 253-254. Pervane Müinüddin Süleyman gibi kendisinden önce vezirlik yapmış, Şemseddin İsfehani de Kayseri'de, Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhahneddin'e mürit olmuştur. Feridun bin Ahmed-i Sipehsalar, Mevlânâ ve Etrafındakiler, Çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1977, s. 118, 119; Eflâki, C. I, s. 145, 150, 153.

⁶ Sipehsalar, s. 87-90, 96, Eflâki, (4) notta gösterilen yerler; Mektuplar, aynı yerler.

⁷ Mektuplar, agy. Mevlânâ, Fih-i Mâ Fih, çev. Meliha Ülker Tarıkâhya, İst. 1985 s. XXXV- XLII.

⁸ Divan-ı Sultan Veled, yay: Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, Konya 1941.

⁹ Eflâki, s. 185, 186, 187, 207, 235, 251, 3252, 282.

¹⁰ Eflâki, C. I, s. 382.

¹¹ Süheyl Ünver, Selçuklu Tababeti, Ank. 1940, s. 79-83; Gönül Çantay, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları, Ank. 1992, s. 60 bk.

Medrese ve H. 667/M. 1268/69 tarihli Ulu Cami¹², Merzifon'da H. 663/M. 1264/65 tarihli cami¹³, Durağan'da 664 tarihli Kervansaray¹⁴ ve Kayseri'deki medrese ve camisidir. Kayıtlarda, daha fazla eserlerinin bulunduğunu araştırmacılar ifade etmektedirler.

Yukarıda bahsi geçen eserlerinden Tokat Hangâhı, Merzifon Camii ve Kayseri'deki medresesi ve cami yıkılarak ortadan kalkmıştır.

PERVANE MUÎNÜDDİN SÜLEYMAN'IN KAYSERİ'DE YAPTIRMİŞ OLDUĞU MEDRESE

Mevlânâ ve dönemini anlatan devrin kaynaklarından yukarıda zikri geçen Ahmed Eflâki'nin (öl. 1360) Menakibül Arifin isimli eserinde Pervane Muînüddin Süleyman'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu medresesi hakkında şu bilgiler verilmektedir.

Ediplerin Sultanı Fahreddin Divdest (Allah rahmet eylesin) rivayet etti ki: Muînüddin Pervane, Kayseri'de büyük bir Medrese yapmıştı. Son gelen bilginlerin en faziletlisi olan Kutbeddin-i Şiraziye (Allah rahmet eylesin) buraya müderris yapmak istedi. Alameddin Kayser'i de (toprağı iyi olsun) kendi naibleri ile birlikte bu toplantıya şeref vermesi ve Kutbeddin'le mülakat yapması için Sultan Veled' i davet etmeye gönderdi. Kutbeddin'in posta oturtma gününde bütün bilginler, faziletli kişiler, şeyhler, hakimler toplanmışlardı. Sultan Veled de baş köşeye oturmuştu. Sultan Veled o kadar mana ve hakikatler söyledi ki herkes hayran kaldı. Hiç kimsenin bu sözler hususunda nasıl ve niçin diye sormaya mecali kalmadı. Sultan Veled bir müddet sonra Kutbeddin'e; "Bundan sonra sıra sizindir" diye işaret etti. Umumi dersten sonra tarif edilmez bir özel sema yaptılar.¹⁵

Bu bilgilerden, herhâlde Mevlânâ hayatta olmadığı için açılışın oğlu Sultan Veled'e yaptırıldığı anlaşılan medresenin yapılışın; Mevlânâ'nın ölümü olan 1273 tarihi ile Pervane'nin öldürüldüğü 1277 tarihi arasında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ancak yıkılarak zamanımıza kadar gelememiş olan medresenin yeri hakkında bazı bilgiler mevcuttur. Bu asır başlarında "Mir'at'ı Kayseriye" isimli bir eser yazan Ahmed Nazif binanın

¹² Hüseyin Hilmi, Sinop Kitabeleri, Sinop 1341/1339, s. 6-15.

¹³ Halil Edhem, Merzifonda Pervane Muînüddin Süleyman namına bir kitabe, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, Nisan 1333, s. 42.

¹⁴ Kurt Erdmann; Das Anatolische Karavansaray, des. 13. Jahrhunderts, Berlin 1961, No. 20, s. 72.

¹⁵ Eflâki, C. II, s. 216-218. Metinde medresenin ilk müderrisi olarak gösterilen Kutbeddin-i Şiraz' i'nin, asıl adı Mahmud bin Muhlis es-Şirazi olup Nasreddin Tüsi'nin (öl. 1273) talebesidir. İlhanlılar devrinin büyük bilginlerinden olan Kutbeddin Şirazi 1236 da Şiraz'da doğmuş, ömrünün çoğunu Azerbaycan ve Anadolu'da geçirmiştir. Bir ara Malatya ve Sivas'ta kadılık yapmıştır. Tabip, astrolog ve filozof olarak Ahmet Teküdar, Argun ve Gazan Mahmud Hanlar'ın hizmetinde bulunmuştur. Akdeniz bölgesinin haritasını da yapan Şirazi 1311 yılında vefat etmiştir. Eflâki, C. II, s. 28-29. Yine hikâyede geçen Alameddin Kayser, III. Keyhüsrev dönemi Selçuklu devlet adamlarındandır. Menakibül Arifin'e (C. II, s. 319) ve Sultan Veled Divânı'na göre Mevlânâ'nın ilk türbesini yaptırmıştır. Uzun süre Kayseri'de görev yapan (valilik) burada vakıflar kuran ve evladı da Kayseri'de olan (Yasemin Demircan Özurmak, Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları, Kayseri 1992, s. 26-27, 58) Alameddin Kayser ismini bu şehirdeki görevinden almış gibidir. 1284 yılında öldürülen Alameddin Kayser'e Veled, divanında uzun bir mersiye yazmıştır.

Kayseri şehir merkezinde Kapalı Çarşı içerisinde Kazancılar Çarşısı'nda bulunduğunu bildirdiği gibi¹⁶, bu çarşının batısına düşen eski Bakırcılar Çarşısı'nın aslında Pervane Bey Medresesi ve hadise meşrut olduğu bilinmekte idi. Nitekim çarşının bu bölümünde bulunan ve plan üzerinde gösterilen 71 parsel nolu dükkânın Kayseri Tapu Kadastro arşivindeki eski kayıtlarında burada medresenin bulunduğu tereddüte mahal kalmayacak şekilde açıkça görülmüştür. Bahis konusu arşivdeki 84 cilt nolu defterin 94. sayfasının 43. sırasında bulunan 1929-1930 tarihli kayıtlara göre Çarşı Mahallesi 369 ada, 2 pafta, 71 parsel nolu taşınmazın hududu şöyle gösterilmiştir: Sağı Pervane Bey Medresesi, solu bakırcı Recep Efendi dükkânı, arkası medrese, önü yol. Buradaki başka bazı parsellerde de bu şekilde kayıtların olduğu muhakkaktır. Yine Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan, medresenin son müderrislerinden Karakimselzade Hacı Mehmet Efendi'nin vefatı ile müderrisliği evladından birine tevcihi hakkındaki Kayseri Livası Mutasarrıflığı'na verilen H. 23 Şaban 1333/M. 7 Mart 1915 tarihli dilekçede de Pervane Bey Medresesi'nin "Kayseri'nin Kazancılar içinde" olduğu belirtilmektedir. Kapalı Çarşı içerisindeki Eski Bakırcılar Çarşısı, gerçekten medrese planında, ortada dikdörtgen bir avlu ile etrafında bulunan hücrelerden ibaretti, ancak Kapalı Çarşı'nın son onarımı sırasında yıkılan bu bölüm, Selçuklu dönemine kadar gidebilecek eskilikte ve Selçuklu özelliklerini gösterecek bir yapı mükemmeliğinde değildi. Aşağıda üzerinde durulacağı üzere kanaatımız 13. asırda 1273, 1277 yılları arasında yapılan medresenin bir müddet sonra yıkıldığı, daha doğrusu yıktırıldığı ve arsasının bir bölümü üzerine yukarıda bahsi geçen basit medresenin inşa edilmiş olduğudur. Aynı kaderi Pervane'nin, hemen medresesi yanındaki camisi de paylaşmıştır. Medresenin kalan kısmı ise dükkânlar yapılarak, çarşı olarak kullanılmıştır. Bu asrın başına kadar, sonraki yapısında, tedrisatına devam eden medresenin, medreselerin kapatılması üzerine bu kısmı da çarşı hâline gelmiştir. Kayseri Kapalı Çarşısı'nın Bayındırlık Bakanlığı'na yapılan 1985-1991 yılı restorasyonu sırasında, aslında çok mükemmel ve muhteşem bir Selçuklu yapısına ait olduğu ilk bakışta görülen temeller ve bazı yerlerde 2-3 metreye kadar yükseklikteki duvarları kazılarak ortaya çıkarılmıştır.¹⁷ Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu burasını korumaya alarak, aldığı kararla, bu kalıntılar üzerine yapılacak üç katlı bir binanın bodrum ve zeminin kalıntılara tahsis edilmesini diğer katlara kalıntılar üzerinde olup yıkılan 60 kadar özel şahıs dükkânlarının taşınmasını öngörmüştür. Ancak bu karar dükkân sahibi esnafta tepki gördüğünden yeni bir karar alınarak kalıntılarının üzerine beton tabliye atılıp, bunlar bodrumla bırakılıp üzerine Kapalı Çarşı seviyesinde dükkânların eskisi gibi yapılabilmesi sağlanmıştır.

¹⁶ Ahmed Nazif, *Kayseri Tarihi* (Mirat-ı Kayseriyye), Yayınlayan Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987 s. 91.

¹⁷ Prof. Dr. Haluk Karamağaralı, yukarıda zikredildiği gibi bu kalıntıları han olarak değerlendirilmiştir. Hâlbuki 1277 yılında Kayseri'ye kadar gelen Mısır Memlüklü Türk hükümdarı Baybars'ın yanında olup bu sefer hakkında bilgi veren İbn Abdüzzair "Şehir içinde çarşı ve hatta dükkân bulunmaz" demektir. (Prof. Dr. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İst. 1985, s. 86). Şehir surları İç Kale'yi kuzey-doğu köşede bırakıp Yoğunburç ve Düvenönü köşelerinden geçen üçgeni dolamaktadır. (Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Şehrinin Kuruluş Yeri ve Kalesinin Tarihi Değişimi, Kayseri Müzesi Yılığ*, Kayseri 1987, S. 1, s. 33-47). Bu üçgen içindeki alana Kayserililer İçerşar (İçeri Şehir) demektedirler. Pervane Medresesi de bu alan içerisindeydi. Kapalı Çarşı ve Hanlar Osmanlı Dönemi'nde oluşmuştur. M. Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden 15 ve 16. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, Vakıflar Dergisi*, 1981, S. XIII, s. 531 vd. Ayrıca burası Pervane'nin yaptırdığı bir han olsa idi vakıf kayıtlarında görülürdü.

PERVANE BEY MEDRESESİNİN VAKIFLARI

Orijinal vakfiyesi bugüne kadar gelememiş bulunan medresenin, 1500 ve 1584 tarihinde yapılan Osmanlı vakıf tahrirlerinde vakıf kayıtları bulunmaktadır.¹⁸ Yine 1500 tarihli Kayseria Livası genel tahriri ile 1520 tarihli Karaman Eyaleti (Kayseri bu eyalete bağlı sancak-liva idi) tahrir, ve icmal defterinde medrese vakıfları ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.¹⁹

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan Karaman Eyaleti'ne ait 565 numaralı ve 1500 tarihli tahrir defteri içindeki Kayseri vakıflarına ait vakıf tahririnde Pervane Medresesi'nin Kayseri merkezinde ve Mevlânâ Ümmet-in tasarrufunda olduğu belirtildikten sonra medrese vakfının akarı olarak şu köy, mezra ve gayrimenkuller sayılmıştır: Ürgüp'e tabi Gökerin köyü, Kırşehir'e tabi Ortaköy köyü, Boğalı köyüne (Kayseri dâhilinde Ambar civarında şimdi yok olmuş Boğalı köyü bulunmaktadır.) tabi Halıcı Menteşe mezarası, medrese arasında (icare-i zemin i medrese-i mezbure) 28 i mamur 10'u harap 38 dükkân, Talas'ta bağ, hâli bir bezirhane ve Göynük köyü.

Aynı arşivde 584 nolu ve 1584 tarihli defter kaydında ise vakıf akarı olarak Gökerin, Ortaköy ve Göynük köyleri aynı kalmış mezranın ismi Hacıviran olarak değişmiş, (bu çevre şimdi ilçe olan Hacılar köyüne bağlı), bunlara Karataş'a tabi Millice köyü, Kuruhan mezarası ile dükkânlarla 19 daha ilave edilmiştir. Bu kaydın girişinde medrese-i mezkûrun binasının tamamen yıkılmış olduğu, yerinin icareye verildiği, müderrisin Güllük Camii Medresesi'nde ders etmesinin uygun olduğu, kaydın sonunda da medresenin zemininin hâli arazi olduğu, fakat tamirinin kabil olduğu, bir vakıf hatununun evinin medrese içinde olmasının münasip olduğu belirtilmiştir. Bu kaydın nihayetinde ise bu kayıtların adı geçen Livanın (Kayseri'nin) yeni evkaf defteri suretine göre naklolduğu ve tarihinin de 1176 senesinin şaban ayının başları (M. 1663) olduğu kaydedilmiştir.

Görüldüğü gibi medrese daha 1500 yıllarında harap hâldedir. Yıkılmış olan bir bölümü üzerinde 38 dükkân meydana getirilmiştir. 1584 yılında ve 1663 yılında da harabiyetin devam ettiği ve hatta medrese alanının tamamen arsa hâline geldiği ve üzerinde 38 dükkân yapılarak ticari alan, çarşı şekline sokulduğu anlaşılmaktadır. Hatta harap medresenin bir bölümünde devam ettiği anlaşılan tedrisatin artık Güllük Medresesi'ne nakledilmesinin düşünüldüğü görülmektedir. Ancak bu nakil ya hiç olmamış veya geçici olarak kısa bir süre tatbik edilmiştir. 1649 yılında Kayseri'ye gelen Evliya Çelebi de Kayseri'deki medrese ve çarşılarından bahsettiği hâlde, herhâlde harap olması sebebi ile bu medrese üzerinde hiç durmamıştır. Anlaşıldığına göre harap olan medrese arasının bir bölümü üzerine yukarıda bahsedildiği gibi yeni ve birinciye göre basit bir medrese inşa edilmiş ve bu hâliyle de medrese bu asrın başına kadar gelmiştir. Nitekim Kayseri kadı sicillerine göre H. 1018/M. 1609 yılında Pervane Bey Medresesi'ne Mevlânâ Mustafa Efendi 50 akçe ile müderris tayin edilmiş, H. 1035/M. 1625 yılında medresenin bir görevlisinin yevmiesi hakkında berat-ı şerif gelmiş²⁰, 17 Haziran 1716 da medrese mütevellisi ve müderrisi olan

¹⁸ Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 5-7.

¹⁹ Mehmet İnbaşı, *XVI. yy. Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 58, 59.

²⁰ Mustafa Ertürk, Kayseri'nin *13 Numaralı (1018-1019/1609-1610 tarihli Şer'iyye Sicili*, Erciyes Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1994, N. 637; Ahmet Gündüz *27/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili*, Erciyes Üniversitesi basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 14, s. 10.

Mahmud Efendi'nin, Medrese'nin vakfı olan Gökbezen (Gökerin) köyünün gelirlerinin 1699 senesinden beri alınmadığı, 1722 yılında da aynı mütevellinin vakıf dükkânların bazılarının özel mülke geçirildiği hakkında şikayetleri olmuştur.²¹

Yine 1716 yılında aynı medresede müderris ve müteveli olan Molulu-Zade Mahmud Efendi yüz civarında kitabını medreseye vakfetmiş, kitaplar daha sonra kardeşi Matbah ve Sur Emni Hacı Halil Efendi'nin Kayseri Hunat Medresesi'nde tesis etmiş olduğu kütüphaneye, oradan da, Kayseri'de şimdi faal hâlde olan Raşid Efendi Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.²² Nihayet Medrese'nin II. Abdülhamid Dönemi'nde tayin edilmiş meşhur müderrisinin Kuşçulu (Kayseri'de merkeze bağlı bir köy) Mehmed Efendi ve bu dönemde diğer bir müderrisinin de Karakimseli (yine merkeze bağlı bir köy) Zade İbrahim Efendi olduğu Kayseri'de yaşlı kimseler tarafından ifade edilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken husus bu kadar muhkem ve muhteşem bir yapıya sahip olan medresenin neden daha 1500 yıllarında harap hâle geldiğidir. 1270'li yıllardan 1500 yılına kadar geçen 230 yıllık bir zaman diliminde binanın harap olmasını gerektirecek herhangi bir deprem gibi tabii afet bilinmemektedir. Medresenin şehirde çağdaş yapılar da o döneme ve hatta zamanımıza kadar gelebilmişlerdir. O hâlde medrese siyasi bir sebeble, herhâlde yapıldığı dönem içinde özellikle yıktırılmıştır. Buna tahmin olarak ta Pervane'nin 1277 yılında Moğollar tarafından, ihanetle suçlanarak idam edilmesi üzerine bu hırsla ona ait Kayseri'deki medrese ve camisini de yıkıp ismi yazılı kitabelerini kırdırmalarını akla getirmektedir. Öyle tahrip olmuştur ki bu güzelim bina, bu kadar gelir getiren vakfı olduğu ve bu kadar zaman geçtiği hâlde bir daha eski şekli ile inşa edilememiştir. Kayseri'nin Pervane (halk ağzında Pervana) semtinin (eskiden çok kıymetli ekinlikken şimdi binaların dolması ile mahalle hâline gelmektedir.) bahis konusu vakfın arazisi olduğu bilinmektedir. Hatta buraya su getiren kanallara da "Pervane arkı" denildiği vakıf kayıtlarında görülmektedir.

Medresenin bir bölümü üzerindeki dükkânlar, Kapalı Çarşı'nın H. 1288/M. 1871 yılında uğradığı yangın sonunda en son şeklini almış²³, Bayındırlık Bakanlığı'nın 1985-1991 yılları arasında yapmış olduğu restorasyon çalışmaları esnasında yıktırılmıştır. Bugün tekrar yapılmıştır.

MEDRESENİN MİMARİSİ

Medresenin kalıntıları, yukarıda da belirtildiği gibi Bayındırlık Bakanlığı'nın 1985-1991 yılları arasında onarımı sırasında ortaya çıkmıştır. Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurumu'nun aldığı kararlar çarşının müteahhidine müze elemanlarının kontrolünde, kalıntılar üzerinde arkeolojik kazı yaptırılmaya başlanmış, ancak bu kazı medresenin yarısını ortaya çıkaracak kadar devam etmiş sonra vazgeçilmiştir. Planda görüldüğü üzere bu kazıda kuzeyden girilen giriş kapısından batıya doğru olan cephe ve bunun arkasında bulunan bazı bölümler tespit

²¹ Mehmet Karagöz, *XVIII. Asır Başlarında Kayseri*, Erciyes Üniversitesi basılmamış doktora tezi, Kayseri 1993, s. 95.

²² Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Vakıf Kütüphaneler ve Matbah Emni Hacı Halil Efendi Kütüphanesi; *Vakıflar Dergisi*, S. XX, s. 274.

²³ Ahmet Nazif, age., s. 124. Kapalı Çarşı'da daha önce H. 1142/M. 1729 yılında da yangın vukua gelmiştir. agy.

edilmiştir. Çok muhkem, üstün taş işçiliği ile değişik bir planda inşa edilmiş olduğu anlaşılan binanın, kapı ve ön cephe kaidesinde dolaşan dikkat çekici kaval silmeleri üzerinde yine cephe boyunca devrinin binalarında pek görülmeyen geniş bir geometrik friz bulunmaktadır. Binanın bugün yıkılarak kaybolmuş bulunan cephesine ve porteline ait olduğunu zannettiğimiz, rumi ve geometrik örgülü iki taş parçası, bitişiğindeki yeni dükkân temellerinde kullanılmıştır. Böyle parçalar İç Kale'nin bu taraftaki duvarlarında da bulunmakta, bu taşların kalenin tamiri sırasında yıkık medreseden alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Revaklarının tamamına veya ana eyvan önüne ait olması gereken mukarnaslı sütun başlıklarından bir örnek, bize binanın sütunlu yapısı hakkında fikir vermektedir. Profilli kuzey-batı köşe kulesi ve iç kapı söveleri yine itinalı işçiliği ortaya koymaktadır. Binanın genel planı ancak hafriyatın tamamlanması ile ortaya çıkabilecektir. Ancak kapıdan yapılan simetri ölçüleri ile binanın kalıntılarının bugün şehrin çok canlı bir ticari alanı olan eski Kazancılar, yeni Sarraflar Çarşısı ortasına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Burada da hafriyatın devamının zorluğu açıkça görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu toprak altının boş bırakılıp burasının kalıntılara tahsisi, bunun üzerine yapılacak üst kata, medrese üzerinde yapılabilecek hafriyat sırasında yıkılan dükkânların inşası kararı almış ve bunun uygulanmasına başlanmıştır.

PERVANE BEY MESCİDİ

Pervane Bey'in Medresesi'nin kuzey-batısında, yeni yapılmış, Bürüngüz (İki Kapılı) Camii'nin güneyinde bulunan mescidi, bu asrın başlarına kadar faal hâlde idi. Daha sonra İki Kapılı Camii'nin daha çok rağbet görmesi üzerine harap hale gelen Pervane Mescidi'nin mülkiyeti özel şahıslara geçmiş, ancak binayı alan şahıslar, yeniden camiyi İki Kapılı Cami Derneği Özel Vakfı'na bağışlamışlardır. Bu vakıf da bugün caminin yerine Kapalı Çarşı'nın devamı olarak eski tarzda yeni bir işhanı yaptırmıştır.

Binanın yıkılmasından evvelki son hâli, ilk yapıldığı Selçuklu Dönemi'ne kadar inebilecek bir özellik göstermiyordu. Cami çamur harçlı basit duvarlar, ahşap üst örtü ve basit bir mihraptan ibaretti. Anlaşıldığına göre cami de medrese gibi aynı sebeple yapıldığı devirde tahrip edilmiş, yıkılmış, daha sonraları vakfınca veya başka şahıslarca tarif edildiği tarzda yeniden inşa edilmiştir.

Osmanlı Dönemi'nde, XVI. yüzyılda yapılan şehrin 1500 ve daha geç tarihli tahrirlerinde Kayseri mahalleleri arasında kalenin Meydan Kapısı'na tabi olduğu belirtilen bir "Pervane Mescidi Mahallesi" bulunmaktadır.²⁴ Yıkılıp ortadan kalkan Meydan Kapısı şimdiki Cumhuriyet Meydanı'nda, Bürüngüz Camii yerinde olup mahalle bu caminin güneyinde bulunan Pervane Mescidi'nin bulunduğu alana tam uymaktadır. Böylece bu kayıt da medrese ve caminin bu bölgede bulunduğu dair başka önemli bir kaynak olmaktadır.²⁵

²⁴ Tayyip Gökbilgin, XVI Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Civarı, Zeki Velidi Togan'a Armağan, İst. 1950-55, s. 95; Mehmet İnbaşı, XV. YY. Başlarında Kayseri, Kayseri 1992, s. 42.

²⁵ Mescidin Vakıfları için bk., Demircan, s. 47; İnbaşı, s. 55.

Pervane Bey Medresesi kalıntıları genel görünüş.

Pervane Bey Medresesi kalıntıları

Pervane Bey Medresesi kalıntıları

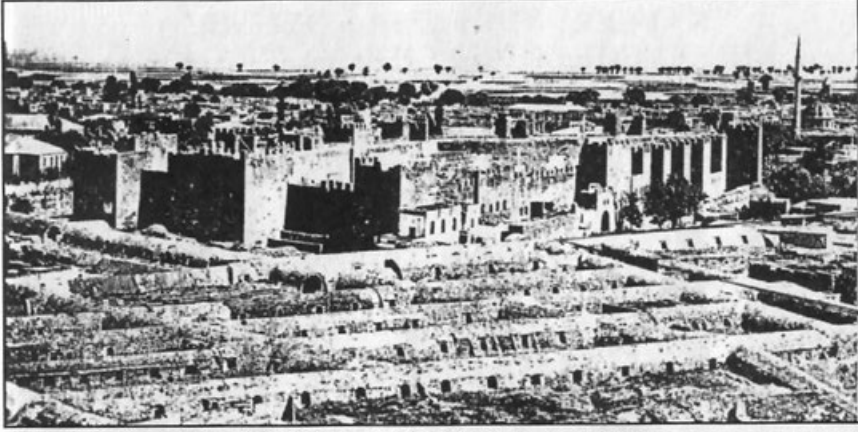
Pervane Bey Medresesinde geometrik örümlü parça (muhtemelen portale ait)

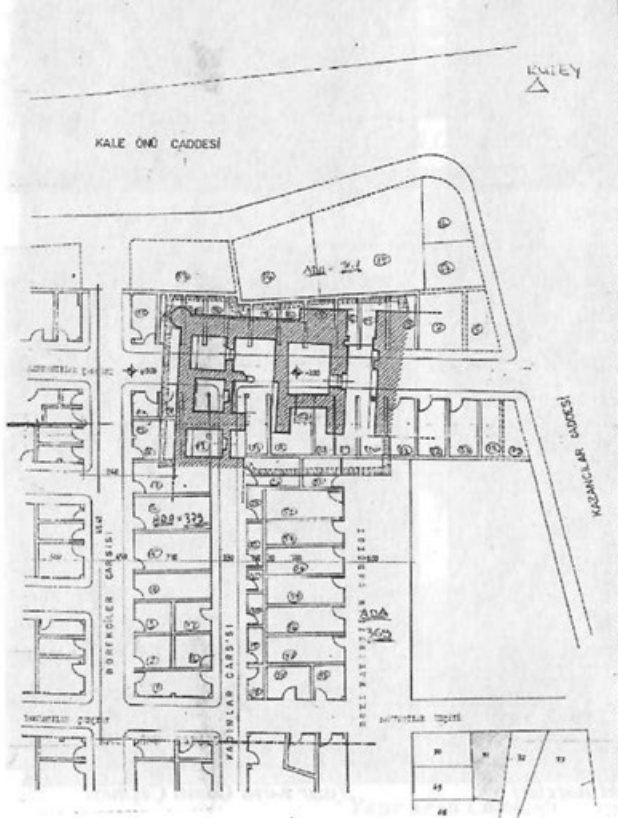
Pervane Bey Medresesinde sütun başlıklarından biri

Pervane Bey Medresesinde geometrik firizden bir parça.

Bu asrın başlarında Kapalı çarşıdan çekilen resimde (Gabriel'den) Pervane Bey Medresesinin yeri çizimle gösterilmiştir.

*Pervanebey
Medresesinin
Kapalı
Çarşıdaki
Yeri*

KAYSERİ'DE SELÇUKLU VE BEYLİKLER DÖNEMİNE AİT BAZI KİTABE VE MEZAR TAŞLARI

Kayseri'de Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemine ait kitabeler ve genel Kayseri tarihi hakkında ilk çalışmayı, 1910 yılında vefat eden, kaymakamlık, lise öğretmenliği ve vilayet baş katipliği vazifelerinde bulunmuş Ahmet Nazif Efendi yapmıştır. "Mir'at-ı Kayseriye" ismi ile iki cilt ve üç kısımlık bir kitap hazırlayan Nazif Efendi'nin bu eseri sülalesinden bazı şahısların elinde iken son zamanlarda hatalı bir çeviri ile vilayet tarafından bastırılabilmiştir.¹ Bundan sonra H. 1323/M. 1907 yılında Kayseri'ye gelerek araştırmalarda bulunan meşhur tarihçi ve müzeci Halil Edhem, Ahmet Nazif Efendi'nin de yardımı ile H. 1334/M. 1918 yılında maruf eseri "Kayseriye Şehri"ni² yazarak Kayseri'de bulunan birçok abide ve bunların kitabelerini ilk defa neşretmiştir. Aynı müverrih ve Arifi Paşa, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmualarında, Kayseri'de bulunan diğer bir kısım kitabeleri de yayımlamışlardır.³ Daha sonra Albert Gabriel "Monuments Turc's D'Anatolie" serisinin ikinci kitabı olan "Kayseri-Niğde" bölümünde, Kayseri İç Kalesi'nde bulunan Karamanoğullarının iki kitabesinin tercümesini yanlışlıklarla vermiş, müzeci Osman Ferit Sağlam, Kayseri'nin en eski tarihli İslami kitabesini ve beylikler dönemine ait bazı mezar taşı ve kitabeleri⁴, yine müzeci ve araştırmacı M. Zeki Oral, Kayseri Huand ve Lale camilerinin minber kitabelerini Prof. Dr. Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok, Kayseri ve Develi'deki bir kısım cami, türbe ve hanların mimarilerini esas alan yayınlarında bazılarının kitabelerini de vermişler. Prof. Dr. Faruk Sümer, Dulkadiroğlu Süleyman Bey zaviyesi kitabesini⁵, Ekrem Hakkı Ayverdi, İç Kale'de Gabriel'in yanlış olarak okuttuğu kitabeyi⁶ neşretmişler, eski müze müdürlerinden Naci Kum ise bu konuda Kayseri *Erciyes Dergisi*'nde yayınladığı makalelerden⁷ başka, Kayseri'de bulunduğu bazı vakfiye ve kitabelere, Kayseri Müzesi'ndeki birçok kitabe ve mezar taşlarını da dâhil ederek; "Kayseri Kitabeleri" isimli bir defter hazırlamıştır. Defter Türk Tarih Kurumu'nda 564 numarada kayıtlıdır. Dr. Kemal Göde'nin yeni harflerle yayınlamış bulunduğu, yukarıda bahsi geçen "Kayseri Şehri" isimli eserde ve adı geçenin basılmamış doktora tezi olan (Türk Tarih

1 Kitabı elinde bulunduran şahıslar kimseye göstermedikleri gibi, çeşitli zamanlarda bastırma veya müzelerle satın alma teşebbüslerine de karşı koymuşlar, bu şekilde bu kıymetli araştırma ilim alemine tanıtlanamamıştır. Eserin sadece konu fihristini Ali Rıza Önder, Kayseri Basın Tarihi isimli kitabında vermiştir, Ankara 1970, s. 132-134. (Kitap Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu'nun çevrisiyle valilik tarafından bastırılmıştır.)

2 Halil Edhem, Kayseriye Şehri Mebani-i İslamiye ve Kitabeleri Selçuki Tarihinden Bir Kıt'a, İst. 1334. Bu eseri Dr. Kemal Göde sadeleştirip yeni harflere çevirmiş ve ilavelerle 1982 yılında "Kayseri" ismiyle, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bastırılmıştır.

3 Halil Edhem, Karamanoğulları hakkında Vesaik-i Mahkûke, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 1328, s. 134; Kadı Burhaneddin Ahmed Namına Kayseri'de Bir Kitabe s. 16; Melik Gâzi, 1331, s. 541 vd; Karatay Hanı, s. 6, s. 514 Arifi, Elbistan ve Maraş'ta Zülkadir (Dulkadır) Oğulları hükümeti, aynı mecmua, 1331, s. 373.

4 Osman Ferit Sağlam, Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Bazı Kitabelerle Meskukatın Millî Tarihi Hizmetleri, IV. Türk Tarih Kongresi Zabıtları, Ankara 1952, s. 159, vd.

5 Faruk Sümer, Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, A.Ü. DTCF 50. Yıl Armağanı, s. 346-347.

6 Ekrem Hakkı Ayverdi, *Omanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İst. 1974, C. IV, s. 780.

7 Naci Kum, Haydar Bey'in Mezarı Nerede? *Erciyes Halkevi Dergisi*, S. 6-7-8, s. 235.

Kurumu tarafından basıldı) “Eretnalılar” da daha önce neşredilmemiş bazı kitabeler bulunmaktadır. Bunlardan başka tarafımızdan Halil Edhem’in “Kayseriye Şehri”ne zeyl olmak üzere hazırlanmış olan ve Vakıflar Dergisi’nin XIII. sayısında yayınlanan “Kayseri’de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları” isimli araştırmamızda ve diğer makalelerimizde birçok kitabeyi neşretmiş bulunuyoruz.⁸

Bu yazımızda yine Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemine ait, şimdiye kadar neşriyatı yapılmamış, Kayseri’deki bazı kümbet, türbelerde ve Kayseri Müzesi’nde bulunan kitabe ve mezar taşlarını ele almış bulunuyoruz. Bunları devirlerine göre ayırt ederek ve imkân nispetinde de kitabelerde ismi geçen şahıslar hakkında malumat arayarak inceleyeceğiz.

I. XII. YÜZYIL KİTABELERİ

HAN CAMİİ KÜMBETİ

Bu kümbet Kayseri’nin Talas Caddesi üzerinde, han olarak yapıldığı hâlde sonradan camiye çevrilmiş Han Camii’nin⁹ güneyinde bulunmaktadır. Klasik Selçuklu tarzında olan kümbet iki katlı olup, aynı devirde yapılan diğer kümbetlerden, yanında bulunan türbedar odası ile farklıdır. Kümbetin birinci katı olan cesetliği kare planlı, sivri tonozlu olup doğuda bir kapısı bulunmaktadır. Birinci kat dörtgen plandan, köşelerde sahinler (üçgenler) barakarak sekizgene dönüşen ikinci kat göğdenin doğuda dışarıya açılan bir kapısı ile kuzeyde bulunan türbedar odasına açılan küçük bir geçidi bulunmaktadır. Yine ikinci katta, güney batıda bir mihrap, karşılıklı ikişer yüzde, ortalarından küçük sütunla ikiye ayrılmış dört küçük pencere bulunmaktadır. Kümbet içten kubbe, dıştan sekizgen külahlı örtülüdür. Piramit külahlın üçgen yüz kenarları silmelerle çerçevelenmiştir. İkinci kat içerisinde iki lahit-mezar taşı bulunmakta, dışta külahl altında bir kitabe kuşağı dolanmaktadır. Kümbet sade olup sathi taş tezyinat bulunmamaktadır. Kümbete bitişik kuzeydeki türbedar odası birinci kat seviyesinde, tek tonozlu ve kare planlıdır. Doğu köşesinde kapısı bulunmaktadır. İçte tonoz, profilli bir konsola basmaktadır. Bu devre ait benzer kümbetlerde bu şekilde bir hücrenin bulunmayışı, bu bölümün türbedar odasından çok ilave başka bir türbe olduğu intibasını vermektedir. Kümbetin batısından geçen eski bir duvar, sonradan cami olan Han’ın da batı duvarını teşkil etmektedir. Bu eski duvar kalıntısı hanı geçerek kuzeye doğru devam etmekte olup mahiyeti veya ait olduğu yapı malum değildir. (Sonradan dış kale suru olduğu anlaşılmıştır.)¹⁰

⁸ Adı geçen makalemizden başka bu konuda şu araştırmalarımız yayımlanmıştır. Kayseri’nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, *Belleten*, s. 174, planlar ve ekler 175; Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi, *Türk Etnografya Dergisi*, S. 16, s. 55-64; Kayseri Erciyes Eteklerinde İki Türbe (Erol Yurdakul ile birlikte), *Vakıflar Dergisi*, S. XII; Develi Ulu Cami Minberi, *Vakıflar Dergisi*, S. XIV, s. 139-147; Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XVII, s. 79 -109; Kayseri’de Zamanımıza Kadar Gelememiş Bazı Mühim Tarihi Yapılar, *IX. Türk Tarih Kongresi*’ne sunulan tebliğ.

⁹ Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, Üç Selçuklu Abidesi Dolayhan Kesikköprü Kervansarayı ve Han Camii, *Belleten*, S. 86, s. 251-260; Kemal Özergin, Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları, *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, S. 20, s. 151; Kurd Erdmann, *Das Anatolische Kervansaray Des: XIII*, J. H. Berlin 1962, Teil I, No. 50.

¹⁰ Duvarın Han’dan sonra kuzeye devam eden bir bölümü, Vakıflar’ın 1987 yılı onarımında yükseltilerek ve önü kesilerek, sanki caminin bir takviye kulesi imiş gibi onarılarak büyük bir yanlışlık yapılmıştır. Yine 1979 yılı onarımında da

Kümbette, yukarıda da belirtildiği gibi külah altında, sekizgen gövdenin dış yüzlerinin üst taraflarında, yine bu devir kümbetlerinde görüldüğü gibi¹¹ bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. Büyük bir bölümü, türbe ve mezar taşlarına yazılması adet ayetlerden olan Kur'an II-255 (Ayet-el Kürsi) ile 256. ayetin baş kısmı olan bu yazının herhâlde tamamı ayet zannedilerek üzerinde şimdiye kadar durulmamıştır. Hâlbuki ayetler arasında kitabede, tarih ve türbede medfun şahsın isim ve unvanları bulunmaktadır. Kümbetlerde bu şekilde ayet frizi yerinde tarih ve isim yazılması adetten değildir. İstisnai bir örnek de yine Kayseri'de Hasbek (Mesud Gülzar) Kümbeti'nde bulunmaktadır.¹² Karakteristik Selçuklu sülüsü ile küfeki taş üzerine yazılmış bu kitabe aynen şöyledir:

هذا القبر المرحوم المحسن جمال الدين امير الاسفهلار ابو المكارم تنكري برمش
بن داود نور الله ضريحه الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاهذه سنة ولا نوم له ما في
السموات وما في الارض من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم
ولا يحيطون بشيء من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات والارض ولا يؤده
حفظهما وهو العلي العظيم لا اكراه في الدين قد تبين الرشد من الغي فمن يكفر في سنة
اربع وثمانين و خمسمائة

Türkçesi: Bu kabir merhum, mahsun, büyük kumandan, kerem sahibi Cemaleddin Tanrıvermiş (Tanrıverdi) bin Davud'undur. Allah makamını nurlandırısın. Allah ki ondan başka tanrı yoktur, daima diri ve yarattıklarını koruyup yöneticidir. Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz. Göklerde ve yerde olanların hepsi onundur. Onun izni olmadan Kendisinin katında kim şefaet edebilir? Onların önlerinde ve arkalarında olanı bilir. O'nun ilminden, ancak kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Onları korumak Kendisine ağır gelmez. O yücedir, büyüktür. Dinde zorlama yoktur. Doğruluk, sapıklıktan seçilip belli olmuştur. 584 senesinde kümbet içerisinde biri küçük diğeri büyük iki lahit bulunmaktadır. Küfeki taşından yüksek olarak yapılmış bulunan ve ölçüleri 160x32x67 cm olan küçük lahtin alt yüzünde iri palmet dallarının tekrarından ibaret bir friz dolaşmaktadır.

Orta bölümde, iki uzun yüzde Ayet-el Kürsi'nin (Kur'an II-255) bir bölümü olan şu yazılar yine Selçuklu sülüsü ile yazılmıştır:

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاهذه سنة ولا نوم له ما في السموات وما في الارض
من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه

Bu yazı hizasında bulunan bir taraf dar yüzde ise sadece:

جمال الدين تنكري برمش

yazılıdır. Lahtin en üst kitabe kuşağının iki uzun yüzünde:

Han'ın sağlam olan kuzey duvarı da baştan başa yenilenmiştir.

¹¹ Kayseri'de Ordu Evi ve Ahmet Paşa İlkokulu kuzeyindeki bir anonim kümbette, Gevher Nesibe Hatun Kümbeti'nde, Hunat Hatun Kümbeti'nde, Çifte Kümbet'te ve XIV. yüzyıl kümbetlerinin bazılarında bu şekilde kitabe frizleri dolaşmaktadır.

¹² Sağlam, agy.

الله رحمن الله رحيم

ibaresi tekrar edilmektedir.

Kümbetin kitabesinde ve lahitte ismi geçen ve H. 584/M. 1188 yılında vefat ettiği belirtilen Cemaleddin Tengribirmiş (Tanrıbermiş= Tanrıvermiş) bin Davud hakkında malumat bulunmamıştır. Yine kitabede kumandan (sipehsalar) olduğu belirtilen bu zatın, Çaka Bey’le birlikte, Anadolu’nun fethinde (1090 yıllarında) faaliyet gösteren Tanrıvermiş olması zaman bakımından mümkün gözüküyor. Cemaleddin Tanrıvermiş’in bu türbesine 10 m uzaklıkta bulunan Han’ı da yaptırıp yaptırmadığı, yani bu kümbetin şimdi cami olarak kullanılan Han’a ait olup olmadığı malum değildir. Han’ın şimdi mihrap olarak kapatılmış olan kapısı üzerinde bulunması gereken kitabe düşmüş ve kaybolmuş, yeri sonradan taşlarla örtülmüştür. Halil Edhem, Kayseri’de en eski kitabe olarak 589 tarihli, Kılıç Arslan evladından, Kayseri Meliki Nureddin Sultanşah zamanına ait Hoca Hasan Medresesi kitabesini neşretmiştir.¹³ Oysa Osman Ferit Sağlam’ın neşrettiği 580 tarihli Mesud Gülzar (Hasbek Kadı) kümbetinin kitabesi¹⁴, Kayseri’de şimdiye kadar bilinen en eski İslami kitabe olduğu gibi, bizim burada neşrettiğimiz kümbetin kitabesi de ikinci eski kitabe olmaktadır. Bu tarihte II. Kılıç Arslan Anadolu Selçuklu sultanıdır (saltanat yılları 1155-1192). Ancak 1186 yılında memleketi on bir oğlu arasında taksim etmiş, Kayseri’de yukarıda belirtildiği gibi Nureddin Sultanşah’a düşmüştür. Sultanşah Kayseri’de, ağabeyi, Sivas Meliki Kutbeddin Melikşah tarafından öldürüldüğü 1196 yılına kadar hüküm sürmüştür.¹⁵

Kümbet içerisinde birinci lahte göre daha büyük ve daha yüksek olarak (ölçüleri 206x32x78 cm) aynı cins taştan yapılmış olan ve üzerinde üç bölüm hâlinde üç kitabe kuşağı bulunan ikinci lahtin en üst kuşağında, iki uzun yanda Kur’an III-18 ve 19’un bir bölümü olan:

شهد الله انه لا اله الا هو والملئكة واولو العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز
الحكيم ان الدين عند الله الاسلام وما اختلف الذين اوتوا الكتاب الا من بعد

ayetleri yazılıdır. Orta bölümde, iki yanda ve başlarda Kur’an II-255 (Ayet-el Kürsi)’den bir bölüm bulunmaktadır:

الله لا اله الا هو الحي القيوم لا تاهذه سنة ولا نوم له ما في السموات وما في الأرض
من ذا الذي يشفع عنده الا باذنه يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون

En alt sırada:

الماضي الى رحمة الله تعالى امير علي خسام توفي في شهر جماد الاول سنة
اثني و ثلاثين و ستمائه و صلى على محمد و على اله ... به برلمرلطا نفرين و على
اصحابه اجمعين

¹³ Kayseriye Şehri, s. 1. Bu kitabe şimdi Kayseri Müzesi’ndedir.

¹⁴ Sağlam, agy. Bizim sonradan neşrettiğimiz Saroğlan II. Kılıçarslan kitabesi 1171/72 tarihli Kayseri’nin En Eski İslami Kitabesi, IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu, E.Ü., Kayseri 2003, s.125-138.

¹⁵ Turan, 216-229.

yazılıdır. Burada ismi geçen ve Cemazievvel H. 632/M. 1235 yılında vefat etmiş olduğu kayıtlı olan Emir Ali Hüsam, tarih itibariyle I. Alâeddin Keykubad devri ümerasından olması ve aynı türbede bulunduğu için Cemaleddin Tanrıvermiş ile bir sıhriyet bağının bulunması lazım geliyor ise de tarihî şahsiyeti tespit edilememiştir. Her iki lahitteki yazı ve motif araları sıra ile doldurulmuş olduğundan okuma güçlüğü ile karşılaşılmış, yazı aralarındaki sıvalar taşta zarar vermemeye çalışılarak temizlenmiştir.

II. SÜLEYMANŞAH KİTABESİ

7 Recep 594 Cuma (15 Mayıs 1198 Cuma) Kayseri Müzesi deposunda, kırılarak iki parçaya ayrılmış ve aradan kınlan parçaları kaybolmuş, birinci satır özellikle kazınarak silinmiş, büyük ebatta (112x64 cm) bir mermer kitabe bulunmaktadır. Aynı ayrı kitabeler zannıyla müzenin 1539 ve 1543 envanter numaralarına kaydedilen bu parçalar tarafımızdan birleştirilmiştir. Birinci satır kazınmış olduğundan kitabenin hangi binaya ait olduğu belli olmamakta ve nereden geldiği de kaydedilmemiş olduğu için bu konuda bir şey söylenememektedir. Ancak Naci Kum'un, yukarıda zikri geçen, Türk Tarih Kurumu'ndaki defterinde bahsettiği bu kitabenin parçasına benzer bir kitabenin, Tabaklarönü'ndeki büyük mezarlıktan (Seyyid Burhâneddin Mezarlığı) müzeye getirildiğinden bahis vardır. Bu kitabenin bahsedilen kitabe olduğu ve bu mezarlığa en yakın Selçuklu yapısı olan ve kitabesi kaybolmuş bulunan, yukarıda zikri geçen Han Camii'ne ait olabileceği düşünülmüş ise de, parçalar Han'ın kitabe yerine pek uygun düşmemektedir.

Arapça, mermer, beş satır olan kitabe metni aynen şöyledir:

(۲) ركن الدنيا والدين عز الاسلام والم(سلمين) ... ر الزمان جسر العمدة
سلطان بلاد الروم

والشام والارمن الب قتلعج دج (ابنناج) ارسلان ابي الفتح

(۳) سليمانشاه بن قليج ارسلان ... (الل)نه منار ... مدة ظلال اقبال ذاد الله رعيا وسرا
وذاد اقبالا واغصالا

(۴) المحتاج الى رحمة الله ت(عالى) ... تحسين الاربلي الراجي غفر ربه وفقه الله
تعالى الي الخيرات في يوم الجمعة السابع من شهر رجب الاهيه

Kırılıp eksilmiş bölümlerinden başka birçok yerlerinde oyuklar bulunan kitabenin mevcut metninden çıkan tercüme şöyle olacaktır: İslam ve Müslümanlar'ın azizi, Rum, Şam ve Ermeni beldelerinin sultanı, Alp Kutluğ Arslan, Fatih, Kılıç Arslan oğlu Süleymanşah... Geleceği aydınlık olsun, halkı çok olsun, ömrü uzasın, (zamanında) Allah'ın rahmetini talep eden Erbilli Tahsin'in oğlu, Allah korusun, hayrını kabul etsin, 594 senesinin mübarek Recep ayının yedinci cuma gününde Peygamber-Allah'ın rahmeti ve selamı üzerine olsun buyurdu: Allah bize yetişir. O ne güzel vekildir. Ne güzel mevla, ne güzel yardımcıdır. Allah'ım ümmet-i Muhammed'i bağışla.

Kitabede ismi geçen Süleyman Şah (Bu kitabede, diğer bazı kitabe ve paralarında adı birleşik olarak Süleymanşah şeklinde yazılıdır.) Anadolu Selçuklu Devleti'nin yedinci hükümdarı olup 1196-1204 yılları arasında saltanat sürmüştür. II. Kılıç Arslan'ın on bir evladından olan bu şehzadeye, yukarıda bahsi geçen memleketin taksimi neticesinde Tokat ve civarı düşmüştür. Küçük kardeşleri olup babasının veliht tayin ettiği I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in birinci saltanatı esnasında, ona karşı Sivas, Kayseri ve Aksaray yolu ile harekete geçip başşehir Konya'yı H. 7 Zilkade 593 /M. 22 Eylül 1196 ele geçirip tahta çıkmıştır.¹⁶ Sultan'ın tahta çıkışından sekiz ay kadar sonra ait olduğu bina tamamlanarak yazılan bu kitabe, Rükneddin Süleymanşah'ın ilk kitabelerinden biri, sultan unvanıyla da belki birincisi olmaktadır.¹⁷ Zira Niksar'da, melikliği (valiliği) sırasında (Muharrem 574) tarihinde yazılmış bulunan kale kitabesinde Selçuklular'da umumiyetle melik ve vezirler için kullanılan الدولة والدين unvanı¹⁸ yazılmıştır ve Melik olarak zikredilmiştir. Süleymanşah bu kitabede saltanatına yakışır büyük unvanlarla anılmıştır. Yine kitabede binayı yaptıran Erbilli şahsın kırılmadan dolayı anlaşılmayan isminden sonra Tahsin veya Hasan gibi okunacak babasının ismi bulunmaktadır. Kitabe sonuna bir de Hadis-i Şerif ve bir dua ilave edilmiştir. Yine bu kitabe Kayseri'de Sultan ismi yazılı en eski kitabe olmaktadır. Süleymanşah zamanında Kayseri'de bu binadan başka bir de şehrin 35 km kuzey batısında, Ankara yolunda, Kızılırmak üzerinde (yol bugün buradan geçmemektedir), H. 599/M. 1203 yılında yapılmış Tekgöz (eski kayıtlarda Yalnız Göz) Köprüsü bulunmaktadır.¹⁹ Bu iki kitabeden anlaşılıyor ki Süleymanşah zamanında Kayseri'de bir hayli imar faaliyeti olmuştur.

ALACA KÜMBET KİTABESİ

Şehrin Talas Caddesi üzerinde, bugün cadde ortasında kalmış, tek katlı, kare planlı gövdeli ve altıgen piramit külahlı bu türbenin²⁰ batı cephesinde, yapıldığı döneme uygun düşmeyecek şekilde olan iki büyük penceresi üzerinde bulunan, yumuşak andezit (küfeki) taşı üzerindeki tek satırlık kitabede:

هذا مشهد الا ... الدين ابن محمد الحري ... ون و خمسمائة

yazılıdır. Kitabenin orta kısmı yıpranmış olduğundan onarımda bu kısım düz taşla yenilenmiştir. Tarih kısmının bir bölümü de keza tabita şartları ile silinmiştir. Naci Kum, kümbeti onarımdan evel görmüş olduğundan Tarih Kurumu'ndaki defterinde eksik kısmı "Emir Sadreddin Ömer bin

¹⁶ Turan, 241, 244-247.

¹⁷ H. 574 tarihli bir kale kitabesi de Niksar'dadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, İst. 1927, s. 64-65. Kitabenin onlar hanesi rumuzla divanı olarak yazıldığı için okunuşta farklılıklar olmuştur.

¹⁸ Kayseriye Şehri, s. 68, 69, 120.

¹⁹ Kayseriye Şehri, s. 9. Halil Edhem'in neşrettiği bu kitabeyi zorlukla yakınına çıkarak incelediğimizde "emirü'l mü'minin"den sonra bir kelime bulunduğunu, "Zeyneddin" isminin "Bedreddin" olduğunu ve "el-muhtac ila rahmetullahi" ibaresinin olmadığını görmüş bulunuyoruz. Kitabe defneciler tarafından yerinden düşürülmüş, oradan da tarafımızdan Erciyes Üniversitesi'ne alınmıştır. Son onarımda tekrar yerine konmuştur.

²⁰ Mahmut Akok, Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescit diye tanınan üç Selçuklu Mimari Eserin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVII-2, s. 14, 15.

Cemaleddin” olarak tamamlıyorsa da burada eksik olarak görülen kısım “Emir” ve eğer doğru ise “Cemaleddin” olmalıdır. Diğerlerinin fazla ve yakıştırma olabileceği, kalan kitabeyi tetkikle anlaşılmaktadır. Buna göre kitabeden “Emir Cemaleddin bin Muhammed” ve mensup olduğu beldenin okunamayan ismi çıkmaktadır. Tarihte, yüzler hanesi kesin olarak “beş yüz” onlar hanesi de divanı olarak “80” gibi yazılmıştır. Birler hanesi tamamen silinmiştir. Kümbet, bulunduğu Alaca Mescid’in adını aldığı Alaca Mescid Mahallesi’nden simini almıştır. Alaca Mescid bugün Sağlık Müdürlüğü olarak kullanılan binanın bahçesinin, Seyyid Burhaneddin Bulvarı’na yakın köşesinde bulunmakta idi. Şimdi yıkılıp yok olmuştur.

HACİB KÜMBETİ

Kayseri’de Kalenderhane-Şih Mahallesi’nde, Ahmet Paşa İlkokulu’nun kuzeyinde, bu havalide bulunan ve ikisi adsız (anonim) kümbetler diye bilinen üç XII. yüzyıl kümbetlerinden birisidir. Kümbet hâlen çok harap durumda olup, sekizgen gövdenin ancak üç duvarı kalmış, diğer yanlar, kubbe ve külah yıkılarak kaybolmuştur. Kümbetin olması lazım gelen alt katı (cesetlik) toprak altında kalmış olduğundan durumunu görmek mümkün olmamıştır. Vakıflarca, binanın, kalan kısımlarını sağlama alacak şekilde küçük çapta onarımı yapılmıştır. Acilen tamamının restorasyonu yapılmalıdır. Son zamanlarda hazırlanan restitüsyon planı ile bina tamamen onarılmıştır.

Kümbetin bugün ayakta olan güney cephesi üzerinde yumuşak ve açık renk taş üzerine yazılmış iki satırlık kitabesinde:

هذا مشهد المرحوم
حاجب چاولی بن عبد الملك غازي

ibaresi bulunmaktadır.

Tercümesi: Bu şehitlik Abdülmelik Gazi’nin oğlu merhum Hacib Çavlı’nındır. Kalan duvarların üst tarafında, külah altına gelecek şekilde dolaşan kitabe kuşağında Ayet-el Kürsi’den bir bölüm okunabilmektedir. Yapı itibarıyla XII. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek olan bu kümbetin tarihsiz kitabesinde ismi geçen Hacib Çavlı hakkında bir malumat edinelememiştir. Çavlı’nın babası olan Abdülmelik Gâzi ise Danişmendname’de geçen Abdülvehhab Gâzi ve Abdurrahman Gâzi²¹ gibi, Anadolu’nun fethi esnasında gazalar yapanlardan biri olsa gerektir. Çavlı’nın “hacib” olan unvanı, onun Selçuklu veya Danişmendli sarayında, sultanın kapı hizmetkarlığı gibi mühim bir vazifede olduğunu göstermektedir.

Bu kümbete kuzey-batıda, 15 m kadar mesafede bulunan aynı devre ait benzer bir kümbet vakıflarca onarılmış olup külah altındaki kitabe kuşağında sırasıyla Besmele, Kur’an III-18, 19, Besmele, İhlas Suresi (Sure 112) ve Ayet-el Kürsi yazılıdır. Yine bunların yakınında bulunan, Küçük Çalık Camii bahçesindeki aynı döneme ait kümbet, onarılmış ve sağlam vaziyette olup

²¹ Turan, 124, 131, 134.

üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. Bu çağ kümbetlerinden biri de Develi ilçesinde (eski Develi, Yukarı Güney Mahallesi) bulunmakta olup²² Dev Ali Türbesi adıyla bilinen bu yapının pencere kenarındaki çok bozulmuş kitabesinden:

السعيد الشهيد المغفور الامير الاسفهلار

ibaresi okunmaktadır. H. 602/M. 1205/6 yılında yapılmış bulunan Kayseri Şifahanesi ve Medresesi (Şifaiye-Gıyasiye Medreseleri, Çifte Medrese) Kümbeti (Gevher Nesibe Kümbeti)²³ kitabe kuşağında da Besmele, Ayet-el Kürsi ve devamı ayet yazılmıştır.

II- XIII. YÜZYIL KİTABESİ (NASREDDİN HOCA)

NASREDDİN HOCA'NIN MEZAR TAŞI

Kayseri Müzesi deposunda bulunan ve Müzenin 1456 envanter numarasında kayıtlı olan, mermer, iki parçalı olduğu hâlde küçük parçası kaybolmuş, bu hâliyle 106x24x26 cm ebadındaki lahit tipli mezar taşının alt sıra kitabe kuşağında Kur'an IX-21, 22. ayetleri ile bir hadis yazılmıştır:

يَبْشُرْهُمْ رِبْهْم بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَاتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مَقِيمٌ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ

Tercümesi: Rableri onlara kendisinden bir rahmet, rıza ve içinde ebedi kalacakları nimeti bol cennetleri müjdeler. Orada ebedi kalacaklardır. Allah, işte büyük mükâfat onun yanındadır. Peygamber, Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun buyurdu: Dünya ahiretin mezrasıdır (ekinliğidir).

²² Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, *Develi Abideleri*, s. 75, s. 378, 380.

²³ Kayseriye Şehri, s. 30; Gabriel, s. 68; Mahmut Akok, Kayseri'de Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medreseleri, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVII-1, s. 133-142; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, C. I, Ank. 1968, s. 65; M. Oluş, Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri, *Anadolu*, Ank, S. XI-1967, s. 73.

Üst sırada:

هذا قبر المرحوم المغفور السعيد الشهيد نصر الدين خواجه جو ...
... س في صفر سنة احدى و عشر و ستمائه

yazılıdır.

Tercümesi: Bu kabir merhum, mağfur, said, şehid Nasreddin Hoca'nındır. Altıyüz on bir yılının safer ayında (M. 1214 mayıs - haziran) vefat etti. Müzeye Kayseri'deki hangi türbe veya mezarlıktan geldiği belli olmayan bu mezar taşının meşhur Nasreddin Hoca'ya ait olduğu ileri sürülmüştür. Taşta Nasreddin Hoca'nın baba ismi yazılı olabilecek kısım kaybolmuş olduğu gibi, isimden sonra "Ço..." diye başlayan kelimenin de ne olduğu belli değildir. Bu terkipteki isim devrinin âdetine uymayacak şekilde dikkat çekicidir. Taşa ismin halk içindeki meşhur söylenişi ile yazılmıştır denilebilir. Eksik kelime onun esas isminin başlangıcı olabilir.

III. XIV. YÜZYIL KİTABELERİ

GÜRCÜMELEK HATUN TÜRBESİ KİTABESİ

Kayseri Müzesi'nde bulunan ve müzenin 83/84 envanter numarasında kayıtlı, 32x53 cm ebadındaki mermer kitabenin ait olduğu türbenin yeri ve şekli hakkında bir malumat bulunmamıştır. Bahis konusu üç satırlık kitabede:

قال النبي عليه الصلوة والسلام من بني مسجدا ولو كمفحص قطاة بني الله بيتا في
الجنة وسماه بيت الحمد امر بعمارة هذا المسجد المبارك امير الامرا عادل مؤيدي
مظفري قاهر الفسق قاتل الطاعي ظهير الدولة والدين محمود بن تاج قزل احسن الله
(عاقبت توفي في غرة مفتح شهر المحرم سنة اربع و ثلاثين و(سبعمائه)

yazılıdır. Buradan H. 723 yılı rebilülevvel ayının başlarında miladi mart 1323'te vefat etmiş olduğu anlaşılan Gürcümelek Hatun'un şahsiyeti hakkında bilgi yoktur. Hatun'un babasının ismi de yazılı değildir. Bu tarihte Anadolu, İlhanlı Valisi Demirtaş tarafından idare edilmekte idi.

BÜNYAN²⁴ULU CAMİ KİTABESİ

Kayseri'nin Bünyan ilçesinde bulunan Ulu Cami ve kitabesini Sadi Dilaver, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü tarafından yayınlanan Sanat Tarihi Yıllığı'nın 1966-1968 sayısında neşretmişti. Ancak bu mühim kitabe, sadece doğru okunan binanın mimarının ismi hariç tamamen eksik bırakılmış ve binanın tahmin edilen yapılış tarihinde hataya düşülmüştür. Biz burada, yerinde incelediğimiz kitabeyi eksiksiz olarak vermeye çalışacağız.

²⁴ Bünyan'ın eski ismi Sarımsaklı'dır. Bünyan ismi "Bünyan-ı Hamid" olarak 19. yüzyılın sonunda, II. Abdülhamid'in ismine izafeten almıştır.

Caminin portal nişine uygun olacak şekilde yerleştirilmiş 396x35 cm ebadındaki mermer, iki satır olan kitabenin 19 cm enindeki geniş üst satırında Kur'an IX. 18. ayeti yazılıdır:

انما يعمر مساجد الله من آمن بالله و اليوم الاخر و اقام الصلوة واتي الزكوة و لم يخش
الا الله فعسى اولئك ان يكونوا من المهتدين صدق الله

Tercümesi: Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekatı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayanlar onarırlar. İşte onlar doğru yolu bulanlardan olabilirler. Allah doğrudur.

8 cm genişliğindeki alt satırda:

قال النبي عليه الصلوة والسلام من بني مسجدا ولو كمفحص قطاة بني الله بيتا في
الجنة و سماه بيت الحمد امر بعمارة هذا المسجد المبارك امير الامرا عادل مؤيدي
مظفري قاهر الفسق قاتل الطاغى ظهير الدولة والدين محمود بن تاج قزل احسن الله
(عاقبت توفي في غرة مفتح شهر المحرم سنة اربع و ثلاثين و (سبعمئة)

yazılıdır.

Tercümesi: Nebî, Allah'ın rahmet ve selamı ona olsun buyurdu. Her kim küçük de olsa bir mescit yaptırırsa Allah da o kimse için cennette bir ev yapar ve o eve hamd evi adını verir. Bu mübarek mescidin imarını emirlerin emiri adil, müeyyed, muzaffer, fasıkları kahreden, isyankârları katleden, Zahirreddin Mahmud bin Tac-ı kızıl - Allah onun akıbetini iyi eylesin - emretti. 734 senesi muharrem ayının başında bina edildi.

Kitabe'nin, caminin cephe duvarı ile aynı seviyede bulunan sağ ucunda, üç satır hâlinde:

عمل كالبان بن قرا بولى

(Kara Bula oğlu Kaluyan yaptı.) Sol ucunda da yine üç satır hâlinde kitabeyi yazanın ve babasının ismi olan yazılar bulunmaktadır. Kitabenin katip isminin yazılı olduğu sol köşesi kırılmış, fakat bu kırıkla sadece inşa tarihinin yüzler hanesi kaybolmuş, birler ve onlar hanesi okunabilmektedir. Buna göre, aşağıdaki tespitimizle yüzler hanesinin de 700 olduğu ve böylece H. 734. muharremi başında/M. 1333 eylül ortaları yapıldığı anlaşılan cami, yaptıran Tacıkızıl oğlu Emir Zahirreddin Mahmud hakkında malumat aradık. Ahmet Eflâki'nin eseri olan Ariflerin Menkıbeleri'nde (çev., Tahsin Yazıcı, İst. 1973, C. 11, s. 530) bu konuda şu bilgiler bulunmaktadır: Moğollar'ın Anadolu Valisi Timurtaş, Mevlî şeyhi Abid Çelebi'yi uç beylerinin kendisine biat etmeleri için elçi olarak gönderilmek üzere, emirlerinden (Daha sonra Anadolu'da kendi adına bir beylik kuracak olan.) Eretna Bey'i vazifelendirmiş, Abid Çelebi de bu vazifeden affedilmesi için Eretnaya, aracı olarak Ahmet Eflâki'yi göndermişse de isteği kabul edilmemiştir. Çelebi; istemeyerek çıktığı bu seyahat dönüşünde Konya'ya geldiğinde, Konya'da Tac-ı Kızıl'ın oğlu Emir Zahirreddin'den başka kimsenin kalmamış, hepsinin Rum hudutlarından çıkıp Şam'a gitmiş olduklarını görmüştür. Onlar Konya'ya gelince Zahirreddin de Gavele Kalesi'ne gitmişti. Buradaki "Rum emirlerinin Şam'a gitme" tabirinden, Demirtaş'ın İlhanlılar'a isyanından sonra H. 727/M. 1327 yılında Mısır'a, Memlûklere iltica etmesi hadisesini anlayabiliriz. Yine aynı eserin

337. sayfasında, Tac-ı Kızıl'ın oğlu, mefahirü'l-ümera Zahirreddin'in bir zaman Konya'nın hâkimi olduğunu ve hükümeti idare etmek ve halka bakmakta eşinin bulunmadığı, bir gün, bir ziyaret esnasında Abid Çelebi'nin uzun bıyıklarını tenkit ettiği, Abid Çelebi'nin de ona cevap verdiği, bu esnada Şeyh Hasan Timurtaş'tan (Timurtaş'ı olsa gerek, yani Timurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan) acayip bir haber geldiği (Şeyh Hasan'ın, Memlükler tarafından öldürülen babası Timurtaş'ın yaşadığı hakkındaki yalan haberi mi acaba?), bunun üzerine Zahirreddin'in renginin değişip yemek yemeden atına binip gittiği, bir kaç gün sonra da bir ok yarası ile vefat ettiğinin öğrenildiği kayıtlıdır. Onun bu şekildeki akıbetini Ahmet Eflâki, Abid Çelebi'yi tenkidine vermektedir. Aynı esere göre Abid Çelebi, Ulu Arif Çelebi'nin ölüm yılı olan H. 719/M. 1320 tarihinde Mevlevî şeyhi olmuş, H. 739/M. 1340 yılında da vefat etmiştir. Bu durumda Zahirreddin'in ölümü bu iki tarih arasında olmalıdır. Cami 734 yılında tamir etmiş olduğundan (Bu hadiselerden, kitabede kırık olan yüzler hanesinin de yediyüz olduğu açıktır.) ölümü 734-739 yılları arasında olmalıdır.

Faruk Sümer'in, Selçuklu Araştırmaları Dergisi'nin birinci sayısında yayınlanan "Anadolu Moğollar" isimli makalesine göre, H. 729/M. 1329 yılında, Anadolu Valiliği, İlhan Ebu Said tarafından Uygur Esen Kutluğaoğlu Emir Mahmud'a verilmiş, H. 733/M. 1333 yılında adı geçen emir merkeze alınarak yerine Celayir Şeyh Hasan tayin edilmiştir. Emir Mahmud 734 yılında diğer emirlerle birlikte Ebu Said'e karşı isyana kalkışmış, 736'da Arpa Han ve Musa Han arasındaki savaşta bulunmuş, yine aynı yıl Celayir Şeyh Hasan tarafından Azerbaycan'da öldürülmüştür. Bu şahsın konumuz olan Zahirreddin Emir Mahmud'la aynı şahıs, aslen Uygur olup babasının esas adının Esen Kutluğ, Anadolu Valiliği'nden ayrılış tarihinin de 734 yılı olduğunu bu şekilde anlamaktayız.

Ahmet Eflâkinin bahsettiği Şeyh Hasan Timurtaş'ı, H. 738/M. 1338 yılında ortaya çıkıp, 738 ve 740 yıllarında iki defa Celayir Şeyh Hasan'ı mağlup etmiş, 742 yılında da Karanbük Savaşı'nda Eretna'ya mağlup olarak bir müddet sonra da vefat etmiştir. Eretna ise 736 yılında Anadolu Valiliği'ni Celayir Şeyh Hasan'dan devralmış, 742 yılında da beyliğini kurmuştur.

Emir Zahirreddin Mahmud'un babası Tac-ı Kızıl'ın ismi ile anılan, Kayseri'de yeri şimdiki Cumhuriyet Mahallesi'nde, Sultan Hamamı ile Yoğunburç arasında bulunan ve XV. asırdan beri kayıtlara geçmiş olan bir mahalle bulunmaktadır. Burada sonradan yenilenmiş şimdiki Cıncıklı (Çiğdeli) Camii yerinde bir de mescidi vardı. Öyle anlaşılıyor ki Zahirreddin ve bilhassa babasının Kayseri ile yakın alakası bulunmakta idi.

Yine kitabede ismi geçen mimar Kara Bula oğlu Kaluyan, kendisinden önce yaşamış meşhur Selçuklu mimarı Kaluyan'ın ismini almış olmalıdır ve tabii ki Sivas'taki Gök Medrese'yi yapan meşhur usta Kaluyan'la aynı şahıs olması tarih bakımından mümkün değildir. Caminin örtü sistemi, yine aynı devirde Kayseri'nin diğer ilçesi olan Yeşilhisar'da (eski adı Develi Karahisarı veya Yavaşhisarı) Alâeddin Eretna tarafından H. 747/M. 1346 tarihinde yaptırılan Ulu Cami ve daha sonra Kayseri'de yapılan mescitlere benzemektedir. Kaluyan bu camiden sonra Alaeddin Eretna'nın Kayseri'de Köşk Medresesi olarak bilinen, kendisinin ve ailesinin mezarları bulunan tekkesini ve yine Kayseri'de Emir Şahab Türbesi'ni de inşa etmiştir.

KADI MESCİDİ KİTABESİ

Yalman (Yenice İsmail şimdi Gevher Nesibe) Mahallesi'nde Kurşunlu Camii karşısında 15 yıl kadar önce yıkılmış ve bugün sadece kule minareli çeşmesi kalmış, yıkılmadan önce de yarısı önündeki binalar tarafından işgal edilmiş ve kalan iki sütunlu bir bölümü ayrı bir bina olarak yapılmış bulunan mescidin 60x80 cm ebadındaki dört satırlık mermer kitabesinde:

امر بتوسعة هذا المسجد الجامع المنسوب يلما ن رحمه الله الامير الموفق فخر الدين
اسماعيل بن الامير حسام الدين خليل داما معظمه في تاريخ ذي الحجة سنة ثمان و
ثلثين و سبعمائة

yazılıdır.²⁵ H. Zilhicce 738/M. Haziran 1338 tarihli bu kitabede ismi geçen ve mesciti bu tarihte genişleten Emir Fahreddin İsmail ve babası emir Hüsameddin Halil, herhâlde İlhanlı ve Eretnalı ümerasından idiler. Yine bunların mensup oldukları, aynı zamanda mahalleye de ismini veren Emir Yalman herhâlde İlhanlı ümerasındandı. Mescidin önünde bulunan ve Kayseri'de bu türlü mescitlerde özellikle görülen kule minaresinin kaidesi olan çeşme üzerinde bulunan büyük ebat-taki mermer kitabe, maalesef çok aşınmış olduğundan herhangi bir malumat çıkarılamamıştır.

ŞAH KUTLUĞ HATUN TÜRBESİ KİTABESİ

Kayseri'de Gavremoğlu Mahallesi'nde bulunan ve şehrin en sanatlı portaline sahip olan Şah Kutluğ Hatun Türbesi'nin kitabe ve mezar taşları hakkında ilk defa Naci Kum, yukarıda bahsi geçen "Haydar Bey'in Mezarı Nerede?" isimli makalesinde, bazı yanlışlıklarla malumat vermiş, yine yukarıda bahsi geçen taşçı işaretleri konulu makalemizde de türbenin mimarisi üzerinde kısaca durarak iki resmini yayınlamıştık. Bunlardan sonra Kemal Göde de "Kayseri Şehri"nde kitabenin kendisine göre bir tercümesini yayınlamış, "Eretnalılar" ismiyle yayınlanan doktora tezinde de yine kitabe ve mezar taşlarını konu yapmıştır. Biz burada esas olarak türbenin mermer, dört satırlık, 90x65 cm ebadındaki Arapça kitabesi üzerinde duracağız. Kitabenin aslı şöyledir:

امرت بعمارة هذه التربة المطهرة الست الشريفة المخدرة المكرمة شاه قطع خاتون
ادام الله خلالها لاجل ابنها وامه الاميرين المرحومين الامير بخشايش و الامير حيدار بك
نور الله قبرهما في شهر سنة خمسين وسبعمائة

Tercümesi: Bu türbenin imarını temiz, hanım, şerefli, mahrem, kerem sahibi Şah Kutluğ Hatun - Allah ona dostluğunu devam ettirsin- oğulları ve anneleri (kendisi) için emretti. Merhum emirler Emir Bahşayış ve Emir Haydar Bey, Allah kabirlerini nurlandırın. (H. 750/M. 1349)

Kitabeden Bahşayış ve Haydar Beyler'in anneleri olduğu anlaşılın ve türbeyi yaptıran Şah Kutluğ Hatun'dan önce vefat ettiklerini öğreniyoruz. Türbe içinde, kapının arka tarafına isabet eden duvarda, Şah Kutluğ Hatun'un binayı kendi halis malından yaptırdığına dair tarihsiz ve herhâlde yine hayatında iken yazdırdığı bir kitabesi daha bulunmaktadır.

²⁵ Kitabе'nin tercümesi Dr. Kemal Göde tarafından da neşredilmiştir. Kayseri Şehri, s. 13-14. Ancak eski yayınlarımızda "Yalman", sehven "Selman" olarak okunmuştur.

Vakıflarca 1977 yılında onarılan, bu onarım esnasında çökmüş kubbesi tamir edilerek üzerine bir külah ilave edilen türbenin içi tarafımızdan temizletilmiş, civardaki evlerin burayı depo olarak kullanmalarına mani olunmuş ve Kutluğ Hatun ailesine ait, daha önce kırılmış bir kısım eksik mezar taşları uygun şekilde yerleştirilmiştir. Eski yıllarda bu taşlardan bir kısmı Kayseri Müzesine taşınmıştır. Bahşayış Bey'in müzeye nakledilen mezar taşında 748 yılında öldüğü ve Haydar Bey'in oğlu olduğu yazılıdır. Türbede bulunan Haydar Bey'in mezar taşında ise 750 yılında vefat etmiş olduğu ifadesi bulunmaktadır. Bu durumda Haydar Bey, Kutluğ Hatun'un oğlu, Bahşayış Bey de onun oğlu, yani Kutluğ Hatun'un torunu olmaktadır. Şah Kutluğ Hatun'un yine müzede bulunan ve 1558 numarada kayıtlı olan mezar taşında maalesef ölüm tarihi ve başka malumat silinmiştir. Türbe içinde Haydar Bey'in 748 yılında ölmüş oğlu Emir Hüseyin ile Bahşayış Bey'in oğlu Emir İbrahim'in mezar taşları bulunmaktadır. Vefat tarihlerinden ve emir unvanlarından İlhanlı ve Eretnalı beylerden olduğu anlaşılan Haydar Bey ve Bahşayış Bey hakkında fazla bir malumat bulunamamıştır. Haydar Bey'in ismi ile anılan, Kayseri'nin Arguncık Mahallesi'nde, kitabesiz, muhkem bir köşk bulunmaktadır. Bu köşkten Albert Gabriel, yukarıda bahsi geçen eserinde bahsetmiştir. Şikâri'de de (Karamanoğulları Tarihi, s. 151, 152, 153) Eretnalı Mehmed Bey'in oğlu Alâeddin Ali Bey'e yardım edip onu, Karamanlılar elinde esir iken kurtaran ve tahtına iade eden bir Bahşayış Bey'den bahis vardır. Bahşayış Bey'in, ölüm tarihine göre Alâeddin Ali Bey'le değil, Eretnalıların kurucusu Alâeddin Eretna Bey'le münasebeti olsa gerektir veya aynı isimle başka bir Bahşayış Bey bulunmaktadır.

ERETNALI SULTANI ALÂEDDİN ALİ BEY'İN MEZAR TAŞI

Bir yüzü mihrap şeklinde, diğer yüzü düz olarak hazırlanmış, 74x40x23 cm ebadında, müzenin 1497 envanter numarasında kayıtlı ve hâlen Kayseri Etnografya Müzesi teşhirinde bulunan mermer mezar taşının mukarnaslı mihrap şeklindeki yüzünde devren Kur'an XI-21, 22. ayetleri ve bir dua yazılıdır:

يَبْشُرْهُمْ رَيْبَهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَاتٍ لَهُمْ فِيمَا نَعِيمٍ مُّقِيمٍ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ رَحْمَةً اللَّهُ مِنْ مَزَادٍ وَبِرَحْمَتِهِ

Tercümesi: Rableri onlara kendisinden bir rahmet, rıza ve içinde ebedi kalacakları nimeti bol cennetleri müjdeler. Orada ebedi kalacaklardır. Allah işte büyük mükâfat onun katındadır. Allah rahmet eylesin ve rahmetini artırsın.

Diğer tarafı olan düz yüzünde:

هَذَا قَبْرِ الْمَرْحُومِ الْمَغْفُورِ الْمُحْتَاجِ إِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى
عَلَا الدِّينِ عَلِيِّ بْنِ الْمَرْحُومِ مُحَمَّدِ نَوْرِ اللَّهِ ضَرِيحَهُمَا وَمِنْ رَحْمَةِ مَرْحَمَةٍ

Tercümesi: Bu kabir, merhum ve mağfur, Allah'ın rahmetine muhtaç, merhum Muhammed'in oğlu Alâeddin Ali'nindir. Allah kabirlerini nurlandırsın, rahmet ve merhamet eylesin.²⁶

Eretnalıların bir yıl kadar hükümdarlık yapmış olan Cafer Bey dâhil dördüncü hükümdarı bulunan Alâeddin Ali Bey, H. 767/M.1365 tarihinde emirleri tarafından öldürülen babası Gıyaseddin Mehmed Bey'in yerine hükümdar olmuş, H. 782/M.1380 yılında Turhal'da vebadan vefat ettiği tarihlerde kayıtlıdır.²⁷ Müverrih Ali; Kayseri'de mirliva iken gördüğü ve Füsulü'I-Hall ü Akd isimli eserinde bahsettiği üzere, Ali Bey'in mezarı, Dedesi Alâeddin Eretna'nın inşa ettirmiş olduğu, Kayseri'deki Köşk Medresesi²⁸ içerisinde, Alâeddin Eretna, hanımı Suli Paşa ve babası Gıyaseddin Mehmed'le birlikte bulunmaktadır.²⁹ Ancak 1906 yılından önce Mutasarrıf tarafından, buradaki mezar taşları şehirdeki konağı önüne havuz yapımında kullanılırken, bu faciadan Ali Bey'in, mezar taşı kurtulmuş ve sonradan Kayseri Müzesine nakledilmiştir. Mehmed Bey'in mezar taşı kırılan kitabeler arasındaydı. Metni Halil Edhem'in bahsi geçen eserinde bulunmaktadır. Ali Bey'in ise Turhal'da ölmüş olduğu malum olduğuna göre, cesedinin oradan Kayseri'deki aile türbesine nakledilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kitabede Ali Bey'in ve babasının sultanlık unvanlarının bulunmaması dikkati çekmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, onun son zamanlarında kısmen ve ölümünden hemen sonra da tamamen iktidarı ele geçiren Kadı Burhaneddin Ahmed zamanında ceset nakledilmiş ve mezar taşı yazdırılmış; iktidar değişikliği sebebi ile sultanlık unvanları da yazdırılmamıştır. Kitabede tarih bulunmamaktadır.

IV- XV. YÜZYIL KİTABELERİ

ŞEYH ÇELEBİ'NİN OĞLU OSMAN ÇELEBİ'NİN MEZAR TAŞI

Kayseri Müzesi İslami Taş Eserler deposunda bulunan ve müzenin 1498 envanter numarasına kaydedilmiş olan, klasik Selçuklu tarzında, mermer, 75x16x41 cm ebadındaki lahitin üst sıra uzun yüzlerinde ve bu sırada bir dar yüzde Kur'an III-18 ayeti yazılıdır:

شهد الله انه لا اله الا هو والملئكة واولو العلم قائما بالقسط لا اله الا هو
العزیز الحکیم

Alt sıra uzun yüzlerde:

هذا قبر المرحوم المعصوم عثمان چلبی ابن الامیر الاعظم شیخ چلبی القرماتی

Üst sıra dar yüzde:

²⁶ Mezar taşı tarafımızdan Kemal Göde'ye gösterilerek, onun tarafından Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırladığı "Eretnalılar" isimli, doktora tezinde kullanılmış ve Kayseri Şehri'nde (s. 139, N. 240) tercümesini vermiştir. Aynı taş üzerindeki yazıları Naci Kum da Tarih Kurumu'ndaki defterine kaydetmiştir.

²⁷ *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, İst. 1970, s. 42-43.

²⁸ Mahmut Akok, Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı, Köşk Medrese, *Türk Arkeoloji Dergisi*,

²⁹ *Kayseri'ye Şehri*, s. 109-116.

توفي في

Alt sıra dar yüzlerde:

ذی القعدة سنة تسع و ثمانمائه

yazılıdır.

Ayetin Tercümesi: Allah melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri O'ndan başka tanrı olmadığını şahitlik etmişlerdir. Ondan başka tanrı yoktur. O güçlüdür hakimdir. **Ayet hari-cindeki kısmın Tercümesi:** Bu kabir büyük Emir Karamanlı Şeyh Çelebi'nin oğlu merhum, masum, Osman Çelebi'nindir. Sekizyüz dokuz senesi Zilkade ayında (M. Nisan 1406) vefat etti.

Kitabede ismi geçen ve küçük yaşta vefat etmiş olduğu mezar taşı ebadından anlaşılan Osman Çelebi'nin babası Emir Şeyh Çelebi, Karamanoğullarının bu mezar taşına göre ilk Kayseri Valisi'dir. Kadı Burhaneddin'in vefatından sonra, H. 800/M. 1398 yılında ilk defa Osmanlılara geçen Kayseri, H. 804/M. 1402 yılında Yıldırım'ın Ankara Savaşı'nda mağlup olması üzerine, Timur tarafından Karamanlı Beyliği'ne verilmiştir. Karamanoğlu Mehmed Bey de burada Timur adına para bastırmıştır.³⁰ H. 814/M. 1411 yılında şehrin Dulkadroğullarından Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey'in eline geçtiği, daha sonra Davud'un oğlu Emir Şeyh Çelebi'nin, şehri bunlardan kurtardığı, Kayseri İç Kalesi'nde bulunan kitabelerden anlaşılmaktadır.³¹ Kaledeki Şeyh Çelebi'ye ait yarısı kırılarak kaybolmuş kitabe şöyledir:

الماستولى الأتراك الضالون على مدينة فيصريه و بعهد الناس ...
في تحريب الكعبة الشريفة فخرج الأمير الكبير الشيخ جلبي بن داود ...
والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس فعمر في أيام ...
خدا الله ملكه و كان ال ... والوفى سوينج تمر بن عز (يز) شيخ جلبي ...

Tercümesi: Dalalette bulunan Türkler Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri Şehri'ni ve halkını istila ettiler Davud'un oğlu, büyük Emir Şeyh Çelebi çıktı. İnsanların hatalarını affeden ve kinini

³⁰ Kayseri'de Kitabelerinden, s. 532.

³¹ agm. s. 533. Karamanoğlu Mehmed Bey'in H. 826/M. 1423, yılında vefatı üzerine Dulkadroğlu Hasan Bey (Nasıreddin Mehmed bey'in oğlu), Niğde'de bulunan Karamanoğlu Ali Bey'in üzerine yürümüş, Dulkadırlılar bu seferde Develi ve Aksaray'a kadar olan bölgeyi istila etmişler ise de Karamanoğlu İbrahim Bey'in mukabil taarruzu üzerine çekilmişlerdir, İ. A. Karamanlılar Maddesi, C. VI, s. 325 (Prof. Dr. M. Ç. Şehabettin Tekindağ tarafından yazılmıştır). Bahis konusu Karamanlı-Dulkadırlı mücadeleleri hakkında Şikarî'de malumat bulunmaktadır: "Alâeddin Şah Şam Beylerinden Melik Nasır ile cenk idüb sulh olmuşlar idi. Oğlu Tavail Hasan, yirmi bin askerle Niğde önüne gelince yağma eyledi. İbrahim Han duyup otuz bin er cem eyledi. Karındaşı Alâeddin Bey'i serdar idüb on bin er ile Germiyanoglu'na yardım gönderdi ve Orhan Bey gelüb Şamlu ile Niğde Ovası'nda cenk eyledi. Şam askeri ile Orhan Bey yirmi gün cenk idüb Şamlu yiğün gelüb Karaman askerin sındılar. Orhan Bey şehid oldu. Asker kaçub giderken yedi bin er ile İbrahim Han irüşdi. Emmüsi Orhan'ın şehid olduğun duyub, dönüb yirmi dört bin er dahi cem idüb, Şamlu'ya mukabil irişüb yedi gün muhkem cenk eyledi. Şam askeri şöyle sındı ki kaçmağa başladı. Amik Ovası'na varınca muhkem cenk eylediler." (s. 186, 187). Burada "Şamlular"dan kastın Dulkadroğulları olduğu malumdur. Birinci ismi "Tavail" (uzun) olarak geçen Dulkadroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu, Hasan Bey'in aynı eserin 152. sayfasında "Tahir Hasan" olarak geçen, Şam'a hükmettiği belirtilen ve Alâeddin Bey'le sulh yaptığı ifade edilen şahısla aynı olması lazımdır. İsim herhalde yanlış okunmuştur.

susturan (Kur'an III-134)... zamanında tamir oldu. Allah mülkünü devamlı eylesin. Aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir...

Kitabede “dalaletteki Türkler” tabiri ile Dulkadıroğulları anılmıştır. Karamanlılar da bir Türk boyu olduğu hâlde, Şeyh Çelebi veya kitabeyi yazdıran Dulkadırlılar'ı bu şekilde vasıflandırmaktadırlar. Kitabenin kırılarak kaybolmuş olan bölümünde, herhâlde Kale'nin tamirinin Karamanoğlu II. Mehmed Bey zamanında yapıldığı yazılı idi. Kitabede, Şeyh Çelebi'nin konumuz olan Ahmed Çelebi'den başka, Sevinç Demir (Temir) isimli ikinci bir oğlunun varlığı da ortaya çıkmış oluyor. Kitabede tarih kısmı da kırılmış olduğundan Kale'nin Dulkadıroğullarından alınış tarihi belli olmamaktadır.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in Memlûklere ait Tarsus'u, Ramazanoğlu Ahmed Bey ile birlikte ele geçirmeleri üzerine, H. 822/M. 1419 yılında Memlûk Sultanı Melik Müeyyed Şeyh, Anadolu'ya, oğlu İbrahim kumandasında büyük bir kuvvet göndererek Kayseri Kalesi'ni, şehrin beyi olan Şeyh Çelebi'nin kaçması üzerine fethettiğini ve şehri, bu sırada kendilerine tâbi ve yardımcı olan Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmet Bey'e verdiğini tarihlerden öğreniyoruz.³²

Şimdi de bir Karamanoğlu destanı olan Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi'nde Şeyh Çelebi'nin babası olan Davud Bey hakkında verilen malumatı görelim.³³

Karamanoğlu-Halil Bey'in beş oğlu olup, birine Davud, birine Hızır, birine İshak, birine Süleyman, birine Alâeddin dirdirdi (s. 57). Şah Alâeddin Konya'yı küçük karındaşı Davud Bey'e vermişti (s. 66). Eretna vefat idüb, Rum Beyleri Konya'ya gelüb, Mehmet Bey'i alub, Kayseriye'ye götürüb, pederinin yerine şah eylediler. Hoca Ali dider bir veziri var idi. Mehmed Bey umur ile mukayyed olmayub iş ü safa ile, şikar ile, saray ile mukayyed olduğuna Rum (Anadolu, Eretna) Beyleri kayıl olmayub, taht-ı rûma karındaşı Cafer Bey'i şah eylediler. Mehmet Bey on süvari ile azmedüb Konya'ya geldi. Davud Bey'le buluşdu, alıkoyub Alâeddin'in (kardeşi, Karamanoğlu hükümdari, aynı zamanda Mehmed Bey'in arkadaşı) hatırı için riayet eyledi. Yirmi sekiz bin er cem idüb, Kayseriye'ye gelüb, Erciyes Dağı'nın dibine kondular. Kayseriye kavmi sınıb Kaleye düşdüler. Yedi ay beklüyüb alamadılar. Makul söyleşdiler. Rum Beyleri kayıl olmayub, çıkub muhkem cenk kıldılar. Davut Bey ile Mehmed Bey Kayseriye cenginde iken Moğol Beylerinden Hacı Kutluşah Konya'nın تنها kaldığını duyub yedi bin tatar askeri ile Konya üstüne gelüb cenge başladı. Davud Bey Konya üstüne düşman geldiğini duyub, Mehmet Bey'e Kayseriye'ye gene gelürüz deyüb, dönüb Konya canibine teveccüh eylediler. Moğol'u kırdılar ki nam ü nişan koymadılar (s. 65- 67).

Konya'yı Kürd taifesi zabt eyleyüb, Davud Bey kaçıb Larend'e'ye gelüb, Alâeddin'e ve Süleymanşah'a kıssayı haber virdi (s. 69).

³² Kayseri'de kitabelerinden s. 534; Arifi, s. 373; *Kayseriye Şehri*, s. 126; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 169-171; *İ. A. Dulkadıroğulları Maddesi*, c. m, s. 659.

³³ Şikari'nin Karamanoğulları Tarihi, çev.: Mesud Koman, Konya 1946.

Hoca Ali Kayseriye'ye gelüb, Mehmed Bey'i tutub habs eyledi. Mehmed Bey uğrun bir mektup yazub Alâeddin'e gönderdi. Kendisü (Alâeddin) Oğuz Han'la ve karındaşı Davud Bey'le menzil be-menzil (Kayseriye'ye) varmağa başladı.

Karaman Beyledi Kürdleri dağıdub kaçırıldılar. Mal-ı ganimet yağma kıldılar. Şehrin kapusun açub Mehmed Bey'i zındandan çıkardılar tahta geçirdiler (s. 72-73). İbni Kürd Konya üstüne geldi. (Alâeddin) Mirza Bahadur ve Davud ve Halil Beyleri gönderdi (s. 74-75).

Mehmed Bey (Eretna) asker cem idüb Aksaray önüne geldi. Alâeddin'in Karındaşı Davud Bey Aksaray'da sakin idi. Mehmed Bey'in geldiğini duyub karşı çıktı. Mehmed Bey, Davud Bey'i tutub, bağlayub, dönüb Kayseriye'ye götürüb habseyledi. Süleyman Bey'e haber irişdi, "küçük karındaşını Mehmed Bey tutub, alub habs eyledi" didiler.

Mehmed Bey'e haber geldi: "Alâeddin azim asker ile gelüb Aksaray ovasına kondu. Maraş Beyi Zülkadıroğlu'nu araya bırakub, sulh idelüm" didiler. Mehmed Bey razı oldu, Zülkadir'i gönderdi. Minnet idüb Davud Bey'e vardılar (s. 83-84). (Eretnaoğlu Mehmed Bey ve) Ata Bey (Konya'da) Alâeddin'i kırk pehlivanla basub, zincire alub zindana koydu. Karındaşı Davud Bey bir iki bin er ile Beyşehir'ne, İsmail Ağa'ya gelüb ahvalini bildirdi. Ağa hemen on bin er ile Davud Bey'i alub gitti. Davud Bey'in başına on bin yiğit gelürdi (s. 94). Mehmed Bey Alâeddin'in kaçtığını duyup gama düşdü. Ata Bey'i on bin asker'le gönderdi, cehd idüb her diyarı teftiş idüb ele getire. Sultan kendisini tecessüs içinde çıktıklarını haber alub on bin dilaverle Gökez'i ve Davud Bey'i gönderdi ki Ata Bey'i tutub getüreler. Davud Şah Konya'ya geldi. Rum (Eretna) askerini muhkem kırdılar (s. 96).

Alâeddin, Devlet Şah ve Babük Han'ı yirmi bin Moğol askerî ile karındaşı Davud Şah'ı dahi serdar idüb ve on bin er virüb, Mehmed Bey'in ardınca Kayseri'ye ve Sivas'a gönderdi. Davud Bey Kayseriye'ye gelince Mehmed Bey kaçub gitti.

Ölümü, dirimi kimse bilmedi. Davud Bey Sivas'a bir hakim kodu ve Kayseriye'ye geldi. Kayseri etrafın bölük bölük Moğol Beylerine bağışladı. Kendüsü Kayseriye'de kalub yirmi altu bin er ile Moğol Beylerini Konya'ya gönderdi (s. 100). (Alâeddin) Larend'e geldi, tahta geçüb oturdu, divan eyledi. Davud Bey'i Konya'ya gönderdi. Yakub Bey dirler bir küçük biraderi var idi. Onu da Kayseriye hâkimi eyledi (s. 102).

Esen ve İbn Mehmet (Eretnalı Mehmet Bey'in oğlu Alâeddin Ali Bey) serdar olub Larend'e ye geldiler. Etrafın yıkub, yakub yağmalamaya başladılar, Sultan (Alâeddin Bey) gittiği vakit Hacı Beyler oğlu Süleyman Paşa'yı beş bin er ile yerine koymuş idi. Süleyman Paşa çıkub, cenk idüb, sınıb kaleye girdi. Konya'ya Davud Bey'e haber gönderdi. Davud Bey, Turgut Oğlun alub, sekiz bin er ile Larend'e ye geldi (s. 124).

Osman (Osman Bey, Osmanlı Devleti'nin kurucusu) karar idüb cümle nefer ademle Larendeye gelüb, divana girüb, dua idüb eyder: "Ey şah-ı cihanbaht. Deden Mehmed Han bana tabl ü alem virüb üç şehir bağışladı idi. O zamandan beri hoş geçerdim. Şimdi Germiyan oğlu gelüb cümle diyarım yağma idüb, oğlum habs idüb, yirmi bin altunum alub, kılıcımla kafirden aldığım diyarı

bile elimden aldı” dedi. Sultan (Alâeddin) bir mektup yazub, biraderi Davud Bey ile Mahmud Paşa’yı virüb gönderdi. Davud Bey Kütahya’ya geldi. Alişar (Germiyanoglu) duyub istikbale çıkdı. Hemen Osman’dan aldığı altunu, esvabı, oğlunu ve tabl ü alemin ve cümle diyarın Davud Bey’e teslim idüb; Davud Bey andan geçüb Osman diyarına gelüb, cümle emaneti teslim idüb, bir gün müsahabet iderken Osman, Davud Bey’e eyder: “Bir mahbube kızım vardır. Adı Mihir Aliyye’dir. Muradım Sultan’a virmekdir “ dedi. Davud Bey Larend’e gelüb, divana girüb Sultan’a Osman’ın mektubun virdi ve kızı arz eyledi. Vüzera makul gördüler (s. 131-132). “İbn Germiyan Diyar-ı Osman’ı yağma idüb, beş bin er ile Akşehir ve İsaklu’yu ve Ilgın’ı alub Sadeddin gerü Konya’ya geliyor” dediler. Hemen Alâeddin karındaşı Davud Bey’i Larend’e koyub kendisi Konya’ya geldi (s. 142). Şam’dan Kaytebe taifesi zuhur idüb Abdürreşid dirler bir kimse Kayseriye’ye gelince zabt eyledi. Sivas’ı aldı. Andan geçüb Kayseriye’de sakin oldu. Davud Bey Kayseriye’de idi. Kaçub Larend’e geldi. Şamilerin Rum’u zabt eylediğin Alâeddin’e takrir eyledi Sultan Alâeddin karındaşı Davud Bey’i on bin er ile Kayseriye yollarını beklemeğe gönderdi ki Larend’e kimse gelmeye (s. 144-145). Şamiler Kayseriye’den kaçub gittikleri zamanda, Sultan Larend’e dönüb gideceği esnada Haleb serhaddine on bin Türkmen ve Kürd askerî ile Rüstem ve Mukbil’i koyub demiş idi ki: “Eğer Şamiler zuhur iderse cenk idiniz”. Yirmi bin er ile Melik Nasır (Dulkadroğlu Nasıreddin Mehmed Bey) Haleb’den geçüb bir azını ovada Mukbil’e ve Rüstem’e ve Moğol Beyi Atabey’e rast gelüb, muhkem cenk eylediler. Moğol askerî kırıldılar. Mukbil ve Rüstem kaçub Adana’ya gelince koğdular. Larend’e feryadçı irişüb hemen Alâeddin kırk bin asker ile kalkub, Davud Bey’i Kayseriye’de koyub, Haleb üstüne irişdi (s. 150). Sultan Alâeddin biraderi Davud Bey’i Kayseriye’ye hakim eyledi (s. 155).

(Osmanoğlu) Murad Bey, Timurtaş ve Kutlu otuz beş bin er ile (Karaman üzerine geldi). Dört gün muhkem cenk oldu. Beyler ortaya sulh itmek için girdiler. Davud Bey eyder: “Niçün sulh olursun? Düşman zebundur. Emreyle, askerî çok, etrafın bağlasunlar. Cümlesin kırsunlar” dedi. Alâeddin makul görmedi (s. 159). Bir gün seher vakti bir toz peyda oldu. Otuz bin er ile Davud Bey irişdi. İbn Germiyan kırk bin er ile karşı vardı ki, hisara (Konya) komıya. Anu görüb, içerüden, sultan otuz bin er ile taşra çıktı. Şöyle kırıldılar ki on bin er helak oldu. Germiyanoglu kaçtı. Murad Bey’i ortaya aldılar. Üç gün, üç gece cenk eylediler. İbn Osman aman diledi. Alâeddin Davud Bey’i Konya’da koyub, kendüsü Larand’e geldi (s. 161).

Osman Oğlu Bursa’ya gidüb, Şah tahta geçüb, oğlu Mehmed Bey ve Pir Ahmed Han kati gürbüz yiğitler idi. Bir gün karındaşı Davud Bey’e Maraş Beyleri Dulkadroğullarından kız istediler. Onlar dahi verdiler. Düğün yarağ görüb iki taraftan düğüne ve iş ü safaya başladılar Davud Bey Sivas’ta otururdu. Sivas’a Davud Bey’e haber irişdi ki: “Ne durursun? Kızı haramiler aldılar.” Heman Davud Bey Ilgar idüb (Haramilerin bulunduğu.) Kal’a-yı Ahsu’sa geldi. Haramiler Davud Bey’i dutub hapseylediler. Andan sonra cümle beyler gelüb, Davud Bey’i bulub zındandan çıkardılar (s. 168-171).

Sultan’ın bir ammusi oğlu var idi, namına Hoca Paşa dirler idi. Kayseriye’yi ana virmiş idi. Davud Bey Sivas’ta idi (s. 174).

Kadı (Kadı Burhaneddin Ahmed) buyurdu; yirmi bin Ermeni yürüyüb iki gün muhkem cenk oldu. Mehmed Bey zebun oldu. Heman Sivas askerî ile Davud Bey irişüb Karamaniler kuvvet buldu. Karamaniler sinub, kaçub Aksaray'a gelüb, İbrahim Han on sekiz bin dilaver ile Kayseriye'ye irişüb haber aldı ki Kayseriye etrafında oturan Mahmud Han'dır. Ol gice şebhun eyledi. Moğol Kavmi'ni şöyle kırdı ki, on bin erden bir adem kurtulamadı. Davud Bey, Hoca Paşa kaladan çıkub, istikbal idüb riayet kıldılar (s. 176).

Sultan (Alâeddin) Sivas'ı Davud Bey'e virüb (s. 179) Karamanoğlu (Mehmed Bey), Aydın ve Saruhan ve Eşref ve Hamid ve Menteşa oturub musahabet iderken, Davud Sivas'dan gelüb, Timur'un mehabetin haber virdi. Didi ki: "Üç yüz bin askere maliktir. Osman oğlu değil, bütün dünya Osman Oğlu olsa ona karşı durmağa kaadir olmayalar" didi (s. 182).

İbrahim Han'ı şah kıldılar. Dört karındaşı var idi. Biri Orhan, biri İshak, biri Halil, biri Alâeddin idi. İbrahim Han cümlesinden büyük idi. Ammusi Davud Bey'e Kayseriye'yi virdi (s. 185).

İbrahim Han karındaşı Alâeddin'in helakin duyub, Ammusi Davud Bey'i Kayseri'ye askeriyle Akşehir'e gönderüb, Davud Bey gelüb irişdi. İshak Bey Davud Bey'in geldiğini duyub şehirden taşra çıkdı, cenge başladı Osman Oğlu Davud Bey ve İshak Bey ve Turgut Oğlu ile yirmi yedi gün cenk eyledi. Karaman askerî sinub şehre düşdüler (s. 189).

Şikarî'nin destan tarzıda anlattığı bu karışık malumat arasından şu hususları tespit edebiliriz: Davud Bey, Karamanoğlu Halil Bey'in (beylik yılları aşağı, yukarı 1333-1350)³⁴ oğludur. Muhtelif zamanlarda Karamanlılar adına Konya, Kayseri ve Sivas'ta beylik yapmış olduğu Şikarî tarafından ileri sürülmektedir. Ancak onun Karamanoğlu Mehmed Bey ve İbrahim Bey zamanında Kayseri Beyliğinde bulunması, konumuz olan mezar taşı; Kayseri İç Kalesi'ndeki, oğlu Şeyh Çelebi'ye ait kitabe; Şeyh Çelebi'nin, Memlükler ve Dulkadırlıların, 1419 yılında Kayseri'yi işgalleri üzerine şehirden kaçması hakkındaki tarihî kayıt ile uygun düşmemektedir. Bu tarihlerde Davud Bey değil, oğlu Şeyh Çelebi Kayseri emiridir. Şikarî Şeyh Çelebi yerine babasını yazmıştır. Şeyh Çelebi'yi hiçbir yerde anmamaktadır. Davud Bey'in ne zaman öldüğü ve mezarının nerede bulunduğu malum değildir. Yukarıda da zikredildiği gibi 1419 yılında Kayseri, Memlüklerin desteği ile Dulkadroğullarına geçmiş, bu tarihte şehirde Karamanoğullarının emiri bulunan Şeyh Çelebi kaçmıştır. Bu hadiseler Şikarî'nin destanına aksetmiştir. 144 ve 145. sayfalarda geçen ve yukarıya naklen alınan kısım bu hadiseleri anlatmaktadır. Buradaki Şamiler'den kasıt, Şam'ı (Suriyeyi) elinde bulunduran Memlüklerin müttefiki olan Dulkadırlıdır. Kaynak, Şamilerin Kayseri'ye kadar olan bölgeyi zaptettiklerini, Kayseri'yi aldıklarını ve Şeyh Çelebi yerine yanlışlıkla kaydetmiş bulunduğu Davud Bey'in kaçarak Larende'ye geldiğini açıkça anlatmaktadır. Davud Bey'in (Emir Davud) Kayseri'de Gülük Mahallesi'nde bir zaviye (tekke) yaptırdığına dair 1500 tarihli vakıf tahririnde kayıtlar bulunmaktadır (Yasemin Demirca-Kayseri Vakıfları) Şikarî'nin bu konuda verdiği malumat üzerinde durulacak bir husus daha bulunmaktadır. Bu hadiseler esnasında Şam'dan gelerek Kayseri'yi alanların başında olduğu belirtilen Abdürreşid'in, Kayseri'nin Dulkadırlıların eline geçmesinden sonra şehirde, eskiden, Şikarî'de geçtiği şekilde "Şamiler", bugün bilinen ismi

34 *İslam Ansiklopedisi*, Karamanlılar maddesi.

ile Hatuniye Medresesi'ni, harap olan bir İslami yapının üzerine yaptıran³⁵ Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in (Şikarî'de Melik Nasır) dedesi olduğu, bu ismin aynı şahsın Zeyneddin Karaca olarak bilinen esas isminden başka bir ismi olduğu anlaşılmaktadır. Zira Medresenin kitabe metnini Halil Edhem'e veren, yukarıda zikri geçen Ahmet Nazif Efendi, bu konudaki vukufiyeti ile kitabede yazılı olan Mehmed Bey'in dedesinin ismini bu şekilde Abdürreşid olarak okumuştur. Halil Edhem'in bu hususta yanlışlık yapılmış olabileceği hakkındaki tereddüdüne³⁶ mahal yoktur. İsim Şikarî'ye de bu şekilde geçmiştir. Medrese'nin, yerinden düşerek dört parçaya ayrılan ve hâlen Kayseri Müzesi deposunda bulunan kitabesinde bu bölüm maalesef kırılıp kaybolmuş olduğundan karşılaştırmak da mümkün olamamıştır. Şikarî'de verilen malumatta yine isim karışıklığı vardır. Bu seferle Kayseri'ye Abdürreşid (Zeyneddin Karaca) gelmemiş torunu Nasıreddin Mehmed Bey gelmiştir.

Kayseri, Dulkadıroğullarının elinde H. 839/M. 1435 yılına kadar kalmış, bu tarihte tekrar Karamanlılara, İbrahim Bey'e geçmiştir.³⁷

EMİR MUSA'NIN OĞLU AHMED ÇELEBİ'NİN MEZAR TAŞI

Kayseri Müzesi eski eser envanterine 1531 numara ile kayıtlı olan 79x16x25 cm ebadında, Selçuklu tarzında lahit tipli mermer, baş tarafı kırık mezar taşının üst sırasında uzun yüzlerinde:

... المغفور السعيد الشهيد الشفيح احمد جلبي بن الأمير المعظم موسى الحاكم بمدينة
قيصرية المنصوبة الي قرمان قديم

alt sıra uzun yüzlerde:

... خيرات ناشر الحسنات الشيخ جلبي طول الله عمره ورحم اسلافه من دار الترح
الى دار الفرح في سابع

üst dar yüzde:

هجرية

Arka dar yüzde

هلالية

yazılıdır.

Tercümesi: Hayrat (sahibi), iyilikler yapan, Şeyh Çelebi –Allah ömrünü uzun eylesin ve geçmişlerine rahmet olsun– (nin oğlu) eski Karamanlılara mensub, Kayseri Şehri'nin hâkimi,

³⁵ Medresenin, sahibi olan şahsın, 1980 yılında yaptırmış olduğu onarım sırasında eski ve daha mükemmel yapının temelleri ortaya çıkmıştır. Zaten binada o yapıya ait olması lazım gelen İslami tezyinatlı taşlar ikinci yapımda rastgele yerlerde kullanılmıştır.

³⁶ Kayseriye Şehri, s. 124.

³⁷ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 535.

Büyük Emir Musa'nın oğlu mağfur, said, şehid, şefi Ahmed Çelebi, sıkıntı aleminden ferah alemine, hilali hicri yedi de (göçtü).

Mezar taşının kırılarak, maalesef kaybolmuş bölümünde tarih kısmı ile Şeyh Çelebi ve Emir Musa'nın yakınlığını gösteren ibare bulunacak idi. Taşta sadece vefat ayının günü olan yedi sayısı bulunmaktadır. Biz, bu taşla o tarihte Karamanlıların Kayseri Valisi olduğu anlaşılan Emir Musa'nın yine taşta göre o zaman hayatta olan ve yukarıda hakkında malumat verilen Şeyh Çelebi'nin oğlu olacağını tahmin ettik ve tercümeyi bu şekilde tamamladık. Zira mezar taşına baba ve dededen başka bir şahsın isminin geçmesi adetten değildir.

Kitabede tarih kısmı bulunmadığından Emir Musa'nın ne zaman Kayseri Valisi olduğu malum olmamaktadır. Ancak Şeyh Çelebi'nin, şehri 1419 yılında Dulkadiroğullarına terk ederek kaçtığını ve o tarihten 1435 yılına kadar şehrin Dulkadiroğulları'nda kaldığını yukarıda görmüştük. İşte emir Musa bu tarihten sonra yaşlı babasının yerine Kayseri Emiri olmuş olmalıdır. Şikari'de bu hususta kısa bir malumat bulunmaktadır. Sayfa 191'de: "Hasıl-ı kelim İbrahim Han hasta oldu, bildi ki sefer zamanı yakındır, oğullarını başına cem idüb Mir Musa dirler bir ammissi var idi, Kayseriye'yi ana virdi." ifadesi bulunmaktadır. İbrahim Bey'in 1463 yılında vefat etmiş olduğu malumdur. Ancak Şikari'nin, Sultan'ın ölümü sırasında Kayseri'yi ona verdiği haberine, Emir Musa'nın İbrahim Bey'in amcası olduğu kaydı gibi pek güvenilmez. Daha önce de Emir Musa Kayseri Valiliği yapmış olabilir. Karamanlılar'da daha önce beylik yapmış ve 757 yılında vefat eden Emir Musa³⁸ ile Kayseri Valisi olan Emir Musa'nın aynı şahıs olmadığı açıktır. Şeyh Çelebi'nin oğlu Osman Çelebi ile torunu ve Emir Musa'nın oğlu olan Ahmed Çelebi'nin mezar taşlarının hangi mezarlıktan veya türbeden geldiğine dair müzede kayıt bulunmamaktadır. Belki de Karamanoğullarının Kayseri ile ilgili olanlarına ait, Kayseri'de bir aile türbesi vardı.

Şehirde Yanıkoğlu Camii kuzeyindeki apartmanların temel hafriyatında bu aileye ait bir lahit mezar taşı bulunmuş, bu kıymetli tarihi belgeyi burada çalışan işçiler satmak gayesi ile kaybetmişlerdir. Karamanlıların Kayseri'deki mezarlarının bu çevrede olduğu tahmin edilebilir. Kaybolan taş üzerinde Kayseri ve Karaman-ı kadim ifadeleri vardı. Bu çevrede Hoca Vatan Zaviyesi ve Güpgüpoğlu vakfiyesine geçen Mezarlı Bahçe ismi ile bir bahçe bulunuyor idi.

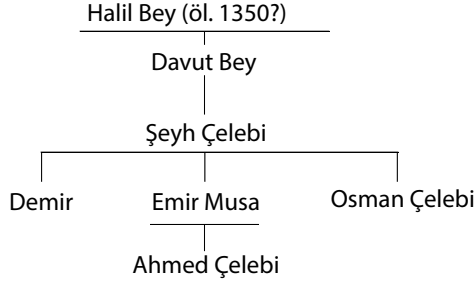
Hayrat ve hasenat sahibi olduğu belirtilen Şeyh Çelebi'nin vakfiyesinin de bulunması ihtimal dâhilindedir. Dulkadiroğlu Alâüddevlî Bozkurt Bey'in oğlu Şahrüh Bey'in (öl. H. 914/M. 1508) Kayseri'ye tabi Barsama (bugünkü merkez Çavuşağa köyü) malikânesinin gelirinin yarısını, Kayseri'de Şeyh Çelebi Camii'nde, kendisi için Kur'an okuyanlara tahsis ettiği hakkında vakfiyesi bulunmaktadır.³⁹ Şeyh Çelebi'nin bu isimle anılan camii bugün Dedeman Ortaokulunun kuzeyinde, bu okul ile Sivas Caddesi üzerine yapılan apartmanların arkasındaki boşlukta idi. Zamanla yıkılan caminin yerine Sahabiye Mahallesi'nde bir arsa tahsis edilip buraya yeni bir cami yaptırılmıştı. Şeyh Çelebi'nin camisi eski kayıtlarda aynı zamanda Çardak ismi ile de anılıyordu.

³⁸ İ. A., a. g.

³⁹ Prof. Dr. Faruk Sümer, *Bozok Taribine Dair Araştırmalar*, s. 339.

Şeyh Çelebi'nin Kayseri'deki vakıfları ile alakalı XVI. yüzyıl Osmanlı vakıf tahrirleinde kayıtlar bulunmaktadır (Demircan, Kayseri Vakıfları).

Şeyh Çelebi'nin bilinen ailesini şu şecere ile gösterebiliriz:

Han Kümbeti

Han Kümbeti Kitabesi

Han Kümbeti Mezartaşları

*Han Camii
revakı*

Müze deposundaki Süleyman Şah Kitabesi

Hâcip Kümbeti Kitabesi

Süleyman Şah Kitabesi

Hâcip Kümbeti

*Sahabiye Mahallesi'ndeki
ikinci Selçuklu Kümbeti*

Develi Dev Ali Kumbeti

Bünyan Ulu Camii Kitabesi

*Sultan Alaaddin Ali'nin
mezartaşının yüzü*

*Sultan Alaaddin Ali'nin
mezartaşının arkası*

Kadı Mescidi Kitabesi

Ahmet Çelebi'nin mezar taşı

Gürcümelek Hatun Türbesi Kitabesi

*Müze deposunda
Osman Çelebi'nin
mezar taşı*

KAYSERİ'DE BASILMIŞ İSLAMİ PARALAR

GİRİŞ

Para, eski tabirle sikke, MÖ yedinci asırda Lidyalılar tarafından icad edilmiştir. Bu ilk paranın madeni, tabiatta tabii hâlde bulunan ve altın ile gümüş karışımı olan elektrondur. Daha önceleri insanlar alışverişlerinde doğrudan mal mübadelesinde bulunuyorlar veya para yerine geçmek üzere hazırlanmış taşlar, deniz kabukları vs. kullanıyorlardı. Paranın icadından sonra çeşitli devletler tarafından altın, gümüş, bakır, bronz, nikel, antimon vs. çeşitli madenlerden ve kağıttan paralar bastırılmıştır. Eski devirlerde para umumiyetle altın, gümüş ve bakırdan kestiriliyordu. En eski kağıt parayı Çinliler ve onlardan örnek alan Moğol-İlhanlılar bir defaya mahsus olmak üzere kullanmışlardır.

Para İslamiyet'ten önce ve İslamî devirlerde devletler tarafından belirli şehir ve bölgelerde bastırılmış, çoğunlukla bastırılan bu şehir ve bölgelerin isimleri veya rumuzları paralar üzerinde gösterilmiştir. Bu sebeple eski paraların nerede basıldıklarını tespit etmek mümkündür. Bu yüzden eski paralar şehir tarihleri ve bütün tarih için önemli faydalar sağlamaktadır. Üzerinde basıldığı yerin ismi yazılı olmayan paralar da vardır.

Kayseri'de İslamiyet'ten önce Kapadokya Krallığı, Roma hâkimiyetindeki Kapadokya Krallığı ve nihayet Roma İmparatorları ve Kapadokya Valileri tarafından gümüş ve bakır paralar bastırılmıştır.

Kayseri'de İslami devirlerde bastırılmış bulunan sikkelere geçmeden önce eski İslam devletlerinde sikke nasıldı, önce onu izah etmeye çalışalım: İslamiyet'te sikke, İlhanlıların bastırdığı ve çok kısa sürede tedavülde kalarak rağbet görmemesi üzerine ortadan kaldırılan ve bugüne kadar numunesi görülmemeyen, "çav" isimli kağıt para hariç tutulursa üç madenden yapılmıştır: Altın, gümüş ve bakır. Müslümanlar altın paraya "dinar," gümüş paraya "dirhem", bakır paraya da "fels" diyorlardı. Müslüman Türkler'de ise gümüş paraya, beyazlığından dolayı "akçe" sonraları kuruş, bakır paraya "mangır", altın paraya da halk içinde genel olarak altın, Osmanlılar'da "florin" duka, sultani, eşrefi, şerifi, fındıklı" vs. ve son zamanlarda "lira", "kırmızı lira" gibi isimler verilmiştir. Para ismi farsça parça anlamındaki "pare" kelimesinden gelmiştir, bu kelime de Osmanlılar'ın son zamanlarında değeri düşük bakır ve nikel sikkelere verilen isim olmuştur.

Eskiden paralar bir hâkimiyet sembolü ve para bastırmak bir istiklal ilanı ve işareti idi. Müstakil ve hiçbir devlete bağlı olmayan hükümdar adına para bastırır ve hutbeyi kendi adına okuturdu. Paralar üzerine yazılan basıldığı şehrin ismi, devletin hâkimiyet sahasını gösterir idi. Hükümdar bir büyük devlete tabi durumda ise bastırdığı parasının üzerine, kendi isminden evvel bağlı olduğu hükümdarın adını yazdırırdı. Ancak Selçuklular ve diğer Türk ve İslam devletleri siyasi olarak bağlı olmadıkları hâlde dinen bağlı oldukları için devirlerindeki Abbasi halifelerinin isimlerini, hürmeten, paraların üzerine yazdırmışlardır. Eskiden paralar üzerinde basıldığı tarih de yer alırdı.

Paraların altın, gümüş ve bakır olması ve bunların ayarı, ağırlığı ve büyüklüğü ait olduğu devletin iktisadî durumunu gösterirdi. Altın para bastırabilen devletler iktisaden güçlü idiler. Altın parayı Anadolu Selçukluları II. Kılıç Arslan, Osmanlılar Fatih Devri'nde bastırabilmiştir. Anadolu Beylikleri hiç altın bastıramamışlar, ancak gümüş para bastırmışlar, Danişmendliler ve bu devir beylikler ise sadece bakır para bastırabilmişlerdir.

Eskiden paranın değeri üzerine yazılmaz, altının devletin kabul ettiği rayice göre, gümüşün altına ve bakırdan da gümüşe göre değerleri tespit edilir, altın ve gümüş paralar devlet tarafından kabul edilen ağırlıklarda bastırılırdı. Sikkelerin basılma işine "darb etmek" denir ve bu iş "darbhane"lerde yapılırdı.

Para için hazırlanan sabit bir alt kalıpla seyyar ve örs şeklinde olan üst kalıp arasına, altın, gümüş ve bakırdan belirli ölçülerde pul şekline getirilmiş ve fırında ısıtılmış yuvarlak levha alt kalıp üzerine yerleştirilir. Üzerine konulan seyyar kalıp üzerine çekiçle vurularak para basılmış (darbedilmiş) olurdu.

KAYSERİ'DE BASILMIŞ İSLAMİ SİKKELER

DANIŞMENDLİLER DEVRİ

Malazgirt Zaferi'nden sonra Orta Anadolu'yu fethederek Malatya, Sivas, Kayseri, Amasya, Tokat, Niksar civarında bir devlet kuran ve bu bölgenin ilk defa İslamlaşması ve Türkleşmesini sağlayarak ebedi yurt hâline getiren, isimleri Melik Gâziler olarak destanlaşıp hatıraları zamanımıza kadar gelerek, hâlâ büyük hürmetle anılıp türbeleri ziyaretgâh hâlinde olan Danişmendliler, ikinci hükümdarları Melik Emir Gâzi'den itibaren bakır para bastırmaya başlamışlardır.¹ Niksar'da türbesi bulunan Danişmend Gâzi Gümüştekin ve onun oğlu, Pazarören'in Melik Gâzi köyünde kıymetli sanat yapısı türbesinde yatmakta olan Emir Gâzi'den sonra 1134 yılında, Emir Gâzi'nin büyük oğlu olarak Danişmendli tahtına çıkan,² Melik Mehmed (Muhammed) Gâzi Kayseri'yi kendisine başkent yaparak şehirde birçok imar faaliyetine girişmişti. Bu devirde Konya'da Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Mesud bulunuyordu. Anadolu'nun büyük bir bölümü Danişmendliler ve Anadolu Selçukluları tarafından bölüşülmüştü. Siyasi üstünlük Danişmendliler'de idi. Melik Mehmed Gâzi eniştesi Sultan Mesur'la birlikte, Bizans Haçlılar ve Ermeniler'e karşı büyük mücadelelerde bulunmuştur. Hayatı Hristiyanlara karşı gaza içinde geçen Melik 6 Aralık 1143'te Kayseri'de vefat etmiş³ kendi yaptırmış olduğu Kayseri Ulu Cami önünde, bugün ortadan kalkmış bulunan medresesi içindeki türbeye gömülmüştür.

¹ Ahmet Tevhid, Müzey-i hümayun Meskukat-ı İslamiye Kataloğu, Kısım-ı rabi, İstanbul 1321, s. 85; Behzad Butak, Resimli Türk Paraları, İst. 1947, s. 92.

² Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 173.

³ Aynı eser, s.177.

Melik Mehmed Gâzi, tebasındaki Hristiyan halk ve bilhassa Bizans'la olan ticari münasebet sebebi ile Bizans sikkeleri tarzında, tamamen Rumca ibareli bakır sikkeler bastırtmıştır. Bu sikkelerde darp yeri (basıldığı yer) ve tarih yoktur. Ancak devletin merkezi Kayseri olduğuna göre paralar burada basılmış olmalıdır. 30 mm çapında olan paranın ön ve arka yüzü tercüme edilirse "Bütün Rum ve Anadolu Meliki Muhammed" ibaresi çıkar.⁴

Bu para bazı Avrupalı yazarlarca Osmanlı hükümdarları Fatih Sultan Mehmed'e ait zannedilmiştir. Ancak Fatih'in tamamen İslami ibareli mevcut paraları ve Danişmendliler'deki diğer hükümdarlara ait yine Rumca ve İslami ibareli paralar göz önüne alınırsa, bu paraların Fatih'in değil Melik Mehmet Gâzi'nin olduğu kolayca anlaşılabilir.⁵

Melik Mehmet Gâzi 6 Aralık 1143 yılında vefat edince yerine oğlu Zünnun geçti. Bu hükümdar da Kayseri Meliki olarak bilinmektedir. Onun birinci beyliğinde bastırmış olduğu bakır paralar da muhakkak ki Kayseri Darphanesi'nde basılmış olmalıdır. Zünnun'un bu dönemde bastırmış olduğu iki tip sikkeden 30 mm çapında olan birinci tipinin,

Yüzünde,

Ortada: İmadüddin. Etrafında: Rumca yazı (isim ve unvanları)

Arkasında,

Ortada: Bin El-melik Muhammed. Etrafında: Rumca yazı, yazılıdır. 25-30 mm çaplarında olan ikinci tip bakır paralarının

Yüzünde,

Ortada: Arslana binmiş, sağa doğru koşturmakta olan ve elinde bir silan bulunan süvari tasviri.

Etrafında: El-Emir-l İsfefsalar el-acil es-seyyid el-kebir İmadüddin,

Arkasında,

Ortada: El-Melik Zünnun bin Muhammed Seyf Emirül-Mü'minin. Etrafında: Nasiri'l - islam şiryar bek çabek-i sivar melikli'l -ümera ebu şüca,

yazılıdır.

Zünnun'un saltanatına Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan son verdi ve Kayseri'yi Selçuklular'a kattı. Bu arada Zünnun'un yeğeni İsmail, amcası Yağıbasan'ın yerine Sivas'ta melik bulunuyordu. Onun öldürülmesi üzerine 1173 yılında memleketin ileri gelenleri, ülkeden ayrılmış bulunan Zünnun'u Sivas'a çağırıp onu ikinci defa melik yaparak, Danişmendlilerin Sivas-Kayseri bölümünün başına geçirdiler. Ancak II. Kılıç Arslan 1175 yılında Danişmendlileri tamamen ortadan

⁴ Aynı eser, s. 87.

⁵ Aynı eser, s. 87. Tuncay Aykut, Danişmendliler ve Grek harfi ile basılmış paraları (konferans metni). Bu konferansta değerli nümizmat Danişmendliler'de ilk paranın Emir Gâzi zamanında bastırılmış olduğunu, şimdiye kadar Danişmend Gâzi'nin olduğu zannedilen paranın bu sülaleden Malatya meliki Aynüddevl'e ait olduğunu ispat etmiştir.

kaldırıp ülkelerini kati olarak Selçuklular'a dâhil etmiş oldu. Zünnun da Bizans'a iltica etti.⁶ Zünnun'un bu ikinci melikliğinde bastırılmış olması lazım gelen "Nasireddin" unvanlı sikkeleri ile yeğeni İsmail'in sikkeleri, o dönemdeki merkez Sivas'ta bastırılmış olmaları, lazım geldiğinden listemize alınmamıştır.

ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİ (KUTBEDDİN MELİKŞAH)

Anadolu Selçuklularında ancak dördüncü sultan, I. İzzeddin Mesud zamanında bakır para basılmaya başlanmıştır.⁷ Daha eski sultanlara ait paralar şimdiye kadar ele geçmemiştir. Selçuklulardan II. Kılıç Arslan'ın hayatında iken, memleketi 11 oğlu arasında taksim etmesi üzerine, hissesine Kayseri düşen Nureddin Sultanaşah'ın (Kayseri melikliği yılları 1186-1195) Kayseri'de basılmış parası bugüne kadar görülmemiştir. Ancak İstanbul Arkeoloji Müzeleri nümizmatı merhum İbrahim Artuk onun da parasının olduğunu söylemişti. Bu bölüşme esnasında Sivas meliki olan Melikşah, Kayseri meliki olan kardeşi Nureddin Sultanaşah üzerine yürümüş, onu Kayseri'de H.593/M.1196 yılında hile ile katlederek, aynı tarihte şehirde ilk gümüş İslami sikkeyi kestirmiştir. Mükemmel yazı ve tertipte bulunan 2,8 g ve 22 mm çapında olan bu sikkenin

Yüzünde,

Ortada daire içinde: (La ilahe ill'Allah Muhammed Resul'Allah En-Nasır Lidinullah Emirü'l-mü'minin.)

Tercümesi: Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir. Müminlerin emiri Nasır Lidinullah.

Etrafında: Muhammed Resul'Allah ersele bi'l-Hüda ve dinü'l-Hak Liyuzhirehu ele'd-dine küllühu salallahü.

Tercümesi: Muhammed Allah'ın elçisidir, O dinini bütün dinlerden üstün kılmak için Peygamberini doğru yol ve hak din ile göndermiştir. Tevbe Suresi, 33. ayet –Allah'ın selamı O'na (Peygambere) olsun.–

Arkasında,

Ortada daire içinde: Ersele bi'l-hak Ebü'l-feth Melikşah bin Kılıç Arslan (Hakla gönderildi. Kılıç Arslan'ın oğlu fatih Melikşah)

Etrafında: Bismillah duribe haze'd-dirhem bi-Kayseriye sene selase ve tisîn ve Hamsemie (Allah'ın adı ile, bu dirhem Kayseri'de 593 senesinde basıldı.) yazılıdır.⁸ Bu sikkenin 594 taihli olanı da görülmiştir. Sikkede ismi geçen Nasır Lidunullah devrin Abbasi halifesidir.

⁶ Turan, s. 178-204; Tevhid, s. 84-95.

⁷ Ahmet Tevhid, aynı eser, s. 108, No. 120; İbrahim Artuk-Cevriyi Artuk. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu, İst. 1970, C. I, s. 350, No. 1050.

⁸ O. Ferit Sağlam, Şimdiye Kadar Bilinmeyen İki Madalya ve Birkaç Sikke, V. Türk Tarihi Kongresi Bildirileri, s. 204.

II. RÜKNEDDİN SÜLEYMAN ŞAH (H.593-600/M.1197-1203)

II. Kılıç Arslan'ın ihtiyarlayıp memleketi 11 oğlu arasında taksim etmesi üzerine Süleyman Şah'a Tokat ve havalisi düşmüştü.⁹ Tokat'ta melikliği sırasında bakır paralar bastıran Süleyman Şah, 1196 yılında Konya'yı, babasından sonra tahta geçen küçük kardeşi I. Keyhüsrev'den alarak Anadolu Selçuklu Sultanı olmuştur.¹⁰ 1204 yılında ölümüne kadar saltanatta kalan Süleyman Şah paralarında, kendisine Abbasi halifesi Nasır Lidinullah'ın verdiği unvan olan "Sultan ül-kahir", ayrıca "Ebül-feth" ve "Emir ül-mü'minin" unvanlarını kullanmıştır. Kayseri'de basılan paraları şunlardır:

Paranın cinsi: Gümüş, tarihi H.593/M. 1197, ağırlığı 3 g, çapı 24 mm

Yüzü:

Ortada: Elinde bir teber sağa dönmüş süvari tasviri, Etrafında, La ilahe ill'Allah Muhammed'ün Resul Allah sallı Allah'u aleyh En-Nasır Lidinullah emir ül-mü'minin (Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah'ın elçisidir, Allah'ın duası onun üzerine olsun müminlerin emiri Nasır Lidinullah).

Arkası,

Ortada: Es-Sultan ül-kahir ebül-feth Süleyman bin Kılıç Arslan nasır emirü'l mü'minin (Kılıç Arslan'ın oğlu fatih, müminlerin emirinin -halifenin- yardımcısı kahir Sultan Süleyman).

Etrafında: Ersele bil-hüda ve din ül-hak liyuzhurehu ale'd-dine kullehu (Kur'an IX-34, Tövbe Suresinden, –Allah, Peygamberini– bütün dinlere galip kılmak için hidayetle ve hak dinle gönderdi) duribe bi-medine-i Kayseriye sene sitte tis'in (ortada) ve hamsemie (beşyüz doksan üç yılında Kayseri şehrinde basıldı).

Süleyman Şah'ın aynı tertipte Kayseri'de 595, 596, 597, 598 ve 599 yıllarında basılmış gümüş sikkeleri de bulunmaktadır.^{11,12}

Tamamen Arapça ibareli zaten Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nden başka bütün İslami paralar Arapça olarak basılmıştır. Bu paralarda ismi geçen Nasır Lidinullah devrin Abbasi halifesi olup H.575-622/M. 1180-1225 yılları arasında Bağdat'da halifelik yapmıştır.

Kayseri'nin ismi Cumhuriyet'ten önce "Kayseriye" idi. Şehrin Romalılar zamanında almış olduğu "Kaisaraia" ismini Müslümanlar Kayseriye olarak telaffuz etmişlerdir. Paralarda da bu şekilde yazılıdır.

⁹ İsmail Galib, Takvim-i Meskûkat, 1 Selçukiye, İst. 1309, s. 17; Osman Turan, aynı eser, s. 263-264.

¹⁰ Hinrichs, s. 99.

¹¹ Galib, s. 16, No. 12; Artuk C. I, s. 354, No. 12; Hinrichs, s. 99.

¹² Tevhid, s. 126, 127, No. 157.

II. Süleyman Şah zamanında Kayseri’de Kızılırmak üzerine, H. 599/M. 1202-3 yılında Tekgöz köprüsü yapılmıştır.¹³ Bir başka binaya ait -şimdi kaybolmuş- 594 tarihli kitabesi Kayseri Müzesi’ndedir.

I. GIYASEDDİN KEYHÜSREV (II. SALTANATI H. 601-608/M. 1204-1211)

II. Kılıç Arslan memleketi oğulları arasında taksim edince en küçük oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev’e Uluborlu düşmüş, aynı zamanda onu kendisine veliaht tayin etmişti. Nitekim 1192 yılında ölmesi üzerine Keyhüsrev Konya’da tahta çıktı. Fakat buna ağabeylerinden II. Süleyman Şah itiraz edip 1197 yılında Konya’yı kardeşinden alarak saltanatı ele geçirdi. Keyhüsrev’in bu ilk saltanatında Kayseri’de tarihsiz bir gümüş sikke bastırıldığı belirtiliyor ise de (Yapı Kredi Bankası Koleksiyonu, No: 8256), o tarihlerde Kayseri’ye kardeşlerinden önce Sultanşah ve sonra da Melikşah sahip olduklarından onun burada para bastırması mümkün değildir. II. Süleyman Şah’ın 1204’te ölümü üzerine yerine küçük yaştaki oğlu III. Kılıç Arslan geçti ise de devletin ileri gelenleri, o zaman Bizans’ın başkenti İstanbul’da bulunan I. Keyhüsrev’i davet ederek onu ikinci defa tahta çıkardılar. Keyhüsrev’in bu ikinci saltanatı 1211 yılında Bizanslılar’la Alaşehir’de yaptığı muharebede şehit olmasına kadar sürmüştür. Bu dönemde Kayseri’de muhtelif tarihlerde para basılmıştır. Paraların da “sultan ül-azam”, “ebül-feth” unvanlarını kullanmıştır.

1. gümüş, H.601/M. 1204-5, 2,9 g, 23 mm

Yüzü,

Ortada: El-minnet-ü lillah El-İmam En-Nasır Lidinullah emir ül-mü’minin (minnet Allah içindir, müminlerin emiri İmam Nasır Lidinullah).

Etrafında: Bism’illah ir-rahman’irrahim duribe haze’d-Dirhem bi-Kayseri-ye sene ihda ve sitemie (Rahman ve Rahim olan Allah’ın ismi ile, bu dirhem Kayseri’de basıldı, sene altıyüz bir).

Arkası,

Ortada: Es-sultan ül-azam Gıyas ed-dünya ved-din übülfeth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan bin Mesud (Mesud’un oğlu Kılıç Arslan’ın oğlu fatih, büyük sultan Gıyaseddin Keyhüsrev).

Etrafında: Hüellezi erselehu bil-hüda ve din ül-hak liyazharehu aleddine küllehu velev kerih el-müşrikin¹⁴ (Kur’an, IX -34, Allah O Allah’tır ki Peygamberini, müşrikler istemeseler de bütün dinlere galib kılmak için hidayet ve hak dinle gönderdi).¹⁵

2. Gümüş, H.601, 3 g, 23 mm

No. 1 gibi, ‘er -rahman ir-rahim’ ve “bin Mesud” yazılmamış.¹⁶

¹³ Halil Edhem, Kayseriye Şehri, İst. 1334, s. 8-9.

¹⁴ Artuk, C. I, s. 355, No: 1079.

¹⁵ Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, C. I, s. 318-319.

¹⁶ Tevhid, s. 131, No. 167.

3. Gümüş, H. 601, 1,4 g 20 mm yarım dirhem

No. 2 gibi etrafındaki ayet 'ersele bil-hüda ve din ül-hak liyazhare hu aled - dine küllehu' olarak yazılıdır.¹⁷

4. gümüş, H. 602/M. 1205-6, 2, 9 g. mm

No. 1 gibi, "bin Mesud" yazılmamış, sene isneyn ve sittemie (sene altıyüz iki)¹⁸.

5. Gümüş, H. 602, 2,9 g. 22 mm

No. 1 gibi, "er-rahim" ve "bin Mesud" yazılmamıştır.¹⁹

6. Gümüş, H. 602, 3,1 g. 24 mm

No. 1 gibi "er-rahman ir-rahim" ve "bin mesud" yazılmamıştır, dirhem yerine "dinar" yazılmıştır.²⁰

7. Gümüş H. 602, 1,1 g. 20 mm yarım dirhem

No. 3 gibi, sene isneyn ve sittemie.²¹

8. Gümüş, H. 603/M. 1206-7 4,1 g.

Etrafında: Duribe bi-Kayseriye sene selase ve sittemie (Kayseri'de 603 senesinde basılmıştır).²²

Arkası: No. 1 gibi 'er-rahman ir-rahim" ve "bin Mesud" yazılmamış, dirhem yerine dinar ve ayette "ersele bi-hüda vedin ül-hak liyazharehu aled-dine küllehu velev kerihel müşrikin" olarak yazılıdır.

9. Gümüş, 603, 2,9 g. 23 mm

No. 8 gibi, dinar yerine "dirhem" yazılıdır.²³

10. Gümüş, 603, 2,9 g. 23 mm

No. 9 gibi, "Bism'İllah ir-rahman ir-rahim" yazılıdır.²⁴

11. Gümüş, 603, 2,9 g. 23 mm

No. 9 gibi, "er-rahim" yazılmamış.²⁵

12. Gümüş, 603, 1,5 g. 20. mm, yarım dirhem. No. 9 gibi.²⁶

¹⁷ Kayseri Müzesi, No. 71-141-2.

¹⁸ Tevhid, s. 131, No. 168.

¹⁹ Tevhid, s. 132, No. 169.

²⁰ Tevhid, s. 132, No. 170.

²¹ Tevhid, s. 132, No. 172.

²² Tevhid, s. 133, No. 172.

²³ Tevhid, s. 133, No. 174.

²⁴ Tevhid, s. 133, No. 174.

²⁵ Tevhid, s. 134, No. 175

²⁶ Tevhid, s. 134. No. 176, Artuk, C. I, s. 356, No. 1080.

13. Gümüş, H. 604/M. 1207-8,3 g. 23. mm

No. 9 gibi, sene erbaa ve sittemie (sene altıyüz dört)²⁷

14. Gümüş, 604, 3 g, 23 mm

No. 9 gibi, “er-rahman ir-rahim” yazılı.²⁸

15. Gümüş, 605 (M. 1208/9), 3 g, 24mm

No. 9 gibi, sene hams ve sittemie (sene altıyüz beş)²⁹

16. Gümüş, 606 (M. 1209/10), 2,8 g. 23 mm

No. 9 gibi, “bism’illah”tan sonraa “el minneti” kelimesi yazılmış sene sitte sittemie (sene altıyüz altı).³⁰

20. Gümüş, 607 (M. 1210-11), 2, 9 g. 24 mm.

No. 9 gibi, “bism’illah” yerine, “el-minnet-lillah” yazılmıştır. Ayetin sonundaki, “el-müşrikin” yazılmamıştır, sene seb’a ve sittemie (sene altıyüz yedi).³¹

21. Gümüş, 608³²

I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kayseri’de H. 602/M. 1205-6 yılında Muzaffereddin Mahmud tarafından Ulu Cami tamir edilmiş, Sultanın kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun’un vasiyeti üzerine yine 602 hicri yılında, Gıyasiye Medresesi ve Şifahane yaptırılmıştır.³³

I. İZZEDİN KEYKAVUS (H. 608-616/M. 1211-1220)

Babası I. Keyhüsrev’in şehadeti üzerine 1211 yılında tahta çıkan I. Keykavus’a küçük kardeşi I. Keykubad itiraz etti ve iki kardeş Kayseri’de karşılaştılar ise de yapılan muharebede Keykavus galip geldiği için durumda bir değişiklik olmadı. 1220 yılına kadar saltanat süren Keykavus, bu tarihte Sivas’ta ölürek orada yaptırdığı şifahanesi içinde türbeye gömülmüştür. Paralarında kazandığı zaferler ve yaptığı muharebeler sebebi ile “sultan ül gâlib” unvanını kullanmıştır.

Gümüş, H. 608/M. 1211-12, 2,8 g. 23 mm

Yüzü: Ortada kare içinde, El-İmam En-Nasır Lidinullah emir ül müminin (Müminlerin emiri İmam Nasır Lidinullah).

²⁷ Tevhid, s. 134, No. 177.

²⁸ Tevhid, s. 135, No. 178; Kayseri Müzesi No. 74-155.

²⁹ Tevhid, s. 135, No. 179.

³⁰ Tevhid, s. 135, No. 180.

³¹ Tevhid, s. 136, No. 181.

³² Hinrichs, s. 101.

³³ Halil Edhem, S. 17-32.

Etrafında: Kelime-i tevhid.

Arkası,

Ortada kare içinde: Es-Sultani'l-Galib İzze'd dünyave'd-din Keykavus bin Keyhüsrev (Keyhüsrev'in oğlu Galib Sultan İzzeddin Keykavus

Etrafında: Duribe bi-Kayseriye sene seman ve sittemie (Kayseri'de basıldı, sene altıyüz sekiz).³⁴

I. Keykavus'un yine Kayseri'de 610 yılında basılmış bir sikkesi (dirhem) daha bulunmaktadır.³⁵

I. İzzeddin Keykavus zamanında Kayseri'de Gülük Camii, 608 Hicri yılında Atsız Elti Hatun tarafından tamir edilmiş ve Yoğunburç yaptırılmıştır.³⁶

I. ALÂEDDİN KEYKUBAD (H.616-634/M.1220-1237)

Anadolu Selçukluları'nın en büyük hükümdarı olan I. Alâeddin Keykubad ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine 1220 yılında Selçuklu tahtına geçmiştir. Yaptığı hizmetler ve kazandığı zaferlerle "Büyük (Uluğ) Keykubad" unvanını kazanan bu sultan zamanında Kayseri adeta Selçuklu başkenti olmuştur. Sultan yazları Kayseri'de yaptırdığı "Keykubadiye" sarayında kalır. (Saray, bugünkü şeker fabrikası arazisi içerisinde.) Seferlere bu şehirden çıkar ve elçileri burada kabul ederdi. 1237 yılında bir sefere hazırlanırken yine bu şehirde zehirlenerek ölmüştür. Kendisinden sonra Anadolu Selçuklu devleti hızla yıkılmaya doğru gitmiştir. Paralarında "Sultan ül azam", "Sultan ül-muazzam" unvanlarını kullanmıştır.

1. Gümüş, H. 616/M. 1219-20, 2,8 g, 22 mm

Yüzü,

Ortada: El-İmam En-Nasır Lidinullah emir

Etrafında: El-müminin sene sitte aşer ve sittemie (müminlerin emiri İmam Nasır Lidinullah, sene altıyüz on altı).

Arkası,

Ortada: Es-sultan ül Muazzam Keykubad bin Keyhüsrev (Keyhüsrev'in oğlu büyük sultan Keykubad).

Etrafında: Duribe hazed-dirhem bi-Kayseriye (bu dirhem Kayseri'de basıldı).³⁷

2. Gümüş, 616, 3 g, 22 mm

³⁴ Tevhid, s. 140. No. 193; Artuk. C. I, s. 357, No. 1087.

³⁵ Hinrichs, s. 103.

³⁶ Halil Edhem, s. 32-41.

³⁷ Tevhid, s. 167, No. 262.

No. 1 gibi, süsleme farklı.³⁸

3. Gümüş, H. 617/M. 1220-21), 2,9 g. 23 mm

No. 1 gibi, "Alaüid-dünya ved-din" (Alâeddin ilave edilmiş), sene seb'a aşer ve sittemie (sene altıyüz on yedi).³⁹

4. Gümüş, 617, 3 g. 23 mm, No. 3 gibi, süsleme farklı.⁴⁰

5. Gümüş, 617, 2,8 g. 23 mm

No. 1 gibi, sene seb'a aşer ve sittemie.⁴¹

6. Altın, H. 618/M. 1221-22, 2,9 g. 22 mm.

No. 3 gibi, sene seman aşer ve sittemie (sene altıyüz on sekiz), altın için kullanılan dinar yerine gümüş için kullanılan "dirhem" yazılmıştır.⁴²

7. Gümüş, H. 618, 2,9 g. 22 mm

No. 1 gibi, sene seman aşer ve sittemie.⁴³

8. Gümüş, 618, 2,8 g. 23 mm

No. 2 gibi, sene seman aşer ve sittemie.⁴⁴

9. Gümüş, 618, 2,8 g. 23 mm

No. 8 gibi, süsleme az farklı.⁴⁵

10. Gümüş, H. 619/M. 122-23, 2,9 g. 22 mm

No. 1 gibi, sene tis'a aşer ve sittemie (sene altıyüz on dokuz).⁴⁶

11. Gümüş, 619, 3, 1 g. 22 mm, No. 10 gibi, süslüme az farklı.⁴⁷

12. Gümüş, 619, 3, 1 g. 22mm, No. 10 gibi, süsleme farklı.⁴⁸

13. Gümüş, 619, 2, 9 g. 22 mm, No. 10 gibi süsleme az farklı.⁴⁹

14. Gümüş, 619, 2, 8 g: 22 mm

³⁸ Tevhid, s. 167, No. 263

³⁹ Tevhid, s. 168, No. 264 Artuk, C. I, s. 361, No. 1098, Kayseri Müzesi No.

⁴⁰ Tevhid, s. 168, No. 265.

⁴¹ Galib, s. 28, No. 33.

⁴² Galib, s. 28, No. 32.

⁴³ Tevhid, s. 168, No. 266.

⁴⁴ Kayseri Müzesi, No. 5468.

⁴⁵ Kayseri Müzesi No. 74/528.

⁴⁶ Galib, s. 29, No. 34; Tevhid, s. 169, No. 67, Kayseri Müzesi No. 75/481.

⁴⁷ Tevhid, s. 169, No. 268.

⁴⁸ Tevhid, s. 169, No. 269.

⁴⁹ Tevhid, s. 169, No. 270.

No. 10 gibi, "Alaaüd-dünya ved-din" ilave edilmiş.⁵⁰

Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de bastırıldığı gümüş paralar, yazılarının güzelliği ile diğer Selçuklu paralarından kolayca ayırt edilebilmektedir. Yine bu sultan zamanında 619 yılından itibaren uzun yıllar Kayseri darphanesi faaliyetine ara vermiştir.

I. Keykubad'ın ayrıca 617 ve 623 yıllarında Kayseri'de basılmış bakır paraları da bulunmaktadır.⁵¹

I. Alâeddin Keykubad zamanında Kayseri'de H. 623/M. 1226 yılında yapılmış olan Keykubadiye Sarayından başka⁵² H.621/M. 1224 Kayseri Kaleleri onarılmış, Sultan Hanı ve Karatay Kervansarayı'nın kışlık kısmı yapılmıştır.

II. GİYASEDDİN KEYHÜSREV (H. 634-644/M. 1236-1246)

Babası Alâeddin Keykubad'dan sonra tahta çıkan ve H. 634-644/M.1236-1246 yılları arasında saltanat süren I. Keyhüsrev'in Kayseri'de basılmış paraları çok nadirdir. Onun Kayseri'de basılmış 639 tarihli bir gümüş (dirhem) ile 635 tarihli bir bakır parasından Hinrichs'te bahis vardır.⁵³Bu sultan zamanında da Kayseri'de annesi Mahperi Hunat Hatun tarafından Hunat Camii, İncesu'da Şeyh Turesen Veli Zaviyesi yaptırılmıştır.⁵⁴

II. İZZEDDİN KEYKAVUS

Keyhüsrev'den sonra 1246 yılında büyük oğlu II. İzzeddin Keykavus sultan oldu ise de, diğer iki kardeşinin itirazı ve bu sırada Anadolu'yu işgal altında tutan Moğol İlhanlıların müdahaleleri neticesi, nihayet büyük devlet adamı Celaleddin Karatay'ın gayretleri ile 1249 yılında, tarihte ilk defa olmak üzere üç kardeş; II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Aleaddin Keykubad müştereken saltanata devam etmiş⁵⁵ ancak 651 yılı sonu 652 yılı başlarında anlaşmazlığa düşerek ayrı ayrı yerlerde müstakil idarede bulunmuşlardır. Aslında 652 yılından itibaren müşterek saltanat tamamen sözde kalmış, beraber isimler sadece paralarda görülmüştür. Bu sultan zamanında ilk defa Kayseri'nin bir ilçesi olan Develi'de para bastırılmıştı. Yine aşağıda görüleceği üzere daha sonra Kayseri'nin diğer bir ilçesi olan Sarız (Sarus)'da da paralar basılmıştır. Yine aşağıda göreceğimiz iki kardeşin Kayseri'de, 652 yılında bastırdıkları para bu yıllarda meydana gelen hadiselerin delili olmaktadır. Keykavus 1259'dan 1262 yılına kadar ülkenin bir bölümünde tekrar müstakil idarede bulunmuştur.

⁵⁰ Galib, s. No. 35.

⁵¹ Hinrichs, s. 116.

⁵² M. Zeki Oral; Kayseri'de Kubadiye Sarayları, *Bellesten*, S. 68, s. 501-517.

⁵³ Hinrichs, s. 118, 125.

⁵⁴ Halil Edhem, s. 62-68; Mehmet Çayırdag, Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, *Bellesten*

⁵⁵ Osman Ferit Sağlam, Şimdiye kadar bilinmeyen İslami iki madalya ve birkaç sikke, *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1960, s. 204, 205; İbrahim Artuk, 11. Keyhüsrev'in üç oğlu adına kesilen sikkeler, *Malazgirt Armağanı*, Ankara 1972, s. 269-286.

Gümüş, H. 651/M. 1253/4, 2,8 g. 23 mm

Yüzü: El-imam El-Mustasım Billah emir ül-mü'minin sene 1 hamsin ve sittemie (müminlerin emiri İmam Mustasım Billah, sene altıyüz elli bir)

Arkası: Es-Sultan ül-azam İzzed-dünya veddin Keykavus bin Keyhüsrev burhan emir ül-mü'minin duribe bi-Develü (Keyhüsrev'in oğlu müminleri emirinin burhanı, büyük sultan İzzeddin Keykavus, Develi'de basıldı.)⁵⁶

Mustasım Billah H. 640-656/M. 1242-1258 yıllarında, Bağdat'ta halifelik yapan son müstakil Abbasi halifesidir. II. Keykayus'un ilk hükümdarlığı zamanında Kayseri'de H. 645/M. 1247/48 yılında I. Alâeddin Keykubad'ın zevcelerinden Adile Sultan için, kızları tarafından, Sivas yolundaki Çifte Kümbet yapılmış, H. 647/M. 1249/50 yılında da Ebül Kasım Ali Tüsi tarafından da Hacı Kılıç Cami ve Medresesi inşa edilmiştir.⁵⁷

II. İZZEDDİN KEYKAVUS-IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN-II. ALÂEDDİN KEYKUBAD

Üçlü Müşterek Saltanat

H. 647/M. 1249 yılında başlayan ve H. 652/M. 1254 yılında dağılan müşterek saltanat, paralarda yine o yıl tekrar teessüs etmiş gibi görünüyorsa da o yıl elçi olarak Moğolistan'a giden II. Keykubad'ın yolda öldüğünü; IV. Kılıç Arslan'ın da yapılan muharebede ağabeyi II. Keykavus'a yenilip yine aynı yıl hapsedildiğini ve daha sonra hep ağabeyi ile mücadele ettiğini tarihler yazmaktadırlar⁵⁸: Böyle olunca 653'den sonra basılan müşterek paralar bir şekilden ibaret kalmaktadır. 650 ve 651 yılında bu şekilde Kayseri'de müşterek gümüş sikke basıldığı Hinrichs tarafından belirtilen⁵⁹ bu sultanların 652 tarihli sikkeleri şöyledir:

1. Gümüş 652, 2,72 g, 21 mm

Yüzü: La ilahe ill'Allah Muhammed'un resul Allah El İmam El-Mustasım Billah emir ül-mü'minin duride fi sene isna 50 sittemie bi Kayseriye (Kelime i tevhid, müminlerin emiri İmam Mustasım Billah, altıyüz elli iki senesinde Kayseri'de basıldı).

Arkası: Es-Selatin ül azam İzzed-dünya ved-din Keykavus ve Rükned-dünya ved-din Kılıç Arslan ve Alâüd dünya ved-din Keykubad benu Keyhüsrev berahîn emir ül-mü'minin (Keyhüsrev'in oğulları, müminlerin emirinin burhanları, büyük sultanlar İzzeddin Keykavus ve Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubad).⁶⁰

⁵⁶ Artuk, C. I, s. 372, No. 1139, Kayseri Müzesi, No. 72-55-9.

⁵⁷ Halil Edhem, s. 85-90.

⁵⁸ Osman Turan, s. 473, 474, 475.

⁵⁹ Hinrichs, s. 129.

⁶⁰ Artuk, II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu Adına Kesilen Sikkeler, s. 269, No. 2.

2. Gümüş, H. 654/M. 1256, 2,9 g. 21 mm

No. 1 gibi, sene 4, 50, sittemie (sene altıyüz elli dört)⁶¹

3. Gümüş, 654, 2,9 g. 22 mm

No. 2 gibi, süsleme biraz farklı.⁶²

4. Gümüş, 654, 2,9 g. 22 mm

No. 2 gibi, süsleme biraz farklı.⁶³

Yine II. Keykavus 656 yılında (ikinci saltanatında) Develi'de kendi adına para bastırmıştır.⁶⁴

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN- II. ALÂEDDİN KEYKUBAD

İkili, Müşterek Saltanat

Yukarıda belirtildiği üzere H. 647/M. 1249 yılında başlayıp, 651 yılı sonu ve 652 yılı başlarında kısa süren, bozulduğu paralarla tespit edilen müşterek saltanat esnasında büyük kardeşleri II. Keykavus'tan ayrılan IV. Kılıç Arslan ve II. Alâeddin Keykubad 652 yılında Kayseri'de saltanatlarını ilan edip para bastırmışlardır.

Gümüş, H. 652/M. 1254, 2,66 g. 22 mm

Yüzü: Lailahe ill'Allah Muhammed'un resul'Allah El-İmam El-Mustasım Billah emir ül-mü'minin sene isneyn vehamsin ve sittemie (Allah'tan başka tanrı yoktur. Muhammed Allah'ın elçisidir. Müminlerin emiri İmam Mustasım Billah, sene altıyüz elli iki).

Arkası: Es-Selatin ül-azam Rükned-dünya ve-din Kılıç Arslan ve Alaüddünya ved-din Keykubad benu Keyhüsrev berahin emir ül-mü'minin (Keyhüsrev'in oğulları, müminlerin emirinin burhanları, büyük sultanlar Rükneddin Kılıç Arslan ve Aleaddin Keykubad),

Üstte: duribe (basıldı). Altta: bi Kayseriye (Kayseri'de).⁶⁵

IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN

İkili, Müşterek Saltanat

Keyhüsrev'in ikinci oğlu olan IV. Kılıç Arslan babasının 1246'da ölümü ve ağabeyi II. Keykavus'un tahta çıkmasından bir yıl kadar sonra 1249'da Sivas'ta ağabeyinden ayrı olarak saltanatını

⁶¹ Tevhid, s. 265, No. 569 Artuk, C. I, No. 1131, Artuk, II. Keyhüsrev'in Üç Oğlu' Adına Kesilen Sikkeler, s. 270, No. 3

⁶² Tevhid, s. 265, No. 570.

⁶³ Tevhid, s. 265, No. 571.

⁶⁴ Artuk, C. I, s. 372; Hinrichs, s. 135. Artuk bu paranın tarihini yanlışlıkla 651 gibi göstermiştir.

⁶⁵ Galib, s. 69, No. 103; Artuk, II. Keyhüsrev'in üç oğlu adına kesilen sikkeler, s. 281: No. 36. Hinrichs, s. 134. 54

ilan etmiş fakat aynı yıl ağabeyi ile yaptığı muharebede yenilince küçük kardeşleri II. Keykubad'ın da iştiraki ile müşterek saltanat başlamıştı. H. 652/M. 1254 yılında müşterek saltanatın bozulduğunu, Kılıç Arslan'ın Kayseri'de, küçük kardeşi Keykubad ile birlikte saltanatlarını ilan edip para bastırdıklarını; yine o yıl içinde Keykubad'ın öldüğünü, Kılıç Arslan'ın hapsedildiğini yukarıda görmüştük. Bu tarihten sonra Keykavus müşterek ve münferit para basmaya devam ederken Kılıç Arslan da bazı şehirlerde ağabeyinden ayrı olarak istiklal ilan edip para bastırmıştır. 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'yu istila edip kendilerine bağlayan Moğol-İlhanlılar 1259'da Anadolu'yu ikiye bölüp bir kısmını II. Keykavus'a diğer kısmını da IV. Kılıç Arslan'a vermişlerse de II. Keykavus'un saltanatı 1262'ye kadar sürmüştür, 1262'de Moğollar'la yaptığı bir muharebede yenilip Bizans'a iltica etmesi üzerine bu tarihte IV. Kılıç Arslan sultan olmuştur. Kılıç Arslan'ın bu saltanatı 1266 yılında Moğollar ve veziri Süleyman Pervane tarafından öldürülmesine kadar sürmüştür.

Gümüş, 661, 2, 75 g, 22 mm

Yüzü: Bi-Kayseriye El-İmam El-Mustasım Billah Emir ül-mü'minin sene ahad sittin ve sittemie (Kayseri'de, müminlerin emiri İmam Mustasım Billah, sene altıyüz altmış bir).

Arkası: Es-Sultan ül-azam Rükned -dünya ved din ebül- feth Kılıç Arslan bin Keyhüsrev (Keyhüsrev'in oğlu, fatih, büyük sultan Rükneddin Kılıç Arslan).⁶⁶

IV. Kılıç Arslan'ın 662 ve 663 yıllarında Kayseri'de, 660, 661, 662, 663 ve 664 yıllarında da Develi'de gümüş sikke bastırdığını Hinrichs belirtmektedir.⁶⁷ Yine bu sultana ait bugün Kayseri'nin başka bir ilçesi olan Sarız (Sarus)'da basılmış 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662 ve 664 yıllarında gümüş sikkeler bulunmaktadır.⁶⁸ Sarız'da herhâlde o dönemde gümüş madeni çıkıyordu.

III. GIYASEDDİN KEYHÜSREV

Babası IV. Kılıç Arslan'ın H. 664-5/M. 1266 yılında öldürülmesi üzerine küçük yaşta sultan olan III. Keyhüsrev 1284 yılında babası gibi yine Moğollar tarafından öldürülmüştür. III. Keyhüsrev'in 663 tarihli sikkeleri varsa da bunlar babasının son yılında hazırlanan sikkelerin ön yüz kalıplarının kullanılarak basılmış olmalıdır. Bu sultan zamanında 1277 (675-76) yılında Selçuklu şehzadesi Siyavuş, Karamanoğullarının desteği ile isyan edip başkent Konya'yı ele geçirerek adına para bastırды ise de kısa zamanda isyanı bastırılarak ortadan kaldırmıştır.⁶⁹

1. Gümüş, H. 663/M. 1264/5 3 g, 23 mm; Yüzü:

Ortada: El-mülk-i lillah (mülk Allah içindir).

⁶⁶ Artuk, C. I, s. 375, No. 1147.

⁶⁷ Hinrichs, s. 137, 139.

⁶⁸ Hinrichs, s. 142, 143.

⁶⁹ Osman Turan, s; 531.

Etrafında: Duribe bi-medine-i Kayseriye fi-sene 3, 60 sittemie (Kayseriye şehrinde altıyüz altmış üç senesinde basıldı.).

Arkası: Es-Sultan ül-azam Gıyased-dünya ved-din Keyhüsrev bin Kılıç Arslan (Kılıç Arslan'ın oğlu, büyük sultan Gıyaseddin Keyhüsrev).⁷⁰

2. Gümüş 666⁷¹

3. Gümüş, H. 667/M. 1268-9, 2,8 g, 22 mm

No. 1 gibi, sene seb'a 60 sittemie (Sene altıyüz altmış yedi).⁷²

4. Gümüş, 668⁷³

5. Gümüş, 669⁷⁴

6. Gümüş H. 670 5/M. 1271-72, 2 g, 23 mm

No. 1 gibi, sene 70 sittemie (sene altıyüz yetmiş) (46).

7. Gümüş, şevval 670.⁷⁵

8. Gümüş, H. 671/M. 1272-3, 3 g, 23 mm

No. 1 gibi, sene ahad ve seb'in ve sittemie (sene altıyüz yetmiş bir), "ebül-feth" ilave edilmiş.⁷⁶

9. Gümüş, 671, 3 g, 22 mm

No. 8 gibi, "Medine" yazılmamıştır, ahad "ihda" olarak yazılmıştır.⁷⁷

10. Gümüş, 671, 3 g, 23 mm

No. 8 gibi, "sene" kelimesi yazılmamıştır, ahad "ihda" şeklindedir.⁷⁸

11. Gümüş, 671, 2,9 g, 22 mm

No. 8 gibi "fi" yazılmamış ve az farklı.⁷⁹

⁷⁰ Kayseri Müzesi No. 75-467

⁷¹ Hinrichs, s. 150.

⁷² Tevhid, s. 308, No. 665

⁷³ Hinrichs, s. 150

⁷⁴ Hinrichs, s. 150.

⁷⁵ Hinrichs, s. 150.

⁷⁶ Tevhid, s. 310, No. 667

⁷⁷ Galib, s. 84, No. 122.

⁷⁸ Artuk, CI, s. 378, No, 1160

⁷⁹ Tevhid, s. 311, No. 668.

12. Gümüş, 672.⁸⁰

13. Gümüş, 673⁸¹

14. Gümüş, 674⁸²

15. Gümüş, H. 675/M. 1276-77, 3 g, 23 mm

No. 8 gibi, sene 5 seb'in sitemie (sene altıyüz yetmiş beş), "ebül-feth" ilave edilmiş.⁸³

16. Gümüş, 675 muharrem, 2, 7 g. 24 mm

No. 12 gibi, "fi muharrem sene 5, 70 sitemie" (altıyüz yetmiş beş senesinin muharreminde).⁸⁴

17. Gümüş, 675, 2, 8 g. 26 mm

No. 12 gibi, "Muharrem" ve "ebül-feth" yazılmamış.⁸⁵

18. Gümüş, 676⁸⁶)

19. Gümüş, 677⁸⁷

20. Gümüş, H. 678/M. 1279-80, 3 g, 25 mm

Yüzü,

Ortada: Kelime-i tevhid

Etrafı: Duribe fi medine-i Kayseri'ye fi sene seman 70 sitemie (altı yüz yetmiş sekiz senesinde Kayseri şehrinde basıldı).

Arkası: No. 47 gibi.⁸⁸

21. Gümüş, 678⁸⁹

22. Gümüş, 679⁹⁰

23. Gümüş, H. 680/M. 1281-82, 3 g, 24 mm

No.15 gibi, sene seman'in sitemie (sene altıyüz seksen) "Medine"ye "ebül feth" ilave edilmiş.⁹¹

⁸⁰ Hinrichs, s. 151.

⁸¹ Hinrichs, s. 151.

⁸² Hinrichs, s. 151.

⁸³ Galib, s. 84, No. 123; Kayseri Müzesi No. 75-469.

⁸⁴ Tevhid, s. 311, No. 669.

⁸⁵ Tevhid, s. 311, No. 680.

⁸⁶ Hinrichs, s. 151.

⁸⁷ Hinrichs, s. 151.

⁸⁸ Tevhid, s. 312, No. 671.

⁸⁹ Hinrichs, s. 151.

⁹⁰ Hinrichs, s. 151.

⁹¹ Galib, s. 84, No. 124.

24. Gümüş, 681⁹²

Yine bu hükümdar zamanında Sarız'da 655, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 673, 674 ve 676 yıllarında gümüş sikke bastırılmıştır.⁹³

III. Keyhüsrev'e ait Kayseri'de basılmış farklı tarihlerde kesilmiş Kayseri Müzesi'nde üç (No. 71-84-28, 71-84-29, 75-468) İsmail Galib Bey'in kataloğunda bir gümüş sikke daha bulunmaktadır.

III. Keyhüsrev zamanında Anadolu'yu Moğol işgalinden kurtarmak isteyen Mısır Türk Memlük Sultanı Baybars ordusu ile Moğollar'ı yenerek H. 675/M. 1277 yılında Kayseri'ye gelmiş ve burada adına hutbe okutup para bastırmıştır.⁹⁴ Ancak bu paraların bugüne kadar hiç biri ele geçmemiştir.

III. Keyhüsrev zamanında Kayseri'de H. 665 - 666/M. 1266-68 yıllarında meşhur Selçuklu veziri Sahib Ata Fahreddin Ali tarafından Sahabiye Medresesi ve Çeşmesi yaptırılmış⁹⁵, H. 680/M. 1281-82 yılında Develi Ulu Cami inşa edilmiştir.⁹⁶

II. GIYASEDDİN MESUD

III. Keyhüsrev'in saltanatının son yıllarında, önce Bizans'a oradan da Kırım'a, Altınordu Devleti'ne iltica eden II. Keykavus'un oğlu II. Gıyaseddin Mesud Kırım'dan Anadolu'ya gelince 1284 yılında Moğollar tarafından Sultan tayin edildi ve III. Keyhüsrev öldürüldü.

Mesud'un bu saltanatı 1296'da yine Moğollar tarafından sona erdirilmiş, yerine yeğeni III. Alâeddin Keykubad tayin edilmiştir. Fakat 1302 de III. Keykubad tahttan indirilmiş, Mesud tekrar sultan yapılmıştır. Moğol İlhanlı zulmü altında II. Mesud'un bu ikinci sultanlığı ölümü olan 1310 yılına kadar sürmüştür. Kendisinden sonra tahta geçen Selçuklu prenslerini, 1318 de İlhanlı Valisi Timurtaş'ın ortadan kaldırılması ile Anadolu Selçukluları sona ermiştir.⁹⁷

Mesud'un Kayseri'de 681, 683, 685, 688, 689 ve 690 yıllarında basılmış gümüş paraları ile tarihi silinmiş bir gümüş parası bulunmaktadır.⁹⁸

III. İLHANLILAR

Cengiz-Moğol İmparatorluğunun kurucusu Cengiz Han'ın küçük oğlu Hülagü tarafından kurulan, İran merkez olmak üzere Anadolu, Irak, Suriye, Kafkasya, Türkistan ve Afganistan'ı

⁹² Hinrichs, s. 151.

⁹³ Hinrichs, s. 155.

⁹⁴ Osman Turan, s. 548.

⁹⁵ Edhem, s. 98, 99.

⁹⁶ Prof. Dr. Tahsin Ozgüç-Mahmut Akok, Develi Abideleri, *Belleten*, s. 75, s. 377-384.

⁹⁷ Osman Turan, s. 683, 684, 685.

⁹⁸ Tevhid, s. 335, No. 836; Hinrichs, s. 165.

içine alan bu devlete, hükümdarları “İlhan” unvanını kullandıkları için tarihte “İlhanlılar” ismi verilmiştir. Devlet 1256’da kurulmuş, 1344 yılına kadar yaşamıştır. Önceleri Budist olan Moğol İlhan’lar 1295’ten sonra kati olarak sünni-Müslüman olmuşlar ve böylece de çevrelerindeki Türklerle karışarak tamamen Türkleşmişlerdir.

Anadolu, İlhanlılar’dan önce, Asya Moğol İmparatorluğu’nun hanedanlarından Baycu tarafından 1243 yılında, Sivas yakınında Köse Dağ’da Anadolu Selçuklu ordusunun yenilmesi üzerine Moğolların tabiyetine girmiş, ancak Selçuklu Devleti ortadan kaldırılmayarak Sultanlar, vergi veren ve Moğollar tarafından tayin edilen birer bağımlı idareciler hâline getirilmiştir. Bu tabiyet İlhanlı devleti kurulduktan sonra da aynı şekilde devam etmiştir.

Anadolu’da İlhanlıların ilk hükümdarı Hülagü zamanında para basılmaya başlanmıştır. Ama Anadolu vilayetlerinde esas olarak ve çoğunlukla yedinci İlhan, Gazan Mahmud zamanında bastırılmıştır. Gazan Mahmud Budist iken Müslümanlığı kabul ederek devletin Müslümanlaşmasını sağlamıştır.

GAZAN MAHMUD

H. 694/M. 1295 yılında İlhanlı tahtına çıkmıştır. İlhanlı Devleti bu hükümdar zamanında iktisaden en güçlü devrini yaşamıştır. Gazan Mahmud para basımına bazı esaslar getirmiş ve bastırıldığı altın ve gümüş paralar büyük ve yüksek ayarda olmuştur. Kayseri’de de İlhanlılar zamanında ilk paralar bu hükümdar devrinde basılmıştır. Paralarının üzerindeki yazılar Arapça, Uygur alfabesi ile Moğolca ve Tibetçe olmak üzere üç dildedir.

1. Paranın cinsi: Altın, tarihi 69 (-), Ağırlığı: 7,85 g, çapı: 21 mm

Yüzü Ortada: La ilahe ill’Allah Muhammed’ün resul Allah, duribe Kayseriye (Allahtan başka tanrı yoktur. Muhammed Allah’ın elçisidir, Kayseri’de basıldı). Etrafında: Salli Allah’ü (aleyh) (Allah’ın duası Peygamberin üzerine olsun)

Arkası: Uygur yazısı ile Moğolca ibareler ve “Gazan Mahmud”.

Etrafında: tiş’inve sitte mie (altıyüz doksan)⁹⁹

2. Gümüş, 699 (M. 1299/1300) 2.2 g, 22 mm

Yüzü,

Ortada: Kelime-i tevhid. Arkada: Duribe Kayseriye. Yanlarda: Salli Allah’ü aleyh

Arkası: Moğol, Tibet yazısı arasında “Gazan Mahmud”¹⁰⁰

⁹⁹ İran Moğolları ve Altın Paraları, Yapı ve Kredi Bankası A. Nümizmatik Yayınları, No. 4, İst. 1973, s. 11, No. 4

¹⁰⁰ Mehmed Mübarek, Meskukat-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu, Kısım-ı salis, İst. 13, 8, s. 49, No. 55.

Gazan Mahmud'un Kayseri'de 699 ve 704 tarihlerinde basılmış gümüş sikkeleri de bulunmaktadır.¹⁰¹

Gazan Mahmud zamanında Anadolu Selçuklu tahtında II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alâeddin Keykubad bulunuyorlardı.

OLCAYTU HÜDABENDE MEHMED

1304-1316 yılları arasında sultanlık yapmıştır. Önce sünni olduğu hâlde sonradan, çevresinde bulunan bazı kimselerin tesiri ile Şiiliği kabul etmiştir. Paralarındaki ifadelerden bu inanç değişikliğini görmek mümkündür. Sultan ül-azam ve Gıyaseddin unvanlarını kullanmıştır.

1. Gümüş, H. 703/M. 1303-4, 2,1 g, 21 mm

Yüzü,

Ortada: Kelime-i tevhid

Arada: Duribe Kayseriye

Yanlarda: Salli Allah'ü aleyh (Allah'ın duası ona).

Etrafında: "ve sellem" ve dört halife

Arkası,

Ortada: Es-Sultan ül-azam Gıyas ed-Dünya ved-din Hüdabende Mehmed halled Allah ü mülkühu (Büyük sultan Gıyaseddin Hüdabende Mehmed, Allah onun mülkünü devamlı eylesin).

Etrafında: Elhamdüllillahı Rabb ilâlemin fi sene selase ve seb'amie (hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'adır, yediyüz üç senesinde).¹⁰²

2- Gümüş, H. 707/M. 1307-8, 2,1 g, 20 mm

Yüzü

Arada: "Duribe Kayseriye".

Arkası: Duribe Kayseriye fi sene seb'a ve (seb'-aime) (yediyüz yedi senesinde Kayseri'de basıldı).¹⁰³

3- Gümüş, H. 712/M. 1312-13, 2,2 g, 21 mm

Yüzü,

Ortada: Kelime-i tevhid ve "Ali veliy'ullah".

Yanlarda: Bism'illah il-kerim (Kerim olan Allah'ın adıyla).

¹⁰¹ Şevket Pamuk, Tuncay Aykut, Ak Akçe, Moğol ve İlhanlı Sikkeleri, Yapı Kredi Bankası Koleksiyonları, İstanbul, 1999, s. 144.

¹⁰² Kayseri Müzesi, No. 75/933.

¹⁰³ Kayseri Müzesi, No. 74/555.

Etrafında: Allah'ümme salli ala Muhammed ve Ali ve'l-Hasan vel-Hüseyin ve Ali ve Muhammed ve Cafer ve Musa ve Ali ve Muhammed ve Ali vel Hasan ve Muhammed (Allah'ın duası Muhammed ve on iki imam üzerine olsun).

Arkası,

Ortada: Duribe fi Devlet üs-Sultan ül-azam malik-i rikab ül-ümem Olcaytu Sultan Mehmet halled Alah'ü mülkühu (Büyük sultan, ümmetlerin yüksek makamının sahibi Olcaytu Sultan Mehmed'in devletinde basıldı, Allah mülkünü daim etsin).

Etrafında: Lillah ül-emrü inin kablü ve min ba'dü, duribe Kayseriye sene İsna aşer ve seb'aime (Kur'an XXX -4 ten - Sure-i Rum- önce de sonra da her emir Allah'ındır, Kayseri'de basıldı, sene yediyüz on iki).¹⁰⁴

4- Gümüş, H. 714/M. 1314/15, 2,2 g, 21 mm

Yüzüne "Mevla" ve "Kayseriye" ilave edimiş.¹⁰⁵

5- Gümüş, 714, 2,2 g, 21 mm süslemece az farklı.¹⁰⁶

Yapı ve Kredi Bankası Koleksiyonlarında Olcayto Hüdebende Mehmed'in 711, 712, 716 yıllarında Kayseri'de basılmış gümüş sikkeleri bulunmaktadır.¹⁰⁷ Hüdebende Mehmed'in Kayseri'de basılmış, Bursa Müzesi'nde 704 tarihli İstanbul Müzesi'nde (Mübarek No. 11) tarihleri silinmiş birer gümüş sikkesi daha vardır.

EBU SAİD BAHADIR HAN

Hüdebende Mehmed'in oğlu Ebu Said Bahadır 1317 senesinde 12 yaşında iken tahta çıkmıştır. Çok çeşitli tipte paralar bastırmıştır. Zamanında Anadolu Selçuklu Devleti'nin son kalıntıları İlhanlıların Anadolu valisi tarafından ortadan kaldırılarak burası bir müddet doğrudan İlhanlılara bağlanmıştır. 1335'te Ebu Said'in ölümü üzerine Anadolu Beylikleri meydana çıkmaya başlamıştır.

1- Gümüş, H. 722/M. 1322, 3,5 g, 22 mm

Yüzü

Ortada: Kelime-i tevhid

Etrafında: Dört halife'nin isimleri

Arkası: Duribe Es-Sultan Ebu Said Bahadır Han, Kayseriye Etrafında: Fi sene İsneyn ve ısrın ve seb'amie (yediyüz iki senesinde).¹⁰⁸

¹⁰⁴ Mübarek, s. 72, No. 107.

¹⁰⁵ Mübarek, s. 73 No. 110; Artuk, C. II, s. 772, No. 2235.

¹⁰⁶ Mübarek, s. 73, No. 111.

¹⁰⁷ Aykut, s. 144, 165.

¹⁰⁸ Mübarek, s. 103, No. 1092, Artuk, C. II, s. 786, No. 2259

2- Gümüş, H. 727/M. 1326-27, 2,9 g, 24 mm

“Sene seb'a ısrın ve seb'- aime (sene yediyüz yirmi yedi). Gümüş 727, 3, 4 g, 24 mm

Az farklı.¹⁰⁹

Yüzü,

Ortada: Kelime-i tevhid ve “Duribe Kayseriye” Etrafında: Dört halifenin isimleri.

Arkası,

Ortada: Duribe es-Sultan İbn'üs-sultan Ebu Said Bahadır Han halled Allah'ü mülkühu Kayseri (Sultan oğlu sultan Ebu Said Bahadır Han, Allah mülkünü devamlı eylesin, Kayseri'de basıldı).

Etrafında: Duribe fi sene tis'a ısrın ve seb'aime (yediyüz yirmi yedi senesinde basıldı).¹¹⁰

3- Gümüş H. 728/M. 1327/28, 3 g, 19 mm

“Sene seman ısrın ve sebamie (sene yediyüz yirmi sekiz).¹¹¹

4- Bakır, 728, 22 mm

Kelime-i tevhid, arada “duribe Kayseriye”

Arkası,

Ortada: Sağa dönmüş bir kaplan tasviri, altında “seman”, üstünde “ısrın ve sab'adır.”

Etrafında: el-azam (Ebu said Bahadır) Han halled Allah' mülkühu.¹¹²

Arkası

Ortada: Es-Sultan ül - adil Alaaddün ya ved-din halled Allah'ü mülkühu (Adil sultan Alâeddin Allah mülkünü devamlı eylesin).

Etrafında: Duribe Kayseri'ye sene I hamsin (?) ve se'aime (Kayseri'de basıldı sene yediyüz elli bir).¹¹³

¹⁰⁹ Mübarek, s. 110, No. 196.

¹¹⁰ Mübarek, s. 119, No. 121; Artuk, C. II, s. 789, N. 2268.

¹¹¹ Mübarek, s. 122, No. 230.

¹¹² Mübarek, s. 141 No. 168.

¹¹³ Kayseri Müzesi, No. 6240/2.

IV. ERETNALILAR

ALAADDİN ERETNA

İlhanlıların Anadolu Valisi olan Dermirtaş'ın, Anadolu'da müstakil devlet kurmak üzere isyan edip muvaffak olamayarak, Memlûklüler'e 1327 yılında iltica etmesi üzerine, yerine Anadolu Valiliği vekâletine İlhanlı emirlerinden, aynı zamanda Demirtaş'ın kayınbiraderi olan Uygur asıllı Alaeddin Eretna getirilmiştir. Demirtaş, isyanı sırasında kendisine merkez yaptığı başta Kayseri olmak üzere Anadolu şehirlerinde paralar bastırmıştır. 1335 yılında vefat eden İlhanlıların son büyük hükümdarı Ebu Said Bahadır Han'dan sonra devlet karışıklığa düşmüş, emirlerin desteklediği hanedandan bir kısım şahıslar sultanlıklarını ilan edip, Anadolu şehirlerinde bu arada Kayseri'de paralar bastırılmışlardır. Bunlardan Muhammed Han 1337'de, Toga Timur 1339'da, Süleyman Han 1340 yılında Kayseri'de de paralar bastırılmışlardır. Ancak bu paralar Orta Anadolu'da, Sivas, Kayseri, Ankara, Tokat, Erzincan ve çevrelerinde, Anadolu'da kurulan diğer beyliklerle beraber müstakil devletini oluşturmaya başlayan Alaeddin Eretna'nın son İlhanlı Hanları adına bastırıldığı paralar olmalıdır. 1343 yılında Erzincan'ın Karanbük semtinde Moğol (İlhanlı) ordusunu büyük bir mağlubiyete uğratan Eretna, Anadolu'yu onların işgalinden kurtardığı gibi, kendisi de müstakil olarak sultanlığını ilan ediyordu. Böylece kendi devleti ile birlikte Anadolu'da teşekkül eden, başta Osmanlılar olmak üzere İlhanlı tâbiyetindeki Anadolu Beylikleri de istiklallerini kazanıyorlardı.

Alaeddin Eretna bu tarihten sonra Anadolu şehirlerinde ve Kayseri'de adına paralar bastırmaya başlamıştır. Bunlardan ilk tertip gümüş sikkelerinin yüzünde; Kelime-i Tevhid ve etrafında dört halifenin isimleri, arkasında; beyzi şekil içinde Es-Sultanü'l-âdil Alaaddünya ve'd-din halledallahü mülkuhu. Etrafında senesi ve darb yeri yazılıdır. Tarihler genellikle 1343 tarihlidir.

İkinci tertip sikkeleri ise İlhanlı tarzında gümüşten olup, yüzünde; dört köşe şekil içinde Kelime-i Tevhid, arkasında; Mühr-i Süleyman (altı köşeli yıldız), içinde; Uygur harfleri ile Sultan Eretna, halledallahü Mülkuhu, etrafında; sene ve darb yeri yazılıdır. Bu sikkelerden Kayseri'de basılı olanı 1345 tarihlidir.

Alaeddin Eretna Kayseri'ye 1339 yılında ölen karısı Suli Paşa Hatun için Köşk Medreseyi tekke olarak yaptırmış, ortasındaki kümbet-mezara karısından başka kendisi, oğlu Mehmet ve torunu Alaeddin Ali defnedilmişlerdir. Alaeddin Eretna Yeşilhisar'a birde cami yaptırmıştır.

GIYASEDDİN MEHMED ERETNA H. 753-767/M. 1352-1365

I- Gümüş, tarihi yok, 1,7 g, 19 mm

Yüzü: Kelime-i Tevhid ve dört halifenin isimleri.

Arkası: Mehmed Eretna Gıyased-dünya veddin halled allah'ü mülkühu duribe Kayseriye.¹¹⁴

¹¹⁴ Tevhid, s. 443, No. 884; Kayseri Müzesi No. 2302/1. 72/87-3, 75-17, 75-196.

2- Gümüş, tarihi yok, 21 mm, 1,2 g.

Yüzü: Kelime-i Tevhid ve dört halifenin isimleri.

Arkası: Gıyaseddünya ve'din halled Allah'ü mülkühu, Kayseri'ye.¹¹⁵

ALÂEDDİN ALİ H. 767-782/M. 1365-1380

1- Gümüş, tarihi yok, 1,6 g, 18 mm

Yüzü,

Kelime-i tevhid ve etrafında dört halifenin isimleri

Arkası,

Es-Sultanü'l azam Alaed-dünya ve'd-din halled' Allahü mülkühu, duribe Kayseriye¹¹⁶

KADI BURHANEDDİN AHMED

Eretna Devleti'nde üçüncü hükümdar Alâeddin Ali ölünce yerine çok küçük yaşta olan oğlu Mehmed geçirilmişti. Bu sırada küçük sultanın naibi olan ve devlet adamları arasındaki karışıklıktan istifade eden Kadı Burhaneddin Ahmed, Eretna hanedanını bertaraf edip kendi sultanlığını ilan etmiştir.

Burhaneddin çok enteresan bir şahsiyete sahiptir. Birçok ilmi esere ve Türkçe Divan'a sahiptir. 1398'de kendi kumandanı ile arasında çıkan bir anlaşmazlık üzerine yapılan savaşta ölmüştür. Onun ölümü üzerine ülkesi Osmanlılara Yıldırım Bayezid'e geçmiş, Anadolu Timur istilasına açık kalmıştır. Kadı Burhaneddin zamanında Kayseri'de yeğeni şeyh Müeyyed vali bulunuyordu. Bu şahıs tarafından Pamuk Hanı Çeşmesi (Asmalı Çeşme) yaptırılmıştır.

1- Gümüş, tarihi yok, 1,4 g, 20 mm

Yüzü: Kelime-i tevhid ve "duribe Kayseri'ye".

Arkası: Es-semi ül-âlemi ül-adilî el-burhani halled Allahü mülkühu.¹¹⁷

KARAMAN OĞULLARI

Yıldırım Bayezid 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı ile Timur'a yenilince, Timur Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetine girmiş eski beylere istiklal tanımıştı. İşte Karamanoğlu II. Mehmed de kendisine düşen başka vilayetlerle birlikte Kayseri'de de, Anadolu'da başka bazı beylerin yapmış

¹¹⁵ Artuk, C. I, s. 825, No. 2383.

¹¹⁶ Mehmet Çayırdağ, Eretna Beyliğinin Paraları, *Belleten*. s. 240, s. 452.

¹¹⁷ Artuk, C. I s. 826, No. 2387.

olduğu gibi Timur adına paralar kestirmiştir. Bu paraların Kayseri’de basılmış olanları sadece Kayseri Müzesinde bulunmaktadır.

1- Gümüş, tarihi yok, 1,7 g.

Yüzü: Es-sultan, ül-azam Timur Han yarlığından.

Arkası: Mehmed bin Alâddin Hullide mülkühu duribe Kayseriye.¹¹⁸

VII. OSMANLILAR

Kayseri Karamanoğulları elinde bir müddet kaldıktan sonra, Maraş ve Elbistan’da devlet kuran Dulkadıroğulları eline geçmişti. Bu beyliğe ait hiç bir para bugüne kadar görülememiştir. Fatih zamanında tekrar Karamanoğulları eline geçmiş olan Kayseri, 1465 yılında Osmanlılara katılmıştır. Maraş’ta hüküm süren Dulkadıroğulları Beyliği’ni tamamen ortadan kaldırıp, topraklarını devletine ilhak eden Yavuz Sultan Selim’den sonra oğlu Kanuni Sultan Süleyman zamanında Kayseri’de son defa olmak üzere para basılmıştır.

1- Gümüş H. 926/M. 1520, 0,65 g, 11 mm

Yüzü: Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah.

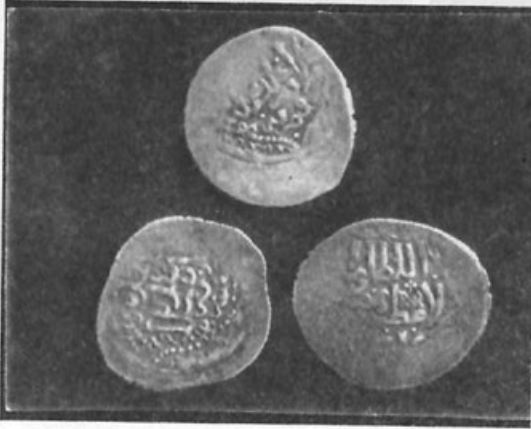
Arkası: Azze Nasrihu duribe Kayseriye sene 926 (Allah yardımcısı olsun, Kayseri’de basıldı, sene 926).¹¹⁹

¹¹⁸ Kayseri Müzesi No. 1136, 1139, 1142, 1147, 1148, 1635, 1651, 1652, 6420/3. 72/68-30.

¹¹⁹ Artuk, C. I, s. 515, No. 1546.

*Alaaddin Eratna'nın Kayseri'de
basılmış sikkesi*

*Karamanoğlu
Mehmet Bey'in
Timur adına Kayseri'de
bastırıldığı paralar.*

VAKIF BELGELERİNE GÖRE KAYSERİ'DE AHİ EVRAN VE AHİLİKLE İLGİLİ BAZI KAYITLAR

Anadolu'nun tarihî diğer birçok yerleşim yerlerinde olduğu gibi Kayseri'de de Ahilik; Mevlevilik, Bektaşilik, Kalenderilik, İshakilik, Rıfailik, Halvetilik, Bayramilik, Nakşibendilik gibi erken devirde faaliyette bulunan tarikatlardan biridir.¹ Aynı zamanda bir esnaf teşekkülü olan bu tarikatın Anadolu'daki pîrinin Ahî Evran olduğu malumdur. Kendisi Debbâğ (tabak-derici) olan ve bu esnafın da pîri bulunan Ahî Evran'ın esas isminin Şeyh Nasıreddin Mahmud El-Hoyî olduğu, 20 civarında muhtelif konularda eser kaleme aldığı, meşhur Şeyh Evhadüddin-i Kirmânî'nin müridi bulunduğu ve onunla uzun süre Kayseri'de kaldığı Doç. Dr. Mikail Bayram tarafından, bu konuda yaptığı muhtelif makalelerinde ileri sürülmüştür. Ahî Evran'ın yaşadığı devir münakaşa konusudur. Büyük ihtimalle o Anadolu Selçukluları Devri'nde yani XIII. yüzyılda yaşamıştır. Onun daha sonraki devirlerde yaşadığına dair görüşler de bulunmaktadır.

Kayseri'de Ahilik'le ilgili kayıtlara XIII. asrın ortalarından itibaren rast geliyoruz. 1243 yılında Selçuklu ordusunu Sivas-Erzincan arasında Köseadağ'da büyük bir mağlubiyete uğratan Cengiz İmparatorluğu'na bağlı Moğol ordusu, Sivas'ı kolayca teslim aldıktan sonra vahşi sürüler hâlinde Kayseri'ye yüklenmişler, şehri muhasara edip, karargahlarını da bugünkü Talas Caddesi, Yoğunburç ve Han Camii civarı olan eski Debbâğlar (Tabaklar) Mahallesi'nde kurmuşlardır. Teslim olmayan şehri esas olarak Ahiler ve Emir Samsameddin Kaymaz müdafaa ediyordu. Kale dışında her tarafı talan eden Moğollar, müdafaanın uzaması üzerine geri dönmeye karar vermek üzere iken, şehir içinden gizli geçitlerden çıkıp gelen Haçıkıoğlu isimli bir Ermeni, müdafilerin ümitsiz ve zor durumlarını anlatması ve muhasaranın devam etmesini tavsiye etmesi üzerine, muharebe hızlanmış ve Sivas Kapısı'na yüklenen Moğollar şehre girmişler. Kayseri tarihinde bir daha görülmeyecek şekilde katliam yapmışlardır.² Buradaki bilgilerden o tarihlerde Kayseri'de kalabalık bir Ahi topluluğunun bulunduğunu öğrenmekteyiz.

Kayseri'nin Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde su ihtiyacı şehrin 6 km kadar kuzey doğusunda bulunan, şimdi şehrin bir mahallesi olmuş olan Germir köyünün çevresindeki kaynaklardan kanallarla getirilen sularla temin ediliyordu. Bu sular büyüklükleri ve suyu şehre vakıflar yaparak getiren vakıfların ismi ile anılırdı.

Şehir içindeki çok miktarda bulunan çeşmeleri besleyen bu suların en büyük kanalına Büyük Avgın ve Ana Avgın ismi veriliyordu.³

¹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Tekke ve Tarikatlar, *Erciyes Dergisi*, Kayseri-1987, S. 117, s. 6- 10.

² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 440-441.

³ Avgın kelimesinin Ab-gın'dan geldiği tahmin edilmektedir. Kaynayan, akan su ve su yolu manasında olmalıdır.

Diğerleri Kumluk suyu, Makbul suyu ve Ahî Evran suyudur.⁴ Bu suların Ana Avgın, Üvey Avgın, Eveyik Ahî Evran Suyu olarak da isimlendirildiği vakidir.⁵

Mir'at-ı Kayseri'ye isimli eserin yazarı Ahmet Nazif Efendi'ye göre, Büyük Avgın Kayseri'nin 6 km güney doğusunda Gineler (Germir) denilen yerden doğup menbada bir kilometre kadar geldikten sonra güneyden gelen Ahî Evran suyu ile birleşir ve şehre girer. Şehir halkının çoğu bu sudan yararlanır. Sözü geçen suyun özgül ağırlığı 1, 2 dir. Şehre gelen suların en hafif ve leziz olanı Makbul Suyu'dur.⁶ 1926 yılında Kayseri'de yapılan bir etüde göre şehre dört kanaldan gelen toplam bir saniyede boşalan 66 litrenin en fazla suyunu, 28,5 litre ile Ahî Evran suyu vermektedir.⁷

Ankara Tapu Kadastro arşivinde bulunan Karaman Eyaletine ait 136 nolu Tahrir Defteri içindeki Kayseri Vakıflarına ait 564 ve 585 nolu defterde, miladi 1500 ve 1584 tarihli tahrir kayıtlarında ise Ahî Evran suyu hakkında Kayseri tarihi için mühim bilgiler bulunmaktadır. Yasemin Demircan'ın Gâzi Üniversitesi'nde yapmış bulunduğu ve Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü dönemimizde, 1992 yılında yayımlanan bu deftere ait yüksek lisans tezine göre bu kayıtlar aynen şöyledir:

No. 565. s. 206/a (1500 tarihli kayıt) Vakf-ı Mezra'yı Ab-ı Kenas Dört çeşme ve bir terazi

Mütevellisi: Evlad-ı Ahî Evran ki cari olup dört çeşme ve bir terazi var imiş. Mütevellî Evlad-ı Ahî Evran kayd olunmuş. Şimdiki hâlde evladından Ahi Bahşi imiş, sülüs hisse mütevellî ve sülüs hisse hiss e-i mesalih-i ab Zeminha-i Kenas hududu vakfiyede mestur.

Hâsıl: Hınta (buğday) 15 Mud, şair (arpa) 10 mud, beha 750.

Mezkûr Ahi Bahşi avarızdan muaf ola deyû Sultan Bayezid'den hüküm var, Sene tis'a v esebin ve semanemî (879) tarihi ile Köhne defterde (Fatih tahriri) mukayyedir.

No. 584, s. 93/a (1584 tarihli kayıt) Vakıf-ı Sahra-yı Ab-ı Kenas dört çeşme ve bir teraziye varır. Hoca Mukbil ve Mukbile maruftur. Muhit nam mimar mutasarrıfır, kimesne elinden almaya. Zeminha-i Kenas, basılan malikâne 420. Ahî Evran ve Kayseri tarihi için çok mühim olan bu kayıtlardan önemli bilgiler edinmekteyiz. Başta Ahî Evran evladının Kayseri'de devam ettiği, bunlardan birinin isminin de Ahi Bahşi olduğu görülmektedir. Kayseri su yolu ve bu yol çevresinde bulunan, bugünde aynı adla anılan Talas Altında, Talas-Germir arasında Kinas isimli mevkiinin (mezrasının, ekinlik) vakfının mütevellisi olan bu şahsın, "Ahi" unvanı ile dedeleri gibi aynı zamanda bu tarikata mensup olduğu anlaşılmaktadır. Bu suya Kayseri'de son zamanlara kadar "Ahî Evran" suyu denildiğine ve elde de burası ile ilgili herhangi bir vakfiye bulunmadığına göre vakfi kuranın yani suyu getirenin bizzat Ahî Evran mı olduğu yoksa başka birinin getirdiği suya ve araziye o şahıs tarafından, tarikat olarak bağlı bulunduğu Ahî Evran ve çocuklarının

4 Ahmet Nazif Efendi, *Kayseri Tarihi* (Mirat-ı Kayseriyye) Yay.: Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri, 1987. s. 6.

5 Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1948, s. 100, Ömer Yürükoğlu, *Kayseri Çeşmeleri*, Kayseri 1988, s. 21.

6 Makbul, Selçuklu ümerasından Kervansaray sahibi Hoca Makbul olmalıdır. Nitekim Kayseri sicillerinde de bu şekilde yazıldığı belirtilmektedir; Özdoğan, s. 101. Halk bu ismi Mıhlum olarak değiştirmiştir. Bu isimle şehirde birkaç çeşme bulunmaktadır.

7 Özdoğan, age., s. 101.

mütevelli mi tayin edildiği malum değildir. Ahî Evran Şeyh Nasuriddin adına Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlı H. 706/M. 1306 tarihli vakfiyesinde onun Kayseri'deki vakıfları ile ilgili bir malumat bulunmamaktadır. Orada sadece Kırşehir ve Mucur çevresinde vakfettiği arazi sayılmaktadır. Bu vakfiyenin tarihi de münakaşalıdır. Yine bu kayıtlardan Fatih'in oğlu II. Bayezid'in H. 879 (bu tarih yanlış okunmuş olmalı H. 899/M. 1493/94) daha uygun, çünkü II. Bayezid 886 yılında tahta çıkmıştır, eski yazıda 70 seb'in ve 90 tis'in'in okunuşları karıştırılabilir, yoksa muafiyet fermanı Fatih'e ait olacaktır. Tarihli fermanı ile bir kısım vergilerden muaf tuttuğunu görmekteyiz. Bu tarihlerde yine elde bu vakfin çok kıymetli olan vakfiyesinde bulunduğunu ve sınırların orada yazılı olduğunu görüyoruz. Vakfiye maalesef zamanımıza gelememiştir. Aynı vakfin 1584 tarihli kaydında, vakfin Hoca Mukbil diye anıldığı ve bir mimarın mutasarrıf olduğu kayıtlı ise de her iki isimle su kanalların zamanımıza kadar gelmiş olması, yukarıda belirtildiği gibi daha sonra bu iki suyun birleştirilmiş olmasındandır. Çünkü Kayseri'nin bütün suları aşağı yukarı aynı mevkiden gelmekte idi. Her iki kayıta da suların şehirde dört çeşme ve bir su terazisine geldiği bu çeşmelerin Ahî Evran çeşmesi olarak zamanımıza gelmediği hâlde, Mukbil (Mıhlım) çeşmelerini bildiğimize göre bugünkü Mıhlım çeşmeleri, bu suyun çeşmeleri olabilir ki bunlardan ikisi Zekayibey Mahallesi'nde bulunmaktadır⁸ ve bu çeşmeler yakınında ise su terazisinin kalıntıları mevcuttur.

Kayseri'de Ahilikle ilgili daha başka kayıt ve eserler de bulunmaktadır. Bunlarla ilgili bu satırların yazarının ve Yrd. Doç. Dr. Kemal Göde'nin yapmış olduğu yayınlar mevcuttur. Buralarda bilhassa İbni Batuta'nın Eretnalılar zamanında Kayseri'de Ahilerle ilgili verdiği bilgiler değerlendirilmiştir.⁹ Meşhur Arap Seyyahi İbni Batuta, XIV. yüzyılın ortalarında Eretnalılar zamanında Kayseri'ye gelmiş, burada devletin ileri gelenlerinden Ahi Emir Ali ve Sultan Alâeddin Eretna'nın hanımı olup Kayseri'de idareci bulunan Doğa (Toga) Hatun tarafından misafir edilmiştir. Burada bu bilgiler dışında vakıf kayıtlarına göre tespit ettiğimiz Talas'ta bağı olan, Kayseri'deki Ahi Devletyar'ın ve Gesi'de bulunan Ahi İsa'nın zaviyelerini sayabiliriz. Yine Kayseri'de Ahi İsa Mahallesi'nin bugün de mevcut olduğunu, Gömeç köyünde Ahi Bedrettin bin Ahi Mahmud'un değirmen ve bir evi 841/1437/38 tarihli vakfiye ile vakfettiğini belirtebiliriz.¹⁰

⁸ Yürükoğlu, s. 59, 85.

⁹ Çayırdağ, XVI. asır vakfiyelerine göre Kayseri'de Sosyal Hayat, *Erciyes Yöresi 1. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu (Bildiriler)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri-1991, s. 259-277.

¹⁰ Vakfiyede Gömeç köyü, Gömeç Hisar diye geçmekte olup, Mütevelliliğe vakfın oğlu Musa Bey Çelebi tayin edilmiştir.

KAYSERİ'DE ESERLERİ OLAN HANIM SULTANLAR

Kayseri, Türklerin fethinden önce Anadolu'da, Kapadokya Krallığı'nın ve Roma'ya bağlı Kapadokya Eyaleti'nin başkentliğini yapmış ve böylece çok önemli merkezlerden biri hâline gelmiş olduğu gibi,¹ fetihten sonra da bilhassa Anadolu Selçukluları Dönemi'nde devletin Konya'dan sonra adeta ikinci başşehri olmuştur. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da kurulan Selçuklu Devleti'nin yanında, Alp Arslan'ın emirlerinden Danişmend Gâzi'nin Niksar, Tokat, Amasya ve Sivas dolaylarında kurmuş olduğu Danişmendli Devleti'nin sınırlarına dâhil olan bu şehir, Danişmendlilerin üçüncü hükümdarı Melik Mehmed Gâzi (1134-1143) tarafından devlete başşehir yapılmıştır.² II. Kılıç Arslan tarafından 1169 yılında Danişmendli ailesinin idaresine son verilerek Anadolu Selçuklu devletine bağlanan şehir³ bundan böyle artık çok büyük imar faaliyetine sahne olmuş. Selçuklu sultanları, devlet adamları ve Selçuklu hizmetine giren Danişmendli ailesinden emirler burada birçok eserler meydana getirmişlerdir. Bunlar içerisinde şehirde, Kale içinde bulunan saray (hükümet konağı, devlethane) dan başka şimdiki Şeker Fabrikası yakınında bulunan Keykubad Dağı eteğindeki su kaynağı civarına, Büyük Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad yeni bir saray yaptırarak yazlarını devamlı olarak burada geçirmeye, seferlere buradan çıkmaya ve elçileri burada kabul etmeye başlamıştır.⁴ Şehir yine Anadolu Selçukluları Dönemi'nde birçok saltanat mücadelelerine sahne olduktan sonra ve Selçukluların inkirazıyla bu defa idareyi ellerine alan Anadolu Moğol Valiliğinin merkezi ve bunların da yerine geçen Eretna ve Kadı Burhaneddin devletlerinin Sivas yanında başşehirleri olmuştur. Timur istilasından sonra, Timur'un Karamanoğullarına vermesi ile Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları arasında el değiştiren şehir, Kadı Burhaneddin'in ölümüne müteakip Yıldırım Bayezid zamanındaki birinci dönem kısa iltihak sayılmazsa, Fatih zamanında, 1463 yılında Karamanoğulları'ndan kesin olarak alınarak Osmanlılara bağlanmıştır.⁵ Kayseri Osmanlılar Dönemi'nde eski önemini kaybetmiştir.

Kayseri'de Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar Dönemi'nde yaptırılmış olan eserler içerisinde hanımlara ait veya onların vesile olduğu yapılarda bulunmaktadır ve bu yapılar önem itibarıyla birinci sınıf eserlerdir. Şehirde bu geleneği ilk başlatan II. Kılıç Arslan'ın kızı, I. Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun olmuştur. Konumuz gereği göreceğimiz yapılar hanedanın hanımlarına ait olanlardır. Bunların haricinde Barsama Camii gibi hükümdar ailesinden olmayan hanımların yaptırmış olduğu eserler de bulunmaktadır.⁶ Şimdi sırasıyla bunları görelim:

¹ Nezahat Baydur, Kayseri Kültepe Kaniş Tarihi Üzerine İncelemeler, İst. 1971.

² Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 173, N. 59.

³ age. s. 203.

⁴ age., s. 398; M. Zeki Oral, Kayseri'de Kubadiye Sarayları, *Belleten*, C. XVII, S. 68, s. 501-517; Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Kayseri'de Keykubadiye Köşklere Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XIII-1-1964, s. 19-40.

⁵ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden 15 ve 16. Asırlarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. 13, s. 535-536.

⁶ agm., s. 554-555.

GEVHER NESİBE HATUN DARÜŞŞİFASI VE TIBBİYESİ

Kayseri'nin Gevher Nesibe Mahallesi'nde bulunmaktadır. Birbirine bitişik, dörder eyvanlı, klasik Selçuklu Medrese planında iki bina ile bu binaların batısına birleşen hamam, kapalı bir koridor ve bu koridorun etrafındaki çift sıra hücrelerden meydana gelmektedir.⁷ Doğu bölümünde kitabesi bulunmayan ve fakat herhâlde binanın yapılmasına vesile olan Gevher Nesibe Hatun'un yine klasik Selçuklu kümbetleri tarzındaki türbesi bulunmaktadır (Binayı yaptıran Sultan Keyhüsrev'in mezarı Konya'da Alâeddin Camii türbesindedir). Binanın kuzeyinde de hafriyatla küçük bir yapı temeli meydana çıkarılmıştır. Ancak Şifaiye'nin planı dışta olan bu yapıya göre daraltılmış bulunduğu kümbet tarzında olan bu yapının şifahaneden önce yapılmış olduğu ve darüşşifa ile bir alakasının bulunmadığı belli olmaktadır. Halk arasında Şifaiye Gıyasiye Medreseleri veya Çifte Medrese isimleri ile anılan binanın batıdaki bölümünün şifahane-hastane (maristan) olduğu Selçuklu tarzındaki müzeyyen portali üzerindeki kitabesinden anlaşılmaktadır. Batıdaki bölümü de tıbbiye-Gıyasiye Medresesi olmalıdır. Birbirine bitişik bu iki tesis dar bir koridorla da irtibatlandırılmıştır. Eser bu hâli ile daha önce ve sonra yapılmış tip tesisleri arasında dikkati çekmektedir.⁸

Binanın banisi ve yapılış tarihi hakkındaki tek belgemiz hastane kısmı taç kapısı üzerinde bulunan iki satırlık Arapça kitabesi olmaktadır. Bu kitabede tercüme olarak şöyle yazılıdır: Bu hastane (maristan) Kılıç Arslan'ın oğlu Büyük Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev - Allah yardımcısı olsun- tarafından Kılıç Arslan'ın kızı (Keyhüsrev'in kardeşi) İsmetüddin Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine altıyüz iki yılında bina edildi, Allah razı olsun. Kitabede binanın yapılış tarihi olarak belirtilen 602 hicri yılı, miladi 1205/6 senelerine tekabül etmektedir. Bu tarihte ismi geçen Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev, Anadolu Selçuklu Devleti'nin hükümdarlarından olup I. Keyhüsrev'dir. İki dönem sultanlık yapmıştır. Birinci dönemi, yine kitabede ismi geçen babası II. Kılıç Arslan'ın vefatı olan 1192 yılından, ağabeyi II. Süleymanşah'ın 1196 yılında saltanatı elinden almasına kadar sürmüştür. İkinci dönem saltanatı ise Ağabeyinin vefatı ve yerine geçen küçük yaştaki yeğeni III. Kılıç Arslan'ın ümera tarafından bertaraf edilmesi üzerine mülteci olarak bulunduğu Bizans'tan davetle 1205 yılında başlamış ve Bizans'la yaptığı bir savaşta 1211 yılında şehit olmasına kadar devam etmiştir. 1205/6 yılında yapılan Kayseri hastanesini ve tıbbiyesini işte bu ikinci saltanatının ilk yıllarında yapmıştır. Yine kitabede hastaneyi vasiyeti üzerine yaptırdığı belirtilen kız kardeşi Gevher Nesibe hakkında da bu kitabeden başka bir malumat elde edilememiştir. Kitabede "vasiyet" kelimesi kullanıldığına göre kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun belki de genç yaşta ve amansız bir hastalıktan vefat etmiş ve bu hastanenin yapılmasını kardeşi Sultan Gıyaseddin'e vasiyet etmiştir. Kitabede İsmetüddin Gevher Nesibe olarak açıkça isminin

⁷ Binanın planı ve mimarisi için bakınız: Albert Gabriel, *Monuments Turcs D'Anatolia Kayseri-Niğde*, Paris 931, Kayseri Türk Anıtları ismi ile Çev.: Ahmet Akif Tütenk, Ankara 1954, s. 68; Mahmut Akok, Kayseride Gevher Nesibe Sultan Darüşşifası ve Sahabiye Medreseleri, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXII-1-1968, s. 1 33-142; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1968, s. 65; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, C. 11, s. 101. Türbe külahı altındaki kitabe Besmele ve Ayete'l-kürsidir.

⁸ Prof. Dr. Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, Ankara 1949, s. 171; Arslan Terzioğlu, Ortaçağ İslam Türk Hastahaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri, *Bellekten*, C. XXXIV, s. 133, s. 121-170.

yazılması, bu Selçuklu melikesinin sultan yanında derecesini ve Selçuklu Türkiye'sinde kadınlara verilen değeri göstermektedir.

İşte II. Kılıç Arslan'ın oğlu I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kız kardeşi Gevher Nesibe Hatun Kayseri'de böyle bir külliye'nin yapılmasına vesile olarak dünya tıp âleminin dikkatini çeken bir eser meydana getirmiştir.

II. ATSIZ ELTİ HATUN

Kayseri'de Selçuklular zamanında eser bırakan hanım sultanların ikincisi Danişmendli ailesinden Atsız Elti Hatun'dur ve şehir merkezinde Gülük Mahallesi'nde Gülük Camii veya külliyesi olarak bilinen eserleri büyük ölçüde tamir ettirmiştir.

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Danişmendli Devleti parçalanıp, nihayet II. Kılıç Arslan tarafından toprakları Anadolu Selçuklu Devleti'ne katılınca Danişmendli ailesinden emirler Selçuklu devlet hizmetinde vazife almışlardır. Bunlardan Melik Mehmed Gâzi'nin kardeşi, yine Danişmendli hükümdarlarından Yağıbasan'ın oğlu Muzaffereddin Mahmud, amcasının yaptırmış olduğu Kayseri Ulu Camii'ni yine 602 hicri yılında tamir ettirmiştir.⁹ Muzaffereddin Mahmud'un kızı Atsız Elti Hatun ise ceddine ait olması lazım gelen Kayseri Gülük Camii'ni tamir ve binaya ekler yaptırmıştır. Birbirine bitişik cami ve medrese planının Anadolu'daki ilk örneklerinden olan yapının¹⁰ kuzey-doğu köşesinde Atsız Elti Hatun tarafından ilave edilen portal üzerindeki Arapça üç satırlık kitabede tercüme olarak: "Keyhüsrev'in oğlu Mevlânâ büyük sultan müminlerin emirinin yardımcısı fatih İzzeddin Keykavus zamanında Yağıbasan'ın oğlu Mahmud'un kızı Allah'ın zayıf kulu temiz kadın Atsız Elti Hatun tarafında altıyüz yedi senesinde Allah yolunda imar edildi" yazılıdır. Altıyüz yedi hicri senesinin karşılığı miladi 1210/11 yılı olmaktadır. Sultan Gıyaseddin yukarıda görüldüğü üzere 607 yılının 1211 miladi senesine giren aylarında şehit olmuş ve yerine yine aynı senede büyük oğlu I. İzzeddin Keykavus tahta geçmiştir.¹¹ İşte Atsız Elti Hatun camiyi, Sultan'ın tahta çıkışının bu ilk aylarında tamamlamış, herhâlde içerisindeki şahane Selçuklu çini mihrabı da ilave ettirmiştir.¹² Maalesef alt kısmı harap olmuş hâlde iken tamir ettirilmiş olan bu kıymetli mihrabın altında caminin ilk yapısına ait olan taş mihrap onarımında görülmüştür.

Bu şekilde Kayseri'de eser bırakan ikinci hanım sultan olan Atsız Elti Hatun'un eski Türkçe ismi de dikkat çekmektedir.¹³ Gevher Nesibe Hatun gibi bu hatun hakkında da kitabedeki malumattan başka bir bilgi bulunamamıştır.

⁹ Halil Edhem, Kayseriye Şehri, İst. 1334, s. 17-30; Mehmet Çayırağ, Kayseri Ulu Cami Ahşap Minberi, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XV, s. 55-64.

¹⁰ Gabriel, s. 43-46; Kuran, s. 13, 14-18; Metin Sözen, Anadolu Medreseleri, İst. 1972, C. II, s. 93-95; Erol Yurdakul, Kayseri'de Küçük Külliyesi Restorasyonu, Rölöve ve Restorasyon Dergisi, S. 1; Aslanapa, s. 21.

¹¹ Turan, s. 290-291.

¹² Doç. Dr. Şerare Yetkin, Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İst. 1972, s. 29-33. Mihrabın daha sonra İlhanlı Dönemine ait olduğu, 1235 yılında camiyi yenileyen ve külliye'ye ismini veren Gülük Şemseddin tarafından yaptırılmış olabileceği ileri sürülmüştür.

¹³ Edhem, s. 34

III. MAHPERİ HUNAT (HUAND) HATUN

Kayseri’de kendi adı ile anılan en büyük camiyi, bunun yanında medresesi, hamamı, türbeyi vakıf kayıtlarına göre yine Kayseri’de bir hanı ve Evliya Çelebi’ye göre de imareti yaptıran bu hatun, Selçukluların büyük sultanı I. Alâeddin Keykubad’ın zevcesi ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in validesidir.

Yukarıda bahsi geçen ağabeyi I. Keykavus’un ölümünden sonra 1220 yılında tahta geçen Büyük Sultan Alâeddin Keykubad, 1221 yılında Alanya’yı fetih için muhasara edince, kaleyi teslim almak üzere yapılan anlaşmada, Kale hâkimi Kır Vart’ın kızı ile evlenmek şartı da bulunuyordu ki bu kız Sultan’la evlendikten sonra “Mahperi” ismini alan bu hatun olmalıdır. Ancak Mahperi Hatun halk arasında daha çok Farsça hanımefendi manasında olan “Huand” ve bundan gelen hâli ile “Hunat” ismi ile tanınmıştır. Keykubad, dinimizin gösterdiği müsamahaya dayanarak O’nu dinini değiştirmeye zorlamamış, o da kocasının hayatında Hristiyan kalmıştır. Mahperi Hatun, Keykubad hayatta iken herhangi bir varlık gösterememiştir. Ancak Sultan’ın büyük oğlu Keyhüsrev ondan olmuştur. Keykubad 1237 yılında Kayseri’deki Keykubadiye Sarayı’nda emirlerini toplayarak kendisinden sonra tahta geçecek oğlunun, layık görmediği büyük oğlu değil de Eyyubiler’den almış olduğu diğer zevcesi Melike Adile Hatun’dan¹⁴ olan ortanca oğlu olduğunu açıklamış ve bu hususta ileri gelen devlet adamlarından söz almıştır. Ancak bu karardan kısa bir müddet sonra yine Kayseri’de aniden meydana gelen şüpheli vefatı onun bu vasiyetinin gerçekleşmesine mani olmuş, beylerin çoğunluğu biraz da zorlanarak büyük şehzade olan, Mahperi Hatun’dan olma II. Gıyaseddin Keyhüsrev’i tahta çıkarmışlardır.

Mahperi Hatun bundan sonra büyük valide sultan olarak dinini değiştirip hemen imar etme hayır faaliyetlerine girişmiştir. Önce oğlunun saltanatının ilk yılı olan 1238 yılında Kayseri’deki Camii’ni yaptırmıştır ki buna ait kitabeleri caminin iki kapısı üzerinde bulunmaktadır. Cami ile birlikte bu çok önemli Selçuklu külliyesine dâhil olan medrese ve hamamın da bu hatun tarafından yapıp yapılmadığı kesin belli değildir. Bilhassa medresenin kendisinden önce, belki de Keykubad tarafından yaptırılmış olduğu, ancak Hunat Hatun’un burasının evyanı önüne sonradan bir revak ilave ettirdiği mimari tetkiklerden anlaşılmıştır.¹⁵ Cami aynı zamanda köşede hamamın da duvarını kesmiştir. Ancak cami içindeki şahane ahşap işçilikli Selçuklu minberi ile hamamın kadınlar kısmını süsleyen ve bir kısmı, Kayseri Müzesi’nde olan tasvirli Selçuklu çinileri ona ait olmalıdır.

Cami ve medrese arasında bulunan ve Selçuklular’ın en güzel kümbetlerinden birini teşkil eden Hunat Hatun türbesi yine kendisi tarafından, mezar kitabesine göre oğlunun da vefatından sonra inşa edilmiştir. Türbedeki eski bir mermer lahit kapağı işlenerek meydana getirilen mezar taşının bir tarafında Ayet’el - kürsi, diğer tarafında da kendi isim ve sıfatları yazılıdır. Türbe içinde bulunan üç mezar taşından bu lahadin hemen yanındaki mezar taşı torunu Selçuki Hatun’a ait olup diğeri belli değildir. Hunat Hatun bundan sonra kendisini tamamen hayrata vermiş ve yine Kayseri’nin İncesu ilçesinde dağlar üzerine yaptırdığı Şeyh Turesan Zaviyesi¹⁶ yanında Tokat ve

¹⁴ Bu Hatun’un da mezarı Kayseri’de olup türbesi -Sivas yolundaki Çifte Kümbet’tir. Edhem, s. 85-87.

¹⁵ Haluk Karamağaralı, Kayseri’de Hunat Camii’nin Restitüsünu, *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, s. 199 vd.

¹⁶ Mehmet Çayırdağ, Kayseri’nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, *Belleten*, s. 174.

Yozgat'ta altı büyük kenvansarayı inşa ettirmiştir. Bunlar arasında Pazar ilçesi yakınındaki Çekek Suyu Hanı, Ezinepazar Hanı, Tahtoba Hanı ve İbibse Hanları bulunmaktadır.¹⁷ Bu büyük hayırsever Hatun'un ne zaman vefat ettiği malum değildir. 1243 yılında Moğollar'ın Anadolu'yu işgallerinde, yanında torunu ve gelini de bulunduğu hâlde Moğollar'ın eline geçtiği, 1254 yılında da Moğollara elçilikle gitmiş olduğu tarihlerde kayıtlıdır.¹⁸

Kayseri'de eser bırakan bu hatunlardan başka hükümdar ailesi ile bir irtibatının olup olmadığı malum bulunmayan ve türbesi meşhur Döner Kümbet olan Şah Cihan Hatun'u da bu vesile ile burada zikrederim.

¹⁷ Kurd Erdman, *Das Anatolische Karavansaray Des. 13.: J. H., Teil I*, Berlin 1962, No. 32, s. 122; M. Kemal Özergin, Anadolu'da Selçuklu Kenvansarayları, *İ. Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, C. XV, s. 20, s. 154.

¹⁸ Edhem. s. 81, 82.

KAYSERİ'DE XIV VE XV. YÜZYILARDA İKİ EMİR AİLESİ EMİR ZAHİREDDİN MAHMUD VE EMİR ŞEYH ÇELEBİ

Kayseri'de XIV ve XV. yüzyıllarda çeşitli kaynaklarda aile fertlerinin isimlerine rastladığımız iki önemli emir-vali bulunmaktadır. Bunlardan birincisi XIV. yüzyılın ilk yarısında bir dönem İlhanlılar'ın Anadolu Valisi olan Emir Zahireddin Mahmud, diğeri ise XV. yüzyılın başlarında Karamanoğullarının Kayseri Valisi Emir Şeyh Çelebi'dir. Daha önce yapmış olduğumuz çalışma ve yayımlarımızda üzerinde durduğumuz bu iki emir ve kendileri gibi idari görevlerde bulunan aile fertleri bu araştırmamızın konusu olacaktır.

EMİR ZAHİREDDİN MAHMUD VE AİLESİ

Yukarıda zikredildiği gibi Emir Zahireddin Mahmud, Moğollar'ın Anadolu Valilerinden biri olup İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han tarafından 729 (1329) yılında bu göreve getirilmiştir. Babası Uygur Esen Kutluğ'dur. 719 (1319) yılında bir kısım İlhanlı emirlerinin, devlete hakim ve hükümdara etkin olan Emir Çoban ve Ebu Said'e karşı harekete geçilmesi neticesinde meydana gelen Zencan Çayı Muharebesinde, Uygur Esen Kutluğ oğlu Emir Mahmud ve diğeri bir kısım emirler Çoban ve Ebu Said tarafını tutmuşlar, hadiseden sultan tarafı büyük bir zaferle çıkmıştır. Sultan Ebu Said bu zaferle "Bahadır" unvanı almıştır.

729 (1329) yılında Ebu Said Anadolu Valiliğini Uyrat Muhammed'den alıp Esen Kutluğ oğlu Mahmud Bey'e verdi. Emir Muhammed ve Emir Mahmud'un Anadolu Valilikleri hakkında fazla bir malumat bulunmamaktadır. 733 (1332/1333) yılında (Emir Mahmud'un Bünyan'da yaptırmış olduğu aşağıda bahsi geçecek cami kitabesine göre 734-1333 yılında) merkeze çağrılan Emir Mahmud'un yerine Anadolu valiliğine önce Algu oğlu Devletşah tayin edilmiş, ancak Anadolu'ya gelmeden vefat ettiğinden valiliğe Celayir Şeyh Hasan getirilmiştir. H. 734/M1333-34 yılında Ebu Said Bahadır Han'ın Emir Misafir İnak'ı yükseltmesini çekemeyip bu emiri bertaraf etmek isteyenler arasında, daha sonra Anadolu'da valilik yapıp kendi adına devlet kuracak olan Uygur Alâeddin Eretna ile Emir Mahmud da bulunuyordu. Bu hareket muvaffakiyetsizlikle neticelenince Ebu Said bu emirlerin her birini bir kaleye hapsedirdi. Eretna Anadolu'ya kaçtı ve Vali Celayir Şeyh Hasan onu Sultan'a affettirdi.

Ebu Said'in 736 (1335) yılında ölümünden sonra İran'da İlhanlı tahtına Arpa Han çıkarıldı. Ancak yine İlhanlı ailesinden Musa'yı destekleyen Diyarbakır Valisi Ali Padişah, Arpa Han üzerine yürüdü. Arpa Han'ın yanında bulunan Emir Mahmud ve Sultan Şah'ın Ali Padişah tarafına geçmesi üzerine Arpa Han ve taraftarları yenildi (736-1336).

Bu defa Anadolu valisi Celayir Şeyh Hasan İlhanlı ümerası Hacı Tugay'ın teşviki ile İlhanlı ailesinden Muhammed'i Han ilan edip yanına alarak, Musa Han ve Ali Padişah üzerine yürüdü

ve onları 1336 yılında mağlup edip Ali Padişah'ı öldürdü. 738 (1339) yılında ise Azerbaycan'da Mugan kışlağında Musa Han ve Emir Mahmud'u da ortadan kaldırdı. Hâlbuki onlar kendisine iltica etmişlerdi. İran'da Hemadan bölgesi Emir Mahmud'un Dirligi idi.¹

Emir Zahirreddin Mahmud Kayseri'nin Bünyan ilçesinde² 734 (1333) yılında yaptırmış olduğu Ulu Cami'nin kitabesinde emirü'l-umera adilî, müeyyedi, muzafferi, kahirü'l-fisk, katilü't-taği, zahirüd-devlete ve'd-din unvanları ile anılmakta, babasının ismi yukarıda geçtiği gibi Esen Kutluğ değil "Tac-ı Kızıl" olarak geçmektedir.³ Mevlevî kaynaklarından Ahmed Eflâki'nin "Ariflerin Menkıbeleri" isimli eserinde konumuzla ilgili şöyle bir bölüm bulunmaktadır. İlhanlıların Anadolu Valisi Timurtaş, Mevlevî Şeyhi Abid Çelebi'yi uç beylerinin kendisine biat etmeleri için elçi olarak gönderilmek üzere Eretna Bey'i vazifelendirilmiş, Abid Çelebi bu vazifeden affedilmesi için Eretna'ya aracı olarak Ahmed Eflâki'yi göndermişse de isteği kabul edilmemiştir. Çelebi istemeyerek çıktığı bu seyahatten dönüşünde Konya'ya geldiğinde, Konya'da Tac-ı Kızıl'ın oğlu Emir Zahirreddin'den başka kimsenin kalmamış, hepsini Rum (Anadolu) hudutlarından çıkıp Şam'a (Suriye'ye Memlûklere) gitmiş olduklarını görmüştür.⁴ Abid Çelebi ve yanındakiler Konya'ya geldiklerinde Zahirreddin de Gavele Kalesine (Konya yakınında) gitmişti. Eserin diğer bir bölümünde Tac-ı Kızıl'ın oğlu Mefahirü'l-umera Zahirreddin'in bir zaman Konya'nın hâkimi olduğu (Anadolu Valisi) hükümeti idare etmekte ve halka bakmakta eşinin bulunmadığını belirterek Mevlevîlerin kerameti ile ilgili şu hadise anlatılmaktadır: Zahirreddin bir gün bir ziyafet esnasında Abid Çelebi'nin uzun bıyıklarını tenkit etmiş, Abid Çelebi de ona cevap vermiş, bu esnada Şeyh Hasan Timurtaş'tan (Timurtaşi olsa gerek, Timurtaş'ın oğlu Şeyh Hasan) acayip bir haber gelmiş (Memlûkler tarafından öldürülen Demirtaş'ın yaşadığı hakkında, Oğlu Şeyh Hasan'ın ortaya attığı asılsız iddia olabilir, bkz. yukarıda geçen kaynaklar), yemek yemeden atına binip gitmiş, birkaç gün sonra da bir ok yarası ile vefat ettiği öğrenilmiştir.⁵ Aşağıda bahsi geçecek olan Emir Zahirreddin Mahmud'un oğlu Taşkın (Taşhun) Paşa'nın Konya'nın Kemertaş köyünü satın aldığına dair 751 (1350) tarihli satış senedinde ailenin fertleri şu şekilde sıralanmıştır.

- 1 Prof. Dr. Faruk Sümer, Anadolu'da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 1, Ankara 1970, s. 85, 92, 93, 95, 96.
- 2 Bünyan ilçesi, daha önce Sarımsaklı isimli bir köy ve Sivas'a bağlı Aziziye (şimdiki Pınarbaşı) kazasına bağlı iken Sultan II. Abdülhamid zamanında 1312 (1894) yılında Zamantı, Sarioğlan ve Kuzugüdenli (Akkişla) nahiyeleri de dâhil edilerek kaza haline getirilmiş ismi de Padişaha nisbetle Bünyan-ı Hamid olarak değiştirilip Kayseri'ye bağlanmıştır, Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Sultan II. Abdülhamid Dönemi Bina ve Kitabeleri, 1. Kayseri Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 1997 s. 43-60. Cumhuriyet Dönemi'nde kazanın ismi sadece Bünyan olarak kalmıştır.
- 3 Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, *Tarih Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi-1984, S. XXXIV, s. 508.
- 4 Bu sırada İlhanlıların Anadolu Valisi olan Demirtaş, Anadolu'da ayrı bir devlet kurmak üzere istiklalini ilan etmiş, ancak yukarıda bahsi geçen kudretli İlhanlı Emiri olan babası Emir Çoban'ın Sultan Ebu Said Bahadır Han tarafından öldürülmesi üzerine bu ikinci istiklal teşebbüsünde de muvaffak olamayarak 727 (1327) yılında bir kısım emirleri ile birlikte Memlûklere iltica etmiştir, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı, Emir Çoban Soldoz ve Demirtaş, *Belleken* 1967, S. 121-124, s. 622-640; Faruk Sümer agm. s. 83-91; Doç Dr. Kemal Göde, Eretnalılar, Ank. 1994, s. 31-36, Menakibül Arifin'deki "Zahirreddin'den başka bütün emirlerin Suriye'ye gitmiş olması ifadesinden bu hadisenin kastedildiği anlaşılmaktadır. Emir Çoban ve oğlu Demirtaş'ın Kayseri'deki torunları olan Kurtluğ Tekin Hatun hakkında aşağıda Emir Şahap Türbesi bahsinde bilgi verilecektir.
- 5 Ahmed Eflâki, Ariflerin Menkıbeleri, çev. Tahsin Yazıcı, İst. 1973, Ç. 11, s. 337, 530.

Melik Sencer'in oğlu Tacdar diye meşhur Emir Şemseddin Ahmed'in oğlu Emir Zahireddin Mahmud'un oğlu Taşhun Paşa.⁶

Görüldüğü gibi Zahireddin Mahmud'un babasının ismi üç şekilde, Esen Kutluğ, Tacıkızıl (Altıntaç) ve Tacdar Şemseddin Ahmed olarak geçmektedir. Tacıkızıl ile tacdar birbirine yakın bir isim gibi görünmektedir ve herhâlde Şemseddin Ahmed'in sarayda (İlhanlı Sarayı) hükümdarın tacının muhafazası gibi bir görevini hatırlatmaktadır. Ancak Esen Kutluğ tamamen farklıdır. Bu dönemde Anadolu Emirliğinde bir başka Emir Mahmud'un ismi geçmediğine göre Mahmud'un babası olan Şemseddin Ahmed'in Türkçe ismi Esen Kutluğ, isim gibi kullanıldığı unvanı da Tacıkızıl veya Tacdar olmalıdır. Bünyan Camii'nde ve Menakıbül Arifin'de geçen Tacıkızıl ismi aynı zaman da Kayseri'de şimdi kalkmış eski bir mahallenin de ismi idi. Bu mahalle şehirde Yoğunburç, Sivas Kapısı ve Sultan Hamamı arasında bulunuyordu. Öyle anlaşılıyor ki Tacıkızıl ve Tacdar Emir Şemseddin Ahmed, İlhanlı emirlerinden olup, Anadolu'da da görev yapmış, Kayseri'de de bir süre bulunmuş ve ismi geçen mahalleye bir kısım eserler yaptırarak adını vermiştir. Başbakanlık arşivinde bulunan 926 (1520) tarihli Karaman ve Rum Vilayetlerine ait İcmal Defterinin 220. sayfasında Kayseri'de Tacıkızıl Mescidi isimli bir mescit kayıtlıdır.⁷ Onun Esen Kutluğ ismi ile tarihi şahsiyetine gelince;

Olcaytu Hudabende Mehmed ve Ebu Said Bahadır Han devirlerinde, sultanların en yakını İlhanlı ümerası arasında üstün vasıfları ile ismi geçmektedir. Olcaytu zamanındaki (1304-1316) beylere dair Kaşanlı Ebü'l-Kasım Abdullah'ın Tarih-i Olcaytu isimli eserinde verdiği listede yedinci emir olarak gösterdiği Emir Esen Kutluğ'un şeceresi şu şekilde yazılmıştır: "Emir-i muazzam Hüsrev-i adil Muizziddin İsen Kutluğ püser zengi bin sinba (Sencer?) bin Tarım bin Tuğrulbeğ bin Kılıç bin Sungur bin Gencik bin Tosbuga bin Altan Han." Ayrıca Esen Kutluğ'un yüksek vasıflarını da düşünceli, akıllı, savaşçı, bilgili, kifayet, dirayet ve üstün ahlak sahibi, çevgan müsabakasında kendinden yüksek ve akranı ümerayı geçen olarak belirtilmiş ve Uygur kavminden olduğunu ilave etmiştir.⁸ Ebu Said Bahadır Han'ın da has adamlarından biri idi. 717 (1318) yılında Demirtaş Anadolu Valisi olurken Esen Kutluğ da Horasan Valisi olmuştur. Ancak bir yıl sonra 718 (1318) yılında vefat etmiştir. Sultan tarafından sevilen iyi ahlaklı ve dirayetli bir emir olan Esen Kutluğ yaşasa idi Çoban'ın yerine geçebilecek bir emirdi. Uygur Han sülalesinden geldiği yukarıdaki kayıta görülen Esen Kutluğ, Sultan Olcaytu İslamiyet'te Sünniliği bırakıp Şiiliğe geçince, Emir Çoban'la birlikte Sünni itikadında devam etmiş ve bunu açıklamaktan çekinmişlerdir.⁹

Esen Kutluğ'un Kür Buga isimli kardeşi vardı ve o devirde Anadolu emirleri arasında idi. 719 (1319) yılında bir kısım emirlerin İlhanlı merkezinde Emir Çoban ve Sultan Ebu Said'e karşı harekete geçmeleri üzerine Anadolu'da da Çoban'ın oğlu Vali Demirtaş'a karşı da hareket başlamıştı. Bu hareket içinde bulunan emirler arasında Kür Buga'da bulunuyordu. Niğde taraflarında

⁶ M. Zeki Oral, Anadolu da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, *Vakıflar Dergisi*, Ank. 1962 S. V., S. 64, 65.

⁷ Mehmed İnbâşi, XVI. YY. Başlarında Kayseri, 1992-Kayseri, s. 55. Tacıkızıl'ın bu mahallesinde yaptırdığı cami sonradan harap olmuş, yerine XVII. yüzyılda şimdiki Cıncıklı (Çiğdeli) Camii yaptırılmıştır.

⁸ Sümer, agm. s. 19

⁹ Sümer, s21, 83, 85, N. 87.

başlayan bu isyan esnasında Demirtaş bir hisarda muhasara edilmişti. Ancak bu arada Kür Buga ile emirlerden İcil arasında ihtilaf çıkması ve merkezde Çoban'ın zafer kazandığının (Zencan Çayı Muharebesi) duyulması üzerine Demirtaş sığındığı yerden çıkmış, Kür Buga ve diğer asi emirleri öldürerek intikamını almıştı.¹⁰

Zahireddin Mahmud'un dedesi, Esen Kutluğ'un babası Tarih-i Ulcaytu'daki şecerede Senba, Konya'daki yukarıda bahsi geçen satış senesinde Melik Sencer olarak geçmektedir. Zeki Oral'ın bahsi geçen makalesinde Melik Sencer'in Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan'ın (1156-1192) oğullarından Konya Ereğlisi Meliki olan Sencer Şah¹¹ olabileceği hakkındaki tahmini, tarih farkından ve Selçuklu ailesinden gelen şahısların İlhanlı Dönemi'nde emirlik yapmalarının mümkün olamayacağı düşüncesi ile mümkün görünmemektedir. Zaten Tarih-i Ulcaytu'daki şecere onların eski Türk Han sülalesine kadar giden soylu bir aileden olduğunu ortaya koymaktadır. İki kayıta hükümdarlık geçmişleri ile birbirini teyit etmektedir. Zahireddin Mahmud'un isminin geçtiği bir başka belge Kayseri'de Tekgöz Kaplıcasının 931 (1525) yılında Saide Hatun tarafından vakfedildiğine dair Arapça vakfiyedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 2105 numaralı defterin 456. sahife ve 76. sırasında kayıtlı vakfiyede "Kudret Hamamı" denilen kaplıcanın çevresinde bulunan ve sınırları tarif edilen Kalkancık isimli köyün (şimdi de merkeze bağlı bir köy) arazisinin gelirinin "Emir-i Muazzam Zahireddin Mahmud'un oğlu Emir-i mükerrerem ve muhterem Taceddin Mesud'un torunlarından küçük (tıfil) İbrahim Bey'e ve evladına vakfedilmiş olduğu kayıtlıdır. Bu aile Kayseri'de bugünde devam etmekte olup vakıftan hisse almaktadır.

Buradaki kayda göre Zahireddin Mahmud'un Taşkın Paşa'dan başka yine idari mevkii (emir) olan Taceddin Mesud isimli bir diğer oğlu olduğu ve bundan gelen neslin XVI. asrın başlarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Emir Taceddin Mesud'un şahsiyeti ve görevleri hakkında bir bilgi edinilemediği gibi Saide Hatun'un da aileye ne türlü bir bağı bulunduğu belli değildir. Belki de ailenin gelini ve vakıfta geçen İbrahim'in annesidir. Bu hanımın vakfettiği Kalkancık karyesinde medfun olduğu Kayseri vakıf tahrir fihristinin 162. sırasında kayıtlıdır. Köyde bugün yeniden yapılmış bir türbe bulunmaktadır.

Vakıflarca bugünde kiraya verilerek işletilen Tekgöz (vakfiyede Hamam-ı Rabbani, Tekgöz ismini yakınında Kızılırmak üzerinde bulunan Tekgöz, eski kayıtlarda ismi Yalnız Göz olarak geçen köprüden almıştır) Kaplıcasının Saide Hatunun 931 (1525) yılındaki vakfından evvel 906 (1500) ve 926 (1520) yılındaki tahrirlerde "Mirimen (küçük testi) ılı su" ismi ile kaydedilmiş ve Ahmed Hisari¹² yakınında olduğu belirtilmiştir.¹³

¹⁰ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, Selçuklu Devletleri Tarihi, Yay: M. Nuri Gençosman, Ank. 1943, s. 339, 340; Sümer, s. 85.

¹¹ Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 216, 217.

¹² Ahmed Hisari, Kayseri merkezine bağlı Yuvalı köyü ve Tekgöz Köprüsü ile kaplıcası yakınında olup, bir kısım tarihi hadiseye de sahne olmuştur. Nitekim Anadolu Selçuklularından II. İzzeddin Keykavus ile IV. Kılıç Arslan arasında kardeşler mücadelesi esnasında 652 (1254) yılında burada karşılaşmışlar ve yapılan muharebe Kılıç Arslan'ın ağabeyine yenilip esir düşmesi ile neticelenmiştir; İbni Bibi, Anadolu Selçuki Devleti Tarihi, çev. M. Nuri Gençosman, Ank. 1941, s. 253; Turan, s. 475.

¹³ Yasemin Demircan (Özırmak) Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları Kayseri, 1992, s. 30.

Zahireddin Mahmud'un Ay Melik adlı bir kardeşi de bilinmektedir. Ay Melik H.743/M.1342 yılında Curdabakan taraflarında bulunuyordu. Demirtaş'ın oğlu Melik Eşref ve amcası Yağı Bastı Şiraz'a giderken Curdabakan yöresinde kalabalık bir oymak topluluğunun başında bulunduğunu öğrenince onunla savaşımlar ve pek çok ganimetler ele geçirmişlerdir.¹⁴

Yine Mahmud'un Muhammed adlı bir oğlu bulunmaktadır. Celayir Şeyh Hasan'ın emirleri arasında yer alan bu emir H. 740/M. 1340 yılında Cagatu'da yapılan savaşta onun ordusunda bulunmuştu. Bu aile Hemedan ve Huzeyfe bölgesini idare etmişti.¹⁵

Emir Zahireddin Mahmud'un Kayseri'nin Bünyan ilçesinde yaptırmış olduğu camiye gelince; Ulu Cami, Cami-i Kebir veya sonradan tamirat yapmış olan şahsın ismi ile Salih Bey Camii olarak anılan bu cami, daha çok mimarının ismi ile meşhur olmuştur. Kible duvarına dik üç neften ibaret olup ikişerli iki sıra ayağın taşıdığı kemerlere basan ahşap mertekli tavanla örtülü cami; portalindeki geometrik örgü ve stilize hayvan (kurt) başı motifleri ile dikkat çekmektedir.¹⁶ Yine geometrik motifli ve üzeri dilimli nişli mihrabı¹⁷ ve sonradan değiştirilmiş minberi bulunmaktadır. Cami son zamanlarda vakıflarca onarılmıştır. Caminin kapısı üzerinde, portal nişinin iki yanında devam eden iki satırlık Selçuklu sülüsü ile yazılmış kitabesinin geniş tutulmuş üst satırında Kur'an IX -18. ayeti, daha dar tutulmuş alt satırında mescit yaptırانların ahiretteki mükâfatı ile ilgili hadis ve

امر بعمارة هذا المسجد المبارك امير الامرا عادلي مؤيدي مظفري قاهر الفسق قاتل
الطاغي ظهير الدولة و الدين محمود بن تاج قزل احسن الله عاقبت توفي في غرة مفتح
شهر المحرم سنة اربع و ثلثين و سبعمائة

yazılıdır.

Tercümesi: Bu mübarek mescidin imarını emirlerin emiri adil, müeyyed, muzaffer, fasıkları kahreden, isyankârları katleden Zahireddin Mahmud Bin Tac-ı Kızıl –Allah onun akıbetini iyi eylesin– emretti. (Yedi yüz) otuz dört senesi aylarının ilki olan Muharrem ayının başında (1333 Eylül) yazıldı.

Kitabenin cephe hizasına çıkan sağ ucundan alt alta üç satır hâlinde,

عمل كاليان بن قرابولي

(Kara Bolu harekeli seklı ile Bula-oğlu Kaluyan yaptı) sol ucundan yine üç satır hâlinde kitabeyi yapanın ve babasının ismi bulunmaktadır.¹⁸ Kitabenin kâtip isminin yazılı olduğu sol köşesi, yakın zamanlarda taşıma hatası sebebi ile kendiliğinden kırılıp dağılmış, bu kırıkla sadece inşa tarihinin yüzler hanesi kaybolmuştur. Daha önce caminin mimarisi hakkında yapılan yayında kitabe ve tarih kısmı tam okunmadığından burada ismi geçen Mimar Kaluyan, Anadolu Selçuk-

¹⁴ Sümer, s. 96, 97 N. 5.

¹⁵ Sümer, s. 97 N. 5, 99.

¹⁶ Sadi Dilaver, Bünyan Ulu Cami, *Sanat Tarihi Yıllığı* 2, İst. 1966-1968, s. 184-194.

¹⁷ Ömür Bakırer, *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mıbrapları*, Ank., 1976, s. 171-172. Şek: 41, Res. 98. 99.

¹⁸ Çayırdağ, agm. s. 507-510. Kitabenin tarih kısmında geçen son kısmı bu ilk yayınıımızda az farklı tespit edilmiştir.

lularının büyük mimarı Kaluyan zannedilmiş ve bu hata ile cami on üçüncü yüzyılın ortasında tarihlenmiş,¹⁹ buna dayanan sonraki birçok yayında da yanlış tekrar edilmiştir. Kırık olan tarihin yüzler hanesinin, Zahireddin Mahmud'un yaşadığı devir göz önüne alınarak kolaylıkla 700 olduğu ortaya çıkabilmektedir.

Caminin mimarı Kara Bolı oğlu Kaluyan'ın daha önce 728 yılı Safer ayında (1327 Aralık/1328 Ocak) Kayseri'de Emir Şahab Türbesi'ni²⁰ de yapan mimar olarak, türbede kitabesi bulunmaktadır. Şimdiye kadar okunmayan bu kitabe

¹⁹ Dilaver agm. s. 193.

²⁰ Emir Şahab Türbesi'nin kitabesi şöyledir.

هذا تربة المرحوم المغفور الامير شهاب نور الله قبره في صفر سنة ثمان وعشرين وسبعمئة

Tercümesi; bu türbe merhum ve mağfur Emir Şahab'ındır, Allah kabrini nurlandırın. Yedi yüz yirmi sekiz saferinde (Aralık-Ocak 1327) vefat etti.

Türbe içinde üç adet lahit tarzında kitabelerin yazıldığı baş kısımları yükseltilmiş mermer mezar taşlarından kible tarafında bulunanı Emir Şahab'a, ortadaki de karısı olması lazım gelen Kutluğ Tekin Hatun'a aittir. Kitabeler mezar taşlarının yükseltilen baş kısmının iç tarafına ve üst yüzeyine yazılmıştır. Dış kısımda kandil motifi vardır. Lahitin diğer yüzeylerinde bu devir mezar taşlarına yazılması âdetten olan herhangi bir ayet ve hadis gibi yazılar bulunmaktadır.

Emir Şahab'ın mezar taşında iç kısımda:

الشهيد المرحوم المغفور شهاب بك طاب الله ثراه

Üstte;

توفي ... رحم صاحبه

Tercümesi; (.Bu kabir) şehid, merhum, mağfur Şahab Bey'indir Allah makamını güzelleştirsin..... vefat etti. Kutluğ Tekin Hatun'un mezar taşında, iç yüzde:

هذا قبر

المرحومة المغفورة

ست الدنيا والدين

قتلغ تكين خاتون

نور الله قبرها

Üst tarafta:

قد انتقلت من دار الفنا الى دار البقا في سنة ثلث وثلثين وسبعمئة الهجرة النبوية

Tercümesi; Bu kabir merhume, mağfure din ve dünyanın hanımı (sittetüddin) Kutluğ Tekin Hatun'undur. Allah kabrini nurlandırın. Nebi'nin hicretinin yediyüz otuz üç senesinde geçici mekândan daimi mekâna intikal etti. Türbede aynı tarzda yapılmış kapı tarafında bulunan üçüncü mezar taşının baş kısmının iç ve dış yüzeyine yazılmış kitabesi maalesef okunamayacak şekilde yıpranmış ve silinmiştir. Bu mezar taşı muhakkak ki Emir Şahab ve Kutluğ Tekin Hatun'un bir yakınına (belki çocuklarına) aittir.

728 yılında vefat etmiş olan Emir Şahab hakkında bir malumat edinilememiştir. Mezar taşında Emir Şahab Bey olarak yazılmış olan bu zat muhakkak ki devrin idarecilerinden birisidir. Aşağıda bahsedilecek hanımı Kutluğ Tekin Hatun'un tarihî şahsiyeti dolayısıyla mühim bir aileye damat olmuştur. Bezm ü Rezm'de geçen, 14. asrın sonlarında Kadı Burhaneddin'in emirlerinden olan Emir Şahab'la tarih farkı sebebi ile alakasının olmadığı malumdur, Erdeşir-i Esterâbâdi, *Bezm ü Rezm*, çev. Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Ank. 1990, s. 400, 401, 405, 406.

Kutluğ Tekin Hatun'a gelince, mezar taşında Emir Şahab Bey'in hanımı olduğu yazılı değilse de aynı türbede medfun bulunması onun zevcesi olması ihtimalini akla getirmektedir. Kızı veya başka bir yakını olsa idi mezar taşında belirtilir idi. Kutluğ Tekin Hatun hakkında XVI. yüzyıl vakıf kayıtlarında bilgi bulunmaktadır. Bu kayıtlarda şeceresi şöyle

عمل كالين بن بقر ابوا

şeklinde dir.

Kitabede Bünyan Camii'nden farklı olarak Kaluyan ismi "Kaluyun" olarak yazılmış, baba adı da biraz karışıklıkla "Bikara Buva" gibi yazılmışsa da bu karışıklığın Arapça bilmeyen hattatın harfleri karıştırmasından ileri geldiği ve aslının "Kara Bolı" olduğu tahmin edilebilir. Kitabenin bazı harfleri kırılmış olup izlerinden okunabilmektedir. Aynı mimarın Kayseri'de yaptığı üçüncü bir eser bulunmaktadır. Burası da bizzat Eretnalı Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eretna'nın Muharrem 740 (Temmuz-Ağustos 1339) yılında yaptırmış olduğu Köşk Medrese diye bilinen, Eretnalı sultanların kabirlerinin de bulunduğu kümbetin yer aldığı binadır.²¹ Kümbetin kapısının sağ tarafında bulunan sütun başlığındaki mimar kitabesi yine şimdiye kadar okunmamıştır. Burada da Emir Şahab Türbesi ve Bünyan Ulu Cami gibi, "amele Kaluyun bin Kara Bolı" olarak yazılmıştır. Fark sadece kitabedeki yer darlığı sebebi ile "Bolı"daki vav harfi eksikliğidir.

Böylece bu tespitlerle Kayseri'de XIV. yüzyılın ilk yarısında İlhanlı Eretnalı Dönemlerinde devlet mimarı olarak gözüken, Anadolu Selçukluları'ndaki meşhur mimar Kaluyan'ın ismini almış (Bünyan Ulu Cami'nde Kaluyan, diğerlerinde Kaluyun) H. 728/M. 1327, H. 734/M. 1333 ve H. 740/M. 1339 yıllarında üç eser yapan bir mimar ortaya çıkmış oluyor.

Zahireddin Mahmud'un oğlu Emir Taşkın Paşa'ya gelince; Ürgüp'ün Damsa (şimdiki adı Taşkın Paşa) köyüne yaptırmış olduğu cami, türbe ve medreseden oluşan külliyesi ile ve bilhassa camiindeki üstün sanat işçilikli ahşap mihrap ve minberi ile meşhur olan bu bey, on dördüncü yüzyılın ortalarında Eretnalı emiri olarak görünmektedir. Zira Ürgüp ve çevresi bu tarihlerde Eretnalıların, Alâeddin Eretna'nın hâkimiyet sahası içinde idi. Yukarıda geçen 751 tarihli sene-
inde Taşkın Paşa

verilmektedir: Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş'ın oğlu Şeyh Hasan Büzürg'ün oğlu Emir Bayram Şah'ın kızı Kutlu Tekin Hatun, Yasemin Demircan (Özırmak), *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 55; Mehmed İnbaşı *XVI. yy. Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s. 68. Emir Çoban bu kayıtlarda "Emir Çobanü'l-hükkam be-Bağdat" olarak geçmektedir. Buradan Kutluğ Tekin Hatun'un yukarıda bahsi geçen İlhanlıların meşhur devlet adamı Emir Çoban'ın ve oğlu Anadolu Valisi Demirtaş'ın torunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple kocası Emir Şahab da mevkii ve İlhanlılara yakınlığı itibarıyla Kayseri'de herhâlde mühim görevlerde idi. Kocasının ve kendisinin mezarını vakıf kurarak yaptıran Kutluğ Tekin Hatun bu işi İlhanlıların Kayseri'deki mimarı Kaluyan'a havale etmiştir. Kayseri'nin Yanıkoğlu Mahallesi'nde şimdi park içinde, Babük Bey ve Suyakanmış (Suyurgatmış) Hatun türbeleri yanında bulunan bu türbe üst üste iki tonozlu yapıdan ibaret sade bir eser olup, alt girişin üzerinden çifte merdivenle üst giriş olan basit mukarnas kavsaralı portale çıkılır. Portalin başkaca tezyinatı bulunmamaktadır. Kapı üzerindeki mermer kitabe yanında bulunan mermer kabaralar yakın zamanda çalınarak kaybolmuştur. Mimar kitabesi mukarnas arasındadır. Dikdörtgen cephe üzerinde üç adet dendan vardır. Üst katın güneyinde mihrabı, sağ ve solda pencereleri, ortada tonozu takviye eden kemeri bulunmaktadır. Üstü üçgen çatılı taş kaplamadır. İki kat arası dıştan konsol silme ile belirtilmiştir. Türbe, Vakıflarca onarılmıştır.

Kayseri'de aynı dönemde Kutluğ veya Şah Kutluğ Hatun isimli bir hanıma ait çok daha sanatlı bir türbe Emir Şahab Türbesi'nin 200 m kadar batısında bulunmaktadır, Çayırdağ, agm., s. 511, 512.

²¹ Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İst. 1334, s. 109; Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, s. 76; Mahmud Akok, Kayseri'de Tuzhisarı, Sultanhanı, Köşk Medrese ve Alaca Mescit Diye Tanınan Üç Selçuklu Mimarı Eserinin Rölövesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, s. XVII-2, 1968; Göde, *Eretnalılar*, s. 157; Nermin Şaman-Turgay Yazar, Kayseri Köşk Hanığıahı, *Vakıflar Dergisi* S. XXII, s. 301, 314.

افتحار الاعظم مستجمع جميع المعالي والمكارم عمدة الدولة مخلص الملك مختر
الملوك و السلاطين ابو الحارث طشحون باشا

“Yüceler yücesi, bütün yükseklikler ve güzel huylar sahibi, büyük adam, devletin direği, hükümdarların desteği, dostu, sultan ve padişahların güzidesi, halk babası Tashun Paşa” gibi yüksek unvanlarla anılmıştır.²² Yine Burdur yazmaları arasında 1128 numarada kayıtlı “Şerh-i İrşad-ı İrşad” adlı kitabın ithaf kısmında tercüme olarak “Şerh-i İrşad-ı İrşad kitabı yüce emir, şan ve şeref sahibi, muhterem, sayısız ihsanlar yapan, ata ve şefaathar babası olan Süleyman Bey’in işareti ile telif olundu. O öyle bir emirdir ki kimse ona karşı duramaz, yaklaşamaz. Bunun hanedanlığı, cömertliği yanında denizler aciz kalır. Eli sıkı, cimri değildir. O, büyük emir, uyanık vezir, yükseklikler semasının kutbu Feleküddin Taşkun Bey’in oğludur. Allah onları zamanların sonuna kadar uzun ömürlerle faydalandırın. İhsanda devletlerinin eli hadleri aşkındır” yazılıdır.²³ Taşkın Paşa ve oğlu Süleyman Bey hakkında bu kayıtlardan başka bir malumat elde edilememiştir. Taşkın Paşa’ya ait olduğu söylenen, Ürgüp’teki köyde cami yakınında bulunan türbede var olduğu belirtilen H. 748 tarihi de görülememiştir. Paşa’nın zikri geçen külliyesinde kendisine ait tarih ve bani kitabeleri bulunmamaktadır. Ancak bunlara ait H. 881/M. 1476 tarihli Karaman Eyaleti vakıflarının yazılı bulunduğu tahrir defterinde Taşkın Paşa’nın köyündeki hayratına ait H. 753 tarihli vakfiyesinin bulunduğu kayıtlıdır.²⁴ Bütün bunlardan her ikisinin XIV. yüzyıl ortalarında Eretnalı emirler oldukları, Ürgüp ve çevresinde görev yaptıkları söylenebilir.

Taşkın Paşa’nın Ürgüp’te eski adı Damsa, yeni adı Taşkın Paşa olan köydeki külliyesi bugün de onarılmış hâlde ve faal vaziyettedir. Bu binalar hakkında ilk bilgiler 1950 yılında Prof. Dr. Ernest Diez, Dr. Oktay Aslanapa ve Mesut Koman tarafından yazılan “Karaman Devri Sanatı” isimli eserde verilmiştir.²⁵ Ancak Taşkın Paşa’yı ve eserlerini Karamanoğullarına mal etmelerinde isabet bulunmadığı gibi (Eretnalı olmaları daha uygun) eserlerin plan ve tariflerinde hatalar vardır. Zaten kendileri de binaları yerinde göremeyip kontrol etme imkânını bulamadıklarını yazmaktadırlar. Cami avlusundaki Hızır Bey Türbesi diye adlandırılan altı ayaklı baldaken (sayeban) tarzındaki türbeden kısaca M. Oluş Arık da bahsetmiştir.²⁶

²² Oral, agm., s. 65.

²³ M. Zeki Oral, Burdur Kütüphaneleri ve Kitap Vakfiyeleri Vesikaları, *Belleten* S. 94, 1960, s. 259, 260.

²⁴ H. 881/M. 1476 tarihli Konya vilayetine ait vakıfların tahririnde, Niğde Vakıfları içinde “Taşgun oğlu Zahirüddin Bey Vakfı, Şeyh Himmet adlı derviş evladdan evlada vakfetmiş. İbrahim Bey (Karamanoğlu) dahi Şeyh Himmet evladına mukarrer kılmış, vakfiye görüldü. Tarihi 753, İbrahim Beğin mektubunun” kaydından sonra vakfa gelir olarak Niğde’ye bağlı Kızılca Mescit köyü, Aksaray’a bağlı Karaöyük köyü yazılmıştır; Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devri’nde Karaman Eyaleti Vakıfları Fibristi*, Ank. 1958, s. 51. Taşkın Paşa’nın vakıflar yaptığı bu bölgeler o devirde Niğde’ye bağlı bulunmakta idi. Kayıtlardaki Taşgun oğlu Zahirüddin Bey kaydının Zahirüddin oğlu Taşgun Bey olarak yazılması gerektiği, yukarıdaki bilgilere göre burada hata yapıldığı tahmin edilmektedir.

²⁵ E. Diez, O. Aslanapa, M. Koman, *Karaman Devri Sanatı*, İst. 1950 s. 184-190. Aynı şekilde medreseyi Aptullah Kuran da Karamanlı eseri olarak değerlendirmiştir. *Vakıflar Dergisi*, S. VIII, s. 212-213.

²⁶ M. Oluş Arık, *Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri*, Anadolu, S. XI, 1967, s. 7; Yine Orhan Cezmi Tuncer 1992 yılında yayımladığı *Anadolu Kümbetleri* adlı eserinin III. cildinde (s. 129-130) bu kümbetin ve Taşkın Paşa’da bulunan Taşkın Paşa ve Kesikbaş türbelerinin geniş mimari değerlendirmelerini yapmıştır.

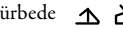
Cami genel olarak içte kibleye dik, taşıma üzer kısa mermer sütun ve değişik antik sütun başlıklarına dayalı kemerler üzerinde üç tonozun meydana getirdiği üç neften ibarettir. Kesmetaş tonozu sütunlar hizasında takviye kemerleri desteklemektedir: Mihrap önünde tek ışıklı küçük kubbe bulunmaktadır. Ahşap mihrap ve minber önce Kayseri Müzesine, buradan da Ankara Etnografya Müzesine nakledildiği için²⁷ mihrap düz taşla, minber de ahşapla sonradan yenilenmiştir. Kible duvarında üst üç mazgal ışıklık; yine bu duvarda iki, doğu duvarında da üç adet ve aşağıda sonradan açılmış geniş pencereler bulunmaktadır. Batı duvarı, arazisinin durumu sebebi ile sağırdır. Kuzeyde bulunan portal mukarnas frizlerin çevrelediği geometrik bordür sıraları ile süslenmiş ve kitabesiz olarak inşa edilmiştir. Avlunun batısına, caminin kuzeybatısına bitişik olarak inşa edilmiş olan son cemaat mahalli (yazlık mescit), ortada iki ayağa dayalı, doğu-batı istikametinde uzanan, avluya bakan batı ağızı açık iki tonozdan ibarettir. Burasının kuzeydoğu köşesinde, dıştan merdivenle çıkılan ezanlık kule minare bulunmaktadır. Cami tamamen kesme taştan inşa edilmiş olup bazı taşlar üzerinde taşçı ustalarının işaretleri bulunmaktadır.²⁸ Kubbe üzerinde taş alem vardır.

Caminin üstün sanat işçilikli minber ve mihrabı yukarıda belirtildiği gibi Ankara Etnografya Müzesinde bulunmaktadır. Minberin kitabelerini Zeki Oral yukarıda bahsi geçen makalesinde yayımlamıştır. Mihrap ise Ömür Bakırer tarafından yayımlanmıştır.²⁹ Her ikisinde de ayetlerden başka herhangi bir bani, usta ve tarih kitabesi bulunmamaktadır.

Caminin doğusunda bulunan ve Taşkın Paşa'ya ait olduğu söylenen sekizgen kümbet-türbe iki katlı olarak kesme taşla inşa edilmiştir. Kare planlı ilk kat kaideden, şevlerle sekizgen gövdeye geçilmekte, buradan yine düz pandantiflerle oluşan kare piramit külahlı türbe örtülmektedir. Külah içten kubbedir. Türbenin üst katının kuzeyinde kapısı, diğer üç cephede zeminle birlikte pencereleri bulunmaktadır. Her pencere üzerinde aynı motifi rozetler vardır. Yine cami gibi, bazı taşlar üzerinde usta işaretleri bulunmaktadır. Üst katta bulunan dört mezar taşından büyük olanı yüksek lahit tarzında, kitabesiz, tamamen geometrik motiflerle süslü olup diğer ikisi yine lahit şeklinde, orta ve küçük ebatta (çocuk mezar taşı), sonuncusu kitabesiz ve sarıklı şahide şeklidir. Türbenin alt katı kayadan oyulmuş, sivri tonozlu ve yine kaya oyularak yapılmış konsollu kapılıdır. Ortada kesme taşla inşa edilmiş uzun ve yüksek sanduka bulunmaktadır.

Avludaki Hızır Bey diye adlandırılan altı ayaklı altıgen türbe Kayseri'deki Suya Kanmış (Suyur-gatmış) Hatun Türbesi benzeri olup alt katı kapısız olarak inşa edilmiş, 1 m kadar yükseklikteki bu bölümün üzerine, esas türbe zeminine güneyden çift merdivenle girilmektedir. Zemin ve üst kat altıgen planla inşa edilmiş, iki kat arası kademeli silme ile belirtilmiştir. Üst katta altıgen köşelere oturtulan ve iki tarafa dönen ayaklar arası sivri kemerlerden dıştan külaha, içten köşede

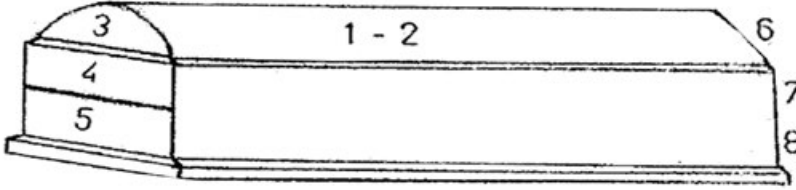
²⁷ Mehmet Çayırdağ, Develi Ulu Cami Ahşap Minberi, *Vakıflar Dergisi*, S. XIV, s. 139-146.

²⁸ Cami ve türbede şeklinde bulunan taşçı işaretleri XII ve XV. yüzyıl Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde yapılan binalar üzerinde görülen menşei Göktürk alfabetine ait harfler ve Oğuz damgaları olan işaretlerdir, karşılaştırmak için bkz. Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Devri Binalarında Bulunan Taşçı İşaretleri, *Türk Etnografya Dergisi*, Ank. 1982, S. XVII, s. 79-97.

²⁹ Ömer Bakırer, s. 171-172, Şek. 41, res. 98, 99.

mukarnaslar ve silme ile kubbeye geçilmiştir. Kesme taşla inşa edilen türbenin iyi bir taş işçiliği vardır. Türbede bulunan üç adet geometrik motifli mermer lahit tarzındaki mezar taşından

Hızır Bey'in Mezar taşında:

1-2) Kur'an II-255 (Ayete'l-kürsi)

- (۳) ربه الامير
 (۴) المرحوم المغفور
 (۵) حضر بك نور الله روحه
 (۶) توفي في ليلة
 (۷) القدر سابع العشرين رمضان
 (۸) سنة اسنين وخمسين وسبعمائة

Tercümesi: Kur'an II-255, Emir merhum ve mağfur Hızır Bey –Allah ruhunu nurlandır-sın– Kadir gecesi olan yirmi yedi Ramazan sene yedi yüz elli ikide (17 Kasım 1357) vefat etti.

İlyas Bey'in Mezar taşında;

1-2) Kur'an II-255 (Ayete'l-kürsi)

- (۳) هذا قبر المرحوم
 (۴) المغفور الياس بك
 (۵) نور الله ضريحه
 (۶) توفي في
 (۷) خامس شوال
 (۸) سنة اسنين وخمسين وسبعمائة

Tercümesi: Kur'an II-225, bu kabir merhum ve mağfur İlyas Bey'indir - Allah kabir bahçesini nurlandır-sın- beş şevval yedi yüz elli iki senesinde (25 Kasım 1351) vefat etti.

Hasan'ın mezar taşında;

1-2) Kur'an II-225,

٣ هذا قبر

٤ المرحوم المغفور

٥ حسن نور الله قبره

٦ توفى في ليلة

٧ الخامس او اخر محرم

٨ سنة ست وخمسين وسبعمئة

Tercümesi: Kur'an II-225, bu kabir merhum, mağfur Hasan'ındır, -Allah kabrini nurlandır-sın- Muharrem'in ilk beşinci gecesi sene yedi yüz elli altıda (20 Ocak 1355) vefat etti.

Türbede medfun 1351 yılında vefat eden Hızır Bey, yine aynı yıl ve ay vefat eden İlyas Bey ile 1355 yılında vefat eden Hasan hakkında ve bunların Taşkın Paşa'ya yakınlıkları hususunda bir bilgi elde edilememiştir. Taşlarda devrin âdeti hilafına, adı geçen şahısların baba adları da yazılmamıştır. Hızır Bey'in; XIV. yüzyılın ikinci yarısında Samağar Moğolların başında bulunan ve 1387 yılındaki Karamanlılar ve Osmanlılar arasındaki Konya savaşında Karamanlı ordusu safında yer alan Hızır Bey olması tarih farkı bakımından, yine H. 741/M. 1340 yılında ölen Karamanoğlu Halil Bey'in oğlu Hızır Bey olması da mezarın yeri bakımından mümkün gözükmemektedir.³⁰

Taşkın Paşa Medresesi'ne gelince, bina cami ve türbelerin bulunduğu köy içinde, bunlara yakın külliye şeklinde yer almayıp, köye girişte eskiden bağlık-bahçelik olan alanda yol üzerinde bulunmaktadır. Böyle bir yere yapılmış olması binanın medreseden ziyade tekke-zaviye olduğunu akla getirmektedir. Zaten planı da klasik medrese planından çok farklıdır.

Kitabesi kaybolmuş, klasik tezyinatlı portali ve ön cephesi ile binanın içte kapı söveleri ve mescit mihrabı kesme taşla, geri kalan bütün bölümleri moloz taş ve çamur harçla yapılmış ve sıvanmamıştır. Binanın yapı özelliği ve planı hakkında, yukarıda bahsi geçen yayında tamamen yanlış bilgi verilmiştir.³¹ Bina içerisinde güneybatıda bulunan mescidin tezyinatlı mihrabında portalde olduğu gibi motifler yarım kalmıştır. Mescit köşesinde binanın temelinde bulunan yüksek kaya zemin içeri doğru taşmış olduğu hâlde burası dahi düzeltilmemiştir. Binanın bu hâli ile imkânsızlıklar içinde yapılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Üst örtü düz ve tamamen ahşap direkli ve topraklıdır. Ancak tabii ki bu örtüden hiçbir örnek kalmamıştır.

³⁰ Esterâbâdi s. 115, l 17, 124, 126, 131, 156, 220, 262, 282, 483; Neşri, *Cihannüma*, Ankara 1949, C. I, s. 218, 219, 226, 227; Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi* yay: Mesud Keman, Konya 1946, s. 123, İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ank. 1969, s. 235.

³¹ Diez-Aslanapa, s. 188, 189, 190. Daha geniş bilgiler için Aptullah Kuran'ın yukarıda bahsi geçen makalesine bakılabilir.

Yukarıda bahsedildiği gibi binanın medrese olmayıp zaviye olması; planı ve konumu itibarı ile akla daha yakın gözükmektedir. Nitekim Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde “Umum-ı Sani Haremeyn 409. Defter”in 9/2-882 esas numarasında 1254 ve 1321 hicri tarihli kayıtlarda burası “Nevşehir kazasında Bor kasabasına tabi Tamsa karyesinde Taşkın Paşa oğlu Zuhuriddin Bey Zaviyesi Vakfı (doğrusu Zahireddin oğlu Taşkın Paşa olacak) olarak geçmektedir.³²

EMİR ZAHİREDDİN MAHMUD’UN ŞECERESİ EMİR ŞEYH ÇELEBİ VE AİLESİ

Timur’un Yıldırım Bayezid’i mağlub edip Anadolu’yu ele geçirmesinden sonra Osmanlılardan alarak Karamanlılara vermiş olduğu ve böylece ilk defa Karamanlıların olan Kayseri’ye, Karamanoğullarının kendi ailelerinden tayin etmiş oldukları ilk valileri Şeyh Çelebi ve ailesi hakkında daha önce yapmış olduğumuz iki çalışmada bilgi vermiş, onlara ait bazı kitabeleri neşretmişim.³³ Bu defa yine Şeyh Çelebi ve ailesine ait bazı yeni belgeleri değerlendirerek yeni bilgiler vermeye çalışacağız.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında ve XV yüzyılın ilk yarısında Orta Anadolu’da Kayseri Konya çevresinde Eretnalılar, Karamanlılar ve Dulkadırlılar arasında rekâbet ve mücadele sürüyor, bunlara sık sık hamilik yapan Memlûklü, Osmanlı ve Akkoyunlu devletleri müdahale ve istilalarda bulunuyorlardı. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Karamanlıların başşehirlerinden olan Konya bazen Eretnalıların eline geçiyor, Eretnalıların mühim merkezlerinden olan Kayseri de sık sık Karamanlıların hâkimiyetine giriyordu. Bu dönemde Kayseri’ye Karamanlılarca hükümdar ailesinden valiler tayin edildiğine dair kayıtlar bulunuyor ki bunlardan birisi de konumuz olan Şeyh Çelebi’nin babası Davut Çelebi (Bey) oluyordu. Eretnalı Devleti ve hanedanına halef olan Kadı Burhaneddin (1381-1398) Karamanlılarla mücadelede bulunmuş, Karamanlılar da onun Kayseri valilerini kışkırtarak kendi taraftarı hâline getirip isyan ettirmişlerdir.³⁴ 1398 yılında Kadı

³² Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivindeki 608 numaralı defterin 373. sayfasında kayıtlı Sultan İbrahim bin Mehmed Bey bin Alâeddin bin Halil Bey bin Mehmed bin Karaman’ın 827 tarihli vakfiyesinde geçen Konya’nın Sahra kazasında bulunan Taşkın Baba Zaviyesi ve o tarihte hayatta olan ‘Taşkın Baba’nın Taşkın Paşa ile bir alakası bulunmamaktadır. Taşkın Paşa’yı Taşkın Baba olarak zikreden İ. H. Uzunçarşılı’yı da bu vakfiye yanıltmış olabilir, *Anadolu Beylikleri*, s. 235.

Taşkın Paşa köyünde medresenin 500 m güneyinde mezarlık yanında bir musalla-namazgâh ile Kesikbaş Türbesi denilen bir kümbet bulunmaktadır. Taşkın Paşa yapıları ile aynı tarihe, yani XIV. yüzyıl ortalarına tarihlenebilecek bu iki yapıdan musalla, cenaze namazları kılınmak üzere mukarnaslı mihrabı bulunan dikdörtgen cepheli kesme taşla inşa edilmiş düz-küçük bir bloktan ibarettir. Türbe ise tek katlı kare planlı olup, dört ayağa dayanan sivri kemerlerin oluşturduğu köşk tarzında olup içte kubbe, dışta karenin köşelerinde sahanlıklar bırakan sekizgen külâhla örtülmektedir. Tamamen kesme taşla inşa edilmiş kümbet bu planı ile dikkat çekicidir. Üst örtü harap olmuştur. Taşlar üzerinde şeklinde usta işaretleri bulunmaktadır. Her iki yapıda da herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

³³ Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII. s. 533; M. Çayırdağ, Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İst. 1984, s. XXXIV, s. 514-520.

³⁴ Kadı Burhaneddin’in Kayseri Valileri Cüneyd ve Şeyh Müeyyed bu şekilde isyan ettirmişlerdir, Esterâbâdi, s. 356. 357, 461-477.

Burhaneddin'in, ümerasından Akkoyunlu Karayülük Osman tarafından öldürülmesi üzerine, Anadolu'yu istilaya hazırlanan ve fakat Orta Anadolu'da kuvvetli ve cesur bir hükümdar olan Kadı Burhaneddin'in varlığı sebebi ile bu kararını erteleyen Timur tehlikesine karşı devlet ileri gelenleri, Osmanlılara müracaatla ülkeyi Yıldırım Bayezid'e teslim karar vermişlerdir. Bu müracaatlar üzerine Yıldırım, oğlu Süleyman Çelebi'yi mühim bir kuvvetle başşehir Sivas'a göndermiş, şehri tehdit eden Akkoyunlu Osman'ı bozguna uğratarak Sivas ve Kayseri bölgesini Osmanlılara katmış ve Süleyman Çelebi de burada vali olmuştur.³⁵

Ancak 1402 yılında Anadolu'ya Osmanlılar üzerine yürüyüp, bu arada Sivas'tan sonra Kayseri'de de yağma ve katliam yaptırarak Ankara'da Yıldırım Bayezid'i mağlub eden Timur durumu değiştirmiş, Orta Doğu ve Anadolu'nun altını üstüne getirmiş, Yıldırım'la tamamlanan Anadolu birliğini darmadağın edip ortadan kalkan beylikleri yeniden ihya etmiştir. Orta Anadolu'da Osmanlı hâkimiyetinden eser kalmadığı gibi diğer beyliklerle tekrar kurulmasına müsaade ettiği Konya merkezli Karamanoğulları Beyliği'ne, daha önce Osmalılara ait olan Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir ve Kayseri'yi de dâhil etmiştir.³⁶ Karamanoğlu II. Mehmed Bey, kendileri ile birlikte kurulan diğer beyliklerin yaptıkları gibi Timur'un hâkimiyetini tanıyarak, şehirlerinde onun adına paralar bastırmıştır.³⁷ Mehmed Bey'in tarihsiz olan bu paralarından Kayseri'de bastırılanın

Yüzünde: السلطان الاعظم تیمور خان يرلغندین (Büyük Sultan Timur Han'ın emriyle)

arkasında ortada: محمد بن علادين خلد الله ملكه ضرب قيصرية (Alâeddin'in oğlu Mehmet -mülkü devamlı olsun- Kayseri'de basıldı).

Etrafında dört halifenin isimleri yazılıdır.³⁸

Timur hadisesinden önce Yıldırım Bayezid Eflak Seferi ile meşgulken, Karamanoğlu Alâeddin Bey'in Ankara'ya hücumu ile burada bulunan beylerbeyi Timurtaş Paşa'yı esir etmesi üzerine derhâl Konya üzerine yürüyerek Alâeddin Bey'i mağlup etmiş ve bir müddet sonra da öldürtmüş, Alâeddin Bey'in çocukları ve aynı zamanda yeğenleri olan Mehmed ve Ali beyleri anneleri ile birlikte (anneleri Yıldırım Bayezid'in kız kardeşi idi) başkent Bursa'ya getirmişti. Ankara Muha-

³⁵ Ebubekir Tihrani, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, Yay: Necati Lugal-Faruk Sümer, Ank., 1962, s. 46; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, Yay: İsmet Parmaksızoğlu, İst., 1974, C. I, s. 206; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ank. 1961, C. I, s. 160; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti*; Ank. 1970, s. 160, 161.

³⁶ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 17.

³⁷ Timur Anadolu'da iken Osmanlılardan Mehmed Çelebi dâhil, Anadolu'daki beyliklerin başında bulunan beyler yalnızca onun adının yazılı olduğu sikkeler (akçe) bastırmışlar, o Anadolu'dan ayrılmca paralara kendi isimlerinin de ilave edildiği müşterek sikkeler kestirmişlerdir. Ölümü ile de tamamen kendi adlarının yazılı olduğu sikkelere başvurmuşlardır. Mehmet Çayırdağ, Timur, Yıldırım Beyazid'in Oğulları ve Bazı Beylikler Adına Basılan Akçelerden Oluşan Kayseri Müzesindeki Bir Define, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 45, s. 57- 84.

³⁸ Çayırdağ, agm., s. 64-66; Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 332, Parada "yarlığandan" (dan, dın olarak yazılmış) kelimesi Türkçe olarak yazıldığı gibi, Alâeddin ismi de Alâeddin şeklinde yine Türkçe okunuşu gibi yazılmıştır. Eski İslami paralarda Türkçe ibare bulunması son derece nadirdir.

rebesi'nden sonra Bursa'yı yağma ve tahrip ettiren Timur, bu iki şehzadeyi Karaman Beyliği'ne iade etmiş, Mehmed Bey hükümdar olurken Ali Bey de ona tabi Niğde emiri olmuştur.³⁹

Mehmed Bey, yukarıda belirtildiği gibi Timur tarafından kendisine verilen Kayseri'ye kendi ailesinden Şeyh Çelebi'yi emir-vali yapmıştır. Kayseri Müzesinde bulunan 1498 envanter numarasında kayıtlı lahit tarzındaki mermer mezar taşı Şeyh Çelebi'nin, taşın küçük ebatla olmasından çocuk yaşta vefat ettiği anlaşılan oğlu Osman Çelebi'ye aittir,⁴⁰ taşa 809 senesi zilkade ayında (Nisan 1406) vefat eden Osman Çelebi'nin babasının "Emirü'l muazzam Şeyh Çelebi el-Karamani" olduğu yazılıdır. Buradan, Şeyh Çelebi'nin 1406 yılında Kayseri Emirliğinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi Kayseri 1402 yılında Karamanlılara geçmişti. Kayseri'nin şimdiki ilçeleri Develi ve Karahisar, tâbi oldukları Niğde ile birlikte Karamanlı hükümdarı Mehmed Bey'in kardeşi Ali Bey'in (Bengi) idaresinde bulunmakta idi.

Kayseri İç Kalesi'nin Doğu Fatih Kapısı'nın harime açılan iç tonozunun üzerinde Dulkadıroğlu Hasan Bey'e ait H. 814/M. 1411 tarihli 50x50 cm ebadında küçük mermer kitabede: Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed'in oğlu büyük emir Hüsami Hasan tarafından 814 yılında (Kayseri Kalesi'nin) tamir (resm) edilmiş olduğu yazılıdır.⁴¹ Bu mühim kitabeden Kayseri'nin bu tarihte Karamanlılardan Dulkadırlara geçtiği anlaşılmaktadır. Bu sırada Dulkadır Beyi olan Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey Kayseri'yi Şeyh Çelebi'den almış ve kaleyi tamir ettirmiştir. Kitabeden öğrenilen bu hadiseden, başka herhangi bir kaynakta bilgi bulmak mümkün olamamıştır. Ancak Hasan Bey'in Dulkadırların Karamanlılarla mücadelelerinde ismi geçmektedir. Şikâri tarihinde "Alâeddin Şah (Karamanoğlu Alâeddin Bey) Şam beylerinden (Dulkadırlardan) Melik Nasır ile cenk idüp sulh olmuşlar idi. Oğlu Tavail (Uzun) Hasan yirmi bin askerle Niğde önüne gelince yağma eyledi" ifadesi bulunmaktadır.⁴² Daha sonra bu hadisenin yılını tarihler 1423 olarak vermektedirler.⁴³

Yine Kayseri İç Kalesi'nin güney kapısının (Arslanlı Kapı) batısında birinci müdafaa hattına ait kısa duvarın yola bakan dış yüzünde kırık bir mermer kitabe bulunmaktadır. Kırılarak eksilmiş olan kısmında tarihi ve olması gereken hükümdarın ismi kaybolan bu kitabede;

المستولى الأتراك الضالون على مدينة فيصريه و بعهد الناس ...
في تحريب الكعبة الشريفة فخرج الأمير الكبير الشيخ جلي بن داود ...
والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس فعمر في أيام ...
خلد الله ملكه و كان ال... والوفى (سو)نج تمر بن عز (يز) شيخ جلي ...

³⁹ Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 16, 17; Şahabeddin Tekindağ, Karamanlılar, *İslam Ansiklopedisi*, C. VI, s. 323; Nizameddin Şami, *Zafername*, çev. Necati Lugal, Ank. 1987, s. 313.

⁴⁰ Çayırdağ, *Bazı Kitabe ve Mezar Taşları*, s. 514, 515.

⁴¹ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 532.

⁴² Şikâri, s. 186.

⁴³ Prof. Dr. Refet Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, Ank. 1989, s. 47. Karamanoğlu Mehmed Bey'in 1443 yılında vefatından sonra Dulkadırların Karaman ülkesini istilaya giriştiklerini yukarıda geçen konu ile ilgili diğer araştırmalarda da görmek mümkündür.

yazılıdır.

Tercümesi: Dalalette bulunan Türkler Kâbe'nin tahrip edildiği gibi Kayseri şehrini ve halkını istila ettiler. Davud'un oğlu büyük Emir Şeyh Çelebi çıktı. İnsanların hatalarını affeden ve kinini susturan (Kur'an III-134) (ayetine uygun olarak)..... zamanında tamir oldu, Allah mülkünü devamlı eylesin. Yine Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir.....

Bu dikkat çekici kitabede yanlışlık içinde Türklerden Dulkadiroğulları, Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri şehrinin ve halkının istila edilmesi ibaresinden de Dulkadiroğlu Hasan Bey'in, yukarıda kitabesinde zikredildiği gibi Kayseri'yi alıp kalesini tamir ettirmesi kastedilmektedir. Dulkadir devleti tarihte çağdaşı Osmanlı kaynaklarında ve diğer kayıtlarda Türkmen idaresi, Türkmen Devleti olarak, Dulkadiroğulları da Türkler ve Türkmenler olarak anılmaktadır. Karamanoğulları da bir Türk boyu olduğu hâlde Dulkadiroğullarını bu şekilde hakaretle tavsif etmektedirler. Yine Kayseri Kalesi'nin onarımından bahsedilirken "zamanında" diye başlayan ibarede yazılması gereken hükümdarın ismi kitabenin kırılan parçası ile kaybolmuştur. Ancak bunun Karamanoğlu II. Mehmed Bey olduğu tarih bakımından bellidir. Bu hadiseler esnasında vazife yaptığı anlaşılan Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Temir hakkında, vakıflarından bahsedilirken bilgi verilecektir. Muhakkak ki Şeyh Çelebi, oğluna Sevinç Temir diye, Karamanlılara Kayseri de ilave olmak üzere beyliklerini yeniden bağışlayan ve düşmanları Osmanlılara darbe vuran Timur'un (Temür) adını vermiştir. Kitabede yine tarih kısmı kırılıp yok olmuş olmasına rağmen bu tarihin, yani kendi ifadelerine göre Karamanlıların Kayseri'yi kurtarırlarının tarihinin, yukarıda geçen 1411 yılındaki Dulkadirli fethi ile aşağıda geçecek Memlüklerin Kayseri'yi alarak tekrar Dulkadırlara verdikleri 1419 yılı arasında olduğu söylenebilir.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in Memlüklere ait Tarsus'u Ramazanoğlu Ahmed Bey ile birlikte ele geçirmesi üzerine, H. 822/M. 1419 yılında Memlük Sultanı Melik Müeyyed Şeyh Anadolu'ya oğlu İbrahim kumandasında bir kuvvet göndererek Kayseri Kalesi'ni, şehrin beyi olan Şeyh Çelebi'nin kaçması üzerine ele geçirmiş ve burasını kendilerine tabi ve yardımcı olan Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'e vermiştir. Memlüklü ordusunun dönüşünden sonra Karamanlı Mehmed Bey'le birlikte müttefiki Ramazanoğlu İbrahim Bey, Kayseri üzerine yürüyerek şehri geri almak istemişlerse de Dulkadiroğlu Mehmed Bey tarafından bozguna uğratılmışlardır. Savaşta esir edilen Karamanoğlu Mehmed Bey ile öldürülen oğlu Mustafa Bey'in kesik başı Kahire'ye, Memlüklü Sultanı'na gönderilmiştir.⁴⁴ Böylece Şeyh Çelebi'nin, dolayısı ile Karamanoğullarının Kayseri'deki hâkimiyeti, şehri Karamanlı İbrahim Bey'in 1435 yılında almasına kadar son bulmuş oldu.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in 1423 yılında vefatı üzerine yerine geçen oğlu İbrahim Bey; Karamanlıların Memlüklere vermekte oldukları yıllık on bin altınlık vergiyi ileri sürerek Memlüklü Sultanı Barsbay'dan, daha önce kendilerinin olan Kayseri'yi Dulkadir'dan alarak geri vermesini istemiştir. Memlükler önce buna razı olmuşlarsa da Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey ve eşi Mısır (Hatice) Hatun'un girişimleri üzerine vazgeçmişler ve Kayseri'ye vali olarak Mehmed

⁴⁴ Uzunçarşılı, age., s. 169; İ. A. Dulkadiroğulları Maddesi, C. III, s. 659; Yinanç, age. 44-45.

Bey'in oğlu Süleyman Bey'i de tayin etmişlerdir. Bunun üzerine İbrahim Bey 1435 yılında Kayseri üzerine yürüyüp burayı ele geçirmiştir.⁴⁵ Bu durum neticesinde Dulkadıroğlu Mehmed Bey de Karamanoğullarına karşı Memlükler'i bırakıp Osmanlılardan yardım almak üzere oğlu Süleyman Bey'i II. Murad'a göndermiştir. Osmanlı kaynakları Dulkadıroğulları ile Osmanlı kuvvetlerinin 1436'da Kayseri'yi Karamanoğulları'ndan geri aldığı ve tekrar Süleyman Bey'in burada vali olduğunu yazıyorlarsa da,⁴⁶ Memlüklü kaynağı Makrizi H. 841/M. 1437 yılında Mısır'dan gelen yardımcı kuvvetlerin Süleyman Bey'i Kayseri kuşatmasından uzaklaştırmış olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Kayseri'nin bu tarihten sonra tekrar Dulkadırlardan Karamanoğullarına geçtiği hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığına göre Makrizi'nin verdiği haberin doğru olduğunu veya Süleyman Bey'in çok kısa süre, ancak Memlüklü kuvvetleri gelene kadar Kayseri'ye sahip olabildiğini anlamamız mümkün olmaktadır.

Bu şekilde Kayseri'de yeniden başlayan Karamanoğlu hâkimiyeti 1464 yılında İbrahim Bey'in vefatından sonra oğullarından Pir Ahmed'in, Karamanlı tahtına geçmesine destek verilmesi karşılığında bazı yerlerle birlikte Kayseri'yi de Fatih'e, Osmanlılara terkine kadar 30 yıl daha devam etmiştir.⁴⁸

1435 yılından itibaren Kayseri'ye Karamanlı Valisi olarak yine aileden Şeyh Çelebi'nin oğlu olduğunu aşağıda geçecek mezar taşı kitabesinden öğrendiğimiz Emir Musa tayin edilmiştir. Emir Musa'nın oğlu Ahmet Çelebi'ye ait söz konusu mezar taşı Kayseri Müzesinin 1531 envanter numarasında kayıtlı olup, mermer lahit tipinde kırık ve eksiktir. Kalan kısmında, üst sırada

المعفور السعيد الشهيد الشفيح احمد جلبي بن الأمير المعظم موسى الحاكم بمدينة
قيصرية المنصوبة الى قرمان قديم

Alt sırada

الخيرات ناشر الحسنات الشيخ جلبي طول الله عمره ورحم اسلافه ... من دار
الترح الى دار الفرح في سابع

Üst dar yüzde هلالية alt dar yüzde هجرية yazılıdır,

Tercümesi: Hayrat sahibi, iyilikler yapan Şeyh Çelebi'nin –Allah ömrünü uzun eylesin ve geçmişlerine rahmet olsun– (oğlu) eski Karamanlılara mensup, Kayseri şehrinin hâkimi Büyük Emir Musa'nın oğlu mağfur, said, şehid, şefi Ahmed Çelebi sıkıntıdan feraha hilali hicri yedi..... de (göçtü). Mezar taşının kırılarak kaybolmuş kısmında Ahmet Çelebi'nin vefat tarihi ve Emir Musa ile Şeyh Çelebi'nin akrabalık derecesini gösterecek kelime bulunacak idi. Yukarıda geçen taşın ve bu mezar taşının kırık olarak ayrılan parçaları Kayseri Müzesi kitabe ve mezar taşları deposunda bulunan çok miktardaki kırık mezar taşı parçaları arasında bulunabilir. Mezar taşında

⁴⁵ Osman Turan, *Tarîhi Takvimler*, Ank. 1984, s. 37-49-51; Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Yay: Kemal Göde, Ank. 1982, s. 50; İ. A. Karamanlılar Maddesi, C. III, s. 324; Dulkadıroğulları maddesi, C. III.

⁴⁶ *Anadolu Beylikleri*, s. 24; İ.A. Dulkadıroğulları Maddesi, Yinanç, s. 54.

⁴⁷ *Kayseri Şehri*, s. 151.

⁴⁸ *Aşıkpaşaoğlu Tarîhi*, Yay: Nihal Atsız, İst. 1973, s. 120; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarîhi*, C. II, s. 89.

kaybolan, bu tarihte Karamanlıların Kayseri Valisi olan Emir Musa'nın yine taşa yazılı hayır ve hasenat sahibi Şeyh Çelebi'nin oğlu olduğunu anlamaktayız. Zira mezar taşına başka bir şahsın isminin yazılması mümkün değildir. Emir Musa'nın ne zaman Kayseri Valisi olduğu malum değildir. Ancak, 1419'da Şeyh Çelebi'den Dulkadıroğullarının eline geçen Kayseri 1435'te tekrar Karamanoğullarına geçince bu defa yaşlı eski Kayseri Valisi Şeyh Çelebi'nin yerine oğlu Musa emirliğe getirilmiştir ve mezar taşına göre o dönemde Şeyh Çelebi de hayattadır. Yine Şikarî tarihinde bu hususta kısa bir malumat bulunmaktadır. Sayfa 191'de "Hasıl-ı kelim İbrahim Han hasta oldu. Bildi ki sefer yakındır, oğullarını başına cem idüp..., Mir Musa dirler bir emmisi var idi (amcası torunu olacak) Kayseriye'yi ana virdi" ifadesi vardır. Tabii Emir Musa'ya emirliğin İbrahim Bey'in vefatı ile değil de Kayseri'nin fethi ile verildiği, bu ifade doğru ise bu görevin İbrahim Bey'in vefatı sırasında da teyit edilmiş olduğu anlaşılabilir.

Şeyh Çelebi'nin babası olduğu, kitabelerle ve vakıf kayıtları ile belirtilen Davut Bey hakkında Şikarî tarihinde bilgiler bulunmaktadır. Ancak destan şeklinde yazılan ve verdiği bilgilerin başka kayıtlarla teyit edilmesi ve ihtiyatla karşılanması lazım gelen bu kaynakta Davud Bey hakkında şu malumat bulunmaktadır:

Davud Bey Karamanoğlu Halil Bey'in (Beyliği, 1333-1350?) beş oğlundan biridir; diğerleri Hızır, İshak, Süleyman ve Alâeddin'dir (Alâeddin Ali Bey s. 56- 57). Eretnaoğlu Mehmed Bey'i (Beyliği 1352-1365) kardeşi Cafer tahttan indiriyor (1355), o da Konya'ya gidip Alâeddin Bey'den yardım istiyor. Mehmet Bey'i Konya'da Konya hâkimi Davud Bey karşılıyor. Onunla birlikte Kayseri üzerine yürüyorlar. Yedi ay muhasara ettikleri hâlde şehre giremiyorlar. Bu arada Eretna emirlerinden Hacı Kutluşah Konya'yı muhasara ediyor. Davud Bey'le Mehmed Bey Konya'ya yürüyüp şehri kurtarıyorlar (s. 64-67). Alâeddin Bey, Mehmed Bey'in istemesi üzerine Konya'yı kardeşi Davud Bey'le beraber idarelerine bırakıyor, daha sonra Hacı Kutluşah gelip Konya'yı bunlardan alıyor, Davud Bey Larende'ye (Karaman) kaçıyor (s. 68). Daha sonra esas Karaman beyi Süleyman Bey Larende'de, küçük kardeşi Alâeddin Bey geri alınan Konya'da, Davud Bey de Aksaray'da oturuyorlar (s. 83). Eretnaoğlu Mehmed Bey tekrar Bey olduktan sonra Davud Bey'i Aksaray'da ele geçirip Kayseri'ye getirerek hapsediyor. Larende'den Süleyman Bey, Mehmed Bey'den kardeşinin serbest bırakılmasını istiyor. Mehmed Bey'in reddetmesi üzerine Alâeddin Bey ordusu ile Mehmed Bey üzerine yürüyor. Araya Dulkadır Beyi'nin girmesi üzerine sulh yapıp Davud Bey bırakılıyor (s. 84, 85). Eretnaoğlu Mehmed Bey bu defa Konya'yı Alâeddin Bey'den alınca onu zincirle hapsediyor, yanında bulunan kardeşi Davud Bey, Beğşehir hâkimi İsmail Ağa'ya gidip yardım istiyor, sonra gelip Konya önünde Mehmed Bey askeri ile çarpışıyor (s. 94-96). Süleyman Bey öldürülüp yerine kardeşi Alâeddin Bey Karaman tahtına çıkıyor (1361), Davud Bey yanına Moğol emirlerinden Devlet Şah ve Babük Han'ı katıp Eretnaoğlu Mehmed Bey üzerine; Kayseri ve Sivas'a gönderiyor. Davud Bey Kayseri'yi alıyor, Mehmed Bey kaçıyor, kendisi orada kalıyor (s. 100). Konya Eretnalılarından kurtarılıyor, Alâeddin Bey Larende'de, Davud Bey Konya'da kalıyor, Yakub Bey'e Kayseri veriliyor (s. 102). Davud Bey Larende yakınında Alâeddin Eretna (II., 1365-1380) ile yapılan harpte görev alıyor (s. 124, 125). Germiyanoglu Alişar, Osman (Bey)'i tutup, hazinesini alıp vilayetini zapt ediyor. Alâeddin Bey, Davud Bey'i Germiyanoglu'na

gönderip eşyaları geri alıp Osman Bey'e iade ettiriyor ve Davud Bey'in evlenmesine aracı oluyor (s. 131-132). Şam'dan Kaytebe taifesinden Abdürreşid (Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed'in babası, beyliğin kurucusu Zeyneddin Karaca, ölüm 1353, Kayseri'deki Mehmed Bey'in medresesi kitabesinde bu isim yazılı, Edhem, s. 147), Kayseri'yi ve Sivas'ı zaptediyor. Kayseri'de bulunan Davud Bey kaçıp Larende'ye geliyor. Şamilerin (Memlüklerin desteğindeki Dulkadırların) Kayseri'yi zaptetildiğini Sultan'a (Alâeddin Bey'e) bildiriyor (s. 144). Sultan Germiyan Seferi'nde tedbir olarak Davud Bey'i Kayseri yolunu tutmaya gönderiyor (s. 145). Kayseri'yi Şamiler iki yıl tutuyorlar ve Kayserililer Karamanoğlu'ndan yardım istiyorlar, Abdürreşid ölüyor yerine Ali Kaytebe (Halil Bey? 1354-1386 veya başka bir Memlüklü komutanı) kumandan oluyor (s. 147). Melik Nasır (Dulkadırlı Nasıreddin Mehmed Bey, (beylik devri: 1389-1442) Karamanlılar üzerine yürüyünce Halep yakınında büyük cenk oluyor, Davud Kayseri'ye tayin ediliyor (s. 150). (II.) Alâeddin Eretna ikinci hükümdarlık teşebbüsünde Davud Bey Kayseri'ye hâkim (s. 155). Osmanlı Murad Bey (I. Murad) ve Timurtaş'la savaşta Davud Bey ve Kayseri beyi Evran Bey bulunuyor, Murad Bey yeniliyor (s. 159). Murad Bey Alâeddin Bey'i mağlub edip Konya'da muhasara ediyor, Davud Bey yardıma geliyor, Osmanlı yenilip ganimet elde ediliyor. Davud Bey Konya'da kalıyor (s. 161). Davud Bey Sivas'ta (Kayseri'de?) oturuyor. Ona Maraş beyleri olan Dulkadıroğullarından kız isteniyor. Yolda haramiler gelin heyetini vurup kızı ve ağırlıklarını alıyorlar. Bunun üzerine Ahsus'a (Afşin) Davud Bey yetişiyor fakat esir oluyor. Yeğenleri Alâeddin Bey'in oğulları Pir Ahmed ve Mehmed Beyler eşkiya ile cenk ediyorlar, Pir Ahmed ölüyor, fakat Karamanlılar üstün geliyorlar, gidip Davud Bey'i hapisten çıkarıyorlar (s. 171). Sultan (Alâeddin Ali Bey) emmisi oğlu Hoca Paşa'ya Kayseri'yi veriyor. Davud Bey Sivas'ta oturuyor. Bu arada (II.) Alâeddin Eretna ölüyor (1380), Esen ve Kadı (Kadı Burhaneddin Ahmed) isimli iki oğlu kalıyor (s. 174). Karamanlılar Sivas askeri ile Davud Bey de dâhil olmak üzere Kadı ile mücadele ediyorlar, Hasan Dağı çevresinde Karamanlılar yeniliyorlar (Kadı Burhaneddin'le Alâeddin Bey arasındaki bu mücadele 1396 yılında oluyor). Kayseri'de Hoca Paşa ve Davud Bey muhasara ediliyor, İbrahim Bey gelip bunları kurtarıyor (s. 176). Kadı ile mücadele ediliyor, Davud Bey yine Sivas'ta bulunuyor. Alâeddin Bey ölüyor (1398) (s. 179). Timur geldiğinde Sivas'taki Davud Bey Karamanlılara Timur'un gücü hakkında bilgi veriyor (s. 182). Mehmed Bey (II.), Timur'dan sonra emmisi Davud Bey'e (Şeyh Çelebi olacak) Kayseri'yi veriyor (s. 185). İbrahim Han emmisi Davud Bey'i (Şeyh Çelebi veya Musa Bey) Kayseri askeri ile Akşehir'e Osmanlılara karşı İshak Bey'e yardıma gönderiyor, mağlub oluyorlar. Emmisi Yakub Bey'i Kayseri'ye gönderiyor, Emmisi Mir Musa'ya Kayseri'yi veriyor (s. 191), sonra Gedik Ahmet Paşa gelip Kayseri'yi alıyor (1465).

Bütün bu malumat Şeyh Çelebi'nin babası Davud Bey'in Kayseri ile yakın ilgisi bulunduğunu göstermektedir.

Şikari'nin ifadelerinde Eretnalılar ve Kadı Burhaneddin zamanında Davud Bey'in Kayseri veya Sivas hâkimi olmasının, Eretnalıların bu iki mühim merkezleri olan başşehirlerinin ellerinde olmamasının düşünülmesinin imkânsızlığı sebebi ile tamamen yanlış bilgiden ibaret olduğu neticesine varılabilir. Zaten bu hadiseyi teyit edecek başkaca kaynak da bulunmamaktadır. Ancak

Kayseri üzerinde yapılan Karamanlı seferlerinde Davud Bey görev almış, kısa süreli Karaman işgalinde Kayseri'de kalmıştır denilebilir.

1500 ve 1584 tarihli Kayseri vakıf tahrirlerine göre Kayseri'de Hacı Davud veya Hacı-Emir Davud zaviyesi vakıfları bulunmaktadır.⁴⁹ 1584 tarihli vakıf kaydında vakfiyenin (kitab-ı vakıf) tarihi 967 gibi verilmişse de, Arapça yedi yüz olan seb'a mie'nin tis'a mie, dokuz yüz gibi okunmasından bir yanlışlığın ortaya çıktığı kanaatindeyiz. Zira yayımlanan vakıf kayıtları H. 906/M. 1500) ve H. 992/M. 1584 tarihli tahrirler olduğundan vakfiyenin daha sonra olması mümkün değildir. Doğrusu 767 olacaktır. Yayında yine 4'le başlayan vakfiyenin gününü gösteren tarihte ay eksik kaydedilmiştir. H. 767/M. 1365/66 tarihi konumuz olan Davud Bey'in zamanına uymaktadır ve bu tarih Eretnaoğlu Mehmed Bey'in ölüm, II. Alâeddin Ali Bey'in de tahta çıkış senesidir. Mehmed Bey'in ümerası tarafından öldürülmesi üzerine ortaya çıkan karışıklıklar arasında tahta çıkan oğlu Ali Bey, safahata düşkün bir kimse idi. Bu karışıklıklardan istifade eden Karamanoğlu Alâeddin Bey H. 768/1366- 67 yılında Eretnalıların elinde bulunan Konya'yı geri aldığı gibi, Aksaray ve Niğde'yi de ele geçirmiş, H. 797/M. 1375-76 yılında da eğlenmekte olan Ali Bey'i basarak Kayseri'ye girmiş, Ali Bey Sivas'a kaçmış, daha sonra şehri Karamanlılardan Kadı Burhaneddin geri almıştır.⁵⁰ Eğer vakıf sahibi Emir Hacı Davud Bey konumuz olan Karamanoğlu Davud Bey ise bu hadiseler esnasında Kayseri'ye hakim olmuş ve bu vakfı yaptırmış denilebilir. Vakıf kayıtlarında Davud Bey'in babasının ismi Saadeddin olarak geçmektedir. Başka belgelerde Karamanoğlu Halil Bey'in birinci ismine rast gelinememiştir. Eğer aynı şahıssa Saadeddin onun ilk ismi olmaktadır. Kayseri'de vakfedilen Hacı Emir Davud zaviyesi yine vakıf kayıtlarına göre Güllük Camii civarında idi ve buraya Hacılar köyünün (şimdi ilçe merkezi), Alagöz köyünün, Kuyucak köyünün, Meşhedini köyüne (Erkilet yolunda) tabi bir hissenin, şehrin Deliklitaş Mahallesi'nde bir emlakın gelirleri vakfedilmiştir. Defterde bu vakıftan hemen sonraki sıraya da Şeyh Çelebi'nin vakıfları kaydedilmiştir.

Şeyh Çelebi'nin Kayseri'deki vakıflarına gelince; yukarıda geçen Emir Musa'nın oğlu Ahmed Çelebi'nin mezar taşında hayır ve hasenat sahibi olduğu belirtilen Şeyh Çelebi'nin vakıf kayıtlarında Çardak Camii ismi ile maruf Şeyh Çelebi Camii olarak bilinen,⁵¹ mescidine yapmış olduğu

⁴⁹ Demircan, 21, 44; İnbası, s. 64.

⁵⁰ Doç. Dr. Kemal Göde, Eretnalılar, Ankara 1994, s. 104-106.

⁵¹ Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan eski berat, kayıt ve vakfiyelerin kayıtlı bulunduğu defterin birinci sayfasında kayıtlı I numaralı berat sureti şöyledir:

Şeyh Çelebi, nam-ı diğer Çardak Mescid-i Şerifi imamı bulunan, Kayseri'nin Huand Gavremzade Mahallesi (mescit de bu mahallede idi) ahalisinden Müeyyed-Zade Mehmed Emin Efendi mahdumu Rıza Efendi'nin yedinde bulunan berat-ı alışanın sureti numar-ı evkaf-ı mülhakadan Kayseriye'de vaki Çardak Mescid-i Şerifi'ne Şeyh Çelebi vakfından olmak üzere ba-vazife-i muayyene imamet cihetinin tevcihine dair vârid olan inha üzerine kuyud-ı lazimesi bila tarih muamele-i kalemiyesi ledü'l-atiyye ol babda canib-i mahkeme-i nefise-i evkaftan alınan ilam mucibince cihet-i mezkûre mutasarrıfı Es-Seyid Mehmed Emin bin Es-Seyid Mehmed'in fevtiyle mahlulünden ve oğulları Mehmed, Sadeddin ve İbrahim'in, keza yedinden diğer oğlu Ebu Bekir dahi ehlini ziyade olan oğlu raf-i tevki-i refiü'ş-şan-ı hakani zid-i selahiyeye ber mucib-i nizam bi'n-nefs bila kusur eda-yı hizmet itmek ve terk ü tekasili vuku bulmamak şartıyla bit-tevcih yedine berat-ı alışanım ita olunmak babında Evkaf-ı Hümayunum Nezareti tarafından bi't-telhis ifade kılınmakla mucibince tevcih olunmak ferman olmağın bin üç yüz üç senesi Zilkade-i şerifinin üçüncü günü tarihiyle işbu berat-ı şerif-i alışanımı virdim ve buyurdum ki mumaileyh salifu'l-beyan imamet cihetine vazife-i

geniş vakıflar yine 1500 ve 1584 tarihli vakıf tahrirlerinde ve 1500 tarihli tapu tahrir ve 1520 tarihli icmal defterinde kayıtlıdır.⁵² Bu kayıtlara göre Şeyh Davud Çelebi'nin oğlu Şeyh Çelebi Mescidi'ne Ağırnas köyü malikânesinin yarısı, Enderlik'in (Endürlük köyü, şimdi Talas'a bağlı bir mahalle) zemini, Dadasın köyü malikânesi, şehir meydanında bir arazi, yine meydana diğeri bir arazi, Sırsaray,⁵³ Oymaağaç, Kilisecik ve Kızılın mezarları, yine Sırsaray'a tabi Gülsegin mezarı, mescit yanında bir yer ve yine mescit kurbunda dükkân gelirleri vakfedilmiştir. 1500 tarihli vakıf kaydında vakıf gelirleri beşe bölünüp mütevellî hissesinden sonra tekrar dokuza bölünüp iki sehim imama, bir sehim müezzine verilmesi ve altı sehimini de üç hafızın bölüşmesi şart kılınmıştır. 1584 tarihli kayıta ise vakfiyenin birler ve onlar hanesi okunmayan tarihinin yüzler hanesinin 800 olduğu belirtilmiştir.

Yine Şeyh Çelebi'nin Niğde'de Şeyh Muhlis evladına yapmış olduğu bir vakıf da H. 881/M. 1476 tarihli Karaman eyaleti vakıflar tahririne kaydedilmiştir.⁵⁴ Bu kayıta Davud Çelebi oğlu Şeyh Çelebi Vakfı olarak geçen vakfın akarı olarak Niğde'ye tabi Mesancu köyü ile Develi ve Melendize bağlı bir kısım mezarlar yazılmıştır. Tabii ki Şeyh Çelebi'nin yaşadığı devirde Niğde ve çevresi de Karamanoğullarına ait idi.

Şeyh Çelebi'nin yıkılmış olan Kayseri'deki mescidinin yerine gelince; tespitimize göre bu bina şehir merkezinde, Hunat Camii'nin kuzeydoğusunda, şimdiki Dedeman Ortaokulunun kuzey bahçe kapısının tam karşısında, asfalt yolun bloklara yakın kısmında imiş. Buradaki imar uygulamaları esnasında 1958 yılında bu mescid de yıkılmış ve yeri yeni yapılan binaların güneyindeki yola dâhil edilmiştir. O zamanki Halacoğlu Mahallesi'nin Kalpaklıoğlu (Eski Hunat-Gavremoğlu) Mahallesi sınırında Özdoğan Sokak'ta olan mescit, binayı bilen yaşlıların ifadesine göre çamur harçlı moloz taş duvarlı, ahşap mertek örtülü, toprak damlı, ortada iki ahşap dikme direği bulunan yine basit minber ve mihraplı, Kayseri'de yaygın mahalle mescitlerinde bulunan dört ayaklı kule minareli bir yapıdan ibaretti. Güney bitişiğinde fırını (vakfiyede dükkân olarak geçmekte), iki yanından geçen dar sokaklar bulunmakta idi. Eski kayıtlarda da belirtildiği gibi Çardak ismi

muayyenesiyle şart-ı mezkûr üzere mutasarrıf ola; tahriren, fi yevmi's-sabi min şehri-i muharremü'l-haram sene erbaa ve selasemie ve elf. (H. 7 Muharrem 1304/M. 9 Ekim 1886)

Yine Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivine ait 2315 numaralı Kayseri fihrist defterinin 52. sırasında kayıtlı 224 esas ve 1434 sıra numaralı yeni şahsiyet kaydında "Çardak Mescidi Şerifi'ne Şeyh (bu isim yanlış yazılmış) Çelebi Vakfı" yazılıdır. Aynı defterin 341. sırasında bulunan "Çardak, nam-ı diğeri Hacı Ali Camii Vakfı" kaydından aynı caminin başka isimle de anıldığı veya kayıtlarda bir karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. Bunun gibi 951 tarihli Üstad Abdi Vakfiyesi'nde geçen (vakfiyenin tercümesi Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde) Şeyh Tennûrî (Şih) Camii'nin Çardak Camii olduğu hakkındaki ibare yanlıştır. Çünkü eskiden ve zamanımızda halk bu camiye hiçbir zaman Çardak Mescidi dememiştir. Bilen yaşlıların tamamı Çardak Mescidi diye, konumuz olan Şeyh Çelebi Mescidi'ni göstermektedirler.

52 Demircan, s. 23, 24; İnbaşı, s. 54. İnbaşı Şeyh Çelebi Camii'nin, Şeyh İbrahim Tennûrî (Şih) Camii olduğunu belirtmiştir.

53 Demircan'ın yanlışlıkla Sarbsaray olarak okuduğu Sırsaray, vakıf kayıtlarında da belirtildiği gibi Erkilet'in kuzeyinde, şimdi terk edilmiş bir yerleşim alanında idi. Eretnaoğlu Cafer Bey'in Karakaya köyündeki Seyid Halil Zaviyesi vakfiyesinde bu yer nahiye olarak geçmektedir. Göde, Eretnalılar, s. 172. Göde, orasının Erkilet olabileceğini düşünmüştür. Terk edilmiş bu yeri Erkiletler bugün de gösterebilmektedirler.

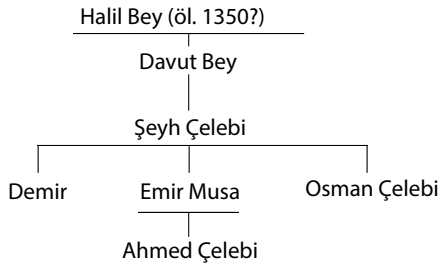
54 Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk, *Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ank. 1958, s. 52.

ile anılan bu mescit, herhâlde o kadar vakfı olan ve bir valinin yaptırdığı ilk yapı şeklini taşııyordu. Depremlerle veya başka sebeplerle yıkılan eski yapının yerine bu basit yapı yaptırılmış idi. Burasını yıkılmasına karşılık Sahabiye Mahallesi'nden bir mescit yeri verilmiş ve oraya yeni bir cami Sahabiye-Çardak Camii yapılmıştır. Dulkadıroğlu Alaüddüvle Bozkurt Bey'in oğlu Şahruh Bey Kayseri'ye tabi Barsama (şimdiki Çavuşağa) köyü malikânesinin gelirinin yarısını Kayseri'de Şeyh Çelebi Camii'nde kendisi için Kur'an okuyanlara tahsis etmiştir.⁵⁵

Şeyh Çelebi'nin kaledeki kitabesinde ismi geçen oğlu Sevinç Temir'in yine Kayseri'de vakfı bulunmaktadır. 1500'lü tahrirde "Sevinç Temür Oğulları Türbhanı Vakfı", 1584 tarihli tahrirlerde "Sevinç Temir Türbesi Vakfı" olarak geçen bu vakfın Fatih Dönemi'nde 881 yılında yapıp kaybolmuş ve "Defter-i Köhne" olarak bilinen defterde bir dükkânı var diye kaydedilirken, 1500 yılında üç dükkân olduğu belirtilmiştir. Yine 1500 tarihli tahrirde Türbedarlık ve Türbhanlık Vakfının Melik Mehmed Gâzi Türbesi olduğu kaydedilmiş, dolayısıyla mezarların da orada olabileceği anlaşılmıştır. Melik Mehmed (Muhammed) Gâzi Danişmendlilerin üçüncü hükümdarı olup 1134-1143 yılları arasında hükümdarlık yapmış ve Kayseri'yi kendisine başkent yaparak, burada şehrin ilk büyük mabedi olan Cami-i Kebir, Ulu Cami, eski ismi ile Sultan Camii olan cami ve şimdi yıkılmış olan bitişiğindeki medresesini yapıp vakfetmiştir.⁵⁶ Türbesi caminin kâblesinde bulunmakta ve sonradan onarılmış hâldedir. Bugün orada ne Mehmed Melik Gâzi'ye ait ne de Karamanoğullarına ait herhangi bir kitabeli mezar taşı bulunmaktadır.⁵⁷

Sevinç Temir'in defterde bulunan bu kaydının bir önceki sırasında Melik Mehmed Gâzi Türbesi vakfı kaydı bulunmakta ve burasının medrese içinde olduğu belirtilmektedir.⁵⁸ Melik Mehmed Gâzi'nin yine medrese ve camii (Cami-i Sultan) için yapmış olduğu geniş vakıflar tahrir defterinde kayıtlıdır.⁵⁹

Kayseri'deki Karamanoğlu ailesinin şeceresini şu şekilde gösterebiliriz:

⁵⁵ Prof. Dr. Faruk Sümer, Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, A.Ü. DTCF, 1974, s. 339.

⁵⁶ Turan, age., s. 174.

⁵⁷ Karamanoğulları'na ait mezarların Kayseri'nin Yanıkoğlu Mahallesi'nde, Yanıkoğlu Camii civarında olması ihtimali de bulunmaktadır. Yirmi yıl kadar önce, caminin kuzeyinde yapılan binaların temel hafriyatında lahit tarzında mermer bir çocuk mezar taşı çıkarılmış, Karaman ve Kayseri'nin isimlerinin yazılı olduğu bu taş müzeye nakledileceği sırada işçiler tarafından kaybedilmiş ve olay dava konusu olmuştu. Bu çevrede XIV. yüzyıla ait Emir Şahap, Babük Bey ve Suya Kanmuş (Suyurgatmış) Hatun türbeleri ile şimdi yok olmuş Hoca Vatan Zaviyesi bulunmaktadır.

⁵⁸ Demircan s. 25.

⁵⁹ Demircan s. 9, 10, 32, 33.

Bünyan Ulu Camii Kapısı

Köşk Medrese Kapısı

Köşk Medrese Türbesi kapısı

Emir Şahap Türbesi kapısı

Köşk Medrese (Hangâh)

Emir Şahap Türbesi İçi

*Emir Şahap Türbesinde
Kutluğ Tiğın Hatun mezar taşı*

Ürgüp Taşkın Paşa Camii Kapısı

Hızır Bey Türbesindeki Mezar taşları

*Taşkın Paşa Medresesi (Zaviyesi)
onarımdan önce*

*Taşkın Paşa
Kümbeti*

*Taşkın Paşa'da
Hızır Bey Türbesi*

BÜNYAN ULU CAMI'Nİ YAPTIRAN ZAHİREDDİN MAHMUD'UN KAYSERİ'DEKİ AİLESİ

On dördüncü yüzyılın başında Anadolu Selçuklu Devleti'ne son veren Moğol-İlhanlı Devleti, o tarihten itibaren Anadolu'yu, gönderdikleri umumi valileri ile idare etmeye başlamışlardı. Bu tarz idareleri, onların son Anadolu valisi, Uygur asıllı Alâeddin Eretna'nın Anadolu'nun ortasında Sivas-Kayseri merkezli devletini kurduğu 1340'lı yıllara kadar devam etmiştir. İşte bu dönem Anadolu valilerinden birisi de 1329 yılında, İlhanlıların son büyük hükümdarı Ebu Said Bahadır Han tarafından bu göreve tayin edilen Uygur Esen Kutluğ'un (Tacıkızıl) oğlu Emir Zahirreddin Mahmud'dur. Anadolu'daki görevi hakkında fazlaca malumatın bulunmadığı Zahirreddin Mahmud'u 1333 yılında Bünyan'da yaptırmış olduğu Ulu Cami ile bilmekteyiz.¹ Zahirreddin Mahmud aynı yıl merkeze alınmış ve yerine başka bir vali tayin edilmiştir. İran, Irak ve Anadolu'yu ellerinde bulunduran İlhanlıların merkezleri bugün İran Azerbaycanı'nın da merkezi olan Tebriz şehri idi. Yazlıkları (yaylak) ise Van Gölü kenarındaki Aladağ idi.

Daha önceki araştırmalarımızda Bünyan² Ulu Cami'nin kitabesine dayanarak, caminin İlhanlı Valisi Zahirreddin Mahmud'a ait olduğunu tespit etmiştik. Portalindeki kurt başı (grifon) motifleri ile dikkat çeken caminin daha önce kitabesi tam olarak doğru okunamadığından, mimarının isminin "Kaluyan" olarak okunmasına dayanılarak, bu mimarın Anadolu Selçukluları'ndaki büyük mimar "Kaluyan" olduğu zannedilmiş ve bu yüzden cami Selçuklu Dönemi'ne tarihlenmiş, bütün yayınlara da bu şekilde geçmiştir. Hâlbuki kitabede zikredilen Kaluyan, kitabeye göre Kara Bula (Bolt) oğlu Kaluyan olup Selçuklu Abdullahoğlu Kaluyan'dan yaklaşık yüz yıl kadar sonra yaşamıştır. Tespit ettiğimiz İlhanlı mimarı Kaluyan, sadece Bünyan Ulu Cami'ni değil, Eretna Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eretna'nın Kayseri'de Köşk Dağı'nda (şimdiki Gültepe Mahallesi'nde) yaptırmış olduğu Köşk Medresesi³ ile yine Kayseri'de Yanıkoğlu Mahallesi'ndeki 1327 tarihli Emir Şahap (Kutluğ Tigin Hatun) Türbesi'ni de inşa etmiştir. Her iki eserde de Bünyan Ulu Cami'nde olduğu gibi mimar kitabeleri bulunmaktadır, fakat bunlar da şimdiye kadar okunamamıştır. Köşk Medresesi'nin ortasında bulunan, büyük ebatla ve klasik Selçuklu tarzındaki kümbette Alâeddin Eretna, karısı Suli Paşa Hatun, oğlu Mehmed ve torunu Ali Bey medfundur. Yapının tamamı, etraftaki revaklar ve girişteki iki katlı tonozlu mekânları ile

¹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* -1984, S. XXXIV, s. 495-532; Çayırdağ, Kayseri'de XIV ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi, Emir Zahirreddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi, *Vakıflar Dergisi*-1998, S. XXVII, s. 133-160.

² Bünyan'ın ismi II. Abdülhamid dönemine kadar Sarımsaklı idi. Bu hükümdar zamanında, bir köy olan belde ilçe yapılmış ve adı Bünyan-ı Hamid (Hamid'in imar ettiği belde) olarak değiştirilmiştir. Daha sonra isim Bünyan olarak kalmıştır. Sarımsaklı, Soğanlı Türkmen boy isimleridir.

³ Alâeddin Eretna'nın yaptırdığı Köşk Medresesi, aslında medrese olmayıp tekke (Hangâh) idi. Sultan Eretna burasını Evhadüddin Kirmani tarikatına (Ahî Evran da bu şeyhin Kayseri'de talebesi idi) tahsis etmişti. Çayırdağ, Kayseri Köşk Medresesi'nin Hangâh (Buk'a) Olduğu Hakkında 1657 Yılında Alınan Mahkeme Kararları, ERÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, *VI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri-2002, s. 259-280.

bir mezar anıtı şeklindedir. Kayseri’de bir başka Evhadiye Tekkesi Güllük Mahallesi’nde idi. Emir Davud’un yaptırmış olduğu bu bina yıkılıp yok olmuştur. Cami kitabesinde “Emirlerin Emiri, Adil, Müeyyed, Muzaffer, Fasıkları Kahreden, İsyankârları Mahveden” gibi üstün sıfatlarla anılan Zahireddin Mahmud hakkında yapmış olduğumuz çalışmalarda, onun kitabede geçtiği şekilde Tacıkızıl (altıntaç) isimli babasının (ki yukarıda belirtildiği gibi asıl adı Esen Kutluğ idi) adına Kayseri’de bir mahallenin olduğunu, bu mahallede bir de mescidinin bulunduğunu Osmanlı tahrir defterlerinde görmekteyiz.⁴ Bu mahalle bugün sur içinde (İçeri Şar), Yoğunburç ile Atatürk Evi arasında idi. Bu mescit de burada mevcut bulunan Cıncıklı Camii’nin yerinde idi.⁵ Tacıkızıl Mescidi’nin harap olması üzerine XVII. yüzyılda Çiğdeli Zade Ahmed Ağa bu camiye yaptırmıştır.

Zahireddin Mahmud’un merkeze çağrılmasından 2 yıl sonra, 1335 yılında Sultan Ebu Said-Bahadır Han vefat etmiş, devlette saltanat kargaşası çıkmış, hanedandan birçok üye, kendilerini destekleyen emirler sayesinde sultanlık iddiasına kalkışmışlardır. Bu karışıklıkta Emir Mahmud da bu saltanat kavgalarına iştirak etmiştir. Bu hadiseler arasında hanedandan Arpa Han’ı destekleyen Emir Mahmud 1339 yılında, bu sırada Anadolu Valiliği’ne tayin edilmiş bulunan ve hükümdar adaylarından Musa Han’ı destekleyen Celayir Şeyh Hasan tarafından, yanındakilerle birlikte Mugan kışlağında öldürülmüştür.⁶

Emir Mahmud’un evladından, kendisinden sonra Kayseri ve civarında Eretna ve Osmanlı idaresinde görev almış bir kısım idareciler ve şahıslar bulunmaktadır. Bunlardan en önemli Ürgüp’ün Taşkın Paşa (Damsa) köyünde cami, medrese ve türbe gibi sanat değeri yüksek birçok vakıf eser bırakan oğlu Taşgun (Taşkun, Taşkın) Paşa’dır. Gerçekten buradaki eserler, Türk sanat tarihinde önemli yeri olan yapılardır. Hele caminin ahşap minber ve ahşap mihrabı harikulade sanat değerini haizdir. Bu minber ve mihrap maalesef camiden çıkarılarak önce Kayseri Müzesine getirilmiş, sonra da Ankara Etnografya Müzesine taşınmıştır. Bugün bu eserler Etnografya Müzesinin en nadide eserlerindedir. Taşkın Paşa’nın Selçuklu tarzındaki kümbet türbesi de caminin bitişiğinde, külliyesine dâhil olarak bulunmaktadır. Hakkında fazla malumatımız olmayan hayatında, Eretna idaresinde yüksek bir emir olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. 1350 tarihli bir satış senedinde kendisi, “Yüceler Yücesi, Bütün Yükseklikler ve Güzel Huylar Sahibi, Büyük Adam, Devletin Direği, Hükümdarların Desteği, Sultan ve Padişahların Güzidesi, Halk Babası” gibi yüksek unvanlarla anılmıştır.⁷ Yine “Şerh-i İrşad” isimli kitabın ithaf kısmında o, “Büyük Emir, Uyanık Vezir, Yükseklikler Semasının Kutbu, Feleküddin Taşkun Bey” olarak anılmıştır.

4 Mehmet İnbaşı, *1500 (H. 906) Tarihli Kayseri Tapu Tabrir Defteri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2009, s. 7; Refet Yinanç - Mesut Elibüyük, *1584 (H. 992) Tarihli Kayseri Tapu Tabrir Defteri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2009, s. 39; Hüseyin Cömert, *19. Yüzyılda Kayseri*, Kayseri 2007, s. 168.

5 Mehmet İnbaşı, *XVI. YY. Başlarında Kayseri*, Kayseri İl Kültür Müdürlüğü, Kayseri 1992, s. 55. Bu defterler Başbakanlık Osmanlı arşivinde 387 numarada kayıtlı olup Karaman ve Rum eyaletlerinin icmal defteridir. Defterde Kayseri’nin 199-231 sayfalarında kaydı bulunmaktadır. Tacıkızıl Mescidi 221. sayfadadır ve vakıfları kayıtlıdır.

6 Prof. Dr. Faruk Sümer, Anadolu’da Moğollar, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1970, s. 85-92, 93-95, 96.

7 M. Zeki Oral, Anadolu’da San’at Değeri Olan Ahşap Minberler Kitabeleri ve Tarihçeleri, *Vakıflar Dergisi*, 1962, S. V, s. 64, 65.

Üstün sanat değerini haiz eserlerine bakıldığında onun sanata ne kadar önem verdiği, bu konuda nasıl yüksek zevk ve kültüre sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Onun çok harap olan ve mülkiyeti şahıslara geçen medresesini, Vakıflar Bölge Müdürlüğümüz esnasında kamulaştırmış ve restore ettirmiştik.

Taşkın Paşa'nın külliyesindeki kümbetinde ve mezar taşında herhangi bir yazı ve tarih bulunmadığından onun ölüm tarihini bilmemekteyiz. Herhâlde hayatında iken yaptırmış olduğu türbesine, ölümü ile kitabelerin yazılabileceğini düşünmüş ancak bu mümkün olmamıştır. Onun diğer yapılarında da kitabesi bulunmamaktadır.

Taşkın Paşa'nın ismi, dedesi Tacıkızıl gibi Kayseri'de bir mahalleye verilmiştir. 16. yüzyıl Osmanlı tahrirlerinde "Taşgun" ismi ile geçen bu mahalle⁸ 20. yüzyıl başlarına kadar "Taşkincik" şeklinde süregelmiştir.⁹ Söz konusu mahalle şehirde, Düvenönü'nden Eski Sanayi'ye doğru giden caddenin (Osman Kavuncu Cad.) batısındaki Bozatlı-Küçük Mustafa mahalleleri yerinde idi. Taşkincik Çeşmesi ismi ile, şimdi yok olmuş tarihi bir çeşmesi vardı. Burada ona ait bir mescit de var mı idi, bilemiyoruz.

Taşkın Paşa'nın çocuklarına gelince, bunlardan Süleyman isimli oğlu, yukarıda bahsi geçen "Şerh-i İrşad" isimli kitabın ithaf bölümünde "Yüce Emir, Şan ve Şeref Sahihi, Muhterem, Sayısız İhsanlar Yapan, İkrâm ve Şefaatler Babası" gibi övgülerle anılmıştır. Süleyman Bey'den başkaca bir malumat bulunmamaktadır. Ancak buradaki tarihi bir medrese kalıntısı 1970 yılında yıkılmıştır.

Yine külliye de baldaken tarzında, ayaklara dayanan kemerler ve bunların üzeri kubbe ve külahla örtülü türbede bulunan mermer lahit şeklindeki mezar taşlarında 1351 yılında vefat ettikleri yazılı olan Hızır ve İlyas Bey ile 1355 yılında vefat ettiği yazılı Hasan Bey'in Taşkın Paşa'nın yakınları, herhâlde çocukları olduğu tahmin edilebilir. Devrin âdetine aykırı olarak babalarının isminin mezar taşına yazılmamış olması, bizim kati bir kanaate varmamızı engellemektedir. Ancak bu ölüm tarihlerinin Taşkın Paşa'nın yaşadığı zamana uyması ve Hızır Bey'in aşağıda geçecek Kayseri'deki aile fertlerinin babası olarak gösterilmiş bulunması, bunların Taşkın Paşa'nın çocukları olmasında şüphe bırakmamaktadır. Taşkın Paşa'nın köyündeki eserlerine ait H. 753/M. 1352 tarihli vakfiyesinin vakıf kaydı, Karaman Eyaleti Vakıfları Tahrir Defteri'nde bulunmaktadır.¹⁰

Zahireddin Mahmud'un Kayseri'de isminin geçtiği bir başka belge, 1525 yılında Tekgöz Kaplıcası ve etrafındaki Kalkancık köyü dâhil çok büyük bir araziye çocuklarına vakfeden Saide Hatun'un vakfiyesidir. Bu vakfiyede Saide Hatun'un vakfettiği hamamı ve arazinin gelirlerini "Emir-i Muazzam Zahireddin Mahmud'un oğlu Emir-i Mükerrerem ve Muhterem Taceddin Mesud'un torunlarından İbrahim Bey ve onun evladına tahsis ettiği" kayıtlıdır.

⁸ İnbaşı, *1500 Tarihli Tapu Tahrir Defteri*, s. 7, İnbaşı, *1570 Tarihli Tapu Tahrir Defteri*, s. 25; Yinanç-Elibüyük, C. I, s. 32, 33

⁹ Cömert, s. 85-89.

¹⁰ Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluç, *Fatih Devri'nde Karaman Eyaleti Vakıfları Fibristi*, Ankara 1958, s. 51. Kayıtta, Taşkın Paşa ve babası Zahireddin'in isimleri karıştırılmıştır.

Bu kayda göre Zahirreddin Mahmud'un Taşkın Paşa'dan başka, yine üst rütbede görevlerde bulunmuş Emir Taceddin Mesud isminde bir oğlunun daha bulunduğunu anlamış bulunmaktayız. Yine vakfiyeye göre Taceddin Mesud'un sülalesi 16. yüzyıla kadar devam etmiş ve bunlardan İbrahim isminde bir çocuğa ve ondan olacak torunlarına gelirler bağlanmıştır. Saide Hatun'un ise aileye ne türlü bağlılığı olduğu belli değildir. Herhâlde İbrahim'in annesi ve ailenin gelinidir. Saide Hatun'un mezarının, vakfetmiş olduğu Kalkancık köyünde bulunduğu vakıf kayıtlarında belirtilmiştir. Bugün de bu köyde tepelik bir alanda, sonradan yenilenmiş ve başka bir isimle anılan bir türbe bulunmaktadır. Bu türbede Saide Hatun'la birlikte aileden bazı şahısların medfun olduğu şüphesizdir.

Zahirreddin Mahmud ailesinden fertlere, yukarıda bahsi geçen 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı tahrir defterlerinde rastlamaktaız. Buralarda kaydedildiğine göre, bu ailenin mülk ve vakıf olarak hisselerinin bulunduğu üç yer bulunmaktadır. Bunlar Sarımsaklı, Palas ve Kalkancık'tır. Sarımsaklı zaten kendi merkezleridir. Kalkancık ise yukarıda belirtildiği gibi aileden Saide Hatun'un vakfidir. Bunlara ilaveten Palas'ta da hisseleri bulunmaktadır.

Prof. Dr. Mehmet İnbashi'nın İstanbul Başbakanlık Arşivi Vakfiyeler Kataloğu'nda bulduğu bu aileye ait 1476 tarihli vakfiyenin¹¹ konumuzla büyük alakası bulunmaktadır. Aileden Tacıkızıl'ın torunu Kayserili Musa Bey oğlu Hızır Bey oğlu Muzaffer Çelebi tarafından yapılmış olduğu kayıtlı bu önemli vakfiyeden ailenin bir bölümünün seçeresini öğrenmekteyiz. Tacıkızıl'ın bahsi yukarıda geçmişti. Onun torunu Musa Bey'in "Bey" unvanından resmî bir görevinin olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede Musa Bey'in de Kayseri'de ayrı bir vakfının bulunduğu, yer tarif edilirken belirtilmiştir. Yine vakfiyede Tacıkızıl'ın oğlu, Musa Bey'in babası yazılmamıştır. Bunun da büyük ihtimalle Zahirreddin Mahmud olduğu bellidir. Vakfi kuran Muzaffer Çelebi'nin babası Hızır Bey'in, Taşkınpaşa köyünde mezarı bulunan ve 1357 yılında vefat eden Hızır Bey'le tarih bakımından aynı şahıs olamayacağı görülmektedir. Yine vakfiyeye göre Hızır Bey'in babasının ismi Musa Bey'dir.

Muzaffer Çelebi, vakfiyeye göre Kayseri'de büyük alanların gelirlerini evladına (evlada meşruf) vakfetmiştir. Vakfiyeye göre kendisi Kayseri merkezinde eski Sasık Mahallesi'nde oturmaktadır ve burada kendi yaptırdığı dört büyük ev bulunmaktadır. Sasık Mahallesi bugün şehirde Bankalar Caddesi'nin yerinde idi ve burada eski bir mescit bulunmakta idi. Evler bu mescidin yanında idi. Muzaffer Çelebi bu evleri de vakfına ilave etmiştir.

Muzaffer Çelebi'nin diğer vakfettiği arazi ve emlaka gelince, bunlar; Sarımsaklı köyünün tamamı ki Eğriyel Burnu ile Kayapınar Nehri'nin arasını ayırdığı Ebi'l Hindi sınırı, İbni Vehibe'nin mezarı ile Ulubürüngüz köyü, Gaziler, Çukurviran, Gergeme köyü, Yalnız Öküz (Mancusun yanında) mezarları ve yol ile sınırlıdır, Hasanalp, Erkilet, Yorgat köyleri ile Cüneyd Viranı mezarı ile çevrili Alagöz köyünün yarı hissesi, Gediris nahiyesinde (Kayseri'de Gediris Bağları) sınırları tarif edilen bir bağın tamamı, yine Kayseri'de Bedesten ve Sultan Camii (Ulu Cami, Cami-i Kebir) ile Musa

¹¹ Yrd. Doç. Dr. Mehmet İnbashi, Kayseri'de 1476 Tarihli Bir Vakfiye, *AÜ. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1997, C. XIX, S. 30, s. 205-214.

Bey Çelebi Vakfı mülkü yakınında iki ev ve yukarıda bahsi geçen Sasık Mahallesi'ndeki evleri olup, bunların tamamını vakfetmiştir.

Vakfiyede Muzaffer Çelebi'nin kendisi ve sülalesi övücü sıfatlarla anılmış olup, Sarımsaklı'ya yeni bir yol yaptırdığından bahis bulunmaktadır.

1484 tarihli tahrir defterinde (s. 83, 84) Sarımsaklı köyünde Hızır Çelebi'nin oğlu Muzaffer Çelebi'nin köyün yarım mülk hissesine sahip olduğu kayıtlıdır.

1500 tarihli defterde (s. 105) yine Sarımsaklı köyünde Hızır Bey oğlu Mustafa (Muzaffer) Çelebi'nin mülkü bulunduğu kayıtlıdır.

Yine 1500 tarihli defterin 106. sayfasında Palas köyünde Hızır Bey Çelebi'nin kızı İnam Paşa'nın mülkü olduğu kayıtlıdır.

1570 tarihli defterde (s. 111) Sarımsaklı köyünde Evlad-ı Tacıkızıl'dan Hızır Çelebi'nin oğlu-Muzafferredin Mahmud Çelebi evladının vakfi bulunduğu belirtilmiştir. Burada Muzafferredin Mahmud'a dedelerinin ismi verildiği görülmektedir.

Yine 1570 tarihli defterin 138. sayfasında Kalkancık mezrasında, mezranın (ekinlik) malikâne gelirinin (Saide) Hatun Mescidi vakfına ait olduğu belirtildikten sonra, o sıradaki vakfa tasarruf eden evladın Emir Mahmud'un oğlu Musa, Şemseddin'in oğulları Seyfeddin ile Hamza, kızı Mani (Mahi) oldukları kaydedilmiştir. Bu ibareden Şemseddin'in, Saide Hatun'un kocası, Hoca Mehmed, İbrahim Seyfeddin ve kızı Sitti Hatun'un anneleri olduğu anlaşılmaktadır.

1584 tarihli defterde (s. 191) yine Sarımsaklı köyünde, Tacıkızıl evladından Hızıroğlu Muzaffer Çelebi evladının vakfindan bahis bulunmaktadır.

Aynı defterin 344. sayfasında, Kalkancık köyündeki Saide Hatun vakfının, Emir Mahmud oğlu Musa, Şemseddin'in oğulları Hacı ve İbrahim ile Seyfeddin ve Şemseddin'in kızı Sitti, Hamza'nın kızı Mahi'nin tasarrufunda olduğu tekrar kaydedilmiştir.

Saide Hatun vakfının evladı, yani Muzafferredin Mahmud'un torunları bugün de Kayseri'de mevcuttur ve çeşitli soyadları bu vakıfta hisse sahibidirler.

MÜFTÜ MESUD EFENDİ'NİN HİLMİ PAŞA MESCİDİ KİTABESİ

Kayseri'nin meşhur divan şairlerinden Hisarcıklı-Zade Mesud Efendi'nin yazmış olduğu, Camiikebir Mahallesi'nde, Bedesten'in batı kapısı ağzında bulunan Hilmi Paşa Mescidi'nde asılı olan, Hilmi Paşa'nın camii tamir ettirdiğine dair uzun methiyesinden şimdiye kadar bahseden olmamıştır. Değerli araştırmacı Ahmet Emin Güven'in "Şair Hisarcıklızadeler" isimli önemli eserinin Mes'ud Efendi'ye tahsis ettiği bölümünde yayımladığı şiirler arasında da bu methiye bulunmamaktadır. Epeydir planladığım, bu şiirin ilgililere duyurulmasını ancak şimdi gerçekleştirmek nasip oldu.

Bu küçük cami içinde, doğu duvarına camlatılarak asılmış bulunan 128x56 cm ebadında, kâğıda yazılmış, on sekiz satır ve beyitlik, çok güzel bir celi sülüs hatla yazılmış olan kitabe şöyledir:

*Tıraz-ı hutbe-i ilm ü maarif Hilmi Paşa kim
Muvaıffak itdi Hak bu ma'bedi tamir ve ihyaya*

*İmaret-i hilyesinden gerçi mahcur idi bir müddet
Anın yaptı bulusu virdi revnak zir ü balaya*

*Tecessüm eylemiş bir nurdur bak ayn-ı ibretle
Hazaran aferin mimar-ı tab'-ı hoş binaya*

*Nücum-ı asuman eserinin gıpta-i keşanıdır
Virir avizesi hayret yed-i beyza-yı Musa'ya*

*Güzergâh-ı Cenab-ı Hızır'dır bu cami-i ziba
Anınçün hâl-i bahşadır kulub-ı pir ü bernaya*

*Lisan-ı hâliyle senk ü sütun u haki bil-cümle
İderler her biri resm-i mübarek-badi ifaya*

*Mislin bu havalide bu gözle görmeye heyhatdır
Görünmüştür meğer ancak naziri çeşm-i şehlaya*

*Ferhad-ı isbiğah-ı camii bir bağçe yaptı kim
Zamime eyledi anı da bu bayrat-ı uzmaya*

*Bütün aşına-yı zevk ü şevk bunda mübeyyadır
Ne külfet nakd-i yalaya ne hacet kaldı yaylaya*

*Umum mer'i boş-elhan lane-saz oldu nihâlinde
Neva-yı andelibi çıkdı ta Tak-ı Süreyya'ya*

*Bu yolda doğrusu isar-ı nakd-i himmet itmişdir
Mükâfâtı dü-âlemde memuttur lütf-i Mevla'ya*

*Henüz buldu Liva-yı Kayseriye bu hükümdarı
Nice yıllar beka-yı zâtı versin şehre piraye*

*Unutmuşdum rüsum-ı nazm u nesri bir nice demdir
Nigah-ı rağbetin bais olub bu nazmı inşağa*

*Dirildi mürde-diller feyz-i bahş-ı iltifatınla
Aceb mi ben de şanında disem tev'am Mesiba'ya*

*Olub eslağa niğme'l-halef her rey ü emrinde
Dua celb itme efkârı o şah-ı kişver-araya*

*Hüda günden güne ikbal ü ömrün eylesün müzded
Tevafuk eyleye bedir-i takdir-i tealaya*

*Tekellüf her-arafey hame asla kendini yorma
Annın vasfı sığmaz levha-yı tadat ü ihsaya*

*(Okunsa beş vakitte) tam tarihim nola Mes'ud
Bu camide namaz kul it duayı Hilmi Paşa'ya*

Şiirin bugünkü dille anlamı şöyledir:

İlim ve eğitimin süsü Hilmi Paşa ki

Allah, bu mabedi tamir ve ihyaya muvaffak etti

Yaptığı güzelliklerden (bu yapı) gerçi bir müddettir ayrı kalmış idi

Onun temiz niyeti için yaptığı her yere (aşağıya-yukarıya) güzellik verdi

Şekillenmiş bir nurdur, ibret gözü ile bak

Binlerce aferin bu hoş binayı yapan mimara

Gökyüzünün yıldızları eserine imrenmektedirler

Hz. Musa'nın ışık saçan eli avizesine hayret eder

Bu süslü cami Hz. Hızır'ın geçtiği yerlerdendir

Onun için ihtiyar ve gençlerin kalbinde yer almaktadır.

Sanki dile gelip taşları, sütunları ve toprağı hep birden

Her biri mübarek olsun törenini ifa ederler.
Benzerini bu havalide bu gözle görmek mümkün değildir.
Benzeri ancak gözü bozuk olanlara görülebilir.
Camisine ek olarak bir bahçe yaptı ki
Bunu da büyük hayratına ilave etti.
Bütün zevk ve sevinç insanları burada hazır olmuşlardır.
(Artık onlar için) yalı yapmak için harcama yapmaya veya yaylaya çıkmaya gerek kalmadı.
Bütün sevilen güzel sesliler (hafızlar) yerleştiler bu fidanlığa (mesireye)
Bülbül gibi sesler çıktı ta Süreyya takımyıldızına kadar
Bu yolda doğrusu himmet edip harcamada bulunmuştur
Mevlanın lütfuyla mükâfatını iki âlemde görecektir
Bu idareciyi yeni buldu Kayseri Sancağı
Nice yıllar onun şehirde bulunması şehri süslesin
Nazım ve nesir usulünü nice zamandır unutmuştum
Bize değer verir bakışın sebep oldu bu şiiri yazmaya
İltifat sunan ihsanıyla ölü gönüller dirildi
Acaba ben de sayende desem Mesih'e (Hz. İsa'ya) mı benziyorum
Bizden evvelkilere hayırlı evlat olarak her düşüncenizde ve emrinizde
Dua istemek fikri memleketi süsleyen o şahadır.
Hüda günden güne yüce mevkiini ve ömrünü artırsın
Ay gibi olan (apaçık) yüce Tanrı'nın takdirine uygun olsun
Zahmet etme ey kalem asla kendini yorma
Onun özellikleri sayım ve yazım levhalarına sığmaz
Mesud, tam olarak yazdığım bu tarihim beş vakitte okunsa
Bu camide namaz kıl Hilmi Paşa'ya dua et
Sene 1287 (1870)

Şiirin sonunda Hilmi Paşa Camii'nin tamir edildiği tarih açıkça rakamla 1287 (1870) olarak yazıldığı hâlde son tarih mısrasının harflerinin ebced hesabı ile karşılıkları tek tek toplamı 1284 rakamını vermektedir. Buna göre tarih düşürmede üç yıl kadar bir hatanın yapıldığı anlaşılmaktadır.

Celi-sülüs hatla çok güzel olarak şiiri yazan hattatın, biraz silinmiş olan alttaki kaydında Abdurrahman ismi okunmaktadır.

Ahmet Nazif Efendi 1910'larda yazmış olduğu Mir'at-ı Kayseriyye isimli eserinin "Hükümet Dairesi Cami-i Şerifi" bölümünde bu levhanın, Kayseri Mutasarrıfı Bekir Paşa'nın H. 1234/M. 1818 yılında yapmış olduğu, Hükümet Konağı avlusu içinde askerî dairelerle mülki daireler arasında bulunan camide asılı olduğunu belirtmektedir. Son beytini de veren Nazif Efendi, caminin H. 1287/M. 1870 yılında Kayseri Mutasarrıfı bulunan Hilmi Paşa tarafından yenilenmesi üzerine yazıldığını ifade etmiştir.¹ Hükümet Dairesi (Saray) Camii bugün yıkılıp yok olmuştur. İçindeki bu levha neden ve ne zaman, şimdiki Hilmi Paşa Mescidi'ne getirilmiştir? Herhâlde Hilmi Paşa Saray Camii'ni yenilemiş, bu küçük camiyi de yeniden yaptırmıştır. Saray Camii yıkılınca içindeki levha Paşa'nın yaptırmış olduğu bu camiye getirip asılmıştır. Caminin yakın dönemde yapıldığı bellidir. Tarihi Bedesten'in güney yan bölümünün çıkış kapısını da kapatmıştır. Aslında bedestenin bu bölümünde ihdas edilmiş eski bir mescidin izleri hâlen mevcuttur. Bu mescit iptal edilmiş, önüne Hilmi Paşa Mescidi yapılmıştır. Aşşap örtülü mescidin mihrabında, minberinde ve kapısında herhangi bir süsleme yoktur. Minaresi de bulunmamaktadır.

Müftü Mesud Efendi'nin övdüğü Hilmi Paşa hakkında kesin bir malumat bulunamamıştır. Hilmi Paşa'nın aslen Tavlusunlu olup Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa olarak bilinen, 1863'te Harbiye Mektebi'ni bitiren ve 1915'te İstanbul'da ölüp Karacaahmet Mezarlığı'na defnedilen şahıs olması ihtimal dâhilindedir. Paşa'nın "Düsturu'l-Mücahidin" isimli bir eseri ve bazı dinî şiirleri bulunmaktadır.²

Kaside-kitabeyi yazan Müftü Mesud Efendi'ye gelince, değerli araştırmacı Ahmet Emin Güven'e göre tahminen H. 1195/M. 1780 yılında doğmuş, H. 1290/M. 1873 yılında vefat etmiş "Şair Hisarcıklızadeler" diye bilinen aileden birisidir.³ Hisarcıklızade Mustafa Efendi'nin oğlu, Şair Salim'in küçük kardeşidir. Mezarı, şimdi ortadan kalkmış bulunan Hacı Kılıç Camii civarındaki mezarlıkta idi. Yine H. 1288/M. 1871/72, H. 1289/M. 1872/73, H. 1290/M. 1873-74, H. 1293/M. 1874 yıllarına ait Ankara Salnamesi'nin Kayseri Sancağı kısmında müftü olarak Mesud Efendi gösterilmektedir. Bundan sonra gelen H. 1295/M. 1878 yılına ait salnamede müftü olarak bir başkasının ismi yazılıdır.⁴ Buna göre Mesud Efendi 1876-1878 yılları arasında herhâlde 1877 yılında vefat etmiş olmalıdır. 1878 yılına ait kayıta Mesud Efendi'nin İzmir Payesi (İzmir Müftülüğü makamı) aldığı belirtilmiştir.

Mesud Efendi'nin dinî ve diğer konularda şiirlerini, çeşitli şahıslara tarih düşürmelerini, bina kitabelerini Ahmet Emin Güven yayımlamıştır. Hatta evlerinde ineklerinden doğan danalarına dahi bir şiir yazmıştır. Ancak Hilmi Paşa'ya 1870 yılında yazdığı yukarıdaki kasidesinde hayli

¹ Ahmet Nazif, *Kayseri Tarihi*, Yay.: Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 33.

² Prof. Dr. Atabey Kılıç, Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Ansiklopedisi*, C. II, s. 13.

³ Ahmet Emin Güven, *Şair Hisarcıklızadeler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No. 119, Kayseri 1999, s. 73-128; Atabey Kılıç, Hisarcıklı-Zade Mesud Efendi, *Kayseri Ansiklopedisi*, C. III, s. 195-196.

⁴ Uğur Kocabaşoğlu-Murat Uluğtekin, *Salnamelerde Kayseri*, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 1998, s. 2, 12, 21, 30.

zamandır eline kâğıt alıp şiir veya nesir yazmadığını belirttiğine göre yaşlılık yıllarında yazmaktan uzaklaşmış, Hilmi Paşa'nın hatırına bu şiiri yazmıştır.

Şiirin son satırının baş kısmı levhada yırtılıp yok olduğu hâlde, Ahmet Nazif Efendi'nin kaydından tamamlanmıştır. Şiiri yazan Hattat Abdurrahman hakkında da bilgimiz bulunmamaktadır.

KAYSERİ'DE KİTABELERİNDEN XV VE XVI. YÜZYILLARDA YAPILDIĞI ANLAŞILAN İLK OSMANLI YAPILARI

GİRİŞ

Merhum Üstad Halil Edhem'in, Tarih-i Osmani Encümeni külliyyatından olan "Kayseriye Şehri Mebani-i İslamiye ve Kitabeleri" isimli kıymetli eseriyle, Kayseri'nin XVI. yüzyıl sonuna kadar olan Türk-İslam tarihini, bu devirde şehirde yapılmış binalar ve kitabeleri ile ele alarak tetkikinden sonra bu konuda binaları daha ziyade mimari ve sanat yönleri ile inceleyip büyük eserler veren Albert Gabriel "Monuments Turcs D'Anatolia" serisinin ikinci kitabı olan "Kayseri-Niğde" kısmında Kayseri'nin XV. ve XVI. yüzyıllara ait bazı binalarını kitabeleriyle yayımlamıştır. Bunlardan kitap ve makalelerde Halil Edhem'in ele aldığı devre veya sonraki devirlere ait bazı binaların sanatsal, mimari ve tarihî yönleri üzerinde durulmuştur.¹ Biz burada "Kayseriye Şehri"ne bir bakıma zeyl olmak üzere XV. ve XVI. yüzyıllarda Kayseri'de yapılmış binaların şimdiye kadar neşredilmemiş veya neşredildiği hâlde asıllarında bazı değişiklikler gördüğümüz kitabelerini, bu devrin tespit edebildiğimiz tarihçesini² ve bahis konusu binaların mimari durumlarını vermeye çalışacağız.

Bu asırlarda Kayseri'de yapılmış binaların bir kısmı tamamen veya az şekilde değişikliğe uğramış olmakla beraber hâlen mevcut, bir kısmı tamamen ortadan kalkarak kitabeleri Kayseri Müzesinde bulunmakta, bazısının kitabesi yok fakat vakfiyelerden bu devirde yapıldığı anlaşıl-makta, nihayet bir kısmının ne kitabesi ne de binası kalmamış, ancak kayıtlarından bu devirde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kayseri'de genellikle birçok siyasi karışıklıkların meydana geldiği ve küçük beylerin idarede olduğu bu devirde büyük ve yüzyıllar boyu değiştirilmeden kalacak veya büyük tamirler gör-

¹ Mahmut Akok, Kayseri'de Dört Mezar Anıtı, *Türk Etnografya Dergisi*, S. XII-1969, s. 17-52; Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, Üç Selçuklu Abidesi, *Belleten*, S. 86, s. 251-260; Tahsin Özgüç, Mahmut Akok, Alayhan, Öresün Han Hızırilyas Köşkü, *Belleten*, S. 81, s. 139-148; Mahmut Akok, Kayseri'de Tuzhisarı Sultanhanı Köşk Medrese ve Alaca Mescit, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVII-2, 1968; Mahmut Akok, Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XXIII-2, s. 5-38; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, İst. 1969; Metin Sözen, Anadolu Medreseleri, Ank. 1972; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İst. 1973, K. Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13. J. H., Teil, Berlin 1962; Mahmut Akok, Kayseri'de Hunad Mimari Külliyesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVI-1-1, s. 5-12; Haluk Karamağaralı, Kayseri'de Hunad Camii'nin Restitüsyonu ve Hunad Manzumesinin Kronolojisi Hakkında Bazı Mülahazalar, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, s. 199-245; Erol Yurdakul, Son Buluntulara Göre Kayseri'de Hunat Hamamı, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. II, s. 141-151; Gönül Öney, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi, *Belleten*, C. XXX, s. 119, s. 377 vd. Bu konuda daha geniş bir bibliyografi tespit edilebilir.

² Kayseri'nin XV ve XVI. yüzyıllara ait geniş tarihi, Başbakanlık ve Vakıflar arşivleri, H. 895 yılından itibaren mevcut olan şehrin Şer'i Mahkeme sicilleri ve diğer kaynaklar araştırılarak meydana getirilebilir. Bu konuda çalışmalarımız bulunmaktadır.

meyecek kalıcı binalar yapılamamıştır. Osmanlı Devri'nde Kayseri, Selçuklular zamanındaki önemini kaybetmiştir.

TARİHÇE

Sırasıyla Anadolu Selçuklu Devleti, İlhanlılar, Eretna ve Kadı Burhaneddin Beyliği idareleri altında bulunan Kayseri şehri, Kadı Burhaneddin Ahmed'in, emirlerinden Kara Yürük Osman tarafından öldürülmesi ve beyliğin başşehri Sivas ileri gelenlerinin isteği üzerine Sivas'la birlikte H. 800/M. 1398 yılında ilk defa Osmanlılara, Yıldırım Bayezid'e geçmiştir.³ Yıldırım'la Ankara'da karşılaşacak olan Timur, Sivas üzerinden gelerek Kayseri'ye girmiş⁴, Ankara Muharebesi'nde Yıldırım Bayezid'i mağlub ve esir ettikten sonra Bursa'ya gelerek burada Osmanlıların esiri olan Karamanoğlu II. Mehmed'i kurtarmış ve ona Kayseri dâhil olmak üzere Karaman Beyliği'ni geri vermiştir.⁵ Karamanoğlu II. Mehmed, Ankara Savaşı'ndan sonra Anadolu'da yeniden kurulan diğer beylikler gibi kendisine ait bazı şehirlerde, bu arada Kayseri'de, tabi olduğunu göstermek üzere Timur adına para kestirmiştir. Kayseri Müzesinde bulunan, tarihsiz ve gümüşten mamul olan bu paralar ortalama 1,7 g. ağırlığında, 21 mm çapında olup yüzünde:

السلطان الاعظم تمورخان يرلغندين

arkasında ortada: محمد بن الادين خلد ملكه ضرب قيصرية

etrafında: ابو بكر عمر عثمان علي

yazılıdır.⁶

Tercümesi: Yüzünde, Büyük Sultan Timur Han yarlığından; arkasında, ortada: Alaeddin'in oğlu Mehmed, mülkü devamlı olsun, Kayseriye'de basıldı, etrafında: Dört Halifenin isimleri, Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali. Parada ilk defa bir Türkçe kelime olan "yarlığından" ibaresi yazılmış, Alaeddin ismi de Aladdin gibi yazılmıştı.

Kayseri'nin bu ilk Karamanoğlu hâkimiyetinde ne kadar kaldığı belli değildir. Kayseri İç Kalesi doğu ikinci kapı iç tarafı üzerinde 50x50 cm ebadında, ortasında yazılarının bir kısmı silinmiş, Arapça, üç satırlık, şimdiye kadar neşredilmemiş ve kale ile ilgili neşriyatta üzerinde durulmamış olan bir mermer kitabe bulunmaktadır.

3 Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970 s. 161, N. 347; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1961, C. I, s. 160; *İslam Ansiklopedisi*, Kayseri maddesi

4 Uzunçarşılı, age., C. I, s. 165; İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst. 1961, C. I, s. 129.

5 Uzunçarşılı, age., C. I, s. 169; Danişmend, age., C. I, s. 137.

6 Kayseri Müzesi No: 1136, 1139, 1147, 1148, 1635, 1637, 1651, 1652, 6420/3, 72/68-30.

Kitabede:

- (١) يرسم الامير الكبير الحسامي حسن بن
 (٢) ناصر الدين محمد ابن دلغادر بأشارة
 (٣) حمده المد سنة اربع وعشر وثمانمائه

yazılıdır.

Tercümesi: Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed'in oğlu, Büyük Emir Hüsami Hasan tarafından sekiz yüz on dört senesinde yapıldı.

Kitabenin silik ve okunmayan (bilhassa tahrip edilmiş gibi görünen) birkaç kelimesi bulunmaktadır. Bu mühim vesikadan anlaşıldığına göre H. 814/M. 1411 yılında Kayseri Karamanoğulları'ndan, merkezleri Maraş ve Elbistan'da bulunan Dulkadıroğulları'na ilk defa geçmiş ve kaleyi Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed'in oğlu Hasan Bey tamir ettirmiştir. Dulkadıroğlu Hasan Bey'in ismi bir defa olmak üzere Osmanlılara tabi Amasya Beyi Yörgüç Paşa'nın H. 830/M. 1426 yılında Amasya ve Tokat civarında eşkıyalıkta bulunan Kızıl Koca Oğulları isimli Dulkadırlı Türkmen boyunun⁷ ileri gelenlerinin tenkili sırasında geçmekte ve kaynaklarda Hasan Bey'in bu Kızıl Kocalılarla münasebette bulunduğu ve onları desteklediği kaydedilmektedir.⁸ Bu tarihte Dulkadırlı Beyliği'nin başında Nasıreddin Mehmed Bey bulunuyordu. Kayseri'nin Karamanoğulları'ndan fethi üzerine, şehir herhâlde bu fethi gerçekleştiren Hasan Bey'e babası tarafından verilmiş olmalıdır. Böylece bu kitabeden şimdiye kadar meçhul olan Dulkadıroğlu Hasan Bey'in Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu olduğu, Nasıreddin Mehmed Bey'in de bilinen evladından başka Hasan Bey isimli bir oğlu daha olduğu anlaşılmakta, ayrıca kitabe Dulkadıroğulları'nın en eski tarihli vesikaları olmaktadır.

Kitabede aile ismi (Dulgadır) olarak yazılmıştır.

Kayseri İç Kalesi'nin güney kapısının (Arslanlı Kapı) batısında, güney mazgalın dış yüzünde 75x60 cm ebadında Arapça, dört satırlık, satırların sonlarından bir kısmı kırılarak kaybolmuş mermer bir kitabe daha vardır ki bu kitabenin kendisine göre bir tercümesini Albert Gabriel vermiştir.⁹ Kitabede Gabriel'in tercümesi ile bazı farklılıklar görülmektedir. Asıl metin:

الماستولى الأتراك الضالون على مدينة فيصرية وبعهد الناس ...
 في تحريب الكعبة الشريفة فخرج الامير الكبير الشيخ جلي بن داود ...
 والكاظمين الغيظ والعافين عن الناس فعمر في ايام ...
 خلد الله ملكه و كان ال... والوفى (سو)نج تمر بن عزيز شيخ جلي ...

⁷ Faruk Sümer, Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, *Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, A.Ü. DTCE, 1974, s.157.

⁸ *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, Yayımlayan Nihal Atsız, İst. 1970, s. 120; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, yayımlayan: İsmet Parmaksızoğlu, İst. 1974, C. II, s. 157.

⁹ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, çev. A. A. Tütenk, s. 34, N. 7.

Tercümesi: Dalalette bulunan Türkler, Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri Kalesi'ni ve halkını istila ettiler. Davud'un oğlu Büyük Emir Şeyh Çelebi çıktı. "İnsanların hatalarını affeden ve kinini susturan" (Kur'an III-134)... zamanında tamir oldu, Allah mülkünü devamlı eylesin.... Yine aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir.¹⁰

Bu ifadelerde kalenin, işgalci diye vasıflandırılanlardan Davud'un oğlu Şeyh Çelebi tarafından geri alındığı ve tamir edildiği, bu mücadele sırasında Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir'in de hizmet gördüğü anlaşılmaktadır. Kalenin Şeyh Çelebi tarafından hangi tarihte ve kimin adına tamir edildiği ve ele geçirildiği (Karaman Oğlu Mehmed Bey olmalıdır) kitabenin kırılan kısmı ile beraber kaybolmuştur. Aşağıda, Mısır Memlûklü kuvvetleri ile Dulkadırların H. 822 yılında Kayseri Kalesi'ni Karamanoğulları'nın elinden aldıkları ve kalenin Karamanoğulları'na ait valisi Şeyh Çelebi'nin kaçmış olduğu görülecektir. Kitabede dalalet içinde buldukları ileri sürülen Türklerden kasıt Dulkadıroğullarıdır. Karamanoğulları da bir Türk boyu olduğu hâlde Şeyh Çelebi veya kitabeyi yazdıran onun adamları Dulkadıroğulları'nı böyle anmışlardır.

Yukarıda bahsi geçen Dulkadıroğlu Hasan Bey'e ait kitabeden kalenin 814 yılında Dulkadıroğulları elinde olduğunu görmüştük. 822 yılında Şeyh Çelebi'den tekrar Dulkadıroğullarının aldığı tarihçe sabit olduğuna göre 814'ten sonra Şeyh Çelebi ve Karaman kuvvetlerinin, Dulkadıroğulları'ndan kaleyi geri aldığı ve tamir ettirerek ikinci kitabeyi yazdırmış oldukları anlaşılmaktadır. Bu kitabenin 822 yılında kaleyi tekrar ele geçiren Dulkadıroğulları tarafından atılıp kırıldığı, fakat sonra yine aşağıda görüleceği üzere kale Karamanlılar'a üçüncü defa geçince bulunan kısmı bugünkü yerine yerleştirdikleri muhtemeldir.

Karamanoğlu Mehmed Bey, Timur'un Anadolu'da bulunduğu sırada zapt ettiği Tarsus'un, Mısır Memlûklü Sultanlığı namına Ramazanoğlu Ahmed Bey tarafından geri alınması üzerine, önce yalnız bilahire bu bey ile anlaşarak müştereken Tarsus'a sahip olmuşlardır. Bunun üzerine Memlûklü Sultanı Melik Müeyyed Şeyh H. 822/M. 1419 yılında Anadolu'ya oğlu İbrahim kumandasında büyük bir kuvvet göndererek, Karamanlılar'a ait Kayseri Kalesi'ni şehrin beyi olan Şeyh Çelebi'nin kaçması üzerine fethetti ve bu sırada kendilerine tabi olan Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'e verdi.¹¹ Mehmed Bey'in de Sultan namına Kayseri Kalesi kapılarından birine bir kitabe koydurduğu Aynî tarihinde bildiriliyor ise de bahis mevzuu kitabe bugün mevcut değildir.¹²

Bu hadiseden sonra Karamanoğlu Mehmed Bey ve Ramazanoğlu İbrahim Bey Kayseri'yi tekrar ele geçirmek istedilerse de Kayseri civarında Nasıreddin Mehmed Bey'le yaptıkları muharebede hezimete uğradılar. Mehmed Bey esir düşerek Dulkadıroğlu tarafından Kahire'ye gönderildi.¹³

¹⁰ Yakın yıllarda kalenin son tamiri sırasında işçiler kitabeyi buradan düşürerek tekrar birkaç parçaya ayrılmasına sebep olmuşlardır. Parçalar onarımdan sonra birleştirilip yerine konmuş ise de son satırda birkaç harf okunmaz hale gelmiştir.

¹¹ Arifi, Elbistan ve Maraş'ta Zülkadır (Dulkadır) Oğulları Hükümeti, Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, sene 1331, s. 373; Halil-Edhem, *Kayseri Şehri*, İst. 1334, s. 126; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 19, 171; *İ. A. Dulkadırlar Maddesi*, C. III, s. 659.

¹² Arifi, age., sene 1331, s. 373, N. 2.

¹³ Arifi, age., s. 374; Halil Edhem, age., s. 126-127; *İ. A. Karamanlılar maddesi*; C. 6, 234. Aslında Mehmed Bey burada harap olan bir medreseyi yeniden tamir ve inşa ettirmiştir ki eski yapıya ait tezyinatlı taşlar toprak seviyesinde

Nasireddin Mehmed Bey H. 835/M. 1432 yılında Kayseri'de Hatuniye Medresesi ismi ile anılan, klasik tipte, açık avlulu, tek katlı ve tek eyvanlı bir medrese inşa ettirmiştir.¹⁴ Bugün Kayseri'nin Camikebir Mahallesi'nde bulunan, mülkiyeti özel şahıslara geçmiş ve çok harap durumda olan (yakın zamanda sahibi şahıslar tarafından restore edilmiştir.) bu medresenin 3x0,37m ebadında, mermer, iki satırlık Arapça kitabesinde:

(١) عمر و بني هذه المدرسة الشريفة الامير الكبير صاحب الخيرات و الحسنات

ملك ملوك العرب والعجم سلطان الامراء في العالم ناصر الدنيا والدين محمد ابن
المرحوم خليل بن امير السعيد عبد الرشيد

(٢) خلد الله تعالي ايام دولته و متع الله المسلمين بطول بقائه للعلماء و الطلبة المشتغلين
بتحصيل العلوم طلب الثواب تقبل الله منه فضله واحسانه في شهر شوال المعظم سنة
خمس و ثلاثين وثمانمائه

yazılıdır. Kitabeyi neşreden Halil Edhem Bey, kendisinin bizzat görmediğini, suretini Kayserili Ahmed Nazif Efendi'den almış olduğunu ve okunuşunda bazı şüpheli cihetler bulunduğunu belirtmektedir.¹⁵ Eski uzun bir mermer sütun boyuna ortasına kadar işlenip uzun bir levha yapılarak üzerine yazılmış olan kitabe, bulunduğu medrese taç kapısının harabe hâline gelmesi üzerine yerinden düşerek beş parçaya ayrılmış ve bu parçalar Kayseri Müzesine nakledilmiştir. Kitabeyi müze deposunda inceleyerek yaptığımız karşılaştırmada daha önce doğru olarak neşredilmiş olduğu, yalnız (مدرسة) kelimesinden sonra (الشريفة) ve tarih kısmından sonra, en sonda (الهجرية) kelimesinin bulunduğu, metin arasında bir iki yerde basit harf eksikliklerinin olduğu görülmüştür. Ancak kitabede Nasireddin Mehmed Bey'in dedesinin ismi olarak yazılan ve Halil Edhem tarafından hatalı olduğu belirtilen kısım son düşme esnasında maalesef tamamen kırılıp kaybolmuş olduğundan bu kısmı tespit etmek mümkün olamamıştır. Buradaki Abdürreşid ismi Şikârî Tarihi'nde geçmektedir. Kitabede bu şekilde kırılma ile kaybolan bazı isim ve harfler de bulunmaktadır. Kitabeyi aşağı yukarı aynı şekilde Arifi Paşa da, Dulkadıroğulları makalesinde neşretmiştir.¹⁶ Medresenin Hatuniye ismini alması, aşağıda bahsi geçecek Nasireddin Mehmed Bey'in zevcesinin Kayseri'de onun adına idareci olarak bulunması sebebiyledir.

Karamanoğlu Mehmed Bey'in H. 826/M. 1423 yılında vuku bulan ölümünden sonra, Karaman Beyliğine geçen oğlu İbrahim Bey, evvelce Karamanoğulları'na ait iken, Memlükler tarafından Dulkadıroğulları'na verilen Kayseri'yi, Memlüklere vermekte olduğu yıllık on bin altın vergiyi ileri sürerek Memlüklü Sultanı Barsbay'dan geri istemişti. Bu sırada Memlüklere tabi Dulkadırlı ailesinden Hamza Bey'in üzerine yine Dulkadırlı Nasireddin Mehmed Bey'in oğlu Feyyaz yürüyerek Maraş'ı almış, fakat Memlükler buraya kuvvet sevk ederek Maraş'ı Hamza'ya

binada gözükmektedir. Bu kalıntılardan ve içindeki sütun ve sütun başlarından binanın Danişmendli veya Selçuklu Dönemine ait mükemmel bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴ Halil Edhem, age., s. 124; Albert Gabriel, age., s. 80; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İst. 1972, C. II, s. 149; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İst. 1973, C. 11, s. 236.

¹⁵ 1914 yılında vefat eden Ahmed Nazif Efendi'nin "Mir'at-ı Kayseriye" isimli Kayseri Tarihi ve Abidelerine ait iki ciltlik eseri hâlen yazma olarak torunlarında bulunmakta olup basılmıştır.

¹⁶ Arifi age., sene 1332, s. 93, 94.

iade adıp Feyyaz'ı yakalayarak Kahire'ye götürmüşlerdir. Ayrıca Karamanoğlu İbrahim Bey'in arzusu istikametinde Kayseri'ye asker sevk etmişlerdi ki Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmed Bey'in zevcesi ve Kahire'de esir Feyyaz'ın annesi Mısır (Hatice) Hatun, H. 838/M. 1435 senesinde Kahire'ye giderek Kayseri Kalesi'nin anahtarlarını Sultan Barsbay'a takdim etmiş, bu şekilde metbuluklarını kabul ederek Feyyaz'ın affını istemiştir. Bunun üzerine Sultan kararını değiştirerek, Maraş'ı Feyyaz'a verdiği gibi Kayseri Valiliği'ne de Nasireddin Mehmed Bey'in diğer oğlu Süleyman Bey'i tayin etmişti. Karamanoğlu İbrahim Bey'e de, Kayseri'nin Dulkadiroğulları'na verilmesinin çok zaman olmadığını ileri sürerek red cevabı vermişti. Bunun üzerine, bu sırada Osmanlı taraftarı olan İbrahim Bey Kayseri'ye yürüyerek 1435 nisanında burasını zapt etti. Bu hadise Osmanlılarla Memlüklerin arasını açmıştır.

Memlüklerle, bir fidye anlaşmazlığı yüzünden arası açılan Dulkadiroğlu Mehmed Bey, Kayseri'nin Karamanoğlu'ndan alınıp kendisine verilmesi için yardım istemek üzere oğlu Süleyman Bey'i H. 840/M. 1436 yılında Osmanlılara II. Murad'a gönderdi. II. Murad da, Kayseri'den sonra Osmanlı arazisi olan Amasya'yı da muhasaraya kalkışan Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine, kuvvet vererek Süleyman Bey'i sevk etti ve bu kuvvete Tokat Sancak Beyi'ni de kattı. Bu suretle, 1436 yılında Kayseri Karamanlılardan alınarak Dulkadırlara verildiği belirtiliyor ise de,¹⁷ Süleyman Bey'in Kayseri'yi muhasara altına aldığı, fakat H. 841/M. 1437 yılında, Karamanoğulları'nı destekleyen Mısır kuvvetlerinin gelmesi üzerine muhasarayı kaldırdığına dair kayıtlar da bulunmaktadır ki¹⁸ aşağıda üzerine durulacağı veçhile bizce de bu durum daha gerçek gibidir.

Karamanoğlu İbrahim Bey, II. Murad'ın Karaman'ı istila etmesi üzerine 1437 yılında bir anlaşma yaparak Osmanlılarla dost geçinmeye başladı. II. Murad'ın vefatı ve II. Mehmed'in (Fatih) Osmanlı tahtına çıkması üzerine yeniden ümitlere kapılıp Osmanlılara tecavüzlere kalkıştı ise de, Fatih tarafından Karaman üzerine yapılan yeni bir sefer üzerine yeniden sulh istemek zorunda kalmıştır (1451). Bu tarihler arasında Kayseri'nin devamlı olarak Karamanoğlu hâkimiyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

1463 yılında İbrahim Bey vefat edince çocukları arasında taht kavgası başlamış, bunlardan Pir Ahmed ve İshak Beyler Osmanlılara, Fatih'e müracaatla her biri ayrı ayrı yardım istemişlerdir. Fatih, İbrahim Bey'in zevcelerinden olan halasından doğma Pir Ahmed'e yardıma karar verdi. Pir Ahmed de bu yardıma karşılık olmak üzere bir kısım Karaman şehirlerini Osmanlılara bıraktı ki bu şehir ve kaleler arasında Kayseri şehri ve Sıkalan (veya Seykalan) Hisarı da bulunuyordu. Fatih buralara kendi askerlerini koydu ve böylece şehir ve kale Osmanlılara geçmiş oldu (H. 869/M. 1464).¹⁹ Pir Ahmed de Karaman Beyi olmuş oldu.

¹⁷ Arifi, age., sene 1331, s. 373; Halil Edhem, age., s. 167, 168; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 24; İ. A. Dulkadiroğulları maddesi.

¹⁸ Halil Edhem, age., s. 168.

¹⁹ Aşık Paşaoğlu Tarihi, s. 189; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 89. Aşık Paşaoğlu Tarihi'nde yeni harflerle "Saykalan Hisarı" Uzunçarşılı tarafından "Sıkalan Hisarı olarak yazılan bu kale, Kayseri şehrinin 7 km batısında bulunan Yılanlı Dağ'ın güneyinde bugün de kalıntıları olan ve halk tarafından "Seykalan" veya "Sıkalan" Kalesi diye bilinen kaledir.

Pir Ahmed, H. 870/M. 1465 yılında Kayseri Kalesi'ni tamir ettirdiğine dair, Kayseri İç Kalesi güney ikinci kapısı üzerinde bulunan Farsça, iki satır, sekiz mısırlık mermer kitabesinde Fatih'in bendesi olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Kitabe metni şöyledir:

(۱) چون نظر کرد رو مرا شهزاد قلعه قیصریه کشد آباد نام وی خان محمدآمه
است بادبیت سعادتش بغداد

(۲) بنده او بدست پیر احمد شهید تمام این اساسی این بنیاد

(۳) که زمن هجرت نبی پرسی هشتصد سال بود باهفتاد

Tercümesi: Rum (Anadolu) hükümdarının nazar kılması üzerine/Kayseri Kalesi mamur oldu/ O hanın namı Mehmed'dir/ Saadet evi Bağdat olsun/ Onun bendesi Pir Ahmed'in eliyle/ Bu bina tamamlandı/ Eğer hicri tarihini bana sorarsan/ Sekiz yüz yetmiş senesidir.

Yine Kayseri Kalesi'nin doğu iç kapısı üzerinde Arapça, tek satır, girift bir istifle yazılmış kitabeyi doğru olarak Ekrem Hakkı Ayverdi neşretmiştir.²¹ Kitabede:

تحلی بحسبه العمران هذه القلعة المبارک و هو محمد بن مراد خان

yazılıdır.

Tercümesi: Bu mübarek kale yapısı Murad Han'ın oğlu Mehmed'in şerefine süslendi. Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih'in şerefine kaleyi güzelleştirenin ismi kitabede yazılı değil ise de bu şahsın, diğer kitabeden anlaşılacağı üzere Pir Ahmed olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak kitabede Pir Ahmed'in adı geçmediği, diğer kitabe gibi Farsça değil de Arapça olduğu, yazısının Osmanlı sülüsüne benzediği göz önüne alınırsa ve ayrıca Pir Ahmed'in birinci kitabedeki tarihten bir yıl sonra ahdini bozup Osmanlılara karşı Uzun Hasan'a iltica ettiği düşünülürse, Uzun Hasan'a karşı kaleyi tahkim etmek isteyen Fatih'in emri ile, belki de Uzun Hasan'ın Tokat'tan sonra Kayseri'yi de yağmalatması üzerine kale, Osmanlı emirleri tarafından tamir edilip bu kitabe de yazdırılmış olabilir. Kalenin tarihsiz Selçuklu kitabesinde Keykubad bin Keyhüsrev yazıldığı ve Anadolu Selçuklularında bu durumda iki hükümdarın olduğu, fakat kitabenin I. Alâeddin Keykubad'a ait olması lazım geldiği gibi,²² bu tarihsiz kitabenin de Fatih'ten başka, Osmanlılarda III. Murad'ın oğlu III. Mehmed'e ait olabileceği düşünülebilir de, III. Mehmed Devri'nde Kayseri Kalesi'nde herhangi bir onarım söz konusu olmadığından, kitabede ismi geçen hükümdarın II. Mehmed (Fatih) olduğu kesindir.

Yukarıda belirtildiği gibi Pir Ahmed Osmanlılara verdiği sözde durmadı ve dostluğu kısa sürdü. H. 871/M. 1466 yılında, bir yandan Uzun Hasan'dan yardım göreyerek ana-baba bir kardeşi Kasım'la mücadele ederken diğer yandan Osmanlılarla arayış açtı. Bunun üzerine Fatih ve vezirleri, aynı tarihte Karaman iline girip başta Konya olmak üzere bütün Karaman topraklarını fethettiler. Pir

²⁰ Halil Edhem, Karamanoğulları Hakkında Vesaik-i Mahkuke, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sene 1328; s. 834; *Kayseriye Şehri*, s. 169; *Kayseri Türk Anıtları*, s. 34.

²¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İst. 1974, C. IV. S. 780; Gabriel bu kitabeyi yanlış olarak neşretmiştir. *Kayseri Türk Anıtları*, s. 34.

²² *Kayseriye Şehri*, s. 43.

Ahmed kaçtı. Karaman valiliğine Fatih'in oğlu Şehzade Mustafa tayin edildi. Böylece Kayseri artık Osmanlıların Karaman eyaletine bağlı bir sancak oluyordu.

Pir Ahmed ve kardeşi Kasım mücadeleyi bırakmayarak tekrar Karaman Beyliği'ni ele geçirmek için Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'dan yardım istediler. Uzun Hasan'ın gönderdiği kuvvetler müdafaasız Tokat şehrini yağma edip yaktıktan sonra, Kayseri'den başlayarak Hamid ili taraflarına kadar Osmanlı topraklarını istila ettiler (1472), fakat Şehzade Mustafa'nın kuvvetleri karşısında bozularak geri çekilmek zorunda kaldılar.²³ Uzun Hasan'ın gönderdiği kuvvetler şehir ahalisinin müdafaaya çekildiği Kayseri Kalesi'ni muhasara etmişler, ancak halkın dayanması üzerine kaleyi ele geçirememişlerdir. Bunun üzerine Fatih Sultan Mehmed Kayseri'den memnun olarak ahalisini vergiden muaf tutmuştur. Bu hadise Fatih'le Uzun Hasan'ın arasında H. 878/M. 1473 yılında yapılan Otlukbeli Savaşı'na sebep olmuş, Akkoyunlular Osmanlılar karşısında büyük bir mağlubiyete uğramışlar, Karamanoğulları da bir daha esaslı bir varlık gösterememişlerdir. Fatih bu sefere çıkarken topladığı divanda, Gedik Ahmed Paşa'nın, Uzun Hasan'ın topraklarını yağma etmek üzere akıncılar gönderilmesini tavsiye etmesi üzerine, Rumeli'deki meşhur akıncılardan Mihâl oğlu Ali Bey'i Sivas vilayetine, kardeşi İskender Bey'i Kayseri Sancağı'na ve Bali Bey'i de subaşı olarak Niksar'a tayin etmişti.²⁴ Akıncılar, sefer esnasında görevlerini yapmışlardır.

1474 senesinde Develi-Karahisar'ı (Kayseri'nin bugünkü Yeşilhisar ilçesi) Osmanlıların Niğde Sancak Beyi tarafından zapt edilmek istenmiş, fakat kalenin beyi Atmaca Bey, o tarihte Karaman Valisi olan Şehzade Mustafa'ya bizzat kaleyi teslim etmek istediğinden ağır hasta bulunan Sultan Mustafa, kaleye kadar gelerek burayı teslim almıştır.²⁵ Şehzade Mustafa bu hadiseden kısa süre sonra vefat etmiştir. Yerine Konya (Karaman) valiliğine kardeşi Cem Sultan getirilmiştir. Karaman Beyliği ortadan kaldırılıp, burası Kayseri de dâhil olmak üzere Osmanlıların bir eyaleti olduktan sonra, önce H. 881, M. 1476 yılında, sonra H. 906/M. 1500 yılında, "Vilayet-i Karaman ve Liva-yı Kayseriye ve İç İl" olarak tahrir tabi tutuldu. İkinci tahrir hatalı ve halkın menfaatlerine zarar verici olarak hazırlandığından tekrar bazı memnuniyetsizliklere ve Karamanoğulları'nın bundan istifade ederek faaliyete geçmelerine sebep olmuştur.²⁶ Birinci tahrir defteri maalesef kaybolmuş, ikinci tahrir defterinde bundan "Defter-i Köhne" olarak bahsedilmiştir.

Maraş, Elbistan, Antep, Antakya, Harput, Kayseri, Bozok (Yozgat), Kırşehir havalisinde, bu tarihlerde beylikleri devam eden Dulkadiroğulları'na gelince; H. 846/M. 1442 yılında ölen Nasıreddin Mehmed Bey'den sonra yerine oğlu Süleyman Bey geçmiştir. Süleyman Bey, kızı Sitti Hatun'u, daha Şehzade iken Fatih'e vermişti. Bu beyin, babası hayatta iken, Osmanlıların yardımı ile Karamanoğulları elindeki Kayseri'ye sahip olmak istediğini yukarıda görmüştük. Kendisi beyliğin başına geçince ataları gibi genellikle, Dulkadırların merkezi olan Elbistan'da oturmuştur.

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 87-94; *Anadolu Beylikleri*, s. 31-34.

²⁴ Dr. Selahattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İst. 1971, s. 312.

²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 108.

²⁶ Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1948, C. I, s. 4-35; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 109. Yine 906, M. 1500 yılında Kayseri Livası Kanunu yazılmıştır, Ömer Lütfi Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, İst. 1943, C. I, s. 56, 57.

Süleyman Bey'in babasının beyliği sırasında tanzim ettirdiği H. 842 Şaban tarihli vakfiyesinin sonradan yazılmış bir sureti elimizdedir. Halil Edhem'in de gördüğü, önceleri Pınarbaşı ilçesi Pazarören bucağına bağlı Melik Gâzi köyündeki tekke şeyhinde, şimdi ise Kayseri'de bir şahısta bulunan vakfiyenin²⁷ başka bir suretini İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Sivas Vakıflar Müdürlüğünde görerek neşretmiştir.²⁸ Bu vakfiyede Süleyman Bey'in, Önce Melik Gâzi ve kendilerinin cedit Emir Halil'in ruhu için Zamantı Kalesi'nin yakınında bir mescit ve zaviye vakfettiği, mescidin, zaviyenin ve burada bulunan Melik Gâzi ve Emir Halil türbelerinin masrafları için Eşbedin ve Yarıkaş köyü, Vaslin Sulan (?), İnek Çayırı, Ayı Viranı, Faki Ekinliği, İğdecik, Eski Tekke, Buzağı Çayırı ve Kızılca Mescit mezralarını, Melik Gâzi ve Emir Halil türbeleri yakınındaki bütün arazinin gelirlerini bağışladığı, mescit ve zaviyenin imam, şeyh ve hademelerine maaş bağladığı kayıtlıdır. Vakfiyede ismi geçen Melik Gâzi, Faki Ekinliği, İğdecik (İğdelik olarak), Eski Tekke, Kızılca Mescit, (Kızıl Han olarak?) köyleri, bugün de Pazarören bucağı civarındaki köylerdir.²⁹ Bugün Zamantı diye bilinen bölge Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı Elbaşı bucağı ve çevresindeki köylerdir.³⁰ Türk Memlük Sultanı Baybars, 1277 yılında Moğollar'a karşı yaptığı Anadolu Seferi'nde, Kayseri'ye gelirken önce Sarız'a, buradan Samandı Kalesi yakınındaki Karatay Hanı'na gelmiştir.³¹ Yine Yavuz Sultan Selim, Mısır Seferi'nden dönüşünde önce Sarız'a sonra Zamantı Kalesi önüne, daha sonra Sarımsaklı'ya (bugünkü Bünyan ilçe merkezi) ve sonra da Kayseri'ye gelmiştir.³² Bu ifadelerden anlaşılıyor ki Zamantı Kalesi, Sarız-Kayseri eski yolu üzerinde ve aynı zamanda Karatay Hanı'na yakın bir yerdedir. Karatay Hanı, Seresek (Zerezek) köyüne 6 km mesafede olup bu köy eski Kayseri-Malatya yolu üzerindedir.³³ Öğrendiğimize göre bu köyün çok yakınında, ora halkının Mışkırın veya Mışkır dedikleri bir kale daha bulunmaktadır. Faruk Sümer de son olarak Zamantı Kalesi'nin Melik Gâzi yakınında, Pazarören'in kuzeydoğusunda bulunan Köşker Dağı üzerinde, Kuş Kalesi diye bilinen kale (Melikgazi Kalesi) olduğunu belirtmektedir.³⁴

Süleyman Bey, vakfiyesinin ikinci kısmında, vefat etmiş bulunan Nasıreddin Mehmed'in (babası) ruhu için ayrıca Kelamin (.....) köyünde de bir mescit ve zaviye daha vakfetmiş, bunların da masrafları için Kelamin köyü, Hacı Bey'in ve Dengistan mezralarının gelirini bağışlamıştır. Vakıfların tevliyetini kendi sülalesine bırakmıştır.

²⁷ Halil Edhem, Anadolu'da İslami Kitabeler, Melik Gâzi, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sene 1331, s. 454.

²⁸ İsmail Hakkı (Uzunçarşılı), *Kitabeler*, İst. 1927-1345, s. 60, N. I.

²⁹ Halil Edhem, *Melik Gâzi*, s. 451, N. I, 3.

³⁰ Zamantı bölgesine ait bugün şu köyler sayılmaktadır; Zerezek (Akmescid), Kölete (Yünören), Karadağı, Elbaşı, Alayınlı, Çevlik, Koççağız ve bunlara ilave olarak Ağçalı, Zek (Ekinciler), Ekrek (Köprübaşı), Samagir. Aşağıda görülecek Dulkadroğlu Alâüddevlî'nin 914 tarihli vakfiyesinde bu köyler havalisinde bulunan Şiraz köyü yakınındaki Güvercinlik mezrası da "Zamantı âmâlinde" olarak geçmektedir. Yine aşağıda geçecek 989 tarihli Hacı Ahmet Paşa vakfiyesinde Sarioğlan köyünün (şimdi ilçe) Zamantı kazasına bağlı olduğu belirtilmektedir. Maraş'la birlikte burasının tahriri yakın zamanda yayımlanmıştır.

³¹ Halil Edhem, Anadolu'da İslami Kitabeler, Karatay Hanı, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sene 1331, s. 522, N. 1, 2, 3; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 546, 547.; Faruk Sümer, Yabanlu Pazarı.

³² Halil Edhem, *Melik Gâzi*, s. 541, N. 1. Bugünkü Bünyan ilçesinin eski adının Sarımsaklı olduğu hakkında bak. Kamusu'l Âlâm, C. I.

³³ Halil Edhem, *Karatay Hanı*, s. 522, 523, N. 1; W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, İst. 1960, s. 299, 300, 301.

³⁴ Faruk Sümer, *Bozok Tarihine Dair Araştırmalar*, s. 346.

Kelamin köyü, Pazarören yakınlarında olup son zamanlara kadar “Gülabi” ismi ile bilinen ve bugün değişmiş ismi “Yarım Tepe” olan köydür. Vakfiye yazılırken veya kopya edilirken de hata edilerek, yazılışı çok az farklı olarak bu şekilde yazılmış olabilir. Süleyman Bey’in, bu köy arazisi içinde, bugün metruk bir mahalde kalmış bir binası bulunmaktadır. Halk arasında Öksüz veya Garip Türbe olarak bilinen bu yapı üzerinde Süleyman Bey’in 844 tarihli kitabesi vardır.³⁵ Kitabesinde ne olduğu belirtilmeyen binanın mimarisinden, zannedildiği gibi bir türbe olmayıp³⁶ vakfiyede bahsi geçen zaviye olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda bahsi geçen vakfiyede Süleyman Bey’in cediti, Süleyman bin Nasıreddin Muhammed bin Halil bin Zeyneddin bin ed-Dulgadır olarak geçmektedir.³⁷ Süleyman Bey, bu vakıflarını şimdiye kadar babasının ölüm tarihi olarak kabul edilen 846 yılından dört ve zaviye kitabesine göre de iki yıl önce yapmıştır. Ayrıca 842 tarihli bu vakfiyesinde babasından “şehid”, kendisinden “emir” olarak bahsedilmekte ve vakıflarının bir kısmını babasının ruhuna ithaf etmektedir. Bu konu üzerinde durulması gerekir.

Bugün Kayseri’ye ait Zamantı bölgesinde vakıflar meydana getiren Süleyman Bey’in asıl Kayseri şehrine de sahip olup olmadığını bilmiyoruz. Yukarıda da belirtildiği gibi herhâlde olmamıştır. Bu fikri, şehirde bu beye ait herhangi bir emarenin bulunmayışı da desteklemektedir.

H. 858/M. 1454 yılında Süleyman Bey vefat edince yerine oğlu Melik Arslan Bey Dulkadır Beyi olmuştur.³⁸ Melik Arslan Camii olarak bilinen ve bu beye ait olduğu kabul edilen kitabesiz bir mescit, bugün Kayseri şehrinin 10 km kuzeydoğusunda, eski adı Mancusun, yeni adı Yeşilyurt olan köyde bulunmaktadır.

³⁵ Agy., s. 346-347, N. 68; Sayın profesör burada kitabenin doğru istisnah edildiğinden emin olmadığını belirtiyorsa da yerinde yaptığımız karşılaştırmada doğru olduğu görülmüştür. Kitabeye şöyledir:

(1) الله

(2) بناء هذا العمارة

(3) الامير الكبير المعظم سيد الاسلام و

(4) المسلمين سليمان بن دلقادر أعز

(5) الله انصاره تاريخ ربيع الاول سنة

(6) اربع واربعين وثمانمائة من هجرة

³⁶ Oluş Arık, Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri, *Anadolu*, S. XI-1967, s. 57-119.

³⁷ Merhum Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı vakfiyede bazı yanlışlıklar olduğunu, baş kısmında Alâeddin Eretna’ya ait ibareler bulunduğunu belirtmektedir. *Kitabeler*, s. 60, N. 1. Bize kalırsa “emir erdane” ibaresini Süleyman Bey unvan olarak kullanmıştır ve Alâeddin Eretna ile bir alakası yoktur. Vakfiyede,

صاحب السيف والقلم اردانا بيت العدل والاحسان مالك رقاب الامم في البرين و البحرين

şeklinde yazılıdır. Yine vakfiyede “Dulkadır” kelimesinden sonra “horasani” diye bir kelime olmayıp burada, “saniya” (kitabede sasani) kelimesi vardır, *Anadolu Beylikleri*, s. 168, N. 1.

³⁸ Arifi, age., sene 1331, s. 335, 336; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 186.

H. 870/M. 1465 yılında Melik Arslan, kardeşi tarafından öldürülünce yerine, Memlükler tarafından, kendisini öldüren kardeşi Şah Budak tayin edildi. Fakat Dulkadırlılar, kardeşini öldüren bu beyi istemediler ve Osmanlılara başvurarak onun yerine diğer kardeşi Şahsuvar Bey'in tayinini sağladılar (1466). Bu mesele yüzünden Osmanlılarla Memlüklerin arası açıldı ve nihayet harbe kadar gittiler.

Memlükler'e karşı muvaffakiyetli muharebeler yapan Şahsuvar Bey'i, Emir Yeşbek kumandasında gönderilen Memlük ordusu, Kayseri'nin Zamantı Kalesi'nde muhasara edip ele geçirdi ve Şahsuvar Bey Kahire'ye götürülerek H. 877/M. 1471 yılında idam edildi. Şahsuvar Bey'in, şimdi Kayseri'nin ilçesi olup o zaman köy olan Pınarbaşı'da bir zaviye ve cami inşa ettirmiş olduğu, aşağıda bahsi geçecek kardeşi Alâüddevle Bozkurt Bey'in H. 906 tarihli vakfiyesinde kayıtlıdır.

H. 893/M. 1488 yılında Kayseri Sancak Beyi Yular Kısdı Sinan Bey, Memlüklerle yapılan muharebelerde uğranılan başarısızlıkta mesuliyeti görülerek diğer bazı beylerle birlikte İstanbul'a getirilip Boğazkesen Hisarı'na hapsedilmiştir. Bu şahıs daha sonra Amasya Valisi, I. Selim'in kardeşi Şehzade Ahmed'in veziri olmuştur.³⁹

Osmanlıların desteği ile Dulkadır Beyliği'ni elde etmiş bulunan Şahsuvar Bey'in kardeşi Alâüddevle, Adana civarında yapılan Osmanlı-Memlük muharebelerinde Osmanlıların uğradıkları mağlubiyetler, Memlükler elinde esir olan kardeşi Şah Budak'ın Osmanlılara iltica etmesi ve burada taltif görmesi üzerine Osmanlılardan yüz çevirerek Memlüklerle anlaşmıştı. Bunun üzerine H. 895/M. 1489 yılında Osmanlı Hükümeti Şah Budak'ı Dulkadır Beyliğine tayin etmiş, kendisine yardıma Sivas Valisi Hızır Beyzade Mehmed Paşa ile o sırada tekrar Kayseri Sancak Beyliği'ne tayin edilen⁴⁰ Mihâl Oğlu İskender Bey'i memur etmiştir. Ayrıca Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa'ya da yardım için emir verildi. Fakat Şah Budak diğer kuvvetleri beklemeden, sadece Kayseri Beyi İskender Bey'le hareket ederek önce Kırşehir Beyi olan Alâüddevle'nin oğlu Şahrüh Bey'i ele geçirip gözlerine mil çekti. Bunun üzerine şiddetle hareket eden Alâüddevle, Şah Budak'ı kaçırttı, muharebe sahasında yalnız kalan İskender Bey'i, bir oğlunun ölümünden sonra diğer oğlu ile birlikte esir ederek, zaferini haber vermek için Mısır'a yolladı.

Alâüddevle'nin teşviki ile, ona yardım için Anadolu'ya giren Emir Özbek kumandasındaki Mısır kuvvetleri Kayseri'yi muhasara ettilerse de Osmanlı ordusunun gelmekte olduğunun duyulması ile Niğde, Karaman ve Ereğli'yi yağmalayarak çekilmişler, nihayet II. Bayezid'in bizzat Mısır Seferi'ne çıkma kararı üzerine, 1491 senesinde, Memlükler sulh talep etmişler ve böylece Osmanlılarla Memlükler arasında sulh yapılmıştır.⁴¹

H. 903/M. 1497/98 yılında Kayseri'de II. Bayezid'in azatlı kölelerinden ve oğlunun damadı olan Mustafa bin Abdülhay beylikte (vali) bulunuyordu. Onun bu tarihte yaptırdığı Kayseri Bedesteni hakkında aşağıda malumat verilecektir.

³⁹ Danişmend, age., I. C, s. 389.

⁴⁰ Age., C. I, s. 391.

⁴¹ Arifi age., sene 1331, s. 548, 549; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 259-261.

H. 913/M. 1507/8 yılında Kayseri’de Alâüddevlé’nin güzel kızını isteyen İran Safevi hükümdarı Şah İsmail, Şiiliği yüzünden reddedilince ordusu ile Kayseri’ye kadar gelip Dulkadir ülkesine girerek Alâüddevlé’yi mağlup etmiş, iki torununu esir alarak idam ettirmiştir.⁴²

917 yılında, Antalya’da isyan ederek İran’a doğru yola çıkan Kızılbaş Şahkulu Baba Tekeli’ye Kayseri-Sivas arasında Gökçay mevkiinde yetişen Veziriazam Hadım Ali Paşa, Şahkulu’nun adamlarına yenilmiş ve muharebe sahasında kalmıştır. Bu harbin Sarımsaklı’da (Bünyan) olduğuna dair rivayet vardır.⁴³

H. 920/M. 1514 yılında, Yavuz Sultan Selim, İran Seferi’ne giderken Alâüddevlé’ye haber göndererek kendisine yardımcı olmasını istemiştir. Fakat Alâüddevlé, Diyarbakır muharebelerinde üç oğlu Şah İsmail kuvvetleri tarafından öldürüldüğü ve kendisi de Osmanlılarla, Şah İsmail’den farklı olarak aynı mezhepte olduğu hâlde Yavuz Sultan Selim’e yardımdan kaçındığı gibi, Osmanlı ordusunu çeşitli tecavüzlerle de taciz etmiştir.

Yavuz’un bu seferinde Karaman Beylerbeyi ve Anadolu kuvvetleri orduya Kayseri’de katılırlar. Padişah da Kayseri’ye gelip burada dört gün kalmış ve orduya katılan Karaman kuvvetleri ile İran’a doğru harekete geçmiştir. Ayrıca sefer öncesi Kayseri-Sivas arasında kırk bin kişilik bir ihtiyat kuvveti bırakmıştır.⁴⁴

Şah İsmail’le yapılan ve İran kuvvetlerinin kesin mağlubiyeti ile neticelenen Çaldıran Harbi’nden sonraki günlerde, harpte ve daha önce birçok yararlıkları görülmüş olan, Memlüklerin esir ederek öldürmüş oldukları Şahsuvar Bey’in oğlu olup Osmanlılara iltica ederek kendisine mühim vazifeler verilen Ali Bey, gördüğü hizmetlere karşılık Kayseri ve amcasının (Alâüddevlé) oğlundan kendisinin aldığı Bozok (Yozgat) sancakları kendisine verilerek Dulkadir hududuna tayin edilmiştir. Bu duruma, Alâüddevlé’nin müracaatı üzerine Memlük Sultanı itiraz edip Şahsuvar oğlu Ali Bey’in bu sahalardan alınmasını Sultan Selim’den rica etti ise de Padişah bunu kabul etmediği gibi, İran Seferi dönüşü önce Kayseri’ye ve oradan Gökşun yakınındaki İncesu’ya gelip konaklayarak, Dulkadir Beyliği’ne son vermek üzere Hadım Sinan Paşa’yı ve Şahsuvaroğlu Ali Bey’i görevlendirmişti. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri Dulkadir ülkesine girmişlerdir. Hadım Sinan Paşa’yı Gökşun’da karşılayan Alâüddevlé, burada yapılan muharebede bozularak, Dulkadirlerin sıkışık zamanlarındaki sığınağı olan, Elbistan yakınındaki Turna (Nurhak) Dağı’na kaçmış ise de takip edilerek dört oğlu ve akrabaları ile birlikte öldürülüp kesilen başları, bu sırada kendilerine hami durumda olan Memlüklerin başşehri Kahire’ye gönderilmiştir (H. 921/M. 1515). Böylece Dulkadir memleketi tamamen işgal edilerek Osmanlı hâkimiyeti altında olmak üzere Şahsuvaroğlu Ali Bey’e verilmiştir.⁴⁵

⁴² Danişmend, age., C. I, s. 414.

⁴³ Age., C. I, s. 420. Bünyan mezarlığındaki hadiseyi hatırlatan Şah Kulu ile alakalı eski mezar taşları bulunmaktadır.

⁴⁴ Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 41, 42.

⁴⁵ Arifi age., s. 548, 549; Osmanlı Tarihi, C. II, s. 259-261.

Alâüddevele Bozkurt Bey'in, diğer Dulkadir topraklarında, başta zaviyeler olmak üzere çok miktarda vakıfları olduğu gibi,⁴⁶ Kayseri'nin Zamantı havalisinde bulunan Melik Gâzi Türbesi yakınına, babası Süleyman Bey gibi mescit ve zaviye bina, cediti Emir Halil ve Emir Zeyneddin'in ruhları için bazı vakıflar tesis eylediğine dair 906 tarihli bir vakfiyesi bulunmaktadır.⁴⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1768 numaralı defterin 173 sahife ve 74 sıra numarasında kayıtlı söz konusu vakfiyenin birinci bölümünde, yukarıda bahsi geçen 842 tarihli Süleyman Bey vakfiyesinin aynı olarak, "Melik Gâzi Kubbesi kurbunda bir mescit ve zaviye için Eşedin ve Parktaşı mezralarının tamamı ile tevabii ve levahiki bulunan Vaslın, İnek Çayırı, Ayı Viranı, Fakih Ekinliği, İğdecik, Eski Tekye, Buzağı Çayırı ve Kızılca Mescit mezralarıyla mezkûr kubbenin kurbundaki bütün arazi, hukuk-ı şer'îye, rüsum-ı örfiye ve cizyesiyle merhum Melik Gâzi'nin ruhu için, ve cedd-i sa'id, şehid, Emir Halil İbni Zayneddin İbni Zülkadir'in ruhu için vakfeyledi" yazılıdır. Bu kısım, vakfiye yazılırken veya suretleri yapılırken ya Süleyman Bey vakfiyesi ile karıştırılmıştır veya Alâüddevele, babasının vakıflarını tasdik ve tecdid etmektedir. Aksi takdirde ruhlara ithaf kısmında babası Süleyman Bey'in ismi de geçerdi.

Alâüddevele'nin Kayseri'deki asıl vakıfları bu vakfiyenin devamında kayıtlıdır. Bunlar: Pınarbaşı'na tabi Gümüşgün köyündeki Dûn Abdal Zaviyesi için mezkûr köyün yarısı, Pınarbaşı köyündeki Şehsuvar Bey'in zaviye ve camisi için adı geçen köydeki Çiftlik ve Gümüşgün mezrası, Zamantı Kalesi yanında vakfettiği mescit ve medrese ile buraya tayin ettiği bir müderris için Palas köyünün dörtte biri, Karaca Viran'ın tamamı, Hanziri ve Tuzhisar köyünün tamamı, Palas yakınındaki Gökin'de üç mezra ve Kayseri'ye bağlı Gökten köyünde iki değirmen, Zamantı'ya tabi ve yakın Poğansirken köyünün tamamı; talebeler için Palas köyü ile Kesur, Hazi (Hanziri), Kızıl Ağıl, Zaviyecik, Bostan Viranı ve Gökçe Pınarı mezraları; imam, hatip, müezzin ve farraş için Şolak köyünün yarısı, Ortaköy galesinin yarısı; yine Drazala köyünde bina ettiği cami ve zaviye için ve kendi ve babasının ruhu için Safan mezrasının tamamı; Karatay'ın ruhu ve Karatay Zaviyesi'ne gelenlere sarf edilmek üzere Zamantı'ya tabi Serhor köyüdür.

Vakfiyede geçen Pınarbaşı, bugünkü Pınarbaşı (eski Aziziye) ilçesidir; Gümüşgün bugün Pınarbaşı'nın beş km güneyinde bir köydür. Palas, Çiftlik, Karacaviran, Tuzhisar; Sarioğlan ve Bünyan ilçelerine bağlı köylerdir.

Vakfiyede yine ismi geçen Karatay, bugün Bünyan ilçesinin Elbaşı bucağına (eski Zamantı) bağlı Karadayı köyündeki, kendi ismi ile anılan meşhur kervansarayı yaptıran Selçuklu veziri Celaleddin Karatay'dır. Adı geçen zaviye de herhâlde bu kervansaray içinde sonradan ihdas edilmiş olmalıdır.

Alâüddevele'nin yine Kayseri'nin, bugün Tomarza ilçesine bağlı Şiraz köyü civarında, vakfiyeye göre Zamantı âmalından Güğercinlik isimli bir mezrayı Tur Bey Şeyh isimli bir şahsa ve onun sülalesine vakfettiğine dair 915 Rebiülahir (M. 1509) tarihli vakfiyesi Kayseri Müzesinde, 77/11 envanter numarasında kayıtlıdır. Alâüddevele'nin vakfiyede ismi

⁴⁶ Faruk Sümer, agy., s. 319-320.

⁴⁷ Arifi agy., s. 522; sene 1332, s. 95; Halil Edhem, Melik Gâzi, s. 455, N. I.

علاء الدولة و الدين ابن المرحوم سليمان بن دلقدار

şeklinde geçmektedir. Vakfiyeyi Zamantı (ضمانتو) kadısı tasdik etmiştir.

Bünyan ilçesine bağlı, Kayseri'nin 20 km doğusunda bulunan Büyük Bürüngüz köyünde yapısı itibarıyla 15. yüzyıla tarihlenebilecek, takviye tek kemerli tek tonozdan ibaret, kapısı mukarnaslı, köyde Alâüddevlle Camii diye bilinen ve aynı isimle anılan mahallede yer alan küçük bir mescid bulunmaktadır. Bu mescidin ve önünde bulunan bir anonim mezarın da Dulkadiroğlu Alâüddevlle'ye ait olduğu söylenmektedir. Kapısı üzerinde üç satırlık, çok bozuk bir yazı ile yazılmış mermer kitabesinden kesin ve tam olarak bir şey anlamak mümkün olamamıştır. Mescidin H. 999 yılında Aziz ve Emir Mahmud isimli kimseler tarafından yine ihya edildiğine dair, kuzey civarında, küfeki taşına yazılmış ikinci bir kitabesi daha bulunmaktadır.

Alâüddevlle Bozkurt Bey'in oğlu Şahruh'un, son zamanlarda Kayseri'nin Sarıoğlan ilçesine bağlanmış bulunan Karaözü köyü yakınında Kızılırmak üzerinde büyük bir köprüsü bulunmaktadır. Şahruh Bey'in, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde, 1764 numaralı defterin 257. sayfasında kayıtlı 840 tarihli (bu tarih yanlış yazılmış olabilir) ve 594 numaralı defterin 204. sayfa ve 150. sıra numarasında kayıtlı H. 897 tarihli vakfiyelerinde Bozok kazası (Yozgat) Emlak nahiyesine (Gemerek) tâbi Karaözü köyünü, Nehr-i Sivas (Kızılırmak) üzerinde inşa ve bünyad eylediği ve Şahruh Bey Köprüsü demekle maruf köprünün tamirine vakfettiği kayıtlıdır. Köprüyü H. 945/M. 1538 yılında Şahruh Bey'in oğlu, Osmanlı hizmetindeki Mehmed Bey'in tamir ettirdiğine dair bir kitabe bulunmaktadır.⁴⁸

Yavuz Sultan Selim H. 922/M. 1516 yılında Mısır Seferi'ne çıkarken Memlük kuvvetleri de aynı yıl Haziran ayında Kayseri'ye kadar gelmişler, Kayseri ahali ise Mısırlılar'a karşı kale kapılarını kapatarak müdafaaya çekilmiş ve şehri teslim etmemişlerdir.⁴⁹ Padişah bu sefer için ordunun Kayseri'de toplanmasını emretmiş, daha önce Veziriazam Sinan Paşa Kayseri'ye gelerek burada toplanan 40 bin kişilik kuvvetleri alıp yola çıkmıştır. Yavuz, temmuzda Kayseri'ye geldiğinde halk tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış, burada üç gün kaldıktan sonra Elbistan'a doğru yola çıkmıştır.⁵⁰ Yine Mısır Seferi dönüşü, Sarız, Zamantı Kalesi, Sarımsaklı (Bünyan) yolu ile Kayseri'ye gelmiştir.

Yavuz Sultan Selim'in H. 926/M. 1520'de vefatı ile tahta çıkan oğlu Kanuni Sultan Süleyman, Kayseri'de Osmanlıların ilk ve son parasını kestirmiştir. Bu gümüş sikke (akçe) 0,65 gr ağırlığında

⁴⁸ Kayseriye Şehri, s. XIII; Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, s. 341-342. Bu makalede muhterem profesöre göre Şahruh Bey Kayseri'ye tabi Barsama (Çavuşağa köyü) malikânesinin gelirinin yarısını Eshabü'l Kefh Medresesi'ne (Afşin'de), yarısını da Kayseri'de Şeyh Çelebi Camii'nde kendisi için Kur'an okuyanlara tahsis etmiştir, agy., s. 339. Bu Şeyh Çelebi'nin yukarıda bahsi geçen Karamanoğulları'nın Kayseri Valisi Şeyh Çelebi olması ihtimalini düşündürmektedir. Mescid altmışlı yıllarda yıkılmıştır.

⁴⁹ Selahattin Tansel, age., s. 133.

⁵⁰ Age., s. 130; *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 270, 271.

ve 11 mm çapındadır. Yüzünde “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”, arkasında “azze nasruhi duribe Kayseriye sene 926” yazılıdır.⁵¹

Osmanlılara tabi Dulkadir Beyi Şahsuvar Oğlu Ali Bey; Çaldıran Seferi dönüşü amcası Alâüddevle'nin ortadan kaldırılarak Dulkadir ülkesinin Osmanlı memleketine katılmasında, Yavuz'un Mısır Seferi'nde, Şam Valisi Camberdi Gazali'nin ve Anadolu'da ilk defa zuhur eden Celali isyanının bastırılmasında başarı ile hizmetlerde bulunmuş, fakat hakkındaki, devşirme Vezir Ferhat Paşa'nın iftiraları yüzünden H. 928/M. 1521 yılında çocukları ile birlikte idam edilmiştir. Bundan sonra Dulkadir ülkesi Maraş, Malatya, Antep, Zülkadiriye, Samsat sancaklarını havi bir beylerbeylik olmuştur.⁵² Kayseri yine Karaman Beylerbeyliği'nde kalmıştır.

H. 932/M. 1526 senesinde Bozok'ta (Yozgat) çıkan Baba Zünnun isyanı üzerine Karaman Beylerbeyi İskender Paşa Zade Hürrem Paşa maiyetine Kayseri Beyi Behram Bey'le İçel Beyi'ni alarak yürümüş, asiler Kayseri civarında “Kurşunlu Boğazi”nda⁵³ yapılan savaşta hükümet kuvvetlerini mağlup etmişler, beylerbeyi ve sancak beyleri ölmüşlerdir.⁵⁴

Kanuni Sultan Süleyman, altıncı seferi olan Irakeyn Seferi'ne giderken H. 941/M. 1534 yılının 31 Temmuz'unda Kayseri'ye gelmiş, burada iki gece kalarak yoluna devam etmiştir.

H. 954/M. 1547 yılında Aksaray Mirivalığında bulunan Hüseyin Bey ibni Sinan Bey'in Kayseri'deki vakıflarına ait H. 954 tarihli vakfiyesinden aşağıda bahsedilecektir.

XVI. yüzyılda kaza merkezi olan Kayseri'nin Sahra, Koramaz, Cebel-i Ali, Cebel-i Erciyes, Kenar Irmak, Karakaya, Karataş, Malya, İslamlu ve Göstere nahiyeleri bulunuyordu.⁵⁵ Konya'daki valiler orada aynı zamanda şehzadeler olduğundan Kayseri'de oturuyorlardı. Bu sebeple Kayseri'ye “Makarr-ı Mirmiran” (Beylerbeyinin yeri) deniliyordu. Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde, Süleyman Han yazması üzere Kayseriye sancağının paşa merkezi olduğunu belirtiyor.

Görüldüğü üzere, H. 800/M. 1393 yılında Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi ile Kayseri ilk defa, I. Bayezid (Yıldırım) zamanında Osmanlıların hâkimiyeti altına giriyor. Bundan dört sene sonra, yani H. 804/M. 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım'ın Timur'a mağlup olması üzerine Timur, şehri Karamanoğulları'na veriyor. H. 814/M. 1411 yılında, Kayseri Kalesi'ndeki Dulkadiroğlu Hasan Bey kitabesinden şehrin Dulkadiroğulları'na geçmiş olduğu; yine kaledeki, Karamanoğulları'nın Kayseri Valisi olan Şeyh Çelebi'ye ait tarih kısmı kırılmış ikinci kitabeden bir müddet sonra tekrar Karamanoğulları'na geçtiği anlaşılmaktadır. H. 822/M. 1419 yılında şehri bu defa Mısır'daki Memlük Sultanlığı kuvvetleri Karamanoğulları'ndan alıp tekrar Dulkadiroğulları'na veriyor, ancak H. 838/M. 1435 yılında Dulkadiroğullarından tekrar Karamanoğlu İbrahim Bey'in

⁵¹ İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, İst. 1974, C. II. s. 515. No. 1546.

⁵² Arifi, age., sene 1331, s. 623, 624; Anadolu Beylikleri, s. 173.

⁵³ Zamanı havalisinde eski yol üzerinde, Zerezek köyü yakınında bu isimle anılan bir boğazın olduğunu ora halkından bazı kimseler söylemişlerdir.

⁵⁴ Danişmend age., C. II. s. 123.

⁵⁵ Prof. Dr. Refet Yınanç-Prof. Dr. Mesut Elibüyük, *Kayseri Tabir Defterleri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2009, C. I, s. LV, LVI.

geri alması ile şehir, H. 869/M. 1464 yılına kadar Karamanoğulları'nın elinde kalıyor. Bu arada Dulkadiroğlu Süleyman Bey Osmanlılardan yardım alarak şehri geri almak istiyorsa da muvaffak olamadığı anlaşılıyor. Dulkadiroğulları bu tarihlerde, vakfiyelerinden anlaşıldığına göre asıl şehir merkezine değil, şehre çok yakın arazi dâhil olmak üzere Zamantı bölgesine sahiptiler. H. 869/M. 1464 yılında Karamanoğlu Pir Ahmed'in, şehir ve yakın havalisini, kendisine taht mücadelesinde destek olması için Osmanlılara, II. Mehmed'e (Fatih) terki üzerine Kayseri şehri artık kati olarak Osmanlılara geçiyor. H. 871/M. 1466 yılında Karamanoğulları ülkesi fethedilip burası bir beylerbeylik hâline getirilince Kayseri de bu beylerbeyliğe bağlı bir sancak beyliği olmuştur.

BİNALAR VE KİTABELERİ İÇ KALE VE FATİH CAMİİ

Kayseri İç Kalesi'nin güney kapısı üzerinde bulunan, Osmanlılara tabi ve Fatih Sultan Mehmed'in yüksek hâkimiyetini tanıyan Karamanoğlu Pir Ahmed'in, kaleyi tamir ettirdiğine dair H. 870 tarihli Farsça kitabesinin yukarıda bahsi geçmişti. 871 yılında Pir Ahmed'in Akkoyunlulara iltica etmesi ve Fatih'in bu devlete karşı aynı yıllarda sefere hazırlanması üzerine ileri bir üs durumunda olan Kayseri Kalesi'nin bizzat Fatih'in emirleri ile tamir edilebileceğinin, kimin tarafından yapıldığı belirtilmeyen ve Fatih'in adı geçen, kalenin doğu kapısındaki Arapça ikinci tamir kitabesinden anlaşılabilirliği üzerinde yine yukarıda durmuştuk. Gerçekten bu kitabenin bulunduğu kapı ve yine doğuda hâlen ayakta bulunan dış koruma hattının giriş kapısı, güneydeki iç ve dış kapılar mimari bakımdan, bağlı buldukları kale yapısından, daha zarif ve ince yapıları ile ayrılmaktadır.⁵⁶ Bu ilave tamirler Osmanlı devrine ait ve söz konusu ikinci kitabeye göre de Fatih tarafından yaptırılmış olmalıdır.

Kale içerisindeki kitabesiz caminin yine Fatih tarafından yaptırıldığına dair rivayetler bulunmaktadır.⁵⁷ Fatih Sultan Mehmed'in 883 tarihli, bu camiye ait bir vakfiyesinin de bulunduğu bildirilmektedir.⁵⁸ Dört duvar üzerine oturtulmuş tek kubbeden ibaret caminin mimarisi bu rivayetleri doğrulayacak şekilde erken Osmanlı stilindedir.⁵⁹

ŞEYH TENNÛRÎ TÜRBESİ VE CAMİİ (H. 889)

Kayseri'nin eski Emir Sultan, şimdiki ismiyle Cumhuriyet Mahallesi'nde, halk arasında "Şih Camii" diye anılan bir cami ve buna bitişik bir türbe bulunmaktadır ki bu cami ve türbe Fatih'in

⁵⁶ *Kayseri Türk Anıtları*, s. 31, 35; Mahmud Akok, Kayseri Şehri Tarihi İç Kalesi, *Türk Arkeoloji Dergisi*, 1976, S. XXIII-2, s. 9-12; Ekrem Hakkı Ayverdi age., s. 780..

⁵⁷ *Kayseriye Şehri*, s. IV

⁵⁸ *Kayseri Tarihi*, s. 35. Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü Küçük Defterinin 2/1189 numarasında Ebulfeth Sultan Mehmed Cami-i Şerifi vakfi olarak kayıtlıdır.

⁵⁹ *Kayseri Türk Anıtları*, s. 32; Mahmud Akok, age., s. 15, 16; Ayverdi, age., s. 781, 782.

Hocası Akşemseddin'in halifelerinden olup, fıkha ve tasavvufa dair "Gülzar-ı Manevi" ve "Gülşen-i Niyaz" isimli manzum iki eserin sahibi olan Şeyh İbrahim Tennûrî'ye aittir.

İbrahim Tennûrî Amasya'da doğmuş, Konya'da Mevlânâ Sarı Yakub'dan tahsil görmüş, H. 842/M. 1438 yılında Kayseri'ye gelerek Hunat Hatun Medresesi'nde müderris olmuştur. Daha sonra Akşemseddin'e intisap ederek ondan icazet ve hilafet alıp tekrar Kayseri'ye dönmüştür. Burada, vefat tarihi olan H. 887/M. 1482 yılına kadar mensubu bulunduğu Bayramiye tarikatının (Tennûrî'nin şeyhi Akşemseddin de Hacı Bayram-ı Veli'nin müridi idi) halifesi olarak faaliyette bulunmuştur. İstanbul'un fethinden üç ay kadar önce tamamladığı "Gülzar-ı Manevi" isimli eserini Fatih'e ithaf eden Tennûrî, Padişah'tan kendisinin ve evladının vergilerden muaf olacağına dair bir ferman almıştır. Bu fermanı Fatih'ten sonra gelen diğer padişahlar da kabul ve tasdik etmişlerdir.⁶⁰

Şeyh Tennûrî Türbesi, Kayseri'de örnekleri çok görülen klasik Selçuklu kümbetleri benzeridir. Altıgen planlı ve tek katlı olup üzeri içten kubbe, dıştan altıgen külâh ile örtülmüştür. Kümbetin üç yüzünde alt, dört yüzünde üst penceresi bulunmaktadır. Kuzeye bakan kapısı pencere hâline getirilmiş olup etrafı, kitabeyi de içine alacak şekilde 10 cm girme ile çerçevlendirilmiştir. Kapı üzerinde bulunan kitabenin sağına sekizgen, soluna altıgen yıldız oyulmuş olup, bu oyuklar içine yerleştirildiği anlaşılan çini veya renkli taşlar dökülerek yerleri boş kalmıştır. Türbe, genel olarak tezyinatsız ve sade olup, külâh saçığı altında bir kaval silme dolaşmaktadır. Taşları üzerinde, daha önceki İslami yapılarda görüldüğü gibi taşıcı işaretleri bulunmaktadır.⁶¹ Türbeye, bitişiğindeki cami içinden ve sonradan açılan bir kapıdan girilmektedir.

İçerisi bugün tamamen sıvalı olup kubbede kalemkâri süslemeler bulunmaktadır. Ortada birbirine bitişik, basit, tezyinatsız, ahşap üç sanduka bulunmaktadır. Bu sandukalardan birinin Şeyh İbrahim Tennûrî'ye, diğerlerinin evladına ait olduğu muhakkaktır.

Türbe, mimarisi bakımından, bütünü itibarıyla, Kayseri'de Selçuklu geleneğinin son temsilcisidir.

45x36 cm ebadında, üç satırlık Arapça mermer kitabesinde:

بني وشرف هذه التربة في ايام السلطان بايزيد خان بن محمد خان في تاريخ سنة
تسع وثمانين وثمانمئة

yazılıdır.

Tercümesi: "Bu türbe Mehmed Han'ın oğlu Sultan Bayezid Han zamanında yapıldı ve şereflendi. Sene sekiz yüz seksen dokuz".

⁶⁰ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İst. 1333, Birinci Cilt, s. 49; Ali Rıza Karabulut, *Gülzar-ı Manevi ve İbrahim Tennûrî*, Ankara 1978, s. 7 vd. Aynı yazar İbrahim Tennûrî'nin "Gülşen-i Niyaz" veya "Divan-ı İbrahim Tennûrî" isimli ikinci eserini neşriyata hazırlamaktadır. (Gülşen-i Niyaz, Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanmıştır.) İbrahim Tennûrî ve evladına Fatih ve diğer padişahlar tarafından verilen muafiyet fermanları hakkında Kayseri Müzesi eski müdürlerinden Naci Kum'un yazma olarak Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunan "Kayseri Kitabeleri" isimli etüdünde bilgi verilmektedir.

⁶¹ Kayseri'de XII ve XV. yüzyıllara ait yapılar üzerinde bulunan taşıcı işaretleri hakkındaki makalemiz *Türk Etnografya Dergisi*'nde neşredilmiştir. S. XVII

Kitabede, görüldüğü üzere türbede medfun bulunanın ismi yazılı değildir. Şeyh İbrahim Tennûrî'nin, ayrıca türbe içinde mezar taşı bulunmamaktadır. Buradaki tarihle, İbrahim Tennûrî'nin hayatını yazan eserlerde Şeyh'in ölüm tarihi olarak verdikleri 887 senesi arasında iki yıl fark vardır. Birinci tarih doğru ise türbe, Şeyh'in ölümünden iki yıl sonra inşa edilmiştir. Yine kitabeden türbenin, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bayezid tarafından H. 889/M. 1484 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Türbeye bitişik olarak inşa edilen ve türbeden sonra yapıldığı anlaşılan cami, XVI. yüzyıl ve daha sonrasında Kayseri'de çok görülen, ahşap örtülü, önü açık, son cemaat mahalli mescitlerdendir. Caminin türbeden sonra yapıldığı; Şeyh İbrahim Tennûrî'nin evladından Hicri 984 yılında vefat eden Şeyh Abdurrahim Efendi'nin burada cami inşa ettirdiğine dair, oğlu Abdüssamed Efendi'nin 1014 tarihli vakfiyesindeki kayıt ve caminin türbeye sonradan açılan kapısından anlaşılmaktadır.⁶² Dikdörtgen planlı asıl cami mekânı, yuvarlak dört ahşap sütun üzerinde uzanan köşeli ahşap hatıllara ve yan duvarlara basan ahşap direklerle örtülmüştür. Direkler üzeri yine ahşap kaplamadır. Dam toprakla örtülmüş olup üzerine sonradan kiremit çatı yapılmıştır. Cephesi dört ahşap direğe dayanan girişteki son cemaat mahalli de yine aynı sistemle örtülmüştür. Buraya sonradan kadınlar için ahşap ikinci kat, mahfil ilave edilmiş, açık olan direkler arası da camekânla kapatılmıştır. Caminin mihrabı köşeli ve basit mukarnalıdır. Mihrap üzerinde güzel, süslü hat ile yazılmış Esmâ-i Hüsnâ'dan bazı isimlerin dört defa tekrarından ibaret bir kitabe bulunmaktadır. Aynı hat, yine II. Bayezid'in yaptırdığı Hacı Bektaş-ı Veli Türbesi mihrabında bulunmaktadır. Mihrabın bulunduğu duvarda ve doğuda, bir kısmı sonradan açılmış geniş pencereler vardır. Cami içine sonradan açılan türbe kapısı asıl cami mekânına geniş bir tonozla bağlıdır. Bu kapı ve caminin cümle kapısı siyah-beyaz renkli taşla tezyinî geçme olarak inşa edilmiştir. Cümle kapısı üzerinde, caminin tamir kitabesi bulunmaktadır. Kapı kornişli olup, iki yanında iki pencere ve son cemaat mahalli için iki mihrap bulunmaktadır. Türkçe, iki satır dört mısra olan kitabesinde:

*Oldu bu cami çeşme ile güzün/Sebeb eyleye mesrur Hüda
Geldi üçler dedi tarih tamam/Neyyir-i termime sebep mirliwa
1309*

yazılıdır.

Camiin kuzeydoğu köşesinde sekiz köşeli minaresi bulunmaktadır. Avlu kenarında, yol üzerinde, tamir sırasında yapılmış çeşmesi vardır.

Minare kesme taşla, çevre duvarlar moloz taşla inşa edilmiştir.

⁶² Yukarıda geçen Merhum Naci Kum'un yazma eserinde bu vakfiyeden bahis vardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde kayıtlı 1014 tarihli Abdürrahim Efendi'nin oğlu Abdüssamed'in aynı vakfiyesinde caminin Abdürrahim Efendi tarafından yaptırıldığı açıkça ifade edilmektedir. Abdurrahim Efendi Ali Rıza Karabulut'un tespit ettiği şecerede gösterilmiştir.

BEDESTEN

H. 903/M. 1497

Kayseri Kapalı Çarşısı içinde bulunmakta olan bina, güneyden Vezir Hanı, doğu ve kuzeyden Kapalı Çarşı (Sipahi Pazarı), batıda Pamuk Hanı (Kapan) önünden geçen yolla çevrilidir. Dört ayağa dayanan kubbeli, kare planlı geniş bir orta bölüm ile bunun kuzeyinde ve güneyinde bulunan tonozlu, kubbeli iki kısımdan meydana gelmiştir.

Kare planlı asıl orta kısım, ortada dört ayağa, kenarlarda duvarlara dayanan sivri kemerler üzerindeki dokuz kubbe ile örtülüdür. Orta kubbe pendantifleri mukarnaslıdır.

Kubbelerde küçük daire ve büyük dikdörtgen ışıklıklar bulunmaktadır. Bu bölümün dört yana açılan dört kapısı bulunmaktadır ki bunlardan ikisi bedestenin yan bölümlerine, ikisi de (doğu ve batı) yıldız tonozlarla dışarıya açılırlar. Yan bölüme açılan kuzey kapısı üzerinde kitabe bulunmaktadır. Orta bölüm 1976 yılında Vakıflarca onarılmıştır.

Bir kapı ile orta ana bölüme bağlanan güney yan bölümün iki başta iki yüksek sivri tonozu, ortada bir kubbesi bulunmaktadır. Orta kubbe dört sivri kemere oturmaktadır. Bu bölümün, doğuda Vezir Hanı girişine açılan, batıda sonradan yapılan mescitle kapatılmış iki kapısı bulunmaktadır. Bu kapıların aslında olup olmadığı belli değildir. Batıda mescitle kapalı kapının üzerinde Vezir Hanı'na bakan güney duvarında, hâlen kullanılan batı kapısı üzerinde birer, kubbede dört pencere bulunmaktadır. Kubbe ve tonozlar ince kesilmiş taşlarla, yan duvarlar sıralı moloz taşlarla inşa edilmiştir. Batıda, kubbeden sonraki kısım bölünerek burasının mescit olarak kullanıldığı söylenmektedir.⁶³ Buna ait kapı ve pencereler hâlen mevcuttur.

Bu bölümün simetriği olan ve yine bir kapı ile ana bölüme bağlı olup halk arasında "Bedesten Ardı" diye bilinen ve eski vakfiyelerde Kuyumcular Çarşısı olarak geçen (bk. Güpgüpoğlu vakfiyeleri) kuzey kısım güney bölüme nazaran daha harap hâldedir. Burasının da iki yanda iki yüksek sivri tonozu, ortada yüksek kubbesi bulunmaktadır. Tonozların doğuda Kapalı Çarşı, batıda Pamuk Hanı, (vakfiyelerdeki eski ismi ile Penbe Hanı) tarafında olan yan duvarları yıkılarak açılmıştır. Burada da kubbede dört pencere, ayrıca tonoz ortalarında yuvarlak, orijinal yıldız pencereleri bulunmaktadır. Bu bölümden kuzeye açılan kapı sonradan ihdas edilmiş olmalıdır.

1996 yılında Bayındırlık Bakanlığınca onarılmıştır.

Bedesten'in orta bölümden kuzeye açılan kapısı üzerindeki Arapça, 1,65x0,40 m ebadında mermer, iki satırlık kitabesinde:

(١) عمر هذه العمارة المعمورة لتكن حوايج الناس امير مكرم صاحب السيف والقلم
مصطفى بن عبد الحي من عتقائى سلطان

(٢) الاعظم الشان باسط العدل والاحسان سلطان بايزيد خان بن محمد خان خلد الله
ملكه في محرم الحرام سنة ثلاث وتسعمائه

yazılıdır.

⁶³ *Kayseri Tarihi*, s. 88.

Tercümesi: Bu bina Mehmed Han'ın oğlu, büyük şan, adalet ve ihsan sahibi Sultan Bayezid Han'ın, Allah mülkünü devamlı eylesin, kullarından, Abdülhay'ın oğlu, kılıç ve kalem sahibi Muhterem Emir Mustafa tarafından, halkın ihtiyacı için dokuz yüz üç senesinin kutsi Muharrem ayında yaptırıldı.

Kitabede ismi belirtilmeyen binanın H. 903/M. 1497 yılında Sultan II. Bayezid'in azatlı kölelerinden (uteka) Kayseri Emiri Mustafa bin Abdülhay tarafından yaptırıldığı kayıtlıdır. Mustafa Bey'in Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesinde, 584 numaralı defterin 150. sahife ve 76 sırasında kayıtlı, 907 Şevval tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Bu vakfiyede Mustafa Bey'in, Kayseri şehrinde herkesçe bilinen Bezzazistan namındaki binayı ve buna şimalen ve cenuben muttasıl, birisi Külhancılar Çarşısı (kuyumcular olsa gerek) ve birisi Haffaflar (ayakkabıcılar) Çarşısı olmak üzere iki çarşısı, bunlara üç taraftan birleşik otuz sekiz dükkânı Hz. Peygamberin şefaati için vakfettiği, bunlardan alınacak geliri Bezzazistan'ın yanındaki çeşme üzerine bina ettiği mescide yazdırıp koyduğu otuz cüz Kur'an-ı Kerim'i okuyacak otuz hafıza tahsis ettiği; yine aynı şehirde Bezzaz Hanı (Şimdiki Pamuk Hanı ismiyle anılan han olabilir, 19. asır vakfiyelerindeki Penbe veya Kapan Hanı) ve Haffaflar Çarşısı arasındaki dört dükkânı, Sultan Camii (Cami-i Kebir) Mahallesi'nde mükemmel bir evi Kur'an okumayı öğretecek muallimlere vakfettiği, vakfin gelirinden evvela hacet hâlinde vakif binalarının tamirine harcanmasını, hacet olmazsa, önce Kur'an öğrenimine, arta kalanını da tevliyyete tahsis ettiği, mütevelliliğe oğlu Mehmed Çelebi'yi ve sonra bunun evladını tayin ettiği kayıtlıdır. Mustafa Bey vakfiyede, Bedesten kitabesindeki sıfatlarından daha geniş sıfatlarla anılmıştır.

Vakfiyede geçen ve Mustafa Bey'in yaptırdığı belirtilen çeşme ve üzerindeki mescit bugün mevcut değildir. Hâliyle otuz cüzden ibaret yazma Kur'an-ı Kerim'den de eser kalmamıştır. Ancak bugünkü çarşı esnafından öğrendiğimize göre bu mescit ve Kur'an kursu, Bedesten'in batı, Pamuk Hanı tarafına açılan orta kapısının dış tonozunun iki kemer ayağı ve buna ilave olarak aynı şekilde çıkış istikametinde bugün mevcut olmayan bir tonoz ve iki ayak üzerinde imiş; altında da çeşmesi bulunuyormuş. Bu mescitte Kur'an öğrenenler hâlen hayatta imiş. Yakın zamanlarda yıkılarak ortadan kaldırılmış. Bu mescidin girişi, şimdi Bedesten ve Vezir Hanı'na bitişik olarak sonradan inşa edilen mescit içinde kalmıştır.

Bedesten hakkında, aşağıda bahsi geçecek olan H. 966/M. 1559 tarihli Kadı Mahmud vakfiyesinde malumat vardır. Kadı Mahmud vakfettiği 400 cilt kitabın yerinin, muhafazaya memur evladı kalmaz ise "Kayseri'de kaim Bezzazistan namıyla müştehir tüccar çarşısı" olacağı şartını koymuştur. Evliya Çelebi de "Kayseri'nin de Bursa ve Edirne gibi iki yerde kargir bedesteni vardır. Biri kuyumculardır ki dünyanın kıymetli murassa cevahir makulesi şeyleri bulunur. Tuhaf kap kakak yoktur. Kuyumcuları mücevher işlerler. Büyük bedestende zengin tüccarlar alışveriş edip nice güne kıymetli kumaşlar satarlar." diye malumat vermektedir.⁶⁴ Burada bahsi geçen tüccarlar çarşısı Bedesten'in orta bölümü, ayrı bina olarak tarif edilen Kuyumcular Çarşısı'nın da Bedesten'in kuzey bölümü olduğu anlaşılmaktadır. H. 1144/M. 1731 yılında, tüccarların

⁶⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, C. 5, s. 70-71.

Bedesten'in metruk kalmasından şikâyetle Kayseri Kadısı'ndan istedikleri yerde ticaret yapma müsaadesi aldıkları, fakat kuyumcuların hoşlanarak burada kaldıkları Kayseri'nin şer'i mahkeme sicillerinde kayıtlıdır.⁶⁵ H. 1217/M. 1802 tarihli Güpgüpzade Hacı Bekir ve H. 1221/M. 1806 tarihli Güpgüpzade Hacı Mustafa vakfiyelerinde, Bezzazistan'ın şimal kapısından çıkınca sağ ve solda bulunan kuyumcu dükkânlarından, kuyumculardan da Penbe Hanı (Pamuk Hanı) tarafına çıkacak kapının sağ tarafındaki su terazisinden bahis vardır ki buna göre Bedesten'in kuzey yan bölümünün kuyumcular çarşısı olduğu, buradan Pamuk Hanı önüne de bir kapı ile çıkıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca su terazisinin de Mustafa bin Abdülhay'ın vakfiyesinde geçen çeşme ile alakası olmalıdır.

Vakıf kayıtlarında Hançerli Fatma Sultan Vakfı olarak geçen⁶⁶ Bedesten'in güney yan bölümüne açılan kapının dış yüzünde, birinci kitabeye simetrik olarak konmuş, mermer kitabe taşı üzerinde kazanmak üzere çizilmiş Ashab-ı Kehf'in isimleri olarak

(١) يملیخا مکتلینا مثلینا مر نوش دیر نوش شاذنوش کفشططیوش قطمیر

isimleri ve hattatın ismi olan سيف الله kelimesi bulunmaktadır.

Kayseri'nin bu bedesteninden başka Eski Bedesten isimli mahallesinde, halkın "Eski Bedesten" dediği bir Selçuklu (XIII. yüzyıl) yapısı bulunmaktadır. Bina harap olup etrafına yapılan evler arasında sadece Selçuklu işçiliği ile bezeli güzel fakat harabeye yüz tutmuş taç kapısı ve içerisinde birkaç hücreyi görülebilmektedir. Kitabesi yoktur. Onarıma, etrafı ve üzerindeki muhdes yapılardan kurtulmaya ihtiyacı vardır. (Maalesef 1990 yılında yıkılarak ortadan kaldırılmıştır). Ayrıca bugünkü Cumhuriyet Mahallesi, Belediye İş Hanı yerinde başka bir bedestenin bulunduğunu yaşlılar söylemektedir.

GAVREMOĞLU ÇEŞMESİ

H. 914/M. 1508

Gavremoğlu Mahallesi'nde Saraceddin Medresesi arkasında, bugün tek başına ayakta duran sivri kemerli küçük bir çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin 1.05x0.30 cm ebadında, iki satırlık Arapça kitabesinde:

یرسم طاحرا هذه العين المبارک في ایام دولت السلطان بایزید خان بن
محمد خان خلد الله ملکه صاحبة پیر احمد بن حاجی عزیز التاريخ في شهر ربيع
الآخر سنة اربع عشر وتسعمائة

yazılıdır.

⁶⁵ Kayseri Tarihi, s. 88.

⁶⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kütük No. 2/310. Hançerli Fatma Sultan, II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un kızı olup, Mustafa Bey'in de zevcesi idi. Mustafa Bey'in Kayseri'den Bursa Sancakbeyliğine tayininden sonra Fatma Sultan burada çok miktarda vakıf hayrat eser yaptırmıştır (Bkz. Kayseri Ansiklopedisi)

Tercümesi: Bu mübarek çeşme temizlik için, Mehmed Han'ın oğlu Sultan Bayezid Han'ın devleti zamanında, Allah mülkünü devamlı eylesin, eser bırakıldı. Sahibi Hacı Aziz'in oğlu Pir Ahmed'dir. Tarihi dokuz yüz on dört senesinin Rebiülahir ayı.

II. Bayezid zamanında H. 914/M. 1508 senesinde yaptırılmış bulunan ve sonradan tamirler gördüğü anlaşılan bu çeşmenin banisi olan Pir Ahmed hakkında bilgi elde edilememiştir. Kayseri Kalesi'ni onaran ve H. 879/M. 1474 yılında ölen Karamanoğlu Pir Ahmed'le alakasının olmadığı kesindir.⁶⁷ Çeşme civarında yakın zamanlarda yıkılmış olan bir Pir Ahmed Zaviyesi'nden bahsedilmektedir. Çeşme son olarak 1980 yılında rahmetli Yılmaz Gavremoğlu tarafından onarılmış, üzerine de metni tarafımızdan hazırlanan yeni bir tamir kitabesi konmuştur.

Kayseri'nin Bünyan ilçesine bağlı bir Pir Ahmed köyü ve bu köyde halkın Pir Ahmed'e ait olduğunu söylediği bir mezar bulunmaktadır. Kitabesiz olan bu mezarın da hangi Pir Ahmed'e ait olduğu malum değildir.

ŞEYH TACEDDİN CAMİİ VE TÜRBESİ

H. 919/M. 1513

Taceddin Mahallesi'nde, Etiler İlkokulu bahçesinde, yakın zamanlarda yeniden yapılmış bir türbe bulunmaktadır. Bu türbenin yanında bir de cami vardı. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 581 numaralı defterin 367. sahifesinde kayıtlı 13 Zilkade 919 tarihli Şeyh Mehmed Taceddin bin Mustafa'ya ait vakfiyede, adı geçen şeyhin Kayseri'nin eski şehir havalisinde bir arazi vakfeylediği, bu arazinin gelirinin şehirde bina ettiği caminin ihtiyacına harcanması kaydı bulunmaktadır.⁶⁸ Şeyh Mehmed Taceddin'in yaptırmış olduğu cami yukarıda bahsi geçen ve hâlen iki kemeri kalmış olan camidir. Bu cami yanında olup yakın zamanlarda zeminden yukarıya yeniden yapılan türbe içerisinde bulunan, bir yüzü mihrap şeklinde işlenmiş mermer mezar taşında ise bu kabrin Velid'in oğlu Mahmud'un oğlu Taceddin'e ait olduğu ve bu zatın yedi yüz yirmi bir senesi Ramazan ayında vefat ettiği yazılıdır.⁶⁹ Bu şahsın, bugün yıkık hâlde olan caminin banisi Şeyh Mehmed Taceddin'in atası olduğu belirtilmektedir. Türbe kare planlı, tek katlı ve kubbeli bir yapıdır. Toprak üzerinde bir metreye kadar moloz taş, bundan yukarıya kesme taşla inşa edilmiştir. Türbe içinde bulunan basit ahşap sanduka ve mezar taşı, zeminine göre iki metre kadar aşağıda kalmıştır: Bu hâli ile türbenin, aslında yapıldığı devir mimarisine uygun olarak iki katlı inşa edildiği söylenebilir. Son zamanlarda yeniden onarılmış ve yanına yeni bir cami inşa edilmiştir. Cami kalıntılarının yerine de hayırseverler tarafından iki minareli yeni bir cami yaptırılmıştır.

⁶⁷ *Anadolu Beylikleri*, s. 34.

⁶⁸ Aynı vakfiyenin Kayseri'de Şeyh Taceddin sülalesi elinde bulunan bir suretini Naci Kum neşretmiştir, Kayseri Hakkında Notlar Vesikalar, *Erciyes Dergisi*, Kayseri 1947, A. 55-58, s. 25, 26.

⁶⁹ Age.

HACI HAMZA ÇEŞMESİ

H. 927/M. 1521

Camikebir Mahallesi'nde Erdil Sokağı ile Yayla Sokağı'nın keşiştiği yerde bulunuyordu. Yeri buradaki parkın köşesinde boş hâlededir. Yeni imar planı tatbikatından önce burada bulunan sokağın ismi Hacı Hamza Sokağı idi.

Çeşmeyi 1951 yılında gören Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Sayın Kemal Turfan, hazırladığı eski eser fişinde çeşmeyi cephesi kesme taş kaplamalı, zirvesi fazla çıkmış sivri kemerli ve kenarları kornişli olarak tarif etmektedir.

Çeşmenin, bugün kayıp hâlde olan üç, satır; 1,16x0,36 m ebadındaki Arapça kitabesinde:

(١) بني هذه العمارة المسماة على العين في أيام دولت السلطان
(٢) سلطان سليمان خان بن سليم خان صاحب الحاج حمزه ابن الحاج
(٣) احمد في شهر رجب سنة سبع و عشرين وتسعمائة

yazılı idi.

Tercümesi: Bu güzel yapılı çeşme Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman Han'ın devleti zamanında, dokuz yüz yirmi yedi senesi Receb ayında bina edildi. Sahibi Hacı Ahmed oğlu Hacı Hamza'dır.

Çeşmenin bundan başka tamir tarihi olarak "Tamir sene 1266" yazılı küçük bir kitabesi daha vardır.

Çeşme banisi olan ve sarraç olduğu belirtilen Hacı Hamza'nın bugün Kayseri'deki sülalesinden olan Bamyacıoğulları'nın elinde olup, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1759 numaralı defterin 225. sahifesinde kayıtlı olan Rebiülevvel H. 936/M. 1529 tarihli bir vakfiyesi mevcuttur. Bu vakfiyeye göre Hacı Hamza, Kayseri köylerinden Dadasun (yeni ismi Akçatepe) köyünü, Kayseri'de büyük çarşıda iki dükkânı, Hisar-önünde bir dükkânı, şehir yakınında iki tarlayı; Gesi köyündeki Bey Değirmeni'ni, bunun altında başka bir değirmenin bir hissesini, şehrin Çay Bağları semtinde bir bağı, Hacet Mescidi Mahallesi'nde iki evi, (Camikebir Mahallesi'nde bulunan bu eski mahalle çeşmenin de bulunduğu mahalle idi. Buradaki evler de herhâlde Hacı Hamza'nın evleri idi.) Talas köyünde evli bir araziyi, Argıncık ve Üskübi (yeni adı Subaşı) köylerinde birer hisseyi, Garibanlar köyü yakınında Canbaz mezarını, Belviran (Erkilet yakınında) ve Barsama Gölü'nden bir hisseyi, Salur köyü yakınında bir mezrayı evladına ve zevcelerine, evladı kalmaz ise Cami-i Kebir'in mesalihine ve sonra Müslümanların fakara ve miskinlerine vakfetmiştir. Yine Kayseri'nin Kuşçular Harmanı Mahallesi'ndeki bir sebzeliğin yarısını, Debbaglar kapısından Emir Hamza suruna kadar surla hendek arasındaki sebzeliği, Belani Sokağı'nda Emir Hamza milki yanındaki bir dükkânı da Kayseri içindeki Hacet Mescidi'ne, mescit harap olup kalmazsa fakara ve miskinlere vakfetmiştir. Ölünce de mezkûr Kuşçular Harmanı Mahallesi'ne çeşme getirilmesini, hayatta iken on bin dirhem ayırarak vasiyet etmiştir.

Hacı Hamza'nın, vakfiyesinde vasiyet ettiği çeşme ile yukarıda bahsi geçen çeşmenin aynı olmadığı, bu çeşmenin vakfiye tarihinden daha önce ve Hacı Hamza hayatta iken yapılmış olması ile belli olmaktadır. Vakfiyede, kitabesi bulunan bu çeşmeden bahis yoktur.

Vakfiyede zikredilen Hacet Mescidi yakın zamanlarda, çeşme gibi yıkılmış olup Kayseri'nin en eski mabetlerinden olan ve bir Bizans kilisesinden tebdil edildiği belirtilen bu bina da Camikebir Mahallesi'nde, çeşmeye yakın bir yerde bulunuyordu.

Hacı Hamza'nın, vakfiyeden anlaşıldığına göre Hacı İbrahim, Cafer, Mehmed Can ve Hacı Bayram isimli oğulları bulunmaktadır. Aşağıda görülecek H. 966 tarihli Kadı Mahmud Vakfiyesinde, adı geçen Kadı'nın vakfettiği bazı dükkânların yeri tarif edilirken "Hamza Dede'nin oğlu Hacı Bayram'ın Hanesi"nden bahsedilmektedir.

Gavremoğlu Mahallesi'nde bulunan ve bugün yıkılarak ortadan kalkmış olan Bayram Bey Mescidi'nin bahsi geçen Bayram Bey'e ait olması ihtimal dâhilindedir.

Yine aşağıda bahsi geçecek H. 951 tarihli Boyacı Hasanoğlu Üstad Abdi vakfiyesinde vakfın tevliyeti Hacı Ahmed oğlu Hacı Hamza evladına bırakılmıştır. H. 951 tarihli Şeyh Seyfullah bin Şeyh Sadi vakfının da tevliyetinin Hamza oğlu Üstad Bayram'a bırakıldığı kayıtlıdır. Görüldüğü gibi aile Kayseri'de itibarlı bir aile idi.

Hacı Hamza vakfından bugün sadece bir tarla kalmıştır.

KADI HAMAMI

H. 949/M. 1542

Camikebir Mahallesi'nde bulunan ve bugün faal hâlde olan bu hamamın H. 949 yılında yaptırılmış olduğunu, hamamın banisi Kadı Bedreddin Mahmud'un Receb 966/M. 1559 tarihli Arapça vakfiyesinden öğreniyoruz.⁷⁰

Erkekler ve kadınlar kısmından müteşekkil olan bu çifte hamam hakkında söz konusu vakfiyede şöyle bilgi verilmektedir: "... iki hamam ki inşa olup hicretin dokuz yüz kırk dokuzuncu senesinde binaları tamamlandı. Kayseri içinde ve Sultan Camii Mahallesi'nde, eski sahibinden arsasını satın alarak buraya biri erkek, biri kadınlar için halvet mahalleri, hücreler, sekiler, esvap soyulacak mahaller, külhan, yakacaklık ve kül atılacak mahal, suyun mahzeni, avlu, hamamlara cari su ve avgın mezrası ile vakfedilmiş olan iki hamamın tamamı..."

1967 yılında onarım görmüş olan hamamın siyah-beyaz taşları tezyinî geçme olarak inşa edilmiş olan basık kemerli bir kapıdan girilen erkekler kısmı (son onarımdan önce kadınlara aitmiş); soyunma mahalli kare planlı, büyük bir kubbe ile örtülü geniş bir mekândır. Hamamın dışında da büyük olarak görülen bu yüksek kubbe yan duvarlarda sivri tahfif kemerlerine, köşelerde aynı büyüklükteki sivri kemerler üzerine basmaktadır. Sivri kemerler arasındaki boşluklar, kubbe eteğindeki silmeye kadar üç sıra mukarnasla doldurulmuştur. Köşelerde bulunan tromp içleri, iki yan duvardan yükselip tepede birleşen üçgenlerle dilimlenmiştir. Kubbe ortasında sekizgen pencereden yükselen kemer bulunmaktadır. Soyunma mahallinin ortasında klasik, küçük şadırvanı,

⁷⁰ Vakfiyenin Türkçeye tercüme edilmemiş olarak Kayseri Üçüncü Noterliğince yapılan sureti Kadı Mahmud'un sülalesinden Dr. Kerim Kocabay'dan alınarak incelenmiştir.

yanlarda iki kat ahşap soyunma hücreleri vardır. Burada batıda bulunan üzeri şömine şeklinde kapıdan hamamın uzun, dikdörtgen planlı ılıklik kısmına girilir. Bu kısımda; kapıdan hemen sonra kısa sivri tonoz, ortada birinci tonozla dik, kuzey-güney istikametinde uzanan, üzerinde ışık ve havalandırma delikleri bulunan köşeli tonoz, bundan sonra girişteki tonozun simetriği ve hamamın sıcaklığına giren kapının bulunduğu sivri tonozlu bölüm, bunun da kuzeyinde yine üzeri ışık ve hava delikli köşeli tonozun örttüğü tuvalet ve usturalık gelmektedir. Örtü sistemi muhtelif olan bu uzun mekânın ortasında bulunan köşeli tonoz kuzeye doğru iki metre kadar derinlikle ılıkliğin genel dikdörtgen planından taşarak hamamın çamaşırılığını meydana getirir.

Ilıklıktan; altı köşeli yıldız ve ortada daire ışık ve hava deliklerinin bulunduğu kubbe ile bunun batısında eteğinde iki sıra mukarnas ve köşelerinde istiridye trompcukların bulunduğu, istiridye kabuğu şeklinde dilimli, yarım kubbe ile örtülü, dikdörtgen planlı keseciler mahalline girilir. Bu kısmın doğusundaki kapıdan da ortada göbek taşının bulunduğu, altı köşeli yıldız ve yuvarlak tepe pencere kubbe, bu kubbenin üç yanında ağızları sivri kemerli, istiridye kabuğu şeklinde yarım kubbeli ve etekleri beş sıra mukarnaslı asıl yıkanma mahalline geçilir. Burada ortadaki kubbe ile doğu ve batıdaki istiridye yarım kubbeler dikdörtgen planlı tamamlamakta, buraya birleşmektedir. Bu bölümün güneydoğusunda üzeri köşeli tonozlu, ışık delikli küçük bir hücre bulunmaktadır. Göbekteşi mahallinden kuzeyde yan yana üzeri ışık delikli ve yuvarlak pencere kubbe, batıda halvet-sıcaklık, doğuda serin göz denilen yıkanma mahallerine geçilir.

Hamamın hâlen kadınlara ait bölümü tamirlerle çok değişikliğe uğramıştır. Erkekler kısmına göre güney ve batıda bulunan bu kısma doğudan basit bir kapı ile girilir. Soyunma mahalli üzeri düz betonarme ile örtülü ve L planlıdır. Bu kısmın sonu sofa olarak isimlendirilmektedir. Soyunma mahallinin kuzeyinden, sağda tuvaletin bulunduğu iç içe iki kapıdan ılıkliğe geçilir. Buradan, kuzeydeki asıl göbek taşı mahalline girilir. Göbek taşının bulunduğu mahallin ortası kubbeli, doğu ve batı yanları yarım olup buradan güneyde bir ve kuzeyde iki kubbeli yıkanma mahallerine geçilir. Kuzeydeki kubbeli odalardan birisi; (erkekler kısmı ile birleşen) halvet-sıcak göz olup, diğeri serin gözdür.

Hamamın kuzeyinde boydan boya uzanan tonoz, külhan-ocaklık bölümüdür. Dışarıdan büyük kubbenin kuzeyindeki boş saha eskiden odunluk imiş. Ön tarafta bulunan avlu şimdi yola alınmıştır. Hamam hâlen petrolle ısıtılmaktadır. Eski kayıtlarda bu hamam Yeni Kadı Hamamı, bugün harap hâldeki Gülük Hamamı ise Eski Kadı (Kadı Mehmed) Hamamı olarak geçmektedir.

Hamamın yapıldığı tarihlerde Mimar Sinan, Osmanlı İmparatorluğu'nun baş mimarı idi. Binanın Mimar Sinan yapısı olduğu hakkındaki mahallî söylentilerin doğruluğu mümkün görülüyorsa da, Sinan'ın eserlerinin listesini veren eski tezkirelerde bu hamamın ismine tesadüf edilememiştir.

O tarihlerde Kayseri Kadısı bulunan Kadı Bedreddin Mahmud'un bahsi geçen vakfiyesinden öğrendiğimize göre, Kadının bu çifte hamamından başka 955 senesinde satın aldığı Tüccarlar Çarşısı (Bezzazistan) yakınındaki, Gazezler Çarşısı denilen arsaya, kible tarafı uzun çarşı arkasına gelmek üzere Bedesten Kapısı'ndan Meydan Kapısı'na kadar uzanan iki çarşı yaptırmıştır

Çarşı içinde ahalinin toplanıp konuşacakları, ortasında ağaç direk dikili mahal, damların karı atılmak ve çörtlenleri akmak için dükkânlar arasında hali yerler ve sel kuyuları bulunmaktadır. Bu çarşıdan başka vakfın Kuyumcular, Keçeciler ve Saraçlar çarşıları yakınında birçok dükkânı daha bulunmakta idi. Yine 940 senesinde (yukarıda bahsi geçen) Hatuniye Medresesi batısında birkaç oda, ahır vesaireyi müstemil bir han yaptırmıştır ki bu han bugün mevcut değildir. 957 senesinde bu hanın batısında bulunan bir mescidi (Aileden Kocabey'in ismini alan mescit. Bugün yıkılıp yok olmuştur.) tamir ettirmiş ve yanına Kur'an talimi için bir yazlık hane bina etmiştir. Hatuniye Medresesi batısında, Kayseri suru yakınında bir ev, yine buradaki, surlarda bulunan Boyacı Kapısı'ndan (yakın zamanlarda yıkılmıştır) şehre giren yolun iki tarafında 940 senesinde inşa ettirdiği dükkânlar, Sultan Camii (Cami-i Kebir) yanında, yaptırmış olduğu hamamları yakınındaki kendi evi, Köşk Medresesi yakınında 940 senesinde inşa ve ihdas eylediği odalar, ahır, hamam, duvarlar, havuzlar, kar ve buz kuyusu, üzüm çubuğu ve ağaçları olan bahçeyi, hizmetinde bulunan dört kölesi ile birlikte; Kayseri yakınında üç bahçe, şehir bağlarında Gediris semtinde 958 yılında diktirip yetiştirdiği bağ, yine Kayseri yakınında çeşitli mahallelerde sekiz tarla, Geziler Pınarı (şimdiki adı ile Karpuzatan Suyu) civarında Koçlan adı verilen bir mezra, 965 yılında inşa ettirdiği, Kayseri'ye tabi Emirdad denilen mezrada kâin Sivas Irmağı (Kızılırmak) yakınında Birgöz dâhilinde, Karasu Nehri'nden akan su ile devreden on taş değirmen (Bugün Tekgöz köprüsü yakınında Beğdeğirmeni köyünde olmalıdır.) Rus tebalı altı kölesi ile birlikte ve ismini tek tek saydığı 400 cilt kitabı, koyduğu şartlar dâhilinde vakfetmiştir.

Kadı Mahmud, evladına emanet ettiği kitapları için şu şartları koymaktadır: “Allah korusun zikrolunanlar (evladı ve kitapların bulunduğu evi) münkariz olduğu vakitte, bu kitaplar umum talebeye vakfolunur ve bu zaman kitapların yeri Kayseri'de kâin Bezzazistan namıyla meşhur tüccar çarşısı olur. Kitapları muhafazasına kadir, isimlerini tanıy bir kimsenin eli altında bulunur. Bu kitapların nazır ve muhafızı (hafız-ı kütüb) olur. Kütüphane için iki kilit yapılır. Anahtarın biri nazır diğeri muhafız yanında bulunur. Bu muhafız, nazır veya nazırın vekili hazır olmadıkça kütüphaneyi açmaz ve kimseye kitap vermez. Kitap alan kimsenin isim, nesep, vasıf, lakap ve şöhretini yazar, rehin almaksızın bir kitap vermez. Aldığı rehinin vasıf, cins, nevi ve alametini tarihiyle yazar, mezkûr rehini kütüphaneye koyar. İki defter yazar, biri kendinde yani muhafızda diğeri kütüphanede olur. Gerek vakıf evladında olsun, gerek kardeşi evladında ve gerek başkasında olsun nazır, mütevellî, katip ve muhafız her sene Ramazan ayında, dağıtılmış olan kitapları toplayıp sıralar. Toz, toprak ve kitaplara zarar verecek şeyleri defedip ıslaha muhtaç olanları ıslah edip mahallerine koyarlar. Her bir defterde yazıldığı tertibe göre mekânlarına konular. Nazır ve muhafız kitapları verip almakta dikkat edip, kütüphaneyi açtıkça baştan sona kadar kitaplara bakmalı ki noksan olmaya. Aldığı kitabı nazır, mütevellî ve muhafızın rıza ve muvafakatları olmayarak başka mahallere götürüleceği zan olunan yahut kitaba hıyanet etmesi şüpheli kimseye, kitabı alıp talebeye vermeyeceği ve men edeceği gidişatında bulunan ve muamelesi uygunsuz olan, kendisinden geri alınması zor olan kimselere, evlad-ı vakıftan yahut biraderleri evladından olsa dahi kitap verilmez.” Muhafızın vazifesine karşılık vakıftan yevmiye bir dirhem alacağı, dirhemden muradın o tarihlerdeki Osmanlı dirhemi veya bu dirhem hesabıyla gümüş dirhem yerine geçecek nakitlerden sair akçe olacağı ayrıca kaydedilmiştir.

ŞEYH SEYFULLAH TÜRBESİ

Cürçürler Mahallesi ile Zekayibey Mahallesi'nin birleştiği meydanın kuzeydoğusunda, halkın "Seyfullah Türbesi" ismini verdiği küçük, bakımsız bir türbe bulunmaktadır (yakın zamanda onarılmıştır). Mezar taşı ve herhangi kitabesi bulunmayan bu türbe kare planlı ve tek katlıdır. Binanın basık kemerli ve küçük kapısının bulunduğu doğu cephesinde, dıştan kubbe eteğine kadar yükselen yuvarlak bir kemer bulunmaktadır. Moloz taş kubbe, duvarlarda tahfif kemerlerine, köşelerde pandantiflere oturmaktadır. Genel olarak türbenin cephe ve köşeleri kesme taş, diğer kısımları sıralı moloz taşla inşa edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1961 numaralı defterin 298. sahife ve 50. sırasında kayıtlı H. Zilkade 951/M. 1545 tarihli Şeyh Seyfullah bin Şeyh Sadi Vakfıyes'i'nde, Kayseri'nin Kepez mezrasının (bugünkü merkez Kepez köyü) Kürtler Mahallesi'ndeki (Seyfullah Türbesi'nin bulunduğu mahallenin eski ismi) Seyfullah Mescidi'ne imam olan zata, bir büyük hanenin çocuklara Kur'an öğretmek üzere aynı imama vakfedilmiş olduğu; tevliyetin Hacı Hamza oğlu Üstad Bayram'a bırakıldığı kayıtlıdır. Burada geçen Seyfullah Mescidi'nden bugün emare kalmamıştır.

Vakfiyede türbeden bahis yoktur ama Seyfullah Türbesi'nin Şeyh Seyfullah bin Şeyh Sadi'ye ait olduğu ve bahis konusu vakfiye tarihine yakın bir zamanda inşa edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

GÖLLÜ ÇEŞME

H. 958/M. 1551

Kubaroğlu Mahallesi'nde bulunmaktadır. Bugünkü şeklini H. 1283/M. 1866-67 yılındaki tamirle aldığı anlaşılmaktadır. Tek cepheli olan kubbenin yarım kubbesi önde yuvarlak kemer ile sınırlanmış olup bu kemer yanlarda küçük açıklıklar bırakarak öne alınmış, başlıklı iki sütuna dayanmaktadır. Alınlık etrafı yüksek bir kornişle çevrilmiştir. Tamamen kesme taşla inşa edilmiştir.

Çeşmenin iki kitabesi vardır. 36x26 cm ebatında, mermer, Arapça, üç satırlık kitabede:

(١) هذه عين المبارك

(٢) العمارة قاسم بن عبد الله

(٣) سنة ثمان وخمسين وتسعمائة

yazılıdır.

Tercümesi: Bu mübarek çeşme Abdullah'ın oğlu Kasım tarafından dokuz yüz elli sekiz senesinde imar edildi.

24x92 cm ebadında ikinci kitabe de Türkçe olup çeşmenin 1283 senesinde yapılan tamirine aittir:

Maşallah.

Çeşme-i Göllü harabe, istedi tamir-i ayan

Gayretiyle kıldı tamir ehl-i hayrat-ı zaman

*Sahibü'l hayrata ya Rab, hem dabi banisine
Saki-i kevser getirsin mahşer içre su heman.
Çıktı tam tarih Selami, Göllü'nün tamirine
İç Hasan ile Hüseyin aşkıma al bu çeşmeden
Sene 1283*

Selami mahlaslı bir şairin yazdığı anlaşılan kitabe metninde şiirin son mısrası

ایچ حسن ایله حسین عشقینه ال بو چشمدان

ebced hesabı ile çeşmenin tamir tarihini vermektedir.

İSA KÜMBET CAMİİ

H. 962/M. 1554/55

Tahirağa Mahallesi'nde bulunmaktadır. Mescit kare planlı, kubbeli, asıl namaz mahalli ile bunun kuzeyinde ahşap örtülü, dikdörtgen planlı son cemaat mahallinden ibarettir. Kubbe, bulunduğu bölümde duvarlara ve pendentiflere oturmaktadır ve kasnaksızdır. Mihrap, köşeli ve üzeri dört sıralı basit mukarnaslıdır. Etrafı silmelerle çerçevelenmiştir. İki yanda iki pencere bulunmaktadır. Mescidin yan duvarlarında birer, son cemaat mahalline açılan giriş kapısı yanında iki pencere bulunmaktadır. Mihrap yanında ve yan duvarlarındaki pencereler sonradan açılmış ve genişletilmişlerdir. Giriş kapısı düz lentolu olup söveler gerisinden ve kitabe üstünden, yan duvarlara göre 10 cm kadar taşırılarak çerçevelenmiştir, Son cemaat mahalli, Kayseri'de bu devirlerde görülen üzeri ahşap örtülü, önü açık tiptedir, Fakat sonradan yapılan onarımlarla değişikliğe uğratarak girişte bulunan ve önde tavanı taşıyan iki ahşap direk kaldırılmış, açık olan ön taraf kapatılmıştır. Buraya kadınlar için de bir orta kat ilave edilmiş, asıl namaz mahalli ile irtibatlandırmak üzere yukarıdan iki pencere açılmıştır. Son cemaat mahallinin iki yan duvarında iki adet geniş niş (mihrabiye) bulunmaktadır. Ezan okunmak için mescidin üzerinde dışarıdan, batı duvarı arasından pencere gibi bir girişle ve taş basamakla çıkılmakta iken bu çıkış ağzı pencere gibi bırakılarak dama çıkış girişi son cemaat mahalli içine alınmıştır.

Mescidin kapısı üzerinde bulunan 30x85 cm ebatında, mermer, tek satır, Arapça kitabede

عمر هذه المسجد المبارك الحاج ایسی بن الحاج سنان في سنة اثنا
(وستين وتسعمائة)

yazılıdır.

Tercümesi: Bu mübarek mescit Hacı Sinan oğlu Hacı İsa tarafından dokuz yüz altmış iki sene-sinde yaptırıldı.

KUBAROĞLU KÜMBET (YUMURTALI) MESCİDİ

H. 968/M. 1560/61

Kubaroğlu (eski Karafakih) Mahallesi'nde bulunan bu mescit İsa Kümbet Camii'ne çok benzemekte olup onun gibi kubbeli küçük kare bir mekânla (eski türbe) bunun gerisinde dikdörtgen son cemaat mahallinden meydana gelmiştir. Bina daha önce bir türbe iken H. 968 yılında bazı değişiklikler ve son cemaat mahalli ilavesiyle mescit hâline getirilmiştir. Bu husus kitabelerinden anlaşılmaktadır.

Mescidin moloz taş kaplı kubbesi kasnaksız olup, yan duvarlara ve pandantiflere oturmaktadır. Köşeli basit mihrap nişi üzerindeki basit mukarnasları mahalle halkınca, yakın zamanlarda yapılan onarım esnasında, temizlenmek gayesiyle silinmiştir. Mihrap etrafında basit silmeler dolaşmaktadır. Güneyde mihrabın iki yanında, yan duvarlarda giriş kapısının sağında ve solunda son cemaat mahalline açılan pencereler bulunmaktadır. Yine mihrabın iki yanında birer, yan duvarlarda ikişer dolap nişi vardır: Son cemaat mahallinden asıl namaz mahalline girilen cümle kapısı sövelerden sonra 10 cm kadar içeri çekilerek çerçevenmiştir. Aslında önü açık olduğu hâlde sonradan kapatılan son cemaat mahalli önde iki ahşap sütun üzerinde uzanan ahşap köşeli hatıl; yan duvarlara basan, araları ahşap kaplı yuvarlak direkler ve bunların da üzeri toprakla örtülüdür. Son cemaat mahalli içinde cümle kapısının sol tarafında bulunan küçük kapı ile girilen, ezan okumak için dama çıkan duvar arasındaki merdiven bugün iptal edilmiş olup ezan, dışarıdan merdivenle çıkılan damdaki köşk minarede okunmaktadır. Mescidin kible duvarında bir mermer Roma lahit parçası yerleştirilmiştir. Bu parça üzerindeki tezyinatı halk yumurtalara benzettiğinden mescit "Yumurtalı Mescit" diye de anılmaktadır.

Mescidin kitabelerine gelince; birinci kitabe mihrap üzerine sonradan yerleştirilmiş mermer, sanduka tipli mezar taşı parçasıdır. 24x17 cm ebatındaki bu parçada,

هذا قبر المرحوم المغفور ... ابن ...

yazılı olup bundan mezar taşının kime ait olduğu belli olmamaktadır.

İkinci kitabe mescidin giriş kapısı üzerinde ve son cemaat mahalli tavanına yaklaşacak yükseklikte bulunmaktadır. 26x24 cm ebatındaki bu kitabede de

توفي المرحومة المغ(فورة) شاه ملك بنت مرحوم عمر اغا في سنة عشرين
شوال سبع(مائه)

yazılıdır. Kitabeden Ömer Ağa'nın kızı Şah Melek'in yedi yüz senesinin yirmi şevvalinde (M. 29 Haziran 1301) vefat etmiş olduğu öğrenilmektedir. Buradan, binanın asıl mekânının aslında bir türbe ve bu türbenin de Şah Melek Hatun ve ailesine ait olduğu (Mihrap üzerindeki mezar taşı parçası bir erkeğe aittir) anlaşılmaktadır. Herhâlde iki katlı ve içerisinde mezar taşları olan türbe, mescide tahvili sırasında tek katlı hâle getirilmiş, mezar taşlarından birinin parçası da mihrap üzerine yerleştirilmiştir.

Binanın üçüncü kitabesi yine kapının üzerinde ve ikinci kitabeye göre daha aşağıda bulunmaktadır. 49x32 cm ebatındaki üç satırlık bu mermer kitabede de

- (١) عمر هذه المسجد المبارك
 (٢) في ايام سلطان سليمان خان
 (٣) التعمير حاجي بيرام بن انبيا في
 (٤) سنة ثمان وستين وتسعمائة

yazılıdır.

Tercümesi: Bu mübarek mescit Sultan Süleyman Han zamanında, dokuz yüz altmış sekiz senesinde imar edildi. Tamiratı yaptıran Enbiya'nın oğlu Hacı Bayram'dır.

Buradan, Enbiya'nın oğlu Hacı Bayram'ın, önce türbe ve tek yapı olan binayı, bir son cemaat mahalli ekleyerek ve çeşitli tadilatla bulunarak mescit hâline getirdiğini anlamak mümkündür.

BİR MESCİT

H. 974/M. 1566

Kayseri Müzesi İslami kitabeler ve mezar taşları deposunda bulunan 64x39 cm ebatındaki mermer kitabede

- (١) عمر هذه المسجد المبارك في ايام سلطان سليمان بن سليم خان
 (٢) صا(حب) الخيرات جان بنت يوسف و عمر بن پيري في سنة اربع وسبعين وتسعمائة

yazılıdır.

Tercümesi: Bu mübarek mescit Selim Han'ın oğlu Sultan Süleyman zamanında, hayratın sahibi Yusuf'un kızı Can ve Piri'nin oğlu Ömer tarafından dokuz yüz yetmiş dört senesinde imar edildi.

Bilindiği üzere Kanuni Sultan Süleyman 21 Safer 974 tarihinde vefat etmiştir. Sefer ayı, hicri senenin ikinci ayıdır. Bu duruma göre mescit 974 senesinin ilk aylarında, Kanuni hayatta iken veya Zigetvar'da ölen Padişah'ın ölüm haberi gelmeden yaptırılmış olmalıdır. Aşağıda geçecek olan Barsama Camii ise aynı sene içerisinde, fakat Padişah'ın ölümünden sonra inşa edilmiştir.

Kitabesi kalan bu mescidin şehrin neresinde olduğu hakkında bir malumat elde edemedik.

BARSAMA CAMİİ

H. 974/M. 1567

Kayseri-Sivas, Malatya yolu üzerinde, Kayseri'ye 22 km mesafede, Barsama (yeni ismi Çavuşağa) köyü yakınında, bugün büyük ölçüde tahrip edilerek sadece yıkılmış yan duvarları ve şerefesine kadar minaresi kalmış bir cami harabesi bulunmaktadır. Barsama Camii olarak bilinen ve aslında dikdörtgen namaz mahalli ve iki sütunlu önü açık revakı olan caminin giriş kapısı üzerinde bulunan 88x46 cm ebatındaki Arapça, dört satırlık mermer kitabesi Kayseri Müzesindedir. Burada

(١) قد عمر هذه الجامع الشريف المبارك في ايام

(٢) السلطان سليم خان بن سلطان سليمان خان صاحبة ماه و

(٣) پيكر ممش بك خاتون خديجه خاتون بنت مرحوم

(٤) موسى باشا في شهر ذي القاده سنة رابع وسبعين وتسعمائة

yazılıdır.

Tercümesi: Bu mübarek, şerefli cami Sultan Süleyman Han'ın oğlu Sultan Selim Han zamanında merhum Musa Paşa'nın kızı, Memiş Bey'in zevcesi, Mahüpeyker Hatice Hatun tarafından dokuz yüz yetmiş dört senesinin Zilkade ayında imar edildi.

Kitabede ismi geçen Musa Paşa'yı tespit edemedik. Ancak aşağıda geçecek olan, Kayseri Sancağı'nın da dâhil olduğu Karaman Valiliği yapan, Kayseri'de Kurşunlu Camii'ni inşa ettiren ve asılları Candaroğulları'na dayanan Kızıl Ahmedli Hacı Ahmed Paşa'nın kardeşi olup Erzurum Beylerbeyliği yapmış ve 951 yılında ölmüş bir Musa Paşa bulunmaktadır. İşte kitabede merhum olarak bahsedilen Musa Paşa'nın bu şahıs olması ve yine kızı Hatice Hatun'un da Kayseri'de vakıfları bulunan Hacı Ahmed Paşa'nın yeğeni olması ihtimali bulunmaktadır.⁷¹ Caminin mihrabı, yakınındaki Güneşli Kasabası Camii'ne taşınmıştır.

⁷¹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*; C. 4, s. 521, *Anadolu Beylikleri*, s. 147; Camiyi ilk defa neşreden Gabriel, kitabeyi bir kısım yanlış ve eksikliklerle kaydetmiştir, *Kayseri Türk Anıtları*, s. 106, N. 2.

YENİ KAPI

H. 975/M. 1567/68

Şehrin bugün birçok bölümü yıkılarak ortadan kalkmış bulunan dış kale surlarının, Kağrı Pazarı Meydanı'nda, İç Kale'ye yakın bir yerde bulunan ve Yeni Kapı ismi ile bilinen kapısının II. Selim Zamanı'nda genişletilmesi ile ilgili kitabesi yine Kayseri Müzesi deposunda bulunmaktadır. Halil Edhem tarafından neşredilen,⁷² 87x39 cm ebatındaki üç satırlık kitabe bu kısımdaki surun ve kapının yıkılması üzerine Kayseri Müzesine alınmıştır. Kitabede:

(۱) و قد كان هذا الباب على الناس ضيقا و من وسعه اوسع
 (۲) الله تعالى عليه رزقا في ايام سلطان الاعظم السلطان
 (۳) سليم خان بن سلطان سليمان خان في سنة خمس وسبعين وتسعمائه

yazılıdır.

Tercümesi: Bu kapı halka küçük geliyordu, onu genişletenin Allahutaalâ rızkını genişletsin, Sultan Süleyman Han'ın oğlu Büyük Sultan Selim Han zamanında, dokuz yüz yetmiş beş sene-sinde (genişletildi).

Kayseri dış kalesinin Yeni Kapı'dan başka, Sivas Kapısı, Kiçi Kapı, Boyacı Kapısı ve Meydan Kapısı ismi ile anılan başka kapıları da vardı. Bunların tamamı bugün yıkılarak kaybolmuştur. En son 1964 yılında Boyacı Kapısı yıkılmıştır.

Yeni Kapı bu ismini kitabede belirtilen onarımdan sonra almış olmalıdır.

ODUNCU ÇEŞMESİ

H. 990/M. 1582

Kubaroğlu Mahallesi'nde Çakalız Camii yanında bulunmaktadır. Sivri kemerli çeşmenin 71x35 cm ebatında, iki satırlık kitabesinde:

(۱) عمر هذه العمارة مراد بن اطونجي
 (۲) سنة بعد الهجرة تسعين وتسعمائه

yazılıdır.

Tercümesi: Bu bina hicretten dokuz yüz doksan sene sonra Oduncu oğlu Murad tarafından imar edildi.

Çeşmenin banisinin gayrimüslim olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu mahalle (Çakalız) genellikle onlara aitti.

Çeşme çeşitli tamirlerle değişikliğe uğramıştır.

⁷² *Kayseriye Şehri*, s. V. N.1, levha 2.

KURŞUNLU CAMİİ

H. 994/M. 1585/86

Kayseri'de Mimar Sinan'ın eseri olarak bilinen bu cami, kubbesinin kurşunla kaplı olması sebebiyle bu ismi almıştır. Klasik Osmanlı mimarisi tarzında olup tek kubbeli, tek minarelidir ve kuzeyde iki sıra kubbeli ve çatılı revakı bulunmaktadır. Mermer minberi, mihrap ve kürsüsü devrinin üstün Osmanlı işçiliğindedir. Mukarnaslı klasik cümle kapısı üzerindeki iki satır, dört mısralık ve ilk defa Albert Gabriel tarafından neşredilen kitabesi⁷³ şöyledir:

*Şehr-i Zilhiccede urmuşsun anal bünyadım
Diyalarım haşredeğim sahibine ola dua
Oldu mamur-ı vilayet didim ana tarih
Yapalı Kayser'de camiin Ahmed Paşa*

یاپالی قیصرده جامعین احمد پاشا

Kayseri'de Selçuklu geleneğinden ayrılan bu ilk Türkçe kitabede anal (anın), diyalarım (dile-rim) gibi özel söyleyişler bulunmaktadır. Son mısra ebced hesabı ile caminin yapılış tarihi olan (yapılış bu tarihte değil), H. 994 senesini vermektedir.

Camiyi yaptıran Ahmed Paşa, I. Süleyman (Kanuni), II. Selim ve III. Murad Devri Osmanlı devlet adamlarından olup Doğancılık (Sarayın av kuşları temini ve bunların bakıcılığı görevi), Rumeli, Şam ve Karaman (Konya) Beylerbeyliği yapmış, II. Selim ve III. Murad devirlerinde bu padişahların en yakın hizmetlerinde bulduktan sonra H. 996 yılında yüz yaşını geçmiş olarak vefat etmiştir. Mezarı İstanbul'da, Üsküdar'da Doğancılar Meydanı'ndadır.⁷⁴ Ahmed Paşa aslen Candaroğulları'ndandır (İsfendiyar). Bu hanedandan olup Fatih Devri'nde Osmanlı hizmetine giren Kızıl Ahmed Bey'in torunudur. Babasının ismi bizdeki vakfiye suretine göre Mahmud Bey, İ. H. Uzunçarşılı'nın "Anadolu Beylikleri" isimli eserinde tespit ettiği şecereye göre de Mirza Mehmed Paşa'dır.

Ahmed Paşa'nın Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğünde bulunan, H. 1319 yılında Şura-yı Devlet Riyaseti ve Muhasebe-i Umumiyenin talebi üzerine Evkaf-ı Hümayun nezaretinde çıkarılmış 989 tarihli Türkçe vakfiyesi suretinde, Ahmed Paşa ibn el-Merhum Mahmud Bey'in el-hac Ahmed Paşa demekle şöhrat bulmuştur. Mahruse-i Anadolu'da, Kayseri şehrinde bir cami, cami civarında bir büyük imaret, on üç ocaklı bir büyük han, bir mektep ve bir hamam bina ettiği kayıtlıdır. Yine vakfiyeye göre adı geçen handa kalan misafirlere her sabah ve akşam birer tas şorba (çorba) ve ikişer fodla (ekmek) verilecektir. Vakfın Kayseri'deki akarı şunlardır: Tomarza köyü (şimdi ilçe merkezi), Kırkoriye (Tomarza yakınında) ve bir diğer mezra, Mavrazor mezarası, Yalnız Göz (Tek Göz) demekle maruf köprü yakınında vaki Kara Su üzerinde sekiz göz değirmen (Beğdeğirmeninde), buna tabi iki anbar, hücre, bostan yerleri ve mezarları; Gergeme köyünde (Bünyan ilçesinde Doğanlar Mahallesi) akan Sarımsaklı suyu üzerinde dört göz değirmen ve

⁷³ *Kayseri Türk Anıtları*, s. 65, 66.

⁷⁴ *Sicilli Osmanî*, C. I, s.204.

arsa; Yorgat köyünde (Kayseri merkez Elagöz köyü yakınında bir mevki) dokuz kıta evli bağ; şehir merkezindeki cami yanında bahçe (şimdi Mimar Sinan parkı) ve diğer bir bahçe; Sarmıslıklı köyünde (Bünyan ilçesinin eski ismi) bir değirmen; Anbar Vıranı (merkez Anbar Mahallesi, Kara Saz) köyünde bir arazi; Zamantı kazası Sarıoğlan köyünde (şimdi ilçe merkezi) akan nehir (Kızılırmak) üzerinde üç göz değirmen.

Vakıf ayrıca şehir içinde bina ettiği imaret için sekiz adet bakır sini, iki adet büyük leğen, yirmi adet bakır tas, üç adet büyük kazgan (kazan) ve sekiz adet bakır sahan vakfetmiştir. Ahmed Paşa'nın Kayseri'deki vakıflarından başka İstanbul'da Hoca Rüstem ve Firuz Ağa mahallelerinde, Üsküdar'da Kefçe, Mehmed Paşa, Hasan Ağa mahallelerinde, Sancak, Devrek, Karacaşehir, Bandekli, Beğpazarı, Sorgun kazalarında, Akyazı ve Siroz kasabalarında, Tokat'ta cami, han, fırın; dükkân, ev, imaret, değirmen, anbar, bahçe, mezra, çiftlik ve arazi gibi pek çok gayrimenkul ve yirmi bin tam altun ve sahihü'l-ayar dinar ve on beş bin florin vakfetmiştir. Ancak ne yazık ki Paşa'nın Kayseri'de bugün Kurşunlu Camii'nden başka vakfı kalmamıştır. Vakfiyeye göre Kayseri için bir, İstanbul ve diğer vakıflar için de ayrıca bir müteveli tayin edilecektir. Kayseri'deki camiye cuma ve bayramlarda hitabette bulunacak bir hatip, namaz için iki imam, ezan okumak için iki müezzin, bir farraş; aynı şehirdeki imaret için, her sabah ve akşam gelen misafirleri güler yüz ve tazimle karşılayıp en fazla üç gün misafir edecek bir şeyh, levazım işleri için bir vekilharç, bir kilâri, bir habbaz (ekmekçi), biri üstad biri şakird iki tıbah (aşçı), bir bevvab (kapıcı), bir farraş tayin edilecek; imarete sabah ve ikindi olmak üzere iki vakit yemek pişirilecek, bu vakitlerde buğday çorbası, cuma geceleri zerde pilavı verilecektir. Ayrıca nohut, soğan, bal, zafran vs. ve imaret ile fırına odun alınması için bir kısım tahsisat ayrılmıştır. Cami mihrabının iki yanına iki adet mum konulacaktır. İmarete pişen yemeklerden vakıf personeli de faydalanacaktır. Tevliyet önce Paşa'nın kendisine kalacak, sonra evladına geçecektir. Evladı kalmaz ise Üsküdar'daki hankâhına kim şeyh olursa ona tevcih edilecektir. Oğlu Mehmed Bey evkafa nazır olacaktır.

Hacı Ahmed Paşa'nın bu vakfiyesinin tarihi yukarıda belirtildiği gibi H. 989/M. 1581 senesidir ve vakfiyeye göre Kayseri'deki cami, hamam, imaret, han ve mektebin bu tarihten önce yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki cami kitabesinin tarihi bu tarihten beş yıl sonra, 994 senesidir. Bu durumda kitabe tarihinin, cami inşa tarihi olmayıp kitabenin yazılış tarihi olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihte Mimar Sinan 97 yaşında idi. Mimarın bu yaşta taşradaki bir cami ile meşgul olması mümkün değildi. Ahmed Paşa da bu sırada aynı yaşlarda ve İstanbul'da padişahın yanında idi. Mimar Sinan'la Paşa bu tarihten iki sene sonra aynı yılda, H. 996/M. 1588'de vefat etmişlerdir.

Mimar Sinan'ın eserleri hakkındaki tezkirelerde (Tezkiretü'l-Ebniye, Tuhfetü'l Mîmarin) Kayseri'de Mimar Sinan'a ait üç eser kayıtlıdır. Bunlar Osman Paşa Camii (aşağıda bahsi geçecektir), Ahmet Paşa Camii ve Hüseyin Bey Hamamı'dır (yine aşağıda bahsi geçecektir). Ahmet Paşa Camii bahis konumuz olan Kurşunlu Camii'dir. Paşa tezkirelerde "El-Hac Ahmed Paşa, Doğançı, Kızıl Ahmedli, Şam Beylerbeyliği'nden mütekaid" olarak geçmektedir.⁷⁵ "Kayseri Tarihi"nin

⁷⁵ Rıfıkı Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı Eserleri*, Ankara 1965, s. 26, 81.

yazarı Kazım Özdoğan'ın basılmamış notlarına göre de Paşa Konya-Karaman Beylerbeyliği'nde bulunduğu sırada Kayseri'de oturmuştur. Oğlu Mehmed Bey burada doğmuştur.⁷⁶ Bu malumattan Ahmed Paşa'nın Kayseri'de bu kadar vakıflar meydana getirmesinin sebebi anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda Konya valileri, Konya'da vali olarak şehzadeler bulunduğundan, vilayetin ikinci büyük kazası olan Kayseri'de oturuyorlardı. Bu sebeple Kayseri'ye bu devirde "Makarr-ı Mirmiran" (beylerbeylerinin, valilerin yeri) deniliyordu.

Evlîya Çelebi, Kayseri'de Mimar Sinan eseri olarak gösterilen iki cami ve bir hamama bazı Selçuklu binalarını ve bu arada Paşa Hamamı'nı da ilave etmektedir.⁷⁷ Bu hamam Kurşunlu Camii güneydoğusunda bulunmakta idi. Yüksek kubbeleri ile kıymetli bir yapı olan bu bina⁷⁸ Hacı Ahmed Paşa'nın vakfiyesinde yaptırmış olduğunu belirttiği hamamdır ve paşa ismi de buradan gelmektedir. Hamam 1935 yılında yıkılmıştır. Kurşunlu Camii'ni Mimar Sinan yapmış olduğuna göre külliye dâhil hamamı da onun yapmış olması mümkündür. Hamamın şadırvanından mermer bir parça Kurşunlu Camii revakında durmaktadır. (Sonradan müzeye alınmıştır).

Ahmed Paşa'ya II. Selim tarafından verilen H. 981/ M. 1573 tarihli temliknamede cami ve hayratından bahsedilmiş olduğundan, caminin yapılışı bu tarihten de önceye gitmektedir. Temliknamenin sureti Ahmet Nazif tarihinde bulunmaktadır.

H. 895/M.1489 yılında Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğan büyük dahi Mimar Sinan H. 966/M. 1588 yılında vefat etmiş olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun o zamanki geniş sınırları içinde bulunan her bölgeye yapmış olduğu toplam 364 muhtelif şaheser yanında, doğduğu yer olan Kayseri'de de eserler meydana getirmiştir.⁷⁹ Doğduğu köyde de Sinan yapısı olarak ifade edilen çeşmeler, su yolu ve şimdi yıkılmış bir hamam bulunmaktadır. Bu yapılar Sinan yapısı olmaktan ziyade onun tesis ettiği vakıflar olmalıdır.⁸⁰

VAKFİYELERDE İSMİ GEÇEN DİĞER BAZI YAPILAR

Son olarak Kayseri'de XVI. asrın ikinci yarısında tanzim edilmiş bazı vakfiyeler ve vakfiyelerden bu devirde inşa edildiği anlaşılan binalar üzerinde durmak istiyoruz.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde kayıtlı H. 951 Ramazan/M. 1544 tarihli Arapça Türkçe Boyacıoğlu Üstad Abdi Vakfiyesi'ne göre vakıf, Kayseri merkez Kapan (Pamuk) Hanı Mahallesi'nde Mirza Bey Kervansarayını yakınında iki büyük haneyi çocuklara Kur'an öğretmek ve Kur'an öğretecek muallimlerin kalması için, Kayseri köylerinden Salkuma (yeni adı Gürpınar) köyünde Sultan

⁷⁶ Asım Yahyabeyoğlu, Mimar Sinan Camii, *Erciyes Dergisi*, 1949, s. 42, N. 277-

⁷⁷ *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, C. V, s. 69, 73, 75.

⁷⁸ *Kayseri Türk Anıtları*, s. 98

⁷⁹ Mimar Sinan'ın Kayseri'deki eserleri hakkında *Erciyes Dergisi*'nde iki makalemiz bulunmaktadır: Mimar Sinan'ın Kayseri'deki Eserleri, *Erciyes*, Kayseri 1978, C. 1, S. 5, s. 14-17; Kayseri'de Yıkılarak Ortadan Kaldırılan Bazı Mühim Tarihi Binalar, *Erciyes*, C. 1, S. 9, s. 1-6. Son olarak IV. Uluslararası Türk Sanatları Kongresi'ne sunduğumuz tebliğ ile konu daha geniş ve bütün yönleri ile araştırılmıştır.

⁸⁰ Kadir Özdamarlar, Ağırnas'ta Bir Gezi, *Erciyes*, C. I, s.5.

Ahmed (Kadı Burhaneddin Ahmed olabilir) Değirmeni diye meşhur değirmeni, birincisi Kenas (Talas Altı) denen mahalde yer altından akıp Germürek (Germir, yeni adı Konaklar) köyünün yanı başında Kayseri'ye giden yolun yakınında yeryüzüne çıkan su; ikincisi Tunsuz (Tavlusun, yeni adı Aydınlar olan köy olabilir) köyüne giden yolda yer altından akıp Kenas Çayırı denen mevkide yeryüzüne çıkan su, bu suyun üçte biri Kayseri kanalına karışmakta, üçte biri Kayseri'nin kuzeyindeki su mecrasına karışmakta, burada Hızır İlyas Hankahına (Erkilet Hıdırellez Köşkü) yakın olan bu yolda bir çeşme (Çeşme bugün Erkilet yolunda mevcuttur), bir kısmı da Argıcık köyünde bir çeşme akıtmaktadır; üçüncüsü Kayseri'den Germürek köyüne giden Çatal Yol denen yerden çıkarak, Kayseri dışında (şehir surları dışında) Hacı Kılıç Camii önünde akan suyun dörtte birini, şehir içinde Cansuz Kervansarayı önünde bulunan iki dükkânı; misafirler için bir ev, şeyhler için başka bir ev, İmam Zeynel Abidin Merkadi (Zeynel Abidin Türbesi) civarındaki mescit, merkadin yanında bir ev, mescidin hizasında duvarı nakışlı kireçten mamul bir çeşme, camisi-mescidi ile Çardak diye bilinen Meşhur Şeyh İbrahim Mescid-i Şerifi arasında bulunan helayı, İmam Zeynel Abidin Türbesi civarındaki bahçe, Kızılcalı Çarşısı'nda bir dükkân, şehir içinde iki parça yer, Akin köyünde arazi ve mezra, şehir yakınında Bulak mezrasını ve kendi hanelerinden çıkmamak üzere "Envarü'l-Aşıkîn" adlı kitabı, Zeynel Abidin Türbesi'nin etrafını çini yaptırıp içine nuhudi basmadan dikilmiş yeşil bir aba, bir yeşil sarık, ince siyah yerli namaz seccadesi ve bir büyük kazanı zaviyede kullanmak üzere vakfeylemiştir. (Bu ifadelerden ve aşağıda geçecek malumattan bahis konusu olan evin zaviye olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır). Vakfiyede vakfın yaptığı bu vakıflardan başka türbe ve zaviyeye diğer şahısların vakfettiği eşya da kayıtlıdır. Bunlar; İsa Paşaoğlu'nun hediye ettiği bir büyük halı, Pirî Paşaoğlu Mustafa Bey'in hediye ettiği füsvas-ı kebir, Hacı Bibi demekle meşhur hatununun hediye ettiği iki çift çini, iki tuğra alemli Mekke (Kâbe) örtüsü, bir Acem; beş Efrenci çerağ (kandil), iki çift kudüm, Darıhem Hatun'un koyduğu iki çerağ, iki kazan, iki leğen, bir sofrta tabağı, iki büyük bakır kepçe, iki halı ve bir siyah yerli halı.

Vakıf şart olarak da Kur'an öğretilmek üzere vakfettiği evinde, Çardak Mescidi'nde ve Zeynel Abidin Mescidi'nde Kur'an ve hadis okunmasını, su yollarının ve helanın tamirini yapmasını, Hz. Peygamberin (S.A.V.) ve İmam Zeynel Abidin'in ruhuna Kur'an okunmasını, Kur'an öğretecek muallime, imama, hadis nakledene, türbenin farraşına yevmiye verilmesini şart koşturmuştur. Vakıflardan bir kısmının tevliyetini kendisine ve evladına; bir kısmını da Hacı Hamza evladına bırakmıştır.

Vakfiyenin bazı yerleri Türkçe yazılmış, bunun sebebi yine vakfiyede şu şekilde izah edilmiştir: "Türki ibaretle yazıldı ki her şahsın ilmi mütealik olup tebdil ve tağyir eylemiye".

Vakfiyede geçen Zeynel Abidin Türbesi H. 1303/M. 1886 yılında yeniden inşa edilmiştir. Kapısı üzerindeki kitabenin metni, zamanın Kayseri Naibi Edirneli Mehmed Fevzi Efendi'ye aittir. Türbe civarındaki eski mescit ve zaviyeden eser kalmamıştır.

H. 954 Ramazan/M. 1547 tarihli, Aksaray Mirlivası Hüseyin Bey, İbni Sinan Bey'e ait vakfiyeden Hüseyin Bey'in, mürür-i zamanla harap olan Kayseri Hacı Kılıç Camii'ni⁸¹ tamir ettirip Sarımsaklı köyünün (Bünyan ilçesi) bir hissesini şehir yakınında Yorgat köyünün (Elagöz köyü yakınında şimdi mevcut değil) bir hissesini bütün hukuku ile bu camiye vakfeyletiğini öğreniyoruz. Caminin kuzey tarafına büyük bir imaret bina eden Hüseyin Bey bu imarete de Kayseri'de Atabey Hamamı ismi ile bilinen Çifte Hamam'ı (bugün Selahattin Hamamı olarak bilinen bu hamam bu Selçuklu hamamını vakfına satın almış); aynı şehirde başka bir hamamı (Hüseyin Bey, Meydan veya Çömlek Hamamı diye bilinen kendi hamamı), Tarsus'taki kırk hücreden müteşekkil hanını ve bu hanın yanındaki dokuz dükkânı, Hacı Kılıç Zaviyesi (cami bitişiğindeki medrese olmalıdır) yanındaki bahçeyi, bu bahçe yanındaki başka bir araziyi, yine Kayseri'de Pervane semtinde bir araziyi, diğer bir araziyi ve şehir dâhilinde bir dükkânı vakfetmiştir. Vakıf, Hanefi mezhebinden olmasını şart koştuğu cami imamına, müezzinine, vakıf mütevellisine, cami hatibine, imaretin iki aşçısına, kuyuma, mutfak nazırına, imaretin bevvabına, cami ile imareti farraşına yevmiye tayin etmiştir. Yine cami ve imarette mum, kandil, hasır ve camide Kur'an okunması için tahsisat ayırmıştır. İmarette ramazanın her gecesinde çorba ile, halis buğdaydan ekmecek verilecek, Cuma günleri pişirilecek zafranlı zerde ve pilav için senelik iki yüz dört batman pirinç, on bir kıyye yağ, zerde için dokuz okka bal ve zafran, her gün pişecek et ve sabah, akşam pişecek çorba için pirinç ve buğday, ayrıca tuz ve nohut alınması, kapların kalaylanması ve odun için tahsis yapılmıştır. Vakıf imarete otuz dokuz bakır kap, iki büyük kazan, on iki parça sahan ve bakır sini koymuştur. Tevliyet sağ oldukça kendisinde, ölümden sonra azatlı kölesi (uteka) Abdullah oğlu Pervane Ağa'da kalacaktır.

Hüseyin Bey İmareti Hacı Kılıç Camii kuzeyinde idi. İmaretler kapatıldıktan sonra baruthane olarak kullanılan bu bina kalıntıları yakın zamanlarda yıkılmıştır.

Mimar Sinan'ın eserlerinden bahseden tezkirelerde "Kayseri'de Hüseyin Bey Hamamı" olarak kayıtlı olan hamam⁸² yukarıdaki vakfiyede geçen hamamlardan birisidir. Meydan veya Çömlek ismiyle bilinen bu hamam İstasyon Caddesi'nin meydana yakın kısmında idi ve bu cadde genişletilirken kalıntıları ortadan kaldırılmıştır. H. 959 Ramazan/M. 1552 yılında vefat eden Hüseyin Bey'in Kayseri'de Hacı Kılıç Camii önünde bulunan mezarı, buradaki caddenin genişletilmesi üzerine caminin minaresi bitişiğine nakledilmiş, mezar taşları da minare kaidesine yerleştirilmiştir.

Baş taşında:

هذا قبر المرحوم
المعفور صاحب الخيرات
و الحسنات حسين بك بن سنان
بك الي رحمة الله امير لواء اقسراى

Ayak taşında:

انتقل من
دار الفناء الي دار البقاء
في شهر رمضان المبارك سنة
تسع وخمسين وتسعمائة

⁸¹ Vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1961 numaralı defterin 298 sahife ve 50. sırasında kayıtlıdır. Hacı Kılıç Camii H. 647/M. 1249/50 yılında inşa edilmiştir. Kayseriye Şehri, s. 88 vd.

⁸² *Mimar Sinan Hayatı ve Eserleri*, s. 47, 128.

yazılıdır. Halil Edhem'in Kayseri Mirlivası olduğunu belirttiği ve mezar taşı kitabesini de aynı şekilde kaydettiği⁸³ Hüseyin Bey'in, mezar taşı iyi tetkik edildiğinde Mirlivay-ı Kayseri değil, Mirlivay-ı Aksaray olduğu görülür.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1961 numaralı defterin 361. sayfa ve 65. sırasında kayıtlı H. 985/M. 1577 tarihli Arapça, Keser İsa Bey oğlu Çerkes Bey'e ait vakfiyeye göre de Bozok (Yozgat) livasının emiri (Mirliva) olan Çerkes Bey Kayseri'ye tabi Meşhedini ve Mesire köyleri ile Sivri Kilise ve Yazı Kınık mezralarındaki hisselerini, Akdağ kazasına tabi Çayırşeyhi (Çayırılan ilçesi) köyünde bina ettiği caminin imam, hatip, müezzin ve farraşına, çerağ, kandil, hasır vesair levazimatına, cami yıkılır ise Medine-i Münevvere fukurasına vakfetmiştir. Adı geçen Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivi 1967 numaralı defterin 393. sahife ve 86. sıra numarasında kayıtlı (Arapça aslı Kayseri'nin Felahiye ilçesindeki sülalesinden olan şahısların elinde) H. 996 Rebiülahir/M. 1588 tarihli ikinci vakfiyesinde bu tarihlerde Kayseri Livası Emiri olduğunu ve Kayseri'de Hürrem Çavuş Mahallesi'nde kâin Yoğunburç namı ile bilinen kaleye muttasıl büyük bir evi, At Pazarı'nda merhum Osman Paşa Cami-i Şerifi ve Sarayı avlusuna birleşik dükkânları, bedesten kapısı önünde, Piri Paşa Hanı ile hem hudut dükkânı ve yanındaki çeşmeyi, aynı mahallede bir başka dükkânı, Nasrullah Zade Hacı Mehmed (aşağıda geçecek) dükkânına bitişik bir dükkân, Kalenderhane Mahallesi'nde Hüseyin Bey (yukarıda adı geçen Hüseyin Bey olmalıdır) bahçesi yanındaki bahçeyi, aynı mahallede Keçeci Çeşmesi yakınında diğer bir bahçeyi, Kızık köyündeki hisselerini, Muncusun (Yeşilyurt) köyü yakınında Yazı Kınık ve Sivri Kilise mezralarındaki hisselerini, Akdağ (Akdağ Madeni) kazası köylerinden Rumdekin (Felahiye ilçesi) köyünde bir bahçeyi, Kocabey köyünde bir bahçeyi, Budaközü kazası köylerinden Beypars köyü demekle meşhur Sultan Ahmed köyünü, bu köye muttasıl, vakfa mahsus Bey Çayırı namı ile meşhur merayı, Budaközü kazası tevabiinden Elvanözü mevkiinde bulunan Kızıl Bey ve Yakub Fakih değirmenlerinin gelirlerini kendisine ve evladına vakfettiğini öğrenmekteyiz.

Kayseri Erciyes Dergisi'nde, Kayseri Müzesi Müdürlerinden merhum Naci Kum, II. Selim'in Çerkes-Ahmed Paşa'ya vermiş olduğu 985 tarihli bir temliknameyi, yayınlamıştır.⁸⁴ Felahiye'de Çerkes Bey oğulları elinde bulunan bu fermanla Kayseri, Sürhser (Sivas), Bozok (Yozgat) ve Kırşehir sancakları Mutasarrıfı Keser İsa Bey diye meşhur İsa Bey oğlu Veziriazam Çerkes Ahmed Paşa'ya, Sivas ve Yozgat'ta çıkan isyanları bastırması üzerine Padişah II. Selim tarafından başta Rumdeğin köyü (Felahiye) olmak üzere birçok köy ve mezralar arpalık olarak verilmiştir. Buradaki Çerkes Ahmed Paşa ile yukarıda vakıf sahibi olarak geçen Çerkes Bey'in aynı şahıs olduğu anlaşılıyor. Ancak fermanın daha sonra tanzim edilen vakfiyede ve diğer kaynaklarda Çerkes Bey'in vezirliğinden ve Ahmed isminden bahis yoktur. Bahis konusu fermanın tarihi olan 985 yılında II. Selim hayatta değildi, 982 yılında ölmüştü. Bu tarihte oğlu III. Murad saltanatta idi. Ferman, tuğrası ile birlikte II. Selim zamanında hazırlanmış, tarihte bir yanlışlık yoksa veya yanlış okunmamış ise ancak onun ölümünden sonra kaleme alınmış olabilir. Bunun yanında Veziriazamlık hitabının bulunması fermanın daha çok sahte olabileceğini düşündürmektedir. Bu

⁸³ *Kayseriye Şehri*, s. 97, N. 2.

⁸⁴ Naci Kum, Kayseri Tarihi İle İlgili Bir Vesika, *Erciyes*, 1938, C. 1, s. 4.

havalideki isyanları bastırması sebebi ile fermanla taltif edilmesi yanında aynı Çerkes Bey'in 1584 yılında Celalileri arkaladığı ve şekavetlerine göz yumduğuna dair şikayetler de bulunmaktadır.⁸⁵

Çerkes Bey'in babası İsa Bey de Bozok Sancağı beyi olup H. 958/M. 1551 yılında Safeviler'in Erzurum'u muhasara esnasında şehit düşmüştür.⁸⁶ Felahiye ilçesine bağlı İsa Bey isimli köyün bu bey ile alakası bulunmalıdır.

Çerkes Bey'in türbesi, vakfiyesinde cami yaptırdığını belirttiği kendi çiftliği olan Yozgat'ın Çayıralan (o zamanki adı ile Çayır Şeyhi) ilçesinde bulunmaktadır. Türbe kitabesinde Kayseri ve Bozok Mutasarrıfı olduğu, H. 966/M. 1588 yılında vefat ettiği yazılıdır. Bu durumda Çerkes Bey ikinci vakfiyeyi tanzim ettiği yıl vefat etmiş oluyor. Bir Türkmen Beyi olan bu beyin mezar taşı kitabesi metni şöyledir:⁸⁷

(۱) صاحب البناء المدفون المرحوم چركس بك ابن

(۲) الشهيد المشهور بكسر عيسى بك المتصرف

(۳) (به) قيصريه و بوز اوق

(۳) غفر الله له ولو لديه سنة ست وتسعين وتسعمائه سنة ۹۹۶

Tercümesi: (Bu) mezar binasının (türbenin) sahibi Kayseri ve Bozok (Yozgat) Mutasarrıfı (kaymakamı), meşhur şehit Keser İsa Bey'in oğlu merhum Çerkes Bey'dir. Allah ona ve babasına mağfiret eylesin. Sene dokuz yüz doksan altı (da vefat etti).

Çerkes Bey'in 996 tarihli vakfiyesinde, Kayseri'de bugün yıkılarak ortadan kalkmış iki mühim binadan bahis vardır. Bunlar; At Pazarı'nda Osman Paşa Sarayı ve Camii (Bugün yıkılıp ortadan kalkmıştır), Bedesten yakınındaki Pirî Paşa Hanı'dır (Bugün harap hâldeki Gön Hanı).

Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini veren tezkirelerde Kayseri'de merhum Osman Paşa Camii'nin ismi de bulunmaktadır.⁸⁸ 1649 senesinde Kayseri'ye gelen Evliya Çelebi de Seyahatnamesi'nde Kayseri'deki saraylardan bahsederken At Pazarı yakınında Paşa Sarayı'nın, handan büyük olup avlusunun cirit meydanı kadar geniş olduğu ve yer yer söğüt ağaçları gölgesinde ab-ı hayat çeşmelerinin bulunduğu, şehrin camilerinden bahsederken de Süleyman Han'ın vezirlerinden Osman Paşa'nın Mimar Sinan yapısı camisini kaydetmektedir.⁸⁹ Kayseri'nin eski At Pazarı semtinde (bugün vilayet Konağı güneyi ile postahane binasının bulunduğu alan) bulunan bu saray ve camiden (Gürcü Osman Paşa Camii) hiçbir iz kalmamıştır.⁹⁰ Öyle anlaşılıyor ki Osman

⁸⁵ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyamları*, Ankara 1975, s. 321.

⁸⁶ *Bozok Tarihine Dair Araştırmalar*, s. 342.

⁸⁷ Agy..

⁸⁸ *Mimar Sinan Hayatı Eserleri*, s. 26, 81.

⁸⁹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. 5, S. 68, 69.

⁹⁰ Mimar Sinan'a ait bir yapısının zamanımıza veya son asra kadar hiçbir iz bırakmadan kaybolmuş olması hayretimizi mucip olmuştur. Bir sebeple daha önce, Kayseri'de Mimar Sinan eseri olarak belirtilen bu caminin aslında mevcut olmadığı, tezkirelere sehven girmiş olabileceği, Evliya Çelebi'ninde bu husustaki malumatı camii görmeden doğrudan tezkirelerden almış olduğu kanaatımızı belirtmiştik, Mimar Sinan'ın Kayseri'deki eserleri, *Erciyes Dergisi*, Çerkes Bey'in bahis konusu vakfiyesi caminin Kayseri'de mevcut olduğunun kati delili olmaktadır.

Paşa'nın sarayı daha sonra bütün Kayseri paşalarının (mutasarrıflarının) konağı olmuş, zamanımızdaki vilayet konağı da onun yerine inşa edilmiştir. Bu civarda Anadolu Selçukluları zamanında Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılan bir kısım resmî binalar da bulunmakta idi.⁹¹ Muhtemeldir ki Osman Paşa da sarayını bu binaların yerine yaptırmıştır.

XVII. asrın başlarında, yazılmış bulunan Mimar Sinan'ın hayatı ve eserlerine ait tezkirelerde merhum diye kayıtlı Osman Paşa'yı tam olarak tespit etmek mümkün olamamıştır. Sarayda yetiştikten sonra, önce Kastamonu (Kayseri) Valisi olup, H. 955/M. 1548 yılında Kanuni'nin İran Seferi sırasında Safevilere karşı gösterdiği muvaffakiyet üzerine Halep Valiliği'ne tayin edilen, 959'da Bağdat Valisi olup bu vazifesi sırasında H. 961/M. 1554 yılında vefat eden Çerkes (Gürcü) Osman Paşa⁹² ile aynı şahıs olması ihtimali bulunmaktadır. Paşa'nın Kayseri'de bir de Gürcü Hamamı diye bilinen, şimdi yıkılıp yok olmuş bir hamamı da vardı.

Çerkes Bey'in vakfiyesinde geçen ikinci mühim bina olan Piri Paşa Hanı Kapalı Çarşı içerisinde Gön Hanı olarak bilinen bina olup sonradan büyük kısmı yıkılarak yeri neredeyse arsa hâline getirilmiştir. Vakfiyelerde (mesela aşağıda geçecek 992 tarihli Elhac Mehmed bin Nasrullah Vakfiyesi) sık sık geçen bu han, vakıf kayıtlarında Piri Mehmed Paşa Vakfi olarak kayıtlıdır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk asıllı veziriazamlarından olan ve H. 939/M. 1532 yılında vefat eden Piri Mehmed Paşa'nın⁹³ Konya ve Kayseri'de birçok vakfı ve vakfiyesi bulunmaktadır. Yukarıda geçen 951 tarihli Boyacı oğlu Üstad Abdi Vakfiyesi'nde Piri Paşa'nın Mustafa Bey isimli bir oğlundan bahis vardır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 2005 numaralı defterin 371. sahife ve. 246. sırasında kayıtlı, aslı Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nde bulunan El-Hac Mehmed bin Nasrullah Vakfı'na ait Şaban H. 992/M. 1584 tarihli Türkçe vakfiyede Kayseri'de Habbazlar Çarşısı, Uzun Çarşı, Sur içinde Nalbandlar Çeşmesi yanındaki dükkânlar, Kürtüncüler Çarşısı, Meydan Kapısı yanındaki Keçeciler dükkânları, Hisar (Kale) önünde Bakkallar Çarşısı, Eskiciler Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Pazarbaşı Dükkânı, Meydan Kapısı yanında kürkçü dükkânı, Boyacı Kapısı'ndaki dükkânlar, Boyacı Kapısı dışındaki dükkânlar, At Pazarı'nda su ve hendek (Kalenin) ile mahdud dükkânlar, Halaçlar Çarşısı, merhum Abdülfettah Efendi Çarşısı, Pamukçular Çarşısı (Piri Paşa Hanı yakınında), Bezzazistan Kapısı yakınında Takyeciler Çarşısı, Meydan Kapısı yakınında demirci dükkânları, Bahçe Kapısının iç yüzünde Nalband Çarşısı ve bu dükkânlar yakınında Arpacılar Çarşısı isimli çarşı ve dükkânların bahsi geçmektedir. Aynı vakfiyeden Kayseri'de XVI. asrın sonlarında Hisar Önü'nde (şimdiki Kale Önü) mescid (yanına vakıf bir mektep ve bir çeşme bina etmiştir), Şeyh İbrahim Hazretleri Camii (Emir Sultan Mahallesi'nde), Sultan Camii (Cami-i Kebir, Ulu Cami, vakıf bu camiye bir kürsü yaptırmıştır), Kürtler Mahallesi Mescidi, Mumcuoğlu Mahallesi Mescidi, Hisayenlü Mahallesindeki mescit, Hacet Mahallesi Mescidi (yakın yıllarda yıkılmıştır), Neseb Hatun Mescidi, Bezirci Mahallesi, Sultan Camii Mahallesi

⁹¹ *Kayseriye Şehri*, s. 42. Kitabe Bugün buradaki Askerî Hastane içinde bulunmaktadır.

⁹² *Sicil-i Osmani*, C. 3, s. 410, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, s. 259, 292.

⁹³ *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 2, s. 425, 426.

(bu son iki mahallenin bakım imarı bahis konusu vakıfla karşılanacaktır), Taşkıncık Mahallesi gibi mahalle ve camilerin bulunduğu öğrenmekteyiz.

Kayseri'de XVI. asırda tanzim edilen vakfiyelerde geçen bazı han isimleri bulunmaktadır; Nasrullahzade Hanı, Bezzaz Hanı gibi. Yukarıda geçen 907 tarihli Mustafa bin Abdülhay Vakfiyesi'nde Bedesten yakınında olduğu belirtilen Bezzaz Hanı ve 1217 tarihli Güpgüpoğlu Hacı Bekir Vakfiyesi'nde geçen Penbe Hanı'nın, bugün hâlen Bedesten'in doğusunda bulunan Pamuk Hanı ile aynı bina oldukları anlaşılmaktadır. İki katlı, revaklı ve açık avlulu küçük bir bina olan bu sivri hanın, kemer ve tonozlu girişi İç Kale'nin Osmanlı Devri'nde inşa edilen girişlerine benzemektedir. Bilindiği gibi Pembe ve Pamuk Hanı aynı manalardadır.

XVI. asırda Kayseri çarşıları, makalede geçen vakfiyelerinden de anlaşılacağı üzere çok geniş bir sahaya yayılmıştı. Şehrin eski surlarının içerisinde kalan saha aşağı yukarı tamamen çarşı ve dükkânlarla dolu olduğu gibi surların dışında, bilhassa kale kapılarından itibaren de dükkânların devam ettiği anlaşılmaktadır. Sur dışında bilhassa Meydan Kapısı, At Pazarı ve Yeni Kapı önünde, Kiçi Kapı⁹⁴ ve Boyacı Kapısı'ndan Tekke Önü'ne (Bugünkü At Pazarı semti) kadar çeşitli çarşılar devam etmektedir. XVII. asır ortasında Kayseri'ye gelen Evliya Çelebi, Kayseri çarşılarını bütün teferruatıyla anlatmaktadır. Vakfiyeler ve seyahatnamedeki malumatlara göre, çarşının o zamana ait bir planı tespit edilebilir. Bahsi geçen kaynaklarda Kayseri çarşılarının kapalı çarşı olduğuna dair herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Çarşı kapalı hale daha geç devirlerde getirilmiş olmalıdır. 1930'larda çarşı tonozlarının birkaç bölümü müstesna, hemen tamamına yakını Kayseri Valisi tarafından yıktırılarak tekrar açık hale getirilmiştir. Zamanın Bayındırlık Bakanlığınca tekrar kapatılmıştır.

Kayseri'nin Bünyan ilçesi Büyük Bürüngüz köyünde bulunan ve halkın Daniş Ali Bey Camii diye isimlendirdiği türbeli bir zaviye ile merkez Gürpınar (eski Salkuma) köyünün tek kubbeli tarihsiz cami şehre göre taşrada kalan XVI. asır sonlarında yapılmış dikkat çekici eserlerdendir.

Yazımıza konu olan binalardan sonra son olarak Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin'in "Zeki Velidi Togan'a Armağan" isimli eserinde (İst. 1950-55) yayınlanan "XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası" başlıklı makalesi üzerinde durmak istiyoruz. Sayın Profesör burada Kayseri'nin Osmanlılara ilhakından sonra H. 906/M. 1500 yılında yapılan ikinci tahriri (881 yılında yapılan ilk tahrir defterleri günümüze kadar gelememiştir, ancak ikinci tahrir defterinde birinci tahrir hakkında malumat verilmektedir.), ayrıca 922 ve 929 yıllarında tespit edilen Kayseri Livası timar kayıtlarından bazılarını yayınlamıştır.

Kayseri, Karamanoğulları'ndan alınıp Karaman eyaletine bağlandıktan sonra H. 881/M. 1476 yılında şehrin ilk Sancak Beyi Mehmed Bey ve Subaşı Dulkadıroğulları'ndan Şahsuvar Bey'in adamı Candaroğlu tarafından sınırları tespit edilmiştir. Burada tespit edilen sınırlardan anlaşıldığına göre "Kayseri Vilayeti"nden kasıt Kayseri merkez kazasıdır. Yukarıda da şehir merkezine hemen yakın yerlerin Dulkadıroğulları'na ait olduğunu görmüştük.

⁹⁴ Kiçi kelimesi Türkçe'de küçük demek olup bunun tersi uludur. Bu kapı bu şehirde bir semte ismini vermiştir.

906 yılında Kayseri Sancak Beyi, yukarıda Kayseri Bedestenî'ni yaptırmış olduğunu gördüğümüz Mustafa Bey'dir (onun ayrıca Şehzade Bayezid'in lalası olduğu kaydı da bulunmaktadır). Bu tarihte yazılan Kayseri Livası timar ve emlakinin mücmel ve mufassal defterine göre şehir merkezinde bulunan mahalleler, dört dış kale kapısı ve kale haricinde bulunan bir camiye göre beş semte ayrılmıştır. Bugün tamamen yıkılarak ortadan kalkmış fakat yerleri belli olan bu kapılar; Boyacı Kapısı (bugün ismi ile bilinen semtte bulunmakta idi, yakın zamanda yıkılmıştır), Kiçi Kapı (yine ismi ile bilinen meydan da idi), Sivas Kapısı (Cumhuriyet Mahallesi'nde Tennûrî Sokağı'nın Seyyid Burhâneddin Bulvarı'na birleştiği yerdeki surlar arasında idi) ve Meydan Kapısı (Cumhuriyet Meydanı'nda idi) dır. Cami ise bugün aynı isimle anılan mahallede bulunan Lala (halk arasında Lale) Camii'dir. Bunlardan **Boyacı Kapısı'na tabi mahalleler şunlardır:** Sultan Camii Mahallesi (şimdilik Camikebir Mahallesi, bugünkü Camii Kebir ve Ulu Cami'nin ismi eskiden Sultan Camii idi), Tokacı Mahallesi, Mumcu Halil Mahallesi (yakın zamanlara kadar mevcut idi), Güllük Mescidi Mahallesi (Güllük Mahallesi), Hacı İvaz Mahallesi (Camii Kebir ile Boyacı Kapısı arasında idi ve yakın zamanlara kadar mevcuttu), Merkebcî Mescidi Mahallesi, Sasak (Sasık olacak) Mahallesi (yakın zamanlara kadar mevcut olup, şimdiki Cumhuriyet Mahallesi'nde Millet ve Bankalar caddeleri civarında idi), Gürcü Mahallesi (bu da yakın zamanlara kadar mevcut olup Boyacı Kapısı ile Kiçi Kapı arasında idi, Burada bir Gürcü Kapısı, Gürcü Hamamı bulunmakta idi); **Kiçikapı'ya tabi mahalleler:** Tutak Mahallesi (bugün mevcut), Lala Camii Mahallesi (bugünkü Lale veya Lala Paşa Mahallesi), Deveciyan Mahallesi (Cumhuriyet Mahallesi'nde), Eslem Paşa (Ahi Mahmud) Mahallesi (yakın zamanlara kadar mevcut olan ve Lala Mahallesi'nin güneyinde bulunan İslam Paşa Mahallesi), Ekmel Mahallesi, Karanu Dere Mahallesi; **Sivas Kapısı'na tabi mahalleler:** Emrem Mescidi Mahallesi, Köşk Medresesi Mahallesi (Gültepe Mahallesi, Eretnaoğulları'na ait olan bu medrese burada bugün de mevcuttur), Neseb Hatun Mahallesi, Debbâğın Mahallesi (eski Tabaklar Mahallesi, bugünkü Seyyid Burhâneddin Bulvarı ve Talas Caddesi civarı), Ahi İsa Mahallesi (İsa Ağa Mahallesi), Bayram Bey Mescidi Mahallesi (Gavremoğlu Mahallesi, buradaki Saraceddin Medresesi önünde bulunan Bayram Bey Mescidi yıkılarak ortadan kalkmıştır), Huand Camii Mahallesi (Kalpaklıoğlu Mahallesi, cami bugün mevcuttur); **Meydan Kapısına Tabi Mahalleler:** Yenice Mahallesi (Yenice İsmail Mahallesi), Kapan Mahallesi (Camii Kebir'in kuzeyinde idi; Kapan Hanı Pamuk Hanı'nın eski ismidir). Yalman Mahallesi (Yalman ve Yenice İsmail, Gevher Nesibe Mahallesi olmuştur), Pervane Mescidi Mahallesi (Kapalı Çarşı'da, Bakırcılar Çarşısında son asra kadar faal olan ve meşhur Selçuklu devlet adamı Pervane Muînüddin Süleyman'a ait Pervane Bey Medresesi bulunmakta idi. Mescidi ise İki Kapılı Bürüngüz Camii karşısında idi. Ayrıca şehrin Pervane ismi ile anılan eski Ziraat semti de bulunmaktadır), Hasbeyli Mahallesi (Atatürk Bulvarı-Hastane Caddesi civarı, bu bulvar üzerinde Hasbek Kümbeti ismiyle bilinen Nisanoğulları'ndan Mesud Gülzar'ın türbesi bulunmaktadır), Köse Danişmend Mahallesi (yakın zamanlara kadar mevcuttu), Hacet Mescidi Mahallesi (Camii Kebir yakınında bu isimde eski bir mescit bulunmakta idi, zamanla yıkılmıştır), Kürtler Mahallesi (Ordu Evi arkasında ve Zekayibey ve Muammer Bey mahalleleri yerinde idi), Kalenderhane Mahallesi (Serçeönü ve Cürçüler Mahalleleri yerinde idi. Buradaki Kalenderhane'nin ev olarak kullanılan iki odalı ve tonozlu yapısı yıkılmıştır); **Lala Camii'ne Tabi Mahalleler:** Tosoglu

Mahallesi (Tos Mahallesi), Konuklar Mahallesi (yakın zamanlara kadar mevcut Konuk Boğan Mahallesi), Varsak Mahallesi (bu mahalle de yakın zamanlara kadar mevcuttu), Hürrem Çavuş Mahallesi (Cumhuriyet Mahallesi'nde Yoğunburç ve Emir Sultan zaviyeleri arasında idi), Tac-ı Kızıl Mahallesi (yine bugünkü Cumhuriyet Mahallesi Cıncıklı 'Çiğdeli Zade' Camii civarında idi). Bütün bu mahallelerde avarıza tabi toplam 1575 hane bulunmakta idi. Bu yeküne vergiden muaf olanlar dâhil değildir. Ayrıca 62 Rum ve 268 Ermeni hanesi vardı.

Şehrin bu tarihteki vergi mahsulatı 230.175 akçeyi buluyordu. Has ve timar olan köylerin tahriri yapılırken avarız haneleri, divanı olan hasılatı ve müfredatıyla cizyesi tespit edilmiştir. Mirliya hasları içinde şu köyler bulunmaktadır: Efkere (bugünkü adı Bahçeli olup, Gesi bucağına bağlı bir mahalle hâline gelmiştir), Kıranardı (merkeze bağlı), Yazır (Alagöz yakınında), Çay (Talas-Kayseri arasında, Ali Dağı önündeki bağ semti), Yenice, Ulu Bürüngüz (Gesi yakınında, bugün Büyük Bürüngüz); Dimitri (Dimidere, Gesi yakınında, bugünkü adı Turan), Salur (Güneşli bucağı yakınında), Balaks (Balagesi). Bunlardan başka birçok yürük cemaati da liva hasları meyanında tahrir edilmiştir. Divanisi timar olan köylerde de nisbeti az olmakla beraber bir liva hissesi vardır. Divani hisseleri timar olan veya timar olduğu anlaşılan bazı köyler şunlardır: Espidin (Ispıdın, yeni adı Bağpınar), Dadasun (yeni adı Akçatepe), Zincidere, Anbar Viranı (merkeze bağlı Anbar köyü), Barsama (yeni adı Çavuşağa), Talas (ilçe merkezi), Alagöz (bugünde aynı isimli), Neyze (Nize olması lazım, bugünkü adı Güzelköy), Sarmısaklı (Bünyan ilçesinin eski adı), Saraycık (Güneşli bucağı yakınındaki Saraycık olmalı), İstefana (şimdi Reşadiye Mahallesi), Kelüri (?), Horsana (yeni adı Buğdaylı), Çukur (yeni adı Özvatan), İmaret (yeni adı, bundan galat olarak alınmış Amarat), Hasan Alp-Hasan Arpa (mevcut), Ağçe-in (bugünkü Akin olmalıdır), Kızık (Güneşli yakınındaki Kızık olmalıdır), Vekse (bugünkü adı Özlüce), Cırlavuk (yeni adı Mimarsinan), Cırgalan (mevcut) Andronik (Endürlük), Bozgat (Yorgat olsa gerek, Alagöz yakınında eski bir mezra), Germir (yeni adı Konaklar), Kumarlı (Kumarlı, Cırgalan yakınında), Gesi, Tavlusun, Hisarcık (mevcut), Erkilet, Boğalı-Tatar (Ambar sazlığı içinde idi), Keykubad (şehir merkezinde, bir kısmı şeker fabrikası arazisi içinde bulunan ve Keykubad Çiftliği diye bilinen eski Selçuklu Keykubadiye Sarayı arazisi), Muncusun (yeni adı Güneşli, bucak merkezi) Canbaz (vakfiyelere göre Tekgöz Köprüsü civarında bir mezra), Hırka (Hırkaköy), Gergeme (şimdi Bünyan ilçesi merkezinde Doğanlar Mahallesi), Öyük Şeyh (Karahöyük olabilir), Hacılar (ilçe merkezi), Yabani (Salur yakınında şimdi çiftlik), Salkuma (yeni adı Gürpınar), Erguncuk (Argıncık).

Bu tarihte Kayseri'de Osmanlıların Dulkadıroğulları ile müşterek sekiz köy ve altı yürük cemaati bulunmakta idi. Bu köyler ve cemaatlar Fatih zamanında Dulkadıroğlu Şahsuvar Bey ve II. Bayezid zamanında Alâüddeve Bey'le divani hisseleri müşterek olarak tespit edilmişlerdir. Bunlar: Şavlak (Pazarören yakınında Kavlaklar köyü vardır), Palas (yeni adı Gülöva), Tomarza (ilçe merkezi), Ağçe-in (Akin), Kızılviran (bugün Tomarza'ya bağlı Kızılören), köyleri ile aşağı Marason, Yukarı Marason (Talas ilçesi köyleri arasında eski adı Maraçak, yeni adı Yazıyurdu olan bir köy bulunmaktadır), Sosun (Talas bucağına bağlı, yeni adı Ortakavak olan köy) yürük cemaatleridir.

Bugün Bünyan'a bağlı Karakaya köyü köy içinde bulunan Seyit Halil Zaviyesi'ne (zaviye bugün köyde mevcuttur, buraya vakıf yapan Eretnaoğlu Cafer Bey'in, Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde

1267 nolu defterin 413. sayfasında kayıtlı 788 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır), Gömülgen köyü ise Mekk'e'ye vakıfı.

Toplam olarak Kayseri kazasında bu tarihte avarıza tabi 8603 kişi ve 5025 hane (muafklar hariç) bulunmakta idi.

920-922 yıllarında Kayseri Sancak Beyi Süleyman Bey ve Selefî Ahmed Bey idi. Bu zamandaki şehirdeki miriliva hissesi 295.656 akçeyi buluyordu. Salur, Yazır köyleri ile Boyacılu (Erkilet'e bağlı bir Boyacı köyü bulunmaktadır), Bezircilü, Sarı Kürklü, Canıklü, Kara Su yürük cemaatlarının divanı hisseleri ve 922 yılında ilave edilen Erkilet, İstefan (Reşadiye), köylerinin cizye hariç divanı hisseleri ile bu meblağ toplam 407.261 akçe olmuştur.

Bu tarihte Kayseri Mirilivası olan Dulkadıroğlu Veled Bey ile kardeşi Hasan Bey ve diğer Kardeşi İsmail'in, Hasan Bey'in oğlu Fethullah'ın köy, mezra ve cemaatlardan müteşekkil ayrı ayrı birçok timarlara sahip olduğu ve bu timarların gelirleri kayıtlıdır. Yine 929 yılında tanzim edilmiş diğer bir timar icmal defterinden yukarıda adı geçen Hasan Bey'in II. Bayezid Devri'nde müteferrika olduğu, ona bir hükm-i şerif ile zeamet tevcih olunduğu kayıtlıdır. Aynı şahıs Karaman'ın tanınmış kimselerinden bulunarak 931 yılında zeametine bazı ilhaklar yapılmıştır.

Prof. Dr. Süheyl Ünver'in "Selçuklu Tababeti" isimli eserinden (s. 100) Dulkadıroğlu Hasan Bey'in Kayseri'deki cüzzamhane civarındaki Salkon köyünün yarısını vakfetmiş olduğunu öğreniyoruz. Ancak burada ismi geçen Hasan Bey'in, makalemizin başlarında, H. 814/M. 1411 yılında Kayseri'ye sahip olduğunu, İç Kale'deki kitabesi ile tespit ettiğimiz, Nasîreddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey mi, yoksa yukarıda geçen II. Bayezid Devri'nde müteferrika olan ve 922, 929, 931 (M. 1516, 1523, 1525) yılında Kayseri'de timarlara ve zeamete sahip bulunan Dulkadıroğlu Hasan Bey mi olduğu, maalesef adı geçen eserde vakfiye tarihi belirtilmemiş olduğu için tespit edilememiştir. Bu vakfiye eğer Dulkadıroğlu I. Hasan Bey'e aitse, o zaman kitabeden başka bu şahsa ait ikinci bir vesikaya sahip olacağız. Vakfiyede bahsi geçen Salkon köyü, şimdi ismi Gürpınar olarak değişen Salkuma köyü olmalıdır. Kayseri'deki cüzzamhane (Meczumin Zaviyesi) bugün mevcut olmadığı gibi yeri daha belli değildir. Bu arada 1165 tarihli bir hüccetle geçen "Zamantı kazası Kal'asında vaki Alâüddevle Bey'in bina eylediği Cami-i Şerifi" yukarıda bahsedildiği gibi Melik Gâzi köyünde olmalıdır.

922 ve 929 yıllarında, Osmanlı hizmetindeki Dulkadıroğulları'ndan başka Kayseri'de birçok şahsın timar kayıtları bulunmaktadır.

DULKADİROĞULLARI'NIN KAYSERİ'DEKİ ESERLERİ

TARİHÇE

Merkezleri Maraş-Elbistan olan ve bir bakıma Maraş Türkmenleri'nin beyliği olduğundan Maraş Beyliği de denilen Dulkadirli Beyliği, Selçuklu Devleti'nden sonra Anadolu'da, Osmanlılarla birlikte teşekkül etmiş Anadolu Beylikleri'nden birisidir. Her ne kadar aileye Zülkadir gibi Arapça isimler verilmişse de, Türkmen asıllı olan bu beyliğin esas ismi Dulkadır olup, beyliğin erken dönem kitabelerinde de ismi bu şekilde yazılmıştır.¹ Kadir Türkçede güçlü, kuvvetli anlamındadır ve isim olarak çok kullanılmıştır. Arapçadaki kadir ismi ile bir alakası yoktur. İsmi başındaki Dul, kelimesi Dur şeklinde de görülmekte olup, Türkçe isimlerde sık karşılaşılan bir terkinin başıdır, Turhasan, Turalı, Turafşın gibi.² Dulkadirli tarihte bu isimlerin yanında yine genellikle “Türkmen” olarak anılmışlardır. Osmanlı tahrir ve tarihlerinde onlardan “Türkmen” olarak ve idarede buldukları dönemden “Türkmen idaresi” şeklinde bahsedildiği gibi komşuları olan beylikler de, mesela Karamanoğulları onları “Türk” diye anmışlardır.³ Dulkadirli kendileri, atalarını bazı kitabelerinde Horasanı ve Sasanî gibi göstermeleri, onların Anadolu'ya göç eden diğer Türkmenler gibi Horasan'dan, İran'dan gelmiş olduklarını anlatmak için olabilir. Onların bu vasıfları ile XIV ve XV. yüzyıllarda hakim oldukları Maraş, Kayseri gibi bölgelerde devirlerinde kuvvetli bir Türk iskânı, nüfusu ve hareketinin bulunduğu görülmektedir. Uzun süre Dulkadirli Beyliği'nin bir parçası olmuş olan Kayseri'nin Zamantı Bölgesi'nin (Pınarbaşı, Sarız, Sarioğlan, Bünyan) köyleri, bugün de kendilerini Maraş'tan gelmiş ve Dulkadirli'ye mensup olarak gösterirler. Mesela Süleymanlı ve Turafşın (İncili Çavuş) köyleri bu münasebeti hatırlamaktadır. Dulkadiroğulları'nın Kayseri ile ilk temasları, daha kuruluş yıllarında Dulkadirli Zeyneddin Karaca Bey'in, Sivas-Kayseri merkezli Eretnaoğulları'ndan Elbistan'ı alıp kendilerine merkez yapmaları ile başlar. Hamileri olan Mısır ve Suriye'deki Memlükler ise kurmuş oldukları yeni devletlerini Anadolu'daki “Türkmen Beyliği” olarak tanımışlardır.⁴ Dulkadirli'nin bu şekilde sık sık Memlüklere taraftar olmaları ve onlardan yardım görmeleri Anadolu'da onların aynı

1 Kayseri İç Kalesi'nde Dulkadiroğlu Hasan Bey kitabesinde isim böyledir, Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 532- 533.

2 Kaşgarlı Mahmud, *Dîvânü Lügâti't-Türk* Tercümesi, çev.: Besim Atalay, C. 11, s. 364. Burada Kaşgarlı Mahmud “Kadir” kelimesini “güç” olarak açıkladıktan sonra aşağıda “Hakanların sert ve çetin olanına denir, bundan dolayı Hakanlı Ulusunun hanlarına Kadir Han derler” demektedir. Bazı yerli ve yabancı müelliflerin bu ismi “Zulkadir”in veya Abdülkadir'in Türkmen dilinde değişikliğe uğraması ile meydana geldiği görüşlerinin doğru olmadığını kanaatındayız, Prof. Dr. Refet Yinaç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, 1989, s. 6-7.

3 Kayseri İç Kalesi'nde Karamanoğlu Valisi Şeyh Çelebi'nin XV. yüzyıl başına ait kitabesinde. Dulkadiroğulları'ndan “El-ettrak ed-dallun” (dalaletteki Türkler) olarak bahsedildiği gibi (*Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 533), Osmanlılara ait Karaman ve Dulkadir bölgesi tahrirlerinde, diğer arşiv vesikalarında ve dönemin Osmanlı müelliflerinin tarihlerinde de bu tabire sık sık rastlanmaktadır, Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, Ankara 1979, C. 4, s. 238, 241.

4 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 532. Yinaç, s. 14-.

zamanda Şamiler olarak anılmalarına da sebep olmuştur. Çünkü Memlükler, Anadolu halkınca Şam'a yani Suriye'ye sahip olmaları sebebi ile Şamlılar olarak biliniyordu. Onlara tabiyetlerini sürdüren Dulkadıroğulları da bazen bu isimle anılıyordu. Nitekim Dulkadıroğlu Nasreddin Mehmet Bey'in, Kayseri'de yeniden yaptırmış olduğu Hatuniye Medresesi halk arasında "Şamiler Medresesi" olarak da anılmıştır.⁵

Dulkadıroğulları'nın Memlükler'le bu yakınlıkları her zaman dostane devam etmemiş, sık sık da araları açılarak onlarla muharebe durumuna gelmişlerdir. Nitekim Karaca Bey de sonunda Memlüklerle çatışmış, mağlubiyete uğrayarak Sivas Kayseri Hükümdarı Mehmet Eretna Bey'e iltica etmiş ise de, Memlükler tarafından ele geçirilip 1353'te Kahire'de idam edilmiştir. Karaca Bey'in diğer isminin Abdurreşid olduğunu Şikarî Tarihi'nden ve aşağıda geçecek Kayseri Hatuniye Medresesi Kitabesi'nden öğreniyoruz.

Karaca Bey'in yerine geçen Halil Bey zamanında Kayseri'nin Zamantı bölgesi Eretnalılardan alınmıştır. Bu bey de 1386 yılında yine Memlükler tarafından ortadan kaldırılmıştır. Halil Bey'in mezarı Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Melik Gâzi köyünde, Danişmendli hükümdarlarından Melik Emir Gâzi'nin türbesi yakınında, yine burada bulunan Zamantı Melik Gâzi Kalesi önündedir.⁶ Halil Bey'den sonra aileden bazı beylerin yine Memlüklerin müdahaleleri ile kısa sürelerde idarede bulunmalarından sonra devletin başına uzun süre beylik yapacak olan oğlu Nasreddin Mehmed Bey geçmiştir. Mehmed Bey, beyliğin varlığını sürdürmesinin Memlüklerle taraftar olmakla mümkün olacağını anladığından, hükümdarlığı zamanında genellikle bu yolda hareket etmiştir. Bu sırada Anadolu'ya girip Elbistan'ı da istila eden Timur'a, mecburi olarak itaat etmek zorunda kalmış ve bu sebeple 1402 yılında, Timur'un karşısında Osmanlıların, Yıldırım Bayezid'in mağlup olması ile neticelenen Ankara Savaşı'ndan sonra beyliğini muhafaza edebilmiştir. Osmanlıları parçalayan Timur, Yıldırım Bayezid tarafından ortadan kaldırılan Karamanoğulları Beyliği'ni de yeniden kurdurup, bu beyliğe, Kayseri şehrini ilave etmiştir. Kayseri Eretnalıların mühim merkezlerinden biri iken, bu beyliğin Kadı Burhaneddin'in eline geçmesi ile Kadı, kendisinin ve atalarının uzun yıllar kadılık yaptığı bu şehrin valiliğine son olarak yeğeni Şeyh Müeyyed'i getirmişti. Dayısına isyan eden Şeyh Müeyyed'in cezalandırılmasından sonra Kadı Burhaneddin de komutanlarından biri tarafından öldürülmüş, emirleri Timur tehlikesi karşısında Kayseri dâhil olmak üzere ülkenin Osmanlılara geçmesine karar vermişler, Yıldırım Bayezid oğlu Süleyman'ı bu bölgeye vali olarak tayin etmişti. Kadı Burhaneddin'in oğullarından Kadı Zeynel Abidin veya (Alâeddin Ali) önce dayısı olan Dulkadıroğlu Nasreddin Mehmed Bey'in yanına gitmiş, sonra Kayseri'ye gelip siyasetten ayrılıp dinî ilimlerle meşgul olmuş ve burada vefat etmiştir.

Karamanoğulları Kayseri'ye kendi ailelerinden Davud Bey'in oğlu Şeyh Çelebi'yi vali olarak tayin etmişlerdir. Ancak Kayseri'nin bu şekilde Karamanoğulları'na verilmesini kabul edemeyen Dulkadıroğulları, Timur'un ölümünden sonra 1411 yılında şehri ellerine geçirmişlerdir. Kayseri Kalesi'ndeki bir kitabeden öğrendiğimiz bu el değiştirme işini, Nasreddin Mehmet Bey'in

⁵ Şikarî, *Karamanoğulları Tarihi*, Terc. Mesud Koman, Konya 1946, Halil Edhem, Kayseriyye Şehri, İst. 1334 s. 124-126.

⁶ Halil Edhem, *Melik Gâzi Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, sene 1331, s. 454; Mehmet Eskioğlu-Mehmet Çayırdağ, *Melik Gâzi Türbesi Rehberi ve Danişmendlilerin Kayseri'deki Eserleri*, Kayseri, 1987; Kayseri'de Kitabelerden, s. 537.

oğlu Hasan Bey gerçekleştirmiş ve kaleyi tamir ettirmiştir.⁷ Böylece Dulkadiroğulları şehre ilk defa bu şekilde sahip olmuşlardır. Şehri alan Hasan Bey Kayseri'de bir cüzzamhane (Meczumin Zaviyesi) yaptırarak buna bazı köylerin gelirlerini vakfetmiştir.⁸ Ancak bir müddet sonra Karamanlılar şehri Dulkadiroğulları'ndan geri almışlar ve yine kaleye koydurdukları bir kitabede Kayseri'yi Türklerden kurtardıklarını yazmışlardır. Bu hadiselerde şehrin valisi Karamanlı Şeyh Çelebi ve oğlu Sevinç Demir önemli rol oynamış ve Şeyh Çelebi Valiliğe devam etmiştir.⁹ 1419 yılında Karamanlılarla aralan açılan Memlükler Sultan Melik Müeyyed Şeyh'in oğlu İbrahim kumandasında Anadolu'ya bir ordu göndermişler, bu orduya Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmed Bey de iştirak ederek Kayseri'ye kadar gelmişler, Karamanoğlu Valisi Şeyh Çelebi'nin kaçması üzerine şehri ele geçirmişlerdir. Memlükler şehri Mehmed Bey'e teslim edip çekilmişlerdir. Bu hadiseden sonra Karamanoğlu Mehmed Bey Kayseri'yi Dulkadirîlilerden geri almak istemişse de yapılan muharebede Dulkadirîliler'a esir düşmüş, Nasreddin Mehmed Bey tarafından esir olarak Kahire'ye, Memlükler'e gönderilmiştir.

Kayseri'yi esasen Dulkadiroğlu Mehmed Bey yerine karısı Mısır (Hatice) Hatun idare ediyor idi. (Daha önce de Alâeddin Eretna'nın hanımı Doğa veya Suli Paşa Hatun Kayseri'de valilikte bulunmuştur). Bu Hatun, aile içinde baş gösteren anlaşmazlık ve mücadele sebebi ile Memlükler tarafından esir alınıp Kahire'ye götürülen oğlu Feyyaz'ı kurtarmak için Kahire'ye gitmiş, Memlük Sultanı Barsbay'a oğlunun affedilmesi ricasında bulunmuş ve Kayseri'nin anahtarlarını ona takdim etmiştir. Kudüs'e de uğrayan bu hatun 1432'de orada bir medrese yaptırıp vakfettiği gibi, kocası Nasreddin Mehmed Bey de Kayseri'de bugün de ayakta bulunan Hatuniye Medresesi'ni onun adına aynı yıl yeniden yaptırmıştır.

1435 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey, Memlüklere verdiği vergiyi bahane ederek evelden beri kendilerine ait olduğunu ileri sürdüğü Kayseri'ye hücum edip burayı Dulkadiroğulları'ndan geri almıştır. Memlüklerle arası açık olan Dulkadiroğlu Mehmed Bey ise oğlu Süleyman Bey'i Osmanlılara, II. Murad'a göndererek yardım isteyip, Osmanlıların desteği ile Kayseri'yi muhasara ettirdi ise de, şehri bir daha Karamanoğulları'ndan geri alamamıştır. Ancak Zamantı bölgesindeki hâkimiyetleri yıkılışlarına kadar devam etmiştir.

Kayseri, Fatih Sultan Mehmed zamanında 1463 yılında çok kısa süre Dulkadirîli Süleyman Bey'in oğlu Melik Arslan'ın eline geçti ise de, Karamanoğulları'nın Osmanlılar'a karşı kıskırttığı Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Karaman Bölgesini istilası üzerine tekrar Karamanlıların eline geçmiştir. Nihayet 1464 yılında Karamanoğlu Pir Ahmed Kayseri'yi anlaşma ile Osmanlılara, Fatih'e bırakmış ve şehir böylece kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Ancak yine de şehrin hemen yakınından başlayan Zamantı bölgesi Dulkadirîlilerde bulunuyor idi.

⁷ Kayseri'de Kitabelerinden, s. 532, 533

⁸ Yasemin Demircan (Özürmak), *Tabir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 20, 21; Prof. Dr. Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, s. 100.

⁹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahirreddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVII, s. 140-145

Dulkadiroğlu Beyliği'nde kısa sürelerle idarede bulunan Süleyman Bey'in oğulları Melik Arslan ve Şah Budak'tan sonra 1466 yılında Şahsuvar Bey, beyliğin başına geçmiştir. Memlüklerle sürekli mücadeleye girişen bu bey, Memlükler tarafından Emir Yeşbeg kumandasında gönderilen ordu tarafından sığınmış bulunduğu Kayseri'nin Zamantı (Melik Gâzi) Kalesi'nde esir edilmiş, Kahire'ye götürülerek orada idam edilmiştir. Yerine geçen kardeşi Alâüddeve Bozkurt Bey genellikle hem Osmanlılar ve hem de Memlüklerle dost geçinmeye çalışmış, Kayseri civarında başta tekkeler olmak üzere birçok hayır eserleri meydana getirmiş ve bunlara ait vakıflar kurmuştur. Ancak yine de zaman zaman Osmanlılar ve İran Şahı İsmail'le mücadelelerde bulunmuştur. Onun ve II. Bayezid'in zamanında Osmanlı hizmetinde bulunan Dulkadiroğlu Veled Bey, Osmanlı hizmetine girerek Kayseri Mirlivası olmuş; diğer kardeşleri Hasan ve İsmail beylerle birlikte burada birçok tımara sahip olmuşlardır.¹⁰

Nihayet Yavuz Sultan Selim İran Seferi dönüşünde, ordusunu sefer anında taciz eden Dulkadiroğlu Alâüddeve Bey ile birlikte bu beyliği 1515 yılında ortadan kaldırmış, Maraş, Kayseri (Zamantı) ve Yozgat'ta bulunan topraklarını Osmanlılara ait Zülkadiriye Eyaleti ismi ile bir eyalet yapmış, valiliğine de Osmanlı hizmetinde bulunan Dulkadiroğlu Şahsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'i getirmiştir.¹¹

DULKADIRLILARIN KAYSERİ'DEKİ ESERLERİ

Dulkadırlı Beyliği yapıları üzerine Prof. Dr. Hamza Gündoğdu müstakil bir kitap hazırlamıştır.¹² Biz burada bu beyliğe ait, bahsi geçen kitapta olan veya olmayan, bu beyliğin idarecileri tarafından Kayseri ve civarında yaptırılmış olan binaları kronolojik sıraya göre kısaca gözden geçireceğiz:

HALİL BEY TÜRBESİ

Dulkadiroğlu Süleyman Bey ve Alâüddeve Bozkurt Bey'in vakfiyelerinde Pınarbaşı'nın Melik Gâzi köyünde bulunan, meşhur Melik Gâzi Türbesi yanında cedleri, Emir Halil'in türbesinden bahis vardır. Melik Gâzi Türbesi'nin nuzey doğusunda dıştan küçük kubbeli içten ahşap kurlanmış tavanlı türbeye halk bugün de Emir Halil Türbesi demektedir. Banisi ve yatırı hakkında herhangi bir kitabesi bulunmayan türbenin kapısının yanına Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev dönemine ait bir kitabe yerleştirilmiştir.¹³ Türbe Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmış olup bugün

¹⁰ Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin, XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası, *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İst., 1950-1955

¹¹ Dulkadiroğulları'nın genel tarihleri hakkında daha geniş bilgi için Prof. Dr. Refet Yınanç'ın, *Dulkadir Beyliği* isimli eserine, Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Anadolu Beylikleri* isimli eserinde Dulkadırlılar kısmına, Arifi Paşa'nın *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'nda 1331 ve 1332 yıllarında yayınlanan, Elbistan ve Maraş'ta Zülkadiriğulları Hükümeti başlıklı araştırmasına ve bu beyliğe ait başta İslam Ansiklopedisi ve diğer ansiklopedilerdeki maddelere, binaları için Prof. Dr. Hamza Gündoğdu'nun *Dulkadırlı Beyliği Mimarisi* isimli eserine bakılabilir.

¹² Yrd. Doç. Dr. Hamza Gündoğdu, *Dulkadırlı Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986.

¹³ Mehmet Eskioglu-Mehmet Çayırdağ, *Melik Gâzi Türbesi Rehberi ve Danişmendlilerin Kayseri'deki Eserleri*, Kayseri 1985, s.

sağlam vaziyettedir. Yine bu türbenin yukarısında kalenin bulunduğu dağın göğsünde halkın Şeyh Selahaddin Türbesi dediği tek tonozlu, dikdörtgen planlı yapının da bu çevrede yapıları bulunan Dulkadıroğulları'na ait olduğu aşağıda görülecektir.

HASAN BEY ZAVİYESİ

Kayseri'de Meczumin Zaviyesi, Miskinler Zaviyesi, Miskinler Tekkesi, isimleri ile XX. yüzyılın başlarına kadar geldiğini vakıf kayıtlarından gördüğümüz bir zaviye hastane bulunmakta idi.¹⁴ Şehir merkezine yakın Salkon (Salkuma) köyünün gelirlerinin vakfedildiği¹⁵Dulkadıroğlu Hasan Bey'e ait bu zaviye vakfının Dulkadıroğlu Nasreddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey'e mi, yoksa II. Bayezid zamanında müteferrika olup Kayseri'de tımarları bulunan Dulkadıroğlu Hasan Bey'e mi ait olduğu belli değildir. Zaviyeden bugün eser-kalmadığı gibi yeri dahi bilinmemektedir. Ancak muhakkak ki hastane, Konya'daki Cüzzamhane gibi şehir merkezinde idi. Hasan Bey'in zaviyesinden Yasemin Demircan'ın eserinde bilgi bulunmaktadır. (s. 20) Zaviyeden 1500 tarihli tahrirde bahis bulunduğuna göre eserin I. Hasan Bey'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Zira II. Hasan Bey 1520 ve 30'lu yıllarda faaliyet göstermiştir. Zaviyenin burada birçok vakfı gösterilmiştir. Kayseri'de son zamanlarda Gesi yakınındaki sarp arazide bulunan eski bir kilise kalıntısının Hasan Bey'in cüzzam hastanesi olduğu ileri sürülmüşse de bunun aslı yoktur.

HATUNİYE MEDRESESİ

Çeşitli yayınlarda geniş olarak tanıtılmış bulunan¹⁶Nasıreddin Mehmed Bey'in hanımı Mısırlı (Hatice) Hatun için Kayseri il merkezinde yaptırmış bulunduğu medresenin, son onarımında ortaya çıkan ilk yapısına ait temelleri üzerinde şimdiye kadar durulmamıştır. Bahis konusu bu temeller üzerine Mehmed Bey tarafından yenilenen daha doğrusu tamir edilen binanın temellerinde görülen mükemmel işçilikli kalıntıdan, binanın XV. yüzyıldan daha eskiye giden bir İslami yapı olduğu ortaya çıkmaktadır. Medresenin revaklarını meydana getiren devşirme mermer Roma-Bizans sütun ve sütun başlıkları bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Zira XV. yüzyılda Dulkadıroğulları'nın bu medreseyi yaparken kullanabilecekleri bu şekilde eski malzemeyi bulabilmeleri mümkün değildir. Çünkü bu türlü malzeme daha eskiden Danişmendli ve Selçuklu Dönemi'nde kullanılmış ve ortadan kalkmış olmalıdır. Binanın bu ilk yapısı büyük bir ihtimalle Kayseri Ulu Cami'nin yapıldığı dönemde (XII. yüzyılın başı) veya Selçuklu Döneminde yapılmış olup daha sonra harap hale gelen binayı Nasıreddin Mehmed Bey temelden itibaren yeniden yaptırmıştır. Devşirme malzeme şehir merkezinde sadece yukarıda bahsi geçen Ulu

¹⁴ Miskinler Zaviyesi ve Vakfı hakkında Kayseri Vakıflar Bölge Müdürü arşivinde bu asrın başlarına ait evrak bulunmaktadır. Bu evraklarda vakfın mütevellisi olarak Nuh Naci Efendi isimli şahıstan bahis vardır.

¹⁵ Demircan s. 20, 21; Mehmet İnbaşı, *XVI Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992. s. 63; 64.

¹⁶ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, çev. Ahmet Akif Tütenk, Kayseri 1954, s. 80-83; Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Antik Devir Malzemesi*, *Anadolu*, S. XII-1968, s. 20; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İst. 1972, C. II, s. 149; Hamza Gündoğdu, *Dulkadırlı Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986, s. 48-50.

Cami (Camii Kebir)'de bulunmaktadır. Bu medrese de adı geçen camiye çok yakın olup, arada sadece bir yol bulunmaktadır. Tabii ki Cami-i Kebir'in güneyinde olup bugün yıkılarak yok olmuş olan Melik Gâzi Medresesi bu medrese değildir. Hatuniye Medresesi'nin duvarlarında rastgele yapı taşı olarak kullanılan geometrik motifli, İslami bir binaya ait olması lazım gelen yapı taşları da ilk yapısından kalmış olmalıdır. Medrese açık avlulu, revaklı tek eyvanlı, klasik Selçuklu tarzında bir bina olup Cumhuriyet'in ilk yıllarında vakıflarca satılarak mülkiyeti özel şahıslara geçmiştir. Uzun yıllar harap hale gelmiş durumda bekleyen kapısı üzerindeki kitabesi, düşüp parçalanmış, parçalar müzeye kaldırılmıştır. Bina bugünkü sahibi tarafından Mahmut Akok'un çizdiği rölövelerle Kültür Bakanlığı kontrolörlüğü altında restore edilmiş, sahibi de sonradan bazı ilaveler yapmıştır.

SÜLEYMAN BEY YAPILARI

Nasıreddin Mehmed Bey'den sonra yerine geçen oğlu Süleyman Bey, Kayseri'nin Zamantı bölgesine bir kısım binalar yaptırmış ve bunlara vakıflar bağlamıştır. H. 842/M. 1438-39 tarihli vakfiyesinden Melik Gâzi Türbesi ve Kalesi yanına ceddî Emir Halil'in ruhu için bir mescit ve zaviye vakfettiğini ve bunlara civardaki birçok köyün gelirlerini bağlamış bulunduğunu öğreniyoruz.¹⁷ Bugün bu tekke ve mescitten Melik Gâzi köyünde emare kalmamıştır.

Orada bulunan Seyyid Salahaddin Türbesi ile sonradan Sultan II. Abdülhamid'in yaptırmış olduğu küçük mescidin yerinde olabilecek mescidin bu zaviye ve mescit olabileceği ihtimal dâhindedir. Süleyman Bey, yine vakfiyesinde bu çevrede bulunan Kelamin (Gülabi) köyünde başka bir mescit ve zaviye vakfettiğini de yazmaktadır. Zaviyenin ve mescidin köy yakınında bulunan ve H. 844/M. 1440-41) tarihli kitabesi olan, Öksüz Türbe, Kocçağız Türbesi ve Süleyman Bey Türbesi olarak bilinen yapı olması lazım gelmektedir.¹⁸ İki katlı olup üst katı eyvan şeklindedir. Vakıflarca onarılmıştır.

Prof. Dr. Refet Yınanç ve Yrd. Doç. Dr. Mesut Elibüyük'ün 1988 yılında yayımlamış oldukları, aslı Tapu ve Kadastro arşivinde bulunan 1563 tarihli "Maraş Tahrir Defteri"ne göre Süleyman Bey:

1. Zamantı Kalesi yanında bulunan zaviye ve mescidine, Pınarbaşı nahiyesi Yarımca köyüne bağlı Savlan mezrasını (C. II, S. 699/297),
2. Pınarbaşı nahiyesine bağlı Tekneli köyündeki zaviyesine Tekneli köyünü (C. II, s. 758/300)
3. Hazran Alevi (Gülabi?) köyünde bulunan zaviyesine, bu köy ve buna bağlı Kızıl Kaya ve Gece'yi, aynı zamanda Seyyid Salahaddin'in ruhu için (C. II, s. 814/366) vakfetmiştir.

¹⁷ Kayseri'de kitabelerinden, 537-539.

¹⁸ Kayseri'deki Kitabelerinden, s. 538, M. Oluş, Ank. Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri, *Anadolu*, S. XI 1967; Faruk Sümer, Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, A.Ü. DTCE, 50. Yıl *Anma Kitabı*, 1973, s. 336; Hamza Gündoğdu, s. 62.

MELİK ARSLAN CAMİİ

Süleyman Bey'den sonra yerine geçen oğlu Melik Arslan'a ait Kayseri merkezine bağlı eski adı Mancusun, yeni adı Yeşilyurt olan köyde Melik Arslan Camii ismi ile anılan bir cami bulunmaktadır. Tek kubbeli bir mescit olan bu yapı bugün faal ve sağlam durumdadır. Binada Melik Arslan'a ait herhangi bir kitabe bulunmadığı gibi vakıf kayıtları da yoktur.

Yukarıda bahsi geçen "Maraş Tahrir Defteri"ne göre Melik Arslan Bey, Zamantı Çörümşek nahiyesine bağlı Karacavenk köyünde bulunan zaviyesine, aynı köyün malikâne gelirini vakfetmiştir (C. II, s. 771/317).

ŞAHSUVAR BEY YAPILARI

Melik Arslan ve Şah Budak'tan sonra beyliğin başına geçen Süleyman Bey'in diğer oğlu Şahsuvar Bey'in de Pınarbaşı'nda bir zaviye ve camisinin bulunduğunu kardeşi Alâüddevle Bozkurt Bey'in vakfiyesinden öğreniyoruz.¹⁹ Bu zaviye ve mescit bugün bilinmemektedir ve Şahsuvar Bey'e ait herhangi bir vakfiye de bugüne intikal etmemiştir.

Yine "Maraş Tahrir Defteri"ne göre Şahsuvar Bey Pınarbaşı'ndaki cami ve zaviyesine Pınarbaşı'na bağlı Gümüşgün mezrasının (köyü) hububat gelirini vakfetmiştir (C. II, s. 743/367).

ALÂÜDDEVLE BOZKURT BEY YAPILARI

Süleyman Bey'in oğlu olup son Dulkadirli Beyi Alâüddevle Bozkurt Bey, beyliğin diğer yerlerinde olduğu gibi Kayseri'de de çoğunluğunu zaviye ve mescidin teşkil ettiği çok miktarda vakif eseri meydana getirmiştir.

H. 906/M. 1500-1501 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre²⁰ babası Süleyman Bey gibi Zamantı Kalesi yakınında bir mescit ve medrese vakfetmiştir ki yakın zamanlara kadar bu mescide tayinler yapılmakta idi. Yine Pınarbaşı'nın Gümüşgün köyündeki Dûn Abdal Zaviyesi'ne akarlar bağlamıştır. Ayrıca Drazala köyünde bina ettiği mescit ve zaviyeye vakıflar bağlamıştır. Karatay Kervansarayı içinde de bir zaviye meydana getirmiştir. Alâüddevle'nin bu binalarından günümüze kalan olmamıştır. Ancak Kayseri'de merkeze bağlı Büyük Bürüngüz köyündeki küçük, tek tonozlu Alâüddevle Camii bugün mevcuttur ve köyde bulunduğu mahalleye ismini vermiştir. Mescit vakıflarca onarılmıştır.

¹⁹ Kayseri'de kitabelerinden, s. 541.

²⁰ Kayseri'de Kitabelerinden, s. 541-542

Maraş Tahrir Defteri'ne göre Alaaddüevle Bey:

1. Pınarbaşı nahiyesine bağlı Gümüşgün (diğer adı Dûn Abdal, kitapta Deve Abdal olarak okunmuş) köyünde bulunan zaviyesine aynı köyün hububat gelirinin yarısını (aynı köyde, Şahsuvar Bey'in de vakfı var) (C. II, s. 696/241),
2. Seyyid Salahaddin Zaviyesi (Zamantı Kalesi önünde) için Zamantı nahiyesine bağlı Kızancık köyünü (C. II, s. 699/291),
3. Çörümşek nahiyesine bağlı Derikli Viran köyünde bulunan zaviyesine, aynı köyün hububat gelirinin yarısını (C. II, s. 696, 294),
4. Yine aynı zaviyeye, aynı köye tabi Çörümşek Viranı mezrasının hububat gelirinin yarısını (C. II, s. 753/296),
5. Çörümşek nahiyesine tabi Güllice Viran (şimdiki Tomarza yakınında Gülveren olmalı) köyündeki zaviyesine, aynı köyün hububat gelirinin yarısını (C. II, s. 760/302)
6. Aynı nahiyeye tabi Tacın köyünde bulunan zaviyesine, aynı köyün hububat gelirinin yarısını (C. II, s. 761/306)
7. Aynı nahiyeye tabi Mancıklar köyünde bulunan zaviyesine, aynı köyün hububat gelirinin dörtte birini (C. II, s. 763/306)
8. Aynı nahiyeye tabi Memaşa köyünde bulunan zaviyesine bu köyü (C. II, s. 769/314),
9. Aynı nahiyeye tabi Tahtalasan köyünde bulunan zaviyesine, aynı köyün malikâne gelirinin yarısını (C. II, s. 784/335)
10. Yine aynı nahiyeye tabi Kaçgar köyünde bulunan zaviyesine, aynı nahiyeye tabi Güvercinlik mezrasını (C. II, s. 797) vakfetmiştir. Tahrirde kaydedilen bütün bu zaviyelerden herhangi biri bugüne intikal edememiştir.

ŞAHRUH BEY BİNALARI

Alâüddeve Bozkurt Bey'in oğlu ve bu beyliğin Bozok (Yozgat) valisi Şahruh Bey, Kayseri'nin Sarıoğlan ilçesi ile Karaözü bucağı arasında, Kızılırmak üzerine eski Kayseri - Sivas yolu için, kendi ismi ile anılan meşhur köprüsünü yaptırmıştır. Yine Karaözü'ne yaptırdığı zaviye ile birlikte köprüye vakıflar bağlamıştır. Köprüyü Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı hizmetinde bulunan oğlu Mehmet Han tamir ettirmiştir.²¹

²¹ *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 552; Gündoğdu, s. 64.

*Melik Gazi köyünde
Emir Halil Türbesi*

*Melik Gazi Kalesi önünde
Seyid Selahaddin'in Türbesi
(Zaviyesi)*

*Emir Halil Türbesinde
İbrahimioğlu Halil'in mezar taşı*

*Dulkadroğlu Nasreddin
Mehmed Bey'in Kayseri'de
yeniden yaptırmış
olduğu Hatuniye (Şâmiler)
Medresesi*

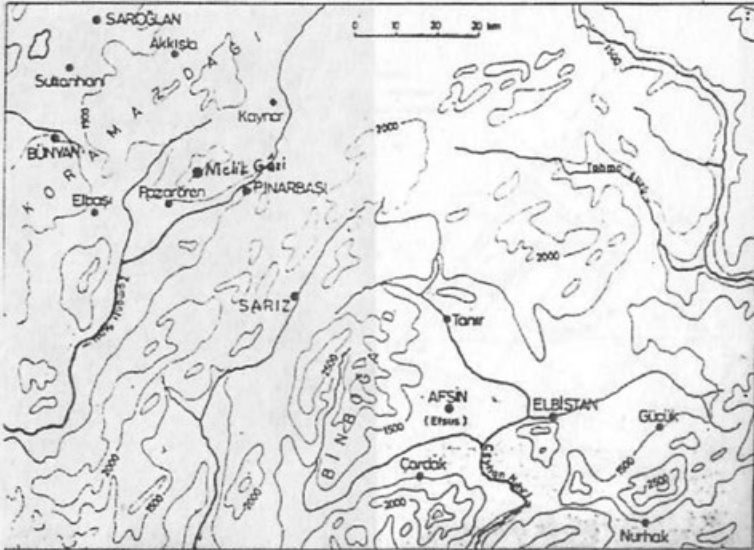

*Emir Halil Türbesinde
Süleyman Beğ'in kızı Mısır
Hâtun'un mezar taşı
Süleyman Bey'in annesinin
adı Mısır Hatun idi.)*

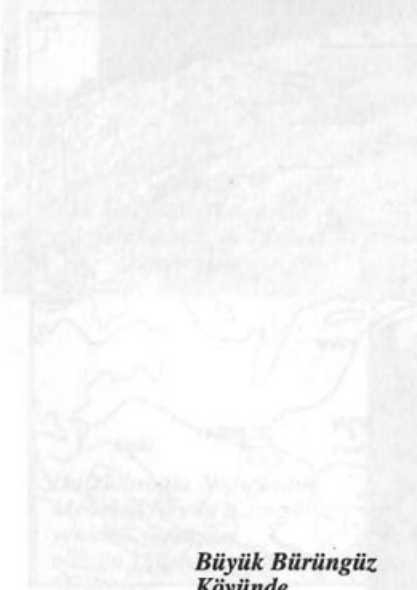
*Seyyid Selahaddin'in Türbesinde
bulunan 25 Rebiülevvel 855 (M.28 Nisan
1451) tarihli kitabe.*

*Dulkadroğulları'nın hakimiyet alanı olan Maraş Elbistan
ve Kayseri Zamantı Bölgesi*

*Dulkadiroğlu Süleyman
Bey'in Pazarören-Gülabi
Köyünde yaptırmış olduğu
Öksüz Türbe (Zaviye)*

*Büyük Bürüngüz
Köyünde
Alaüddevle Camii*

FATİH DEVRİ'NDE KAYSERİ'DE OSMANLI- DULKADIRLI SINIRI

Eretnalı Devleti'nin son sultanı olan Kadı Burhaneddin'in 1398 yılında emirleri tarafından öldürülmesi üzerine, bilhassa doğudaki Timur tehlikesine ve Sivas'ı muhasara eden Akkoyunlu Osman Bey'in tehdidine karşı ülkenin savunmasının güçlüğüne göz önüne alan devletin ileri gelenleri, beyliğin Osmanlılara iltihak etmesini uygun bularak, taleplerini Yıldırım Bayezid'e iletmişlerdi. Yıldırım Bayezid de büyük oğlu Amasya Valisi Süleyman Çelebi'yi Eretnalıların başkenti Sivas'a göndererek devleti teslim alıp, yakın çevreden vuku bulan işgalleri bertaraf ettirmişti.¹ Böylece diğer Eretnalı şehirleri gibi Kayseri ilk defa Osmanlı hâkimiyetine girmişti.

Timur'un, Osmanlılar üzerine yürüyerek 1402 Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i mağlup etmesi üzerine, Anadolu'da ihya ettiği, Osmanlıların ortadan kaldırmış olduğu beylikler arasında bulunan Konya merkezli Karamanlılara, eski topraklarına ilaveten Kayseri'yi de dâhil etmişti.²

Karamanoğulları buraya ilk defa hanedandan Şeyh Çelebi'yi vali tayin etmişler ve Timur'a bağlılıklarını göstermek üzere, diğer bazı şehirleri ile birlikte Kayseri'de de onun adına sikke kestirmişlerdir.³

Maraş ve Elbistan'da devlet kurmuş olan Dulkadırlıların beyi Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey Kayseri üzerine 1411 yılında bir seferde bulunarak Karamanlılardan ilk defa Kayseri'yi alıp, Kayseri İç Kalesi'nin doğu kapısının iç tarafına, şehri alıp kaleyi tamir ettirdiğine dair bir kitabe koydurmuştur. Dulkadırlıların en eski tarihli kitabesi olan bu kitabede:

Bi-rem-i El-Emir El-Kebir El-Hüsami Hasan bin

Nasıreddin Mehmed ibni Dulgadır başare.....sene erbaa aşer semanemie

ibaresi yazılıdır.

Tercümesi: Dulkadıroğlu Nasıreddin Mehmed'in oğlu Büyük Emir Hüsami Hasan tarafından sekizyüz on dört (1411) senesinde yapıldı.⁴

Devrin Memlûklü kaynaklarında bu hadise şu şekilde izah edilmiştir: Dulkadırlılar Memlûklerin yardımı ile Kayseri'yi ele geçirmişler, Nasıreddin Bey, Karamanoğlu Mehmed Bey'i yakalayarak Kahire'ye gönderdikten sonra Kayseri'nin idaresini oğlu Hasan'a bırakmıştır. Hasan Amasya ve Tokat civarında yağmalık yapan Kızılkoca Türkmenleri ile birlik oluyordu. Hasan, Kahire'den dönen Karamanoğlu Mehmed Bey'in Antalya kuşatması esnasında öldürülmesini fırsat bilerek

¹ Doç. Dr. Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, Ankara 1970, s. 161.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1961, C. I, s. 169; *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1969, s. 17; Mehmet Çayırdağ Kayseri'de XIV ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi, *Vakıflar Dergisi*, Sayı XXVII, s. 140.

³ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi* 1981, S. XIII, s. 532

⁴ Çayırdağ, agy., s. 532.

onlara ait Develi, Ortaköy ve Ürgüp'ü ele geçirip Niğde ve Aksaray'ı da yağmalamıştı. Ancak bu şehirlerin halkı Dulkadırlıları takibe çıkararak Develi civarında ganimet paylaşan Hasan ve adamlarını basarak malları geri almışlardır. Hasan birçok ölü ve esir vermiş kendisi de bu hadiseden canını zor kurtarmıştır. Daha sonra Hasan Karamanlılara karşı akınlarına devam etmiştir.⁵

Bir müddet sonra Karamanlıların Kayseri'yi tekrar Dulkadırlılardan geri aldıklarını, Kayseri İç Kalesi'nin güney kapısı yakınında bulunan, Karamanlıların yeniden Kayseri Valisi olan Şeyh Çelebi'nin kitabesinden anlamaktayız. Yarıcı kırılmış ve kaybolmuş olan bu kitabede şunlar yazılıdır:

El-masitevli el-Etrak ed-dallun ala Medine-i Kayseriye ve bi-hamdi'n-nas ve....
Fi tabribetü'l-Kâbetü'ş-Şerife fe-burucu'l-Emirü'l-Kebir Şeyh Çelebi bin Davud....
El-Kazımın ül-gayz ve'l-afin im'en-nas fe-ammere fi eyyam....
Halled'Allahü mülkebu kane el-bab i. il-vefa Sevinç Temir bin aziz Şeyh Çelebi....

Tercümesi: Delalette bulunan Türkler Kâbe'nin tahribi gibi Kayseri şehrini ve halkını istila ettiler. Davud'un oğlu büyük Emir Şeyh Çelebi çıktı. "İnsanların hatalarını affeden ve kinini susturan" (Kur'an III- 134)..(Karamanoğlu Mehmed Bey) zamanında tamir oldu. Allah mülkünü devamlı eylesin. Aziz Şeyh Çelebi'nin oğlu Sevinç Demir (de bu hadisede önemli görev yaptı)⁶

Kitabede "El-Etrak ed-dallün", yani dalalattaki Türkler ibaresinden Karamanlıların Dulkadırlıları itham ettikleri anlaşılmaktadır. Karamanoğulları kendileri de özbeöz Türk oldukları hâlde Dulkadırlılara Türk diyerek hakaret etmektedirler. Devrin Osmanlı kaynaklarında da Dulkadırlılar "Türkmen", tabiri ile anılmakta, Dulkadırlı hâkimiyetinden "Türkmen idaresi" olarak bahsedilmektedir. Kaynaklar diğer hiçbir Türk Beyliği hakkında bu tabiri kullanmamışlardır.

Bu hadiseden de kısa süre sonra 1419 yılında Memlük kuvvetlerinin desteklediği Nasreddin Mehmed Bey'in Dulkadırlı müşterek kuvvetleri Kayseri üzerine yürümüşler, Karamanlı Vali Şeyh "Çelebi'nin kaçması üzerine şehri yeniden ele geçirmişlerdir. Bu fetihle şehirde 1435 yılına kadar devam edecek en uzun Dulkadırlı Dönemi başlamış oluyordu.⁷

Bu dönemde Nasreddin Mehmet Bey karısı Hatice (Mısır) Hatun'un adına, Kayseri'de, herhâlde depremden yıkılmış bir Danişmendli medresesini, 1432 yılında yeniden yaptırmış gibi onartır ve medrese bu sebeple Hatuniye Medresesi adını alır.⁸

⁵ Prof. Dr. Refet Yinaç, *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989, s. 47, 48.

⁶ Çayırdağ, agy., s. 533.

⁷ Arifi, Elbistan ve Maraş'ta Zülkadır (Dulkadır) Oğulları Hükümeti, *Tarih-i Osmanlı Encümeni Mecmuası*, Sene 1331, s. 373; Halil Edhem, *Kayseri'ye Şehri*, İst. 1334, s. 126; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 19, 171; İ.A. Dulkadırlılar, C. III, s. 659; Yinaç, s. 44, 45.

⁸ Halil Edhem, agy., Ahmet Nazif, *Mir'at-ı Kayseriye*, Kayseri 1987, s. 37, 212; Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden, s. 534. Medresenin, toprak zeminden 1 m yüksekliğe kadar mükemmel yapısından, duvarlarda sonradan rastgele kullanılmış ilk yapıya ait ince işçilik arz eden geometrik motifli taşlardan ve içteki revaklarda Danişmendli veya erken Selçuklu Dönemi'nde çevreden bulunabilecek devşirme Roma sütun ve sütun başlıklarından binanın ilk yapılışını Danişmendli dönemine, yani XII. yüzyılın ilk yarısına tarihlıyoruz. Medresenin yakınında bulunan ve aynı durumda olan Danişmendli ailesinden Melik Mehmet Gâzi'nin 1134-1143 yılları arasında yaptırmış olduğu Cami-i Kebir (Ulu Cami) de herhâlde depremden büyük hasar görmesi üzerine, bu şekilde 1205 yılında Selçuklu hizmetine girmiş bulunan yeğeni Muzafferredin Mahmud tarafından onarılmıştır. Hatuniye Medresesi'ne Nasreddin Mehmed

Dulkadirîlilerin bu sırada Memlûkler taraftarı olmaları yüzünden, Memlûklere ait olan Suriye'den dolayı "Şamiler" olarak anılmaları sebebi ile medrese "Şamiler Medresesi" olarak da anılmıştır. Medreseye ismini veren Hatice veya Mısır Hatun Kayseri'de kocası adına valilik yapıyor, Memlûklere esir düşmüş oğlu Feyyaz'ı kurtarmak için tek başına Mısır'a elçi olarak gidiyor ve orada Kayseri'nin anahtarlarını Sultan Barsbay'a takdim ediyor ve bu arada Kudüs'e yeni bir Vakıf Medresesi de inşa ettiriyordu.⁹

1435 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey, kendilerine ait olduğunu belirttiği Kayseri'yi önce Memlûkler'den talep etmiş, Dulkadirî Hatice Hatun'a bu konuda söz veren Sultan Barsbay'dan ret cevabı alınca da Ramazanoğlu, Gündüzlü, Özerli Beyleri ve Varsak Türkmenlerini yanına alarak Kayseri üzerine yürümüş; Nasıreddin Mehmed Beyi, yanında oğulları Kayseri Valisi Süleyman Bey, yeğeni Hamza, Kadı Burhaneddin'in oğlu Zeynel Abidin olduğu hâlde büyük bir mağlubiyete uğratarak burasını ve eski Karaman toprakları olan Develi, Ürgüp, Karacahisar ve Uçhisarı tekrar geri almıştır.¹⁰ Osmanlıların destekleyerek üzerine gönderdikleri Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey'in de Kayseri'yi almasına mani olduğu anlaşılan İbrahim Bey'in elinde ancak şehir merkezi ve doğuya doğru yakın çevresi bulunmakta idi. Bugün Kayseri vilayeti dâhilinde olan Zamantı bölgesi (Elbaşı, Sarioğlan, Akkışla ve Pınarbaşı) Dulkadirîlilerde bulunuyor idi. Nitekim Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey, onun oğulları Melik Aslan, Şehsuvar ve Alâüddevle beyler; Pınarbaşı, Melik Gâzi, Koççağız (Gülabi), Tomarza, Bürüngüz, Mancusun ve civarındaki köylere bir hayli vakıf, tekke ve mescitler yaptırmışlardır.¹¹

Kayseri'de Karamanlı idaresi Fatih Sultan Mehmed'in bu beyliği ortadan kaldırıp Kayseri de dâhil bölgenin tamamını Osmanlıların Konya merkezli Karaman Vilayeti hâline getirdiği 1466 yılına kadar devam etmiştir.

Aslında Karamanlı tahtı için kardeşleri ile mücadeleyle giren Pir Ahmed'i destekleyen Fatih, onunla yaptığı bir anlaşma neticesinde, 1463 yılında bir kısım kalelerle birlikte Kayseri Kalesi (şehri)'ni de teslim almıştı.¹²

Karamanlıların aradan çekilmesi ile Dulkadirîlilerle hemsınır olan 'Fatih Sultan Mehmed desteğinde bulunan ve kendi taraftarı olan Dulkadirî Beyi Şehsuvar Bey'le sınır tespiti yaptırmıştır. Şehsuvar Bey kardeşleri ile taht mücadelesi esnasında Fatih Sultan Mehmed'e sığınmış ve onun seferlerine iştirak etmişti. Bu hizmetine karşılık Fatih kendisine Rumeli'de Çirmen Sancak Beyliği'ni vermişti. Dulkadirî Beyliği'nin başında bulunan Şehsuvar Bey'in kardeşi Melik Arslan öldürülünce, Memlûkler, beyliğin başına kendi yanlarında bulunan diğer kardeş Şah Budak'ı gönderdi iseler de Fatih Sultan Mehmed, beyliğin başına yanındaki Şehsuvar Bey'i tayin etmiş

Bey Kayseri'de İspile (Başakpınar), Küçük Bürüngüz köylerini, Gesi'de bir değirmeni ve şehir içinde iki araziye vakfetmiştir, Yasemin Demircan (Özürmak) *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri 1992, s. 7; Mehmet İnbaşı, XVI. YY. Başlarında Kayseri, Kayseri 1992, s. 61, 62. İnbaşı Nasiriye'yi Tahiriye olarak okumuş.

⁹ Çayırdağ, agy.; Yinanç, s. 48, 49.

¹⁰ Çayırdağ, agy.; Yinanç, s. 49.

¹¹ Mehmet Çayırdağ, Dulkadiroğulları'nın Kayseri'deki Eserleri, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s. 223-260.

¹² *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Yay: Nihal Atsız, İst. 1970, s. 189; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 89.

ve yanına kuvvetler vererek onun beyliğine başına geçmesini sağlamıştı. Şehsuvar Bey, Fatih'in Arnavutluğu fethi üzerine tebrik için gönderdiği elçisine verdiği mektupta Dulkadirli-Karaman sınırında bazı düzeltmeler yapılmasını istiyordu (1466). Fatih Sultan Mehmed bu sırada Karamanlı tahtına da desteklediği Pir Ahmed'i oturtmuştu. Fatih, Şehsuvar Bey'e verdiği cevapta sınır tespiti için Amasya Kadısının görevlendirildiğini, ona Dulkadirli-Karaman sınırının Melik Arslan ve İbrahim Bey zamanındaki gibi olması için yetki verdiğini belirtmiştir.¹³

Fatih Sultan Mehmed Kayseri'yi aldıktan sonra burada ilk Osmanlı tahriri diğer bütün Karaman eyaleti ile birlikte H. 881/M. 1476 yılında yapılmıştır. Bu ilk tahrirle ait defter maalesef kaybolmuştur.¹⁴ Şehirde daha sonra yapılan diğer tahrirlerde bu defterden "Defter-i Köhne" olarak bahsedilmekte ve buradan nakiller yapılmaktadır. İşte II. Bayezid Devri'nde, H. 888/M. 1484 tarihli Kayseri'nin ikinci tahririnde "Hudud-ı Vilayet-i Kayseriyye Ber Mucib-i Defter-i Köhne" başlığı altında şu kayıtlar bulunmaktadır:

"Kayseriyye Sancağı Beyi Mehmed Bey ve Şehsuvar Bey adem-i zaman Subaşı Candaroğlu huzurunda teftiş olunup cem-i kesir şehadetleriyle zahir olan sebt olunmuş.

Kayseriyye sınırı ki Karamanoğlu zamanında tasarruf olunmuş. Kabak Şeyh köyünden Göstere Dağı'na tabi ne kadar mezra ve yaylak ve kışlak varsa Alâeddin Hanı'na varınca andan, Kazık Deresi başına andan, Kılıç Deresi başına andan, Gedük hududuyla andan, Çubuk'a, hududuyla andan Kurt Kulağı'na hududuyla andan, Ilgun Deresi'ne Canbaz yeri'ne, hududuyla andan, Ortayol andan, Kayadağ hududuyla andan, Ozeği başından Odunluğa varınca andan, Eğribel andan, Dereboğazı'na andan, Koramaz hududuyla andan, Orta Viran'a değin varınca andan, Dökmetaş'a andan, Pınarlıca değin ki andan, Mancur Kal'ası'ndan berisü andan, Ağca Çalu eteğinden Saadgen'e andan, Kızılca Irmak'a andan, Harmancuk'a andan, Elkife andan, Tekür Taşı'na, hududuyla andan, Beş Baruh'a andan, Omuzu Güçlü'ye andan, Sakataş'a (Karataş), Karahisar'dan gelen Ulu Yol'a varınca andan, Boran Köyü'nden andan, Küçük Dikilitaş'a andan, Çalılar'a andan, Yıva Deresi'ne andan, Suvermez'in orta başına andan, Boyalu Eğrisi'nden andan, Sivas Hududunu geçer. Akpınar'ın akar ve yanındaki Çaydan İsmail Seferi'nin tepesine varır. Andan, Akarca Pınarı başına andan, Göloyuk'a andan, Eğri Kavak'a andan, İldala ki andan, Akpınar başı'na andan, Osman Paşa'ya andan, Sangur Köprüsü'ne andan, Buladı Özi'nin iki gecesinden Rumgen'e (Rumdeğın, Felahiye) varır. Andan Akdağ'ın Bozyüzü'nden Saru İn Tepesi'nden andan, Eğdir Özi'nin yukarı başından andan, Yüzerlik Geçidi'ne andan, Çubuk Boğazı'na varınca ki Malya Ovası'dır, Kayseriyye sınırırır."¹⁵

Burada sınırın oldukça karışık olarak yazıldığı görülmektedir. Belki eski defterden nakledilirken bu karışıklık ortaya çıkmıştır. Burada kaba hatları ile sınırın Tomarza civarındaki Kabak Şeyh

¹³ Yinanç, s. 63, 64.

¹⁴ Bu defterin İstanbul'da Belediye Kütüphanesi'ne geçmiş olduğu, orada da defterin sadece cildi kaldığı, içindeki sayfaların alınmış olduğu hakkında rivayet bulunmaktadır. Belediye Kütüphanesi bugün özel bir kütüphaneye katılmıştır.

¹⁵ Doç. Dr. Mehmet İnaş, *1484 (Hicri 888) Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No. 61, Kayseri 2009, s. 64.

köyünden yine Tomarza yanındaki Göstere (Tomarza çevresine bu isim de verilirdi) Dağı'na, oradan Karataş (metinde Sakataş olarak yazılmış) nahiyesi ve bu çevrede bulunan Omuzu Güçlü Zaviyesi (Subaşı köyü ile Şeyh Şaban köyü arasında), Boran (İncesu ilçesinin eski adı) köyüne ve Karahisar (Yeşilhisar)'dan gelen, bugün de kullanılan Ulu Yol'a (Kayseri-Adana Konya yolu) buradan Koramaz (Bünyan'ın batısında eski nahiyeye) hududuyla Orta Viran'a, Alâeddin Hanı denilen Sultan Hanı'na, oradan da Gedük (Gemerek çevresinde) hududuyla Çubuk'a ulaşır Sivas'a kavuşmaktadır. Yine başka koldan Budak Özü (metinde Buladı Özi) üzerlik (Yüzerlik) köyü, Rumdeğın (Felahiye, metinde Rumgene) ve Akdağ'dan yine Çubuk'a ulaştırılır. Bu arada sınırın Kızılırmak (Kızılcaırmak) üzerinden geçtiği de belirtilir. Burada verilen arazi, dağ tepe, pınar ve çaylar ancak belki yerinde dolaşarak tespit edilebilir. Sınır bütün teferruatıyla yazılmış gibi ama oldukça karışık olarak kaydedilmiştir.

Ancak aynı tarihli, yani 1484 tarihli tahirde Dulkadırlılarla Osmanlıların müşterek bir hayli köy ve mezraları kaydedilmiştir. Bu kayıtlar biraz daha durumu vuzuha kavuşturmaktadır. Osmanlı ile Dulkadırlıların müştereken sahip oldukları ve gelirlerini müştereken aldıkları köy, mezra ve cemaatler de şunlardır:

S. 14-15 Tomarza köyü, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasıl 13556, Dulkadırlı hissesi: 6778.

S. 15-16 Sömengah köyü, Yörükân, Göstere'ye tabi, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek

S. 16- Güllice mezrası ile birlikte divani hasıl 3264, Dulkadır hissesi 1632.

S. 16-17 Ağcain Köyü, Mervana (Nurvana) ya tabi, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 1589, Dulkadır hissesi: 795.

S. 17-18 Palas (Gölova) köyü, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 11355, Dulkadırlı hissesi: 5678

S. 18- Şavlak Köyü, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 2421, Dulkadırlı hissesi: 1210

S. 19-Sultan Hanı köyü, Malikânesi ve Divanisi Dulkadırlı müşterek Divani ve Malikâne hasılı 4180, Dulkadırlı hissesi: 2090

S. 34- Göstere'ye tabi Kevni Mezrası Cemaati, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek Divani hasılı 2365, Dulkadırlı hissesi 1183.

S. 34- Göstere'ye tabi Cevni Köyü Yörükân Cemaati, Divanisi Dulkadırlı ile müşterek, Divani Hasılı 1974, Dulkadırlı hissesi: 987

S. 35- Göstere'ye tabi Lökde Yörükân Cemaati ve Sühan Cemaati Divanisi Dulkadırlı ile müşterek, Divani hasılı 1890, Dulkadırlı hissesi.

S. 35- Göstere'ye tabi Aşağı Marason (Maraçak) köyü Yörükân Cemaati, Divani hissesi 2400, Dulkadırlı hissesi: 1200.

S. 35- Göstere'ye tabi Yukarı Marason (Maraçak) köyü Yörükân Cemaati (Divanisi Dulkadırlı ile müşterek, Divani hasılı 1973, Dulkadırlı hissesi 986.

S. 36- Haziri (Hıznızı) Köyü gayrimüslimleri, iki baştan Dulkadırlı ile müşterek, Defter-i Köhne'ye göre, (vergi) yekunu 3175, Dulkadırlı hissesi: 1586.

S. 58- Mezra-i Maderun tabi-i Gömülgen. Timar Divani i Dulkadırlı ile müşterek. Divani hasılı: 1353, Dulkadırlı hissesi: 676.

S. 62'de, Gömülgen'in iki baştan (divani-malikâne) Mekke-i Şerife vakıf olduğu hâlde, Türkmen (Dulkadırlı) müdahale ederek ancak gelirin üçte birini vakfa verdikleri kaydı bulunmaktadır.

S. 64- Bahis konusu hududun yazılı olduğu defterde geçen mezzalar ve kışlak ki Defter-i Köhne'de zikrolunmuştur, öşrü Kayseriyye'ye verile diye kaydolunmuştur. Bazıları şunlardır: Sarioğlan Suyu (Kızılırmak?) kenarındaki Gedük ve Çubuk mezzaları, Kılğuzlu kışlağı, Kehirbağı kışlağı, Anuk kışlağı.

S. 64- Malya Ovası Mezzaları Bu mezzalardan, bazıları ki timardır, tamamı Köhne Defterde gelirlerden, kışlak ve yaylak vergilerinden diye toplam elli bin akçe kaydolunmuştur. Sancak Beyinden ve sipahilerden soruldu. Tarif ettikleri timar kaydolundu. Amma çoğunluğunu Dulkadırlı tasarruf ettirmez dediler ve Köhne Defter'de yazılan hasıllattan hiçbir miktar tasarruf olunmamıştır diye Sancak Beyi'nin adamları yemin ettiler. Çoğunluk dahi tasdik ettiler.

S. 65- Defter-i Köhne'de kayıtlı olan Dulkadır oğlu Şehsuvar Bey'le müşterek köylerin isimleri: Şavlak köyü, Hadrun köyü, Pala köyü, Tomarza köyü, Hıznızı köyü, Sultan Hanı köyü, Ağcain (Akır) köyü, Kevni Yörükleri köyü, Kızılviran Mezzarası, Cevni Yörükleri Cemaati, Sömengah Yörükleri Cemaati, Aşağı Marason Yörükleri Cemaati, Yukarı Marason Yörükleri Cemaati, Sosun Yörükleri Cemaati.

Bütün bu kayıtlardan Kayseri'deki Dulkadırlı-Osmanlı sınırı az çok anlaşılmaktadır. Bu sınır yukarıda müşterek verilen yerlerden geçmektedir. Yani Develi ve çevresi Osmanlıda kalacak şekilde Kabak Şeyh (Kabaktepe olabilir) Tomarza (Göstere nahiyesinin merkezi), Talas ve çevresini Osmanlı'da bırakacak şekilde Maraçak ve Sosun (yeni adı Orta kavak), Bünyan (o zamanki adı Sarımsaklı'nın dâhil olduğu Koramaz nahiyesini Osmanlı tarafında bırakacak şekilde Sultan Hanı Palas (yeni adı Gülova), Malya nahiyesini Osmanlıda bırakacak şekilde Üzerlik üzerinden şimdi Sivas'ta olan Gedik (Gemerek) ve Çubuk (Yeni Çubuk)'a ulaşmaktadır. Ancak yukarıda doğrudan verilen sınır tespiti çok teferruatlı ve çok karışıktır. Tomarza ve çevresi müşterek olduğu hâlde sınırın çok güneyindeki Omuzu Güçlü Zaviyesi, Karataş nahiyesi, Karahisar Yolu ve İncesu'ya kadar inmesi anlaşılır gibi değildir. Bu durumu şöyle izah edebiliriz:

Şehsuvar Bey 1466 başında henüz Karamanlı Beyliği ortadan kaldırılmamış ancak Kayseri merkezi ve yanındaki Saykalan Hisarı, Fatih ve Karamanlı Pir Ahmed arasındaki anlaşma ile Osmanlılara geçmiş iken bu tespit yapılmıştır. Aynı yıl yani 1466'da Fatih, Karamanlı ülkesini

baştan başa ele geçirip bu beyliği ortadan kaldırıncaya¹⁶ Kayseri'de artık Karamanlı sınırı kalmamış Dulkadırlılarla Osmanlılar arasındaki sınır ortaya çıkmıştır. Bunun için de yeni düzenlemelerle işte bu müşterek bölgelerden geçen Dulkadırlı-Osmanlı sınırı gerçekleşmiştir. Yani 1476 yılında yazılan Defter-i Köhne'deki kayıtlar Kayseri'deki Osmanlı, Dulkadırlı-Karamanlı sınırını, 1484 tahririndeki müşterek yerler ise Dulkadırlı-Osmanlı sınırını göstermektedir.

Yine II. Bayezid Dönemi'nde 1500 tarihinde yapılan ikinci tahrirde 1484 tarihli defterden (hatta Köhne Defter'den) naklen aynı sınıname ve Şehsuvar Bey'le müşterek köyler, mezarlar, kışlaklar ve cemaatler kaydedilmiştir.¹⁷ Aynı defterde diğer müşterek köy ve mezarlar olan Göstere'ye tabi Tomarza köyü (s. 94), Cevni (s. 138) ve Kevni (s. 142) mezarları Marason kışlağı, (s. 138), Aşağı Marason cemaati (s. 83) ile Palas köyü (s. 92) ve Sömengah kışlağı (s. 139) kaydedilmiştir.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. II, s. 89

¹⁷ İnbaşı, *1500\Hicri 906) Tarihli Kayseri Tapu Tahrir Defteri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No. 59; Kayseri 2009, s. 154-155.

XV. ASIRDA KAYSERİ

Türk-İslam devirlerinde sırasıyla Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Eretnalılar idaresi altında, Türkler öncesi devirlerde olduğu gibi önemli bir merkez olarak varlığını sürdüren Kayseri'nin Eretnalılar Devleti'ni ele geçirip kendi adı ile idareye devam eden Kayseri Kadısı Burhaneddin Ahmed'in H. 800/M. 1398 yılında öldürülmesi üzerine, Osmanlılara, Yıldırım Bayezid'e geçmiş olduğu malumdur. Kadı Burhaneddin'in yeğeni olup, Kayseri Bey'i olarak onun adına Kayseri'yi idare eden Şeyh Müeyyed'in,¹ Karamanoğlu Alâeddin Bey'in kışkırtması üzerine dayısına karşı Kayseri'de başlatmış olduğu isyan hareketinin bastırılmasında ve tarafların anlaşılmasında rol oynayan, Kadı Burhaneddin'in emirlerinden, Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu Kara Yülük Osman, vasıta olduğu anlaşma şartlarına uymamıştır. Şeyh Müeyyed'i öldürten Kadı Burhaneddin'le arasının açılması ve yapılan muharebede Kadı'yı öldürmesi üzerine Sivas'ta toplanan devlet ricali, önce Kadı Burhaneddin'in yerine Alâeddin Ali Bey'i (diğer adı Kadı Zeynel Abidin) getirmek istemişlerse de Akkoyunlulardan çekindikleri için Osmanlılara geçmeyi daha uygun bulduklarından Yıldırım Bayezid'e müracaatla ülkelerini ona teslim etmişlerdir. Böylece Kayseri ilk defa Osmanlılara geçmiş oldu.²

Bu tarihten dört yıl sonra Yıldırım'la Ankara'da karşılaşacak olan Timur, Sivas üzerinden gelerek Kayseri'ye girmiş³, 1402 yılında Ankara Muharebesi'nde Yıldırım Bayezid'i esir ve mağlup ettikten sonra Bursa'ya gelerek burada Osmanlıların esiri olan Karamanoğlu II. Mehmed'i serbest bırakmış ve ona Kayseri de dâhil olmak üzere Osmanlıların almış olduğu eski Karaman Beyliği topraklarını geri vermiştir.⁴ Karamanoğlu II. Mehmed de şükran borçlu olduğu ve yüksek hâkimiyetini tanıdığı Timur adına, Osmanlılar başta olmak üzere Anadolu'daki diğer beylikler gibi kendisine ait bazı şehirlerde ve Kayseri'de gümüş sikkeler (akçe) bastırmıştır.⁵

Böylece ilk defa Karamanoğlu hâkimiyetine giren Kayseri'ye, Karamanoğlu ailesinden Şeyh Çelebi'nin vali olarak tayin edildiğini, onun H. 809/M. 1406 yılında ölen oğlu Osman Çelebi'nin, Kayseri Müzesi'nde bulunan mezar taşından anlıyoruz.⁶ Şeyh Çelebi'nin babası olan Davud Bey'in de Karamanoğlu-Eretna-Kadı Burhaneddin Beylikleri arasında, Kayseri ve civarında meydana gelen mücadeleler esnasında, meşhur Karamanoğlu Destanı olan Şikarî Tarihi'nde bahsi geçmektedir.

Kayseri'nin Karamanoğulları elinde bu ilk dönemde ne kadar kaldığı belli değildir. Ancak Kayseri İç Kalesi'nin doğu iç kapısının arka cephesinde bulunan H. 814/M. 1411 tarihli tamir

¹ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Hazırlayan Kemal Göde, Ankara 1982, s. 143-146.

² Hoca Sadeddin Efendi *Tacüt-Tevarih*, Sadeleştiren İ. Parmaksızoğlu, C. I, s. 160; *İslam Ansiklopedisi*, Kayseri maddesi.

³ Uzunçarşılı, age., C. I, s. 165; İsmail Hami Danişmend, *İzablı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İst. 1961, C. I, s. 129.

⁴ Uzunçarşılı, C. I, s. 169; Danişmend, C. I, s. 137.

⁵ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 532; M. Çayırdağ, Timur, Yıldırım Bayezid'in Oğulları ve Bazı Beylikler Adına Basılan Akçelerden Oluşan Kayseri Müzesi'nde Bir Define, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 45, s. 57-84.

⁶ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar taşları, *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, İst. 1984, s. 34, s. 514, 515.

kitabesi, bu tarihte şehrin Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmed Bey'in oğlu Hasan Bey'in elinde olduğunu göstermektedir.⁷ Demek ki 1402 yılında Timur'un vefatı ile himayesiz kalan bu beylikten, Maraş-Elbistan'da kurulmuş bulunan ve merkezleri orası olan, Mısır Memlûklü Devleti himayesindeki diğer beylik Dulkadiroğulları'nın eline geçmiştir. Bu tarihte Dulkadiroğulları'nın başında Nasireddin Mehmed Bey bulunuyordu. Oğlu Hasan Bey'in Kayseri'yi babası adına elde tuttuğu anlaşılmaktadır.

Dulkadiroğulları'nın da Kayseri'ye ne kadar süre sahip oldukları belli değildir. İç Kale'nin güney kapısı (Arslanlı Kapı) yakınındaki ilk müdafaa hattı üzerinde bulunan kırık ve eksik kitabe Karamanoğlu Şeyh Çelebi ve oğlu Sevinç Demir'in Dulkadiroğulları'ndan şehri geri aldıklarını ifade etmektedir.⁸ Ancak bu hadisenin tarihi, kitabenin kırık kısmı ile birlikte kaybolmuştur. Şeyh Çelebi, oğluna Temir ismini herhâlde şehri kendilerine ilk defa veren Timur'a şükran olarak koymuştur.

Mısır Memlûklü Sultanlığı'na ait Tarsus'un, Ramazanoğlu Ahmed Bey ile birlikte Karamanoğlu Mehmed Bey tarafından zapt edilmesi üzerine Memlûk Sultanı Melik Müeyyed Şeyh H. 823/M. 1419 yılında, Anadolu'ya oğlu İbrahim kumandasında büyük bir kuvvet göndererek Karamanlılara ait Kayseri Kalesi'ni, şehrin valisi Şeyh Çelebi'nin kaçması üzerine fethetti ve kendilerine tabi olan Dulkadiroğlu Nasireddin Mehmet Bey'e verdi.⁹ Bu hadise Şikarî Tarihi'ne de aksetmişti. Burada yanlışlıkla Şeyh Çelebi yerine babası Davud Bey'in ismi yazılarak bunun Şamiler (Memlûkler-Dulkadiroğulları) önünden kaçıp Larende'ye (Karaman) geldiği kayıtlıdır.¹⁰ Mehmet Bey'in de bu hadise üzerine şükranlarını belirtmek üzere, Memlûk Sultanı namına Kayseri Kalesi kapılarından birinin üzerine bir kitabe koydurduğu, Aynı Tarihi'nde belirtiliyor ise de bu kitabe bugün mevcut değildir.

Bu hadiseden sonra Karamanoğlu Mehmed Bey ve Ramazanoğlu İbrahim Bey Kayseri'yi tekrar ele geçirmek isteyerek, Kayseri civarında Dulkadiroğlu Mehmed Bey ile muharebeye tutuştularsa da hezimete uğrayarak, esir olan Mehmet Bey, Dulkadiroğlu tarafından Kahire'ye gönderildi.¹¹

Nasireddin Mehmed Bey Kayseri'yi karısı Mısır Hatun ile birlikte idare ediyor, o olmaz ise şehirde sadece Mısır Hatun kalıyor idi ki Kayseri'de bunun benzerini, bu hadiseden 100 yıl kadar önce, 1350'lerde şehirde tek başına bulunan ve meşhur seyyah İbni Batuta'yı sarayında kabul eden, Eretna Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eretna'nın zevcesi, "Ağa" diye anılan Toğa (Doğa) Hatun'da (mezar kitabesinde ismi Suli Paşa Hatun olarak geçmektedir) görmekteyiz. Nasireddin Mehmed Bey Mısır Hatun namına Kayseri'de H. 835/M. 1432 yılında, halk arasında "Şamiler" ismi ile de anılan Hatuniye Medresesi'ni yaptırmıştır.¹² Şamilerden kasıt, yukarıda geçtiği üzere

⁷ *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 532.

⁸ Kayseri'de kitabelerinden, s. 533.

⁹ Arifi, *Maraş ve Elbistan'da Zülkadıroğulları Devleti*, TOBM, sene 1331, s. 373; Kayseri Şehri, s. 150; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ank. 1969, s. 19, 71; İ. A. Dulkadırlılar Maddesi.

¹⁰ Şikarî'nin *Karamanoğulları Tarihi*, Terc. Mesud Koman, Konya 1946 s 44, 145.

¹¹ Arifi, s. 372, N. 2; *Kayseri Şehri*, s. 151, 152, İ. A. Karamanlılar maddesi.

¹² *Kayseri Şehri*, s. 147, 148; *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 534; A. AkifTütenk, Ank. 1954, s. 80-83; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İst. 1972, C. 11, s. 149.

Suriye'ye (Şam) de sahip bulunan Memlükler'in müttefiki Dulkadıroğulları'dır. Karamanoğlu Mehmed Bey'in H. 826/M. 1423 yılında vuku bulan ölümünden sonra Karaman Beyliği'ne geçen İbrahim Bey, Memlükler tarafından Dulkadıroğulları'na verilen Kayseri'yi, Memlüklere vermekte olduğu vergiyi ileri sürerek Sultan Barsbay'dan geri istemişti. Bu sırada Maraş'ta aile arasında çıkan mücadele neticesinde Mısır'a esir olarak götürülen Nasıreddin Mehmed Bey'in oğlu Feyyaz'ı kurtarmak üzere Mısır'a giden Mehmed Bey'in zevcesi Mısır Hatun'un, Sultan'a Kayseri'nin anahtarlarını teslim etmesi üzerine, Sultan Kayseri Valiliğine Mehmed Bey'in diğer oğlu Süleyman'ı tayin edip, Karamanoğlu'na şehrin Dulkadıroğullarına verilmesinin çok zaman olmadığını ileri sürerek red cevabı vermişti. Bunun üzerine o sırada Osmanlı taraftarı olan İbrahim Bey Kayseri'ye yürüyerek 1435 nisanında (839 Şevval) burasını zapt etti. Bu hadise Osmanlılarla Memlüklerin arasını açtı.

Memlüklerle bir fidye meselesi yüzünden arası açılan Dulkadıroğlu Mehmet Bey, Kayseri'nin Karamanlılardan alınıp kendisine verilmesi için oğlu Süleyman'ı Osmanlı Sultanı II. Murad'a gönderdi. II. Murad da Kayseri'den sonra Amasya'yı da muhasaraya kalkışan Karamanoğlu üzerine, Süleyman Bey'e Tokar Sancak Beyi ve başka kuvvetleri de katarak gönderdi ise de Memlüklerin bu sırada müttetikleri olan Karamanoğulları'na yardıma gelmeleri üzerine şehrin muhasarasından vazgeçildi. Karamanoğulları'nın bu dönemde ilk Kayseri Valisi'nin aileden olan Şeyh Çelebi'nin oğlu Emir Musa'nın olduğunu, yine Kayseri Müzesi'ndeki bir mezar taşından öğreniyoruz.¹³

1463 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey vefat edince oğulları arasında taht kavgası başlamış, bunlardan Pir Ahmed ve İshak beyler Osmanlılara, Fatih'e müracaat etmişler, Fatih'de halasından doğma Pir Ahmed'e yardıma karar vermiştir. İshak ise bunun üzerine Akkoyunlu Uzun Hasan'a müracaat edip, onun bu sırada Kayseri dâhil bir kısım Karaman şehirlerini ele geçiren Dulkadıroğlu Melik Arslan (eski adı Mansucun, yeni adı Yeşilyurt olan köyde adına, kitabesiz, kubbeli bir mescit bulunmaktadır.) üzerine yürüyüp Karaman Beyliği'ni istila etmesine sebep olmuştur. Pir Ahmed'de Fatih'in yardımına karşılık ona Kayseri ve yakınındaki Seykalan Hisarı'nı (Kayseri'nin güney batısında, Yılanlı Dağ'ın güneyinde, eski Kayseri-Niğde yolunu kontrol eden bir tepenin üzerinde) ve bazı Karaman şehirlerini verdi. Fatih de buraları H. 869/M. 1464 yılında teslim aldırdı ve Pir Ahmed'in Karaman Beyi olmasını sağladı.¹⁴ Pir Ahmed'in H. 870/M. 1465 yılında Kayseri Kalesi'ni Fatih adına tamir ettirdiğine dair Kayseri Kalesi kapılarında iki kitabesi bulunmaktadır.¹⁵ Kalenin güney iç kapısı üzerindeki sekiz mısralık Farsça manzum kitabesinin tercümesi şöyledir:

*Rum (Anadolu) hükümdarının nazar kulması üzerine
Kayseri Kalesi mamur oldu
O Han'ın adı Mehmed'dir.
Saadet evi Bağdat gibi olsun*

¹³ Kayseri'de Selçuklu ve, 518-50.

¹⁴ *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Yay, Nihal Atsız, İst. 1970, s. 189; *Kayseri Şehri*, s. 153, 154; A. S. Erzi, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar, *Bellekten*, S. 70, s. 214, 216; *Osmanlı Tarihi*, C. 11, s. 89.

¹⁵ *Kayseri Şehri*, s. 153; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, İst. 1974, C. IV, s. 89.

*O'nun bendesi Pir Ahmed'in eliyle
Bu bina tamamlandı
Eğer hicri tarihini bana sorarsan
Sekiz yüz yetmiş yıldır*

Ancak Pir Ahmed Fatih'e verdiği sözde durmadı ve ona verdiği yerlerin bazısını geri alma teşebbüsüne girişti. Bunun için de yardım almak üzere Akkoyunlu Devleti'nin meşhur hükümdarı Uzun Hasan'a yanaştı. Bunun üzerine Fatih, Karaman Beyliği'ni istila edip bu devleti ortadan kaldırarak, burayı kendisine bağlı eyalet hâline getirip valiliğini oğlu Şehzade Mustafa'ya verdi ve Kayseri dâhil eyaletin ilk tahriratını yaptırdı (bu tahrir defteri II. Bayezid zamanında yapılan ikinci tahrirde Defter-i Köhne olarak geçmektedir, H. 881/M. 1476 yılında Hasan Bey de bu müracaat üzerine Osmanlı şehri Tokat'ı feci şekilde yağmalayıp, Kayseri başta olmak üzere bütün Karaman ilini istila ettirdi, ancak kuvvetleri Şehzade Mustafa kuvvetleri karşısında bozularak çekildiler. Bu hadise Osmanlılar'la Akkoyunlular'ı karşı karşıya getirmiş ve nihayet iki Türk devleti arasında Otlukbeli Meydan Muharebesi vuku bulmuş (1473); muharebede Akkoyunlular mağlup olmuş ve neticede tarih sahnesinden silinerek yerlerine İran'da Şii Safeviler ve Şah İsmail halef olmuştur.

Uzun Hasan kuvvetlerinin Kayseri muhasarası karşısında, şehrin halkının teslim olmayarak kale içinde müdafaaya çekilip Akkoyunluları uzaklaştırmaları sebebiyle Fatih, Kayseri halkını vergiden muaf tutmuştur. Fatih, aynı şekilde hocası Akşemseddin'in Kayseri'deki halifesi Şeyh İbrahim Tennürî evladına da vergi muafiyeti fermanı vermişti.

Böylece ikinci defa ve artık kati olarak Osmanlılar eline geçen Kayseri'de yukarıda zikredildiği gibi "Vilayet-i Karaman Livay-ı Kayseriye ve İçil" olarak ilk tahrir ve kanunname yapılmış, şehirde Osmanlı eserleri görülmeye başlanmıştır. Bugün İç Kale içinde Fatih'e ait olduğu belirtilen tek kubbeli küçük bir mescit bulunmakta, Fatih'in Kayseri'de vakıfları ve vakfiyesi olduğu belirtilmekte ise de bu hususta bir vesika ele geçmemiştir.¹⁶ Fatih'in yerine geçen oğlu II. Bayezid, Akşemseddin'in müridi ve Kayseri'deki halifesi, Fatih'e eser takdim eden Şeyh Tennürî'nin Kayseri'deki türbesini yaptırmış¹⁷, bu devirdeki Kayseri Valisi (Beyi) Mustafa Bey de 1497'de Kayseri Bedesteni'ni inşa ettirmiştir.¹⁸ Yine II. Bayezid H. 906/M. 1500 yılında Kayseri'nin ikinci tahririni ve kanunnamesini yaptırdı ayrıca Dulkadıroğulları ile olan sınırlarını tespit ettirdi. Bu sırada Maraş ve Yozgat'ta (Bozok) bulunan Dulkadıroğulları şehrin çok yakınlarına kadar olan bütün Zamantı bölgesine sahip bulunuyorlar ve buralarda birçok vakıf meydana getiriyorlardı. 1500 yılında yapılan bu ikinci tahrire göre şehrin kale kapılarına göre taksim edilmiş mahalleleri şunlardı: **Boyacı Kapısı'na (şimdi yıkılmış olup Düvenönü ile Kiçi Kapı arasında bulunuyor idi) tabi mahalleler:** Sultan Camii (Ulu Cami veya Cami-i Kebir) Mahallesi, Tokacı, Mumcu

¹⁶ Kazım Özdoğan, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1948, C. I, s. 35. Vakıflar Kayseri Bölge Müdürlüğü kayıtlarında bu cami "Ebulfeth Sultan Mehmet Cami-i Şerif Vakfı" olarak kayıtlıdır.

¹⁷ *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları* s. 544-545; Mehmet Çayırdağ, Şeyh İbrahim Tennürî evladına ait şecere (sofra) bulundu, *Kayseri Erciyes Dergisi*, Kayseri 1980, S. 25, s. 1-3, Çayırdağ, Şeyh İbrahim Tennürî'nin yaşadığı devir, *Erciyes Dergisi*, s. 71, s. 7-10.

¹⁸ *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 545-548.

Halil, Güllük Mescidi, Hacı İvaz, Merkebcı Mescidi (Katıroğlu), Sasık, Gürcü, **Kiçi Kapı'ya tabi mahalleler**: Tutak, Lala (Lale) Camii, Devecıyan, Eslem Paşa (Ahi Mahmud), Ekmel, Karanu Dere, Emrem Mescidi (Emir Sultan); **Sivas Kapısı'na tabi mahalleler**: Köşk Medresesi, Neseb Hatun, Debbagin (Tabaklar), Ahi İsa, Bayram Bey Mescidi (Mescit Mollaođlu Konağı ve Seracceddin Medresesi güneyinde idi), Huand Camii; **Meydan Kapısı'na (İç Kale ile Bürüngüz Camii arasında idi) tabi mahalleler**: Yenice, Kapan, Yalman, Pervane Mescidi, Hasbeğli, Köse Danişmend, Hacet Mescidi, Kürtler, Kelenderhane; kale kapılarından başka olarak bir kısım da **Lala (Lale) Camii'ne tabi mahalleler** olarak ayrılanlar vardır. Bunlar da: Tosoğlu, Konuklar, Varsak, Hurrem Çavuş ve Tac-ı Kızıl'dır. Bütün bu mahallelerde muaflar hariç 1575 vergiye tabi hane bulunmakta idi. Ayrıca 62 Rum ve 268 Ermeni hanesi vardı.

YASEMİN DEMİRCAN (ÖZIRMAK)'IN “TAHRİR VE EVKAF DEFTERLERİNE GÖRE KAYSERİ VAKIFLARI” İSİMLİ ESERİ

Gâzi Üniversitesi Araştırma Görevlisi Yasemin Demircan'ın yüksek lisans tezi olan ve ismi yukarıda geçen eserini IX. Vakıf Haftası münasebeti ile Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü olarak yayınlamış bulunmaktayız. Bu yayınımızı matbaasında, imkân nispetindeki yardımları ile basan o zamanki Erciyes Üniversitesi yetkililerine teşekkürlerimi özellikle belirtmeliyim. Eser hakkında hem tanıtıcı ve hem de gerekli tenkitleri yapmak üzere bir çalışmayı düşünürken X. Vakıf Haftası münasebetiyle, 9.12.1992 günü yine Erciyes Üniversitesi'nde tertiplenen panel bu düşüncemizi gerçekleştirmemize vesile olmuş ve bu tebliği kaleme almış bulunuyoruz.

Kitap orta boy ve 114 sayfadan ibaret olup, sırasıyla kısaltmalar, içindekiler, önsöz, giriş, vakıf defterlerindeki Kayseri vakıflarının kayıtları, I. bölüm, tarihî kimliği tespit edilebilen vakıflar, II. bölüm tarihî kimliği tespit edilmeyen vakıflar, bibliyografya, kaynaklar ve son sözden ibarettir. Tezin içindekiler kısmı baskı sırasında kısaltılmıştır. Şimdi eseri sayfa sayfa ele alarak düşüncelerimizi belirtmeye çalışalım:

Demircan, eserinin giriş kısmında (s.1) Kayseri tarihini özetlemiştir. Burada Halil Edhem'den naklen şehrin eski isminin Mazaka veya Eusebia olduğunu belirtmiştir. Şehrin en eski ismi Mazaka iken MÖ 163-130 yılları arasında şehir ve çevresini içine alan Kapadokya bölgesinin kralı olan V. Ariarates'in unvanı Eusebes'e izafeten Eusebeia adını almış, nihayet son Kapadokya kralı Arkelaos zamanında, MÖ 12-9 yılları arasında Roma İmparatoru Kaisar Avgustus'un şerefine Kaisareia olmuştur.¹

Yine s. 2'de Melik Danişmend Ahmet Gâzi'nin Kayseri'nin ilk valisi olduğu yazılmış ve onun ölümü üzerine yerine Gümüş Tigin Gâzi'nin geçtiği belirtilmiştir. Melik Danişmend Ahmed Gâzi, Orta Anadolu'yu, dolayısıyla Kayseri'yi, Malazgirt Zaferi'nden sonra Bizans'tan fetheden ve burada ismi ile kurulan Danişmendli Devleti'nin ilk hükümdarıdır ve Gümüş-Tigin de onun Türkçe ismidir. 1105 yılında ölümü üzerine, yerine oğlu Melik Emir Gâzi geçmiştir.² Bu hükümdarın mezarı Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinin Melik Gâzi köyündedir.

Demircan'ın 1193 tarihli Hoca Hasan Medresesi'nden eski olduğunu zannettiği Hasan Bey Zaviyesi üzerinde aşağıda durulacaktır. s. 3'te belirtildiği gibi I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kayseri'de Ulu Cami, Danişmendli Hükümdarı olan Yağlıbasan tarafından değil, onun oğlu Selçuklu Emiri Muzaffereddin Mahmud tarafından tamir edilmiştir.³

¹ Nezahat Baydur, *Kültepe (Kaneş) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İst. 1970, s. 77-83.

² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 112 vd; Mehmet Eskioğlu, Mehmet Çayırdag, *Melik Gâzi Türbesi Rebberi ve Danişmendlilerin Kayseri'deki Eserleri*, Kayseri 1987, s. 5.

³ Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, Haz.: Kemal Göde, Ank. 1982, s. 46. 4. a. g. e.,s. 104, Turan, s. 440-441.

Kayseri'nin en felaketli günleri olan 1243 yılındaki Moğol istilasında şehri savunan emir Şemseddin değil, Samsameddin Kaymaz'dır.⁴ Moğol istilasının 1245'e kadar sürdüğü ifadesi de yanlıştır. Anadolu'da Moğol istilası, Moğolların son Anadolu Valisi Alâeddin Eretna'nın onlara karşı istiklalini ilan ederek, Orta Anadolu'da Eretna Devleti'ni kurmasına kadar yüzyıl (Karanbük Savaşı 1343) devam etmiştir.

Kayseri 1402 yılında Karamanoğullarına geçmiş ancak 1411 yılında Dulkadiroğlu Hasan Bey şehri bunlardan ele geçirmiştir. Karamanoğulları az sonra şehri geri almışlar, 1419'da da Dulkadiroğulları tekrar sahip olmuşlardır.

Şehir 1464 yılında Karamanoğulları'ndan anlaşma ile Osmanlılara Fatih'e geçtikten sonra, tekrar Dulkadiroğulları'na geçmiş olması söz konusu değildir. Dulkadiroğulları'nın şehrin doğusunda, çok yakınındaki arazi de dâhil olmak üzere Maraş ve Yozgat çevresindeki ülkelerine sahiplikleri Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'ne kadar devam etmiştir. Şehir ve batısı Fatih'e geçişinden itibaren kati olarak Osmanlılarda kalmıştır. Nitekim Fatih adına kale içinde bir cami yeniden inşa edildiği gibi, M. 1476 yılında da ilk Osmanlı tahriri yapılmıştır.⁵ Şehirde kendisi gibi Akşemseddin'in müridi olan meşhur şair mutasavvif Şeyh İbrahim Tennûri ve evladı vergiden muaf tutulmuş, Şeyh'in türbesi II. Bayezid tarafından yapılmıştır.

Yasemin Demircan'ın eserinin konusu H. 906/M. 1500 ve H. 992/M. 1584 yılında yapılan iki vakıf tahriridir. Kayseri'ye ait bu tahrirler Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğünde 565 ve 584 numaralarla kayıtlı Konya (Karaman) Evkaf defterlerindedir. Yine Kayseri'nin 1584 tarihli genel tahrir defteri aynı arşivde 136 numarayla kayıtlı bulunmaktadır. Bu husustan Demircan eserinin giriş bölümünde kısaca bahsetmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Kayseri'nin ilk tahriri H. 881/M. 1476 yılında Fatih Devri'nde yapılmıştır; Daha sonraki tahrir defterlerinde Defter-i Köhne olarak kayıtlı bulunan bu defter maalesef bugüne kadar gelememiş ve kaybolmuştur. Bu ilk tahrirde herhâlde Kayseri vakıfları da kayıtlı idi. Nitekim Kayseri'nin o tarihlerde bağlı olduğu Konya (Karaman) vilayetinin yine aynı tarihte yapılan evkaf tahririne Kayseri dâhil edilmemiştir. Bu tahrirde Konya, Larende (Karaman), Anduğu, Develü, Karahisar (Yeşilhisar), Ürgüp, Ereğli, Aksaray ve Koçhisar Evkafına ait kayıtlar bulunmaktadır.⁶ Görüldüğü gibi defterde Kayseri'ye bağlı Develi ve bugünkü adı Yeşilhisar olan Karahisar'ın o tarihteki vakıflarını bulmak mümkündür.

Kayseri'nin ikinci ve elimizde en eski tarihli defteri bulunan tahriri H. 906/M. 1500 yılında II. Bayezid Devri'nde yapılmıştır. İstanbul Başbakanlık arşivinde, 20 numarada kayıtlı bulunan

⁴ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, s. 13, 532, 533.

⁵ Mehmet İnbaşı bu tarihi "XVI. yy Başlarında Kayseri" isimli eserinin L sayfasında 876/1474 gibi verirken, 20 ve 32. sayfalarında Uzunçarşılı'dan naklen 1476 olarak vermektedir. Doğrusu 1476 olmalıdır. Birinci tarihin hicri ve miladi karşılıkları dahi yanlıştır. Taksim Belediye Kitaplığında, Muallim Cevdet kitapları arasında H. 888'de Haydar Çelebi'nin yazdığı Kayseri Evkaf Defterlerinden bahsedilmiştir. Bu tarih de herhâlde H. 881/M. 1476 olmalıdır. Konumuzla ilgili çok mühim bir bilgi olan bu hususun tahkiki gerekir.

⁶ Prof. Dr. Feridun Nazif Uzluk, *Fatih Devri'nde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi*, Ank. 1958, s. 9.

bu defter yine aynı arşivde H. 926/M. 1520 yılında yapılan tahririn icmali olan ve 387 numarada kayıtlı defterle birlikte Mehmet İnbâşî tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanıp 1992 yılında Kayseri Kültür Müdürlüğü tarafından neşredilmiştir. Görülüyor ki Kayseri'nin 1500 yılında arazi tahriri yapılırken, aynı yılda Konya vilayetinin de genel evkaf tahriri yapılmıştır. Tabii Kayseri'nin de bu vilayete bağlı sancak olması sebebi ile genel tahrir sırasında burasının da evkaf tahriri yapılmıştır. 1520'den, Ankara Tapu Kadastro arşivinde 136 numaralı defteri bulunan 1584 tarihindeki tahrir kadar Kayseri'nin başka tahririnin yapıp yapılmadığı bizce malum değildir.⁷ 1584 yılında da 1500 yılında olduğu gibi Kayseri'nin hem arazi ve hem de Konya vilayetine dâhil olmak üzere evkaf tahririnin yapıldığı anlaşılmaktadır. İnbâşî'nin yukarıda bahsi geçen eserinde, 1500 ve 1520 tarihlerindeki tahrirlerde vakıfların da kayıtlı olduğu görülmektedir. Ancak eserde vakfi yapanların isimleri yazılı değildir.

Demircan'ın eserinin 5. sayfasından itibaren, her iki tarihli vakıf kayıtlarına göre Kayseri'deki vakıflar tek tek akar gayrimenkulleri, gelirleri ve vergileri ile birlikte kaydedilmiştir. Bunlar sırasıyla:

(1500 ve 1584 tahrirlerinde müştereken geçenler)

Pervane Medresesi, Nasiriye Medresesi, Sahabiye Medresesi, Melik Mehmed Gâzi Medresesi, Hunat Hatun Camii ve Medresesi, Hoca Vatan Zaviyesi, (İnbâşî'nda Hoca Devlet), Köşk Medresesi, Darü'ş-şifa ve Medresesi, Hacı Davut Zaviyesi, Şeyh Çelebi Mescidi, Melik Mehmed Gâzi Türbesi, Türbehan-ı Sevinç Temur Oğlanları, Neseb Hatun Türbesi, Alameddin Kayseriye ve Hoca Ağa Zaviyesi, Zeynel Abidin Zaviyesi, Battal Mescidi, Hoca Kubeyir Zaviyesi, Ulu Bürüngüz Köyü Mescidi (Alameddin Kayseriye olarak anılır), Mermen ili (Meriman, Ilı Su Yuvalı yakınındaki Ahmet Hisarı yanında, Yekgöz Kaplıcası); Kayseri Kalesi (Ahmedek, 1584'te Kale Mescidi olarak geçmekte), Bostancı Çelebi Zaviyesi, Suyurgutmuş Hatun Zaviyesi (İnbâşî'nda Saburalmış), Celile Hatun Türbesi (İnbâşî'nda Huvanî Celil Hatun), Sultan Camii, Şeyh Hoca Evladı, Gesi'de Ahi İsa Zaviyesi, Emir Mahmud Evladı (Kızılköşk Suyu), Sarışeyhoğlu Zaviyesi, Seyyit Halil Zaviyesi, Ahi Devletyar Zaviyesi, Kenas Akarsuyu, Mevlevihane, Yalman Mescidi, Hacı Şadgeldi Zaviyesi, Eminüddün Mikail Zaviyesi, İslim Paşa Mescidi, Hacı Muhlisiddin Lala Hattatin Camii (buradan sonraki kayıtlar sadece 1584 tarihli tahrirde geçmektedir), Lala Medresesi, Güllük Şemseddin Camii, Kılıç Bey Camii (Hacı Kılıç), Hacı Emid Davud Hankah ve Zaviyesi, Celaleddin İsa Hankah ve Zaviyesi, Kutb-ı Afak Şeyh Ayvacık Zaviyesi, Sırçalı Zaviyesi, Hoca Saab Zaviyesi, Fukara Mescidi, Pervane Mescidi, Hürrem Çavuş Mescidi, Sahabiye Mescidi, Tabaklar Mescidi, Hasbek Veleddin Mescidi, Gendümciler Mescidi, Bayram Bey Mescidi, Ece Bey Mescidi, Hoca İzzeddin Mescidi, Hacıvaz Şah Mescidi, Yenicekapu'da Adem Mescidi, Akçakaya Mescidi, Hacı Mansur Mescidi, Ahi Ali Mescidi, Mancusun Mescidi, Hamzaoğlu Hacı Mescidi, Hudaverdi Mescidi, Hacı Hamzaoğlu Hacı Ali, Abdülkerim oğlu Hacı Emir, Zülkadıroğlu Alâüddevlî Beyoğlu Şahruh Bey, Pir Mehmed Paşa, Mustafa (kitapta burası okunamamış, s. 53)

⁷ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi'nin (Ank. 1986) 94. sayfası Not 1'de, 877/1472'de Akkoyunlu kuvvetleri Kayseri'yi muhasara etmişlerse de alamamışlar "Şehir halkı rastlık ve doğruluk ittikleri sebepten Sultan Mehmed, tabe serahu avarız ı divaniyeden muafname virmiş" kaydının, Başbakanlık Arşivi'nin No 68'deki Kayseri Defterininin 20. varakında bulunduğunu yazmaktadır.

Bey (Sultan Bayezid'in oğlu Sultan Şehinşah'ın Lalası, Bedesten Vakfı), Hızırbeğ kızı Şah Hatun (Kapan, PamukHanı), Hunat Hatun Türbesi, Kutlu Değın (Tekin) Hatun Türbesi, Şaban Dede Zaviyesi, Kiçi Celal Türbesi, Mercan Yusuf, Mercan Yusuf oğlu Aymirze, Hızırilyaslık, Çeşme, Gürcü Köprüsü (Sivas'ta), Abdülvahid Evladı, Şemseddin Çelebi evladı, Şeyh Kıvamüdden Evladı ve Şeyh İbrahim Evladı Şeyh Lütfullah, Alameddin Kayser Evladı, Hasan Kethuda Evladı, Hoca Küçük Ahmed Evladı, Şeyyad Abdi, Ahi Bedreddin Mahmud, Hacı Ahmed oğlu Hoca Muslihiddin, Hacı Hüseyin oğlu Hacı Hasan, Ramazanoğlu Halil Beyoğlu Emirülümera Piri Paşa (1584'te yaşıyor) vakıflarıdır.

Bu vakıflar İnbası'nın yayınladığı 1500 ve 1520 tarihli tahrirlerdeki vakıf kayıtları (s. 51-68) ile karşılaştırıldığında bazı farklılıklar görülmektedir. Demircan'ın yayınladığı ikinci tahrir 1584 tarihli olduğu için hâliyle 1520'den sonra tesis edilen vakıflar ilave edilmiştir. Ancak bunun yanında, tarih itibarı ile 1500 yılından daha eski birçok vakıf, ne Demircan'ın yayınladığı 1500 tarihli tahrir, ne de İnbası'nın yayınladığı tahrirlere girmiştir. Bu iki eserin birbirinde olmayan vakıflar şunlardır:

İnbası'nda olup Demircan'da bulunmayan vakıflar; Hacet Mescidi, Hacı İsa Mescidi, Mevlânâ Tusi Medresesi (Hacı Kılıç Medresesi, cami yok!), Tahiriye Medresesi (İnbası tarafından yanlış okunmuştur. Bu medrese Demircan'daki Nasıriye 'Hatuniye' Medresesi'dir. Zira her ikisinin de vakıf arazisi aynıdır, İspile, Küçük Bürüngüz), Hoca Kutbeddin Zaviyesi, Ali Fakih Zaviyesi, Hoca Mennah (Menar, Mennan?) Zaviyesi, Hoca Devlet (Hoca Vatan olmalıdır), Ebu İshak Zaviyesi, Alemdar Zaviyesi, İçcek (İncik?), Darü'z-zakirin, Tabağan, Haremeyn vakıflarıdır.

Demircan'da olup İnbası'nda olmayan vakıflar: 1500 tarihli defterde; Ali Cafer Zaviyesi, Hacı Davud Zaviyesi, Şeyh Hoca Evladı, Emir Mahmud Evladı, Kenas akarsuyu, 1584 tarihli defterde; Güllük Şemseddin Camii, Hacı Kılıç (Kılıçbeğ) Camii (İnbası'nda Mevlânâ Tusi Medresesi var, Camii yok), Hacı Davud Hangahı ve Zaviyesi, Kutb-ı Afak Şeyh Ayvacık Zaviyesi, Hoca Saab Zaviyesi, Fukara Mescidi, Tabaklar Mescidi, Ece Beğ Mescidi, Yenikapı'da Adem Mescidi, Ahi Ali Mescidi, Hamzaoğlu Hacı Mescidi, Hudaverdi Mescidi, Hacı Hamzaoğlu Hacı Ali, Abdülkerimoğlu Hacı Emir, Şahrüh Bey, Pir Mehmed Paşa, Mustafa Bey (Şeyhinşah'ın Lalası, Haçerli Sultan, Bedesten), Hızırbeğ kızı Şah Hatun (Kapan, Pamuk Hanı), Şaban Dede Zaviyesi, Mercan Yusuf oğlu Aymirze, Çeşme, Abdülvahid Evladı, Şemseddin Çelebi Evladı, Şeyh Kıvamüdden Evladı ve Şeyh İbrahim Evladı Şeyh Lütfullah, Alameddin Kayser Evladı, Şeyyad Abdi, Ahi Bedreddin Mahmud, Hacı Ahmed oğlu Hoca Muslihiddin, Hacı Hüseyin oğlu Hacı Hasan, Ramazanoğlu Piri Paşa vakıflarıdır.

Bu vakıfların mahalle, nahiye, köy ve mezarları ile bazı akar binaları da şunlardır (Aynı vakıfta ikinci tahrirde aynı şekilde tekrar edilen yer isimleri bir defa yazılmıştır):

S. 5 Ürgüp'e tabi Gökerin köyü, Kırşehir'e tabi Ortaköy köyü, Baçalı köyüne tabi Hacılı Menteşe mezarı; Talas köyü. s. 6, Göynük, Kayseri'de Karaili, Hacıvıran mezarı, Kuru harm mezarı, s. 7 Küçük Bürüngüz köyü, Gesi köyü. s. 8 Tomarza köyüne tabi Gergürin (Kirkorin) mezarı, Talas yolu, Yaylacık nahiyesine tabi Maderderin köyü, aynı köye tabi Binkaştış mezarı,

Ulupazar (Kayseri'de Uzun Çarşı), s. 9 Germür köyü, Dibek köyü, s. 10 Salur köyü, Zincidere köyü, s. 11 Beyani (Yabani?) köyü, Tokad nahiyesine tabi Kazova köyü, Kazova nahiyesine tabi Saraycık, Çemgöz, Halıcılar ve Tavukçular köyü, Eyne Pazarı, s. 12 Sahra nahiyesine tabi Salur, Cennet Arzına tabi Zincidere, Asmalık'a tabi Emirdad köyü, Sahra'ya tabi Yayani köyü (Yabani, bu köy bugün Salur ve Dadasın köyleri yakınındaki Yabani Çiftliği olarak anılan yer olmalıdır), s. 13 Kayseri'ye tabi Karaiyüyük (şimdi Karahöyük), Develi'ye tabi ilçe Mezrası, Löke köyü, Gizric (Güzelve) nahiyesi, s. 14 Endronik (Endürlük) köyü, Karahisar-1 Develi'ye tabi Erdemesun (Erdemli) köyü, s. 15 Karahisar-1 Develi'ye tabi Hacılar köyü, Rum vilayetinde Osmancık nahiyesine tabi Karlıca köyü, aynı köye tabi Pir Ak Hacı, İkinciköy, Tektaş ve Böcek Samed mezarları, Kürtler Mahallesi, Pervane, Köşk Suyu, s. 16 Talas köyü, Erkilet köyü, Kara Su yakınında Bacılca (584'de Yassıca) diye meşhur Acı Kuyu mezarı, Sultan Hamamı, Yozgat (Yorgat olacak), s. 17 Kayseri'ye tabi Efkerce köyü ve Saslu mezarı, Tabaklar, s. 18 Erkilet köyünde Hasanyerleri, Candarlık, Enderlik (Endürlük) köyü, Gömeçhisar köyü (bugünkü Gömeç), Müeyyed Çelebi Değirmeni, Harap Meydan Hamamı, s. 20 Salur köyü, Gergiyan Mezrası, Kadıbağ mezarı, Karataşlı'ya tabi Kızılviran ve Mamalar mezarları, s. 21 Hacılar köyü, s. 22 Alagöz köyü, Kılıc'a tabi Kuyucu mezarı, Meşhedmi köyü (burası Yeşil Mahalle'den Erkilet'e giden yol üzerinde olup, Selçuklular Devri'nde meşhur Meşhed ovasının bir bölümünü teşkil ettiği kanaatindeyim, ova buradan Keykubad Dağı'na, oradan da Boğaz Köprü'ye kadar devam etmektedir), Tomarza köyü, Deliktaş (Delikitaş Mahallesi), s. 23. Ağırnas köyü, Endemik (Endürlük), Kuçe, Ekserhoş, Kestenhoş, Birpirpane, Şamlu, Karakeş, Babagersek, Rumani, Saçluca, Dadasun köyü, şehirde Meydan, Enderlik yolu, Erkilet köyüne tabi Sarbsaray mezarı (bu isim Sırt Saray olup, Eretnaoğlu Caferbey Vakfiyesinde nahiye olarak geçmektedir, hâla Erkilet civarında yeri bilinmektedir), Kilisecik, Uyumağaç (Şimdiki Oymağaç köyü) ve Kızılindir mezarları, s. 24 Meshedini yakınında Karayer, Tamdaluk'ta Keyfiler, Sarbsaray'a (Sırtsaray) tabi Gülsegin, Arguncuk köyü (Şimdi şehrin bir mahallesi), s. 25 Talas yolu, Sandık'ta Sifle, Karahisar, s. 26 Ulubazar, Yozgat (Yorgat olacak), Tuvanson köyü (Şimdiki Tavlusun) ve Virane mezarı, s. 27 Ulubürüngüz'e tabi Gâziler mezarı ve Terine (Nize?) köyü, Kumarlı köyüne tabi Kayacık mezarı, s. 28 Ağın (Akin) köyü, Terine (?), Karakilise köyüne tabi Ok mezarı, Pervane (Kayseri merkezde semt), Cayibe sefer köyü, s. 29 Seferli diye de anılan Çayır Karyesi (yukarıda ismin aslının böyle olduğu anlaşılıyor),-Karakaya, Cacalar yolu, Talas yolu, Kerdi (Gediris) yolu; Gürsel, Eğribucak, Harap Hamam, Horsana, Ulubürüngüz köyü (Şimdiki Büyük Bürüngüz), s. 30 Mermen İli Su (Mırimen küçük testi), Ahmet Hisarı (Yuvalı köyü yakınında, Selçuklu sultanlarından IV. Kılıçarslan ve II. Keykavus kardeşler arası savaşına sahne olmuştur), Çalı köyü Kemil mezarı, Ambar Viranı köyü (şimdiki Ambar), Pazarlı köyü İlhak mezarı, Demiryapan Pazarı, s. 31 Ali Kapısı (Ali Bab) Pazarı, Ambarviranı, Kızılırmak kenarında (Kenarırmak nahiyesi) Boyalı mezarı, Tomarza köyünde Bulamasun mezarı, Topraklık, s. 32 Göre mezarı, Cırlavuk köyü, s. 33 Barzilye-i Erbaa köyü, Zaviyecik mezarı, Suluha (Suluhanım), Yazır köyü, Koçacı Çeşmesi, s. 34 Hisarcık köyü, Gesi köyü, s. 35 Gülözü köyü, Kızılköşk (bugün kalıntıları mevcut, Kayseri'nin Billur mevkiinde Selçuklu köşkü), Urla (bu şekilde yazılmış ve buradan gelen Hisarcık suyuna ismini vermiş yerin, Keyhüsrev vakfında geçen ve hâlen Hisarcık'ta bir semt olan Gürle, Kara Gürle olması gerek-

mektedir).⁸ Karye-i Kara (Kara Gürle olsa gerek), s. 36 Sarbsaray'a (Sırtsaray) tabi Karakaya köyü, Zeyruk ve Ağca mezarları, s. 37 Kayseri'ye tabi Zeyruk ve Ağca Sevinç köyleri (36. sayfada mezra olarak geçmekte), Taşhane Dükkânı (taşı hane: Leğenci dükkânı olsa gerek), Talas köyü, Kenas (Talas altında), s.738 Gürle köyü (Hisarcık'ta), Kuşakçı'da Savranı, Hacılar köyünde Ballıkaya, Yaylacık'ta Karacakaya Suyu, s. 39 Mancusun köyünde Ali Köse mezarı, Erkilet'e tabi Yorbalı, Hoca ve Piran mezarları, Erkilet, şehir hududunda Pervane Arkı, s. 40 Suvaş (Sivas) nehrinde (Kızılırmak) Hocaviranı, İkiin ve Ilgaz, aynı ırmakta Güllüce mezarı, Koşdinyolu (Koşuyolu?) mezarı, Talasyolu, Kessib-büke mezarı, s. 41 Gömeçhisar köyü (burada değirmen), Salurköyü, Oymağaç, Karakaya ve Ağin mezarları, Eyimli (Eyim) köyü, Emir Veled, Pervane'ye tabi Emir Veled, s. 42 Gedirie (Gediris) yolu, Enderlik, Hacıpayan Mahallesi, meydanda Aybek (Atabek olacak) Hamamı (Lala Muhlisiddin Hamamı), Surıme köyü, Oymağaç köyü, Ağcain köyü, s. 43 Talas nahiyesinde... köyü, Güllük Hacı Mehmed (başka kayıtlarda eski Kadı Hamamı diye de geçmektedir) Hamamı, Güllük Mahallesi, s. 44 Hacı Kılıç Camii vakıf arazisi (Hüseyn Bey Vakfıyesi'ne göre Sarımsaklı köyü, Yorgat köyü, Pervane ile Atabey Hamamı ve Tarsus'ta Han'dır). Güllük Camii civarı, Hacılar köyü, Nısıf'a tabi Alagöz köyü, Tilşih'a tabi Kuyucak köyü, Meşhed-din köyü, Deliktaş (Deliklitaş) Mahallesi, s. 45 Karaviran köyü, Gömeç köyü, Gedric Malikânesi. Gulozu köyü, Panırcı kayağı köyü, Karahisar kazasında Deveğüden'e tabi Ayaküsen köyü, s. 46 Akça vadisi, Görele köyü, Pınarayağı mezarı, Pınarbaşı köyü Sekban mezarı, Yarkaraaslan mezarı, Kayalı mezarı (bu sayfada, 23. sayfadaki Şeyh Çelebi vakfı tekrar edilmiş), s. 47 Çayır köyü, Seferli, Salkum (Salkuma) köyü, Hacı köyü⁹, Eğmelü (Eğimli olacak) köyü, Meydanda Harap Hamam, Teksan (Tekman?) köyüne tabi Uç mezarı, s. 48 Akçakale köyü (Ağkale olarak, Yuvalı köyü yakınında bir kale bulunmaktadır), Desbağan (Tabaklar), Tabaklar'da Han (Han Camii olsa gerek), Eğribucak, Veled-i Hasbeğ (Hasbekoğlu) Mahallesi, Silk-ı Kebir (Büyük Çarşı, Uzun Çarşı), Sarbsaray (Sırtsaray) köyü, Gendumciler (mahallesi), s. 49 Eski Eğmelü (Eğimli?), Kalaycıyan (K.:ılayeılar) ve Attaran (Aktarlar) Çarşıları, Yenicekapı Mahallesi, s. 50 Kubbe Çarşısı (Suk-ı Kubbe), Ağcakaya (Akçakaya) köyü, Geyluk mezarı, Çoğakan (Çokakan?) Pazarı, Mancusun köyü (buradaki mescit Melik Arslan ismi ile anılır. Melik Arslan Dulkadir Beyidir. Köyün Arslanlı olarak anıldığı aynı sahifede belirtilmiştir), s. 51 Meydan Kapısı (Bab-ı Meydan), Kalenderhane Mahallesi, Kasaplar Çarşısı (Suk-i Kassaba); Gerds (Gediris?) Bağ, s. 52 Tabaklar Çarşısı (Silk-ı Tabbakkin), Büyük Çarşı (Suk-i Kebir), Dadasun köyü (Şimdiki Akçatepe), Ağırnas köyü, Pir Mehmed Paşa Kervansarayı (Şimdiki Gön Hanı) ve önünde Tabaklar Çarşısı (buradaki kokani kelimesi fevkanı olacak), s. 53. Hankapusu, Uzun Çarşı (burada çarşıların ismi nasılsa tercüme edilmeden halkın söylediği şekil ile Türkçe yazılmış), Hoca Kale (?), Bezzazistan (Bedesten). s: 54 Arahöyük mezarı, Ağcain Kışlası, Yanmaluca, Kemer mezarı, Ağcemezra, Unubilir köyü, Kapan Hanı, Bozok Sancağı, Susuzviran mezarı, Cırgalan köyü, Cırlavuk köyü,

⁸ Doç. Dr. Refet Yinanç, *Mevlânâ'nın Şahiîlik Ettiği, Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfıyesi*, Mevlânâ (Tebliğler), Konya 1983, s. 68.

⁹ İfadeler biraz karışık yazılmış da burada Hacı köyüne mutasarrıf olduğu görülen Saraceddin Lala, Selçuklu Dönemi Kayseri medreselerinden Saraceddin (Küçük Hunat) Medresesi'ni yaptıran Seraceddin Lala'nın ismini hatırlatmaktadır. Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, çev.: A. Akif Tüten, Kayseri 1954, s. 71, 72. Burada kitabe eksik okunmuş, "Saraceddin Lala Bedir bi marifetihî" olacak

Geluler mezarı, s. 55 Cırgalan köyü, Niğde livası Karahisar nahiyesi, Sahra nahiyesi. Cırgalan köyü, Kutlu Değın (Tegin) Köşkü (Haydarbey Köşkü), Boranlı köyü, Melik köyü, s. 56 Zincidere köyü (burada değirmen), Pazar köyü, Ilıcak mezarı, İç Kale Mescidi, Kalenderhane Mahallesi ve Darü'z zakirin, Kenas Tiİ mezarı (Kinas Talas ve Germir arasında), Sivas Irmağı, Sırça (Çukur Sariha, Zırha) köyü, Umman köyü, diğer ismi Çukur olan Sırça köyü, Kemrelik (Kermelik) köyü, s. 57 Kayrı köyünde Han (Kayır Han, s. 662'de Vakıf), Mancusun köyü (şimdi Yeşilyurt), Boran mezarı, Kilisecik köyü, Gömeçhisar köyü, Kenar Irmak nahiyesine tabi Akseki mezarı, Malya nahiyesi, s. 58 Çırayatabi Kayacık mezarı, Talas yolu, Ökçeğil mezarı, Kurdini mezarı, Sarugöz mezarı, Abdi mezarı, Eynecikler (İncik, bağ semti) nahiyesi, Agın köyü, Malya'ya tabi Uyumağaç köyü, s. 59 Kamkaya köyü, Mermin köyü, Kenar Mahallesi, Salgum (Salkuma) köyü, Kayseri Sahrası, Gömeçhisar köyü, Zaviyecik mezarı, Yazıkınık mezarı, Sivrikenisa mezarı, Yakıncı, Dikse (vekse olmalı) köyü, s. 60 Arzıçukur, Mehdani köyü, Saraçlar Çarşısı (Suk-i Seracin), Hayyatlar Çarşısı, Piri Paşa Hanı, Kenas, Hasabetli (Hasbekli olmalı) Mescidi, Malya nahiyesinde Sağrasıbüyük mezarı, Uzunçarşı, Etlik Pazarı yolu, s. 61 Köstere (Tomarza) nahiyesi, Köstere'ye tabi Dıraralı köyü, aynı köye tabi Berdin (Mardin?) mezarı, Cevher köyü, Sıralar mezarı, Bayramyurdu mezarı, Başetmiş mezarı, Kara Suluca mezarı, Cami-i Kebir. s. 62 Gürmay köyü, s. 63 Erciyes Dağı nahiyesinde Karakaya'da Hacılar köyüne giden yolda Ballıcakaya başında Kozlu ve Çangara Kuyusu.

65. sayfadan itibaren tarihi kimliği tespit edilen vakıflar için bir bölüm ayırt edilmiş ve bunlar hakkında bulunabilen malumat verilmeye çalışılmıştır.

65. sayfada Melik Gâzi Medresesi Vakıfları anlatılırken Danişmendli Devleti'nin kurucusunun Danişmendoğlu Ahmed Gâzi olduğu ve onun bu devleti Sivas merkez olmak üzere kurduğu kaydedilmiştir. Ahmed Gâzi Danişmendoğlu olmayıp bu sıfat onun ismidir. Hükümdarın tam ismi Danişmend Gümüştekin Ahmed Gâzi olup devletinin ilk başşehri Niksar'dır.¹⁰ 66. sayfada bahsedilen Melik Mehmed Gâzi Türbesi Vakıflarına daha sonra kimliği bilinmeyen vakıflar arasındaki bölümde ele alınan Sevinç Temüroğulları da vakıf yapmıştır ki (s. 25, 26) Sevinç Temür hakkında yeri geldiğinde malumat verilecektir.

Cami-i Kebir (Sultan Camii)'ne Melik Mehmed Gâzi'den sonra da vakıflar yapılmıştır ki, bunlardan biri de 61 ve 62. sayfalarda bahsedilen Ramazanoğlu Piri Paşa'nın, Beylerbeyleri ve mirlivaların oturduğu evlerin gelirlerinin vakfidir. S. 67'de Gülük Camii'nden bahsedilirken adı geçen caminin hamamı olan Gülük Hamamı kayıtlarda Eski Kadı Hamamı olarak geçmektedir. Zaten buradaki vakıf kaydında da Kadı'dan bahis vardır (s. 43). Hacı Mehmed bu Kadı Mehmed olmalıdır. Sonradan yaptığı vakıflarla camiye ve hamama ismini veren Alameddin oğlu Gülük Şemseddin'in H. 735/M. 1335 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır. Burada hamamdan bahis yoktur. Bu sebeple hamamın o şahsa ait olmadığı ve burayı Kadı Mehmed isimli bir şahsın yaptırdığı, 1540'larda yine Kayseri'de meşhur Kayseri Kadısı Bedreddin Mahmud'un yaptırdığı Kadı Hamamı'ndan ayırt etmek için ve ondan da eski olduğundan Eski Kadı Hamamı isminin veril-

¹⁰ Turan, a. g. e., s. 112vd.

diği anlaşılmaktadır.¹¹ Gülük Camii Vakfı'na ait kaydın neden 1500 tarihli ve 565 nolu defterde bulunmadığı, sadece 584 nolu ve 1584 tarihli defterde olduğu anlaşılammıştır. Hamam 1500'de hatta, İnbaşı'nın yayınladığı 1520 tarihli tahrirde de olmadığına göre (s. 52-57) bu tarihlerden sonra yapılmış olmalıdır. Gülük Şemseddin Vakfı yukarıda belirtildiği gibi çok öncedir. 43. sayfada da vakıf adı yazılırken Cami-i Hisar Kayseriye ibaresinin haric-i hisarı Kayseriye olması gerektiğini düşünüyorum. Zira cami Kayseri surları dışında idi ve değişik yerlerde bu şekilde tarif edilmektedir.

S. 68'de bahsi geçen Hasan Bey Zaviyesi'nin vâkîfi bulunan Hasan Bey'in Demircan'ın tahmin ettiği gibi, Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi esnasında kahramanlıklarda bulunmuş ve Danişmendname'ye göre aynı zamanda Kayseri fatihi olan Turasan Bey olması mümkün gözüküyor. Hasan Bey Zaviyesi'ne ismini veren kişi, miskinler veya meczumin isimleri ile bu asrın başına kadar gelen Dulkadiroğlu Hasan Bey olmalıdır.¹² Niğde'nin Çamardı ilçesinde, arazide Turasan Bey Türbesi ve vakıfları Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından tahsis edilmiş ancak tarih, vakfiye suretlerinde yanlışlıkla H. 500 olarak yazılmıştır. Ayrıca türbe olarak gösterilen basit yapının da eskiye gider bir tarzı yoktur. Kayseri- İncesu'da bulunan Turesan Tekkesi ise Hasan Bey'le alakası bulunmayan ondan çok sonra yaşamış başka bir şeyhe aittir.¹³

S. 70'deki Şaban Dede Zaviyesi, bugün İncesu ilçesine bağlı Şeyh Şaban köyünde bulunan türbelerden biri olmalıdır. Köyde dağ üzerinde Evliya Türbesi denilen, Selçuklu Emir Çoban'ın yaptırmış olduğu bir türbe ile köy içinde Şeyh Şaban Türbesi bulunmaktadır.¹⁴ Bu zaviyeye bugün Argıncık'ta Kutlu Değın (Tekin) Hatun Köşkü'nün tahsisi dikkat çekicidir. Bugün ayakta olup, kitabesi olmayan köşkün ismi Haydar Bey Köşkü'dür. Kutlu Hatun'un da Kayseri'de türbesi ve vakfi bulunmaktadır ve aynı zamanda Haydar Bey'in annesidir.¹⁵ Buradaki vakıf kaydı ile köşkün bu aileye aidiyeti kesinleşmektedir. Burada belirtelim Kayseri'de iki tane Kutluğ Hatun vardır. Biri Haydar Bey'in annesi Kutluğ Hatun diğeri vakıf sahibi Kutluğ Tekin Hatun'dur.

S. 72 ve 73'te Gevher Nesibe Darüşşifası ve Türbesi Vakıfları arasında geçen ve Yozgat diye yazılan köyün Yorgat olması gerekmektedir. Burası bugün Erkilet ve Alagöz yakınında bir semttir. Halk arasında "Yorgatını" olarak da geçmektedir. Ayrıca bu tarihlerde Darüşşifa olarak yazılan kayıtlar, binanın Osmanlı Dönemi'nde de hastane görevine devam ettiğini gösteriyorsa da tahrirlerde hastane kadrosu ile ilgili bu döneme ait hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Sadece medrese olarak hizmet vermektedir.

S. 74'te Kayseri'ye zaviye yaptıran Alameddin Kayser, aynı zamanda Mevlânâ'nın yakınlarından olup, onun ilk türbesini yaptıran meşhur Selçuklu Emiri'dir. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled onun

¹¹ 1528'lerde Kayseri Kadısı olan Mevlânâ Şemseddin'in asıl ismi Mehmed ise hamamın banisi olduğu düşünülebilir. İnbaşı, s. 31.

¹² Prof. Dr. Süheyl Ünver, *Selçuklu Tababeti*, s. 100; Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, s. 13, 5155.

¹³ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'nin İncesu ilçesinde Şeyh Turesan Zaviyesi, *Belleten*, s. 174, Planlar 175.

¹⁴ Erol Yurdakul, Mehmet Çayırdağ; Erciyes Eteklerinde İki Türbe, *Vakıflar Dergisi*, S. XII.

¹⁵ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezartaşları, *Tarih Dergisi*, İst. 1984, S. 34, s. 511-512.

hakkında divanında çok sitayişkar şiirler yazmıştır.¹⁶ Veled, Kayseri hakkındaki kasidesinde de burada bulunan Alameddin Kayser'i övmekte ve yakını olarak anmaktadır. 1283 yılında Konya'da öldürülen Emir için ağıtlar yazmıştır. Alameddin Kayser herhâlde Kayseri Valiliği yapmıştır ki, burada uzun süre kalmaktadır. Burada yaptığı vakıflar da bunu göstermektedir. Kayser ismini belki şehir isminden alınmıştır. Ayrıca 58. sayfada bulunan Vakf-ı Evlad-ı Alameddin Kayser kaydından onun evladının Kayseri'de olduğu ve onlara da ayrıca vakıf yaptığı anlaşılmaktadır. Vakıfların arasında geçen Tuvansan köyü bugünkü Tavlusun köyüdür. 30. sayfada geçen Ulu Bürüngüz (Büyük Bürüngüz) köyü Mescidi'ninde Alameddin Kayser ismi ile maruf olduğu kayıtlıdır.

S. 75'te Hunat Hatun (isim bugün, bu hâli almış) Camii'nin kitabelere göre yapılış tarihi yazılırken, H. 635 senesinin miladi karşılığı olarak 1237-1238 yılları verilmiştir. Ancak kitabede sade sene değil, ay da verilerek, şevval 635 yazılmıştır. Buna göre 1238 yılı caminin kesin yapılış tarihi olmaktadır. Hunat Külliyesi hakkında son çalışma Prof. Dr. Haluk Karamağaralı tarafından yapılmıştır.¹⁷ Hoca burada külliye'nin kronolojisini vererek, mimarisine göre caminin sonradan yapıp hamam ve medrese üzerine oturduğu, külliye'de en son da kümbetin inşa edildiğini tespit etmiştir. Kocası zamanında eski dinini muhafaza eden Hatun'un bu döneminde İslami bir yapı yaptırması söz konusu olmazdı. Hunat Hatun'la Kadı Burhaneddin'in annesinin akraba olması, hem zaman farkından ve hem de Hunat Hatun'un menşei itibarıyla mümkün değildir. Hunat Hatun, Kadı Burhaneddin'den 150 yıl kadar önce vefat etmiştir. Vakıfları arasında 4. maddede zikredilen köy Yayani değil, *Yabani* köyü olacaktır. Bu köy bugün Salur yakınında *Yabani Çiftliği* ismi ile yaşamaktadır.

78. sayfada bahsi geçen Hacı Kılıç Camii'ni yaptıran Ebül Kasım Ali Et-Tusi'nin mezarı Tokat'ta bulunmaktadır. Yine caminin vakıflarından olan Yorgat köyü Yozgat olarak yazılmıştır.

79. sayfada Lala Camii'ni yaptıran Muslihiddin Lala'nın Alâeddin Keykubad'ın lalası olduğu kaydedilmiş. Herhâlde II. Alâeddin Keykubad olacaktır. Zira tarihlerde bu ismin II. Alâeddin Keykubad'ın lalası olduğu belirtilmiştir. Ancak cami mimarisini itibarı ile çok daha eski (XII. yy) olup II. Keykubad'ın lalası ile alakası yoktur.

81. sayfada yine aynı caminin vakıfları sayılırken 11 numarada yazılı *Ayabek Hamamı'nın* ismi de *Atabek* olacaktır. Bilindiği gibi Atabek, lala demektir. Bu hamamı daha sonra Hacı Kılıç Camii'ni onarıp buraya ve yaptırdığı imarete vakıflar yapan Kanuni Devri Aksaray Mirlivasi Hüseyin Bey satın alıp tekrar vakfetmiş, daha sonraları da Güpgüpoğlu Vakfı'na geçmiştir. Halk bugün buraya Selahaddin Hamamı demektedir.

S. 82'de bahsi geçen Pervane Medresesi'nin kalıntıları Kapalı Çarşı onarımı sırasında Kapalı Çarşı'nın Kaleönü, Kazancılar ve Eski Bakırcılar Çarşısı bölümünde ortaya çıkarılmıştır. Medrese, anlaşıldığına göre Pervane Bey'in ihanetini görerek onun hayatına son veren Moğollar tarafından özellikle yıkılarak ortadan kaldırılmıştır. Bu şekilde harap olan bina, maddi imkânsızlıklarla

¹⁶ *Divan-ı Sultan Veled*, Yay.: Prof. Dr. Feridun Nazif Uzluk, Konya 1941, s. 87, 88, 452, 453.

¹⁷ Prof. Dr. Haluk Karamağaralı, Kayseri'de Hunat Hatun Külliyesi'nin Kronolojisi, Ankara *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, s. 199vd.

yeniden ihya edilemediği için üzerine, büyük bir bölümünde Kapalı Çarşı devam ettirilmiş, sonradan eski Bakırcılar Çarşısı olan kısmında küçük bir medrese inşa edilerek, Pervane ismi ile bu ikinci medrese bu asrın başına kadar gelmiştir. Medresenin son müderrisleri dahi bellidir.¹⁸ Sadece 1584 tarihli tahrirde bulunan Pervane Camii, yeni adı Bürüngüz Camii olan İki Kapılı Cami'nin güneyinde, bugün yeni yapılan İki Kapılı Cami Vakfı'na ait hanın yerinde idi. Kayseri'nin Pervane (Pervana) semti medresenin vakıf arazisidir.

S. 86'da Ali Cafer Zaviyesi Şeyhinin kızı *Kah Hatun* olarak okunmuştur. Bu tarihlerde Kayseri'de sık görülen (Şah Hatun bint-i Hızır Bey, Şah Kutluğ Değın Hatun, Şah Cihan Hatun) şekli ile Şah Hatun olması muhtemeldir. Ali Cafer Zaviyesi'ne ismini veren Ali Cafer 1500 tarihli tahrirde hayatta zaviye şeyhi olarak gösterilmiştir. Ancak Ali Cafer Türbesi olarak bilinen yapı mimarisi itibarıyla XIV. yüzyılı göstermektedir. Bu türbe ve zaviye aynı ise Suya Kanmış Hatun Türbesi gibi zaman problemi bulunmaktadır.

S. 87'de Hacı Şad Geldi Zaviyesi Vakıfları yazılırken, 1. no'da geçen Mancusun köyünün bugün Güneşli olan köy olduğu belirtilmektedir. Kayseri'de bir sesli harf farkı ile iki köy bulunmaktadır. Bunlar Mancusun ile Muncusun'dur. Köylerin isimleri halk arasında bir deyim bile olmuştur: Mancusun, Muncusun, insanlar cusun cusun. Kayseri ve çevresinde "sun"la biten birçok eski köy ismi vardır: Tavansun (Tavlusun), Dadasun, Sosun, Erdemesun, Sinasun gibi. Zeki velidi Togan'a göre bunlar eski Türkçe isimler olup sin, sun, mezar yeri, yerleşme yeri, şehir manasındadır.¹⁹ Maalesef bu isimler yabancı zannıyla değiştirilmiştir. İşte bunlardan Mancusun, şehre daha yakın olup Yeşilyurt olarak, Muncusun da Güneşli olarak değiştirilmiştir. Tahrirde Mancusun yazılı ise bu köy Güneşli değil, Yeşilyurt'tur. Belviran ise eskiden Erkilet'e, şimdi Boğazlıyan'a bağlı, halkın Belören dediği köy olmalıdır. Arıgpervane, Arig-ı Pervane veya Hark-ı Pervane olarak vakfiyelerde geçen ve Pervane semtinin su yollarının geçtiği mahaldir. Suvaş nehrinin Sivas nehri, Kızılırmak olduğu açıktır.

S. 88 ve 89'da geçen Zeynel Abidin, Kadı Burhaneddin'in oğlundan ziyade, Kayseri'de Rufai tarikatının kurucusu, Hz. Ali neslinden olduğu belirtilen Seyyid Zeynel Abidin olmalıdır.²⁰ Burada. 17. asırda Kayseri'ye ait yazma, Pendname isimli esere derkenar olarak yazılmış notlarda, Kayseri'de Kadı Burhaneddin'in oğlu Zeynel Abidin'in kabrinin bulunduğu kayıtlı olduğunu da belirtelim.²¹ Zeynel Abidin Türbesi ve Zaviyesi hakkında H. 951/M. 1544 tarihli Üstad Abdi Vakfiyesi mevcuttur.²² Cami yıkılıp yerine kütüphane yapılan külliye'nin türbesini, Sultan II. Abdülhamid yeniden yaptırmıştır. S. 93'te geçen Şah Hatun'un Döner Kümbet ismi ile bilinen Şah Cihan Hatun Türbesi ile bir bilgisinin bulunup bulunmadığı belli değildir. Türbede tarih yoktur.

¹⁸ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Zamanımıza, Pervane Medresesi, T14.

¹⁹ Zeki velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İst. 1981, s. 166, 272b, Not 426.

²⁰ Ali Rıza Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, Kayseri 1984, s. 171.

²¹ Mehmet Çayırdağ, 17. Asır Ortalarına Ait Kayseri ile İlgili Bazı Kayıtlar, *Erciyes Dergisi*, S. 91, s. 16-18.

²² Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 557-558 (Üstad Abdi).

Emir Mahmud'un Evladı Vâkfi'ndan bahsedilirken s. 94'te ve s. 35'te Emir Mahmud'un oğulları olarak geçen Şeyh Çelebi ve Ahmed Paşa isimleri, XV. asrın başında Kayseri valisi olan Şeyh Çelebi ve onun oğlu Musa Çelebi ve onun da çocuğu Ahmet Çelebi isimleri ile yakın benzerlikler göstermektedir.²³ Tahrir sırasında (1500) Emir Mahmud'un çocuklarının bulunması, onun Karamanlı meşhur Şeyh Çelebi'nin babası olması ihtimalini ortadan kaldırıyor. Zaten Karamanlı Şeyh Çelebi'nin babasının isminin Emir Davut olduğu başka kayıtlarda görülmektedir. Ancak isim benzerlikleri yine de bu iki ailenin yakınlıklarını hatıra getirmektedir. Emir Mahmud'un vakıfları arasında geçen Ural Suyu'nun ismi Hisarcık'ta bugün de semt olarak yaşayan ve Emir Tac Vakfı'nda geçen *Gürle* olmalıdır. Yine burada vakıfla ilgili verilen H. 870/M.1465-66 tarihi Sultan II. Bayezid devrine değil, Fatih devrine girmektedir. Tarih okunuşunda bir hata olsa gerektir. Herhâlde H. 890/M. 1485 olmalıdır. Arapça 70 ve 90 yakın yazılışı ile karıştırılabilir.

S. 95'te Şeyh İbrahim Camii'ne Çardak Mescidi denmediği, bu ismin Şeyh Çelebi Camii'ne verilmiş olduğunu yukarıda belirtmiştik Şeyh'in şeceresine göre Şeyh Kasım, Şeyh Lütfullah, Şeyh Ali Sultan, Hatice Ana ve Zeyneb Ana isimli beş evladı bulunmaktadır.²⁴ Değerlendirmede, Şeyh İbrahim'in oğlu olarak gösterilen Şeyh Kıvameddin, tahrirde de görüldüğü gibi (s. 57) Şeyh İbrahim'le alakası bulunmayan başka bir şeyhtir.

S. 96'da Sultan Şehinşah'ın lalası olarak kaydedilen ve isim kısmı bozulmuş olduğu için defterde okunamadığından bu kişinin isminin Haydar Bey olduğu tahmin edilen vakıf, Kayseri mirlvası Mustafa Bey'dir. Mustafa Bey, vakıf kaydında da görüldüğü üzere Kayseri'de Kapalı Çarşı dâhilindeki Bedesten'i (Bezzazistan) yaptırmış ve çarşıda iki çarşı ve 30 dükkânı vakfetmiştir. Buna dair H. 903/M. 1497 tarihli vakfiyesi ve Bedesten'de kitabesi bulunmaktadır.²⁵ Ancak Mustafa Bey'in vakıfları vakıf kayıtlarına, Osmanlı tahrirlerinde meşhur eşi, II. Bayezid'in oğlu Mahmud'un kızı Hançerli Fatma Sultan adı ile de geçmiştir.²⁶ Hançerli Sultan'ın Bursa'da da vakıfları bulunmaktadır. Böylece Mustafa Bey aynı zamanda Dâmâd-ı Şehriyârî olmaktadır.

S. 99'da kimliği tespit edilemeyen vakıflardan birincisi olan Hoca Vatan hakkında gerçekten malumat bulunamamaktadır. Hâlbuki Kayseri'de birçok vakfiyede ve şecerede (Şeyh Taceddin şeceresi) ismi bulunmaktadır. Zaviyenin Yanıkoğlu Mahallesi'nde, Suya Kanmış Hatun Türbesi yakınında olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır. Melik Gâzi Türbesi'ne ait Sevinç Temuroğulları Vakfı'na ismini veren Sevinç Temir, yukarıda bahsi geçen Kayseri'nin meşhur Karamanoğlu Valisi ve aynı aileden olan Şeyh Çelebi'nin oğludur. Sevinç Temir'in ismi, İç Kale'nin güney kapısına, şehri Dulkadıroğulları'ndan geri alan babası Şeyh Çelebi'nin kitabesinde geçmektedir.²⁷ Burada şehrin

²³ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, *İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, İst. 1984, S. XXX V, s. 514 vd.

²⁴ Mehmet Çayırdağ, Şeyh İbrahim Tennûri Evladına Ait Şecere (sofra) Bulundu, *Erciyes Dergisi*, S. 25, s. 1-3.

²⁵ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 545-547.

²⁶ Fatma Sultan'ın kabri, Eyüp Sultan Camii yakınındadır, Bu civarda sarayı da bulunmakta idi. Nazif Öztürk, XIX: yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme ve 1827'de Kurulu Vakıf İplik Fabrikası, *Vakıflar Dergisi*. S. 21. s. 31, 32. 67, 76, Resim 1, 2.

²⁷ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 533; Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler, s. 515, 516.

kurtuluşunda Sevinç Temir'in de kahramanlık gösterdiği kayıtlıdır. Aslında eksik olan kitabe, son onarımda bir daha kırılıp Sevinç Temir'in isminin yazılı kısmı parçalandığı için eski tespitlerde tereddüt edilmiş idi. Ancak bahis mevzumuz vakıf kaydı ile durum açıklığa kavuşmuştur. Timur 1402 Ankara savaşı ile Yıldırım Bayezid'i mağlup edip Anadolu'yu ele geçirince Osmanlıların ortadan kaldırdığı eski beylikleri yeniden ihya etmiş, bunlar arasında Karamanoğulları Beyliği'ne ayrıca Kayseri'yi de ilave etmiştir. Hâlbuki Kayseri o zamana kadar Eretna ve Osmanlılar idaresinde kalmış ve hiçbir zaman Karamanlıların olmamıştı. Karamanoğlu II. Mehmet Bey Timur'un bu ihsanına karşı Kayseri'de onun adına para basmış ve ailesinden Davut Bey'in oğlu Şeyh Çelebi'yi buraya vali olarak tayin etmiştir. Şeyh Çelebi de herhâlde Timur'a duydukları şükran karşılıklı oğlunun adını Sevinç Timur koymuştur. Sevinç Timur Anadolu'nun fethinde Haçlı Seferi'ne karşı mücadelede rol alan ve türbesi o zaman da mühim ziyaretgâh olan Danişmendlilerin üçüncü hükümdarı Melik Mehmed Gâzi'nin (I 134-1143) türbesine vakıflar tesis etmiştir. Melik Mehmed Gâzi'nin türbesi, kendi yaptırmış olduğu Camii Kebir'in külliyesinden şimdi yıkılmış olan Melik Gâzi Medresesi içinde idi. Türbe bugün tek başına onarılmış olarak cami kiblesinde muhafaza edilmektedir.

Battal Mescidi, eski bir Bizans yapısı üzerine Selçuklularca yapılan kaplama duvarlar ve içten inşa edilen takviye kemerlerle vücuda getirilmiştir. Şehrin Battal Gâzi Mahallesi'nde bulunan bu yapı, meşhur İslam - Emevi kahramanı Battal Gâzi'nin hatırasını taşımaktadır. Battal Gâzi ve bağlı bulunduğu kumandan Mesleme, sekizinci asrın ilk yarısında Kayseri'yi ara ara ele geçirmişler, burada kısa sürelerle İslamiyeti hâkim kılmıştır. Cami bu devirden kalma olup, aslı Bizanslı ustalar tarafından inşa edilmiş olabilir. Nitekim daha XI. asırda Zehebi, Herevi, Sivas ve Kayseri'de Battal mescidlerinden bahsetmektedirler.²⁸ Böyle ise cami, Kayseri tekrar Bizans'a geçip uzun süre değişik hizmette kullanıldıktan sonra, Anadolu'nun kesin olarak fethi ile birlikte Selçuklular, yukarıda zikredilen ilavelerle bu kıymetli yadigarı yaşatmış olmalıdır. Caminin önünde eyvan tarzındaki üst katı yıkılmış bir tonoz türbe bulunmaktadır. Etrafındaki mezarlık ortadan kalkmıştır. Cami çevresinde başka birçok Bizans-Roma kalıntıları mevcuttur.

S. 100'de geçen Ahmedek Vakfı'ndan Kayseri İç Kale'sine ait de vakıf kurulduğu anlaşılmaktadır. Kale Roma ve Bizans Dönemi'nde yapılmış, Selçuklular zamanında yeniden inşa edilerek, büyük ölçüde bugünkü halini almıştır.²⁹ Daha sonra Dulkadiroğlu, Karamanoğlu ve Osmanlılar tarafından da tamir edilmiştir. Ahmedek, diğer tarihi şehirlerde de olduğu gibi İç Kale demektir. İç Kale'ye ne vesile ile ne zaman ve kim tarafından vakıf yapıldığı kayıтта bulunmamaktadır.

Bostancı Çelebi, Hacı Bektaş-i Veli menkıbelerinde geçen Kayseri'deki mutasavvıflardan birisidir.³⁰ Tekkesi Kızılırmak kenarında Küllü veya Küllüce denilen köydedir. Ambar arazisinde büyük bir alan bu vakfa aittir.

²⁸ Turan, s. 124, Not43.

²⁹ Çayırdağ, Kayseri Şehrinin Yeri ve Kalesinin Tarihi Değişimi, *Kayseri Müzesi Yıllığı*, Kayseri 1987, SI, s. 33 vd.

³⁰ *İslam Alimleri Ansiklopedisi*, C. 10, s. 131.

S. 101'deki Suyurgutmuş Hatun Vakıflarına ait H. 917/M. 1511 tarihli vakfiye bulunmaktadır.³¹ Vakıf bugün de yaşamakta olup evlattan mütevellî eli ile idare edilmektedir. Eski tarihî ismi olan Suyurgutmuş (eski Türkçede taltif eden, ihsanda bulunan, başıslayan manasındadır) bugün Suyakanmış ismini almıştır. Suyakanmış Hatun'a ait olduğu söylenen kitabesiz ve kubbesi çökmüş iken vakıflarca kısmen onarılan türbe-kümbet mimari özelliği itibariyle XIV. asrı göstermektedir. Suyakanmış Hatun, ceddine ait bu kümbete defnedilmiş olabilir.

S. 102'de geçen Celile Hatun'un kimliğini bulmak mümkün olmamıştır. Kayseri'de sade türbesi bulunan, Alâeddin Keykubad'ın zevcelerinden biri olan Adile Hatun ile, Geç Selçuklu Dönemi'ne ait Şah Cihan Hatun olması mümkün mü acaba? Şehirde her iki hatuna ait Çifte Kümbet ve Döner Kümbet isimli iki türbe bulunmaktadır. Celile Hatun'un mezarının Seyyid Burhâneddin mezarı yakınında olduğuna dair bilgiler de bulunmaktadır.

Aynı sayfada adı geçen Karakaya köyündeki Seyyid Halil Zaviyesi Vakfı Eretnalı Dönemi'ne ait mühim vakıflardandır. Vakıf 36. sayfada, 584 numaralı defter kaydında da görüldüğü gibi, Eretna Oğlu Cafer Bey'e aittir. Aynı sayfada aynı vakfın 565 nolu defter kaydı matbaa hatası olarak Saruşeyhoğlu tekrarıyla yazılmıştır. Ancak bu kayıta Cafer Bey'in ismi geçmemektedir. Cafer Bey Eretnalı Devleti'nin kurucusu Alâeddin Eretna'nın ortanca oğludur. Babasının 1352 yılında ölümü üzerine küçük kardeşi Mehmed tahta çıkmıştır. Ancak bir kısım devlet adamının desteği ile 1354'te kardeşini tahttan indirerek Eretna sultanı olmuştur. Mehmet Bey ise Karamanlıların desteği ile bir yıl sonra ağabeyini bertaraf ederek tekrar devletin başına geçmiştir. Cafer Bey'in konumuz olan vakfa ait H. 788/M. 1386 (istinsahta bu yanlış tarih yazılmıştır; 1354 veya 1355 olmalıdır) tarihli vakfiyesi bulunmaktadır.³²

S. 103'te geçen Kenas Suyu Vakfı ve vakfın mütevellisi Ahî Evran evladı hakkında Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Dergisi'nin 72. sayısında tarafımızdan değerlendirilmesi yapılmıştır. Aynı sayfada geçen Mevlevihane Vakfı kaydından, Kayseri'de Bayram Paşa tarafından 1637 yılında yaptırılan Mevlevihaneden önce eski bir vakıf Mevlevihanenin bulunduğu öğrenmekteyiz. Seyyid Burhâneddin'den sonra Kayseri'de Mevlevîlik konulu tebliğimiz Erciyes Üniversitesi'nde basılacaktır.

S. 103'te geçen İslim Paşa adıyla Kayseri'de bir mahalle bulunmaktadır. Aynı sayfadaki Hacı Emir Davud yukarıda bahsi geçen Karamanoğlu Şeyh Çelebi'nin babası Emir Davud Çelebi'yi hatırlatmakta ise de, vakfiye tarihinin H. 967 olması araya 200 yıllık fark koymaktadır. Ancak yüzler hanesi 900 değil de 700 (seb-amie) olursa, adı geçen şahsa uygun düşebilir.

S. 105'de geçen Sırçalı Zaviyesi'nin şehir merkezinde bulunan Sırçalı Kümbet'le bir alakası olması muhtemeldir. Aynı sayfada bulunan ve Kayseri'de bir mahalleye de ismini veren Hürrem Çavuş'un

³¹ Çayırdağ, Kayseri'de Vakfiyelere Göre XVI. Asırda Sosyal Hayat, *Erciyes Yöresi I. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumunu Bildirileri*, Kayseri 1991, s. 259vd.

³² Yrd. Doç. Dr. Kemal Göde, Eretnalıların Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Vakfiyeleri, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1984, S. 1, s. 153vd.

Sicill-i Osmani'de geçen (C. 11, s. 271) Divan-ı Hümayun çavuşlarından olup H. 961/M. 1554 yılında cami, mektep ve çeşme bina ettiği belirtilen Hürrem Çavuş olması muhtemeldir.

S. 106'da bulunan Hoca İzzeddin Mescidi'nin bugün Emir Sultan Mescidi olarak bilinen, bitişiğinde bir kümbet bulunan mescit olduğu söylenmektedir. Bu bilgi doğru ise kayıтта geçen mescidin yanındaki Şeyh Abdullah mezarının da bu kümbet olması lazımdır.

S. 107'de geçen Mancusun köyü (yeni adı Yeşilyurt) mescidi, Melik Arslan Camii olarak bilinmektedir. Kitabesiz olan adı geçen mescidin banisi Melik Arslan Dulkadır beylerinden olup 1454-1465 yılları arasında beylik yapmıştır.³³

S. 108'de bulunan Kutlu Değın Hatun hakkında yukarıda Şaban Dede Zaviyesi bahsinde durmuş ve şimdi Haydar Bey Köşkü olarak bilinen Argıncık'taki (kayıtta Cırgalan olarak yazılmış) köşkün malikânesini adı geçen zaviyeye tahsis edilmiş olduğunu görmüştük. Burada geçen Kutlu Değın Hatun'un (Kutlu Tekin Hatun, Kayseri'de vakfi olan, kocası Emir Şahap Türbesi'nde mezarı olan başka bir hatundur. Bu isim Haydar ve Bahşayış beylerin anneleri Kutluğ Hatun olmalıdır.) türbesi bugün mevcuttur ve çok sanatlı olarak inşa edilmiş olan türbenin vakıflarca 1992 yılında onarımı tamamlanmıştır. Türbenin kitabeleri Yrd. Doç. Dr. Kemal Göde tarafından Halil Edhem'in "Kayseri Tarihi"nde ve benim "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları" isimli makalemde (s. 511) yayımlanmıştır. Aynı isimde diğer hanım olan Kutluğ Tekin Hatun'un vakıf kaydından (s. 55) onun meşhur İlhanlı Veziri Emir Çoban ve onun oğlu Anadolu Valisi ve burada ayrı devlet kurma teşebbüsünde bulunan Timurtaş'ın torunu olduğunu öğrendiğimiz Kutluğ Hatun'un bu eski Türkçe isminden başka ikinci isim olarak geçen Değın isminin de yine eski tarzının Tekin, Tiğın olan ismin o günkü söyleniş şekli olduğu anlaşılmaktadır. Burada bahis konusu Kutluğ Hatun'un türbesinin içindeki kitabeden Kutluğ Hatun'a ayrıca Hacı Beyi de denildiği ifade edilmektedir. Türbede bugün bir kısım kırılmış, parçalanmış ve bazı parçaları kaybolmuş mezar taşları bulunmaktadır. Kutluğ Hatun'un mezar taşı bu taşlar arasında bulunmamaktadır. Tahminimize göre bu taş müzeye nakledilmiş ve oraya 1558 numarayla kaydedilmiştir. Kutluğ Hatun dışında yazıları okunmayan bu mezar taşını tekrar türbeye nakletmeyi düşünmekteyiz. Türbede bugün mevcut taşlar Kutluğ Hatun'un oğlu Haydar ve oğulları Bahşayış Bey, Pir Hüseyin, İsmail ve isim kısmı kırılmış diğer bir çocuğa aittir.

Haydar Bey'in mezar taşı:

هذا قبر الامير الكبير المرحوم المنصور باشا حيدار بك نورالله سنة
خمسین وسبعمائة

Tercümesi: Bu kabir 750 yılında (1349/50) vefat eden büyük emir merhum, mağfur Paşa Haydar Bey'indir. Allah kabirini nurlandırсын.

³³ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 539. 306, 307.

Bahşayış Bey'in mezar taşı: Ayetel-kürsi ve

هذا قبر السعيد الامير المرحوم المعصوم بخشايش بن المرحوم الامير باشا حي (دار) انتقالی دار
البقا في سابع العشرين من شوال سنة ثمان واربعين وسبعمانه

Tercümesi: Bu kabir Paşa Haydar Bey'in oğlu merhum, masum Sait Emir Bahşayış'ındir. Daimi âleme 748 yılı Şevval ayınının 27'sinde (1 Şubat n48) intikal etti.

Pir Hüseyin'in mezar taşı (küçük ebat çocuk mezar taşı, kırık ve eksik)

هذا قبر المعصوم پير حسين بن الأمير حيدار بك نور الله ضريحا تاب ثراه جمادي
الاول سنة ثمان وعشر وسبعمانه رحم الله من مطى و تير او ...

Tercümesi: (Bu) kabir Emir Haydar Bey'in oğlu ma'sum Pir Hüseyin'indir. Allah kabrini nurlandırısın ve ferahlandırısın.? 718 yılının Cemaziyelevvel ayında (Temmuz 1318 vefat etti) Allah rahmet eylesin.

İsmail'in (?) mezar taşı (küçük ebat, kırık ve eksik) Ayet-el Kürsi ve

... عسمايل بن الامير بخشايش ...

Tercümesi: Emir Bahşayış'in oğlu İsmail.

Çocuk mezar taşı (kırık ve eksik) Ayet-el Kürsi ve

في شهر رمضان المعظم سنة ثلاث وعشرين وسبعمانه

Tercümesi: 723 senesinin muazzam Ramazan ayında (Temmuz/Ağustos 1327).

S. 109'da geçen Alameddin Kayser hakkında yukarıda zaviyesi bahsinde bilgi verilmişti. Adı geçen emirin evladı için de vakıf yapıldığı anlaşılıyor.

S. 110'da geçen Ahi Bedreddin Mahmud'un, Gömeç köyündeki vakıflarına ait H. 841/M, 1437-1438 tarihli vakfiyesi ve bugüne kadar gelen değirmen yeri bulunmaktadır.

Demircan'ın eserinin değerlendirilmesi burada sona ermektedir. Ancak eserde 1584 tarihli vakıf tahriri yapılmış olduğu hâlde, kayda alınmamış bu dönemdeki bazı mühim vakıfları da burada zikretmek istiyoruz. Vakfiyelerindeki tarihlere göre bu vakıflar şunlardır:

H. 919/M. 1573 tarihli Şeyh Mehmed Taceddin Vakfi³⁴

H. 931/M. 1525 tarihli Saide Hatun Vakfi³⁵ (Mirimen İli Su?)

H. 951/M. 1544 tarihli Üstad Abdi Vakfi³⁶

³⁴ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 548; *Kayseri'de Vakfiyelere Göre, XVI. Asırda Sosyal Hayat*, s. 263,

³⁵ Çayırdağ, *Kayseri'de Vakfiyelere Göre*, s. 264.

³⁶ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 557-558; *Kayseri'de Vakfiyelere Göre*, s. 265.

H. 966/M. 1559 tarihli Kadı Bedreddin Mahmud Vakfı³⁷

H. 989/M. 1581 tarihli Doğancı Hacı Ahmed Paşa Vakfı³⁸

H. 992/M. 1584 tarihli Nasrullah-Zade Hacı Mehmed Vakfı.³⁹

³⁷ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyullarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 549-551.

³⁸ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyullarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 555-557.

³⁹ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyullarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları*, s. 561, 562; Kayseri'de Vakfiyelere Göre, s. 270-271.

KAYSERİ'DE VAKFİYELERE GÖRE XVI. ASIRDA SOSYAL HAYAT

Kayseri şehri, İstanbul'un fethinden sonra H. 869/M. 1464 yılında yapılan anlaşma ile Karamanoğulları'ndan Osmanlılara, Karamanoğlu Pir Ahmed'den Fatih Sultan Mehmed'e geçmiş, Karaman Beyliği'nin ortadan kaldırılıp, başta Konya olmak üzere topraklarının vilayet olarak Osmanlı Devleti'ne ilhaki üzerine de sancak olarak bu vilayete bağlanmıştır.¹ H. 881/M. 1476 yılında "Vilayet-i Karaman ve Livay-ı Kayseriye ve İç İl" olarak tahriri yapılan bu şehrin mufassal tahriri II. Bayezid zamanında H. 906/M. 1500 yılında yapılmıştır.

Kayseri'nin Osmanlılara XV. asrın ikinci yarısında geçmesi ile birlikte burada eskiden olduğu gibi bir İslamî adet olan vakıflar tesisine devam edilmiştir. Şehirde asrın sonuna kadar gelmiş ilk Osmanlı vakıfları kronolojik sıraya göre şunlardır:

1. H. 907/M. 1501 tarihli Mustafa Bey Vakfi.
2. H. 908/M. 1502 tarihli Şeyh Ali Vakfi
3. H. 913/M. 1508 tarihli Seydi Mehmed Vakfi
4. H. 917/M. 1511 tarihli Suya Kanmış Hatun Vakfi
5. H. 919/M. 1513 tarihli Şeyh Mehmed Taceddin Vakfi
6. H. 929/M. 1523 tarihli Hacı Mustafa (Bezircioğlu) Vakfi
7. H. 931/M. 1525 tarihli Saide Hatun Vakfi
8. H. 936/M. 1529 tarihli Hacı Hamza Vakfi
9. H. 951/M. 1544 tarihli Boyacıoğlu Üstad Abdi Vakfi
10. H. 951/M. 1544 tarihli Şeyh Ebu İshak Vakfi
11. H. 951/M. 1545 tarihli Şeyh Seyfullah Vakfi
12. H. 954/M. 1547 tarihli Hüseyin Bey Vakfi
13. H. 966/M. 1559 tarihli. Kadı Bedreddin Mahmud Vakfi
14. H. 987/M. 1579 tarihli Şimşir Kaşık Sucu Hacı Mehmed Vakfi
15. H. 989/M. 1581 tarihli Doğanlı Hacı Ahmed Paşa Vakfi
16. H. 992/M. 1584 tarihli Nasrullahzade Hacı Mehmed Vakfi

¹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII. s. 535, 536.

17. H. 995/M. 1587 tarihli Emine Hatun Vakfı

18. H. 996/M. 1588 tarihli Çerkes Bey Vakfı

Bu vakıflardan başka Kayseri’de tesis edilmemiş oldukları hâlde bazı akar veya hayratları Kayseri’de bulunan vakıflar da vardır. Bunlar da:

Pirî Mehmed Paşa Vakfı

Sokullu Mehmed Paşa Vakfı

Mimar Sinan Vakfı’dır.

Şimdi bu vakfiyelerde devrinin sosyal hayatına ışık tutacak kayıtları ele alarak, durumu bu yönden değerlendirmeye çalışalım. Yukarıdaki kronolojik listemizde görüldüğü gibi bu döneme ait ilk vakfiye, II. Bayezid Devri’nde Kayseri Beyi (Mirlivasi) olan, bu sultanın torunlarından (Şehzade Mahmud’un kızı) Hançerli Fatma Sultan’ın kocası Mustafa Bey’e aittir.² Mustafa Bey Vakfiyesi’ne göre H. 903/M.1497 yılında, Kayseri’de bugün de faaliyette bulunan Bedesten (Bezzazistan) ile Kapalı Çarşı da 35 dükkân inşa ettirmiştir.³ Bu bilgilerden Kayseri’de Osmanlı idaresinin henüz başlarda ticarete verdiği önem ve bir mirlivanın eskilere ilave olarak şehirde yeni bir Bedesten ve çarşı yaptırmayı ihtiyacı duyulacak kadar canlı bir ticari hayatın bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Zaten Bedesten Kitabesi’nde binanın halkın ihtiyacı için yaptırılmış olduğu kayıtlıdır. Bu dönemde şehirde daha sonra Evliya Çelebi’de teferruatını gördüğümüz şehrin geniş çarşı alanları bulunmakta idi.⁴ Mustafa Bey’in yaptırdığı bedestenin karşısında, bundan kısa süre önce Hızır Bey kızı Şah Hatun isimli hanım tarafından yapılmış, bugün Pamuk, eskiden Pembe Hanı olarak bilinen Kapan Hanı bulunmakta idi. Bedesten civarında sarraflar ve haffaflar (ayakkabıcılar) faaliyette bulunuyordu.

H. 908/M. 1502 tarihli kısa vakfiyeye sahip, Kayseri’deki meşhur mutasavvıflardan Şeyh İbrahim Tennûri’nin oğlu ve halifesi (postnişini) Şeyh Ali, Akin köyündeki arazisini şehirdeki zaviyeye vakfetmiştir. Şeyh İbrahim Tennûri, Akşemseddin’in müridi olup aynı zamanda şair bir kimse idi. “Gülzar-ı Manevi” ve “Gülşen-i Niyaz” isimli manzum iki eseri olup, divanı olan Gülşen-i Niyaz’ı Fatih Sultan Mehmed’e takdim etmiştir.⁵ Fatih de Kayseri’de dergâhını kurup tasavvufi faaliyette bulunan ve aynı zamanda kendi hocasının talebesi ve halifesi olan şeyh evladını bir fermanla vergiden muaf hale getirilmiştir. Şeyhin türbesini de Fatih’in oğlu II. Bayezid yaptırmıştır.⁶ Bahis konumuz olan vakfiyeden onun yerine şeyh olan Ali Sultan’ın (sultan olarak

² Hançerli ismi ile maruf Fatma Sultan’ın kabri Eyüp’te olup onun Bursa’da vakıfları bulunmaktadır, Nazif Öztürk XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Sanayileşme ve 1827’de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası, *Vakıflar Dergisi* S. XXI. s. 32, No. 43, s. 76. Vakıf kayıtlarında Kayseri’de kocasına ait Bedesten Vakfı da “Hançerli Sultan Vakfı” olarak kayıtlıdır.

³ Çayırdağ agm., s. 545-547.

⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1971, Zuhuri Danişman yayını C. 5, s. 73.

⁵ Her iki eser de basılmıştır, Ali Rıza Karabulut - Ramazan Yıldız, *Gülzâr-ı Ma’nevî ve Şeyh İbrahim Tennûri*; Rasim Deniz- Ali Rıza Karabulut, *Şeyh İbrahim Tennûri Divan-ı Gülşen-i Niyaz’dan Seçmeler*, Kayseri 1983.

⁶ Çayırdağ agm., s. 544.

da ismi geçmektedir), aslı Hacı Bayram-ı Veli'den gelmekte olan tarikatın (çünkü Akşemseddin'in hocası Hacı Bayram idi onun hocası da Kayserili Şeyh Hamid-i Veli, Somuncu Baba'dır) faaliyetini devam ettirmekte olduğunu ve aynı zamanda zaviyesine vakıflar yaptığını öğrenmekteyiz. Aşağıda Kayseri'de bu devirde faal olan ve konumuza giren vakfiyelerde geçen diğer tarikatlar hakkında da bilgi verilecektir.

H. 913/M. 1508 tarihli Seydi Mehmed Vakfisi'nde bu şahsın Bezzazistan kapısında bir dükkân, Debbağlar Mahallesi'nde sebzelik, aynı mahallede bir sofa, iki kışık oda ve avluyu havi bir menzil (ev), Gediriç (Gediris)'te bağ, Kızılca İn, Mencan, Kızık, Yalnız Göz mezzaralarında araziler vakfetmiş olduğunu görmekteyiz.

Vakfiyede geçen dükkân vakfı Kayseri'deki ticari hayatı hatırlatırken, Debbağlar Mahallesi şehirdeki en eski mesleki faaliyetlerden olan tabaklar-dericiler esnafının bir mahalle teşkil edecek kadar genişlikte ve ehemmiyette olduğunu göstermektedir. Gerçekte Selçuklular Dönemi'nde Kayseri'de en geniş şekilde faaliyetini gördüğümüz bu mesleğin icra edildiği mahalle Ahî Evran'ın da ilk iş yeri ve tekkesini kurduğu alan olmuştur.⁷ Mahalle bugünkü Ahî Evran Zaviyesi'nin bulunduğu yer olan Döner Kümbet çevresinden Yoğunburç civarına kadar uzanıyordu. Bu mahalle tabii ki Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde ahilerin faaliyet sahası idi. Nitekim tabakhanelerin bulunduğu mahalle daha sonra Ahi İsa (İsa Ağa) ismini almış, meşhur seyyah İbni Batuta da Eretna Dönemi'nde, mezarı burada olan (Emir Ali Türbesi), Ahi teşkilatı ileri gelenlerinden Emir Pişrev Ali ile görüşmüştür.⁸ Yine bu mahallede bulunan Hakırdaklı Mescidin halk arasında, Kayseri'de medfun bulunan büyük mutasavvıflardan, Mevlânâ'nın hocası Seyyid Burhanneddin'in çilehanesi olduğuna inanılır. Ayrıca burada bulunan Han Camii ve Kümbeti de erken Selçuklu eserlerindedir.⁹ Tabaklar mahallesi ve işlikleri Osmanlılar Dönemi'nde de faaliyetine devam etmiş, yakın zamanlara kadar gelmiş, ancak devrimizde modern şehircilikle birlikte ortadan kalkmıştır. Yine bu şehircilik arasında mahallenin Tabaklarönü Mescidi olarak bilinen diğer bir camisi harap hâlde iken, elli yılarda ortadan kalkmış, Alâeddin Keykubat Dönemi'ne ve Osmanlı Devri'ne ait tamir kitabeleri bu yıkım esnasında kaybolmuştur.¹⁰ Vakfiyeden yine o devirde, Kayseri'nin diğer mahallelerinde olduğu gibi bu mahallede de evler arasında sebze bahçelerinin bulunduğunu anlamaktayız. Bugün bu bahçelerden çok azı kalmıştır. O devirde bir evde bir sofa, iki kışık oda ve bir avlunun olabildiğini görmekteyiz ki bugün eski Kayseri evlerinden çok azı kalmıştır ve bilhassa şehre has sofalardan nadide örnekler bulunmaktadır.¹¹

⁷ Dr. Mikail Bayram, *Anadolu Selçuklulari Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi*, Kelime, Konya S. 8/86, s. 1-12 Moğollar 1243 yılında Kayseri'yi muhasara ettiklerinde sur dışında bulunan bu mahallede karargah kurmuşlardı, Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 440.

⁸ *İbni Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*, H. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, 1981, s. 22.

⁹ Çayırdağ, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitabe ve Mezar Taşları, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* S. 34.

¹⁰ Çayırdağ, Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelememiş Bazı Mühim Tarihi Yapılar, *IX. Türk Tarihi Kurumu Kongresi sunulan tebliğ*.

¹¹ Bu tür çalışmaların ilki Necibe Çakıroğlu'nun Kayseri Evleri isimli araştırmasıdır.

Vakfiyede geçen Gediris, şehrin bağ semtlerinden olup, Kızık köy olarak, Yalnız Göz de Tekgöz semti olarak bugün mevcuttur.

H. 917/M. 1511 tarihli vakfin kurucusu ve Kayseri’de Selçuklu Gevher Nesibe (Gevher Hatun) ve Hunat (Huand, Mahperi) Hatun gibi hanım vakıflardan olan Suya Kanmış Hatun’un esas isminin, eski bir Türk ismi olan Suyurgutmuş olduğu ileri sürülmektedir. Vakfiye tarihi 1511 olduğu hâlde ona ait Yanıkoğlu Mahallesi’ndeki külahı yıkılmış, altı ayaklı kümbet-türbenin 14 veya 15. asra tarihlenebileceği anlaşılmaktadır. Öyle olunca türbe ya cedlerine aittir (Hoca Vatan?) ve kendisi de kullanmıştır, veya vakfiye tarihinde hata vardır. Suyakanmış Hatun, Balmason, Tomarza, Talas, Gesi köyleri ve Sahra nahiyesinde Cüneyd Viranı köyündeki arazilerini, şehir civarındaki Topraklık, Deliktaş, Gediris, Billur ve Tontar Burnu’nda¹² bulunan arazilerinin gelirinü üçe ayırıp ikisini ulema, süleha, fukara ve yolculara, birini de evladına vakfetmiştir. Evladı bugün de devam etmektedir. Vakfiyede yazılı bulunan Kutbeddin Hoca Vatan Zaviyesi dikkat çekicidir. Aşağıda geçen Taceddin Veli Şeceresi’ne de dâhil olan Hoca Vatan eski Kayseri’nin maruf şeyhlerinden olup bu kimse ve tarikatı hakkında herhangi bir bilgi edilememiştir. Yine vakfiyedeki Aşık Paşa Türbesi’nden bugüne bir eser kalmamıştır.

Kayseri’de adı ile anılan mahallede türbesi bulunan ve 735 yılında vefat etmiş olan¹³ Şeyh Taceddin ahfadından olup dedesinin dergâhını yenileyerek buraya cami yaptıran ve bunlara şehrin Eskişehir-Tontar semtinde bulunan büyük bir araziyi vakfeden Şeyh Mehmed Taceddin’in zikri geçen dedesi Şeyh Taceddin’in de hayatı ve tarikatı hakkında bilgimiz bulunmamaktadır. Yıkılmış cami yerini, dergâhını ve mezarlığını ailesinden şahıslar okul yaptırmak üzere bölmüşlerdir. Burada yapılan ilkokula da önce Taceddin ismi verilmişken sonradan ne yazık ki uydurma bir isim olan “Etiler”le değiştirilmiştir. Bugün yıkılmış cami yerine hayırseverlerce yeni bir cami yapılmıştır.

H. 929/M. 1523 yılında Bezircioğlu Hacı Mustafa Yazı Kınık, Sur-ı Kinisa, Zeyve, Mancusun (yeni adı Yeşilyurt, değiştirilen bütün bu köy isimlerinin asılları Türkçe!) Vekse, İğdeci Altı ve Çukur’daki (yeni adı Özvatan) arazilerini, Sasık Mahallesi’ndeki mescidine ve yukarıda geçen Tennûrî Hangahı imamına vakfetmiştir. Mescidi yıkılıp yerine Kazancılardaki Efendiaga Çarşısı yapılmıştır.

H. 931/M. 1525 yılında Kayseri yakınında tek kaplıca olan Tekgöz Hamamı’nı (Vakfiyede Hamam-ı Rabbani) ve civarındaki Ahmed Hisarı¹⁴ yakınından kümbet namıyla mâruf Kalkancık Karyesi ve çevre arazisini vakfeden Saide Hatun, hamamın yapısı daha eskiye gittiği için burayı ya satın almış ya da binalar ve arazi ailesinden intikal etmiştir. Saide Hatun’un vakfına mütevellî olarak tayin ettiği İbrahim isimli şahsın ailesi önemlidir. Saide Hatun’un da akrabası olması gereken İbrahim’in babası Emir-i Mükerrrem Taceddin Mesud, onun da babası Emir-i Muazzam

¹² Burası XVII. asır Vakfiyelerinden “Yömülhayır” Vakfiyesi’nde Torumtay Burnu olarak geçmektedir. Bu isim Selçuklulardaki meşhur emirlerinden Torumtay’ı hatırlatmaktadır. Belki bu semtte arazi veya vakfi bulunmakta idi.

¹³ Naci Kum Kayseri Hakkında Notlar vesikalar, *Erciyes Dergisi*, Kayseri 1947, S55-56, s. 25, 26; Çayırdağ, Kayseri’de Kitabelerinden, s. 548.

¹⁴ Bu mevki Selçuklular zamanında kardeş sultanlar olan II. Keykavusla IV. Kılıç Arslan’ın 1254 yılında, Moğollar’ın teşviki ile yapmış oldukları savaş alanıdır.

Zahireddin Mahmud'dur. Zahireddin Mahmud Eretna'dan önce İlhanlıların Anadolu Valisi idi ve H. 734/M. 1335 yılında Bünyan (Sarımsaklı) Ulu Cami'ni yaptırmıştır.¹⁵ Bu emirin babası da Tac-ı Kızıl unvanı ile tanınan Esen Kutluğ idi ki Kayseri'de eskiden Yoğunburç ve Cıncıklı Camii civarında onun adına bir mahalle vardı. Kendisinin ne türlü bir tarihî şahsiyeti vardı ki ismi Kayseri'de bir mahalleye verilmiştir, belli değildir. Zahireddin Mahmud'un oğlu Taceddin Mesud da emir unvanı ile anıldığına göre onun da resmî bir görevi vardı ama hakkında bir malumat bulunamamıştır. Bu iki idareci ve bahis konusu vakfın sahibi Saide Hatun arasında aileden başka şahısların da bulunması gerekirken vakfiyede zikredilmemiştir. Aile bugün de devam etmektedir.

Kayseri'de XVI. yüzyılın eşrafından, ailesi bugün de devam eden (Bamyacı Zadelers) Hacı Hamza H. 936/M. 1529 yılında Büyük Çarşı'da ve Saraçlar Çarşısı'nda, Hisarönü'nde dükkânlar, Argıncık, Üskübü (yeni adı Subaşı), Geriranlar, Belviran¹⁶, Barsama (yeni adı Çavuşağa) köyleri ve şehirde Kuşçular Harmanı Mahallesi'nde, Kayseri surlarında Debağlar Kapısı'nda (Sivas Kapısı) ve Emir Hamza Suru civarındaki arazileri ile Hacet Mescidi Mahallesi'ndeki iki evini Hacet Mescidi'ne, buradaki çeşmesine, diğer camilere ve evladına vakfetmiştir. Ulu Cami yakınında bulunan ve eski bir kiliseden tebdil edilmiş olduğu söylenen Hacet Mescidi ve vâkıfın bu mahallede yaptırdığı çeşme ilerleyen zamanlarda yıkılmıştır. Vâkıfın çarşıdaki dükkânları tarif edilirken komşuları bulunan zımmilerden (Hristiyan) Timur ve Tutuman (Duduman)'ın Türkçe isimleri dikkat çekicidir.

H. 951/M. 1544 tarihli Şeyh Ebu İshak Vakfı'nın yüksek tonozlu tekkesi Yoğunburç ve Kiçi Kapı Caddesi'nin güneyinde, Han Camisi ile Yoğunburç arasında yol kenarında idi. Civarındaki vakıfla ilgili ailelerden intikal eden şahısların evleri arasında taksim edilerek kullanılıyordu. Yakın zamanda yıkılmıştır. Kalan mezar kısmı bugün mevcuttur. Ebu İshak Vakfı'nın, Anadolu'daki en eski tarikatlardan olup Kayseri'de faaliyetlerinden bahsedilen İshakiye Tarikatı ile alakasının bulunduğu, onun devamı olduğu açıktır. Vakfiyeyle tekkeye araziler vakfedilmiştir.

H. 951/M. 1544 tarihli Boyacıoğlu Üstad Abdi Vakfiyesi devrinin Kayseri'si hakkında geniş bilgiler ihtiva etmektedir. Şehir içinde Kapan Hanı (Pamuk Hanı) Mahallesi, Mirza Bey Kervan Sarayı (Han Camii?), Çardak Mescidi (Kayseri'nin Karamanlı Valisi Şeyh Çelebi'nin Mescidi), Cansuz Kervansarayı (?) yanında iki dükkân, Hacı Kılıç Camii, Zeynel Abidin Türbesi; şehir dışında Salkuma (yeni adı Gürpınar) köyünden çıkan su üzerinde Sultan Ahmed Değirmeni (Kadı Burhaneddin Ahmed olabilir), Germürek (Germir yeni adı Konaklar)'dan çıkan su, Tavlusun köyü yolunda Kinas Çayı'nda sular, Hızır İlyas Hangahına (Erkilet'deki Selçuklu Hızır İlyas Köşkü) yakın yerdeki çeşme ve Molu köyü yakınında Bulak Mezrası vakfiyede zikri geçen yerlerdendir. Vâkıf, altında bir ahırı fevkanı ve tahtanı iki sofa ve bir avludan ibaret evini ve yukarıda ismi geçen bir kısım yerlerdeki arazi ve suları "Envarü'l Aşıkın" isimli kitabı vakfetmiş ve şart olarak da Çardak Mescidi'nde ikindi namazından sonra Hadis-i Şerif okunmasını, sularının yaptırdığı çeşmelerden akıtılmasını, her kim mahallelere çeşme yaptırıyorsa bu suların almasını, buna

¹⁵ Çayırdag, Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler, s. 507-510.

¹⁶ Selçuklular'da sikke kesilen mahaller arasında bugün yeri belli olmayan bir Belviran bulunmaktadır. Bunun vakfiyede geçen Kayseri civarındaki Belviran'la bir ilgisinin bulunup bulunmadığı araştırılabilir.

kimsenin mani olmamasını, bir gün ve gece icaresi karşılığı otuz Osmanlı dirheminden fazla alınmamasını istemiştir.

Vâkîfın vakfiyesinde esas olarak durduğu, İmam Zeynel Abidin Hazretleri'nin merkadı ve civarına yaptırdığı mescit, zaviye, türbe ve zaviye ve türbe eşyasıdır. Abdi Bey'in XVI. asırda yaptırdığı ve XIX. asrın sonunda ikinci Sultan Abdulhamid'in yenilediği türbe maalesef boşaltılarak kütüphane olarak kullanılmaya başlanmışken, yakın zamanlarda tekrar aslına döndürülmüştür. Yatırın kemikleri 1950'den önce Seyyid Burhâneddin Türbesi'ne nakledilmiştir. Kayseri'de önemli yatırlardan olup şehirdeki Rıfai Tarikatı'nın kurucusu olan Zeynel Abidin'in aynı zamanda Seyyid (Hazreti Hüseyin soyundan) olduğu belirtilmektedir.¹⁷ Vâkîf onun merkadı üzerine bir türbe, türbenin yanına ise sofa, avlu ve şadırvandan ibaret tekke ile bir mescit yaptırmıştır. Binaların bir kısmı bugün mevcut olup mescit yıkılmış ve yerine İl Halk Kütüphanesi yaptırılmıştır. Mescit önüne "Duvara nakışlı kireçten mamul" bir çeşme ile ayrıca Çardak Mescidi'ne de bir "kenef" yaptırmıştır. (Çeşme de, şimdiki Dedeman Ortaokulu'nun kuzeyinde bulunan Çardak Mescidi ve hela da yıkılarak ortadan kalkmıştır.) Türbenin etrafına içini yaptırıp içine nuhudi basmadan renkli kirbası dikilmiş bir aba, yeşil sarık, tekkeye bir büyük halı, ikisi yerli dört büyük kilim, ince yerli siyah namaz seccadesi ve bir büyük kazan (kazgan) ve mescide de iki kandil koyup bu kandillerin devamlı yanabilmeleri için bir arazi vakfetmiştir. Vakfiyesini devrin adeti gereği Arapça yazdıran vâkîf; türbe, tekke ve mescitteki ve diğer şahısların vakfı olan eşyalara "İhtiyat olunmağın Türki ibaretle yazıldı ki her şahsın ilmi müteallık olup tebdil ve tağir eylemine" diye Türkçe olarak şu şekilde kaydedilmiştir:

Şöyle bileler;

İsa paşa oğlunun vaaz eylediği bir halı-yı kebir

Pirî paşa oğlu Mustafa Bey'in vaaz eylediği füsvas-i kebir

Hacı Bibi Hatun'un vaaz eylediği iki çini..

İki Mekke (Kâbe) örtüsü, tuğra alemleri, bir acem beş efrence çerağ iki çift kudüm, Danhem Hatun'un bir büyük çerağı, bir küçük çerağ, iki kazgan, leğen, tabak-ı sofa, bakır kepçe

İki halı, bir siyah yerli halı.

H. 951/M. 1545 yılında tesis edilmiş bulunan Şeyh Seyfullah'ın Vakfiyesi'nde yazlık kışlık iki oda, bir mahzen, altında bir ahırla diğer bir oda ve avludan müteşekkil evi, mahalle mescidi imamının oturması ve çocuklara Kur'an öğretmesi için vakfettiği kayıtlıdır. Şimdi Zekaibey Mahallesi'nde türbesi bulunan Şeyh Seyfullah bin Şeyh Sadi'nin Nakşibendi Tarikatı'nın şeyhi olduğunu Evliya Çelebi yazmaktadır.¹⁸

¹⁷ Ali Rıza Karabulut. *Meşhur Mutassavvıflar*, s. 171.

¹⁸ *Seyahatname*, C. V., s. 74., Zuhuri Danışman yayını.

H. 954/M. 1547 tarihinde vakıf kuran Hüseyin Bey, Aksaray Mirlivası olup mezarı Hacı Kılıç Camii minaresi dibindedir.¹⁹ Kayseri'de vakıf kurup mezarı da burada bulunduğuna göre onun Kayserili olduğunu tahmin edebiliriz. Hüseyin Bey bugün Selahaddin Hamamı diye bilinen, Lale (Lala) Camii külliyesinden olan Atabey Hamamı'nı satın almış, şehir taşrasında (surlar dışında) Sahabiye Medresesi batısında, Mimar Sinan'a diğer bir çifte hamam (Meydan Hamamı, halk arasında Çömlek Hamamı, yıkılmış olup şimdi yerine Tapınç ve Ünlü işhanları yapılmıştır) yaptırmak²⁰ Tarsus'taki hanı ve diğer arazileri ile birlikte vakfetmiş, Hacı Kılıç Camii ve Medresesi'ni tamir ettirip bunların kuzeyine bir de imaret yaptırmış, Kinaştan (Talas Altı, Germir) gelen su yollarını tamir ettirmiştir. Cami ve imaret görevlilerine ücret tahsisinden sonra imarete her gün sabah ve akşam, ramazanda geceleri pişecek şorba (çorba) ile halis buğdaydan 15 Osmanlı dirhemi kıymetinde etmek (ekmek), cuma geceleri zafranlı zerde ve pilav için pirinç, yağ, zerde, bal, zafran, tuz, nohut alınmasını şart koymuş, vakfın mütevellisinden, imarete gelen fakara ve miskinlere lütuf, rıfk, mülayemet ve tevazu ile muamele etmesini istemiştir. Bahis konusu imaret son asırlarda muattal kaldığından binası Sultan Abdülaziz Devri'nde güherçile fabrikası (baruthane) olarak kullanılmış (resmi Yıldız Sarayı'ndan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ne gelen Ankara Vilayeti fotoğraf albümünün Kayseri kısmında bulunmaktadır), daha sonra ise boş kalarak harabe hâle gelmiş, kalıntıları 1960'tan sonra yıkılmıştır. Hüseyin Bey Hamamı'nı Mimar Sinan'a yaptırdığına göre, tezkirelerde olmamasına rağmen imaretinin de Mimar Sinan tarafından yapılmış olması ihtimal dâhilindedir. Hüseyin Bey'in mütevellî sülalesi Gesi'ye bağlı Efker'e'de (bugün Bahçeli) bulunmaktadır.

Bu devirde Kayseri'de Mimar Sinan'a eser yaptıran diğer bir şahıs Kanuni devri Kayseri mirlivalarından (veya Konya Valisi) Osman Paşa'dır (Gürcü). Paşa şimdiki vilayet konağı yerindeki Paşa Sarayı'nı ve onun önündeki camiye Mimar Sinan'a yaptırmıştır.²¹ Ancak onun bu yapılarını vakıf yoluyla vücuda getirdiğine dair bir bilgi intikal etmemiştir. Paşa, yine şimdi yıkılıp yok olmuş Gürcü Hamamı'nın da banisidir.

H. 966/M. 1559 yılında Kayseri'de büyük bir vakıf kuran şehrin kadısı Bedreddin Mahmud; dükkânlar, mağazalar, ahalinin duracak, birikip konuşacak, pazarlık edecek mahalleleri ve sandıkları müştemil Gazzeler (İpekçiler, dokumacılar) Çarşısı'nı, Tüccar Çarşısı (Bedesten) kapısından Meydan Kapısı'na (Dış Kale surlarında) kadar uzanan çarşıyı, Keçeciler, Takyeciler, Saraçlar Çarşısı'nı (Kapalı Çarşı'nın eski bölümleri), Boyacı Kapısı (Dış Kale surlarında) kiblesinde ve şehir suruna muttasıl dükkânları, Hatuniye Medresesi yanında han, bunun yanında Kur'an talimi için yaptırdığı yazlık hane, medrese batısında bir büyük ev, bu civarda vakfın kendi evi, Köşk Medresesi yakınında bahçe, odalar, ahır ve hamamdan müştemil ev, yine burada havuzlar, kar ve buz kuyusu, üzüm çubukları, meyveli ve meyvesiz ağaçlar, burada görevlendirdiği Rus, Parisli ve Sudanlı köleler ve çocukları, hizmetkârlar, Gediris'te Kızıl Köşk (Selçuklular zamanında vakıftan

¹⁹ Halil Edhem mezar kitabesini yanlış okuyarak onun Kayseri mirlivası olduğunu kaydetmiştir, Halil Edhem, *Kayseri Şehri*, yayınlayan Kemal Göde, Ankara 1982, s. 119.

²⁰ Rıfık Melül Meriç, *Mimar Sinan Hayatı ve Eserleri*, Ankara TTK yayını 1965, s. 47, 128.

²¹ Meriç, s. 26-81.

Kadı Mahmud'a geçerek tekrar vakfedildiği görülmektedir. Köşk harap hâlde ve çevresi ile beraber, mülkiyeti başka şahıslara geçmiş iken Belediyece devralınmıştır.) namıyla maruf bağ. Hisarcık'ta bağ ve şehir çevresinde başka birçok arazi, mezra, değirmen, köleler ve han ile bugün de faaliyette bulunan hamamını (Kadı Hamamı) yaptırarak vakfetmiştir. Kadı buralardan sağlanacak gelirleri, Kayseri yakınında sakin cüzzam illetine müptela olanlara, (Kayseri Cüzzamhanesi, Meczumun Zaviyesi, Miskinler Tekkesi, Lebrazori, Dulkadıroğlu Hasan Bey'in de vakıflar bağladığı bu hastane, tekke bugün kaybolmuştur) fakirlere yardıma, cami ve mektep görevlilerinin ücretine ve geri kalanını evladına tahsis etmiştir. Babası da âlim ve eser sahibi olan Kadı, vakfiyesinde tek tek saydığı 400 cilt, 261 adet kitabını da vakfederek, talebe-i ulumdan kimseyi intifadan men etmemek üzere istifadeye sunmuştur. Kütüphanesinin çalışması için bir kısım görevliler ve özel şartlar vazeden vakıf, kütüphane olarak tahsis ettiği evinin harap olması hâlinde kitaplarının Bedesten'e nakledilerek orada kütüphane açılmasını şart koşmuştur.²² Vakıfın evladı ve mütevellisi bugün de devam etmektedir ama kitaplarından eser kalmamıştır.

H. 987/M. 1579 tarihli vakfiyeye ve “Şimşir Kaşık” gibi dikkat çekici bir unvana sahip Sucu Hacı Mehmed, Baldöktü Mahallesi'nde (eski, Han Camii ile Lale Camii arası) ev, Kaya Dibi'nde bağ, Börekçiler Çarşısı'nda dükkân, Havuççular Çeşmesi yanındaki bahçede kavak ağaçları, Molu köyünde arazi ile 600 dirhemi vakfetmiştir.

Kayseri'deki büyük vakıflardan biri de şehirde Mimar Sinan yapısı Osmanlı camii olan Kurşunlu Camii'ni yaptıran, devrin Konya Valisi Doğanlı Hacı Ahmet Paşa'nın vakfidir. İsfendiyar (Candar) oğullarından olup Osmanlı hizmetine girerek sarayda padişahlar yanında doğancılık (av kuşçuluğu) hizmetinde bulunan Ahmet Paşa, Konya valisi olunca, bu dönem diğer Konya valileri gibi vilayetin merkezi olan Konya'da değil de Kayseri livasında oturmuş (Çünkü Konya'da şehzadeler de valilik yapmakta idi) geniş vakıflarının yarısını burada yaptırmıştır. Paşanın H. 989/M. 1581 yılında tanzim ettirdiği vakfiyesinde Kayseri'de bir cami, cami civarında imaret, on üç ocaklı bir büyük han, bir mektep ve bir hamam (Paşa Hamamı) inşa ettirdiği, bunlara akar olarak Tomarza köyü (bugün ilçe), Kirkoriye mezrası, Yalnızgöz (Tekgöz) Köprüsü yakınında Kara Su üzerinde sekiz göz değirmen, Ambar'da ve Mavrazor mezarında (Selçuklulardaki Mevrozomos?) bostan yerleri, Gergeme'de (Bünyan'ın Doğanlar Mahallesi) Sarımsaklı Suyu üzerinde değirmen, Yorgat köyü yakınında (şimdi semt) Elagöz'de evli bağ, Sarıoğlan köyünde (şimdi ilçe) akan nehir (Kızılırmak) üzerinde değirmen ve Kayseri'de bahçe (şimdilik Mimar Sinan Parkı) ve 35 bin dinar flori altını vakfettiği kayıtlıdır. Vakıf hanında kalan misafirlere her sabah ve akşam bir tas çorba ikram edilmesini istemiş, camisine iki imam, iki müezzin, bir farraş görevlendirmiş, imarete koyduğu kap kacağı sayıp her sabah ve akşam buraya ve hana gelecek misafiri güler yüz ve tazimle karşılayıp en fazla üç gün misafir edilmesini, sabah ve ikindi olmak üzere iki öğün yemek pişirilmesini, normal vakitlerde buğday çorbası, cuma geceleri pilav, zerde verilmesini, bunun için pirinç, nohut, soğan, bal, sade yağı, zafran ve günlük 36 akçelik etle diğer lüzumlu maddelerin alınmasını kararlaştırmıştır. Paşa imarete de bir şeyh (müdür), levazım için bir vekilharç, bir kilari, bir bevval (kapıcı) ve bir farraş tahsis etmiştir. Paşa'nın binalarından

²² Çayırdağ, Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri, *Vakıflar Dergisi*, S. XX.

bugüne kalabilen Mimar Sinan yapısı caminin²³ kitabesi, şehirde ilk defa Selçuklu geleneğinden ayrılarak Türkçe olarak yazılmış olup buradaki tarihe göre cami H. 994/M-1585/6 yılında yapılmıştır.²⁴ Bu durumda kitabe ile vakfiye arasında beş yıl fark bulunmaktadır. Ahmed Nafiz Efendi'nin "Mir'at-ı Kayseriyye" isimli eserinde naklettiği camiye ait temliknamede ise caminin H. 981/M. 1573 yılında yapıldığı kayıtlıdır ki²⁵ Mimar Sinan'ın yaşı itibarı ile de bu tarih daha uygun düşmektedir. Hacı Ahmed Paşa'nın yaptırmış olduğu çifte kubbeli meşhur hamamı ise 1930'lu yıllarda, İstanbul Caddesi'nin açılması sırasında yıkılmıştır.

Hacı Ahmed Paşa'nın mezarı Üsküdar'dadır. Türbesini Mimar Sinan yapmıştır. Orada da vakıf binaları vardı. Üsküdar'ın Doğancılar Mahallesi Paşa'nın ismini almıştır. Kayseri'de de Kuşçular Harmanı semtinin bu paşadan dolayı Kuşçu Paşa'nın Harmanı ismini aldığı anlaşılmaktadır.

Bu asrın sonuna doğru Kayseri'de kurulmuş diğer bir mühim vakıf da H. 992/M. 1584 tarihli Nasrullah Zade Hacı Mehmed Efendi Vakfı'dır (halk arasında Nasırlı Vakfı). Daha çok çarşılarda dükkânlar vakfeden bu vakfın akarı şunlardır: Habbazlar (ekmekçiler) Çarşısı, Uzun Çarşı, Kürtüncüler Çarşısı'nda dükkânlar, Meydan Kapısı yanında keçeci dükkânları, Hisar önünde Bakkallar Çarşısı, Eskiciler Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı'nda dükkânlar, Pazarbaşı Dükkânı, yine Meydan Kapısı'nda kürkçü, demirci dükkânları, Boyacı Kapısı'nda, At Pazarı'nda, Halaçlar Çarşısı, Pamukçular Çarşısı, Bedesten Kapısı'nda Takyeciler Çarşısı, Bahçe Kapısı iç yüzünde (Yoğunburç civarı) Nalbant Çarşısı ve Arpacılar Çarşısı'nda keza dükkânlar, Kayseri civarında Demirci yazısında, Keykubat'ta araziler. Görülüyor ki asrın sonuna doğru ticaret ve iş alanları gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu bilgilerden devrinin iş çeşitlerini, esnaf cinslerini ve çarşılarını anlamak mümkün olmaktadır. Nasrullahzade bunlardan elde ettiği gelirleri cami görevlilerine, Bezirci ve Sultan Camii (Cami-i Kebir, Ulu Cami) mahallelerinin avarızı (vergisi) ile evladına vakfetmiştir.²⁶

Kayseri'de XVI. asırda vakıf kuranlardan son olarak Çerkes Ahmed Paşa isimli, ancak paşalığı ve idaresi tartışmalı Bozok ve Kayseri Sancak Beyi'nin vakfından söz edeceğiz. Hakkında paşalığı ile ilgili uydurma bir ferman *Erciyes Dergisi*'nde neşredilmiştir. Ayrıca devrinde Celalilere arka çıktığı için İstanbul'a şikayette bulunulmuştur.²⁷ Adı geçen, paşa olmayıp asıl adı Çerkes Bey'dir ve Yozgatlı Türkmendir. Çerkes Bey'in iki vakfiyesi vardır. Kayseri'ye ait olanı H. 996/M. 1588 tarihlidir. Bu şahıs da adı geçen vakfiyesinde Hürrem Çavuş Mahallesi'nde Yoğunburç namıyla bilinen kaleye muttasıl büyük evini, At Pazarı'nda (şimdiki Cumhuriyet Meydanı) merhum

²³ Meriç, s. 26. 81.

²⁴ Albert Gabriel, *Kayseri Türk Anıtları*, çeviren A. Akif Tütenk, s. 106. Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 555-557. Orijinal ifadeler bulunan kitabenin metnini manzum olarak, Üsküdar'daki Hacı Ahmed Paşa'nın türbesinin kitabesini de yazan Paşa'nın akrabası, yine kendisi gibi Üsküdar'da külliye sahibi şair Şemsi Ahmed Paşa'nın yazmış olduğu üslubundan anlaşılmaktadır. İ. H. Konyalı, *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, İst. 1976, C. I. S. 351-354. Konyalı, Ahmed Paşa'nın türbesinin kitabesinin ebced tarihinde, birinci kelimedeki "i" olan "ye" harfini okumadığı için 10 yıllık bir hata yapmıştır.

²⁵ Ahmed Nazif Efendi, *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriyye)*, yayına hazırlayan Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 27.

²⁶ Mehmet Çayırdağ, *Kayseri'de Nasrullah Zade Hacı Mehmed Efendi Vakfı*, Kayseri 2000.

²⁷ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, Ankara 1975, s. 321; Çayırdağ, *Kayseri'de kitabelerinden*, s. 559-561.

Osman Paşa Camii ve Sarayı avlusuna birleşik dükkânını, Kalenderhane Mahallesi'nde bir bahçeyi, Kızık, Mancusun, Yazır, Kınık köy ve mezraları ile Budak Özü kazasında Beybars köyü demekle meşhur Sultan Ahmed köyünü vakfetmiştir.

Yazımızın başında XVI. asırda doğrudan Kayseri'de vakıf kurmadıkları hâlde bazı mühim şahısların Kayseri'de vakıf, akar ve hayratlarının bulunduğunu belirtmiştik. Bunların başında Yavuz Sultan Selim'in son ve Kanuni'nin ilk sadrazamı, Türk asıllı Piri Mehmed Paşa gelmektedir. Paşa Kayseri'de Kapalı Çarşı içerisinde bulunan ve bugün harap hâlde olan Gön Hanı'nı (eski adı Yeni Han) yaptırmıştır ki vakıf tahrirlerinde ismi geçmiştir.

İkinci vakıf ise Sokollu Mehmed Paşa'nındır. Bu meşhur paşa da Kayseri'nin Ambar köyü çevresindeki geniş araziye vakfetmiştir. Paşa'nın Niğde ve Bor'da da cami, hamam ve bedesteni bulunmaktadır.

Üçüncü ve diğer mühim bir vakıf da meşhur Mimar Sinan'ındır. Sinan; padişahın kendisine temlik ettiği Gergeme'deki (Bünyan) değirmenini vakfettiği gibi, doğduğu köy olan Ağırnas'a su getirip çeşmeler yaptırarak bu çeşmelerin etrafına hayvanların dinlenmesi için araziler tahsis etmiştir.

Bu asrın başında tesis edilen Dulkadıroğulları'ndan Alâüddeve Bozkurt Bey ile oğlu Şahruh Bey'in Kayseri civarındaki vakıflarından, bizzat şehir içinde olmadıklarından bahsetmiyoruz.

Görülüyor ki XVI. asırda Kayseri'de canlı bir ticari hayat ve birçok kimsenin büyük vakıflar kurabileceği iktisadi bir rahatlık bulunmaktadır. Şehrin Selçuklular zamanında başlatılmış olan imarına çarşı, han, hamam, su yolları, saraylar ve camilerle bu asırda da devam edilmiş ve tabii bunlar genellikle vakıf yoluyla vücuda getirilmiştir. Şehirde bu devirde yapılmış ancak vakıf kaydı bulunmayan tesisler de bulunmaktadır. Bu asırda Kayseri'ye Yavuz ve Kanuni ikişer defa sefer dolayısı ile uğramışlar, kısa sürelerle kalmışlardır. Yavuz zamanında alınan devşirmelerden Mimar Sinan çıkmıştır. Tabii bütün bunlardan Kayseri'ye ayrı bir hareket gelmiştir. Nihayet milattan önceki yıllardan beri çeşitli zamanlarda faaliyetini sürdüren Kayseri Darphanesi son olarak Kanuni döneminde çalışmış ve 926 tarihli akçe Kayseri mahall-i darblı olarak kesilmiştir.²⁸

²⁸ İbrahim- Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu*, İst. 1971, C. II, s. 515. N. 1546.

KAYSERİ'NİN MAHALLELERİ

Kayseri'nin ilk kuruluş yeri, bilindiği üzere bugün eski şehir olarak bilinen bölgedir. Şehir milattan önce Kapadokya ve Roma devirlerini bu bölgede geçirmiştir. Bugünkü Asri Mezarlığın güneyi ve doğusu ile Hava İkmal Merkezi ve Esenyurt Mahallesi'nin batısında, tepelik bir saha olan bu yerde şehir önce "Mazaka", bir ara "Ösebia", daha sonra da Roma imparatorlarına izafeten "Kaisaria" (Sezar'ın şehri) ismini almıştır. Müslümanlar da bu ismi "Kayseriye" olarak telaffuz etmişlerdir. Bölgede bugün o devirlerden kalma sur kalıntısı (Kale-i Atik), stadyum izleri ve Roma mezarları (tümülüsler) bulunmaktadır. Romalılar zamanında şehir ovaya inmiş ve ovada, bugünkü yerinde yeni surlar yapılarak mahalleler teşekkül etmiştir. Roma'nın çok tanrılı dini olan putperestlikten Hristiyanlığa geçişten sonra bütün eski mabetleri yıkılan ve Bizans devrinde surları küçültülen ve yenilenen şehir Müslüman Türklerin eline geçtikten sonra Selçuklular zamanında yeniden inşa edilmiştir.

Şehrin bu ikinci yerinde mahalleler iki bölümde teşekkül etmiştir. Birincisi Dış Kale (surlar) ve İç Kale içerisinde, şehir veya halk dilinde İçeri Şar; ikincisi surlar dışında şehir taşrasıdır. Şehrin, İç Kale'yi ortada bırakan Dış Kale surlarının bir kısmı Kağrı Pazarı'nda İç Kale'den ayrılarak Yoğunburç'a, oradan da Kiçi Kapı'ya ve Düvenönü'ne gelir, buradan da Cumhuriyet Meydanı'na gelerek Bürüngüz Camii (eski İki Kapılı Cami) yerinden İç Kale'ye ulaşır. Diğer kısmı Cumhuriyet Meydanı'nda İç Kale'den ayrılarak meydanın bir kısmını ve Vilayet Konağı'nı dışarıda bırakıp Meydan veya Ok Burcu denilen burçtan dönerek Kağrı Pazarı'nda yeniden İç Kale ile birleşir. Böylece İç Kale iki taraftan kapatılmış olur. Bütün bu kale ve surların büyük bir kısmı Selçuklular zamanında yeniden yapılmış olup içlerinde Roma ve Bizans kalıntıları ayırt edilebilmektedir.

İşte bu şekilde şehrin merkezini teşkil eden surların içinde ve dışında meydana gelen mahallelerin bir kısmı tarihî isimleri ile zamanımıza kadar gelmiştir. İstimlak edilerek yenilenen mahalle ve sokakların isimleri değiştirilmiş ve birleştirilmiş, şehre yeni mahalleler ilave edilmiştir. Mesela yenilenen bugünkü Cumhuriyet Mahallesi'nin yerinde Emir Sultan, Hürrem Çavuş, Tac-ı Kızıl, Sasık gibi mahalleler bulunmakta idi. İç Kale'nin içi Roma, Bizans ve Selçuklular zamanında idare merkezi ve saray yeri olduğu hâlde Osmanlılar zamanında Şehir Sarayı (Paşa Konağı, Mir-liva Sarayı) dışarı çıkarılarak şimdiki Vilayet Konağı yerine taşınmış, Kale İç'i'ne halk yerleşerek mahalle teşekkül etmiştir (Kale Mahallesi). 1950'den sonra istimlak ile buradaki evler kaldırılarak Belediye tarafından pazar yeri hâline getirilmiş, daha sonra da içerisine yeni çarşı inşa edilmiştir. (Son zamanda Büyükşehir Belediyesince içerisi boşaltılıp buraya Arkeoloji Müzesi taşınmıştır.)

Kayseri'nin mahallelerini belirleyen ilk tahriri Fatih Sultan Mehmed zamanında H. 881/M. 1476 yılında yapılmıştır. Daha önce Kayseri Yıldırım Bayezid zamanında kısa süre Osmanlılara geçtikten sonra Fatih zamanında Karamanlılardan alınarak kesin surette imparatorluğa ilhak edilmişti. Bu ilk sayım işte bu kati ilhaktan sonra yapılmıştır. Ancak ne yazık ki bu tahrir ait defterler zamanımıza kadar gelememiştir.

Bununla beraber Fatih'in oğlu II. Bayezid zamanında H. 906/M. 1500 yılında yapılan ikinci tahrirde eski defterden "Defter-i köhne" olarak bahsedilerek faydalanılmıştır. Yapılan bu ikinci tahrirde ait "Kayseri livası timar ve emlakinin mücmel ve mufassal defteri"nden, Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin'in, Zeki Velidi Togan'a Armağan isimli kitapta çıkan "16. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası" isimli makalesinde bahis bulunmaktadır. Bu tahrirde göre Kayseri'nin o zaman beş semti ve bu semtlerde 35 mahallesi bulunmaktaydı. Ayrılan bu semtler Dış Kale'nin dört kapısı ve Lala (Lale) Camii isimleri ile anılmaktadır. Dış Kale'nin Yeni Kapı (Kağnı Pazarı'nda), Sivas Kapısı (Tennûri Caddesi'nin Talas Caddesi'ne çıktığı yerde, Cıncıklı Camii yakınında) Kiçi Kapı (küçük kapı, bu isimle anılan meydanda), Boyacı Kapısı (Kiçi Kapı ile Düvenönü arasında.), Meydan veya Odun Pazarı Kapısı (Cumhuriyet Meydanı'nda, Bürüngüz Camii yanında), At Pazarı Kapısı (eski At Pazarı'nda eski Meydan Postanesi civarında) isimleri ile anılan altı kapısı bulunmaktaydı. İşte mahalleler bu kapılardan Sivas Kapısı, Kiçi Kapı, Boyacı Kapısı ve Meydan Kapısı ile yukarıda belirtildiği gibi Lale Camii olmak üzere beş semte ayrılmıştır. Bu beş semtte bulunan 35 mahalle şunlardır: **Boyacı Kapısı'na tabi mahalleler:** Sultan Camii (Cami-i Kebir, Ulu Camii'nin eski ismi), Tokacı, Mumcu Halil, Güllük Mescidi, Hacı İvaz, Merkepçi, Sasık, Gürcü mahalleleri; **Kiçi Kapı'ya tabi mahalleler:** Tutak, Lala Camii, Deveciyan, Eslem Paşa (diğer ismi Ahi Mahmud), Ekmel, Karanu Dere, Emrem Mescidi (Emir Sultan Mescidi?) mahalleleri; **Sivas Kapısı'na tabi mahalleler:** Köşk Medresesi, (Köşk Dağı Gültepe), Nesep Hatun, Debbağın (Tabaklar, Talas Caddesi), Ahi İsa (İsa Ağa?), Bayram Bey Mescidi (Gavremoğlu Mahallesi), Hunat Cami, **Meydan Kapısı'na tabi mahalleler:** Yenice (Yenice İsmail), Kapan (Pamuk Hanı civarı), Yalman, Pervane Mescidi, Hasbeğli (Hasbek), Köse Danişmend, Hâcet Mescidi (Ulu Cami yakınında bulunan bu mescit 25 yıl kadar önce yıkılmıştır.), Kürtler (Zekayi Bey Mahallesi yerinde), Kalenderhane (Serçeönü ve Cürçüler Mahallesi yerinde, Kalenderhane Tekkesi bu mahallede bir ev içerisinde idi); **Lala (Lale) Camii'ne tabi mahalleler:** Tos Oğlu, Konuklar, Varsak, Hürrem Çavuş (Şiğ Camii civarı), Tac-ı Kızıl (Cıncıklı Camii civarı) mahalleleridir. Bu tahrirde mahallelerdeki, muafklar hariç vergiye tabi kişi ve hane adedi de yazılmıştır. Yeni Erciyes Dergisi'nin Ocak 1957 tarih ve 16. sayısında Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü Muamelat Müdürü Kayserili Fikri Gürzümâr'ın verdiği bilgilerle yazılan "Karaman Eyaletine bağlı Kayseri'ye Livasının Hicri 950 (Miladi 1543) tarihli Kuyud-ı Hakanide mufassal ve vakıf defterlerinin 153-168. sahifelerinde kayıtlı olan Tevki-i Divan-ı Hümayun tarafından ılsak ve tasdik edilmiş kanunname, ferman ve ilam suretleri"nden alınan, o tarihli Kayseri Mahallesi Listesi de şöyledir:

Burada (X) işareti konanlar daha önce, konmayanlar 1543 tarihinde ihdas olunmuş mahalleler olup, gayrimüslim bulunan mahallelerin yanına (G), büyük mahallelerin yanına da (B) harfleri yazılmıştır.

Ahi İsa (X)

Alaca Mescit (X)

Baldöktü (Dağbağın Mahallesi tabi)

Bostancı Çelebi (X) (Bu isimle bir vakıf ve bugün vakıf evladı bulunmaktadır.)

Bozatlı Mescidi (X) (B)

Cebel-i Fakih, diğer ismi Hasbeğli (Hacıbeğli)

Dağbağın (X) (Debbağın), Tabaklar, Tabaklar Önü

Derviş Bey (Tepecik Mahallesi'nden mefruz)

Dünder Camii ve Bayram Beğli (X) (B)

Emir Sultan, diğer ismi Eki Dere (X) (G)

Emrullah Efendi (Bozatlı'dan mefruz)

Eski Bedesten (X) (B)

Gebe İlyas (X)

Gülük Camii (X) (B)

Hacet Mescidi (X)

Hacı Arap Mescidi (Seyyid Burhâneddin Mezarlığı batısı, yol geçilirken yıkılan mescit mezarlık duvarı içerisine yeniden yapılmıştır.)

Hacı Avuz (X) (Hacı İvaz olacak, Ulu Cami yakınında)

Hacı Kılıç Camii (Yenice'den müfrez)

Hacı Mahmud (Tos'dan müfrez)

Hacı Mansur Mescidi (Merkepçi'den müfrez)

Hacı Şah Ali Fakiye (Hacı Beğli'den müfrez Taceddin Halife) (X)

Hasünlü (Lale'ye tabi) (X) (G)

Hurrem Çavuş (X)

İsa Fakih Mescidi (Gülük'ten müfrez)

İslim Paşa, diğer ismi Ahi Mahmud (X) (G)

Kalenderhane (X) (B)

Kapan (X)

Kıllı Oğlu Mescidi (Gebe İlyas'tan mefruz)

Konuklar (X)

Köse Danişmend (X)

Kulpaklı Mescidi (Yenice'den müfrez)

- Kürtler (X)
Lala Camii (X)
Merkepçi (X)
Mumcu Halil (X).
Neseb Hatun (X) (G)
Pervane Mescidi (X)
Samur (X) (G)
Seydi Ahmed Fakih Mescidi (Hacıbeğli'den müfrez)
Seydiyar Kadı Mescit
Sultan Camii (X)
Şadbahan (X) (Şuturban)
Şih Veli Mescidi (Gülük'ten müfrez)
Tac-ı Kızıl (X) (G)
Taşkun
Tavukçu (X)
Tepecik (X) (B)
Tos (X)
Tutak (Lale'ye tabi) (X)
Varsahan (X)
Yalman (X)
Yaraş Mescidi (Yenice'den müfrez)
Yenice (X)(B)
Yorgan Mescidi (Yenice'den müfrez)

Bunlardan başka gayrimüslimlerin bulunduğu muhtelif semtler de şunlardır: Şehre Küstü, Bektaş, Oduncu, Tatar, Tavukçu, Sayeci, Kara Keçili, İçeri Şehir, Hürriyet.

Görüldüğü üzere eski mahalleler daha çok mescit ve camilerin isimleri ile anılmaktadır. Bu tarihlerdeki kayıtlarda Şeyh İbrahim (Tennûri) evladının vergiden muaf olduğu yazılıdır.

1650 yılında Kayseri'ye gelmiş bulunan meşhur seyyah Evliya Çelebi ise Seyahatname'sine Kayseri'nin şu mahallelerini kaydetmiştir: Büyük Çeşme, Debbaglar, Fırıncı, Hacı İvaz, Hacı

Kılıç, Hasinli, Hüseyini, Katırcı Zade, Kazancılar, Kiçi Kapı, Küçük Çeşme, Kürtler, Mevlahane (Mevlevihane), Oduncu, Sayacı. Evliya Çelebi bu isimleri, resmî makamlardan almış olmayıp halktan öğrendiklerini yazmış olmalıdır.

Kayseri'nin yukarıda zikredilen resmî tahrirlerden başka, bu tahrirlerden önce ve sonra yazılmış bulunan çeşitli vakfiye, ferman ve kitap gibi vesikalarda, bu listelere girmeyen ve mahalle olarak belirtilen isimler de geçmektedir. Bunlar halk arasında maruf semtler olmalıdır. Bunlardan başka şehrin sokaklarının, arazi ve bağ muhitlerinin isimleri de bulunmaktadır. Bunlar da tespit edilerek yukarıdaki mahalle isimlerine ilave edilebilir.

Nihayet nüfus müdürlüğünden aldığımız eski ve yeni mahalleleri gösteren geniş bir liste bulunmaktadır. Bu listede de Ermeni ve Rumların oturduğu mahalleler belirtilmiştir. Bütün bu listeler bugün kullanılan mahalle isimleri ile birleştirilerek, harf sırasına göre aşağıda bir araya getirilmiştir. Mahalle ismi bugün kullanılıyorsa başına (X) işareti, 1500 yılında geçiyorsa yanına (1500), 1543 yılında geçiyorsa (1543), Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde varsa (1650), Ermeni halkının bulunduğu mahallelere (E), Rumların bulunduğu mahallelerin yanına da (R) yazılmıştır.

(X) Abdullah Şeyh (Abdullah Şih) Ağa	(X) Bozatalı paşa
Ahi İsa (1453)	Büyük Çeşme (1650)
Ahi İsa Mescidi (1500) (X)	Büyük Oduncu (E. R) ((X)(X))
Alaca Mescit (1543) (X)	Cafer Bey (E. R)
Alp Arslan	(X) Cami-i Kebir
(X) Aydınlık Evler	Cebel-i Fakih, diğer ismi Hasbeğli veya Hacı Beğli (1543)
(X) Bahçebaşı (E. R)	(X) Cumhuriyet
Bahçe (R)	(X) Cürçürler
(X) Baldöktü (1543)	Cürçürük
(X) Barbaros Batman (E. R)	Çakaloz (E)
(X) Battal Gâzi	Çandır
Bayram Beğli (1543)	Çivicibektaş (E. R)
Bayram Bey Mescidi (1500)	(X) Çorakçılar Dadır (R)
Bektaş (1543)	(X) Dadırharpıt (E. R)
(X) Beşparmak	Danaçılar
Bostancı Çelebi (1543)	Dağbeğ'in (1543)
Bozatalı Mescidi (1543)	Debbağ'in (1500)

Debbağlar (1650)	Gülük Mescidi
(X) Deliklitaş Derviş Bey (1543)	Gürcü (R) (1500) (1543)
Deveciyan (1500)	Gürcü Hürriyet
Dilaverpaşa	Hacet
Dündar Camii (1543)	Hacet Mescidi
Emirağa	Hacı Arap Mescidi (1543) (E. R)
Emir Sultan (E. R) (1543)	(1500) (1543)
Emrem Mescidi (1500)	Hacı Beğli ve Hasbeğli, diğer ismi Cebel-i
Emrullah Efendi (1543)	Fakih (1543)
(X) Erciyesevler	Hacı İvaz (1500) (1543) (1650)
Ermeni Hürriyet	Hacı Ekiz
(E) Esentepe	Hacı Kasım (E. R)
Esenyurt	Hacı Kılıç (1650)
Eski Bedesten (1543)	Hacı Kılıç Camii (1543)
Eskici Yahya	(X) Hacı Mansur (E. R) (1543)
Eslem Paşa (İslim Paşa 1500)	Hacı Mahmud (1543)
Fatih	(X) Hacı Saki
Fevzi Çakmak	Hacı Şah Ali Fakiye (1543)
Fırıncı (E. R) (1650)	(X) Hacı velet
Fuar	Halacoğlu
Gavremoğlu	Halil İbrahim
Gâzi Osman Paşa	Harput (E. R)
Gebe İlyas (1543)	Hasan Bey
Gevher Nesibe	Hasan Faki (E. R)
Gubaroğlu	Hasbeğli, Hacıbeğli, diğer ismi Cebel-i
Gültepe	Fakih (1543)
Gülük	Hasbek Kadı
Gülük Camii (1543)	Hasbek Kendirci
	Hasbek Kitçi

Hasbek Kümbet	Karakürkçü (E)
Hasır (1650)	Karanu Dere (1500)
Hasinli (E. R) (1543)	Katırcı Zade (1650)
Hoca Hasan	Kazancılar (1650)
Huand (Hunat) Camii (1543)	Keklik (E. R)
Gâzi Osman Paşa	Kemeraltı
Gebe İlyas (1543)	Keykubad
Hurrem Çavuş (1500) (1543)	Kılıçarslan
Hürriyet (1543)	Kılhoğlu Mescidi
Hürriyet	Kiçi Kapı (E. R) (1650)
Hüseyini (1650)	Kilecioğlu
İsa Ağa (R)	Konukboğan (E. R)
İsa Fakih Mescidi (1543)	Konuklar (1500) (1543)
İshak Çelebi (1650)	Köse Danişmend (1500) (1543)
İslim Paşa, Eslem Paşa diğer adı Ahi Mahmud (E. R.) (1500/1543)	Köşk Medresesi (1500)
İsmet Paşa	Köyyıkan (E. R)
İstasyon	Kulpaklı Mescidi (1543)
Kabasakal	Kurtuluş
Kale	Küçük Ali
Kalenderhane (1500) (1543)	Küçük Çeşme (1650)
Kalenderhane Şih	Küçük Mustafa
Kalpaklıoğlu	Kürtler (1500)(1543)(1650)
Kapan (1500) (1543)	Lala Camii (1500) (1543)
Karafakı	Lala Paşa
Karaimam	Madenioğlu
Karakeçi (Karakiçi)	Merkeçi (1543) (E. R.)
Karakeçili (1543)	Merkeçi Mescidi (1500)
	Mermerli (E)

Mescit (1543)	Sasık İslam
Mevlahane (1650)	Sayacı (1543) (1650)
Mimar Sinan	Selaldı (E. R)
Mithat Paşa	Serçeönü
Molla İsmail	Seydi Ahmed Fakih Mescidi (1543)
Muammerbey	Seydiyar Kadı (1543)
Mumcu Halil (1500) (1543)	Seyit Gâzi Sınkıcı (E. R)
Mumcuoğlu	Sisliyan (E. R)
Musa Gâzi	Sultan (E. R)
Mustafa Necib (E)	Sultan Camii (1500) (1543)
Mükremin	Süleyman (E. R)
Nazım Bey	Sümer
Neseb Hatun (1500) (1543)	Şadbahan (1543)
Nuri Has	Şarkıyan (R)
Oduncu (1543) (1650)	Şih
Oduncu Karabet (E. R)	Şirinevler
Ömer Şih	Şuturban (E. R) (Deveci)
Örnekevler	Taceddin
Pamukatan	Taceddin Halife (1543)
Pervane	Tac-ı Kızıl (1500) (1543)
Pervane Mescidi (1500) (1543)	Tahir Ağa
Plevne	Taşkun (1543)
Rum Sultan (R)	Tatar (1543)
Rumyan (E. R)	Tavukçu Bilge (E. R)
Sahabiye	Tekke Ovası Pazarı (1650)
Samur (1543)	Tepecik (1543)
Sanayi	Tos (1543)
Sasık (R) (1500)	Tosoğlu (1500)

Tutak (1500) (1543) (E. R)	Yenice Yaraş
Varsahan (1543)	Yenimahalle
Varsak (E. R) (1500)	Yeni Pervane
Yalman (1500) (1543)	Yeni Şehir
Yanıkoğlu	Yeşil
Yaraş Mescidi (1543)	Yıldırım Bayezid
Yavuzlar	Yorgan Mescidi (1543)
Yenice (1500) (1543)	Zekayibey
Yenice İsmail	

Listede görüldüğü üzere isimleri 16. yüzyıldan zamanımıza kadar değişmeden gelen mahalleler sadece Alaca Mescit, Baldöktü, Eski Bedesten (Selçuklular zamanından kalma eski bedesten binası bu mahallede evler arasında bulunmakta idi.), Güllük (Camii ve Mescidi olarak), Hacı Kılıç, Hacı Mansur, Hasinli, (Hüseyinlü, Hisayenlü ve Hüseyni olarak geçen mahalle isimleri aynı mahalleye ait ismin değişik söylenişleri olmalıdır.), İsa Ağa (Ahi İsa ve İsa Fakih isimli mahalleleri bulunmaktadır), Kiçi Kapı (1650'de geçmekte), Lala Paşa (Lala Camii olarak), Merkepçi (Bazen Mürekepçi olarak okunmuştur.), Taceddin (Taceddin Halife olarak), Tavukçu, Tos, Tutak, Yalman, Yenice İsmail (Yenice olarak) mahalleleridir. Alp Arslan Aydınlık Evler, Barbaros, Cumhuriyet, Erciyesevler, Esentepe, Esenyurt; Fatih, Fevzi Çakmak, Fuar, Gâzi Osman Paşa, Gevher Nesibe, Gültepe, Hürriyet (yeni), İsmet Paşa, İstasyon, Kılıç Arslan, Kurtuluş, Mimar Sinan, Mithat Paşa, Muammer Bey, Nazım Bey, Nuri Has, Örnek Evler, Plevne, Sanayi, Seyit Gâzi, Sümer, Şirinevler, Yavuzlar, Yenimahalle, Yenipervane, Yeni Şehir, Yeşil, Yıldırım Bayezid, Cumhuriyet'ten sonra yenilenen ve yeni kurulan mahallelere verilen isimlerdir. Diğerleri Cumhuriyet'ten önceki eski isimlerdir. (Daha sonra da yeni mahalleler, şehrin büyümesi ile beraber ortaya çıkmıştır.)

KAYSERİ'NİN ESKİ MAHALLE FIRINLARI

Geçmiş cemiyet hayatımızda önemli bir yere sahip olan, ancak bugün tarihe karışmış bulunan mahalle fırınlarımızı hatırlamaya çalışarak hafızamızda kalmış olanları nakletmek bu yazımızın konusu olacaktır.

Belli başlı eşraf konakları hariç, evlerde fırınların bulunmadığı; hele şimdiki gibi elektrikli, gazlı, elektronik fırınların hiç olmadığı zamanlarda; yani, aşağı yukarı hayat standardımızın değişmeye başladığı 50'li ve 60'lı yıllara kadar olan devirde, her mahallede bir-iki fırın bulunur, halk buralarda ekmeğini, halka ketesini, baklava böreğini pişirtirdi. O devirlerde eve sürekli olarak çarşı ekmeği-somon almak ayıp sayılır, bu durum evin hanımının beceriksizliğine verilir ve israf olarak değerlendirilirdi. Mahalle fırınlarının yanında, ekmekek yapan ve öğleyn iş yerlerine göveç, kıymalı pide gibi yemek pişiren çarşı fırınları da vardı. Bunlardan Meydan Kapısı'nda, İki Kapılı Cami (Cumhuriyet Meydanı'ndaki Bürüngüz Camii yerinde bulunan eski mescit) yanındaki Şih Arslan'ın fırınının somunu meşhurdu.

Kayseri'de her ev, bilhassa kışa girerken, ambarlarını unla doldururdu. Un ve mamulleri “kışlık hazın”ın başında gelirdi. Diğerleri ise bilhassa imkânı olanların, inek (düve) ve koyun keserek yaptığı erişgik (sucuk), pastırma, sızgıt (kavurma) ve küpe tuzlanmış et basılmasından oluşan et mamulleri ile kışlık salamura yapılan veya çömllelere basılan peynir, pekmez çeşitleri ve turşulardı. Kayserililer unu Düvenönü Arastası, Salı Pazarı (Boyacı Kapı ve Kіçi Kapı arasında), Kağnı Pazarı'ndan (Hunat Camii önü ve kuzeyinde) temin ederlerdi. Şimdiki At Pazarı'nda (eski Tekke Önü) kurulan un pazarı daha sonraları ortaya çıkmıştı. Un pazarlarına un, güzün bilhassa Uzun Yayla'dan gelirdi. Ayrıca Yozgat çevresinden de unlar taşınırdı. Kayseri'ye Uzun Yayla ve Sivas istikametinden gelen yol güzergahında, kağnı tekerlerinin binlerce yıldır baraktığı, geniş alana yayılan derin izleri bugün de görmek mümkündür. İzler derinleştikçe yer değiştirildiğinden, kalıntılar geniş bir alana yayılmıştır. Develi, Yeşilhisar (Karahisar) ve İncesu istikametinden ise unlar deve katarları ile gelirdi. Uzun Yayla'dan gelen unların cinsi Sarı Bursa olurdu ve bu pahalı unları daha çok varlıklılar alırdı. Orta hâlli aileler, Yozgat çevresi unlarını alabilirlerdi. İnsan boyunda büyük çuvalarla gelmiş olan unların, satın almak üzere pazarlığı yapılmadan önce, özlü olup olmadığını anlamak için çuval ağzından alınan bir miktar örneği suyla karılarak fırınlarda veya evlerde pişirilirdi. Hamur özlüyse, yani lastik gibi olup iyi pişiyorsa, onun pazarlığı yapıp alınırdı. Özlü değil ise unun “yağar değneği”; olduğuna, yani buğdayın harmanda iken üzerine yağmur yağmış olduğuna veya “belemir”li yani çok yağışlı senelerde buğdaya çok miktarda ot tohumu karışmış olduğuna kanaat getirilirdi. Acele hâllerde un işaret parmağı ve baş parmak arasında dille ıslanılarak ovuşturulup özü kontrol edilirdi. Un çuvaları; iki kişinin omuzundaki sırğa asılı, mili üzerinde topu sağa sola hareket eden büyük kantarlarla tartılırdı. Satın alınan unlar, hayvanlarla evlere taşınıp dualarla ambarlara yerleştirilince ev halkına sevinç ve bir kış boyu için itimat ve rahatlık gelirdi. Taze undan hemen yağlama (üzeri yağlanarak yenene küçük yufkalar) veya katmer yapılır, ekmekek için hamur hazırlanıp fırına gönderilirdi. Undan ekmekek dışında

kışlık erişte, makarna, çorba kesilir, yumurta ve bulgurla kuşkuş (kuskus) dökülür, halka-kete ve baklava-börek yapılırdı.

Ekmek için hazırlanacak un akşamdan kalaylı bakır leğen içinde, kafi miktar su ve evvelki hamurdan maya çanağında bırakılan maya ile karıştırılıp elle yoğrulurdu. Annelerimizin hamuru yoğururken su ile sık sık ıslattıkları ellerinin leğen içindeki hamura girip çıkarken çıkarttığı ritmik şak-şuk sesleri hâlâ kulaklarımızdadır. Eski erbab hanımlar hamurun cıvıklığını-berkliğini ve maya miktarını, yani kıvamını çok iyi ayarlarlardı. Yoğurma bittikten sonra hamurun üzerine yapışmaması için un serpilir, bunun da üzerine beyaz “hamur örtüsü” örtülüp bağlanırdı. Bu örtüye bazı bölgelerde, mesela Talas'ta destar (herhâlde destardan gelmekte) ismi verilirdi. Leğenin ayrıca üzerine sabaha kadar ekşimesi (mayalanması) için minderler kapatılır ve ılık bir yere konurdu. Hemen ekşimemesi için çok fazla sığağa da konmazdı. Üzerine “uğra” denilen, hamur açarken ele ve tahtaya yapışmayı önleyen bir miktar un konan hamur leğeni; sabahleyin çok zaman sabah namazından evvel, genellikle evin yaşlıları veya çocukları tarafından mahalle fırınına götürülür, kendisinden evvel veya sonra gelen komşular arasında sıraya girilirdi.

Mahalle fırınları, ortada ocağı-fırını, bunun önünde ve arkasında bölümleri olan basit yapılardan ibaretti. Ortadaki fırının altı kalın tuz tabakası üzerine ateşe dayanıklı cinsten, bel hizasında yerleştirilmiş sallarla döşenmişti. Üstü ise yine üzeri tuzla kaplanmış kafi miktar genişlikte tuğlalarla örülmüş yarım kubbeli bir mekândı. Üstünde bir yerden baca çıkar, önünde de takribi 60x80 cm genişliğinde sürgülü demir kapakla kapanan ağzı bulunurdu. Fırının ön tarafında yerden bir metre kadar yükseklikte fırının tabanı ile aynı yükseklikte, bel hizasında “tahtalı” denilen ahşap altı boş bir seki bulunurdu. Tabii tahtalının üzeri, düzgün tahtalarla döşenmiş olurdu. Leğenler buraya konur, hamur burada hazırlanır, fırının uzun saplı kürekleri buranın üzerinde gidip gelirdi. Altındaki boşluğa ise yakacak ve kuru kalabalık konurdu. Tahtalı ile fırın arasında, fırının çalışacağı 1 m kadar genişlikte bir boşluk bulunurdu. Bu boşluk tahtalıyı dolaşarak insanların fırına girip çıkması ve ekmek pişirtenlerin beklemesi için kapıya kadar devam ederdi. Tahtalının çevresinde duvarlarda basit ahşap raflar olur, ekmek piştikten sonra kısmen tahtalı kenarlarında ve kısmen de buralarda dinlendirilip soğutulurdu. Fırının kapısının yanında tahtalı hizasında açık penceresi-kepengi bulunurdu. Fırının arka tarafı ise deposu idi. Burada ve damda genellikle yakacak depolanırdı.

Fırınlarda yakıt olarak sazlık alanlardan kesilen kamış ve bunun yaprakları olan, Kayserililerin “berdi” ismini verdikleri yumuşak bataklık bitkisi kullanılırdı. Berdi aynı zamanda hasır, sepet, yonu yastık ve ekmeklerin kurumadan ve küflenmeden muhafazası için kazana benzer “zembik” (zembil) denilen ekmek sepetleri yapmak için kullanılırdı. Kamış ve berdi, fırınlardan başka hamamların da ana yakıt maddesi idi. Bilhassa, şimdi kurutulmuş bulunan Ambar bataklığından (Karasaz) biçilen berdi ve kamış; araba, hayvanlar ve kağnılarla şehre getirilir, fırıncılar bunu fırının damına, deposuna ve tahtalı altına yerleştirirdi. Hafif ateşi ile ekmeği yakmadan yavaş yavaş pişirmeye çok elverişli olan bu bitki, yakıt için ağaçların ve ormanların tüketilmesini de önlerdi. Bağlarda ekmek pişirilirken de saç altına aynı değerde olan gazel ve ot kullanılırdı. Ambar bataklığı kurutulup ziraat alanı hâline geldikten sonra, fırınlarda odun yakılmaya başlandı. Bu

sebeple, eski sokaklarda fırınlar önünden geçilirken, fırını görmesek dahi, ekmeğin kokusuna karışık enfes ardıç odunu kokusu dikkatimizi çekerdi.

Fırıncı sabah erkenden kamışlarla fırın içine “çatıyı kurmak ve yakmak” tabir edilen ilk ateşlemeyi yapar ve “tavan ağarır” hâle gelince fırının tam ısındığına karar vererek tabanı “süngü” adı verilen uzun saplı yaş faraşla silip ekmeğin şekline getirdiği hamurları kürekle fırına atmaya başlardı. Fırın ilk defa fazla ısınmış, ateş fazla yanmış olduğundan ilk ekmeklerin yüzü daha çabuk pişeceğinden, içleri hamur kalmaması diye bunlar pide şeklinde “çift tırnak”la yapılarak desenlenmiş ve böylece inceltilmiş olarak hazırlanır, fırına atılırdı. Ekmek; fırının sıcak ve az sıcak kısımlarına göre kürekle yer değiştirilip çevrilerek pişirilirdi. Hamurlar fırına geliş sırasına göre pişirmeye alınırdı. Fırıncı tahtalı üzerinde bulunan leğenlerden sırası geleni önüne çeker, uğrasını da dökerek bütün hamurdan birer ekmeğin parçaları hâlinde “beze alır”dı. Fırına gelen leğenlerin temiz ve kalaylı olmasına, hamur örtüsünün de temiz ve beyaz olmasına dikkat edilirdi. Zira bunlar, ailenin temizliğini ve titizliğini ortaya koyar, hatta evlenmek için kız seçmede bunlar söz konusu yapıldığı bu hususta fırıncının da fikri alınırdı.

Fırıncı leğenlerden ilk önce “çörek” ismi verilen ince pide atardı. İsteğe göre, sırası gelmeyen hamurlardan da pişirilen pideler, hemen erkenden işe gidecek evin erkeklerine yetiştirilirdi. Fırından eve ekmeğin götürülürken yolda rastlanılan herkese “sıcak buyurun” diye ikram edilir, ikram edilen şahıs da ekmeğin ucundan küçük bir parça kopararak “ziyade olsun” diye dua ederdi. Fırıncı geri kalan ekmekleri pişirir ve bunlar eve taşınmadan soğumaları için tahtalıya ve raflara yerleştirilirdi. Soğuyan ekmekler, ya ekmeğin sahipleri tarafından götürülür veya “şehird” (şakirt) denen fırıncı çırağı ile gönderilirdi. Şehirdin eve ekmeğin getirmesi hâlinde, ona ücret olarak yarım ekmeğin verilir. Fırıncılar, pişirdikleri ekmeğin adedine göre ücret alırlardı, ayrıca, hamurdan da almaları haram sayılırdı. Büyük ekmeğin yapan fırıncıya ödenecek ücret hâliyle az olacağından tercih sebebi olurdu.

Fırında ekmeğin pişirmeye gelenler ekmeğin yanında tahinli, peynirli, kıymalı gibi çeşitler de yaptırabilirlerdi. Fırıncılar en çok tahinli zorlanırlar, çok tahin getirip çok miktarda tahinli yaptırmak isteyenlere kızar, hatta bir daha yapmamak üzere yemin bile ederek tahinli teklifine “yeminliyim” diye cevap verirlerdi. Fırıncıların pişirdikleri ana maddelerden olan halka-kete için hazırlanan hamur, özellikli olurdu. Ketenin halkanın gevrek olması için kazan yağı denen ilik yağı (Kemikler kazanlarda kaynatılarak elde edilir, ilk alınan yağ makbul sayılır.) ile don yağı denen eritilmiş iç yağ veya genellikle de zeytin yağı ilavesi, tabii bir de en iyisi sade yağ ile yoğrulan hamur mayalanır ve fırıncıya önceden haber verilirdi. Çünkü halka-kete ve baklava-börek, sabah ekmekler piştikten, öğleye doğru fırının ısı biraz düştükten sonra pişirilir, yoksa harlı ateş haşlardı. Evde hazırlanan kete ve halka hamuru fırına taşınır; kete, üzerine “kete nakışı” denen özel hazırlanmış motifli düz tahta ile motiflenir, çatalla da kabarmaması için delinirdi. Nakış olmadığı zaman süsler sadece çatalla çizilerek yapılırdı. Kete nakışını bazen fırında bulunan nakış tahtası ile fırıncı da yapardı. Ketelerin içine “iç” denilen unun yağla kavrulmasından elde edilen karışım yerleştirilir, böylece “içli kete” olurdu. İç olmayan ketelere “hamursuz” denir, o şekilde de hazırlanabilirdi. Halkalar pişirilip çıkarıldıktan sonra, soğumaya yüz tutmuş fırına bir

daha atılarak gevretilirdi. Fırıncı, ücreti haricinde her on kete ve halkadan bir tane alırdı. Bayram günleri için yaptırılan bayram ekmeğinden de bir tane alırdı.

Kızarması için kete, halka ve börekler üzerine varlıklı olanlar yumurta, orta hâlliler de yoğurt ve pekmez gibi maddeler sürdürürlerdi. Bunlara kutsallığına da inanılan güzel kokulu çörek otu da karıştırılırdı. Kete, halka bilhassa, Osmanlı Devleti ve Türk Milleti harplerle boğuşa boğuşa perişan hâle gelmişken, dışarının da desteğiyle zenginleyen o zamanki azınlıklardan olan Ermeni ve Rumlarca, gayet kıvamında ve çok güzel yapılmış. Bu sebeple büyük halk şairimiz Seyrani;

*“Ermeni'nin Rum'un yağlı ketesi
Kaypak Müslümanı dinden çıkarır”*

demıştır. Halka kete genellikle ramazan için, bağa göçerken ve yolculuk için yapılırdı. Azınlıklar da daha çok kendi bayramları için yaparlardı. Bilhassa düğünler ve bayramlar için hazırlanan Kayseri baklavası ve böreği de çok usta hanımlarca hazırlanır, kete-halka gibi, ekmek kalabalığından sonraki sakin zamanlarda sinilerle fırına gönderilirdi. Usta fırıncılar baklavanın yüzünün yanmaması için sini üzerine kağıt örter, bir miktar piştikten sonra çıkarıp dilimlenirdi. Baklavaların tatlıları, eve geldikten sonra soğumadan evde dökülürdü. Aynı şekilde elden kesilen kadayıf ve Kayseri'nin özel tatlısı pekmeze yapılan neyvine de, ev oturmalarının aranan değişmez ikramlarındandı.

Fırına bunların dışında, pişirilmesi için herhangi bir yemek gönderilmezdi. Ancak bazen “fırın ağzı” denilen, parça etle, domatesle tavada hazırlanmış özel bir Kayseri yemeğinin de yapıldığı, yine tava içinde patates ve kırmızı pancar pişirildiği (közleme) olurdu. İş yerlerinde öğleyin yenen göveç, kıymalı gibi yemeklerle günlük ekmekler, çarşı fırınlarında pişirilir ve yapılırdı.

Fırıncılar, güz, kış ve baharda çalışır, yazın kapanırdı. Çünkü yazın Kayseri ahalisi neredeyse tamamen bağlara geçer, ekmeklerini orada “bazlama” ismi verilen yuvarlak küçük parçalar hâlinde ocaklarda, saclar üzerinde, gazel ve otlar pişirirlerdi. Kayseri’de her mahallede birkaç adet olan fırınların tamamının ne kadar olduğu hakkında salnamelerde bilgi mevcuttur. Bunlara göre geçen asrın sonunda Kayseri’de 120 adet fırın bulunmakta idi. Bu asrın başlarında, bir kasaba olan Talas’ta 33 fırının faaliyette olduğu söylenmektedir. Bunların hemen hepsi, bilhassa altmışlı yıllardan itibaren evlere elektrikli fırınların girmeye başlaması ile önemlerini kaybetmişler ve yavaş yavaş birçoğu yıkılıp ortadan kalkmıştır. Bu yok olmaya bir sebep de eski şehrin üzerine yenisinin kurulması ile başlayan imar ve istimlak faaliyetleridir. Eski mahalleler eski sokaklar ortadan kalkmış, tabii ki, bu tamamı vakıf olan fırınlar da yok olmuştur. Kalan birkaç mahalle fırını ise ekmek-simit çıkaran çarşı fırınları hâline dönüşmüş, artık evden ekmek yapmak üzere fırınlara hamur göndermek tarihe karışmıştır.

KAYSERİ KAPALI ÇARŞISI

Türkiye'nin tarihî çarşılarından olan Kayseri Kapalı Çarşısı eski şehrin merkezinde, surlar içinde yer almış olup Kayseri'nin Osmanlı hâkimiyetine geçtiği 15. yüzyılın ortalarından itibaren oluşmaya başlamıştır. Kayseri Selçuklu idaresinde iken surlar içinde çarşı veya herhangi bir ticari yapının bulunmadığını tarihî kaynaklar belirtmektedir.¹ Çarşı Kayserililerin İçerişar (iç şehir) dedikleri bu bölgede 12. yüzyıl Danişmendli idaresinden kalan Ulu Cami (Cami-i Kebir)² ile sonradan temelleri ortaya çıkarılan Kapalı Çarşı altında kalmış; Selçuklu Pervanebey Medresesi³ ile dış kale sur kapılarından, şimdiki Bürüngüz Camii yerinde bulunan Meydan Kapısı arasında 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar peyderpey yapılanmalarla oluşmuştur.

Çarşı kompleksindeki ilk yapı Bedesten'dir. Her ne kadar Bedesten'in batı karşısında bulunan ve ondan daha eski olan, Kapan, Pembe ve Pamuk Hanı isimleri ile bilinen han⁴ daha önceden bulunuyorsa da, Kapalı Çarşı'nın dükkânları ile birlikte oluşmaya başlaması, Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in yakın hizmetkârlarından olup onun zamanında Kayseri Valiliğine tayin edilmiş bulunan Mustafa Bey tarafından Bedesten ve çevresindeki dükkânların yaptırılması ile başlamıştır.

KAYSERİ BEDESTENİ

Kayseri'de aslında iki tane bedesten (asıl isim Bezzazistan yani kumaş satılan yer) bulunmaktadır. Bunlardan birisi Selçuklular zamanında yapılmış olup Eski Bedesten ismi ile anılırdı ve bu isimle çevresinde bir de mahalle oluşmuştu. Bu bedestenin yeri Kıçı Kapı'dan Düvenönü'ne giden İnönü Bulvarı'nın ortalarında, batıda, şimdi o da maalesef yıkılmış bulunan Gömleksiz Çeşme'nin yakınında, Belediyece inşa ettirilmiş bulunan büyük otoparkın yerinde idi. Eski kadastro paftalarında girişinin buradaki Onbaşılı Sokak'ta olduğu kayıtlı idi. Türk Kültür Tarihi bakımından çok önemli olan bu yapı –ki Selçuklu Dönemi'nden bedesten olarak kalmış başka örnek bulunmamaktadır. Seksenli yılların başında otopark açmak üzere zamanın Trafik Müdürü tarafından Sahabiye Medresesi'ne benzer taç kapısından başlayarak yıktırılıp ortadan kaldırılmıştır.

¹ 1277 yılında Anadolu'yu putperest Moğol işgalinden kurtarmak üzere ordusu ile Kayseri'ye kadar gelen Mısır Türk Memlûklü Sultanı Baybars'ın yanında bulunan ve bu seferi bir risale ile anlatan İbni Abdüzzahir Kayseri'de surlar içinde ticari yapı bulunmadığını haber vermektedir. Prof. Dr. Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, İstanbul, 1985.

² Kayseri'nin en eski camisi olan Cami-i Kebir'i, (Ulu Cami) Danişmendlilerin Kayseri bölümünün hâkimi Melik Mehmed Gazi 1134-1143 tarihlerindeki saltanatı esnasında yaptırmıştır. Prof. Dr. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1971, s. 173, No: 59. Cami daha sonra 1205/6 yılında sultanın yeğeni Selçuklu Emiri Muzaffereddin Mahmud tarafından tamir edilmiştir. Halil Edhem, *Kayseriye Şehri*, İst.1334, s. 18

³ Mehmet Çayırdağ, *Kayseri'de Pervanebey Medresesi*, *Vakıflar Dergisi*, S. XXVI.

⁴ Pamuk Hanı 14. yüzyılın ikinci yarısında Eretna Kadı Burhaneddin Dönemi'nde Kayseri valiliği yapmış Hızır Bey'in kızı Şah Hatun tarafından vakıf olarak yaptırılmıştır. Burasının bir kısmı daha sonra XVII. yüzyılda Kaleönü'ndeki yerine şimdi Vakıf İşhanı yapılmış bulunan Bayrampaşa Mevlevihanesi'nin vakfi olmuş, daha sonra da mülkiyeti özel şahıslara geçmiştir, Mehmet Çayırdağ, *Seyyid Burhaneddin'den Sonra Kayseri'de Mevlevilik*, Kayseri Tarihi Araştırmaları, Kayseri 2000, s. 79.

700 sene beklemiş bulunan bu kıymetli yapı böylece yok edilmiştir. Hakkında dava açılıp Trafik Müdürü cezalandırılmış, ancak bina kaybedilmiştir.

Osmanlılar şehri kesin olarak ele geçince burada başlattıkları asıl yatırımlar ticari yapılar olmuştur. Çünkü Kayseri’de halkta tarihten gelen ticaret kabiliyeti bulunmakta idi. İşte Fatih döneminde ele geçen Kayseri’de, hemen ondan sonra sultan olan oğlu II. Bayezid’in Kayseri Valisi şehre kitabesinden öğrendiğimize göre 1497 yılında büyük bir bedesten ve adı geçenin 1501 tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre buna ilaveten, üç bölüm hâlindeki bedestenin üç tarafına 38 dükkân ve Bedesten’le Pamuk Hanı arasına da dört dükkân inşa ettirmiştir. Böylece Kapalı Çarşı (tabii o zaman kapalı değildi) dükkânları yapılmaya başlamıştır.

Bugün faal olan Bedesten’in orta bölümü yüksek kubbeli olup dört tarafa çıkışı bulunmaktadır. Kitabesi kuzey yan bölüme çıkış kapısı üzerindedir ve tercüme olarak “Bu bina Mehmed Han oğlu büyük şan, adalet ve ihsan sahibi Sultan Bayezid Han’ın –Allah mülkünü devamlı eylesin– kullarından Abdülhay’ın oğlu kılıç ve kalem sahibi muhterem Emir Mustafa tarafından halkın ihtiyacı için dokuz yüz üç senesinin (1497) kutsal Muharrem ayında yaptırıldı.” yazılıdır.

Bedestenin kuzey ve güney bölümleri ortada kubbeli, iki yanda tonozlu yapılarıdır. Vakfiyeye göre güney bölümü kuyumcular, kuzey bölümü haffaflara (ayakkabıcılar) tahsis edilmiştir. Yine vakfiyeye göre bütün bu akarlarının (Bedesten ve dükkânlar) gelirini yine Bedesten’in yanına, çeşme üzerine yaptırmış olduğu mescide yazdırıp koydurduğu otuz cüz Kur’an-ı Kerim’i okuyacak otuz hafıza tahsis etmiştir. Camikebir Mahallesi’ndeki bir evini de Kur’an okumayı öğretecek muallimlere tahsis etmiştir.

Mustafa Bey’in Mescidi Bedesten’in batı çıkışında, şimdiki bir bölüm revakı kalmış kısmın üzerinde idi. Bunun altında da çeşmesi bulunmaktaydı. Mescit geçen asırda yıkılmış olup bunun yanına şimdi faal olan, yine Kayseri valilerinden Hilmi Paşa Mescidi yaptırılmıştır.

Bedesten vakıf kayıtlarına “Hançerli Sultan Vakfı” olarak geçmiştir. Hançerli Fatma Sultan Bedesten’i yaptıran Vali Mustafa Bey’in hanımı olup aynı zamanda II. Bayezid’in oğlu Mahmud Bey’in de kızıdır. Bu hanımın İstanbul ve Bursa’da saray ve başka birçok binaları da bulunmaktadır. Mezarı İstanbul’dadır.

GÖN HANI (YENİ HAN)

Yavuz Sultan Selim’in son ve Kanuni Sultan Süleyman’ın ilk veziriazamı olan Pir Mehmed Paşa –ki Cemaleddin-i Aksarayı, o da Kayserili Şeyh Hamideddin-i Veli yani Somuncu Baba neslinden gelmektedir– vakfiyesine göre Konya’daki cami vesair hayratı için Kayseri’ye Yeni Han ismi ile bir han ve çarşı içine birkaç dükkân yaptırmıştır. Bu han bugün üçte iki mülkiyeti şahıslara geçmiş olarak sonradan yapılan Vezir Hanı ile Urgancılar ve Uzun Çarşılar arasında kalmıştır. Çok harap durumdadır. Cümle kapısı Urgancılar Çarşısı’na açılır. Vakıflarca acilen istimlaki yapılarak onarılması gerekmektedir. Pir Mehmed Paşa Vakfı hâlen mülhak olan evladı

elinde idare edilmeye devam etmektedir. Gön bilindiği gibi deri demektir. Han, Yeni Han ismi ile yapıldığı hâlde (demek ki çevresinde bugün olmayan bir eski han daha bulunmaktadır) sonradan dericilere tahsis edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hanın bir bölümünün üzerine 19. yüzyıl sonlarında muhdes olarak “Güngörmez Minareli Mescit” inşa edilmiştir. Bu mescidin küçük minaresi Urgancılar Çarşısı içinde bulunduğundan şehirde bu isimle anılmıştır. Çarşının son Bayındırlık Bakanlığı onarımında mescit yenilenmiş ve kapatılmış olan giriş kısmı açılmıştır.

KADI BEDREDDİN MAHMUD’UN YAPTIRDIĞI DÜKKÂNLAR

Kayseri’de Kanuni Sultan Süleyman zamanında uzun yıllar kadılık (hâkimlik) yapmış bulunan ve aynı zamanda Şeyh İbrahim Tennuri Hazretleri’nin torunu olan Kadı Bedreddin Mahmud sahip olduğu büyük miktardaki emlakini vakıf hâline getirmiş ve bunlara ait 1559 tarihli vakfiyesini tanzim ettirmiştir. Kadı’nın bu vakfiyesinden öğrendiğimize göre 1533 yılında Hatuniye Medresesi yakınındaki şehir surları üzerinde bulunan Boyacı Kapısı’ndan (Kale’nin günümüze kalmış bu orijinal kapısı maalesef 1965 yılında yıkılmıştır.) şehre giren yolun iki tarafına çok miktarda dükkân inşa ettirmişti. Böylece çarşının artık 16. yüzyıl ortalarında Boyacı Kapısı ve Kiçi (küçük) Kapı’ya doğru genişlediği anlaşılmaktadır. Şehirde çarşı civarında Kadı Hamamı’nı da yaptırmış bulunan Kadı Mahmud’un vakfi bugün de faal hâlde olup evladı mütevelliler elinde idare edilmektedir.

Kadı asıl Kapalı Çarşı’ya ilave binalarını 1548 yılında yaptırmıştır. Yukarıda bahsi geçen Bedesten yanında olup sahiplerinden satın almış olduğu arsaya birçok dükkân yaptırmıştır. Vakfiyeye göre bu dükkânlar Marangozlar (Neccar) Çarşısı kapısından Meydan Kapısı’na (Bürüngüz Camii yanı, Demirkapı) uzanan Uzun Çarşı arkasında, Kadı Mahmud’un kardeşi Ahmed Efendi’nin Kazazlar (İpekçiler) Çarşısı diye anılan çarşısı yanında bulunuyordu. Kadı’nın yine Bedesten yanındaki Kuyumcular Çarşısı’ndan Kazzazlar Çarşısı’na geçen yolda, yine buradan Keçeciler Çarşısı’na geçen yolun güneyinde birbirine bitişik dükkânları bulunmaktadır. Kadı’nın dükkânlarının mahzenleri (bodrumları), ortalarında ağaç direkleri, ahalinin oturup konuşacağı sedirleri, sandıkları bulunmaktadır. Vakfiyedeki bu malumattan anladığımızı göre bu tarihte (1548) artık çarşıda Uzun Çarşı, Neccarlar, Kazzazlar, Keçeciler, Kuyumcular Çarşıları oluşmuştur. Uzun Çarşı, bugün bildiğimiz Kazancılar Çarşısı ile Bedesten arasında uzanan ana bölüm olmayıp tarife göre şimdiki Sipahi Pazarı yerinde, Meydan Kapısı’na (Demirkapı) doğru uzanıyordu ki aşağıda bahsi geçecek 1649 yılında Kayseri’ye gelen Evliya Çelebi’de de hakkında bilgi bulunmaktadır. Kadı Mahmud Vakfiyesi’nde yine çarşının kapalı olduğundan bahis bulunmamaktadır. Yani dükkânların araları açık yol şeklinde olup dükkânlar arasında ayrıca kışın yağın karların atıldığı karlıklar bulunmaktadır.

NASRULLAH-ZADE HACI MEHMED EFENDİ DÜKKÂNLARI

Kayseri eğrafından Nasrullah-Zade Hacı Mehmed Efendi Kadı Mahmud'dan otuz sene kadar sonra 1584 yılında sahibi olduğu büyük mal varlığını vakfa dönüştürmüştür. Onun vakfiesinden de Kayseri çarşılarının o günkü durumu hakkında önemli bilgiler edinmekteyiz. Nasrullah-Zade'nin vakfettiği dükkânlar çarşılardaki yerlerine göre şu şekilde tarif edilmiş:

Habbazlar (ekmekçiler) Çarşısı'nda, Uzun Çarşı yanında, Sur içinde Nalbantlar Çeşmesi yanında, Kürtüncüler Çarşısı'nda, Meydan Kapısı yanında, Kale (Hisar) önünde Bakkallar Çarşısı'nda, Eskiciler Çarşısı'nda, Kuyumcular Çarşısı'nda, Bedesten yanında, Kazancılar (Kazgancılar) Çarşısı'nda, Pazarbaşı Dükkânı yanında, Meydan Kapısı yanında Kürkçüler Çarşısı'nda, Boyacı Kapısı'nda, At Pazarı'nda (bugünkü Cumhuriyet Meydanı), Halaçlar (pamuk, yatak, yorgancı) Çarşısı'nda dükkânlar. Görülüyor ki artık 16. yüzyıl sonuna doğru Kayseri'de çarşılar surlar içinde ve çevresinde geniş şekilde oluşmuş ve o zamanki hemen her sanat dalı ve iş kolu ayrı bir çarşı hâline gelmeye başlamıştır. Vakfiyede geçen iş kolları yukarıdaki çarşı isimlerinden anlaşılacağı üzere ekmekçilik, nalbantlık, kürtüncülük, eskicilik, kuyumculuk, bakkallık, kürkçülük, keçecilik, pamukçuluk, yüncülük (hallaçlık), bezzazlık (manifaturacılık), takyecilik (şapkacılık), arpacılıktır. Tabii Hacı Mehmet Efendi'nin bütün iş kollarında dükkânları yoktu. Daha önceki Kadı Mahmud Vakfi'nda da görüldüğü üzere neccar (marangoz), kazaz (ipekçi) ondan çok daha önceye ait Bedesten vakfiesinde geçen habbaz (ekmekçi) gibi esnaf guruplarının dışında çarşı içinde ve dışarıda ayrı iş yerleri hâlinde kasaplar, tabaklar (dericiler), demirciler, arabacılar, vs. gibi ana iş kolları da muhakkak ki faaliyet hâlindeydi.

Nasrullah-Zade Hacı Mehmet Efendi, 1584 yılında yapmış olduğu ana vakfına 1588 tarihinde yeni emlak ilavesiyle ek bir vakıf daha yapmıştır. Vakfın mevcut malları bugün de evladı elinde idare edilmekte ve hayır şartları yerine getirilmeye çalışılmaktadır.

EVLIYA ÇELEBİ'YE GÖRE KAYSERİ ÇARŞILARI

1649 yılında Kayseri'ye gelen meşhur seyyah Evliya Çelebi Kayseri hakkında verdiği geniş ve önemli bilgiler arasında Kayseri çarşıları üzerinde de uzunca durmuş ve çarşıların bu tarihteki durumu hakkında bize kıymetli bilgiler aktarmıştır. Kayseri çarşılarına "Sultan Çarşısı" ismini verdikten sonra "Bu Kayseri şehrinin Bursa, Edirne ve İstanbul gibi iki yerde kargir yapı güzel bedestenleri vardır. Biri kuyumculardır ki bütün dünyanın değerli altınlı eşyaları ve nadir cevahir türü kap kacak bulunur. Cevher satan altın ustaları mücevher şeyler işlerler (yukarıda Mustafa Bey'in 1500 yılında yaptırmış olduğu Bedesten'in güney bölümününün Kuyumcular Çarşısı olduğunu belirtmiştik.) Büyük bedestende zengin tüccarlar heybeleri ile alışveriş edip nice bin türlü değerli kumaşlar satılır. Misk ve anber kokusu ihtiyaç sahiplerinin dimağlarını kokulandırır." demektedir.⁵ Evliya Çelebi görüldüğü gibi Kayseri'de iki bedestenden bahsetmektedir. Herhâlde yine yukarıda

⁵ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3. Kitap, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, İst. 1999, s. 105-113.

zikrettiğimiz Selçuklu Bedesteni (Eski Bedesten) de bu tarihlerde (1650) faal hâldeydi. Halk şairi Karacaoğlan da Kayseri adını şiirlerinde “Çifte Bedestenli Kayseri Şehri” diye geçirmektedir.

Evliya Çelebi bundan başka Kayseri'nin çarşı ve pazarları hakkında şu bilgileri vermektedir: Uzun Çarşı süslüdür. At Pazarı (meydan) yanı safi Kapamacılar Çarşısı'dır. Bunun sağ tarafında (Meydandan Düvenönü'ne doğru) Un Kapanı vardır. Bütün ince has ve beyaz un bu yerde satılır. Acayıptır ki bu şehirde un çuvalı içine yonca otu kosalar unu on sene dursa asla çürümeyip yine has ve beyaz ekmeği ve çöreği olur.

İç Kale kapısından çıkınca Attarlar Çarşısı vardır (Katrancılar Çarşısı). Bütün itriyatın ve türlü türlü ilaçların güzel kokusundan gelen geçenlerin dimağları misk ve amber kokusu olur. Attarlardan aşağıda pak pakize berberler dükkânlarıdır ki her birinde pak etekli ve pak yüzlü berber civanları vardır. Ondan aşağı Pabuççular Çarşısı, yani eski pabuç ve çizme yamayıcı (eskiciler) dükkânları vardır. Ondan yine ana yolun iki tarafı, Karakeçili Dükkânı'na varıncaya kadar tamamen kapama ve zıbn işler terzi dükkânları vardır. Oradan pak ve pakize, ballı yağlı sözler eder bakkal civanlar dükkânlarına geçilir. Muhtesip (Çarşıağası) dükkânı bu mahâldedir ki bir sanat ehli sultan tartısına aykırı davranıp bir dirhem eksik vermeye kadir değildir.

Yanıdaki mahal tamamen kasap dükkânlarıdır ki nice yüz adet boğazlanmış Karaman koyunlarını ve kuzularını parça parça edip, her parçaya gül yaprağı takıp ve safran sürüp satarlar. Bu kasapların alt yanında has ve beyaz çörekçiler ve börekçiler dükkânları vardır ki türlü türlü biberli börek, bademli, susamlı, otlı çörek ve katmerli kaymak börek pişirirler. Ta Saraçhane başına varıncaya kadar böyle nimet pişer çörekçi, börekçi, aşçı, başçı (kelleciler) ve türlü türlü hoşafçı dükkânları vardır.

Muhtesip Ağa dükkânını geçince Arpacılar Çarşısı, Kazancılar Pazarı (Çarşısı) ve Semerciler Çarşısı vardır.

Oradan İç Kale önüne varılır (Kale Önü). Sol tarafı Mevlevîhane (şimdiki vakıf Bayrampaşa İşhanı yeri) kapısıdır. Ta Uzun Çarşı başında son bulur. Saraçhane (Şimdi de Kapalı Çarşı'da bir Saraçlar Çarşısı bulunmaktadır.) ve Haffafhane (ayakbacılar) Pazarı aydınlık, bakımlı ve kalabalık pazardır. Debbağlar (tabaklar, dericiler) pazarı pakdır. Ahî Evran pirleriyle (dericilerin piri meşhur mutasavvıf) mamurdur (O dönemden gelmektedir.). Odun Pazarı Kale kapısı önünde olduğundan (burası Kağnı Pazarı'na açılan Yeni Kapı olsa gerek), bu kapiya Odun Pazarı Kapısı denmektedir.

Görüldüğü gibi Evliya Çelebi 1650'li yıllarda Kayseri'de dikkatini çeken çarşı ve esnaf guruplarını saymıştır. Gayet süslü olduğunu söylediği Uzun Çarşı bugünkü Uzun Çarşı'nın yerinde değildi. Yukarıda bahsedildiği gibi burası Meydan (At Pazarı) Kapısı (şimdiki Bürüngüz Camii yanı, Kapalı Çarşı'nın Demir Kapısı) ile Bedesten ve Vezir Hanı arasında, yani şimdiki Sipahi Pazarı'nın yerinde idi. Çarşı ve pazarlar işte bu çarşı ile At Pazarı, İç Kale'nin güney (arslanlı) kapısı ve Yeni Kapı (Kağnı Pazarı, Odun Pazarı) civarında yoğunlaşmıştı.

Evliya Çelebi, ayrıca Kayseri dericiliğini överek anlatır. “Keçi derisini tabaklayıp sarı sahtiyan yaparlar, sanki altın sarısıdır ki insanın yüzünün rengi belli olur. Halk dilinde darb-ı meseldir

ki, ‘Kayseri sahtiyanı gibi gıcır gıcır öter’ derler. Pabucu, mesti ve içi darayili sarı tabanlı çizmesi yeryüzünde yoktur. Bütün vezirlere hediye gider.” Yine yiyeceklerin anlatılmasında “Evvla has ve beyaz ekmeği, lavaş yufkası, katmer çöreği, katmerli baharatlı böreği, kimyonlu ve baharatlı pastırması ve kokulu et sucuğu yeryüzünde yoktur. Padişahlara gider.” bilgilerini verir.

VEZİR HANI

Aslen Nevşehirli olan ve Kayseri’de de akrabaları bulunan Lale Devri’nin ve III. Ahmed’in meşhur sadrazamı ve damadı İbrahim Paşa memleketin birçok yerlerine yaptırmış olduğu vakıf hayratının yanında Kayseri’ye de Kapalı Çarşı içine 1723 yılında üç bölümden oluşan meşhur hanını yaptırmıştır ki bu han bugün de “Vezir Hanı” olarak anılmaktadır. Han yer itibarıyla Cami-i Kebir avlusu ile Bedesten ve Gön Hanı arasında yerleştirilmiştir. Burası herhâlde daha önce boş ve hali bir yer değildi ve çarşıya ait dükkânlar bulunuyordu. İbrahim Paşa burada yapılan dükkânları satın alıp hanına yer açmış olmalıdır. Vakıf yolu ile yaptırmış olduğu bu büyük hanın mütevelliliğine de (vakıf idareciliği) Kayseri’deki (bir kısmı Tavlusun köyünde) akrabalarından tayin yapmıştır ki bunlar arasında yakın zamanlarda vefat etmiş olan Kayseri’nin yerlilerinden Sait Sadi Danişment Gâzioğlu bulunmakta idi ve mahkeme kararı ile evlatlık ilamını almıştır. Han iki katlı olup, büyük avlulu bölüm ve bunun iki başında birbirlerine geçitlerle irtibatlı küçük bölümlere sahip olup maalesef Ulu Cami tarafındaki giriş bölümünün çoğu vakıflarca satılarak özel şahıslara geçmiş, bunlar da burada hana zarar verecek şekilde tuzlu yaş deri ticareti yapmışlardır. İbrahim Paşa yaptırmış olduğu bu hanından başka Raşid Efendi Kütüphanesi önünde bulunan ve maalesef 1965 yılında yıktırılan iki katlı Mahkeme Hanı’nı da satın alarak vakfına dahil etmiştir. Eskiden içerisinde mahkemenin bulunduğu ve bu sebeple bu ismi alan handa son zamanlarda kösele ve deri ticareti yapıldığı eski resimlerinde görülmekte ve üst katın iki odasında da eski Vakıflar Mıntika Müdürlüğü faaliyette bulunmakta idi.

İbrahim Paşa’nın, hanı yaptırdıktan sonra buraya Bedesten’in bir bölümünde faaliyet gösteren kuyumcularla abacı, kumaşçı ve çuhacıları taşımış olduğuna dair Kayseri Şer’iye Sicilleri’nde (eski mahkeme kayıtlarında) malumat bulunmaktadır. Bunun için 1727 yılında bir ferman çıkarılmıştır. Bahis konusu esnafın, Sadrazam İbrahim Paşa’nın Padişah’tan çıkartmış olduğu bu fermanla, biraz da zorla bu handa ikamete mecbur tutulduğunu daha sonraki 1730 tarihli başka bir fermandan öğrenmiş bulunuyoruz. İbrahim Paşa’nın 1730 Patrona Halil İsyanı ile öldürülmesi üzerine (İbrahim Paşa’nın mezarı İstanbul’da Şehzadebaşı’ndaki külliyesi içindedir.) Kayseri’deki diğer vakıfların mütevellileri ve bilhassa Bedesten Vakfı’nın mütevellisinin itirazları ile bütün esnaf ve tüccarın istediği yerde ikamete ve sanat icra etmeleri, kendi rızaları hilafına hiçbir kimsenin Vezir Hanı’nda ikamete mecbur edilmemesi hakkında, H. 2 Muharrem 1144/M. 1731’de, yeni padişah I. Mahmut’tan alınan fermanla, Paşa’nın zoraki uygulaması ortadan kaldırılmıştır.⁶

Vezir Hanı’nda hâlen yüncüler, pamukçular, halı ve kilimciler ve dericiler faaliyet göstermektedir. Vakıflarca onarımı yapılmıştır. Hanın birinci avlusunda üst katta, Cami-i Kebir ve Kapalı

⁶ Ahmet Nazif, Mir’atı Kayseriye (Kayseri Tarihi), Yay: Prof. Dr. Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 144.

Çarşı tarafına bakan geniş oda ve müstemilatı (belki eski mütevellî dairesi) Kayseri'nin meşhur iş adamlarından Katıpzade Nuh Naci Yazgan'ın iş yeri idi. Millî Mücadele'nin Kayseri'deki önderlerinden olan Kayseri'nin bu kıymetli evladı, Kayseri'de Millî Mücadele'ye ait çalışma ve toplantılarını bu odada yapmıştır. Vezir Hanı son zamanlarda boşaltılarak özel şahsa geçen yerler istimlak edilmekte ve onarımı tamamlanmaktadır. Bu işlemler bittiğinde Vakıflarla anlaşılan Büyükşehir Belediyesince değerlendirilecektir.

KAPALI ÇARŞI'NIN BUGÜNKÜ HÂLİ

1729 yılında çarşıda çıkan yangınla çarşının birçok bölümü, bu arada Kadı Mahmud Vakfı'na ait dükkânlar yanıp yıkılmıştır. Tabii bunların yerine yenileri yaptırılmıştır.⁷ Çarşı bugünkü şekil ve planını esasen H.1288/M. 1871 yılında geçirdiği büyük yangınla almış ve yangından sonra kapalı olarak bu şekilde inşa edilmiştir. Eski esnaf gurupları yeni çarşıda yerlerini almış ve onlara göre de sokaklar isimlendirilmiştir. Uzun Çarşı ismi artık eski yerine değil, Kazancılar Çarşısı ile Bedesten arasındaki ana sokağa verilmiştir. Cami-i Kebir tarafından girilen iki çarşıdan doğuda olan Hacı Efendi Çarşısı ismini vakıf sahibi Güpgüpoğlu Hacı Ebubekir Efendi'den almıştır. 19. yüzyılın başında kardeşi Hacı Mustafa Ağa ile birlikte büyük bir vakıf kurmuş bulunan Ebubekir Ağa halkın ve çarşı esnafının çok itibar ettiği, sözü devrin vilayetinde geçen bir kimse idi. Adı ile anılan çarşıdaki dükkânların çoğu ona ve onun vakfına aittir. Bu çarşının giriş kapısı üzerinde Kapalı Çarşı'nın tek kitabesi olan ve esnafa öğütler ihtiva eden şu manzume yazılıdır:

*Ehl-i safâsı alemin hüsn-i maaş ashabıdır.
Hüsn-i maişe ermek abz u ata icabıdır
Bim-i hüdayı bilmeli satıp sermaye olmalı
Kesb-i helale gelmesi zevk-i sürur esbabıdır.
Yek-dane cevher isteyen gelsün bu silke müşteri
Sevad giran âleme semt-i ticaret babıdır 1260/1844*

Bugünkü dille anlamı:

Dünyanın mutlu insanları iyi kazanç sahipleridir.

İyi kazanca ulaşmak alışverişiyle olur.

Allah korkusu ile satış yapıp sermaye edinmeli

Helal kazanç edinmek zevk ve sevinç sebebidir.

En kıymetli malları isteyen gelsin bu çarşıya müşteri

Âlemde en mühim yer ticaret semtinin kapısıdır.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında çarşı Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne paralel olarak iktisaden sarsıntıya uğramış, uzun harp yılları sebebi ile halkın alım gücünün zayıflaması

7 Ahmet Nazif, *age.*, s. 123.

yüzünden çarşıda ticari hayat durmaya yüz tutmuştur. Öyle ki bazı sokaklar, dükkânlar kapanarak tamamen hali hâle gelmiştir. Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında, memlekette işe yarayan ticaret yapacak erkekler kalmayıp, Kayseri Lisesi öğrencilerine varıncaya kadar cepheye sürülüp buralarda binlerce şehit verildiği esnada kadınlar mecburen başı dertlerine düşerek, çarşı içinde kendilerine tahsis edilen ve hâlâ Kadınlar Çarşısı olarak anılan sokakta alım satım işlerine girişmişlerdir. Böylece Kayseri'nin erkekleri gibi kadınlarının da hin-i hacette ticarete ne kadar başarılı olabileceklarini ortaya koymuşlardır. Şimdi Çarşı Derneği onların aziz hatırasına Kaleönü'nde bir anıt yaptırmıştır.

Kapalı Çarşı 1930'lu yıllarda kısmen yıkılmıştır. Bu yıkım işine çarşının bazı yerlerinin çöküntüye yüz tutması üzerine girilmiş; Kapalı Çarşı, içerisine karın, yağmurun yağdığı berbat bir açık çarşı hâlini almıştı. Bu yıkımdan sadece nispeten sağlam olan Hacı Efendi, Urgancılar ve Katrancılar çarşıları kurtulabilmiştir. Bu tarihten doksanlı yıllara kadar bu şekilde harap hâlde, şehirdeki tek ticari alan olarak faaliyetini sürdürmüş olan çarşı bu tarihlerde çıkarılan bir kanunla İstanbul ve Bursa çarşıları ile birlikte İmar ve İskan Bakanlığı'na onarıma alınmış ve uzun yıllar süren onarım çalışması sonunda tekrar eski hâline kavuşmuştur. Bu onarım esnasında Kazancılar ve Kaleönü arasında çarşı temelleri altında çıkan Selçuklu Pervane Bey Medresesi kalıntıları sebebi ile bu bölümde restorasyon on beş yıl kadar gecikmiş ve buradaki esnaf zarar görmüştür. Bu gecikmenin sebebi Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulu'nun burası için aldığı çelişkili kararlar olmuştur. Sonradan varılan bir karara göre kalıntılar bodrumda kalacak şekilde çarşı sahiplerinin dükkânları yeniden inşa edilmiştir.

Kapalı Çarşı artık Kayseri'nin eskiden olduğu gibi tek ve ana ticaret merkezi olmaktan çıkmıştır. Çünkü şehir çok genişlemiş ve tabiatıyla önemli ticari alanlar da şehrin her tarafına yayılmıştır. Esasen çarşıdan Bakırcılar, Kazancılar gibi bazı iş yerlerinin oluşturulan sanayi bölgesine taşınması rahmetli belediye başkanı Osman Kavuncu zamanında (1950-1957) olmuş ve bu uygulama onu dünyaya örnek yapmıştır.

Yine Cumhuriyet Meydanı altına eski belediye başkanlarından Mehmet Çalık tarafından büyük bir çarşı yaptırılmıştır.

Kayseri'nin tarihi Kapalı Çarşısı tarih boyunca meşhur olmuş bulunan Kayserili iş adamlarının mektebi olmuştur. Kayseri'nin fıkralarına geçmiş olan işe yarar çocukları tahsilleri yanında burada deneniş ticarete sokuluyor idiler. Bu da bir yöntem olarak ticaret tarihine geçmiştir.

MİMAR SİNAN'IN KAYSERİ'DEKİ ESERLERİ

GİRİŞ

Dünyaca ünlü Büyük İslam Türk dehası Sinan için sıkça tekrar edilen bir yakınma bulunmaktadır. Bu haklı yakınma, bu büyük mimar-mühendis hakkında şimdiye kadar yapılan çalışmaların mütevazılığı hatta onun yüceliğine yakışır büyük bir araştırmamanın yapılmadığı şeklindedir. Gerçekten çağdaşı Batılı sanatkarlar olan Leonardo da Vinci, Michael Angelo gibi ünlüler hakkında yapılan yayınlar, filmler yanında, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından dünyanın gelmiş geçmiş en büyük mimarı olarak kabul edilen Sinan hakkında yapılanların yetersizliği bu yakınmaları haklı kılmaktadır. Sinan hakkında yapılan eski bir çalışmaya ilaveten son yıllarda ortaya konan birkaç araştırma, bu vadede beklenen daha geniş çalışmalar için başlangıç olmak üzere kayda değer ürünler olarak görülebilir. Bunlar 1984 yılında Hürriyet Vakfı tarafından yayımlanan Prof. Dr. Aptullah Kuran'ın yazdığı "Mimar Sinan" isimli bir ciltlik hacimli eser, 1988 yılında Sinan'ın ölümünün 400. yılı münasebeti ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yayımlanan, çeşitli ilim adamlarınca hazırlanan bir cilt metin, bir cilt fotoğraflardan oluşan iki ciltlik "Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri" isimli eser ve yine 1988 yılı VI. Vakıf Haftası dolayısı ile yine Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yayımlanan "Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi" sempozyumu bildirilerinden oluşan kitaplardır. Bu arada yine geçmiş yıllarda Prof. Dr. Metin Sözen, Süha Arın ve arkadaşlarının hazırladığı ve bir nebze bizim de yardımcı olduğumuz, yurt dışında da ödül almış dokümanter Mimar Sinan filmini ve Devlet Tiyatroları'nca sahnelenen biri büyük biri küçük Mimar Sinan oyununu da zikredebiliriz. Bunların yanında bilhassa son zamanlarda büyüklü küçüklü birçok çalışma ve yayın yapılmıştır.

Ancak eserleri Osmanlı İmparatorluğu'na yayılmış, kendisi ve eserleri hakkındaki bilgileri arşive mal olan, Osmanlıların yetiştirdiği bu büyük şahsiyet hakkında yapılacak çalışmanın zorluğunu; onun yüzlerce muhteşem eseri arasında sadece üç mütevazı yapısının bulunduğu doğum yeri Kayseri'deki eserleri hakkında bir süredir yapmış olduğum çalışmalar neticesinde anlamış bulunmaktayım. Bu üç eserin tespiti için karşılaşılan imkânsızlıklar, başta İstanbul olmak üzere imparatorluğa yaydığı 400 civarındaki eseri hakkında tek tek yapılacak büyük çalışmanın hacmi hakkında bir fikir vermektedir. Uzun süredir bahis mevzuu bulunan bu konunun yeni belgeler ele geçtikçe tekrar ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmış, nihayet söz konusu yeni belgelerle, Kayseri tarihi için de önemli bir ilave olacak mevzu, bir defa daha kaleme alınmıştır.

Çalışmamızı beş bölüme ayırmış bulunuyoruz: Birinci bölüm kısaca Mimar Sinan'ın hayatı, ikincisi Mimar Sinan devrinde Kayseri, üçüncüsü Mimar Sinan'ın Kayseri'de yaptırmış olduğu üç eser (bunlarla birlikte bunların dâhil oldukları külliyelerin diğer kısmı veya banilerin Mimar Sinan'a mal edilmeyen diğer eserleri), dördüncü bölüm Mimar Sinan'ın vakfiyesi, beşinci bölüm

de Mimar Sinan devrinde Kayseri’de yapılmış bulunan fakat ona ait olmayan diğer belli başlı eserlerdir. Şimdi bunları sırası ile ele alalım.

MİMAR SİNAN’IN HAYATI

Mimar Sinan’ın hayatı ve eserleri hakkında kendisinden dinledikleri ile “Tezkiretü’l Ebniye” isimli bir eser kaleme alan arkadaşı Nakkaş Sai Mustafa Çelebi’ye göre o, Yavuz Sultan Selim Dönemi’nde Kayseri’den devşirme (askerlik için gayri müslümlerden, 12-18 yaş arasında, belli kanun ve usullere göre çocuk toplama) olarak Osmanlı ordu mektebi olan Acemi Oğlanlar Ocağı’na alınmıştır. Süleymaniye Camii bahçesinin köşesinde bulunan mezarının taşına 1588 yılında yüz yaşını aşkın olarak vefat ettiği yazıldığına göre Sinan miladi 1590’lar civarında doğmuş olmalıdır. Mimar Sinan’ın hayatının sonuna doğru tanzim ettirdiği vakfiyesinde Kayseri’deki akrabaları zikredildiği gibi,¹ 1574 tarihli bir padişah hükmünde, o zaman Hassa Mimarları Başlı olan Sinan’ın mensup olduğu Kayseri’nin Ağırnas köyünün yanında bulunan Kıçı Bürüngüz (Küçük Bürüngüz) ve Üskübü (şimdiki adı Subaşı) köylerinden, Kıbrıs’ın fethi üzerine (1571) buraya sürgün edilen akrabalarından bahis bulunmaktadır.² Mimar Sinan’ın Kayserili olduğu bu şekilde iyice belli olduktan sonra onun doğum yeri olarak, vakfiyesinde çeşme yaptırdığını belirttiği, yukarıda bahsi geçen Ağırnas köyü kabul edilmektedir.³

Osmanlı Devleti’nde, bu devirde devşirmelerin gayrimüslimlerden alındığı usulünden hareketle Sinan’ın aslının, bilhassa Ermeni olduğuna dair bir kısım asılsız iddialarda bulunulmuştur. Bunun mümkün olmadığı Prof. Dr. Nejat Göyünç’ün Mimar Sinan’ın aslı hakkındaki araştırması ile ortaya konmuştur.⁴ Tahrirlerden görülen ailesi ve çevresindeki Türkçe isimlerden Türk asıllı olması kuvvetle muhtemel olan Sinan’ın, böyle olmaması hâlinde bile Türk-Osmanlı eğitimi ve kültürü altında büyük bir deha olarak yetişmiş olması menşeinin araştırılmasını gereksiz kılmaktadır.

Sinan, Yavuz Sultan Selim’in saltanatına rastlayan yıllarda (1512-1521), onun İran ve Mısır Seferi’ne katılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman’ın ilk yıllarında vuku bulan Belgrad Seferi’ne (1521), Osmanlı askerî sisteminde Acemi Ocağı’ndan sonra gelen Yeniçeri Ocağı’na giren Sinan Yeniçeri olarak iştirak etmiştir. Bundan sonra sırası ile Kanuni’nin Rodos, Moğaç, Viyana, İrakeyn, Korfu-Pulya ve Boğdan seferlerine katılmış ve askerî rütbesi de buna paralel olarak artmıştır.

Sinan bu seferler esnasında, büyük bir ihtimalle Kayseri’deki ailesinden gelen yapı ustalığı kabiliyet ve tecrübesini, yeni gördüğü yapıları inceleyerek geliştirmiş ve kendisine mimarlık dalında bir yol çizmiştir. Onun bu meyil ve kabiliyetini gören amirleri de herhâlde, bu dönemin askerî görevlerinin yanında ona bu sahada bir kısım işler vermişlerdir.

¹ İbrahim Ateş, Vakfiyesinin İhtiva Ettiği Bilgiler Işığında Mimar Sinan, Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1, İst. 1988, s. 11.

² Ahmet Refik Altınay, Türk Mimarları, İst. 1936, s. 80.

³ Ateş, s. 9.

⁴ Nejat Göyünç, Mimar Sinan’ın Aslı Hakkında, Tarih ve Toplum Dergisi, Temmuz 1985, S. 19, s. 18.

Sinan hassa mimarlarının başı olmadan, orduda görevli iken sefer aralarında muhtelif binalar yapmaya, mimarlık dalında tek başına kendini ortaya koymaya başlamıştır. Daha 1530-31, 1532-33 ve 1533-34 yıllarında İstanbul'da bir kısım cami ve mescidin inşaatını gerçekleştirdiğini görmekteyiz.⁵ O nihayet Mimarbaşı Acem Ali'nin 1538 yılında vefatı üzerine, ikinci vezir Damat Lütfi Paşa'nın tavsiyesi ile bu makama getirilmiştir ve hemen İstanbul'da Hürrem Sultan, Mihrimah Sultan ve 1548 yılında da Osmanlı-İslam mimarisinin dönüm noktası olan Şehzade Camii ve Külliyesi'nin yapımına muvaffak olmuştur. O bundan sonra, 1588 yılındaki ölümüne kadar 40 yıllık mimarbaşılık hayatı içerisinde irili ufaklı yüzlerce eseri, bu arada 1550-1557 yılları arasında da İstanbul Süleymaniye Külliyesi'ni yapmıştır. 1568'de başladığı ve kendisinin en büyük eseri olarak vasıflandırdığı Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi'ni 1574 yılında 84 yaşında iken tamamlamıştır. Hayatının sonlarında, 1579'da Atik Valide,⁶ 1580'de Üsküdar Şemsi Ahmet Paşa, Tophane Kılıç Ali Paşa ve Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii ve Külliyelerini⁷ 1583'te İstanbul Kılıç Ali Paşa Hamamı, Manisa Muradiye Külliyesi, 1584'te yine İstanbul'da Mehmet Ağa, Mesih Paşa ve Nişancı Camileri⁸ ve 1586 ve 1587'de de büyük bir ihtimalle Kılıç Ali Paşa Türbesi'ni yapmıştır.⁹ Kayseri'de Kurşunlu (Hacı Ahmed Paşa) Camii'ni de hayatının bu son döneminde yapmış olan Sinan, o devirlerde nadir görülecek yüz yıl civarındaki bütün ömrünü bu şekilde resmî görevde ve imar faaliyetlerinde geçirmiş, daha doğrusu devrinin idaresi kendisini takdir edip sonuna kadar kendisini bu görevden mahrum bırakmamıştır. Bir yazarımızın ifadesine göre Sinan bugünkü gibi yaş haddinden emekli yapılırsa idi ne Selimiye ve ne de bu dönemde yapılmış diğer eserler yapılabilirdi. Zikredildiği üzere Sinan, Süleymaniye Külliyesi'ne sıkıştırdığı mütevazı mezarının taşına göre H. 996/M. 1588 yılında vefat etmiştir.¹⁰

MİMAR SİNAN DEVRİ'NDE KAYSERİ

Kayseri, Karaman Beyliği idaresinde iken Fatih Devri'nde 1465 yılında Karamanoğlu Pir Ahmed'le yapılan anlaşma ile Osmanlı idaresine geçmiştir.¹¹ Şehri Gedik Ahmed Paşa'ya teslim aldırın Fatih, bütün Karamanlı Beyliğini ele geçirdikten sonra burasını da Karaman Eyaleti'ne bağlı bir sancak (liva) merkezi yapmış ve H. 881/M. 1476 yılında ilk tahririni yaptırmıştır.¹² Sonraki tahrirlerde "Defter-i Köhne" olarak geçen bu tahrir defteri zamanımıza kadar maalesef gelememiştir. Fatih Dönemi'nde Kayseri Kalesi tamir edilmiş ve Kale içindeki küçük Kale

⁵ Aptullah Kuran, Mimar Sinan, İst. 1986, s. 19.

⁶ age. 1987, 1989.

⁷ age. 196-197.

⁸ age. 222-231. Aptullah Kuran bu son camilerin Sinan'ın hayatında yapıldığı hâlde Sinan'dan sonra mimarbaşı olacak Davut Ağa'ya ait olduğunu belirtmektedir.

⁹ age. 208.

¹⁰ Beyhan Erçağ, Mimar Sinan'ın İnşa Ettiği Türbeler, VI. Vakıf Haftası (tebliğler), İst. 1989, s. 233.

¹¹ Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Yay: N. Atsız, İst. 1970, s. 189; Tacu't-tevarih, Hoca Sadeddin, Yay: İ. Parmaksızoğlu, İst. 1979, C. III, s. 80; İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Ankara 1988, C. II, s. 89.

¹² Mehmet İnbaşı, "XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri" isimli eserinin 4. sayfasında H. 876/M. 1474 gibi verirken 20 ve 32. sayfalarında Uzunçarşılı'dan naklen 1476 olarak vermektedir. Doğrusu H. 881/M. 1476 olmalıdır.

Camii yaptırılmıştır.¹³ II. Bayezid Devri'nde 1484 yılında, şehirde Sultan tarafından, babası Fatih'e eser takdim etmiş bulunan ve onun gibi Akşemseddin'in müridi olan mutasavvıf ve şair Şeyh İbrahim Tennûri'nin türbesi yaptırılmıştır. Yine bu hükümdar zamanında 1497 yılında Sancak Beyi (Mirliva) Mustafa Bey tarafından Kayseri Bedesteni yaptırılmıştır.¹⁴ 1500 yılında ise Kayseri'nin ikinci, aslında zamanımıza kayıtları gelen ilk arazi ve vakıf tahriri yapılmıştır.¹⁵ Buradaki bilgilerden Kayseri'de bu asırda canlı bir eğitim ve ticari hayatın sürmekte olduğunu anlamaktayız. Bu dönemde kurulan vakıfların önemli kaynaklarının ticari faaliyetler olduğunu görmekteyiz.¹⁶ Gerçekten yukarıda da görüldüğü gibi vakıflar çoğu kere çarşı ve dükkânlar vakfetmektedirler. Yine şehirde Selçuklular zamanından gelen dericilik faaliyetleri önemli ölçüde sürmekte olup Selçuklular zamanında da bahsi geçen derici esnafının oluşturduğu Debbağlar (Tabaklar) Mahallesi bu asırda da mevcuttur ve mahalle 20. yüzyılın başlarına kadar gelmiştir. Kayseri çarşılarında şu esnaf gruplarının bulunduğunu 1559 tarihinde kurulmuş Kadı Mahmud ve 1584 yılında kurulmuş Nasrullah-Zade Hacı Mehmed vakıflarından öğreniyoruz. Bunlar: Gazzezler (ipekçiler, dokumacılar), keçeciler, takkeçiler, saraçlar (ayakkabıcılar), habbazlar (emekçiler), kürtüncüler, bakkallar, eskiciler, kuyumcular, kürkçüler, demirciler, hallaçlar (pamukçular), nalbantlar, arpacılardır. Şehir çevresinde verimli ziraat alanları dışında, dağlık ve taşlık mevkiilerde ise Kayseri'de boyacılığın önemli bir maddesi olan "cehri" bitkisi yetiştiriliyor idi. Çalı şeklindeki bu bitkinin çitlembik meyvelerine benzer küçük meyvelerinden elde edilen sarımtırak boya maddesi ile bilhassa deriler boyanıyor ve bu madde hem deriye renk veriyor hem de ihtiva ettiği kimyasal özelliği ile derinin uzun yıllar bozulmadan kalmasını sağlıyordu. Yine bu madde başka boya maddelerine karıştırıldığında bu boyaları da sabitleştirip boyandıkları eşyaların uzun ömürlü olmalarını sağlıyordu.

Bu asırda ilim hayatı da genellikle Selçuklular Dönemi'nde kurulmuş medreselerin faaliyetleri ile canlı bir şekilde sürmekte idi. 1500 ve 1584 senelerinde yapılan iki vakıf tahririnde bu eğitim kurumlarının kurucularının tahsis etmiş olduğu zengin vakıflarla faaliyetlerini sürdürdüklerine şahit olmaktayız. Burada dikkat çeken şehirde merkezi bir medreseler kompleksinin, bir bakıma üniversite kampüsünün bulunmasıdır. Bu eğitim kompleksi bugün Orta Mahalle denilen Gevher Nesibe Parkı civarındadır. Selçuklular Dönemi'ne ait Gevher Nesibe (Gıyasiye) Tıbbiyesi ve Hastanesi ile bunun yanındaki Avgunlu Medresesi, batıda Hastane Caddesi üzerindeki Hoca Hasan Medresesi, doğuda, meydanda Sahabiye Medresesi, Kale önünde Kapalı Çarşı içinde kalıntıları çıkan Pervane Bey Medresesi, Hunat Hatun Medresesi, Şifaiyenin kuzeyinde Hacı Kılıç Medresesi, Güneyde biraz uzakta Melik Gâzi (Cami-i Kebir) ve Gülük Medreseleri (Şehrin en eski medresesi olan ve Cami-i Kebir'in güneyinde yer olan Melik Gâzi Medresesi maalesef 1960'dan sonra yıkılarak kalıntıları örtülmüştür) Sivas Caddesi üzerinde Ziyaiye Medresesi, Lale

¹³ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarında Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 543.

¹⁴ Çayırdağ, a.g.m., s. 544-547.

¹⁵ Mehmet İnbaşı, "XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri, Kayseri 1992; Yasemin Demircan (Özırmak), Kayseri Vakıfları, Kayseri 1991.

¹⁶ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Vakıfelerine Göre XVI. Asırda Sosyal Hayat, Erciyes Yöresi 1. Folklor Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu, Kayseri 1991, s. 259-277.

Camii önünde Lala Medresesi, Camiikebir Mahallesi'nde Dulkadiroğlu Nasıreddin Mehmed Bey'in tamir ettirdiği Hatuniye Medresesi ile Osmanlılar Dönemi'nde inşa edilen ve bugün yıkılmış olan Hacı Ahmed Paşa (Kurşunlu Camii) Medresesi, aşağıda geçecek yıkılan Osman Paşa Camii yanındaki medreseler ile Zeynel Abidin Türbesi yanındaki Yeni Kapı Medreseleri bu kampüsü meydana getirmektedir.

II. Bayezid'den sonra bilindiği üzere tahta Yavuz Sultan Selim çıkmış, bu hükümdar zamanında İran ve Mısır üzerine iki sefer yapılmıştır. 1514 yılında İran üzerine yapılan ilk seferde Yavuz Kayseri'ye gelip burada 4 gün kalmıştır. Sefer dönüşünde de Maraş ve Yozgat'la birlikte Kayseri şehrinin hemen sınırından itibaren Zamantı bölgesine sahip bulunan Dulkadiroğulları Beyliği'ni ortadan kaldırıp bu bölgeyi de eyalet olarak Osmanlılara bağlamıştır. Bu dönemde Kayseri'den de Yeniçeri Ocağı için devşirme çocuk alınmış, Mimar Sinan da bu devşirmeler arasına İstanbul'a Acemi Ocağı'na gönderilmiştir.

Yavuz'dan sonra tahta çıkan Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkış tarihi olan H. 926/M. 1520 yılında Kayseri'de ilk ve son Osmanlı parası basılmıştır.¹⁷ Kanuni 1534 yılında çıkmış olduğu İrakeyn Seferi esnasında 31 Temmuz'da Kayseri'ye gelmiş ve burada iki gün kalmıştır. Bu sefer esnasında Matrakçı Nasuh eserinde Kayseri'nin ve yakınındaki menzillerin minyatürlerini yapmıştır.¹⁸ H. 955/M. 1548'de İran üzerine yapılan seferde tekrar Kayseri'den geçilmiştir.¹⁹ Bu asırda Kayseri'de uzun yıllar kadılık yapmış Kadı Bedreddin Mahmud şehirde cami, hamam, çarşı gibi yapılar yaptırmış ve ayrıca kütüphane kurarak birçok kitap vakfedip bütün bu vakıflarına ait H. 966/M. 1559 tarihli vakfiyesini düzenlemiştir.²⁰ Yine vakıf kayıtlarına göre bu dönemde Yavuz Sultan Selim'in meşhur sadrazamı Pir Mehmed Paşa ile yine bu asırdaki meşhur Osmanlı sadrazamlarından Sokullu Mehmed Paşa'nın başka yerlerdeki hayratları için han (Gön, Yeni Han) ve arazi (Ambar'da) vakfettiklerini, Mimar Sinan'ın da doğduğu köyde çeşme, Bünyan'da değirmen ve bir miktar arazi vakfetmiş olduğunu görüyoruz.

Şehrin bu yüzyılın başlarından itibaren idari-mülki yapısı şöyleydi: Kayseri Karaman (Konya) vilayetine bağlı bir sancak (liva) merkezi idi. Karaman eyaletinin diğer sancakları Konya, Beyşehir, Akşehir, Larende, Aksaray, Niğde ve İç-İl'di.²¹ Kayseri merkezinde ise Sahra, Koramaz, Cebel-i Ali, Cebel-i Erciyes, Karakaya, Kenar-ı İrmak, Malya, Karataş ve Bozatl olmak üzere 10 nahiye, bunlara bağlı 86 köy, 278 mezra ve 121 cemaat bulunmaktaydı.²²

¹⁷ İbrahim Artuk-Cevriye Artuk, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu, İst. 1971, C. II, s. 515. No. 1546.

¹⁸ Nasuhü's-Silahi, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn, Haz. H. G. Yurtaydın, TTK, Ankara, 1976, s. 224, 18 B.

¹⁹ Solakzade Tarihi, Yay: Dr. Vahit Çabuk, Ank. 1989, C. II, s. 214.

²⁰ Çayırdag, Kayseri'de Kitabelerinden, s. 549-551; Çayırdag, Kayseri'de Kadı Mahmud Vakfi, Kayseri 1990.

²¹ İnbaşı, s. 27.

²² age., s. 332.

MİMAR SİNAN'IN KAYSERİ'DEKİ ÜÇ ESERİ

1-OSMAN PAŞA (GÜRCÜ) CAMİİ

Mimar Sinan'ın hayatı ve yapmış olduğu eserler hakkında bilgi veren, başta arkadaşı Şair Mustafa Çelebi'nin Tezkiretü'l- Ebniye'sinde ve eserlerin listesini veren diğer çağdaşı tezkirelerde Mimar Sinan'ın Kayseri'deki üç eseri kayıtlıdır. Bunlar Osman Paşa Camii, Hacı Ahmed Paşa Camii ve Hüseyin Bey Hamamı'dır.²³ Bunlardan Osman Paşa Camii bugün mevcut değildir. Ne zaman ve nasıl ortadan kalktığı da belli değildir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1967 numaralı defterin 393. sahife ve 86. sırasında kayıtlı Kayseri ve Bozok Livası Emiri Çerkez Bey'in H. 996/M. 1558 tarihli vakfiyesinde Kayseri'nin At Pazarı semtinde Osman Paşa Camii Şerifi ve Sarayı avlusuna bitişik dükkânlarından bahis bulunmaktadır. Kayseri'de eski At Pazarı bugünkü Valiliğin güneyi ve doğusunda bulunan alanın yani Cumhuriyet Meydanı'nın bir bölümünü teşkil etmektedir. Şehirde sonradan başka bir semte, eski Tekkeönü'ne At Pazarı ismi verilmiştir. Bu kayıttan Osman Paşa Camii'nin bugünkü Valilik yakınında olduğunu anlamaktayız. Osman Paşa Sarayı'nın da Vilayet Konağı'nın aslı olduğu açıktır. Halk hâlen konağa saray, önündeki alana da Sarayönü demektedir.

Aynı zamanda Mimar Sinan'ın ölüm tarihi olan Çerkes Bey Vakfiyesi tarihinden 60 yıl kadar sonra, 1649 yılında Kayseri'ye gelmiş bulunan meşhur seyyahımız Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde, Kayseri'de Süleyman Han'ın vezirlerinden Osman Paşa'nın Sinan yapısı camisinden ve aynı paşanın At Pazarı'nda handan büyük avlulu ve söğüt ağaçları ile süslü sarayından bahsetmektedir.²⁴ Bahis konusu cami hakkında geçen asra ait Kayseri Bölge Müdürlüğü arşivinde de belgeler vardır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünden alınan Osman Paşa Camii Vakfi tevliyeti ile ilgili 228/393 esas nolu kayıta şu bilgiler bulunmaktadır: görevlilerin adları, nısıf hissesi İbrahim ve Mahmut ve nısıf hissesi Seyyid ve İbrahim Naim; tevcih tarihi, 19 Zilhicce H. 1246/M. 1830, vakfin adı ve hayratının bulunduğu yer, evkaf-ı mülhakadan Kayseriye kazasında kâin Gürcü Mescidi Şerifi vakfi, hazine esas defteri Sani Salis Asker, vukuat müteveffa mumaileyhin münhal tevliyeti mezkûrenin vakf-ı mezkûrun vakfiyesi gayr-ı müseccel olduğu cihetle terkinin kaydı ve vakfında fiil-i icra kılındığına dair 9 Zilhicce 334 ve 24 Eylül H. 1332/M. 1916 tarihinde Muhasebat Müdür-i umumiyesine ilmuhaber evrak-ı esasiyesi maan ita kılındı. Tafsil Anadolu 2777. Yine Kayseri Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan H. 1275/M. 1858/59 tarihli 666 nolu muhasebe kaydında "Kayseriye'de vaki Gürcü Mescid-i Şerifi nısıf imamet cihetine bi-berat-ı fiil-i mutasarrıf es-Seyyid Mehmed Sabit ve İbrahim Naim Efendiler talebeleriyle yetmiş beş senesi bir senelik muhasebe hasılat aşar bedel 400" kaydı bulunmaktadır.

Kayseri'de Gürcü Osman Paşa olarak bilinen paşanın camisi, yukarıda da belirtildiği gibi zamanımıza kadar gelememiştir. 1914 yılında vefat etmiş Kayseri Vilayet Başkatibi Ahmet Nazif

²³ Rifki Melül Meriç, Mimar Sinan Hayatı Eserleri, TTK, Ankara 1965, s. 26-81.

²⁴ Evliya Çelebi, Seyahatname, Zuhuri Danışman Yayını, İst. 1970, C. V, s. 68 (Paşa Sarayı) 69 (cami).

Efendi'nin "Mirat-ı Kayseriye" isimli eserinde bu cami hakkında şu malumat bulunmaktadır: "Hükümet dairesinin Saat Kulesi karşısındaki cami, Gürcü Osman Paşa Cami-i Şerifi adı ile meşhur ve mukayyed olup şer'i kayıtlarda imamet ve hitabet görevlerinin verilmesi gibi bazı belgelere göre hicri dokuzuncu (Miladi on beşinci) asır ortalarında yapılmış olduğu kanaatini vermektedir. H. 1221/M.1806 tarihinde bu cami-i şerif Gübgüpzade Hacı Bekir ve Salih Ağazade Hacı Mehmed ve Feyzizade Fethullah Efendiler tarafından ortaklaşa tamir ve iki bin kuruşluk bir para da vakıf ve tahsis edilmiştir. H. 1314/M. 1896 tarihinde Kayseri mutasarrıfı bulunan Mehmed Nazım Paşa tarafından sözü geçen vakıfların paraları tahakkuk ve tahsil edilerek yeniden tamir ve bir de bitişğine çayırılık ilave edilmiştir. Sözü edilen cami-i şerifin bitişğinde iki medrese olup batı tarafındaki medreseye Yeni Saray Medresesi adı verilmektedir."²⁵ Görülüyor ki Osman Paşa'nın camisi Vilayet Konağı'nın (saray) Saat Kulesi'ne bakan batı karşısında idi ve 1806 ve 1896 yıllarında da esaslı tamirler görmüştür. İlk yapıyla ilgili olarak Ahmet Nazif Efendi hicri onuncu asrı dokuzuncu asır gibi değerlendirerek yanılmıştır. Caminin iki yanında da medreselerin bulunduğu anlaşılıyor, ancak bunların cami ile birlikte mi yapıldığı yoksa sonradan mı ilave edildiği belli değildir. Osman Paşa'nın Kayseri'deki bu cami ve aşağıda geçecek olan hamamına ait vakfiyesi bulunmamaktadır. Böyle olduğu yukarıda geçen Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün cami tevliyeti ile ilgili kaydındaki, vakfiyenin gayrı müseccel olduğu ibaresinde de görülmektedir. Herhâlde Paşa'nın bu binaları yaptırdıktan sonra vuku bulan ani vefatı bir vakfiye hazırlanmasına imkân bırakmamıştır. Olsa idi binalar ve müstemilatı hakkında esaslı ve daha geniş bilgiler edinebilecektik. Yukarıdaki mahdut bilgiler arasında caminin şekli ve planı hakkında bir emare geçmemektedir. Bu sebeple Mimar Sinan yapısı binanın ne tarz bir mimarisinin bulunduğu meçhulümüzdür. Ancak Nazif Efendi onun dokuzuncu (onuncu olacak) hicri asra gidebilecek karakterini görebilmiştir. İnşallah bulunduğu çevrede bir araştırma kazısı yapılır ve temelleri açığa çıkarılır da bu konuda bir nebze fikre sahip olabiliriz.

Saray çevresinde Osman Paşa'nın bu camisinden başka, şimdiki Vilayet Konağı'nın hemen arkasında, yıkılan askerlik dairesinin yakınında Hükümet Dairesi Camii veya halkın kısaca Saray Camii dedikleri, 1818 yılında Kayseri Mutasarrıfı Ebubekir Paşa'nın yaptırdığı bir cami daha bulunmakta idi.²⁶ Yine yıkılarak ortadan kalkmış bulunan bu cami ile bahis konusu olan camii birbirine karıştırmamak lazımdır. Osman Paşa'nın Kayseri'de bu camisinden başka, vakıf olarak kayıtlı "Gürcü Hamamı" ismi ile anılan bir de hamamı bulunmaktadır. Yine yıkılarak zamanımıza kadar gelememiştir. Bu hamam şehrin Bankalar Caddesi'nin İnönü Bulvarı'na çıkışının doğusunda, Gürcü Caddesi'nin güneyinde, bugünkü Samurağa İş Hanı ve çevresindeki alanın bir bölümüne oturuyor idi. Evliya Çelebi'nin "Gürcü Hamamı, İç Kale'de biricik aydınlık hamam" olarak belirttiği²⁷ bu hamam hakkında 1701-1721 yıllarına ait Kayseri Şer'i Mahkeme kayıtlarında bilgi bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre Osman Paşa Hamamı da denilen hamamın

²⁵ Ahmet Nazif, *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriye)*, Yay.: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 33. Kayseri'de bir de Dış Kale surlarından Yoğunburç'un kuzeybatısında (eski Tac-ı Kızıl Mahallesi'nde) Eski Saray bulunuyordu, Herhâlde burası Yoğunburç'u da içine alıyordu.

²⁶ age., s. 32.

²⁷ Evliya Çelebi; C. V, s. 73.

geliri Osman Paşa'nın Hunat Mahallesi'ndeki (At Pazarı yakınındaki bu mahalle herhâlde o zamanda At Pazarı'nı da içine alıyordu.) zaviyesinde (Herhâlde cami yanındaki medreseleri olmalı.) bulunan müderrislere vakfedilmiştir. 17 Şubat 1701 tarihinde vakfiye şartlarına (?) uygun olmayarak Osman isimli şahsın müdahalesi, 7 Temmuz 1708'de hamamın mütevellisinin ölümü ile yerine tayin, 1721'de müderrislik şartını haiz Gürcü Hamamı'na müteveli tayin edilen Mevlânâ İsmail'in yerine Şifaiye (Kayseri'deki Şifaiye-Gıyasiye, Gevher Nesibe Medreseleri) müderrislerinden Abdurrahman'ın tayin edildiği ancak vazifenin tekrar İsmail'e verildiği ifadeleri bu kayıtlarda yer almaktadır.²⁸

Hamam hakkında Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan 429 numaralı H. 1308/ M. 1893 tarihli, bir kısmı yırtılarak kaybolmuş şikayet dilekçesinde de şunlar yazılıdır:

“Huzur-ı fili Cenab-ı Mutasarrıf-ı Ekremiye

Saadetlü Efendim Hazretleri

Kayseri'nin Hükümet Konağı haricinde kâin Gürcü Osman Paşa'nın bina ve ihya eylediği cami-i şerifin imam ve hatip ve müezzin ve farraş ve hademe-i sairesinin vazifelerine meşrut olan ve Kiçi Kapu sukunda bulunan Gürcü Hamamı'nın mürur-ı zaman ile müşerra-i harap olduğuna, istimizimize göre Minarecizade müteveffa Ali Bey, güya müteveli unvanıyla fuzuli hamam-ı mezkûra mahsus ma-i cârinin ve kazganının fernahatıyla zimmetine geçirdiği ve 1 Aralık'ta hamam-ı mezkûrenin arsasını dahi kırk bin kuruşa kendi mülküm diyerek satmış olduğuna ve cami-i şerif-i mezkûrun bi-berat-ı filihatibi olan Ali Efendi-Zade Ahmed Efendi memuren Akdağmaden humayununda bulunduğu, mumaileyhden gayri hakikat-ı hâle vâkıf kimse bulunmadığı cihetiyle cami-i mezkûre ittisalinde bulunan medreselerin müderrislerinden müteveffa Hacı Veyis Efendi tarafından vâki olan iş'ar üzerinde mumaileyh Ahmed Efendi ol vakit mezunen gelerek Kayseriye kaim-i makamı olan Yozgadî İzzet Bey'e ve meclis-i idareye ihbar ve ifade eylemesi üzerine pey-i mezkûr fesh edilerek ala-hâle kalmış ve bundan çend mah mukaddem hamam-ı mezkûre arsasında mubayaa eyledim diyerek Cizvit milleti mütealli katından bir papas talebelerine hane bina olmak üzere parça parça fermahata teşebbüs eylediği bazı Hristiyan tarafından hatib-i mumaileyhe şifahen beyan edilmiş ve bu da arsa-i mezkûrenin vakıf olduğu ilan etmiş olmasıyla ala hâle kalmış ve beş on sene mukaddem mumaileyh Ahmet Efendi'nin pederi, müderris-i kiramdan müteveffa Ali Efendi dahi cami-i şerif-i mezkûr hatibi olmak mulabesesiyle hamam-ı mezkûrun harap olmasıyla vezifedarlar dahi terk-i hizmet ederek muattal kaldığı ve ol zamanda Kayseriye'nin valisi bulunan müteveffa Ali Paşa'ya beyan eylemesine mebni vazifedarlar için bir daire defteri açılarak kendi tarafından ve dairesi müteharriyatıyla..... cami-i şerif-i mezkûrun hademelerine itası kararlaştırılmış ve buna dahi iki perhizkâr müteveli tayin edilmiş ise de anların dahi..... harap olup hademeler dahi.....” Aynı dilekçenin arkasında kayıtlı bulunan mutasarrıflığın meclis-i idareye havale yazısı da şöyledir:

²⁸ Mehmet Karagöz, XVIII. Asır Başlarında Kayseri, Erciyes Üniversitesi basılmamış doktora tezi, 1993, s. 124.

“Meclis-i idareye, H. 12 Teşrin-i sani 308/M. 24 Kasım 1893 iş bu istida-yı umumi mütalaa olundu. Hülasaten münderecatı Gürcü Osman Paşa Cami-i Şerifi vakfından olduğu beyan ve idare edilen Kiçi Kapı civarında vaki Gürcü Hamamı arsasında bazıları tarafından ferruhat bulunduğu ve ol baddaki senedat-ı atika ve cedidesinde cizvit papasları zimmetinde bulunduğu cihetine vakf-ı mezkûrun zahire ihraç ve cami-i şerif-i mezkûrun iman iddiasından ibaret bulunmakla evvel emirde mezkûr arsayı kimden iştirâ eylediler ise anın beyanı ve yedlerinde bulunan senedat-ı atika ve cedide ile buna müteallik evrak-ı müteferrianın meclis-i idareye getirilmesi lüzumuna ba-teskere-i mahsus cizvit papaslarına iş'ar ve badehu cami-i şerif-i mezkûr vakfına ve mezkûr arsanın vakfiyet ve cami-i şerif-i mezkûre meşrutiyetine dair bir kayıt olup olmadığına ba-derkenar esas hakkında keyfiyetin mahkeme-i şer'îye ile evkaf müdüriyetine havalesi lüzumu tezkir olundu 3 Kanun-ı evvel sene 308, mucibine teskire yazıla, Meclis-i şer'îye.”

Yine Kayseri Bölge Müdürlüğü arşivinde 421 numaralı hamamın tevliyeti ile ilgili İstanbul Vakıflar Müdürlüğünün Kayseri Vakıflar Müdürlüğüne yazmış olduğu 9 Mayıs 1926 tarihli yazısı şöyledir:

“Kayseri Evkaf Müdüriyetine

2 Mayıs 1926 tarihli ve 1926/83 numaralı tahrirat cevabıdır. Osman Paşa'nın Kayseri'de kâin Gürcü Hamamı demekle şehir (meşhur) hamamı vakfına ait madlup kayıt suretinin lütfen gönderildiği beyan olunur efendim 9 Mayıs 1926

İstanbul Evkaf Müdürü Cafer.”

Bu yazı ekinde de şu evrak bulunmaktadır:

“Kayseri'de kâin Osman Paşa'nın Gürcü Hamamı demekle şehir vakıf tevliyet cihetinin H. 5 Rebiülevvel 1338/M. 1922 tarihi ile Seyyid Ali Efendi İbni Esseyid Kasım Hoca olduğu bittahkik tebeyyün eylemiştir.

İşbu kayıt Kayseri Evkaf Müdüriyeti'nin 1926 tarih ve 1926/83 numaralı tahriri ile vuku bulan taleb-i resmiyesine müsteniden çıkarılmıştır. 1926-Avni.”

Kayseri Tapu kayıtlarında ise hamam arsasının 1938'deki tescili ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:

“İşbu hamam arsası bila senet Gürcü Osman Paşa vakfından Vakıflar İdaresinin tasarrufunda her nasılsa Eylül 302 tarih ve 1 nolu kayıt mucibince Rum Katoligi reis-i ruhanisi Papa Bogos İyışler namına kayıtlı olmasından hazine-i maliye ile Vakıflar İdaresinin tasarrufu taakkup edip vâkıfı namına tescili Kayseri Mahkemesinin H. 1715/M. 1932 tarih ve 182/4 numaralı ilam ve mahkeme-i temyiz 12/4/1932 tarih ve 1672/1550 numaralı tasdikine atfen icra memurluğunun 28/6/1937 tarih ve 337- 40/3346 sayılı teskeresi ile bildirilmiş hudud ve miktarının da hane-i mahsuslarında yazılı olduğu gibi bulunduğu tapu komisyonunun 17/12/1938 tarih ve 3/17 sayılı kararından anlaşılma ile tescil edilmiştir.”

Aynı kaydın alt tarafına, 1960 yılında vakıf mülkün mübadele ile Kayseri Belediyesine geçtiği bildirilmiştir.

Görüldüğü üzere hamam aşağı yukarı bu yüzyılın başından itibaren harap durumda olup nihayet arsa hâline gelmiş bulunmaktadır. Vakıftan burasını alıp, daha sonra imar değişikliği yapıp, civardaki sur kalıntısı da ortadan kalkarak yerine iş hanı ve otel olmak üzere imar parselleri hâline getirilmiş, bunlar da vatandaşlara satılmıştır. Planda bu semtte hamamın kuzeyinde ve hamama bitişik olarak gözükten ve yine Gürcü Mescidi ismi ile kayıtlı mescidin esas Gürcü Osman Paşa Camii ile alakası bulunmamaktadır. Burası ismini semtin isminden almış olmalıdır. Doğrusu Gürcü Mahallesi Mescidi olmalıdır.

Kayseri şerhiye sicillerinde Osman Paşa'nın bir de zaviyesinden bahis vardır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu zaviye cami yanındaki medresesi olmaktadır. Kayıtlara göre zaviyede günlük on akçe ile müderrisler zaviyedarlık yapmaktadırlar. Zaviyedarlar ücretlerini Gürcü Vakfı veya Osman Paşa Vakfı'ndan almaktadırlar. 15 Aralık 1720 tarihinde zaviyeye tedris yapmak şartı ile İsmail tayin edilmiştir.²⁹ Mimar Sinan'a camiye yaptıran Osman Paşa, camiye vakıf olan bu hamamını, Vilayet Konağı yerindeki sarayını ve cami ve medreselerini nasıl yaptırmış olabilir; tezkirelerde bunlardan bahis bulunmamaktadır. Ancak yine de bunları Mimar Sinan'ın yapmış veya planlarını hazırlatmış olması ihtimal dâhilindedir.

Osman Paşa bilhassa Selçuklu ve Beyliklerden sonra Osmanlı Dönemi'nde, surlar dışında yaptırdığı Paşa Sarayı'nı yani Şehir Konağı'nı herhâlde Mimar Sinan'a yaptırmış olmalıdır. Sarayın yapıldığı çevrede Selçuklular Dönemi'nde de bir kısım resmî yapılar bulunuyor idi.³⁰ Selçukluların şehirdeki esas sarayları (Devlethane) İç Kale'nin kuzeyinde meydana, şimdi yok olmuş surlar içinde idi.³¹ I. Alâeddin Keykubad zamanında şehrin on kilometre uzağında bulunan batı arazisindeki Keykubad Dağı eteğine ikinci bir saray olarak Keykubadiye Köşkleri yapılmıştır.³²

Evliya Çelebi'nin Süleyman Han vezirlerinden olduğunu söylediği Osman Paşa hakkında maalesef bir bilgi bulunamamıştır. Tabii ki Mimar Sinan'a eser yaptıran Paşa on altıncı asırda, Kanuni Devri'nde, Mimar Sinan'la çağdaş olarak yaşamıştır.

Onun Kayseri'de, diğer eserleri yanında bilhassa idare binası yani Paşa Sarayı yaptırmamasından; uzun yıllar, ya Kayseri Livası emirliği yaptığı veya daha muhtemel olarak, Kayseri o yıllarda Karaman-Konya Vilayeti'ne bağlı olduğuna göre, aşağıda bahsi geçecek Ahmet Paşa gibi Konya Valisi olduğu hâlde Kayseri'de oturduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda şehzade sancaklarından olan Konya'da şehzadeler bulunurken valiler, vilayetin ikinci sırada paşa sancağı olan Kayseri'de oturuyor idiler.³³ Başbakanlık arşivinde 387 numarada kayıtlı bulunan Konya vilayetinin Kanuni devri maliye ve vakıflarına ait defterde, Konya'ya ait sancaklardan bahsedilirken

²⁹ age. 111-217.

³⁰ Halil Edhem, Kayseri Şehri, Yay: Dr. Kemal Göde, Ank. 1982, s. 68. Buradaki bahis konusu kitabe kaleye ait olmayıp, resmî yapılardan bahsetmektedir. Mesela kıslalar olabilir. Kitabe bugün Kayseri Müzesi'ndedir.

³¹ Aziz b. Erdeşir-i Esterâbâdi, Bezm ü Rezm, Çeviren Prof. Dr. Mürsel Öztürk, Ankara 1990, s. 467, 468; Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İst. 1971, s. 404, 405.

³² M. Zeki Oral, Kayseri'de Keykubadiye Sarayları, *Bulleten*, C. XVII. S. 68. S. 501-517. Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Kayseri'de Keykubadiye Köşkleri Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi*, S. XVIII-1, 1964, s. 19-40.

³³ İnbaşı, age. 26.

Kayseri Livası ismi yanına “makarr-ı mir-i miran” yazılmıştır.³⁴ Bu ifadeden bu dönemde açıkça Konya Beylerbeylerinin Kayseri’de oturdukları anlaşılmaktadır.

1500 ve 1584 yıllarında Kayseri’de yapılan vakıf tahrirlerinde Osman Paşa’nın vakıflarına ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.³⁵ Tabii ki onun vakıflarının 1500 tarihinde geçmesi mümkün değildir ama 1584 tarihinde bulunmaması dikkat çekicidir. O tarihlerde vakıflar genel arşivinin bulunduğu İstanbul Vakıflar Müdürlüğü’nün yukarıda bahsi geçen 1926 yılında Kayseri Vakıflar Müdürlüğü ile yapmış olduğu yazışmada vakıf mütevellisinin ismi bildirildiğine göre, belki aşağıda geçen Ahmet Paşa gibi Osman Paşa’nın asıl vakıflarının Kayseri’den başka muhtemelen İstanbul’da olduğu ve varsa vakfiyesinin de orada kayıtlı bulunduğu ihtimali akla gelmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bu yönde yapılan taramadan da bir netice alınamamıştır. Paşa’nın Sicill-i Osmani’de geçen, sarayda yetiştikten sonra önce Kastamonu (Kayseri, Konya?) Valisi olup, H. 955/M. 1548 yılında, Kanuni’nin İran Seferi sırasında Safevilere karşı gösterdiği muvaffakiyet üzerine Halep Valiliğine tayin edilen, H. 959’da Bağdat Valisi olup bu vazifesi sırasında H. 961/M. 1554 yılında vefat eden Çerkes (Gürcü?) Osman Paşa olması mümkün gözükmektedir.³⁶

HACI AHMED PAŞA (KURŞUNLU) CAMİİ

Tezkirelerde Kayseri’de Mimar Sinan’ın yaptığı ikinci eser olarak gösterilen Hacı Ahmed Paşa Camii³⁷, şehirde eskiden kubbesi ve diğer üst bölümleri kurşunla kaplı tek cami olmasından dolayı halk arasında “Kurşunlu Camii” olarak isimlendirilmiş, Kayseri’de zamanımıza kadar gelebilmiş tek Mimar Sinan eseridir. Cami, devrinin mimari özelliklerini taşıyacak şekilde kare planlıdır, ana mekân üzeri bingilere dayanan kalın kemerlerin taşıdığı tek kubbe ile örtülmüştür. Mihrap cephesi hariç üç cephede kubbenin oturduğu kalın kemerler, mevcut üç mahfelin genişliğini oluşturacak ölçüde büyük tutulmuştur. Yine bu üç cephede alt sırada mahfel genişliğindeki nişler pencerelerle nihayetlenir. Caminin alt ve üst sırada, yanlarda üçer, ön ve arka cephede ikişer penceresi bulunmaktadır. Üst sıradakiler tezyini vitraylıdır. Arka cephede cami içinden, duvar arasından dar bir merdivenle çıkılan müezzin mahfeli bulunur. Yanlarda ve arkada bulunan üst cemaat mahfellerine ise son cemaat mahfelinin iki yanında bulunan yine duvar arasından, batıdakinden minare ile müşterek, doğudakinden çatıya çıkış ile müşterek iki kapı ve merdivenle çıkılır.

Önde baklava motifli başlıklı mermer sütunlara dayanan, ortada küçük, yanlarda ikişer büyük kubbeden oluşan birinci sıra revak ile buna bitişik yine sütunlara dayanan meyilli çatılı ikinci sıra revak, 16. asır özelliklerini taşıyan çift sıralı son cemaat mahallini oluşturur. Son cemaat mahalli yanlardan ana mekândan taşmıştır. Mihrap cephesi dıştan iki payanda ile desteklenmiştir. Yine

³⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Niğde Aksaray Tarihi, İst. 1974, C. I, s. 776; İnbacı, age., s. 5.

³⁵ Demircan age.

³⁶ Mehmet Süreyya Sicill-i Osmani, C. III, s. 410; Solak Zade Tarihi C. II, s. 215 İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. II, s. 425-426.

³⁷ Meriç, s. 26-81.

pencereli ve kasnaklı ana kubbe kasnak çerçevesinde küçük payandalarla desteklenmiştir. Caminin tek minaresi, Aptullah Kuran'a göre sonradan yenilenmiştir.³⁸ Albert Gabriel ise çizmiş olduğu bahis konusu caminin planında, Kayseri'de diğer bir kısım binaların planlarında da yaptığı hatalar gibi, son cemaat mahallinde doğudan iç mahalle ve çatıya çıkan düz merdiveni, batıdaki minare kaidesi gibi devir merdiven göstererek, bir bakıma camiye iki minare kaidesi yapılmış ancak birinden vazgeçilmiş gibi göstermiştir.³⁹ Buradaki düz iki sıra merdiven ile önce mahfele, sonra da son cemaat revakı üzerine ulaşılmaktadır.

Caminin klasik tarzda mukarnaslı cümle kapısı, mihrabı, minberi ve kürsüsü mermerden, diğer bütün bölümleri kül renkli kesme köfeki taşından inşa edilmiştir. Avlusundaki şadırvanı sekiz sütuna dayalı kubbeli ve faalidir. Avlu etrafı ise sonradan yenilenmiş ihata duvarı ile çevrilmiştir. Kubbeler dâhil binanın üst örtüsü kurşunla kaplanmıştır.

Ana kubbe ve son cemaat mahallindeki kubbeler yer yer bozulmuş kalemşi tezyinat ile, ana kubbe merkezi ise Besmele ve Cuma suresinin 9. ayeti ile süslenmiştir. Bina bu hâli ile Mimar Sinan'ın son yıllarında yapılan camilerden özellikler taşımaktadır.

Cami yapılışından itibaren zamanla birçok onarım görmüştür. Kayseri şeri'ye sicillerine göre 13 Mart 1702 tarihinde caminin tamire ihtiyacı bulunmakta olup şehrin mimar vekili Hikâr Çelebi bu ihtiyaçları tespit etmiştir.⁴⁰ Mimar vekilinin tamir için hazırlattığı levazımat listesinde kantarı 300 kuruştan 40 kantar kurşun ve tanesi birer kuruştan 100 tane örtü ağacı bulunmaktadır. 1706 senesinde caminin tamirine sarf olunmak için camiye ait Tomarza'daki vakıf gelirinden 300 kuruş verilmiştir. Bugün ilçe merkezi olan Tomarza aşağıda görüleceği gibi caminin vakfidir. 1709 senesinde ise tamire muhtaç olan kubbesi onarılmıştır. 1730'da vakfın diğer eserleri yanında caminin yine onarıma muhtaç olduğu anlaşılmaktadır.⁴¹ Cami muhakkak ki bu tarihlerden evvel ve sonraki yıllarda da onarımlar görmüştür. Son olarak 1991 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğüne bütün kurşunları yenilenmiştir. Cami aşağıda zikri geçecek vakfiyesinde görüleceği üzere Doğancı Hacı Ahmet Paşa tarafından han, hamam, mektep ve imaretle birlikte külliye olarak yaptırılmış ancak külliyenin diğer yapıları tamamen yıkılarak ortadan kalkmıştır. Caminin inşa tarihi münakaşa konusudur. Giriş kapısı üzerindeki iki satır ve dört mısralık kitabesinde şunlar yazılıdır:

*Şehr-i zilbiccede urmuşsun anal bünyadın
Diyalarım haşre değin sahibine ola dua
Oldu mamur vilayet didim ana tarih
Yapalı Kayser'de camiin Ahmed Paşa*

یپالی قیصرده جامعین احمد پاشا

³⁸ Kuran, s. 278, No. 26.

³⁹ Albert Gabriel, Monuments Turcs D'Anatolie I. Kayseri-Niğde, Paris 1931, s. 56-57.

⁴⁰ Karagöz, age. 76-99.

⁴¹ Karagöz, age., s. 80.

Burada tarih düşürüldüğü belirtilen son mısranın ebced hesabı ile karşılığı H. 994/M. 1586 yılı olmaktadır. Ayrıca birinci mısradaki zilhicce, ayında temel atılmış olduğu ifadesinden binanın aynı yılda temel atılıp bitirildiği gibi bir mana ortaya çıkıyor ise de zilhicce ayının senenin son ayı olması bakımından bunun imkânsız olduğu açıktır. Kitabede bunun gibi başka bozuk ifadeler de bulunmaktadır; ânın yerine anal, dilerim yerine diyalarım, Kayseriye yerine Kayser gibi. Vezin de tamamen ölçsüzdür. Bununla beraber kitabe Türkçe metni ile Kayseri'de Arapça olan Selçuklu geleneğinden ayrılan ilk kitabe olmaktadır.

Kitabede caminin yapılış tarihi olarak verilen H. 994 tarihi, yüz yaşı civarında vefat ettiği belirtilen Mimar Sinan'ın H. 996/M. 1588 tarihindeki vefatından iki yıl öncesine tekabül etmektedir ki bunun pek mümkün olmayacağı ortadadır. Mimar Sinan'la aynı zamanda yaşayıp aynı yaşlarda ve aynı yıllarda vefat eden caminin banisi Hacı Ahmed Paşa'nın, bahis konusu cami ve çevresindeki külliye yapıldığı kayıtları bulunan vakfiyesi H. 989/M. 1581 tarihli olduğu gibi Ahmed Paşa'ya Padişah II. Selim tarafından verilen evail-i Recep 984/M. Eylül 1576 tarihli temliknamede de açıkça caminin H. 16 Rebiülâhir 981/M. 15 Ağustos 1573 tarihinde yapılmış ve mevcut olduğu kayıtlıdır.⁴² Temliknamede II. Selim'in, Paşa'nın vakfiyesinde de zikri geçen Tomarza'nın, Şam Beylerbeyliği'nden mütekkait Hacı Ahmed'e, babası Sultan Süleyman Han zamanında, 981 yılı rebiülâhir 16. gününde, Kayseriye'de bina eylediği camiye vakfedilmek için temlik edildiği gibi, adı geçenin bunun kendisinden de yenilenmesini talep etmesi üzerine bina ettiği cami ve eylediği hayratına vakfetmek üzere 984 Recebinin başında temlik ettiği kayıtlıdır. Burada geçen Kanuni'nin temliknamesindeki tarih, belgenin yazılış tarihi de olabileceği için, Paşa'nın esasen camii 1573 veya daha önce yaptırmış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda kitabedeki tarih tamamen hatalı olmaktadır. Kitabede tarih mısrasında hesap tutması bakımından Kayseriye Kayser olarak yazılmış olup caminin kelimesi de Gabriel'in zannettiği gibi⁴³ camin şeklinde yazılmış olsa dahi bir "ye" eksiği ile tarih yine de ancak H. 984/M. 1576'ya inebilecektir. Hâlbuki kelime doğru yazılmıştır. Ahmed Nazif Efendi ise caminin tarihini 984 olarak vermiştir.⁴⁴

Yukarıda belirtildiği gibi Ahmet Paşa Kayseri'de sadece cami değil Mimar Sinan'ın yaptığı bu cami etrafında han, hamam, mektep ve imaretten oluşan bir külliye meydana getirmiştir. Külliye'nin cami dışındaki binalarının da Mimar Sinan'la bir alakasının bulunup bulunmadığı belli değildir. Ancak onun, genel binalar topluluğu planı ile ilgilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Irak Seferi'ne giderken kaldığı belirttiği Paşa Hamamı'nı Mimar Sinan yapısı olarak göstermektedir.⁴⁵ Ancak külliye'nin yapılış tarihine göre Kanuni'nin bu hamamı kullanması mümkün değildir, Padişahın girdiği hamam muhtemeldir ki aşağıda bahsi geçecek, yine Mimar Sinan yapısı Hüseyin Bey (Meydan) Hamamı'dır.

⁴² Ahmet Nazif, s. 27-28. Burada II. Selim'in babasının ismi olan Süleyman Selim olarak okunmuştur.

⁴³ Gabriel yukarıda bahsi geçen eserinde kitabedeki "camiin" kelimesini "camin" gibi yazılmış olduğu belirtiliyorsa da kitabe dikkatlice incelendiğinde kelimedeki "ye" nin iki noktası açıkça görülmektedir.

⁴⁴ Ahmet Nazif, s. 25.

⁴⁵ Evliya Çelebi, C. V, s. 74.

Paşa'nın camisinden başka bütün eserleri yıkılıp kaybolmuştur. En son çifte kubbeli meşhur hamamı 1930'lu yıllarda, caminin güneyinden geçen cadde açılırken yıkılmıştır. O dönemde de metruk hâlde olan hamamdan bugüne sadece resmi kalmıştır.⁴⁶

Geçen asırdaki Kayseri sancağı mutasarrıflarından Osman Nuri Paşa Kurşunlu Camii'ni tamir ettirdiği gibi caminin batısına H. 1249/M. 1833 yılında bir medrese inşa ettirmiştir.⁴⁷ Nuriye Medresesi ismini alan bu medrese de yıkılıp ortadan kalkmış olup kitabesi Kayseri Müzesi'ndedir.

Hacı Ahmed Paşa'nın H. 989/M. 1581 tarihli vakfiyesinin Kayseri ile ilgili bölümünden onun Kayseri'de bir cami, cami civarında bir büyük imaret (aşevi), on üç ocaklı bir büyük han, bir mektep ve bir hamamdan müteşekkil bir külliye bina ettirdiği; hayratı için Kayseri'de Tomarza'yı (şimdi ilçe merkezi), Yalnız Göz (Tekgöz) Köprüsü yakınında, Gergeme'de (şimdi Bünyan ilçesinin Doğanlar Mahallesi), Sarıoğlan'da (şimdi ilçe merkezi) birer değirmen ve müstemilatını, Yorgat köyünde⁴⁸ dokuz kıta evli bağı, şehir merkezinde cami yakınında bir bahçeyi (şimdiki Mimar Sinan Parkı), burada diğer bir bahçeyi, Ambar köyünde (şimdi Kayseri'nin mahallelerinden biri) bir araziyi vakfettiği kayıtlıdır. Yine vakfiyesinde Paşa hayır şartlarını, vakif görevlilerini, imaret ve hanın işletme şekil ve ihtiyaçlarını tespit etmiştir.

Kayseri dışında da Osmanlı İmparatorluğu'nun başka bölgelerinde birçok vakıfları bulunan Ahmed Paşa sarayda uzun yıllar padişahların av kuşlarına bakan "Doğancılık" hizmetinde bulunduğu için Doğancı Hacı Ahmed Paşa ismi ile anılmıştır. Aslen Sinop merkezli bir beylik kurmuş olan ve sonradan Osmanlılara katılan İsfendiyar (Candar) Oğullarından gelen ve ataları Kızıl Ahmed'in adından dolayı "Kızıl Ahmedli" diye anılan Ahmed Paşa; Kanuni, II. Selim ve III. Murad devri Osmanlı devlet adamlarındandır. Babasının ismi vakfiyeye göre Mahmud Bey, Uzunçarşılı'nın şeceresine göre de Mirza Mehmed Paşa'dır. Aynı aileden, yine Mimar Sinan'a Üsküdar'da cami yaptırmış bulunan Şair Şemsi Ahmet Paşa vardır.⁴⁹ Doğancı Hacı Ahmed Paşa Rumeli, Şam ve Karaman (Konya) Beylerbeyliği (valiliği) yapmış, III. Murad Dönemi'nde bu padişaha en yakın hizmetlerde bulunduktan sonra H. 996/M. 1588 yılında (Mimar Sinan'la aynı yıl) vefat etmiştir. Yine Mimar Sinan'ın yaptığı türbesi Üsküdar'da Doğancılar semtindedir.⁵⁰

⁴⁶ Gabriel, Plan II, Kuzey Mahalle Resmi. Hamamın yıkılışına sebep olanlar hakkında bir kayıt da Birinci teşrin 1943'te çıkan Kayseri *Erciyes Dergisi*'nin 640. sayfasındaki, "Erciyes Kayserisi" isimli kitabı yazar öğretmen Kemalettin Karamete'nin "Yanlış Bir Görüşe Cevap" başlıklı yazısının 1. notunda ve 643. sayfada bulunmaktadır. Burada zamanın millî eğitim müdürü suçlanmaktadır.

⁴⁷ Ahmet Nazif, s. 188. Aynı Paşa'nın Lale Camii'nde Sakal-ı Şerif muhafazası üzerinde şu kıtası bulunmaktadır:
İdüb bu hilye-i uluya hürmet ya Resulallah.
Rıza cuyana itdim böyle hizmet ya Resulallah
Bu Nuri kemterin Osman Paşa matlubu ancak
İki âlemde himmetle şefaati ya Resulallah

⁴⁸ Bazı yayınlarda Yozgat şeklinde okunan bu yer şimdi terk edilmiş bir alan olarak Erkiyet yakınındadır.

⁴⁹ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri; Kuran, s. 193-196.

⁵⁰ Doğancı Hacı Ahmet Paşa'nın Üsküdar'daki Mimar Sinan yapısı türbesinin kitabesi şöyledir:

Şam Beylerbeğisi olan o nesl-i Halid
Kendi destiyle kodu türbesin bünyadın
Bilmek istersen anı Şemsi didi tarihin
Dirler idi Hacı Ahmed Paşa anın adın

Paşa aynı zamanda Mimar Sinan'a türbe civarında, şimdi yok olan, Hacı Paşa Mescidi ismi ile bilinen bir de mescit yaptırmıştır.⁵¹ Üsküdar'ın Doğancılar Mahallesi bu sebeple Ahmet Paşa'nın ismini taşımaktadır. Yukarıda Osman Paşa ile ilgili kısımda belirtildiği gibi Konya Karaman valileri bu dönemde Kayseri'de oturuyorlardı. Ahmed Paşa'nın bu şekilde kaldığı Kayseri'de Mehmed Bey isimli oğlunun dünyaya geldiği ifade edilmiştir.⁵²

HÜSEYİN BEY HAMAMI

Tezkirelere göre Kayseri'de Mimar Sinan'ın yapmış olduğu üçüncü eser Hüseyin Bey Hamamı'dır.⁵³ Maalesef bu asır başlarından itibaren Ahmed Paşa ve Osman Paşa Hamamları gibi metruk ve harap olarak yıkılıp ortadan kalkan bu hamam hakkında, hamamı Mimar Sinan'a yaptıran Aksaray Mirlivası Hüseyin Bey'in aşağıda bahsi geçecek H. 954/M. 1547 tarihli vakfiyesinde kısaca bilgi bulunmaktadır. Evliya Çelebi ise "Aşağı Kale'de Hüseyin Paşa Hamamı, Koca Mimar Sinan binası olup gayet sanatlıdır." malumatını vermektedir.⁵⁴ Halk arasında Çömlek veya Meydan Hamamı ismi ile anılan bina şehirde Cumhuriyet Meydanı kuzeyinde, Sahabiye Medresesi batısında, İstasyon Caddesi üzerinde sonradan genişletilen caddenin yarısı ile batıda Gözübüyük Sokağı'nın bir bölümü ile burada yeni yapılan Ekrem Işık İşhanı ve Tapınç İşhanı arasında binaların bir bölümü altında yer almakta idi. Hamam hakkında Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan 533 özel numaralı, H. 21 Teşrinievvel 1316/M. 1900 tarihli kiralamaya ait ihale evrakında (müzayede kaimesi) şunlar yazılıdır:

Hüseyin Bey vakfından Serçönu'nde vâki Meydan Hamamı nam-ı diğer Çömlek Hamamı demekle maruf bir bab hamamın üç yüz on altı senesi Teşrinisanisi ibtidasından itibaren bir sene müddetle icara verileceğinden bedel-i mukarriri beher üç ayda, mecmuu üç taksitle dokuz mah (ay) zarfında vakfına ita olunmak ve zamanı mürur eden taksitler bedellerine güzeşte dahi verilmek şartıyla pey sürmek isteyenlerin Evkaf İdaresine müracaat eylemeleri zımında, işbu müzayede kaimesi bittanzim münadi yedine ita kılındı. 21 Teşrinievvel 316, Müdür-i evkaf.

İ. H. Konyalı, Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, İst. 1976, C. I, s. 351. Burada yazarın Şemsî olduğu görülen bu kitabenin ifade vezin bozukluğu ve üslubu bakımından Kayseri Kurşunlu Camii kitabesi ile büyük benzerlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Konyalı'nın Şemsi Ahmed Paşa olduğunu belirttiği, aynı zamanda Hacı Ahmed Paşa'nın akrabası olan, yukarıda da bahsi geçen bu meşhur paşa ve şairin Kayseri Kitabesini de yazmış olması kuvvetle muhtemeldir. Konyalı'nın metni ile kitabenin tarihi, onun tespiti gibi 974 değil 984 olacaktır. Tarih mısrasındaki "derler" kelimesi, devrinin de söyleyişine uygun olarak "dirler" olması gerekir ve öyle yazılmıştır. Bu takdirden tarih, belirttiği gibi 984 olmaktadır. Bu tarih merhum Konyalı'nın zannettiği gibi Hacı Ahmed Paşa'nın ölüm tarihi olmayıp, türbenin yapılış tarihi olmalıdır. Zaten kitabede o tarihte Şam Beylerbeyi olan Ahmet Paşa'nın türbenin temelini kendi eli ile attığı açıkça ifade edilmelidir. Yukarıda geçen vakfiyesinin tarihi de bu tarihten sonradır. Ayrıca ölmüş bir insan için kitabelerde kullanılması mutad ifadeler de burada bulunmamaktadır. Bu durumda Sicill-i Osmanî'nin Ahmed Paşa için verdiği ölüm tarihi olan H. 966/M. 1588 yılı doğru olarak kabul edilmektedir. Söz konusu kitabelerdeki yazım hataları, verdikleri bilgilerde ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir.

⁵¹ Kuran, Mimar Sinan'ın Mescitleri, Mimar Baş Koca Sinan'ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İst. 1988, C. I, s. 216.

⁵² Asım Yahyabeyoğlu, Mimar Sinan Camii, *Erciyes Dergisi*, Kayseri 1949, S. 42, N. 2.

⁵³ Meriç, 47-128.

⁵⁴ Evliya Çelebi, C. I, s. 74.

Yine 15 Mayıs H. 1320/M. 1904 tarihli başka bir müzayede kaimesinde, Serçeoğlu civarında Hacı Kılıç Caddesi'nde bulunan evkaf-ı mülhakadan Hüseyin Bey vakf-ı şerifi musakkafatından Çömlek Hamamı namıyla maruf çifte hamam olduğu kayıtlıdır

Serçeönü veya Serçeoğlu Mahallesi buradaki Selçuklu Sahabiye Medresesi'nden dolayı Sahabiye Mahallesi olarak da bilinmektedir. Hacı Kılıç Caddesi ise şimdiki İstasyon Caddesi'dir. Evliya Çelebi Meydan ve Hüseyin Bey hamamlarını ayrı ayrı yazıp iki ayrı hamammış gibi gösteriyorsa da yukarıdaki kayıtlardan her iki ismin aynı hamama ait olduğu, bu asrın başına kadar da çifte hamam olarak faal hâlde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ahmed Nazif Efendi de bu hamamın Meydan Kapısı civarında, halk arasında Meydan Hamamı veya Çömlek Hamamı adıyla tanınan çifte hamam olduğunu kaydetmektedir.⁵⁵

H. 21 Temmuz 1322/M. 1906 tarihli, Bölge Müdürlüğü özel 645 no'da kayıtlı evrak üzerindeki "Kayseri'de Meydan Kapısı'nda kâin Hüseyin Bey Cami-i Şerifi (Hacı Kılıç Camii) musakkafatından Meydan, nam-ı diğer Çömlek Hamamı'nın bazı mahalleleri muhtac-ı tamir bulunduğundan mahfuz keşifname mucibince iki bin dört yüz bir kuruştan noksan ile tamirine talip olanların evkaf dairesine müracaat eylemeleri hakkında işbu ihale kaimesi bittamam ita kılındı, 21 Temmuz 322" kaydından hamamın bu tarihte tamire muhtaç hâle geldiğini anlamaktayız.

Nihayet sınırları ve 1865 m²lik alana sahip olduğu belirtilen hamamın 1933 tarihli tapu senesinde ise "Vakıf Hüseyin Bey'in 954 tarihli vakfiye ile hamam olarak Hacı Kılıç Cami-i şerifi imam ve hatip ve müezzin ve sair masraflarının teminine meşruten vakfetmiş olduğu ve bu şart-ı vakıf mucibince de hamam olarak idare etmekte iken 332 senesinde yıkılarak arsa hâline geldiği Evkaf Müdürlüğü'nün 26/9/933 T. ve 16 nolu tezkeresi ve tapu komisyonunun 21.10/933 T. ve 227 Nolu kararından anlaşılma ile tescil edilmiştir." kaydı bulunmaktadır. Aynı tapuda gayrimenkûlün malikinin adı "Hüseyin Bey bin Sinan Bey şahsiyeti maneviyesi" olarak yazılmıştır. Görüldüğü üzere H. 322/M. 1906 yılında tamire ihtiyaç gösteren hamam H. 332/M. 1916 yılında harap olup yeri arsa hâline gelmiştir. Kayseri Vakıflar Memurluğunun 5.1.1938 gün ve 4865/2 sayılı vilayet makamına yazdığı yazıda (bu tarihte vali, belediye başkanlığına da bakmaktadır.) 30.05.1934 tarihinde Belediyece istimlak edilen İstasyon Caddesi'nde vaki evkaf-ı mülhakadan Hacı Kılıç Camii'ne mevkuף Çömlek Hamamı arsasının üç sene geçtiği hâlde menafi-i umumiyeye terk edilmediği ve olduğu gibi bırakıldığı için istimlak kanununa göre Belediyenin burasını mal sahibine yani vakıflara iadesini talep etmiştir. Buna karşılık vilayetin 17.1.1938 tarihli ve 124/69 sayılı yazısında ise kanuna göre Evkaf idaresinin arsayı geri almaya hakkının olmadığı bildirilmiştir. Bu arada 26.10.937 tarih ve 2004/166 sayılı, Kayseri Tapu Müdürlüğü'nün Vilayet makamına yazdığı yazıda sınırları belirtilen vakıf Çömlek Hamamı arsasının menafi-i umumiye kararı mucibinde Belediye namına 2000 TL bedelle Evkaftan istimlak olunduğu, bu arsanın bir kısmının istasyon yoluna kalbedilmiş olduğu, arsadan yol fazlası kalan 806 metre murabba kısmını ise özel şahıs mülkü ile trampa edilmesinin vakıfların talebi olmadığı için yapılamadığı belirtilmiştir.

⁵⁵ Ahmed Nazif, s. 24.

Bütün bu yazışmalardan ve hamamın İstasyon Caddesi üzerinde bugünkü yerinde yapılan araştırmadan anlaşıldığına göre 1916 yılında harap olan hamamın kalıntılarının bulunduğu alan 1934 yılında istimlak edilerek, arsasının büyük bir bölümü (1059 m²), genişletilerek çift yol hâline getirilen İstasyon Caddesi'ne katılmış, diğer kısmı (806 m²) da bu yol kenarında yapılan yeni binaların arsalarının bir bölümünü oluşturmuştur. Bundan kırk yıl kadar önce, bu hamamda yıkandıklarını dahi hatırlayan çok yaşlılar olduğu gibi, kalıntılarını bilen, bu mahalleden, orta yaşlı birçok kimse bulunmaktaydı.

Hüseyin Bey'in Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 1961 numaralı defterin 298. sahife ve 50. sırasında kayıtlı Ramazan 954/M. 1547 tarihli vakfiyesinde, zamanla harap olan Kayseri'deki Hacı Kılıç Camii'ni⁵⁶ tamir ettirip buraya Sarımsaklı (şimdiki Bünyan ilçesi) ve Yorgat (Erkilet yakınında, şimdi yok) köylerindeki hisselerinin gelirlerini vakfettiği belirtilmiştir. Yine aynı caminin kuzey tarafına yaptırdığı imarete de Kayseri'deki Atabey Hamamı olarak bilinen Çifte Hamam'ı, aynı şehirde başka bir hamamı (Hüseyin Bey Hamamı), Tarsus'ta 40 hücreden müteşekkil hanını ve bu hanın yanındaki dükkânları, Kayseri içinde iki bahçeyi vakfetmiştir. Hüseyin Bey söz konusu vakfiyesinde cami, medrese ve imaret görevlilerine verilecek ücretlerle imaretin çalışma şartları ve gelirlerden karşılanacak ihtiyaç miktarını da belirtmiştir. Vakfın mütevelliliğini kendisinden sonra kölesine ve onun ailesine bırakmıştır ki bu aileden gelen mütevelliler Gesi beldesi yanındaki Efker'e'de (şimdi Gesi'ye bağlı Bahçeli Mahallesi) zamanımıza kadar gelmişlerdir.

Vakfiyede geçen Hüseyin Bey'in imareti Hacı Kılıç Camii kuzeyinde, şimdi tuvalet ve yeşil alan olan yerdedi. Geçen asırda faaliyetten kalktığı için burası Güherçile Fabrikası (Baruthane) hâline getirilmiştir.⁵⁷ Sultan Abdülaziz zamanında, H. 1281/M. 1864 yılında yapılan bu değişikliğe ait binanın kitabesinin resmi, II. Abdülhamid devrinde tanzim edilen fotoğraf albümlerinden Ankara vilayetinin Kayseri sancağına ait kısmında görülmektedir. Yıldız Sarayı'ndan çıkarılan albümler şimdi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Fabrikalıktan da çıkan bina harap hâle gelmiş ve 1960'tan sonra kalıntılar ortadan kaldırılarak yeri yeşil alan hâline getirilmiştir.

Yine vakfiyede geçen Atabey Hamamı, aslında Selçuklu dönemine ait Lala Camii Külliyesi'nden, halkın bugün Selahaddin Hamamı ismini verdiği hamam olup Hüseyin Bey'in burasını satın alarak vakfına dâhil ettiği anlaşılmamaktadır. Nitekim hamam Kayseri'nin 1500 tarihli vakıf tahririnde "Hacı Muslihiddin Lala Hattatin" vakfının emlaki arasında "Hamam-ı Atabek" ismi ile geçmekte iken, aynı vakfın, 1584 yılında "Vakf-ı Cami-i Muslihiddin Lala" ismi ile yapılan tahririnde bulunmamaktadır.⁵⁸ Burada bu iki tarih arasında hamamın vakıftan çıkarılmış olduğu görülmektedir. Bunun sebebinin Hüseyin Bey'in hamamı satın alması ve devamında da başka el değiştirmelerle olduğu anlaşılmaktadır. Atabek ve Lala Selçuklu ve Osmanlı döneminde kullanılan aynı manada bir unvan olup, şehzadelerin yetiştirilmesi ve onların bir bakıma vasilik işini üzerine

⁵⁶ Hacı Kılıç Camii ve Medresesi Selçuklu eserleri olup binalar Selçuklu emirlerinden Ebul-Kasım bin Ali Tusi tarafından 1249 yılında yaptırılmıştır. Halil Edhem s. 111-120, Dr. Gönül Öney, Hacı Kılıç Cami ve Medresesi, *Bulleten C XXX, S. 119, s. 377.*

⁵⁷ Halil Edhem, s. 112.

⁵⁸ Demircan, s. 41-42.

alan bir görevin ismiydi. Ahmed Nazif Efendi de bahis konusu hamamın lise binası yakınında bulunan Selahaddin Hamamı olduğunu, H. 1088/M. 1671 yılında binanın Küçük Hasan Paşa tarafından iki dükkân ile takas edildiğini yazmaktadır.⁵⁹ Hamam daha sonra XIX. asır başında kurulmuş bulunan Güpgüpzade vakfına geçmiştir ve hâlen bu vakıf mülkiyetindedir. Hamamın halk arasında Selahaddin ismini alması herhâlde esas banisinin ismi olan Muslihiddin'den galat olsa gerektir. Hüseyin Bey'in Hacı Kılıç Camii'ne ait bu vakıfları 1584 yılı vakıf tahririnde "Evkaf-ı Cami-i Kılıç Bey" başlığı ile kaydedilmiştir.⁶⁰

Hüseyin Bey'in Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu hamamdan başka vakfiyesinde görüldüğü üzere Kayseri'de bir imareti ve Tarsus'ta bir hanı bulunmaktadır. Bugün hamam gibi her ikisi de yıkılıp ortadan kalkmış bulunan bu binaların da Mimar Sinan tarafından yapılmış olması ihtimal dâhilindedir.

Hüseyin Bey'in mezarı Hacı Kılıç Camii doğusunda mezarlık içinde iken, İstasyon Caddesi genişletilirken ve çevrede imar uygulaması yapılırken bu mezarlık kaldırılmış, onun mezarı da Hacı Kılıç Camii minaresi⁶¹ bitişiğine nakledilmiştir. Mezar kitabelerini yanlış okuyan Ahmed Nazif ve Halil Edhem, Hüseyin Bey'in Kayseri Mirlivasi olduğunu yazmışlardır.⁶² Hâlbuki şimdi minare kaidesine tutturulmuş olan taşlar dikkatli okunursa, yer darlığı sebebi ile dikine yazılmış olan yer isminin Kayseri değil Aksaray olduğu görülür. Nitekim 1584 yılındaki tahrirlerde Hacı Kılıç Camii bahsinde onun Aksaray Beyi olduğu açıkça kaydedilmiştir.⁶³ Yine mezar taşına göre H. 959/M. 1552 yılında vefat etmiş olan Hüseyin Bey'in babasının ismi Sinan Bey'dir. Kanuni Devri'nde H. 929-930-931/M. 1523-1525 yıllarında Karaman eyaletine bağlı livaların hasları, zeametleri ve tımarlarının kayıtlı olduğu İstanbul Osmanlı Arşivi'nde 392 nolu defterde, bu eyalete bağlı Aksaray sancağında bilfiil mirliva olan Sinan Bey'den bahis bulunmaktadır. Tarih bakımından da Hüseyin Bey'in babası olmaya uygun düşen bu zatın daha önce, oğlu Hüseyin Bey gibi Aksaray Sancak Beyi olduğu, bey unvanının bu sebeple yazılmış bulunduğu anlaşılmaktadır.

Aksaray Sancak Beyi Hüseyin Bey, Kayseri'deki Hacı Kılıç Camii'ni tamir ettirip buraya vakıflar bağladığına göre onun ve ailesinin Kayseri ve bu cami ile bir alakalarının bulunduğu ihtimali akla gelmektedir. Nitekim mezarını da bu cami yanına yaptırmıştır.

Hüseyin Bey'in mezar taşı kitabeleri şöyledir:

Baş taşında: Hazihi kabru el-merhum el-mağfur sahibü'l-hayrat ve'l hasenat, Hüseyin Bey bin Sinan Bey ila rahmetillahi

Emir-i Liva-i Aksaray

⁵⁹ Ahmet Nazif, s. 24.

⁶⁰ Demircan, s. 44.

⁶¹ Minare H. 1317/M. 1901 yılında yaptırılmıştır. Ahmet Nazif, s. 24. 63; Halil Edhem, s. 119-120.

⁶² Demircan, s. 44; Halil Edhem, Kayseriye Şehri, İst. 1322.

⁶³ Demircan, age.; Konyalı, Aksaray Tarihi, s. 763. Sancak Beyi olan Sinan Bey'in oradaki hasları kaydedilmiş olup daha sonraki sayfalarda tımar sahibi Aksaray Miralayü Oruç Bey oğlu Sinan Beğoğlu Hamza Çelebi'den de bahis vardır. Buradaki Sinan Bey, bahsi geçen Sinan Bey'le aynı kişi ise babasının adının Oruç Bey olduğu, Hüseyin Bey'in Hamza Çelebi isimli bir kardeşinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayak taşında: İntekalet min dari'l-fena ila dari'l beka fi şehr-i Ramazan'ül-mübarek sene tis'a hamsin ve tis'amie

Tercümesi: Bu kabir merhum, mağfur; hayrat ve hasenat sahibi Sinan Bey'in oğlu, Aksaray Sancak Beyi Hüseyin Bey'indir. Allah rahmet eylesin. Geçici âlemden daimi âleme dokuz yüz elli dokuz senesi mübarek Ramazan ayında intikal etti.

MİMAR SİNAN'IN VAKFİYESİNDE BULUNAN KAYSERİ'DEKİ HAYRATI VE EMLAKI

Mimar Sinan'ın kendisine ait hayratı için hayatında yapmış olduğu vakıfları ve bunun için tanzim ettirdiği bir de vakfiyesi bulunmaktadır. Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 576 (5/1) nolu Vakfiye-i Sabi Mükerrer Müceddet İstanbul adlı defterin 23-28. sayfalarında ve 14. sırasında kayıtlı olup ancak tarihi bulunmayan bu vakfiyede Mimar Sinan'ın Kayseri'deki vakıflarına ait şu bölüm bulunmaktadır:

“Kayseriye Sancağında Ağırnas nam karyede rızaen li'llahi teala bina eylediği çeşmeyi vakfetti. ve mezkûr çeşmenin kurbünde tulen ikiyüz altmış zira ve arzen yüz altmış zira arz-ı memlûkesini vakfetti. Ta ki çeşme-i mezbureye gelen hayvanat orada istirahat edeler ve dahi kaza-yı Kayseriye tevabiinden Gergeme nam kariyenin alt yanında Alagöz Değirmeni ayağında, bir canibi Budak Mezrası ve bir tarafı tarik-i am ile mahdud olan mevzide vaki bir ev içinde dair olan dört göz değirmenin her bir gözü için miriye ait olan 30 akçe resmini Padişah-ı âlem-penah hazretleri mezbur vâkifa (Mimar Sinan'a) temlik edip yedine temlikname-i şahi sadaka buyurduğundan sonra mezbur vâkif zikr olunan rûsumu vakf ve habs eyledi.”⁶⁴

Görüldüğü üzere Mimar Sinan doğduğu köye çeşme ve etrafında hayvanların dinlenmesi için yaklaşık 23.000 m²lik alan (bir zira 75 cm) vakfetmiştir. Kasaba batısında bulunan Koramaz Dağı eteğindeki Holluvan Deresi'ndeki kaynaktan, 10 km'lik özel kanalla getirilen bu su üzerinde bugün üç çeşme bulunmaktadır. Yapıları sonradan çok değişikliğe uğrayan çeşmelerin biri Sinan, diğerleri Sinan'ın akrabaları olduğu belirtilen Karagöz ve Ağa Pınarı isimleri ile anılmaktadır. Çeşmelerin birinin etrafında vakıf olarak bulunması gereken geniş alan kasabalılarca işgal edilmiştir. Çeşmelerin de mülkiyetleri, köy tüzel kişiliğine yazılmışken Vakıflar Bölge Müdürlüğümüz zamanında kasaba belediyesiyle anlaşarak tarafımızdan “Mimar Sinan Vakfı” olarak değiştirilmiş ve 9 pafta 769 parsel, 10 pafta 676 parsel ve 10 pafta 1237 parsel no'ları ile tapuya kaydedilmiştir. Yine bunlardan birisi etrafında boş olan maliye hazinesine ait 2.848 m²lik alan da açılan dava neticesi Mimar Sinan Vakfı adına 10 pafta 677 parsel numarası ile tescil edilmiştir. Böylece herhâlde Mimar Sinan'ın vakfiyesinde bulunan emlakten sadece Ağırnas'takiler bugün kendi adına kayıtlı hâle getirilmiştir. Padişahın kendisine gelir vergilerini temlik ettiği dört göz değirmenin bulunduğu Gergeme, bugün Bünyan ilçesinin Doğanlar Mahallesi'nin eski ismidir.

⁶⁴ İbrahim Ateş, age., s. 9; İbrahim Hakkı Konyalı, Mimar Sinan'ın Vakfiyesi, Yeni Nesil Gazetesi, 13 Nisan-21 Haziran 1981.

Buradan geçen Sarımsaklı (Bünyan'ın eski ismi Sarımsaklı idi) suyu üzerinde olması lazım gelen bahis konusu değirmen veya kalıntısı bugün mevcut bulunmamaktadır. Söz konusu değirmenin yeri ve ne zaman yıkılıp ortadan kalktığı hakkında yapmış olduğumuz araştırmadan bir netice elde edilememiştir. Çevresinde geçen yer isimleri de bugüne intikal etmemiştir.

MİMAR SİNAN DEVRİNDE KAYSERİ'DE YAPILMIŞ BULUNAN VE MİMAR SİNAN'A AİT OLMAYAN DİĞER BELLİ BAŞLI ESERLER

Mimar Sinan döneminde tabii ki sadece yukarıda bahsi geçen eserler yaptırılmamıştır. O dönemde daha çok vakıf olarak vücuda getirilmiş, bir kısmı sağlam olarak zamanımıza kadar gelebilmiş önemli eserler bulunmaktadır. Bunlar arasında belli başlı eserler kronolojik sıraya göre şöyledir:

Bedesten: 1497 yılında Kayseri Sancakbeyi Mustafa Bey tarafından yapılan bu bina⁶⁵ aslında Mimar Sinan'ın çocukluk çağında yapılmış olması sebebi ile onun dönemine mal edilemez. Ancak yukarıdaki başlık altında bu binadan başlamayı uygun bulduk. Selçuklular döneminde de Kayseri'de Eski Bedesten Mahallesi'nde, mahalleye ismini de vermiş olan bir bedesten bulunmakta idi. Klasik Selçuklu portallerine sahip bedesten harabe hâline gelmiş ve özel şahıs mülküne geçen kalıntıları maalesef 1983 yılında ortadan kaldırılmıştır. Şehrin Osmanlılara geçmesinden kısa süre sonra burada yapılan bu yapıdan gelişen ticari ve iktisadi potansiyeli anlamak mümkündür. Kubbeli ve geniş orta bölümle, tonozlu çift yan bölmelerden oluşan Bedesten bugün Kapalı Çarşı'nın batısında çarşıya dâhil olarak faal hâldedir. Binayı yaptıran Mustafa Bey II. Bayezid'in hizmetlilerinden olup aynı zamanda, Padişah'ın Hançerli lakabı ile anılan torunu (Şehzade Mahmud'un kızı) Fatma Sultan'ın kocasıdır.⁶⁶ Bedesten vakıf kayıtlarına Hançerli Fatma Sultan Vakfı olarak kaydedilmiştir.

Kadı Hamamı: Bu sırada Kayseri'de yapıldığını tespit ettiğimiz diğer bir yapı da 1542 yılında yapılan Kadı Hamamı'dır. Bugün de faal olan hamam, Kanuni Dönemi'nde Kayseri kadısı olan Bedreddin Mahmud tarafından yapılmıştır.⁶⁷ Kadı Mahmud yaptırmış olduğu bu çifte hamamdan başka, bugünkü Kapalı Çarşı'nın bir bölümünün yerine büyük bir çarşı ve Hatuniye Medresesi yanına da bir mescit yaptırmıştır. Kadı Mahmud'un vakfiyesinde kütüphane vakfettiğine dair de bilgiler bulunmaktadır.

Barsama Camii: Mimar Sinan'ın mimarbaşı olduğu dönemde Kayseri'de yapılmış bu cami bugün maalesef kalıntıları ortadan kalkacak şekilde harap olmuştur. Üstün sanat değerini haiz bu yapı Kayseri, Sivas, Malatya, Maraş yolu üzerinde Kayseri'ye 24 km mesafede, eski Barsama yeni Çavuşağa köyü yakınında yol üzerinde 1567 yılında yaptırmıştır.⁶⁸ Musa Paşa'nın

⁶⁵ Çayırdağ, *Kayseri'de Kitabelerinden*, s. 545-546.

⁶⁶ Nazif Öztürk, XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de kurulan Vakıf İplik Fabrikası, *Vakıflar Dergisi*, XXI. İst. 1990, s. 32-76.

⁶⁷ Çayırdağ, agm., s. 549-551.

⁶⁸ Çayırdağ, agm., s. 554-555.

kızı Memiş Bey'in zevcesi Mahpeyker Hatice Hatun tarafından yaptırılan caminin yanında bir de kervansaray olabileceği, ancak bunun da bugün tamamen yıkılarak ortadan kalkmış olması ihtimal dâhilindedir.⁶⁹

Netice olarak devrin kaynaklarında Kayseri'de Mimar Sinan'a ait yapılar olarak gösterilen Osman Paşa ve Doğanlı Hacı Ahmed Paşa camileriyle Hüseyin Bey Hamamı'ndan ibaret üç eseri, bu araştırmamız üzerine on bire çıkarmamız gerektiğini söyleyebiliriz. Bunlar sırasıyla şunlardır:

1. Osman Paşa Sarayı
2. Osman Paşa Camii
3. Osman Paşa Medresesi (Zaviyesi) (İki adet olduğundan bahis vardır.)
4. Osman Paşa Hamamı (Gürcü Hamamı)
5. Hüseyin Bey (Meydan, Çömlek) Hamamı
6. Hüseyin Bey İmareti
7. Hacı Ahmed Paşa (Kurşunlu) Camii
8. Hacı Ahmed Paşa İmareti
9. Hacı Ahmed Paşa Hanı
10. Hacı Ahmed Paşa Mektebi
11. Hacı Ahmed Paşa Hamamı (Paşa Hamamı)

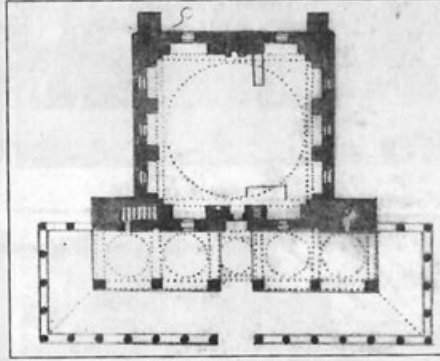
⁶⁹ Çayırdag, agm.

Kurşunlu (Doğancı Hacı Ahmed Paşa) Camii

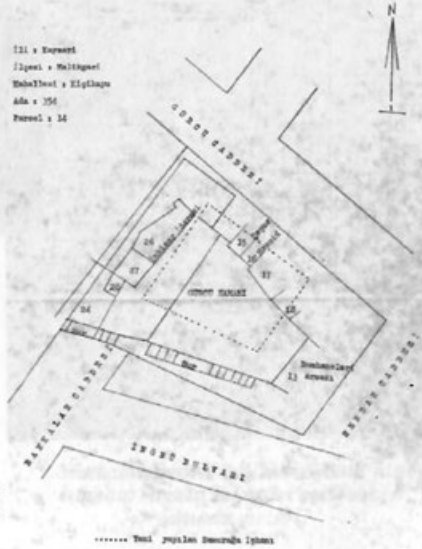
Kurşunlu Camii Kitabesi

Kayseri Kurşunlu Cami Planı

Hüseyin Bey'in mezar taşları

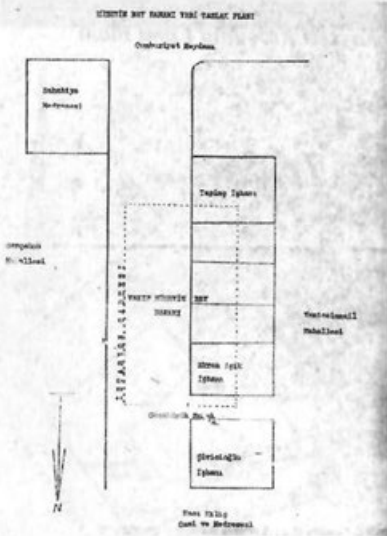
Gürcü Osman Paşa Hamamı Yeri Eski Durumu

- 1-Kurşunlu Camii
- 2-Paşa Hamamı
- 3-Çömlek Hamamı
- 4-Hacı Kılıç Camii
- 5-Sahibiye Medresesi

I - QUARTIERS DU NORD.

Kurşunlu Camii ve Hamamı (Gabriel'den)

*Hüseyin Bey Hamamı
Yeri ve taslak planı*

*Mimar Sinan'ın doğduğu
Köy olan Ağurnas'taki çeşmesi*

KAYSERİ'DE OSMANLI ESERLERİ

Anadolu'nun tarihî ve büyük şehirlerinden biri olan Kayseri'ye bilhassa Selçuklular Devri'ndeki inkişafı ve imarı esnasında yapılan ve bir kısmı bugüne kadar gelebilmiş abideleri ile bir Selçuklu şehri diyebilmekteyiz. Ancak bu ifade, bazılarınca zannedildiği gibi şehir Osmanlılar zamanında tamamen ihmal edilmiş ve Selçuklular Dönemindeki yapılarla iktifa edilmiş demek değildir. Bu yazımızda Kayseri'de Osmanlılar zamanında yapılmış olan belli başlı yapıları sayarak bu düşüncelerin yanlışlığını ortaya koymak istiyoruz. Bu binaları kronolojik sıra ile, önemli olanlar dışında mimari detaylarına girmeden gözden geçireceğiz. Tabii ki ele aldığımız bu binalar zamanımıza kadar gelebilen ve kaynaklarla tespit edilen eserler olmaktadır.

Bilindiği gibi Kayseri, Yıldırım Bayezid zamanındaki bir iki yıllık Osmanlı hâkimiyeti sayılmazsa, 1464 yılında Fatih zamanında Karamanlılardan anlaşma ile alınarak kesin olarak Osmanlılara geçmiştir.¹ Her ne kadar birçok yayında şehrin, Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı idaresine geçtiği kaydediliyorsa da², Yavuz, Çaldıran dönüşü Dulkadıroğullarını ortadan kaldıran Kayseri'nin hemen yakınlarını bir eyalet hâlinde Osmanlılara bağlamıştır.

FATİH SULTAN MEHMED ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Karamanoğlu Pir Ahmed, Karamanlı Beyi olmak için, kardeşlerine karşı kendisini desteklemesi şartı ile Kayseri'yi 1464 yılında Fatih'e vermiş ve onun adına Kayseri Kalesi'ni tamir ettirmiş ve ilaveler yaptırmıştır.³ Fatih de kale içinde bulunan eski kale mescidini yaptırtmıştır. Yine II. Bayezid zamanında yapılan Kapalı Çarşı içerisindeki Bedesten'in yerinin, vakfiyesinde, yanındaki Pamuk Hanı'na (Penbe Hanı, Kapan Hanı) göre tarif edildiği göz önüne alınırsa belki de Pamuk Hanı da bu padişah zamanında yapılmıştır.

II. BAYEZİD ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Kapalı Çarşı içerisinde bulunan ve bir kubbeli orta mekânla iki yan bölümden meydana gelen Bedesten, önce II. Bayezid'in hizmetkârlarından olup sonra Kayseri Beyi (mirlivası) olan Mustafa Bey tarafından 1497 yılında, Kapalı Çarşı'da 35 dükkânla birlikte yaptırmıştır.⁴ Böylece bir Osmanlı eseri olan Kapalı Çarşı'nın (o zaman kapalı değildi) temeli atılmıştır. Mustafa Bey Bedesten ve bitişiğinde yaptırdığı mektep için bir de vakıf kurmuştur. Yine bu padişah zamanında

¹ Mehmet Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Eserleri, *Vakıflar Dergisi*, S. XIII, s. 535, 536.

² Mesela bk., MEB *İslam Ansiklopedisi*, Kayseri Maddesi.

³ Çayırdağ, agm., s. 535, 543.

⁴ Çayırdağ, agm., 545, 547.

bizzat kendisi tarafından 1484 yılında Akşemseddin'in Kayseri'deki Halifesi ve Fatih'e eser takdim etmiş olan Şeyh İbrahim Tennûri'nin türbesi yaptırılmıştır.

YAVUZ SULTAN SELİM ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Kayseri'nin Baldöktü Mahallesi'nde bulunan Baldöktü Hanı bu sultan zamanında yaptırılmıştır.⁵ Buradaki Tol Mescit'in güneyinde bulunan bu yapıdan bugün, sokağı boydan boya dolduran uzunca bir tonoz kalmıştır. Yine Taceddin Mahallesi'nde, bugün yıkılarak iki kemeri kalmış olan Şeyh Taceddin Camii (bugün yeniden yapılmakta) ve Katroğlu Camii de bu sultan zamanında yaptırılmıştır.⁶

KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Yavuz ve Kanuni'nin sadrazamlarından olan Piri Mehmed Paşa tarafından, Kapalı Çarşı içerisine, halkın Gön Hanı ismini verdiği iki katlı meşhur han bu hükümdar zamanında yaptırılmıştır. Han bugün harabe hâlinindedir. 1542 yılında, şehrin kadısı, hayır, hasenat ve büyük vakıflar sahibi Kadı Bedreddin Mahmud tarafından Kadı Hamamı, Boyacı Kapısı'nda Kocabey Camii (şimdi yıkılmış) ve Kapalı Çarşı'da çok miktarda çarşı ve dükkân yaptırılmıştır ve bunlara ait büyük bir vakıf kurulmuştur. 1547 yılında Aksaray Emiri (mirlivasi, beyi, mutasarrıfı) Hüseyin Bey tarafından Mimar Sinan'a, Sahabiye Medresesi kuzeybatısında bulunan ve şimdi yıkılarak üzerinden İstasyon Caddesi geçirilmiş olan, halkın Çömlek ismini verdiği Meydan Hamamı yaptırılmıştır. Yine aynı şahıs tarafından Hacı Kılıç Camii ve Medresesi onarılarak bu caminin kuzeyine büyük bir imaret (aşevi) inşa ettirilmiştir. İmaretin kalıntıları, son zamanlarda ortadan kaldırılmıştır. Yine bu padişah zamanında şehrin diğer bir mirlivasi olan Osman Paşa tarafından şehir sarayı (konağı) ile bunun önüne bir cami Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Saray bugünkü vilayet konağı yerinde, cami de bunun önünde, Saat Kulesi ile konak arasında idi.⁷ Her iki bina da yıkılmıştır. Bu padişah zamanında mahalleler içerisine Kazancılar (yıkılmış), Kubaroğlu Kümbet ve İsa Kümbet mescitleri de yapılmıştır.

II. SELİM ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Kayseri-Sivas yolunun Kayseri'den 25 km mesafesinde bulunan Barsama (şimdi Çavuşağa) köyü yakınına 1567 tarihinde Mahıpeyker Hatice Hatun tarafından Barsama Camii yaptırılmıştır. Cami bugün yıkılmış durumdadır. 1580 yıllarında Konya Kayseri Valisi Doğanlı Hacı Ahmed Paşa tarafından Mimar Sinan'a, halkın Kurşunlu Camii ismini verdiği meşhur cami ile bunun

⁵ Çayırdağ, Kayseri Tarihi İle İlgili Bazı Kayıtlar, *Erciyes Dergisi*, 1986.

⁶ Çayırdağ, Kayseri'de Kitabelerinden, s. 549.

⁷ Çayırdağ, agm.

yanına han, hamam, imaret ve mektepten müteşekkil büyük bir külliye inşa ettirilmiştir.⁸ Halkın “Kuşçu Paşa” isimli verdiği ve Konya yerine Kayseri’de kalan bu Paşa’nın yaptırmış olduğu bu külliye bugün sadece cami ayakta kalabilmiştir. Mimar Sinan’ın yaptığı meşhur Paşa Hamamı elli yıl kadar önce İstanbul Caddesi’nin açılması bahanesiyle yıktırılmıştır. Paşa bu yapılar için çok miktarda vakıflar yapmıştır. Yine bu padişah zamanında 1567 yılında Kale’nin kapılarında Yeni Kapı ve Kiçi Kapı genişletilmiş ve onarılmıştır.

IV. MURAD ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

IV. Murad zamanında devrin Sadrazamı Bayram Paşa tarafından Kayseri’ye büyük bir Mevlevihane yaptırılmıştır.⁹ Evliya Çelebi’nin överek anlattığı bu binanın bugün arsası kalmış durumdadır. Arsaya Vakıflar İşhanı yapılmıştır. Bayram Paşa tekkeye birçok vakıflar bağlamıştır.

IV. MEHMED ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 1670 yılında Kayseri’nin İncesu ilçesine muazzam bir han (Kervansaray), cami, medrese, mektep, hamam ve arasta (çarşı) ile işliklerden ibaret büyük bir külliye yaptırarak bunlara geniş vakıflar bağlamıştır. Külliye bugün ayaktaadır.¹⁰

III. AHMED ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Bu dönemin meşhur sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Kayseri’de Kapalı Çarşı içerisinde “Vezir Hanı” ismi ile bilinen üç bölümlü meşhur hanını yaptırmıştır. Yine son zamanlarda yıkılmış Ulu Cami yanındaki Mahkeme Hanı bu devirde yapılmıştır. Devrin sadrazamlarından Erkiletli Nişancı Mehmed Paşa Erkilet’e cami, medrese ve hamamdan ibaret külliyesini yaptırmıştır. Bu devirde Matbah Emni (saray mutfakları) Kayserili (Molulu) Hacı Halil Efendi tarafından zelzele ile harap olan Cami-i Kebir (Ulu Cami) yeniden yapılmış, şehre bir yetimhane-imaret inşa edilmiş, su getirilerek şehrin muhtelif yerlerine çeşmeler yaptırılmıştır. Yine Halil Efendi tarafından Hunat Medresesi içerisine bir kütüphane kurulmuştur.

⁸ Çayırdağ, agm.; Ahmed Nazif, *Kayseri Tarihi*, Yay: Mehmet Palamutoğlu, Kayseri 1987, s. 24, 28; Çayırdağ, Ahmed Nazif Efendi’nin Mir’at-ı Kayseriyesi, *Erciyes Dergisi*, 1988, S. 124.

⁹ Hatice Karapaça, Kayseri’de Bayrampaşa Mevlevihanesi, *Erciyes Dergisi* S. 68. 1983.

¹⁰ Mehmet Çayırdağ, Kayseri’de Vakıf Kütüphaneleri, *Vakıflar Dergisi*. S. XX.

III. SELİM ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Devrin reisülküttaplarından (dış işleri bakanı) Kayserili Raşid Efendi Cami-i Kebir (Ulu Cami) yanına büyük bir kütüphane yaptırıp içerisine bin civarında yazma ve Mütetferrika baskısı kitaplar koymuş ve ihtiyacı için vakıflar bağlamıştır.

ABDÜLAZİZ ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

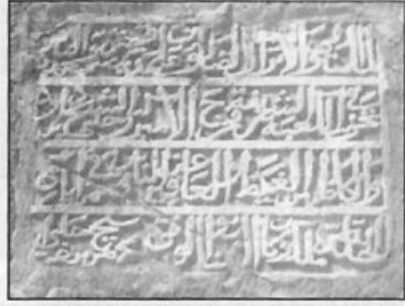
Bu padişah zamanında şehir içine (Kaptanıderya Ahmed Paşa tarafından) ve yakın kazalara (Talas gibi) rüştiyeler (ortaokul) yaptırılmış, Hacı Kılıç Camii yanındaki imarethane yerine, şehrin devlet eli ile yapılan ilk fabrikası olan Güherçile Fabrikası (Baruthane) inşa edilmiştir.

II. ABDÜLHAMİD ZAMANINDA YAPILAN YAPILAR

Bu hükümdar zamanında da Kayseri Lisesi gibi birçok eğitim kurumu ile, Askerlik Dairesi, Develi'nin Şıhlı kasabasına Hamidiye Medresesi, yine şehirdeki bazı türbeler (Seyyid Burhâned-din, Zeynel Abidin gibi) ve birçok çeşme yaptırılmıştır. Bundan bir müddet sonra da Gültepe semtine ilk devlet hastanesi inşa edilmiştir. Selçuklu camileri onarılmış, minareler ilave edilmiş, Saat Kulesi yapılmış, Şıhlı kasabasına büyük bir medrese ve çeşmeler inşa edilmiştir. Bütün bu yapılardan başka, şehirde, Kapalı Çarşı ve bugün yıkılmış olan Müfti, Nuriye, Bozatlı medreseleri gibi medreseler, Mahkeme, Kığnamaz, Nasrullahzade gibi hanlar, Deveci, Setenönü (Yeni) hamamları gibi hamamlar, Şıh (Şeyh), Yanıkoğlu, Hatıroğlu, Çiğdeli (Cıncıklı) Hasinli, Yeni, Serçeönü, Bezircioğlu gibi cami ve mescitler yaptırılmış, şehre uzaktan sular getirilerek çeşmelere bağlanmıştır. Ayrıca Selçuklu cami ve medreseleri gibi birçok yapı da geniş şekilde onarılmıştır. Mesela Kanuni zamanında onarımı yapılan Karaözü Köprüsü yeniden onarılmıştır.

İç Kale'nin Arslanlı Kapısı

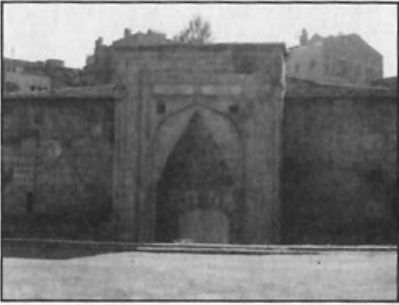
*Kayseri İç Kalesindeki Şeyh Çelebi
Kitabesi (Arslanlı Kapı batısında)*

İç Kalenin doğu (Fatih) Kapısı

İç Kalenin Fatih Kapısındaki kitabe

Hatuniye Medresesi

Şih Camii ve Kümbeti

Kayseri Bedesteni üstten görünüş

Kadı Hamamı

Yeni Kapı Kitabesi

Barsama Camii Kitabı

Barsama Camii harabesi

Çakaloz Çeşmesi Kitabesi

İsa Kümbet Camii

Göllü Çeşme

*Göllü Çeşme
Kitabesi*

DİZİN

A

Abdülhamid I 100

Abdülhamid II 34, 77, 127, 128, 138, 149,
216, 239, 300, 330, 385

Adana 18, 29, 30, 52, 71, 114, 125, 170,
261, 311

Afşin Bey 99

Ağırnas 234, 285, 325, 326, 346, 370, 387

Ahî Evran 16, 106, 205, 206, 207, 239, 333,
339, 365

Ahmed I 88, 100

Ahmed III 366, 395

Akdeniz 71, 75, 146

Akkoyunlular 118, 226, 227, 297, 315, 317,
318

Aksaray 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 68,
91, 108, 122, 158, 167, 169, 171,
222, 231, 233, 265, 287, 288, 308,
322, 329, 343, 373, 379, 383, 386,
387, 394

Akşehir 45, 51, 121, 171, 232, 373

Akşemseddin 267, 318, 322, 338, 339, 372,
394

Alâeddin Camii 73, 122, 210

Alâeddin Davudşah 72

Alâeddin Eretna 67, 80, 125, 163, 165, 166,
207, 221, 231, 232, 260, 297, 316

Alâeddin Keykubad I 18, 19, 21, 53, 61, 62,
67, 68, 69, 70, 71, 77, 86, 87, 121,
133, 157, 187, 189, 190, 209, 212,
257, 290, 378

Alâeddin Keykubad II 107, 115, 118, 119,

125, 126, 190, 191, 329

Alameddin Kayser 89, 146, 324, 328, 329,
335

Alâüddevlle Bozkurt Bey 31, 34, 119, 173,
261, 263, 264, 298, 301, 302, 346

Amasya 11, 27, 28, 32, 43, 52, 98, 180, 209,
253, 256, 261, 267, 307, 310, 317

Ambar Sazlığı 13, 106

Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk
Cemiyeti 100

Argıncık 68, 79, 80, 165, 273, 286, 293,
328, 334, 341

Ariarathes V 12, 13

Artuklular 28, 29, 59

Asurlular 112

Atatürk, Mustafa Kemal 68, 94, 100, 111,
166, 240, 292

At Pazarı 92, 111, 288, 289, 290, 291, 345,
348, 357, 364, 365, 374, 376

Atsız Elti Hatun 30, 37, 38, 108, 187, 211

Attarlar Çarşısı 365

Avgunlu Medresesi 372

Aynüddevlle 29, 30, 112, 113, 181

Aziz Basileus 18

B

Bağdat 29, 111, 114, 183, 190, 221, 257,
290, 317, 379

Bakırcılar Çarşısı 62, 63, 64, 88, 115, 147,
330

Bakkallar Çarşısı 290, 364

Barsama 173, 209, 235, 264, 273, 280, 281,
293, 341, 388, 394

Baruthane 11, 385, 396

Battal Camii 98, 124

Battal Gâzi 11, 98, 113, 332, 351

Baybars 70, 73, 116, 125, 144, 147, 195,
259, 361

Baycu Noyan 114, 124, 125

Bayezid II 110, 207, 261, 268, 270, 272,
293, 294, 298, 299, 310, 313, 318,
322, 331, 338, 348, 361, 362, 372,
388, 393

Bayram Paşa 92, 333, 395

Bedesten 47, 62, 63, 64, 65, 93, 261, 269,
270, 271, 275, 289, 291, 292, 318,
324, 331, 338, 343, 344, 345, 352,
355, 361, 362, 363, 364, 365, 366,
367, 372, 388, 393

Belviran 273, 330, 341

Beştepeliler 11, 13, 17, 18, 98

Bezm ü Rezm 61, 68, 69, 73, 87, 126, 138,
220, 378

Billur Bağları 78, 94

Birlik Hamamı 93

Bizans 11, 14, 19, 29, 30, 34, 49, 50, 51, 52,
53, 55, 56, 58, 59, 62, 67, 74, 75, 85,
87, 98, 99, 112, 115, 121, 143, 180,
181, 182, 184, 192, 195, 210, 274,
299, 321, 332, 347

Boyacı Kapısı 15, 17, 89, 276, 282, 290,
291, 292, 318, 343, 345, 348, 363,
364

Bozatlı nahiyesi 241, 351, 373, 396

Bursa 170, 198, 227, 228, 252, 270, 315,
331, 338, 357, 362, 364, 368

Bünyan 56, 58, 99, 113, 118, 161, 215, 216,
217, 219, 221, 239, 259, 262, 263,

264, 272, 283, 284, 287, 291, 293,
295, 311, 312, 341, 344, 346, 373,
382, 385, 387

Bürüngüz Camii 15, 20, 61, 69, 76, 104,
115, 150, 319, 330, 347, 348, 357,
361, 363, 365

C

Cafer Bey Mahallesi 118

Cami-i Kebir 30, 55, 67, 86, 108, 112, 113,
127, 219, 273, 290, 292, 300, 308,
318, 327, 345, 348, 351, 361, 362,
366, 367, 372, 396. *Bkz* Ulu Cami

Celaeddin Karatay 122, 125, 126, 189, 263

Cıncıklı Camii 110, 348

Cırgalan 80, 94, 136, 293, 326, 327, 334

Cumhuriyet 20, 21, 61, 62, 68, 69, 70, 74,
76, 89, 97, 103, 110, 150, 163, 183,
216, 235, 253, 266, 271, 292, 293,
300, 345, 347, 348, 351, 355, 357,
364, 368, 374, 383

Cumhuriyet Meydanı 20, 61, 62, 68, 69, 70,
74, 76, 89, 150, 292, 345, 348, 364,
368, 374, 383

Ç

Çalık, Mehmet 368

Çiğdeli-zade Hacı Ahmed Ağa 109

Çömlek Hamamı 91, 106, 108, 343, 383,
384

D

Danişmendliler 18, 27, 28, 29, 30, 33, 34,
35, 36, 37, 38, 55, 56, 58, 59, 67, 85,
86, 98, 99, 106, 107, 112, 113, 159,

- 180, 181, 209, 211, 235, 296, 299,
308, 315, 321, 327, 332, 361
- Defter-i Köhne 235, 310, 312, 313, 322,
371
- Demir Kapı 15, 20, 69
- Develi 117, 153, 154, 160, 163, 167, 190,
191, 192, 195, 223, 228, 234, 258,
308, 309, 312, 322, 325, 357, 396
- Devlethane 19, 20, 55, 56, 60, 61, 62, 67,
68, 69, 70, 73, 76, 77, 86, 87, 114,
123, 378
- Dış Kale 61, 69, 70, 76, 89, 90, 113, 343,
347, 348, 375
- Doğancı Hacı Ahmed Paşa 91, 106, 108,
336, 337, 382, 389, 394
- Döner Kümbet 16, 133, 213, 330, 333, 339
- Dulkadroğulları 16, 21, 31, 32, 33, 34, 58,
89, 90, 99, 119, 153, 167, 168, 170,
171, 172, 173, 202, 209, 228, 229,
230, 231, 232, 235, 253, 254, 255,
256, 258, 259, 264, 265, 266, 291,
293, 294, 295, 296, 297, 298, 299,
307, 309, 316, 317, 318, 344, 373,
393
- Düvenönü 15, 16, 17, 74, 89, 147, 241, 318,
347, 348, 357, 361, 365
- E**
- Ebu İshak Vakfı 337, 341
- Edhem, Halil 14, 32, 38, 47, 55, 57, 62, 70,
74, 77, 86, 93, 97, 103, 104, 108,
117, 118, 137, 146, 153, 154, 156,
158, 172, 184, 186, 187, 189, 190,
211, 221, 230, 251, 254, 255, 256,
257, 259, 263, 282, 288, 296, 308,
315, 321, 334, 343, 378, 385, 386
- Edirne 364, 371
- Efendiğa Çarşısı 340
- Elbistan 30, 34, 43, 52, 56, 116, 144, 153,
202, 253, 254, 258, 262, 264, 295,
296, 298, 307, 308, 316
- Emeviler 113
- Emir Tac 78, 79, 331
- Engir Gölü 13, 106
- Eratnalılar 61, 67, 68, 80, 100, 116, 117,
118, 125, 162, 163, 165, 166, 168,
169, 200, 201, 207, 209, 215, 216,
221, 231, 232, 239, 240, 252, 260,
292, 295, 296, 297, 315, 316, 322,
332, 333, 339, 341
- Erciyes Dağı 11, 13, 78, 105, 168, 327
- Erciyes Dergisi 9, 21, 87, 109, 110, 153,
205, 272, 285, 288, 289, 318, 330,
331, 340, 345, 348, 383, 394, 395
- Erciyes Üniversitesi 9, 103, 148, 149, 158,
207, 248, 321, 333, 376
- Eretnalılar 67, 85, 97, 99, 117, 118, 154,
164, 166, 207, 216, 226, 231, 232,
233, 234, 296, 315
- Erkilet 13, 68, 78, 94, 122, 124, 136, 233,
234, 286, 293, 294, 325, 326, 328,
330, 341, 382, 385, 395
- Ermeniler 21, 27, 29, 30, 52, 55, 114, 124,
125, 157, 171, 180, 205, 293, 319,
351, 352, 360, 370
- Ermenistan 71
- Erzincan 28, 68, 72, 73, 115, 143, 205
- Esterâbâdi, Aziz bin Erdeşir 61, 68, 69, 97,
126, 220, 225, 226
- Evhadüddin-i Kirmânî 80, 205
- Evlîya Çelebi 18, 21, 63, 74, 91, 92, 105,
108, 110, 111, 117, 121, 138, 148,
212, 265, 270, 285, 289, 291, 338,
342, 350, 351, 363, 364, 365, 374,
375, 378, 381, 383, 384, 395

F

- Fatih Camii 16
 Fatih Çarşısı 63
 Fatih Kapısı 61, 69, 77, 228
 Fatih Sultan Mehmed 16, 20, 21, 61, 63, 68,
 69, 77, 88, 99, 110, 119, 129, 153,
 180, 181, 206, 207, 209, 222, 230,
 234, 235, 241, 256, 257, 258, 266,
 267, 268, 283, 293, 297, 307, 309,
 310, 312, 317, 318, 322, 331, 337,
 338, 347, 348, 362, 371, 372, 393,
 394

G

- Gabriel, Albert 14, 15, 17, 19, 27, 38, 62,
 75, 76, 77, 79, 86, 97, 109, 137, 153,
 160, 165, 210, 211, 221, 251, 253,
 255, 257, 281, 283, 299, 326, 345,
 380, 381, 382
 Germir 106, 205, 206, 286, 293, 341
 Gezirler Suyu 13
 Gıyaseddin Keyhüsrev I 43, 49, 56, 57, 158,
 184, 186, 211, 321
 Gıyaseddin Keyhüsrev II 21, 61, 68, 78, 79,
 86, 94, 99, 107, 123, 124, 133, 189,
 212, 326
 Gıyaseddin Keyhüsrev III 73, 118, 144, 192
 Gordianus 14, 18, 67, 98
 Göde, Kemal 14, 55, 97, 117, 153, 164, 166,
 207, 216, 230, 233, 315, 321, 333,
 334, 343, 378
 Gön Hanı 90, 290, 326, 346, 362, 366, 394
 Göstere 105, 310, 311, 312, 313. *Bkz* To-
 marza
 Güherçile Fabrikası 91, 108, 343, 385, 396
 Gültepe 108, 239, 292, 348, 352, 355, 396

- Gülük Camii 30, 37, 55, 63, 93, 108, 148,
 187, 233, 326, 327, 328, 352
 Gülük Hamamı 38, 93, 327
 Gülük Medresesi 63, 64, 148
 Gümüştekin Ahmed Gâzi 27, 28, 55, 67,
 327
 Güpgüpoğlu Konağı 16
 Gürcü Hamamı 292, 375, 376, 377, 389
 Gürcü Osman Paşa Camii 110, 377, 378
 Gürle köyü 79, 325, 326, 331

H

- Hacet Mescidi 273, 274, 292, 319, 324,
 341, 348, 352
 Hacı Kılıç Camii 91, 106, 108, 128, 248,
 251, 286, 287, 329, 341, 343, 352,
 384, 386, 394, 396
 Hacı Kılıç Medresesi 372
 Hakırdaklı Mescidi 92
 Han Camii 16, 17, 57, 74, 87, 111, 127,
 154, 157, 205, 326, 341, 344
 Han Kümbeti 16, 57
 Hasbek Kümbeti 292
 Hatiroğlu Şerefeddin 111
 Haydar Bey Köşkü 68, 79, 327, 328, 334
 Hıdırellez Köşkü 78, 80, 286
 Hisarcık Suyu 79
 Hititler 97, 98, 105, 112
 Hoca Hasan Medresesi 47, 48, 57, 93, 156,
 321, 372
 Hunat Camii 34, 107, 111, 126, 128, 137,
 189, 212, 234, 357
 Hüseyin Bey Hamamı 91, 99, 284, 343,
 374, 383

I

Isparta 100

İ

İbn Abdüzzahir 70

İbn Bibi 43, 49, 50, 51, 52, 53, 61, 69, 70,
71, 73, 137, 145, 218

İbni Bibi 71

İç Kale 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 61, 62,
64, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 76, 77, 87,
89, 92, 110, 123, 124, 127, 131, 147,
150, 153, 266, 282, 291, 318, 319,
327, 331, 332, 347, 365, 375, 378İlhanlılar 67, 68, 79, 80, 97, 113, 114, 116,
117, 119, 125, 134, 143, 144, 145,
146, 161, 162, 164, 165, 179, 192,
195, 196, 197, 198, 215, 216, 217,
218, 221, 239, 252, 334, 341İncesu 80, 99, 106, 107, 135, 136, 138, 154,
189, 212, 262, 311, 312, 328, 357,
395

İnönü Bulvarı 15, 17, 63, 99, 113, 361, 375

İstasyon Caddesi 91, 99, 287, 383, 384, 385,
394İzzeddin Keykavus I 18, 68, 74, 75, 87, 106,
121, 187, 211İzzeddin Keykavus II 17, 73, 125, 143, 189,
190, 218

İzzeddin Kılıç Arslan II 43, 56

J

Justinianus 14, 18

KKadı Bedreddin Mahmud 274, 275, 336,
363, 373, 394Kadı Burhaneddin 20, 61, 68, 69, 73, 85,
97, 99, 100, 117, 118, 126, 153, 166,
167, 171, 201, 209, 220, 226, 227,
232, 233, 252, 265, 286, 296, 307,
309, 315, 329, 330, 341Kağnı Pazarı 16, 21, 89, 90, 282, 347, 348,
357, 365

Kalanderhane Tekkesi 348

Kale Mahallesi 347

Kaniş-Karum 97. *Bkz* KültepeKanuni Sultan Süleyman 19, 68, 90, 91,
106, 108, 119, 134, 202, 264, 265,
280, 283, 290, 302, 329, 343, 346,
362, 363, 370, 373, 378, 381, 382,
386, 388, 394, 396Kapadokya 11, 12, 27, 78, 85, 98, 179, 209,
321, 347Kapalı Çarşı 15, 60, 62, 64, 69, 71, 76, 88,
90, 94, 115, 137, 143, 147, 149, 150,
269, 290, 292, 329, 330, 338, 346,
361, 362, 365, 366, 368, 372, 393,
394, 395, 396

Karadeniz 29, 30, 50, 75

Karahisar 80, 105, 228, 258, 310, 311, 312,
322, 325, 326, 327, 357. *Bkz* Yeşil-
hisar

Karakaya 118, 293, 325, 326, 327, 333, 373

Karamanoğulları 20, 21, 61, 68, 99, 110,
115, 117, 118, 119, 125, 144, 153,
165, 167, 168, 171, 172, 173, 192,
201, 202, 209, 222, 225, 226, 227,
228, 229, 230, 231, 232, 233, 235,
252, 253, 254, 255, 256, 258, 265,
266, 272, 291, 295, 296, 297, 307,
308, 309, 310, 312, 313, 315, 316,

- 317, 322, 328, 331, 332, 333, 337,
341, 347, 371, 393
- Karaözü 58, 264, 302, 396
- Karasaz 106, 358. *Bkz* Ambar Sazlığı
- Kara Su 12, 13, 98, 276, 283, 294, 325, 344
- Karataş 148, 311, 312, 373
- Kara Yülük Osman 118, 315
- Kavuncu, Osman 113, 241, 368
- Kayseri Kalesi 14, 18, 19, 49, 110, 113, 168,
228, 229, 254, 256, 257, 272, 296,
309, 316, 317, 323, 371, 393
- Kayseri Lisesi 101, 368, 396
- Kayseri Saat Kulesi 99, 111, 375, 394, 396
- Kazancılar Çarşısı 64, 88, 147, 363, 367,
368
- Kazzazlar Çarşısı 363
- Keçeciler Çarşısı 363
- Keçeciler Mescidi 119
- Kenar-ı Irmak nahiyesi 373
- Keyhüsrev II 61, 75, 114, 115, 122, 134,
143, 190, 191, 298
- Keyhüsreviye Köşkü 70, 73. *Bkz* Keykuba-
diye Sarayı
- Keykavus I 52, 53, 113, 186, 212
- Keykubad Dağı 71, 73, 209, 325, 378
- Keykubadiye Sarayı 61, 67, 68, 70, 71, 72,
73, 86, 87, 121, 122, 123, 137, 187,
189, 209, 212, 293, 378
- Kılıç Arslan II 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 56,
57, 58, 59, 67, 114, 156, 158, 180,
181, 182, 183, 184, 209, 210, 211,
218
- Kılıç Arslan III 52, 113, 184, 210
- Kılıç Arslan IV 115, 119, 143, 190, 191,
192, 218, 340
- Kışla Tepesi 11
- Kızık 288, 293, 339, 340, 346
- Kızıl Ahmed Bey 91, 283
- Kızılırmak 13, 58, 98, 184, 218, 264, 276,
284, 302, 311, 312, 325, 326, 330,
332, 344
- Kızıl Köşk 68, 78, 79, 80, 94, 343
- Kızıl Tepe 68
- Kiçi Kapı 15, 17, 76, 282, 291, 292, 318,
319, 341, 347, 348, 351, 353, 355,
357, 361, 377, 395
- Kiçi Tepesi 11
- Kirman Selçukluları 112
- Kocabey Camii 119, 394
- Konya 18, 19, 29, 32, 43, 44, 45, 46, 47, 49,
50, 51, 52, 56, 59, 60, 67, 68, 71, 73,
78, 90, 91, 99, 108, 109, 110, 113,
115, 119, 121, 122, 124, 143, 145,
158, 162, 163, 168, 169, 170, 171,
180, 183, 184, 192, 209, 210, 216,
218, 222, 225, 226, 227, 231, 232,
233, 257, 267, 283, 285, 296, 307,
309, 311, 316, 322, 323, 326, 329,
337, 339, 343, 344, 362, 373, 378,
379, 382, 383, 394, 395
- Koramaz 310, 311, 312, 373, 387
- Kösedağ 21, 114, 124, 125, 143, 192, 205
- Köşk Dağı 11, 80, 117, 239, 348
- Köşk Medrese 117, 158, 166, 221, 251
- Köşk Medresesi 80, 118, 166, 239, 276,
292, 319, 323, 343, 348, 353
- Kurşunlu Camii 91, 106, 108, 109, 164,
281, 283, 284, 285, 344, 373, 379,
382, 383, 394
- Kuş Kalesi 259
- Kutbeddin Şirazi 89
- Kuyumcular Çarşısı 270, 290, 363, 364

Küçük Hasan Paşa 108

Kültepe 11, 12, 97, 105, 209, 321

L

Lala Camii 107, 108, 292, 329, 348, 353,
355, 385. *Bkz* Lale Camii

Lale Camii 119, 127, 129, 344, 348, 382

M

Mahperi Huand Hatun 99, 107, 114, 115,
121, 122, 123, 124, 125, 126, 131,
132, 133, 134, 135, 136, 137, 155,
189, 212, 267, 323, 329, 372

Malatya 27, 28, 29, 30, 32, 34, 43, 46, 52,
98, 112, 113, 146, 180, 181, 259,
265, 281, 388

Malazgirt 27, 55, 59, 67, 98, 99, 112, 180,
189, 209, 321

Malya 310, 312, 327, 373

Mancusun 119, 301, 309, 326, 327, 330,
334, 340, 346

Maraş 28, 30, 56, 58, 99, 100, 115, 153,
169, 170, 202, 232, 253, 254, 255,
256, 258, 265, 295, 298, 300, 301,
302, 307, 308, 316, 317, 318, 322,
373, 388

Melik Emir Gâzi 29, 55, 98, 106, 112, 180,
296, 321

Melik Fahreddin Behramşah 72

Melikgazi Kalesi 259

Melik Gâzi Medresesi 30, 55, 86, 107, 112,
300, 327, 332, 372

Melik Mehmed Gâzi 18, 30, 34, 35, 36, 55,
67, 86, 106, 107, 111, 112, 113, 180,
181, 209, 211, 235, 323, 327, 332

Melikşah 27, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,

56, 67, 156, 182

Memlükler 60, 144, 147, 162, 163, 168,
171, 229, 230, 232, 254, 255, 298,
307, 316, 361

Mengücekliler 72

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa 106, 395

Mesud I 55, 59

Mesud II 113, 116, 134, 195

Meşhed Ovası 71, 72, 74, 123, 124, 325

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî 38, 78, 79, 89,
92, 100, 115, 123, 124, 134, 136,
145, 146, 148, 211, 267, 326, 328,
339

Meydan Hamamı 108, 325, 343, 383, 384,
394. *Bkz* Hüseyin Bey Hamamı

Meydan Kapısı 15, 20, 61, 69, 70, 76, 87,
89, 119, 150, 275, 282, 290, 291,
292, 319, 343, 345, 348, 357, 361,
363, 364, 384

Mimar Sinan 19, 68, 71, 91, 92, 99, 106,
108, 109, 110, 111, 275, 283, 284,
285, 287, 289, 290, 338, 343, 344,
345, 346, 354, 355, 369, 370, 371,
373, 374, 375, 378, 379, 380, 381,
382, 383, 386, 387, 388, 389, 394,
395

Moğollar 11, 19, 21, 67, 73, 114, 115, 116,
117, 118, 122, 123, 124, 125, 126,
134, 143, 144, 145, 149, 162, 163,
168, 169, 170, 171, 179, 189, 192,
195, 196, 197, 205, 209, 213, 215,
216, 231, 239, 259, 322, 339, 340,
361

Muînüddin Süleyman 11, 71, 88, 89, 134,
143, 144, 145, 146, 292

Muncusun 110, 260, 288, 293, 330

Murad III 91, 257, 283, 288, 382

Murad IV 100, 395

Muzafferredin Mahmud 30, 35, 37, 38, 86,
106, 108, 113, 186, 211, 243, 308,
321

N

Nasıreddin Mehmed Bey 90, 167, 170, 172,
228, 229, 232, 253, 254, 255, 256,
258, 294, 296, 297, 299, 300, 307,
308, 309, 316, 317

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa 90

Niğde 27, 43, 62, 76, 97, 99, 110, 137, 153,
167, 210, 217, 222, 228, 233, 234,
251, 258, 261, 308, 317, 327, 328,
346, 373, 379, 380

Niksar 27, 28, 30, 31, 36, 43, 44, 45, 49, 50,
51, 52, 56, 107, 112, 158, 180, 209,
258, 327

Nureddin Sultanşah 43, 45, 47, 48, 56, 156,
182

O

Oduncu Çeşmesi 120, 282

Odun Pazarı 348, 365

Oğuz 14, 56, 60, 169, 223

Ok Burcu 20, 61, 62, 68, 69, 74, 76, 77, 89,
347

Ok Meydanı 76

Osman II 100

Osmanlılar 20, 21, 32, 34, 36, 85, 88, 99,
110, 118, 119, 125, 144, 167, 179,
180, 201, 202, 209, 225, 226, 227,
229, 230, 232, 252, 253, 256, 257,
258, 261, 262, 264, 265, 266, 291,
295, 296, 297, 298, 307, 309, 313,
315, 317, 318, 322, 332, 337, 339,
347, 362, 373, 382, 388, 393

Osman Paşa Camii 92, 99, 284, 289, 346,
374, 377, 378, 389

Osman Paşa Sarayı 92, 289, 389

Osman Paşa Vakfı 378

P

Palamutoğlu, Prof. Dr. Mehmet 57, 75, 103,
153, 206, 248, 366

Pamuk Hanı 201, 269, 270, 271, 291, 292,
324, 341, 348, 361, 362, 393

Paşa Hamamı 91, 109, 111, 344, 371, 375,
381, 383, 389, 395

Paşa Sarayı 19, 92, 289, 374, 378, 389

Pers 12, 17, 85, 98

Pervane Bey Medresesi 60, 61, 62, 63, 64,
71, 88, 143, 147, 148, 292, 323, 329,
330, 368, 372

Pervane Mescidi 150, 292, 319, 348, 354

Pir Ahmed 20, 99, 110, 170, 230, 232, 256,
257, 258, 266, 272, 297, 309, 310,
312, 317, 318, 337, 371, 393

Piri Mehmed Paşa 90, 290, 338, 346, 394

Piri Paşa Hanı 90, 288, 290, 327

Prokopius 14, 17

R

Raşid Efendi Kütüphanesi 111, 149, 366

Roma 11, 12, 14, 15, 18, 19, 34, 57, 58, 62,
67, 74, 75, 78, 85, 98, 112, 179, 279,
299, 308, 321, 332, 347

Roma Mezar Anıtı 15

Rükneddin Kılıç Arslan IV 73, 189, 190,
191

S

Sağlam, Osman Ferit 49, 56, 58, 93, 153, 156

Sahabiye Medresesi 89, 91, 99, 108, 195, 323, 343, 372, 384, 394

Sahra nahiyesi 206, 226, 325, 340, 373

Salkuma 89, 285, 291, 293, 294, 299, 326, 327, 341

Saraçlar Çarşısı 64, 327, 341, 343

Sarımsaklı Suyu 12, 13, 344

Sarıoğlan 47, 58, 216, 259, 263, 264, 284, 295, 302, 309, 312, 344, 382

Saykalan Dağı 18

Selçuklular 11, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 85, 86, 87, 88, 90, 93, 94, 97, 100, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 163, 166, 172, 179, 180, 181, 182, 183, 187, 192, 195, 196, 197, 198, 205, 206, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 218, 219, 221, 223, 226, 239, 240, 251, 252, 257, 259, 263, 267, 271, 283, 285, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 308, 315, 317, 321, 325, 326, 328, 331, 332, 333, 334, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 347, 355, 361, 365, 368, 372, 378, 381, 384, 385, 388, 393, 396

Selim II 21, 91, 113, 134, 282, 283, 288, 381, 382, 394

Serçeoğlu Mescidi 111

Setenönü Hamamı 94

Seykalan Kalesi 110

Seyyid Burhâneddin 79, 87, 92, 100, 111, 124, 128, 157, 292, 333, 342, 396

Sinop 75, 144, 145, 146, 382

Sipahi Pazarı 269, 363, 365

Sivas 13, 16, 17, 19, 21, 27, 30, 31, 43, 45, 47, 49, 50, 55, 56, 58, 59, 61, 67, 68, 69, 80, 87, 89, 94, 98, 100, 107, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 122, 123, 124, 126, 133, 136, 143, 144, 146, 156, 158, 163, 169, 170, 171, 180, 181, 182, 186, 190, 191, 196, 205, 209, 212, 216, 217, 227, 231, 232, 233, 239, 252, 258, 259, 261, 262, 264, 276, 281, 282, 288, 292, 295, 296, 302, 307, 310, 311, 312, 315, 319, 324, 326, 327, 330, 332, 341, 348, 357, 388, 394

Sivas Kapısı 16, 17, 21, 69, 89, 124, 205, 217, 282, 292, 319, 341, 348

Sokollu Mehmed Paşa 106

Somuncu Baba 339, 362

Sözen, Prof. Dr. Metin 137, 369

Strabon 12, 13

Suli Paşa Hatun 80, 239, 297, 316

Sultan Camii 235, 270, 274, 276, 290, 292, 318, 323, 327, 331, 345, 348, 354.
Bkz Ulu Cami

Sultan Hamamı 16, 93, 163, 217

Süleyman Şah II 56, 184

Ş

Şah Budak 119, 261, 298, 301, 309

Şah Kutluğ Hatun 79, 80, 164, 165, 221, 334

Şahruh Bey 58, 119, 173, 235, 261, 264,

302, 323, 324, 346
 Şehinşah 28, 56, 59, 324, 331
 Şeyh Çelebi 20, 110, 166, 167, 168, 171,
 172, 173, 174, 215, 226, 228, 229,
 230, 231, 232, 233, 234, 235, 239,
 254, 264, 265, 295, 296, 297, 307,
 308, 315, 316, 317, 323, 331, 332,
 333, 341
 Şeyh İbrahim Tennûrî 109, 111, 234, 267,
 268, 318, 322, 331, 338, 372, 394
 Şeyh Müeyyed 61, 68, 69, 118, 226, 296,
 315
 Şeyh Taceddin İbrahim 111
 Şeyh Taceddin Türbesi 111
 Şeyh Turesan Zaviyesi 107, 135, 138, 154,
 189, 212, 328
 Şikarî 117, 167, 168, 171, 172, 173, 225,
 228, 231, 232, 296, 316

T

Tabaklarönü Mescidi 87, 339
 Tac-ı Kızıl Mahallesi 64, 293, 347, 348, 375
 Talas 14, 21, 87, 106, 124, 127, 136, 148,
 154, 158, 205, 206, 207, 234, 273,
 292, 293, 312, 324, 325, 326, 327,
 340, 348, 358, 360, 396
 Talas Caddesi 21, 87, 124, 154, 158, 205,
 292, 348
 Tarsus 91, 118, 125, 168, 229, 254, 287,
 316, 326, 343, 385, 386
 Tavlusun 100, 286, 293, 325, 329, 330, 341,
 366
 Tekgöz Kaplıcası 106, 241
 Timur 20, 68, 99, 118, 167, 171, 201, 202,
 209, 226, 227, 228, 229, 232, 252,
 254, 265, 296, 307, 315, 316, 332,
 341

Togan, Zeki Velidi 348
 Tokat 27, 36, 43, 44, 49, 50, 51, 56, 98, 107,
 108, 113, 118, 122, 135, 136, 145,
 146, 158, 180, 183, 209, 212, 253,
 256, 257, 258, 284, 307, 317, 318,
 329
 Tomarza 105, 263, 283, 293, 302, 309, 310,
 311, 312, 313, 325, 327, 340, 344,
 380, 381, 382
 Tontar 11, 13, 98, 340
 Trankulliana 14, 98
 Tur Hasan Bey 98, 99, 112

U

Ulu Cami 18, 29, 30, 33, 35, 38, 39, 55, 86,
 106, 108, 113, 129, 154, 161, 180,
 186, 195, 211, 216, 221, 235, 239,
 292, 299, 318, 321, 341, 345, 348,
 361, 366
 Uzun Çarşı 64, 290, 325, 326, 345, 363,
 364, 365, 367
 Uzun Yayla 33, 357

Ü

Ürgüp 107, 135, 137, 148, 221, 222, 308,
 309, 322, 324
 Üskübü 110, 341, 370

V

Vezir Hanı 365, 366

Y

Yağan 29, 112
 Yağlıbasan 29, 30, 35, 36, 38, 56, 106, 108,
 112, 113, 181, 211, 321

- Yasemin Demircan (Özürmak) 9, 63, 98,
138, 146, 148, 206, 218, 221, 297,
299, 309, 321, 322, 372
- Yavuz Sultan Selim 99, 202, 259, 262, 264,
290, 298, 322, 346, 362, 370, 373,
393, 394
- Yeni Kapı 16, 21, 89, 90, 282, 291, 348,
365, 373, 395
- Yeni-Kapı Medresesi 90
- Yeşilhisar 80, 105, 163, 258, 311, 322, 357
- Yılanlı Dağı 18
- Yıldırım Bayezid 68, 99, 118, 201, 209, 227,
252, 296, 307, 315, 332, 347, 355,
393
- Yıldız Sarayı 20, 77, 106, 343
- Yoğunburç 14, 15, 16, 17, 19, 21, 68, 74, 76,
77, 78, 89, 111, 113, 147, 163, 187,
205, 217, 240, 288, 293, 339, 341,
345, 347, 375
- Yorgat 109, 284, 287, 293, 325, 326, 328,
329, 344, 382, 385
- Yozgat 99, 107, 122, 135, 213, 258, 262,
264, 265, 288, 289, 298, 302, 318,
322, 325, 328, 329, 357, 373, 382
- Yunan 11, 100

Z

- Zamantı 29, 33, 34, 56, 58, 59, 60, 99, 216,
259, 260, 261, 263, 264, 265, 266,
284, 294, 295, 296, 297, 298, 300,
301, 302, 309, 318, 373
- Zeynel Abidin Türbesi 20, 61, 77, 123, 286,
330, 341, 373
- Ziyaiye Medresesi 87
- Zünnun 30, 55, 56, 181, 182, 265

KAYSERİ TARİHİ ARAŞTIRMALARI

1970 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olup kaderin yönlendirmesi olarak öğretmenlikte değil de müzede göreve devam ettiğim yıllarda ne türlü bir çalışma yapabileceğimi düşünmeye başladım. Müzelerde genellikle arkeologlar ve nadiren de sanat tarihçiler çalışırlar, tarihçiler çok daha az görülürlerdi. Arkeologların meşguliyet alanları genellikle toprak altında ve üstündeki, Türkler öncesi dönemlerin eserlerini ihtiva ederdi ve çalışmalarının büyük bir bölümü bu alana yönelikti. Bu ortamda anladım ki bana, Türk-İslam dönemi eserleri üzerinde çalışmak, onların ve dışarıdaki abidelerin kayıtlarını yapmak, bu alandaki eşya ve belgeleri değerlendirmek kalıyordu bu sebeple kendime bir ömür boyu çalışacağım alanı seçmiş oldum.

Genellikle idareci olarak çalıştığım otuz yılı aşkın memuriyet hayatımda bu çalışmalarımın gece-gündüz hiç ayrı kalmadım. Bulduğum belgeleri kitabeleri, sikkeleri, vakfiyeleri, ferman ve beratları, eski mahkeme kararlarını, yayımlanmamış, eksik ve yanlış bilgilerle yayımlanmış eski eser-abideleri Türkiye'nin ilmi yayın organları olan Türk Tarih Kurumu Belleteni, Vakıflar Dergisi, İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, çeşitli kongrelerin bildirilerinin yayımlandığı kitaplarda ve nihayet Erciyes Dergimizde makaleler hâlinde yayımladım. Son yıllarda bir kısım rehber kitapçıklar ve vakıflarla ilgili kitaplarda yayımladım. İşte bu 30 yıl zarfında muhtelif yerlerde yayımlanan makaleler, bu konuda çalışanların ve ilgilenen halkımızın kolaylıkla ulaşmalarının mümkün olmadığı, belli başlı eski bazı kütüphanelerde kalmıştı. Bu durumu bilen arkadaşlar bunların bir araya getirilmesi için teşvik ve ikazlarda bulunmaya başladılar. Nihayet Büyükşehir Belediye Başkanlığımız da bunları basmaya karar verince bize artık bunları toplayıp yeniden yayıma hazır hâle getirmek düştü.

ISBN: 978-605-9117-69-2

9 786059 117692 >